Revista
de istorie şi teorie literară
Anul III **Nr. 1–4** **2009**

S U M A R

INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI TEORIE LITERARĂ „G. CĂLINESCU”:
60 DE ANI DE EXISTENŢĂ

O familie intelectuală (Acad. Eugen Simion în dialog cu I. Oprişan) 7
Cronologia Institutului 11
Personalul Institutului 21
I. OPRIŞAN, *Peregrinările Institutului* 27
Stancu ILIN, *O insulă a criticii şi a istoriei literare în epoca totalitarismului* 37
Procesele-verbale ale şedinţelor Institutului de Istorie Literară şi Folclor din anul 1958 (texte adnotate de Stancu Ilin) 41

G. CĂLINESCU

Andrei TERIAN, *Geneza unui clişeu: „călinescianismul“* 51
Alexandra CIOCÂRLIE, *Călinescu şi literatura latină* 63
Pavel ŢUGUI, *G. Călinescu la Universitate şi la Academia Română.* Precizări şi adăugiri (II) 69
Dosarul de cadre al lui G. Călinescu de la Academia Română (prezentare de I. Oprişan) .....
Dosarul de cadre de la Universitate al lui G. Călinescu (facsimil) 115

CENTENAR OVIDIU PAPADIMA (1909–2009)

Iordan DATCU, *Ovidiu Papadima – de la „O viziune românească asupra lumii“ la „Creatorii şi lumea lor”* 169
I. OPRIŞAN, *Ovidiu Papadima. Câteva rememorări* 179
Teodor VĂRGOLICI, *Ovidiu Papadima – O evocare* 183
Stancu ILIN, *Profesorul Ovidiu Papadima* 195
Ştefania PAPADIMA, *O viaţă alături de Ovidiu Papadima* 199
Institutul „Călinescu” în primul an de existenţă. Procese-verbale redactate de Ovidiu Papadima (prezentare de I. Oprişan) 203

CENTENAR NINA FAÇON (1909–2009)

Eleonora CĂRCĂLEANU, *Nina Façon, ştiinţa de a fi profesor* 227
C.D. ZELETIN, *Amintirea Ninei Façon* 231
Andreia ROMAN, *Studiile Ninei Façon: un portret în filigran* 235
Corina ANTON, *Nina Façon despre Michelangelo* 239
Luminiţa BEIU-PALADI, *Nina Façon – istoric literar* 245
Nicolae BÂRNA, *Nina Façon ca lexicograf: Dicţionarul enciclopedic de literatură italiană* 255

RITL, nr. 1–4, p. 1–412, Bucureşti, 2009

Alexandru BOBOC, *Comparativismul ca metodă a istoriei şi filosofiei culturii: Nina Façon despre semnificaţia şi actualitatea lui Pascal în cultura europeană* 261
Smaranda BRATU ELIAN, *Nina Façon despre Giordano Bruno* 267
Alin-Mihai GHERMAN, *O altă imagine asupra Renaşterii italiene: Nicolae Iorga* 275
Doina CONDREA-DERER, *Giambattista Vico în viziunea Ninei Façon* 283
Lorena PĂVĂLAN-STUPARU, *Recursuri istorice: la autor, traducător şi interpret* 291
Coman LUPU, *Nina Façon – teme lingvistice* 303
Titus LATEŞ, *Nina Façon despre filosofia românească* 311
Ana BAZAC, *Nina Façon şi tentaţia omului activ* 317

DOCUMENT

Andrei Nestorescu, *M. Kogălniceanu în corespondenţă* (IV) 357

DOSAR (LITERATURĂ ŞI TOTALITARISM)

Cronologia vieţii literare româneşti 1944 – 1964 (IV) 383

MISCELLANEA

Cristina BALINTE, *Evenimente ştiinţifice desfăşurate la Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu", în anul academic 2009* 421

Revue
d' histoire et théorie littéraire
An III **N°s 1–4** **2009**

S O M M A I R E

L'INSTITUT D'HISTOIRE ET DE THÉORIE LITTÉRAIRE «G. CĂLINESCU»:
60 ANNÉES D'EXISTENCE

Une famille intellectuelle (Académicien Eugen Simion en dialogue avec I. Oprişan)..... 7
Chronologie de l'Institut 11
Chercheurs et personnel administratif de l'Institut 21
I. OPRIŞAN, *Les «pérégrinations» de l'Institut* 27
Stancu ILIN, *Une «île» de la critique et de l'histoire littéraire à l'époque totalitaire* 37
Les procès-verbaux des séances de l'Institut d'histoire littéraire et folklore de l'année 1958 (textes annotés par Stancu Ilin) 41

G. GĂLINESCU

Andrei TERIAN, *La génèse d'un cliché: «călinescianismul»* [«le calinescianisme»]..... 51
Alexandra CIOCÂRLIE, *Călinescu et la littérature latine* 63
Pavel ŢUGUI, *G. Călinescu à l'Université et dans l'Académie Roumaine. Précisions et ajouts* (II)..... 69
Le dossier personnel de G. Călinescu, dans l'archive de l'Académie Roumaine (présentation par I. Oprişan) 115
Le dossier personnel de G. Călinescu, dans l'archive de l'Université (en facsimile) 137

CENTENAIRE OVIDIU PAPADIMA (1909–2009)

Iordan DATCU, *Ovidiu Papadima – de «O viziune românească asupra lumii»* [«Une vision roumaine du monde»] *à «Creatorii şi lumea lor»* [«Les créateurs et leur monde»] 169
I. OPRIŞAN, *Ovidiu Papadima. Quelques remémorations* 179
Teodor VÂRGOLICI, *Ovidiu Papadima – Une évocation* 183
Stancu ILIN, *Le Professeur Papadima* 195
Ştefania PAPADIMA, *Une vie auprès d'Ovidiu Papadima* 199
L'Institut «G. Călinescu», pendant sa première année d'existence. Des procès-verbaux annotés par Ovidiu Papadima (présentation par I. Oprişan) 203

CENTENAIRE NINA FAÇON (1909–2009)

Eleonora CĂRCĂLEANU, *Nina Façon, la science d'être professeur* 227
C.D. ZELETIN, *À la mémoire de Nina Façon* 231
Andreia ROMAN, *Nina Façon et ses années d'études: un portrait filigrané* 235
Corina ANTON, *Nina Façon au sujet de Michel-Ange* 239
Luminiţa BEIU-PALADI, *Nina Façon – historien littéraire* 245
Nicolae BÂRNA, *Nina Façon, lexicographe : Le dictionnaire encyclopédique de littérature italienne* 255

RITL, nr. 1–4, p. 1–412, Bucureşti, 2009

Alexandru BOBOC, *La perspective comparatiste prise comme méthode, dans l'histoire et la philosophie de la culture. Nina Façon sur la signification et l'actualité de Pascal, dans la culture européenne* 261
Smaranda BRATU ELIAN, *Nina Façon au sujet de Giordano Bruno*..... 267
Alin Mihai GHERMAN, *Une autre image sur la Renaissance italienne : Nicolae Iorga*..... 275
Doina CONDREA-DERER, *Giambatista Vico dans la vision de Nina Façon*..... 283
Lorena PĂVĂLAN-STUPARU, *Rappels à l'histoire : l'auteur, le traducteur et interprète* 291
Coman LUPU, *Nina Façon – des thèmes linguistiques* 303
Titus LATEŞ, *Nina Façon au sujet de la philosophie roumaine* 311
Ana BAZAC, *Nina Façon et la tentation de l'homme actif* 317

DOCUMENT

Andrei NESTORESCU, *La correspondance de M. Kogălniceanu* (IV) 357

DOSSIER (LITTÉRATURE ET TOTALITARISME)

La chronologie de la vie littéraire roumaine 1944–1964 (IV)..... 383

MISCELLANEA

Cristina BALINTE, *Événements scientifiques à l'Institut d'Histoire et de Théorie Littéraire «G. Călinescu», au cours de l'année académique 2009* 421

The Journal of
Literary Theory and History

The IIIrd year **N°s 1–4** **2009**

C O N T E N T S

"G. CĂLINESCU" INSTITUTE OF LITERARY HISTORY AND THEORY:
60 YEARS OF EXISTENCE

An Intellectual Family (Acad. Eugen Simion in Conversation with I. Oprişan) 7
The Chronology of the Institute 11
The Members of the Institute 21
I. OPRIŞAN, *The Wanderings of the Institute* 27
Stancu ILIN, *An Island of Literary History and Criticism in the Totalitarian Era* 37
The Minutes of the Literary Theory and Folklore Institute's Meetings of 1958 (Texts annotated by Stancu Ilin) 41

G. CĂLINESCU

Andrei TERIAN, *The Origins of a Cliché: the "Călinescianism"* 51
Alexandra CIOCÂRLIE, *G. Călinescu and the Latin Literature* 63
Pavel ŢUGUI, *G. Călinescu at the University and at the Romanian Academy. Explanations and additions* (II) 69
G. Călinescu's Personnel File from the Romanian Academy (presentation by I. Oprişan) 115
G. Călinescu's Personnel File from the Romanian Academy (facsimile) 137

CENTENARY OVIDIU PAPADIMA (1909–2009)

Iordan DATCU, *Ovidiu Papadima – from "O viziune românească asupra lumii" to "Creatorii şi lumea lor"* 169
I. OPRIŞAN, *Ovidiu Papadima. Remembrances* 179
Teodor VÂRGOLICI, *Ovidiu Papadima – An Evocation* 183
Stancu ILIN, *Ovidiu Papadima the Professor* 195
Ştefania PAPADIMA, *A Life with Ovidiu Papadima* 199
„G. Călinescu" Institute in its First Year of Existence. Minutes of the Proceedings Annotated by Ovidiu Papadima (presentation by I. Oprişan) 203

CENTENARY NINA FAÇON (1909–2009)

Eleonora CĂRCĂLEANU, *Nina Façon, the Science of Being a Teacher* 227
C.D. ZELETIN, *The Memory of Nina Façon* 231
Andreia ROMAN, *The Studies of Nina Façon: A Filigree Portrait* 235
Corina ANTON, *Nina Façon on Michelangelo* 239
Luminiţa BEIU-PALADI, *Nina Façon – The Literary Historian* 245
Nicolae BĂRNA, *Nina Façon as Lexicographer: The Encyclopedic Dictionary of Italian Literature* 255

RITL, nr. 1–4, p. 1–412, Bucureşti, 2009

Alexandru BOBOC, *The Comparativism as a Method for Cultural History and Philosophy: Nina Façon on the Meaning and Actuality of Pascal in the European Culture* 261
Smaranda BRATU ELIAN, *Nina Façon on Giordano Bruno* 267
Alin MIHAI GHERMAN, *Another Perspective on the Italian Renaissance: Nicolae Iorga* 275
Doina CONDREA-DERER, *Giambattista Vico in Nina Façon's Interpretation* 283
Lorena PĂVĂLAN-STUPARU, *Historical Appeals: To the Author, to the Translator, to the Interpreter* 291
Coman LUPU, *Nina Façon – Linguistical Themes* 303
Titus LATEŞ, *Nina Façon on the Romanian Philosophy* 311
Ana BAZAC, *Nina Façon and the Temptation of the Diligent Man* 317

DOCUMENTS

Andrei NESTORESCU, *M. Kogălniceanu in Correspondence* (IV) 357

(FILE LITERATURE AND DICTATORSHIP)

The Chronology of the Romanian Literary Life 1944–1964 (IV) 383

MISCELLANEA

Cristina BALINTE, *The Scientific Events in "G. Călinescu" Institute of Literary History and Theory in the Academic Year 2009* 421

O FAMILIE INTELECTUALĂ

I. Oprişan: Ce a determinat admiraţia pe care o aveţi faţă de G. Călinescu?

Eugen Simion: Admiraţia faţă de G. Călinescu nu poate să înceapă decât cu admiraţia faţă de opera lui. În cazul meu, ea a început devreme. Eram elev la Liceul „I.L. Caragiale" din Ploieşti când profesorul nostru de română, Gh. V. Milica, mi-a pus în mână cele cinci volume din *Opera lui Mihai Eminescu*. O revelaţie. O mare descoperire care mi-a marcat, ca să nu zic viaţa sau destinul, zic adolescenţa. Citisem deja pe G. Ibrăileanu (recomandat de acelaşi inimos profesor) şi, pe ascuns, pe E.Lovinescu, adversarul său bucureştean, „sensibilul critic colibri" – cum îi spune în deriziune G. Topîrceanu… Toţi aceşti critici mari mi-au hotărât – acum pot să zic – destinul. Citindu-i, am decis să devin critic literar.

G. Călinescu a fost – şi a rămas în continuare – profesorul meu de stil. Aş putea spune: modelul intelectual pe care un critic tânăr nu trebuie să-l piardă niciodată din vedere, chiar şi atunci când se desparte de el. Îmi place şi azi, îl recitesc cu poftă, când am prilejul. E un spectacol intelectual pe care nu trebuie să încerci să-l imiţi (dacă îl imiţi, eşti pierdut!), ci să-i prinzi mecanismul de funcţionare. El îţi educă sensibilitatea critică, te învaţă să pui ideile în pagină (e vorba de „fondul epic" al discursului critic sau de ceea ce Eugen Ionescu numeşte „epicismul interior" necesar în eseistică!)… Iată, dar, câteva motive de a admira pe imprevizibilul şi inimitabilul, în fond, G. Călinescu…

I. Oprişan: L-aţi cunoscut, oare, pe Profesor? Ceva despre o primă întâlnire a d-voastă cu Călinescu la Sinaia mi-a relatat dl Dumitru Micu.

Eugen Simion: L-am întâlnit de câteva ori, dar întâlnirile au fost inesenţiale. Când eram tânăr şi şomer, Perpessicius m-a prezentat lui G. Călinescu cu sugestia de a fi angajat la Institut. G. Călinescu m-a primit, s-a uitat la mine, a zis că semăn cu un pianist american (care tocmai concertase în România) şi… atât. L-am mai văzut, o dată, la Sinaia… dar fără consecinţe în planul relaţiilor… I-am urmărit, în schimb, toate conferinţele publice şi am citit cam tot ceea ce a scris. Ziua de vineri (când apărea „Contemporanul") era o sărbătoare în terorizantul sfârşit de deceniu al VI-lea (*obsedantul deceniu*) şi la începutul anilor '60…

I. Oprişan: Cum era posibil să iubiţi în gradul cel mai înalt două personalităţi care nu erau în cei mai buni termeni: G. Călinescu şi Marin Preda?

Eugen Simion: Marin Preda era supărat pe G. Călinescu din două motive (am aflat acest lucru mai târziu, chiar de la Preda!):

a) Îi trimisese *Moromeţii*, I, şi G. Călinescu n-a reacţionat în niciun fel. Semn că nu-l citise; Preda l-a vizitat, după o vreme şi, în loc să accepte discuţia despre

literatură, marele critic a vorbit despre… aristocraţia românească. Cel puţin aşa prezintă lucrurile Marin Preda într-o confesiune…

b) Lui Preda nu i-a plăcut romanul *Scrinul negru* (nu i-a plăcut mai ales viziunea despre ţăranul român) şi a scris în „Viaţa românească” un articol usturător…

În acest moment intru eu, tânăr şi necunoscut, pe scenă: am publicat două articole în „Gazeta literară” (1960), în care respingeam obiecţiile lui Marin Preda şi lăudam romanul de idei din *Scrinul negru.* Preda s-a supărat şi m-a ignorat până în 1967, după apariţia *Moromeţilor*, II…

Azi îmi dau seama că aveam şi nu aveam dreptate în privinţa *Scrinului negru*. Dar aceasta este o altă temă. Cu Preda, pot să spun, am devenit prieten. Am putut comunica, am discutat de mii de ori, într-un stil colocvial, despre orice: de la ideea de divinitate până la relaţiile dintre un bărbat şi o femeie… Pe G. Călinescu îl consult mereu şi, când nu-mi vin cuvintele bune în articol, deschid cărţile lui şi citesc câteva pagini. Antrenament al spiritului, exerciţiu de digitaţie la pianul scriiturii…

I. Oprişan: Se vedea în vreun fel Institutul în spatele Directorului lui?

Eugen Simion: Institutul se identifica totalmente cu G. Călinescu. Cercetătorii constituiau, cel puţin în viziunea mea, orchestra necesară… Nu-i judec acum performanţele … Dirijorul domina, în chip evident, scena. În orchestră au fost de-a lungul timpului profesionişti remarcabili…

I. Oprişan: În ce măsură a contribuit simpatia faţă de G. Călinescu în opţiunea de a îmbrăţişa Institutul – întâi ca preşedinte al Consiliului ştiinţific şi apoi ca Director?

Eugen Simion: Institutul „G. Călinescu” este, de bună seamă, *un brand* cultural cum se zice azi. Oricine se simte bine (sau ar trebui să se simtă) dacă este acceptat în această comunitate ştiinţifică şi respectă regulile vieţii intelectuale. Iar dacă este director, ce să zic… O demnitate împovărătoare…

I. Oprişan: Cu ce gânduri de îmbunătăţire a vieţii ştiinţifice aţi păşit în fruntea Institutului?

Eugen Simion:Trebuie să spun că am venit la Institutul „G. Călinescu” în 2006 cu alte gânduri şi din alte motive: să închei *Dicţionarul general al literaturii române* care trena de mai bine de zece ani… Altminteri, după ce fusesem 12 ani în fruntea Academiei Române, aveam alte opţiuni… Am venit şi, spre surpriza mea, am descoperit o mică lume agitată, învrăjbită, orgolioasă, refractară, deloc convinsă că *Dicţionarul* este un proiect serios, demn de renumele Institutului…

I. Oprişan: Ce aţi cedat dumneavoastră şi ce au cedat colaboratorii dumneavoastră în procesul de constituire a noii familii spirituale a Institutului?

Eugen Simion: Nu ştiu ce-am cedat, ştiu doar că am vrut să duc, cu orice preţ, proiectul la capăt. Şi l-am dus. Acest fapt este esenţial. Restul este literatură de moravuri. O cunoşti bine, dle Ionel Oprişan. Nu merită s-o analizăm. Ne întristăm

spiritul… Unii s-au supărat şi au plecat, alţii m-au insultat prin gazete, o doamnă, care reuşise performanţa ca timp de 10 ani să scrie 40 de pagini (nimic mai mult), m-a reclamat la toate instituţiile ţării etc. O altă doamnă cercetătoare, iritată că-i cer să predea articolele pe care trebuia să le predea tot de zece ani, mi-a atacat familia într-o publicaţie… N-am răspuns pentru că, dacă intram în această schemă oboreană, nu mai încheiam niciodată proiectele noastre. Aşa că mi-am văzut de treabă, cu gândul că o să răspund răuvoitorilor mei la urmă. *Dicţionarul* a apărut şi, între timp, mi-a dispărut totalmente cheful de a polemiza cu ei. La ce bun?

I. Oprişan: „Dicţionarul general al literaturii române”, *ediţiile critice,* „*Bibliografia relaţiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice”*, *celelalte lucrări au constituit câteva jaloane de impunere decisivă a Institutului în viaţa culturală naţională. Ce proiecte în curs de derulare sau neabordate încă ar putea spori, în viziunea dumneavoastră, prestigiul instituţiei pe care o conduceţi?*

Eugen Simion: Avem destule proiecte şi vor apărea, desigur, altele. Iată, *Enciclopedia literaturii române vechi*, pe care o coordonează acum prof. Gh. Chivu, este pe cale de a fi înfăptuită, după ce mai bine de zece ani a fost „lucrată” în stil românesc: adică amânată de la an la an, „încropită”, abandonată, reluată, ameţită… Cum să zic mai bine? Sper ca în jurul acestei lucrări să se constituie un solid grup de cercetare (grupul „vechiştilor”) de care cultura română are mare nevoie. Alt proiect: *Cronologia vieţii literare postbelice* (primele trei tomuri sunt gata de tipar), apoi: ediţia integrală G. Călinescu (publicistica), ediţiile Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Mihail Sebastian, Kogălniceanu, *Bibliografia relaţiilor literaturii române cu literaturile străine*, şi, evident, o ediţie a II-a din DGLR… (proiect, în continuare, prioritar). Până atunci, pregătim un DGLR *compendiu* (un volum de circa 1000 pagini) cu scriitorii fundamentali, conceptele, revistele de direcţie etc… Cum vezi, Institutul „G. Călinescu” nu stă degeaba…

I. Oprişan: Există vreo şansă ca Institutul să poată supravieţui, la caz de nevoie, prin mijloace proprii?

Eugen Simion: Nu, fără sprijin de la buget, Institutul nu poate supravieţui. Ce om de afaceri investeşte într-o ediţie ştiinţifică Ghica sau Cantemir? Dar ce naţiune culturală îşi poate permite să renunţe la publicarea clasicilor ei?… Dacă, totuşi, sunt politicieni care vor să desfiinţeze asemenea grupuri de cercetare… atunci ce să zic?: înseamnă că aceşti indivizi sunt lepădaţi de Dumnezeu…

I. Oprişan: Care consideraţi că ar trebui să fie profilul moral, ştiinţific şi înalt spiritual al cercetătorului de mâine cu care v-ar plăcea să colaboraţi?

Eugen Simion: Modelul este simplu, vreau să spun: la îndemâna oricărui om moral şi inteligent. Să cerceteze cu pricepere şi devotament, să fie onest, să respecte termenele, să nu fuşărească subiectul, să refuze „urechismul” şi să nu încerce să păcălească pe nimeni. „Păcăleala” în sferă intelectuală nu ţine mult…

I. Oprişan: În ce măsură Institutul îşi deschide porţile către intelectualitatea română? şi ce ar trebui făcut ca publicul larg din cele mai diverse zone ale ţării să se poată considera sprijinitor şi colaborator al proiectelor Institutului? Întrevedeţi

posibilitatea ca Institutul să fie un ferment pentru tineretul studios în privinţa continuării muncii de cercetare pe direcţiile fundamentale (deficitare azi)?

Eugen Simion: Deschiderea există deja (prin proiectele noastre de interes naţional). O deschidere mai mare spre intelectualii tineri din ţară va fi posibilă, cred, în curând, prin intermediul *şcolii postdoctorale* care prevede 92 de burse… timp de 3 ani… Îmi pun mari speranţe în acest proiect european… El poate forma o generaţie competentă, performantă, bine şcolită, o generaţie de cercetători tineri cu mentalitate europeană…

I. Oprişan: Ce speranţe vă puneţi în cei mai tineri cercetători pe care i-aţi adus în Institut în ce priveşte materializarea gândurilor d-voastră?

Eugen Simion: În unii tineri îmi pun mari speranţe. Alţii îmi cultivă, nu ştiu de ce, dezamăgirea. Aştept ca superficialitatea lor să obosească. Am încă răbdare. Îi rog, totuşi, pe cei din urmă să nu abuzeze de ea…

I. Oprişan: Aveţi dorinţe speciale privitoare la Institutul „G. Călinescu” pe care, eventual, nu le-am atins în întrebările de mai sus?

Eugen Simion: Am multe, dar nu le mărturisesc. Din superstiţie… Îmi fură cineva dorinţele, proiectele, temele. Doamne fereşte! Cunoaşteţi, poate, următoarea istorie:

La o comisie de bacalaureat se întâlnesc, prin anii ’30, Tudor Vianu cu G. Călinescu.

Tudor Vianu, amabil, colegial: *Ce mai scrieţi, domnule Călinescu?*

G. Călinescu, suspicios: *Îţi spun, dar să nu dezvălui nimănui, contez pe discreţia dumitale: scriu o istorie a literaturii române de la origini până azi; dar încă o dată, nu spune nimănui, căci dacă se află, vine altcineva şi îmi fură subiectul...*

Vezi, dar, domnule Oprişan, de ce nu-ţi răspund…

CRONOLOGIA INSTITUTULUI

iunie 1948

G. Călinescu este ales membru al Academiei Române.

13 august 1948

Prin decretul prezidenţial nr. 1454, G. Călinescu este reconfirmat ca membru titular al Academiei RPR.

22 octombrie 1948

Acad. Al. Rosetti, Emil Petrovici şi Iorgu Iordan propun înfiinţarea a două institute: Institutul de Lingvistică şi Institutul de Literatură.

23 octombrie 1948

În adunarea generală a Academiei Române, secretarul general dă citire listei institutelor de cercetare ale Academiei, între care se află, pe poziţia 20, şi Institutul de Istorie Literară şi Folclor.

28 decembrie 1948

În *Regulamentul general* al Academiei RPR, publicat în „Monitorul oficial", între „institutele care aparţin diferitelor departamente", la poziţia 14, figurează: „Institutul de Istorie Literară şi Folclor". Lista institutelor Academiei se votase în şedinţa din 25 octombrie 1948.

31 ianuarie 1949

Profesorul ţine ultimul curs la facultate, în locul lui şi al asistenţilor săi fiind adusă echipa stomatologului Ion Vitner.

3 martie 1949

Prezidiul Academiei îl confirmă pe G. Călinescu în funcţia de director al Institutului, numind şi doi colaboratori ştiinţifici: Ovidiu Papadima şi Valeriu Ciobanu.

În noiembrie 1949, Ministerul Învăţământului îl detaşează pe G. Călinescu la Institutul de Istorie Literară şi Folclor. Profesorul devine director cu drepturi depline abia la 1 februarie 1952.

7 aprilie 1949

Are loc prima şedinţă a Institutului de Istorie Literară şi Folclor, în incinta Facultăţii de Filologie, et. II, aripa din dreapta, consemnată în procesul-verbal nr. 1. Participă: G. Călinescu, Ovidiu Papadima şi Valeriu Ciobanu. Se anunţă temele înscrise în planul de cercetare ştiinţifică. (Institutul va mai funcţiona, de-a lungul anilor, în clădirea din Str. Eminescu, colţ cu Polonă; în Bd. Republicii, 73; în Str. Frumoasă, 8; deasupra Teatrului „Lucia Sturdza-Bulandra"; în clădirea centrală a Academiei Române şi în Casa Academiei, din Calea 13 Septembrie, nr. 13).

1 mai 1949

Academicianul G. Călinescu citeşte, în calitate de director, [în şedinţa plenară a Academiei RPR], primul *Raport* [al] Institutului de Istorie Literară şi Folclor.

RITL, nr. 1–4, p. 11–19, Bucureşti, 2009

9 septembrie 1950

I.C. Chiţimia este desemnat de G. Călinescu să îndeplinească, pe lângă activitatea de cercetare, şi pe aceea de secretar ştiinţific al Institutului. De-a lungul anilor au deţinut această funcţie: C. Ciuchindel, Stancu Ilin, Mircea Anghelescu, I. Oprişan, Mihai Moraru, Michaela Şchiopu, Nicolae Mecu, Adriana Mitu şi Laurenţiu Hanganu.

1 aprilie 1951

Este numit colaborator ştiinţific D.I. Suchianu, căruia i s-a încredinţat sarcina efectuării de „anchete literare, în vederea strângerii de material documentar scriptic şi iconografic de la descendenţii familiilor scriitorilor“. Iniţiativa va fi continuată de G. Călinescu însuşi şi de alţi cercetători, conducând la realizarea unei bogate arhive de manuscrise literare, corespondenţă, portrete, fotografii, cărţi cu adnotări şi altele.

1952

Apare primul tom al revistei „Studii şi cercetări de istorie literară şi foclor” avându-l ca redactor responsabil pe G. Călinescu. Din 1964, periodicul îşi schimbă titlul în „Revista de istorie şi teorie literară”. Redactor responsabil va deveni Alexandru Dima. După 1973, comitetul redacţional este condus de director Zoe Dumitrescu-Buşulenga, avându-l, între 1983–1991, redactor-şef pe Nicolae Florescu. Între 1994 şi 1997, revista îl are ca director pe Dan Grigorescu. După o întrerupere de mai mult de un deceniu, „Revista de istorie şi teorie literară” reapare într-o nouă serie, în 2007, director Eugen Simion, redactor coordonator: Lucian Chişu.

1952–1953

În aceşti ani şi în cei ce vor urma, cercul colaboratorilor Institutului se va lărgi cu personalităţi ale culturii noastre, dar şi cu tineri: D. Panaitescu-Perpessicius, C.I. Botez, Horia Oprescu, Al. Bistriţeanu, Elena Piru, Dinu Pillat, Elena Purica, Gheorghe Vrabie, Vladimir Streinu, Lucia Ionescu-Cancenian, Dora Littman, Dan Hăulică, Liliana Fischer, Sorin Alexandrescu, Eugenia Oprescu, Rodica Florea, Marin Bucur, Stan Velea.

1953

Apare primul volum, *Poezia*, din *Antologie de literatură populară,* II, *Basmul*, 1956, III, *Legende, povestiri şi snoave* (1967), sub îngrijirea lui, Ovidiu Papadima, Marin Bucur şi, respectiv, I.C. Chiţimia. Prefaţată la primul volum de G. Călinescu, *Antologia* a fost premiată de Academia Română, dar atacată dur în oficiosul partidului, „Lupta de clasă”.

În acelaşi an s-a iniţiat în Institut o serie intitulată *Istoria literaturii române în monografii*. Exemplul îl dădea însuşi G. Călinescu prin monografiile sale despre Mihai Eminescu, Grigore Alexandrescu, Nicolae Filimon, Vasile Alecsandri. Colaboratorii Institutului au realizat studii ample asupra unor importanţi scriitori români: I.L. Caragiale, Mateiu Caragiale, Liviu Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Gala Galaction, Tudor Arghezi, Mihail Sadoveanu, Mihail Sebastian, N.D. Cocea, Paul Zarifopol, publicate îndeosebi în revista Istitutului de către Cornelia Ştefănescu, Marin Bucur, Valeriu Ciobanu, Teodor Vârgolici, Al. Săndulescu, Stancu Ilin, Rodica Florea.

În planurile Institutului, îşi găseau locul şi scriitori străini: Honoré de Balzac, Victor Hugo, Alfred de Musset, Pierre de Ronsard, Jonathan Swift, Mark Twain. H.G. Wells, Oscar Wilde, N.V. Gogol, Vladimir Korolenko, Taras Sevcenco, Nikolai Dobroliubov, Wladislaw Reymont, abordaţi de cercetători avizaţi, precum Liliana Fischer, Lucia Cancenian, Cornelia Ştefănescu, Valeriu Ciobanu, Stan Velea.

aprilie 1955

În preajma adunării generale a Academiei, G. Călinescu atrage atenţia că de la „barca” înaltului for academic lipsesc pânze şi catarge, precum: Tudor Arghezi, G. Bacovia, Ion Barbu, Lucian Blaga,

Hortensia Papadat-Bengescu, Al.A. Philippide, Ionel Teodoreanu, Mihail Codreanu, Cezar Petrescu, V. Voiculescu – personalităţi proeminente ale literaturii române, care nu erau membri ai Academiei sau fuseseră înlăturaţi în august 1948.

13 decembrie 1955

În şedinţa de Birou a Prezidiului Academiei RPR se aprobă componenţa primului Consiliu ştiinţific al Institutului: membri de drept: G. Călinescu, preşedinte, D. Panaitescu-Perpessicius, I. Vitner; membri aleşi: M. Sadoveanu, Tudor Vianu, M. Beniuc, Zaharia Stancu, B. Lăzăreanu, D. Macrea, I.C. Chiţimia, Ghizelle Florescu (delegat al Ministerului Învăţământului), M. Novicov (delegat din partea Ministrului Culturii, Uniunii Scriitorilor şi Facultăţii de Filologie), Ion Roman (delegat din partea ESPLA), Marin Bucur, secretar.

1956–1960

În afara şedinţelor săptămânale de sâmbătă (ca la *Junimea*), în care directorul citea sau interpreta texte ale marilor clasici români şi străini, au fost iniţiate călătorii de studii în toată ţara, pe urmele scriitorilor români şi la bisericile şi mânăstirile monumente de artă şi cultură feudală, urmărind toate acelaşi scop: familiarizarea colaboratorilor cu valorile durabile.

1963

Ovidiu Papadima publică primele sale lucrări, după ieşirea din detenţie: antologia liricii populare *Cu cât cânt, atâta sunt* şi *Anton Pann – cântecele de lume – şi folclorul Bucureştilor.*

1964

Apare primul volum al tratatului de *Istoria literaturii române. Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400–1780),* pregătit de un colectiv larg de colaboratori din întreaga ţară, sub coordonarea lui G. Călinescu. Redactor responsabil: Alexandru Rosetti. În 1968, este tipărit volumul al doilea, *De la Şcoala Ardeleană la Junimea*, sub redacţia lui Alexandru Dima. Volumul al treilea, *Epoca marilor clasici,* va apărea în 1973, redactor responsabil fiind Şerban Cioculescu.

12 martie 1965

Moare G. Călinescu. Institutul îi preia numele.
Valeriu Ciobanu publică monografia *Hortensia Papadat-Bengescu*.

12 decembrie 1966

Se stinge din viaţă Valeriu Ciobanu.

1966

Alexandru Dima este numit director al Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu”.
Vede lumina tiparului monografia *Cezar Bolliac*, de Ovidiu Papadima.

1967

Se publică, sub îngrijirea lui Paul Cornea şi a Elenei Piru, cu un cuvânt-înainte de prof. univ. Alexandru Dima, primul volum din seria *Documente şi manuscrise literare*, cuprinzând, între altele, texte inedite de: Gr.M. Alexandrescu, C. Aristia, Gh. Asachi, C. Bolliac, D. Bolintineanu, Ion Ghica, I. Heliade Rădulescu, Anton Pann, C.A. Rosetti ş.a. Vol. II, 1969; vol. III, cel mai important al seriei – „ediţie publicată, adnotată şi comentată de Paul Cornea, Elena Piru şi Roxana Sorescu”, *Corespondenţa B.P. Hasdeu – Iulia Hasdeu,* 1976; vol. IV, 1981; vol. V, 1986.

1968

Apare volumul *Studii de istorie a literaturii române. De la C.A. Rosetti la G. Călinescu*, sub îngrijirea ştiinţifică a lui Ovidiu Papadima, valorificând lucrări mai vechi sau mai noi ale membrilor

Institutului (Marin Bucur, Paul Cornea, Rodica Florea, Eugenia Oprescu, Ovidiu Papadima, Viorica Ionescu-Nişcov, Dinu Pillat, Teodor Vârgolici, Marcel Duţă, Cornelia Ştefănescu, I. Oprişan, inclusiv un manuscris al lui G. Călinescu, intitulat *Folclorul la „Convorbiri literare”*. O „privire generală” este semnată de Al. Dima.

Se publică, la E.P.L. vol. *Literatura populară română. Din istoria şi poetica ei*, de Ovidiu Papadima, ce reuneşte câteva secţiuni mari ale proiectatului *Manual de folclor*, lucrat pe timpul conducerii Institutului de G. Călinescu.

Vede lumina tiparului vol. *Folclorişti şi folcloristică română*, de I.C. Chiţimia.

1969

Sub coordonarea lui Al. Dima se publică vol. colectiv *Metodologia istoriei şi criticii literare*.

1970

Debutează seria de volume dedicate cercetării monografice a revistelor româneşti. Prima apariţie este intitulată *Reviste literare româneşti din secolul al XIX-lea*, sub coordonarea lui Paul Cornea. Urmează *Reviste literare din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea* (1974) şi *Reviste literare româneşti de la începutul secolului al XX-lea* (1976), sub conducerea lui Ovidiu Papadima. Autori: Bucur Ţincu, Stancu Ilin, Rodica Florea, Marin Bucur, Anca Rizescu, Alexandru Melian, Emil Manu, I. Oprişan.

1971

Teodor Vârgolici tipăreşte volumul *Dimitrie Bolintineanu şi epoca sa*. El va fi, de altfel, editorul operei complete a scriitorului paşoptist. În 2006, va publica, în colecţia „Opere fundamentale” a Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă a Academiei Române, două tomuri din *Opere,* de Dimitrie Bolintineau.

I.C. Chiţimia publică vol. *Folclorul românesc în perspectivă comparată.*

Sub coordonarea profesorului I.C. Chiţimia apare vol. colectiv *Studii de literatură universală şi comparată.*

1972

Apare, sub conducerea lui Al. Dima şi Ovidiu Papadima, vol. *Istoria şi teoria comparatismului în România*, elaborată, din partea Institutului, de Marin Bucur, Rodica Florea, Emil Manu, I. Oprişan şi Ovidiu Papadima, iar sub coordonarea lui Marin Bucur se tipăreşte vol. colectiv *Reviste progresiste româneşti interbelice*.

În acelaşi an, I.C. Chiţimia publică opera sa fundamentală *Probleme de bază ale literaturii române vechi*.

1973

Zoe Dumitrescu-Buşulenga este numită director al Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu”.

30 octombrie 1974

Se stinge din viaţă Elena Piru, una dintre principalele colaboratoare ale lui G. Călinescu, din primii ani de existenţă ai Institutului. Într-un raport asupra activităţii ştiinţifice pe 1974, Paul Cornea nota: „Greaua pierdere suferită de Institut prin încetarea din viaţă a Elenei Piru s-a reflectat şi se va face încă resimţită în activitatea colectivului de documente, întrucât rămân goluri de completat pe parcurs, lucru cu atât mai dificil, cu cât, în 1975, suntem angajaţi într-o lucrare extrem de pretenţioasă (Corespondenţa Kogălniceanu)”.

1974

Începe să apară revista „Synthesis", axată pe problemele de literatură comparată. Primul director al publicației este Zoe Dumitrescu-Buşulenga.

1975

Cornelia Ştefănescu inițiază, cu un colectiv de cercetători, la sugestia prof. Zoe Dumitrescu-Buşulenga, o lucrare amplă: *Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice, 1859–1918,* 3 volume, şi *1919–1944,* 10 volume. La conducerea colectivului a urmat, după îmbolnăvirea coordonatoarei, Michaela Şchiopu, iar în ultima perioadă, Ana-Maria Brezuleanu.

Ovidiu Papadima publică vol. *Ipostaze ale iluminismului românesc.*

1976

Apare *Dicționar de termeni literari*, realizat, sub conducerea lui Al. Săndulescu, de un colectiv format din: Mircea Anghelescu, Mioara Apolzan, Nicolae Balotă, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Gh. Ceauşescu, Marcel Duță, Radu Hâncu, Adriana Mitescu, George Muntean, Mihai Novicov, Dinu Pillat, Roxana Sorescu, Marian Vasile, Ileana Verzea, Mihai Vornicu.

Se publică, „sub îngrijirea şi cu un studiu introductiv de Paul Cornea", vol. *Structuri tematice şi retorico-stilistce în romantismul românesc*.

Sub îndrumarea lui I.C. Chițimia – care semnează *Introducerea* şi *Nota asupra ediției* – Mihai Moraru şi Cătălina Velculescu publică *Bibliografia analitică a literaturii române vechi, Cărțile populare laice,* vol. I, partea I; partea a II-a, 1978.

19 martie 1979

Încetează din viață Alexandru Dima, fost director al Institutului.

1979

Apare *Dicționarul cronologic al literaturii române*, sub coordonarea lui I.C. Chițimia şi Al. Dima. Autori: Mircea Anghelescu, Dorina Grăsoiu, Emil Manu, Nicolea Mecu, Mihai Moraru, I. Oprişan, Despina Spireanu.

1980

Se publică *Istoria literaturii române contemporane,* I, *Poezia* – o lucrare colectivă coordonată de Marin Bucur, având drept autori pe: Mircea Anghelescu, Mioara Apolzan, Nicolae Balotă, Barbu Cioculescu, Marcel Duță, Rodica Florea, Dorina Grăsoiu, Stancu Ilin, Emil Manu, Nicolae Mecu, Adriana Mitescu, George Muntean, Mihai Novicov, Corina Popescu, Dana Popescu, Roxana Sorescu, Cornelia Ştefănescu, Marian Vasile, Ileana Verzea, Mihai Vornicu.

1982

Vede lumina tiparului vol. I al seriei *B.P. Hasdeu şi contemporanii săi români şi străini* (corespondență primită) o ediție realizată de Nicolae Mecu, Viorica Nişcov, Al. Săndulescu, Mihai Vornicu, Crina Bocşan Decusară, Mihai Mitu. Coordonare şi studiu introductiv: Al. Săndulescu; vol. II (1983); vol. III, Corespondență emisă şi primită (1984).

Apare la Cluj, primul vol. al *Crestomației de literatură română veche*, coordonatori: I.C. Chițimia şi Stela Toma; vol. II, 1989. Colectivul de redactare: Liliana Botez, V. Cândea, Gh. Ceauşescu, I.C. Chițimia, Nedret Mamut, Mihai Moraru, Stela Toma, Călălina Velculescu.

1984

Nicolae Mecu tipăreşte primul volum de corespondență, intitulat *G. Călinescu şi contemporanii săi*, II (1987).

1985

Apare volumul G. Călinescu, *Aproape de Elada*, ediţie şi comentarii de Geo Şerban.

Stancu Ilin publică vol. *Liviu Rebreanu în atelierul de creaţie.*

1986

Stan Velea publică primul volum din trilogia *Istoria literaturii polone*; II (1988); III (1991).

Debutul ediţiei critice B.P. Hasdeu *Poezii*, de Stancu Ilin. O ediţie completă B.P. Hasdeu, *Opere* I–IV apare în 2006–2007, în colecţia *Opere fundamentale* (Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă) sub îngrijirea lui Stancu Ilin şi I. Oprişan, cu o prefaţă de Eugen Simion.

I. Oprişan publică *Opera lui M. Sadoveanu*, vol. I, iar Mircea Anghelescu monografia *Ioan Heliade Rădulescu*.

1988

Apare vol. *Liviu Rebreanu în agora*, de Stancu Ilin.

1989

Se publică vol. *Romanul vieţii lui B.P. Hasdeu*, de I. Oprişan; vol. II, *Opera literară a lui B.P. Hasdeu*, 2007.

1990

Rodica Florea şi Stancu Ilin tipăresc volumul *I.L. Caragiale în conştiinţa contemporanilor săi*.

Apare vol. G. Călinescu, *Oglinda constelată*, prefaţă şi ediţie de I. Oprişan.

1993

Apare primul volum din *Opere*, G. Călinescu, ediţie critică, sub îngrijirea lui Nicolae Mecu; vol. II, *Enigma Otiliei*, 1998; vol. III–IV, *Bietul Ioanide*, 2002. În 2004, Nicolae Mecu tipăreşte la FNSA *Romanele* lui G. Călinescu (I–II), ediţie critică.

12 iulie 1994

Dan Grigorescu este numit director al Institutului.

19 februarie 1996

Se stinge din viaţă I.C. Chiţimia.

26 mai 1996

Moare Ovidiu Papadima.

1996

Cornelia Ştefănescu publică lucrarea *G. Călinescu sau „seriozitatea glumei estetice”. Între document şi realitatea ficţiunii*.

1997

Se tipăreşte, în două volume, *Bibliografia I.L. Caragiale în periodice (1852–1912)*, realizată de Mioara Apolzan, Marin Bucur, Georgeta Ene, Rodica Florea, Dorina Grăsoiu, Stancu Ilin, Dan C. Mihăilescu.

1998

Pavel Ţugui publică vol. *Amurgul demiurgilor. Arghezi, Blaga, Călinescu. Dosare literare*.

1999

Apare postum, cu prilejul împlinirii unui secol de la naşterea Profesorului, antologia lui Dinu Pillat, *G. Călinescu în conştiinţa literară a contemporanilor*, cu o prefaţă de George Muntean. Prof. Eugen Simion publică vol. G. Călinescu, *Fals jurnal*. În acelaşi an, I. Oprişan tipăreşte volumul *G. Călinescu, Spectacolul personalităţii. Dialoguri adnotate*, iar Ileana Mihăilă publică vol. I din ediţia G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*; vol. II, 2002.

2000

Debutează ediţia critică I.L. Caragiale, *Opere*, îngrijită de Stancu Ilin, Nicolae Bârna şi Constantin Hârlav (vol. I, *Proză literară;* vol. II, *Teatru, Scrieri despre teatru, Versuri*) în colecţia „Opere fundamentale" a Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă. Prefaţă Eugen Simion; vol. III, *Publicistică* (2001); vol. IV, *Corespondenţă* (2002).

2002

Apare primul vol. al seriei *Texte uitate – texte regăsite*, elaborat de un colectiv de cercetători alcătuit din Manuela Anton, Silvia Marin-Barutcieff, Adriana Mitu, Andrei Nestorescu, Cătălina Velculescu, valorificând, în ediţii critice, texte vechi româneşti şi din prima jumătate a secolului XIX; vol. II, 2003; vol. III, 2004; vol. IV, 2005; vol. V, 2006. La vol. următoare, se adaugă colectivului de elaborare: Pavel Balmuş (III–V), Ileana Stănculescu (II–V), Ovidiu Olar (V) şi Lucia Toader (V).

Se publică, sub îngrijirea lui I. Oprişan şi Teodor Vârgolici, primele 3 vol. ale seriei „Secolul XIX" din *Corpusul receptării critice a operei lui M. Eminescu*.

Sub îngrijirea Mihaelei Podocea, apare la Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, primul volum al seriei *Opere*, de Marin Sorescu, (I–VII, 2002–2007).

2003

Teodor Vârgolici tipăreşte, în colecţia „Opere fundamentale" a Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, două volume masive – *Scrieri*, de Panait Istrati.

12 ianuarie 2004

Gheorghe Vlăduţescu este numit director al Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu".

2004

Apar primele două volume ale *Dicţionarului general al literaturii române*.

Se publică, sub îngrijirea lui I. Oprişan şi Teodor Vârgolici (coautor doar la vol. I) primul vol. din seria „Secolul XX", al *Corpusului receptării critice a operei lui M. Eminescu*. Vol. II–IV, 2005; VI–IX, 2009; X–XIII, 2007; XIV–XVII, 2008; XVIII–XXI, 2009.

2005

Apare vol. Ştefan Bănulescu, *Opere*, ediţie critică de Oana Soare, Sorin Titel, *Opere*, ediţie critică de Cristina Balinte.

2005

Se continuă publicarea *Dicţionarului general al literaturii române*, iniţiat şi coordonat de acad. Eugen Simion (vol. III–IV); vol. V, 2006; vol. VI, 2007; vol. VII, 2009.

Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu" şi-a asumat rolul de laborator-pilot, în care a fost cuprins tot colectivul de cercetători, alături de specialişti din întreaga ţară şi din străinătate. Un comitet de coordonare şi revizie, format din Magdalena Bedrosian, Mihai Cimpoi, Gabriela Danţiş, Crişu Dascălu, Iordan Datcu, Gabriela Drăgoi, Victor Durnea, Florin Faifer, Laurenţiu Hanganu, Dan Mănucă, Rodica Pandele, Mircea Popa, Remus Zăstroiu, a asigurat acurateţea şi unitatea volumelor.

Apare primul vol. din seria G. Călinescu, *Opere. Publicistică*, prefaţă de Eugen Simion, ediţie critică de Alexandra Ciocârlie, Alexandru Farcaş, Nicolae Mecu, Oana Soare, Pavel Ţugui, Daciana Vlădoiu, sub coordonarea lui N. Mecu.

5 mai 2006
Se stinge din viaţă Zoe Dumitrescu-Buşulenga, fostă director al Institutului.

1 iunie 2006
Eugen Simion este ales director al Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu“.

14 aprilie 2008
Moare Dan Grigorescu, fost director al Institutului.

2009
S-a încheiat publicarea *Dicţionarului general al literaturii române*, în şapte volume, cuprinzând literatura de limba română de pretutindeni şi de totdeauna.

Proiecte fundamentale realizate

Istoria literaturii române, vol. I–III
Coordonator general: G. Călinescu

Dicţionarul general al literaturii române, vol. I–VII
Coordonator general: Eugen Simion
Coordonare şi revizie: Magdalena Bedrosian, Mihai Cimpoi, Gabriela Danţiş, Crişu Dascălu, Iordan Datcu, Gabriela Drăgoi,Victor Durnea, Florin Faifer, Laurenţiu Hanganu, Dan Mănucă, Gabriela Omăt, Mircea Popa, Remus Zăstroiu

Bibliografia I.L.Caragiale
Coordonator: Marin Bucur

Bibliografia relaţiilor literaturii române cu literaturile străine, seria I, 1859–1918, vol. I–III; seria a II-a, 1919–1944, vol. I–X
Coordonatori: Cornelia Ştefănescu, Michaela Şchiopu, Ana-Maria Brezuleanu

G. Călinescu*, Publicistica,* ediţie critică, I–VIII
Coordonator: Nicolae Mecu

I.L. Caragiale, *Opere,* ediţie critică, I–IV
Coordonatori: Stancu Ilin, Constantin Hârlav, Nicolae Bârna

B.P. Hasdeu, *Opere,* ediţie critică*,* I–IV
Coordonatori: I. Oprişan, Stancu Ilin
Receptarea critică a operei lui M. Eminescu, ediţie critică de I. Oprişan şi Teodor Vârgolici, I–III + I–XXI vol.

Proiecte în curs de realizare

Cronologia vieții literare românești în perioada 1944–1964
Coordonator: Eugen Simion

Enciclopedia literaturii române vechi
Coordonatori: Dan Horia Mazilu, Gheorghe Chivu

Istoria vieții literare românești în perioada 1989–2009. O cronologie
Coordonator: Daniel Cristea Enache

Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine 1945–1965
Coordonator: Ana-Maria Brezuleanu

G. Călinescu, *Publicistica,* ediție critică, IX–X
Coordonator: Nicolae Mecu

M. Kogălniceanu, *Scrieri literare*
Coordonator: Andrei Nestorescu

Titu Maiorescu, *Jurnal,* ediție critică
Coordonatori: Mihai Bogdan Dascălu și Michael Metzeltin

Mihail Sebastian, *Opere*, ediție critică I–VII
Coordonator: Mihaela Constantinescu Podocea

Hortensia Papadat-Bengescu, *Opere,* ediție critică (inclusiv romanul inedit *Străina*)
Coordonator: Gabriela Omăt

Camil Petrescu, *Opere,* ediție critică integrală
Coordonatori: I. Oprișan, Stancu Ilin

PERSONALUL INSTITUTULUI

Cercetători

Directori
G. Călinescu (1.05.1949–12.03.1965)
Al. Dima (1967–1973)
Zoe Dumitrescu-Buşulenga (1974–1994)
Dan Grigorescu (12.07.1994–10.01.2004)
Gh. Vlăduțescu (12.01.2004–01.03.2006)
Eugen Simion (din 1.06.2006)

Directori adjuncți ştiințifici
Ion Vitner (1950 – decembrie 1955)
Mihai Novicov (28 ianuarie 1956–1973)
I.C. Chițimia (1981–1987)
Mircea Anghelescu (1990–1994)

Secretari ştiințifici
I.C. Chițimia
Constantin Ciuchindel
Stancu Ilin
Mircea Anghelescu
I. Oprişan
Mihai Moraru
Mihaela Şchiopu (Paraipan)
Nicolae Mecu
Adriana Mitu
Laurențiu Hanganu

Membri activi ai Institutului
Manuela Anton
Cristina Martha Balinte
Laura-Eveline Bădescu
Nicolae Grigore Bârna
Carmen-Angela Brăgaru
Ana-Maria Brezuleanu
Lucian Chişu
Gheorghe Chivu
Alexandra-Maria Ciocârlie
Ileana-Ioana Ciocârlie
Liliana Corobca

RITL, nr. 1–4, p. 21–26, Bucureşti, 2009

Petruş Costea
Mihai-Daniel Cristea Enache
Gabriela Danţeş
Ana-Maria Dascălu-Romiţan
Bogdan-Mihai Dascălu-Romiţan
Ana-Cristina Deutsch
Gabriela Drăgoi
Nicolae-Alexandru Farcaş
Laurenţiu Hanganu
Constantin Hârlav
Nicolae Ioana (Grigor)
Mihai Iovănel
Elena Daniela Măzăreanu
Nicolae Mecu
Ileana Mihăilă
Andrei-Codruţ Milca
Stancu Ilin
George-Florian Neagoe
Andrei Nestorescu
Ştefania Gabriela Omăt
Ionel Oprişan
Ioana-Miranda Pântece-Costa
Rodica Pandele
Anca-Raluca Perţa
Mihaela Podocea
Alexandra-Oana Safta
Eugen Simion
Maria Teodorovici
Andrei Terian-Dan
Lucia Toader
Daciana-Adriana-Maria Vlădoiu

Foşti membri ai Institutului
Sorin Alexandrescu
Mircea Anghelescu
Mioara Apolzan
Tiberiu Avramescu
Nicolae Balotă
Silvia-Alina Barutcieff
Cristina Bârsan
Ileana Cristina Bârsan
Magdalena-Niculina Bedrosian (Popescu)
Luminiţa Mariana Beiu-Paladi
Mircea Berindei
Alexandru Bistriţeanu
Mihaela Botiş
Christian-Zeno Bolog
Constantin (Sache) I. Botez
Liliana Botez
Marin Bucur
Eugenia Burduşa (Pascadi)

Lucia (Ionescu-)Cancenian
Eva Catrinescu [= Georgeta Catrinescu]
Matilda Caragiu
G. Călinescu
Gheorghe-Dan-Nicolae Ceauşescu
I.C. Chiţimia
Constantin Ciuchindel
Barbu Cioculescu
Simona Cioculescu (n. Popescu)
Şerban Cioculescu
Paul Cornea
Petre-Ştefan-Vlad Costinescu
Cătălina Crisiarcu (Scorţeanu)
Ştefan Cristea
Miruna Cristescu
Ov. S. Crohmălniceanu
Rodica Croitoru
Mihail Dascal
Iordan Datcu
Mihail Diaconescu
Alexandru Dima
Ana-Maria-Magdalena Dragu
Zoe Dumitrescu-Buşulenga
Marin-Marcel Duţă
Roxana Eminescu
Tatiana Enache
Georgeta Ene
Liliana Fischer-Pavlovici (Alexandrescu)
Rodica-Sofia Florea
Nicolae Florescu
Medeea Freiberg
Paul Georgescu
Francisc Giotta
Doina-Mariana Graur
Dorina Grăsoiu
Dan Grigorescu
Mitu Grosu
Mihaela Haşeganu
Dan Hăulică
Radu Hâncu
Eleonora Hotineanu
Viorica Huber
Adriana Iliescu
Nicolae Iliescu
Ileana Ionescu
Lucia Ionescu
Mariana Ionescu
Traian Ionescu-Nişcov
Monica Joiţa
Li-yu-Giu
Dora (=Dorothea) Littman

Elena Loghinovski
George Macovescu
Enver Mamut
Nedret Mamut
Emil Manu (Cismărescu)
Vasile Marian
Alina-Daniela Marinescu
Aurel Martin
Dan Horia Mazilu
Nicoleta Mănucă
Elena Daniela Măzăreanu
Dumitru Micu
Dan C. Mihăilescu
Mihaela-Antoaneta Mihailov
Adriana-Georgeta Mitescu
Adriana Mitu
Mihai Moraru
Emil Moangă
George Muntean
Viorica Nişcov (Ionescu-Nişcov)
Mihai Novicov
Eugenia Oprescu
Horia Oprescu
D. Panaitescu Perpessicius
Ovidiu Papadima
Mariana Pascu
(Constantin) Dinu Pillat
Elena Piru
Lăcrămioara-Maria-Catrinel Pleşu
Eugenia Popeangă
Corina-Teodora Popescu
Dana Popescu
Elena Purica
Tania Radu
Anca Rizescu
Ion Roman
Alexandru Săndulescu
Mihaela-Cătălina Scorţeanu
Maria-Roxana Sorescu (Butnaru)
Maria-Despina Spireanu (Tomescu)
Monica Spiridon
Ileana Stănculescu
Rodica Stein
Vladimir Streinu (Nicolae Iordache)
Mihaela-Eugenia Şchiopu
Alexandru Ştefan
Cornelia Ştefănescu
Titu-Marinescu Ştefănescu-Priboi
Mihai-Bogdan Tănase
Corina Tiron
Stela Toma

Bucur Țincu
Pavel Țugui
Mircea Vasilescu
Dimitrie Vatamaniuc
Teodor Vârgolici
Cătălina Velculescu
Stan Velea
Ileana Verzea
Ion Vitner
Mihai Vasile Vornicu
Gheorghe Vlăduțescu
Andrei Răzvan-Mihai Voncu
Gh. Vrabie

Colaboratori externi
Anton Balotă
Şerban Cioculescu
Ovidiu Drimba
Vladimir Drimba
Traian Ionescu-Nişcov
Horia Oprescu
Tache Papahagi
I. Popper
Mihai Petroveanu
Alexandru Piru
Augustin Z.N. Pop
Al. Rally
Vladimir Streinu

Personalul administrativ

a. Aparatul administrativ activ
Gabriela Anton
Ioana Călin
Maria Căprioreanu
Vasile Ciucă
Rodica Constantin
Ioana Şerbănică

b. Foşti funcționari ai aparatului administrativ
Geta Anastasiu
Cristian Atanasof
Albina Bartok (Podeanu)
Ioana Bădică
Alexandru Beciu
Silvia Burchi
Gheorghe Duțu
Cristina Georgescu
Pericle Goangea
Ioana Ivanovici
Maria Lamparter

Iulian-Marian Leca
Viorica Leca
Ion Moscu
Gh. Pestriţu
Georgeta Petrescu
M. Popovici
Maria Rădescu
Marilena Rădulescu
Maria Stoia
Iuliana Tirb
Rolanda Teodoru
Mihaela Stătulescu
Coca Ţeţu
Viorica Vanciata
Alexandrina Vasile

Primul consiliu ştiinţific al Institutului (aprobat de către Biroul Prezidiului Academiei RPR, în şedinţa din 13 decembrie 1955)

Membri de drept
1. acad. G. Călinescu (preşedinte) – director
2. acad. D. Panaitescu-Perpessicius – membru al Subsecţiei, care face parte din Institut
3. prof. I. Vitner – director adjunct ştiinţific

Membri aleşi
4. acad. M. Sadoveanu – delegat de Subsecţie
5. acad. Tudor Vianu – delegat de Subsecţie
6. acad. Mihai Beniuc – delegat de Subsecţie
7. acad. Zaharia Stancu – delegat de Subsecţie
8. acad. Barbu Lăzăreanu – specialist din afară
9. prof. Dimitrie Macrea – specialist din afară
10. I.C. Chiţimia – cercetător din Institut
11. Ghizella Florescu – delegat din [partea] Ministerului Învăţământului
12. Delegat din [partea] Ministerului Culturii: Mihai Novicov
13. Delegat din [partea] Uniunii Scriitorilor
14. Delegat din [partea] Facultăţii de Filologie
15. Delegat din [partea] ESPLA: Ion Roman

} delegaţi ai instituţiilor interesate

16. Marin Bucur – secretar

PEREGRINĂRILE INSTITUTULUI

I. Oprişan

E aproape de necrezut că un institut academic, precum Institutul de Istorie Literară şi Folclor (devenit, după moartea fondatorului, Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu"), şi-a putut schimba aşa de des sediile.

Considerat iniţial, în 1949, drept Institut cu dublă subordonare – faţă de Academie şi faţă de Ministerul Învăţământului (în virtutea faptului că institutul cu aceeaşi denumire, înfiinţat de Dimitrie Caracostea, aparţinea Ministerului Educaţiei), i s-a permis noului Institut să funcţioneze în cadrul Facultăţii de Filologie, din str. Edgar Quinet.

După cum e consemnat într-un proces-verbal şi după cum adesea ne-a mărturisit domnul profesor Ovidiu Papadima, „sediul" Institutului se afla în aripa dreaptă a facultăţii, într-o sală de la etajul II, în care aveau acces după-amiaza.

Elucidându-se pe parcurs situaţia că Institutul aparţinea în exclusivitate Academiei, el nu a mai putut fi găzduit în incinta Facultăţii şi i s-a dat o încăpere, alături de Institutul de Matematică, în blocul de la intersecţia Străzii M. Eminescu cu Strada Polonă, în apropierea fostului sediu al revistei „Gândirea".

Deşi G. Călinescu nu a agreat publicaţia, de care s-a despărţit într-un mod memorabil, ar fi zis că tot ce ar fi avut mai bun Bucureştii s-ar fi aflat pe Strada Polonă: Institutul şi „Gândirea".

Şederea în acea zonă a oraşului a fost, însă, de scurtă durată – cca o jumătate de an.

În septembrie 1950, I.C. Chiţimia, trimis de către profesorul Călinescu să vadă noul sediu, pus la dispoziţie de către Academie Institutului, mărturisea, după cum stă scris în procesul-verbal nr. 49 din 16 septembrie 1950: „Tov. Chiţimia raportează pe scurt, verbal, despre starea Institutului din Bd. Republicii, 73. Se hotărăşte să prezinte şi un raport scris".

Incinta în care Institutul s-a mutat în 1950 se consituia din apartamentul de la parter al unei clădiri monument arhitectonic, construit la începutul secolului 20 de către marele industriaş Gheorghe Ştefănescu din Câmpulung Muscel, apartament pe care acesta îl donase, în 1945, Academiei Române cu tot mobilierul lui (mobilă autentică, stil Louis XV, oglindă de Murano, barocă, cât peretele, cu flori şi îngeraşi, portrete în ulei, candelabre de cristal etc.).

După intrarea pe poarta monumentală de lemn masiv, urcai câteva trepte şi pătrundeai într-un mic hol, după care se deschidea o a doua uşă spre holul imens, mai mare decât oricare altă cameră.

RITL, nr. 1–4, p. 27–36, Bucureşti, 2009

În partea stângă, îşi alesese G. Călinescu biroul, în care adusese biblioteca lui Ion Ghica de la Ghergani (moblilier şi cărţi) şi un mic scrin din setul mobilei Louis XV.

Pe masa Profesorului, veche, stil, ce-i servise cândva lui Gheorghe Ştefănescu, se afla tot timpul un splendid exemplar legat în piele şi ferecat din *Divina comedie,* de Dante, în italiană, pe care, după mutare, nu l-a mai văzut nimeni.

Ar fi interesant de cercetat dacă n-a ajuns cumva în posesia lui Eugen Barbu…

În continuarea holului, pe stânga, era a doua cameră, cu masa Louis XV, oglinda venețiană şi fotoliile în acelaşi stil – cameră utilizată pentru şedinţele restrânse, pentru primiri de protocol şi pentru sărbătorile de Crăciun.

Pe partea dreaptă a holului, cu uşă glisantă, se afla sala de şedinţe, cu marea masă ovală, din fruntea căreia conducea G. Călinescu toate adunările săptămânale de lucru.

Pe un mare scrin, placat cu marmură, era aşezată statuia, tot de marmură întruchipând Idealul, un ceas baroc cu figuri, statueta de bronz a lui Orfeu, cu lira şi două sfeşnice ornamentale din bronz închipuind câte o femeie ținând lumânarea.

Deasupra *Idealului,* pe peretele din fund, în dreptul locului unde Profesorul şedea de obicei, s-a pus, după stingerea sa din viață, portretul lui.

Sala de şedinţe avea o prelungire laterală dreapta, semicirculară, ridicată cu două trepte, cu ferestre de sticlă, unde, în caz de aglomerație, puteau sta cei invitați.

La aniversarea a 30 de ani de existență a Institutului, a stat acolo chiar prezidiul.

În continuarea spațiului semicircular se afla o încăpere închisă, destinată arhivei.

Din holul mare se intra, în dreapta, către vestiar şi toaletă, iar în stânga se cobora spre pivnița, în care era instalată biblioteca.

Deasupra intrării către bibliotecă, urcai pe scări într-o încăpere fantezistă, a cărei destinație nu o cunoaştem, dar în care Profesorul plasase o dactilografă.

În toate aceste camere, inclusiv în „cramă", se aflau tablouri după fotografii inedite de scriitori, iar de-a lungul pereților erau puse vitrine cu exponate de istorie literară (cărți, obiecte personale ale unor scriitori, fotografii originale), căci G. Călinescu gândise incinta Institutului nu numai ca loc de muncă ştiințifică, ci şi ca muzeu.

La şedinţele de lucru ale Institutului s-au perindat, de-a lungul anilor personalități proeminente ale culturii române, precum: M. Sadoveanu, Camil Petrescu, Geo Bogza, Tudor Vianu, Şerban Cioculescu ş.a.

Institutul devenise un însemnat punct al vieții culturale bucureştene şi naționale, iar clădirea în care funcționa, un reper pentru oricine.

Imprevizibil însă, într-una din zile, preşedintele țării, însoțit de primarul Capitalei, primarul de sector, arhitectul-şef al Capitalei şi numeroşi membri din suita sa au oprit peste drum de Institut şi au purtat lungi discuții asupra clădirii. În final, s-a decis – după cum am aflat ulterior – dărâmarea ei pentru a se definitiva proiectul arhitectonic al intersecției Calea Moşilor – Bd. Republicii.

Extrag câteva fragmente din însemnările cu caracter de jurnal scrise sub impresia imediată a faptelor.

Pe 14 aprilie 1983, seara, primesc, în calitate de secretar ştiinţific, o serie de telefoane prin care eram înştiinţat că în două-trei zile urma să se dărâme clădirea Institutului. Rămân perplex.

Deşi eventualitatea aceasta stătuse ca un cui în mintea mea, nu mi-a venit a crede că ea s-ar putea materializa.

Dar astăzi, 15 aprilie 1983, pe la orele 10, a venit prim-vicepreşedintele Primăriei sectorului II să ne aducă la cunoştinţă hotărârea luată la cel mai înalt nivel. La vreo oră soseşte şeful ICRAL-ului cu încă cineva de la Comisia de Sistematizare a Capitalei.

Se înţelege că, într-o asemenea atmosferă, veştile încep să se umfle, să capete proporţii fabuloase; iar amănuntele, nebăgate în seamă, capătă dintr-odată valori simbolice şi semnificaţii nebănuite.

Toţi se trezesc că ştiu câte în lună şi în cer; toţi au soluţii şi fac propuneri.

În cca o oră s-a dat veste în toată ţara. Sunt informaţi: Al. Rosetti şi Iorgu Iordan, Al. Balaci şi Mihnea Gheorghiu; sunt căutaţi Eugen Barbu şi G. Ivaşcu, D.R. Popescu şi Dinu Săraru. Se apelează la o secretară a lui Nicu Ceauşescu spre a interveni pe lângă el; Mariana Pascu îl sună pe academicianul Pascu la Cluj, spre a-i da voie să meargă la Ion Ursu… I se telefonează lui Adrian Păunescu, lui N. Manolescu etc. etc.

Şi doamna Buşulenga lipseşte! E plecată de o săptămână cu Valeria Sadoveanu la Mânăstirea Neamţ. E aşteptată să sosească după amiază. Dar nimeni nu poate lua legătura cu dânsa.

În fine, după ce am o imagine a tot ce s-a întreprins, o sun pe Rodica Florea şi stabilim programul pentru a doua zi. Îmi exprim mai întâi părerea de rău că nu am ştiut de dimineaţă, spre a fi intervenit în acţiune, folosind, astfel, o zi preţioasă. Doamna Florea îmi spune că profesorul Dincă (secretarul BOB pe Universitate) a reuşit să-l determine pe primul secretar al Centrului Universitar Bucureşti să vină mâine dimineaţă la Institut pe la 8.30–9 să vadă ce-i de făcut. Sugerez că ar fi bine să chemăm membrii consiliului. Ne împărţim persoanele şi le dăm telefon. Îmi dau cu părerea că indiferent dacă vine sau nu vine doamna Buşulenga, noi trebuie să întreprindem ceva, spre a avea conştiinţa că am făcut tot ce trebuie spre a împiedica dărâmarea lăcaşului de care suntem atât de legaţi şi care reprezintă un loc sacru al culturii române. Vom merge la ministrul Teoreanu; vom încerca o audienţă la primarul Capitalei Pană, vom stărui pe lângă Mihnea Gheorghiu să solicite o audienţă la şeful statului.

După ce vorbesc cu doamna Florea, dau telefoane domnului prof. I.C. Chiţimia, care îmi promite să-l sune pe ministrul Transporturilor; lui Emil Manu, care spune că va vorbi din nou cu Eugen Barbu, cu Al. Săndulescu, care se angajează să

meargă la D.R. Popescu şi să-l determine să facă ceva; lui G. Muntean, care spune că-i va da telefon lui Geo Bogza.

Înainte de a mă culca, aflu că doamna Rodica Florea nu a putut vorbi cu doamna Buşulenga. Încerc într-o doară şi-o prind la telefon. Se întorsese! Sunt foarte bucuros, pentru că, prin ea, ni se deschid drumuri care altfel ne-ar fi fost, poate, cu desăvârşire închise.

Îi povestesc pe larg despre necazul ce s-a abătut între timp asupra Institutului. Între altele, ştirile transmise de domnul Manu. Un coleg al său de la Agerpres a fost de faţă la discuţia şefului statului cu arhitectul-şef al Capitalei, când s-a oprit convoiul prezidenţial pe Bulevardul Republicii, acum cca o săptămână. Arhitectul s-ar fi plâns că nu poate finisa colţul dinspre Calea Moşilor din cauza clădirii Institutului. Cineva a spus că această casă nu poate fi dărâmată întrucât a fost casa lui Călinescu. La care Pană, foarte revoltat, i-a replicat: „Ia mai lăsaţi-mă cu «casa lui Călinescu»! Tot aşa am vrut să construim ceva în Florească şi mi-aţi spus că nu se poate din cauza casei lui Călinescu! Câte case a avut el?!" Şeful statului a dat atunci ordin arhitectului să-şi facă proiectul neţinând seama de clădire.

A doua zi, dintr-o discuţie cu doamna Buşulenga, voi afla cauzele antipatiei primarului Pană împotriva Institutului. Fiica acestuia a vrut să-şi dea doctoratul cu doamna Buşulenga. A făcut intervenţii la minister şi fostul şef al personalului, Bondrea, a repartizat două locuri la doctorat Facultăţii, cu gândul ca unul să revină Institutului. Acolo, însă, prof. Coteanu şi Cazacu le-au tras la sorţi şi niciunul nu i-a revenit Doamnei. Aşa că n-a putut s-o primească pe fiica primarului la doctorat. Ceea ce a declanşat setea de răzbunare a tatălui lezat în amorul propriu.

Iată cum interesele personale dictează hotărâri neaşteptate asupra destinului unor colectivităţi şi a unor monumente!

Pe 16 aprilie 1983, la ora 8, sunt la Institut. Vin foarte mulţi colegi. Sosesc şi cei doi consilieri de la Academie, care au tangenţe cu Institutul: dr. C. Vlăduţ şi Oct. Barbosa. Aşteptăm pe primul secretar al CUB, Moncea, care nu va veni până la urmă (fiind, chipurile, chemat la Politehnică pentru lucruri mai grave).

Soseşte, în schimb, o doamnă – maior de securitate (care răspunde de Facultate şi de Institut) împreună cu un general de securitate (probabil şeful ei). Ambii sunt foarte amabili, înţeleg importanţa lăcaşului actual al Institutului şi promit să ne sprijine. Cer un scurt memoriu, pe care noi, independent de cererea lor, începusem tocmai să-l scriem. Peste un ceas vor veni să-l ia şi, pe filiera lor, vor face să ajungă până luni dimineaţă (în paralel cu acţiunea noastră), la cabinetul nr. 1.

Împreună cu doamna Buşulenga, care scrie, cu doamna Rodica Florea, prof. I.C. Chiţimia şi cei doi consilieri, redactăm următorul scurt memoriu:

„Tovarăşe preşedinte,

În legătură cu hotărârea de demolare a Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu", din Bulevardul Republicii, nr. 73, vă aducem la cunoştinţă:

1. Imobilul Institutului este o donaţie făcută Academiei R.S.România încă din anul 1945 şi destinată activităţii de cercetare ştiinţifică.

2. G. Călinescu, cunoscutul scriitor şi om de ştiinţă, a întemeiat, în 1949, aici, primul Institut ştiinţific de cercetare în materie de istorie şi teorie literară din ţara noastră, făcând din acest imobil sediul discuţiilor şi dezbaterilor între marii scriitori ai epocii: Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Gala Galaction, Perpessicius, Vladimir Streinu şi alţii.

3. În acest imobil s-a definitivat ultima ediţie a monumentalei *Istorii a literaturii române de la origini până în prezent*, apărută recent, cu aprobarea specială a conducerii de partid, precum tot aici s-au desfăşurat şi alte activităţi, care au făcut din Institut o adevărată şcoală naţională de cercetare în domeniul culturii româneşti.

4. Imobilul este un monument de arhitectură cu valoare de patrimoniu şi adăposteşte, printre alte unicate, biblioteca celebră a marelui revoluţionar paşoptist, patriot şi om de cultură, Ion Ghica, precum şi documente şi manuscrise de valoare naţională.

5. În acest imobil, admirat atât de personalităţi ştiinţifice româneşti cât şi străine, s-au stabilit fructuoase relaţii de colaborare cu savanţi de peste hotare, făcându-se, în acest fel, cunoscută cultura românească şi realizările regimului nostru.

6. Prin întreaga sa valoare, Institutul constituie un simbol al culturii româneşti, cum nu mai sunt multe în Bucureşti, din trecut şi din prezent, însemnând pentru generaţiile de azi şi de mâine o prezenţă dinamică şi mobilizatoare de conştiinţe, un mijloc dintre cele mai convingătoare de educaţie patriotică şi civică.

Pentru toate aceste motive, vă rugăm să luaţi în consideraţie cererea noastră, asigurând pe mai departe existenţa cunoscutului lăcaş de cultură".

Semnează directorul institutului, rectorul Universităţii şi Preşedintele Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice.

Sunt însărcinat să merg să iau semnătura rectorului şi a lui Mihnea Gheorghiu.

Fiind sâmbătă, zi scurtă, nu mai găsesc pe nimeni. Urmează să merg luni, la prima oră, când va fi şedinţă de senat.

După lungi peripeţii, pe 27 aprilie 1983, hârtia semnată de doamna Buşulenga, de rectorul Ioan Ioviţ-Popescu şi de Mihnea Gheorghiu a fost înaintată spre destinaţie.

Între timp, Mihnea Gheorghiu împreună cu ministrul Teoreanu au semnat cererea de mai sus, puţin modificată, şi au adresat-o primarului Pană. O copie a hârtiei respective, înregistrată la Primăria municipiului, a fost înaintată, cu o notă – prin care se ruga să fie informate organele superioare –, către cabinetul lui Petre Enache.

De atunci, s-a instaurat o oarecare linişte. Nu ne-a mai spus nimeni că se va mai dărâma clădirea, dar s-au perindat zeci de inşi de la Ministerul Educaţiei şi Învăţământului, de la Primărie, de la Consiliul Culturii, de la Sectorul de Partid, de la Patrimoniu, de la Serviciul de Arhitectură al Capitalei…

M-au enervat mai ales cei de la Patrimoniu, care se gândeau ce ar putea lua, în cazul dărâmării clădirii. Veniseră ca la catafalcul unui mort, ochind pe ce să pună mâna la momentul oportun…

O vreme nu s-a mai vorbit nimic despre dărâmarea clădirii şi despre mutare.

Ne gândeam că poate s-a revenit asupra deciziei.

Exact peste o lună, însă, suntem vizitaţi de vicepreşedintele sfatului popular al sectorului II, Necşoiu, de prorectorul Boboc, al Universităţii, de profesorul Dincă, secretarul BOB pe Universitate şi de directorul administrativ Lucaci, care aruncă o ultimă privire asupra încăperilor Institutului, anunţându-ne că ni s-a repartizat clădirea din Strada Frumoasă, 26.

Mă duc să văd despre ce-i vorba, dar nu pot intra.

A doua zi, 14 mai, la orele 7:30 sunt sunat de prorectorul Boboc să merg să văd împreună cu dânsul noua clădire.

Mă duc şi-o iau pe doamna Buşulenga şi mergem împreună.

De data aceasta, pătrund în incintă. E o clădire veche, boierească, destul de frumoasă, cu lustre rococo, cu aplice în acelaşi stil, dar transformată, prin construcţia unor dulapuri masive, pe hol, într-un fel de depozit. Totul arată jalnic. Întreg mobilierul e deteriorat, strâns grămadă, deranjat, de parcă o furtună groaznică l-ar fi răscolit. Dosare şi maldăre de fişe zac pe jos, pe mese, pe scaune… O mizerie şi o debandadă cruntă domneşte peste tot. Aici a funcţionat Institutul de Psihologie al Academiei (condus multă vreme de M. Ralea), care a fost desfiinţat după incidentul cu meditaţia transcendentală. Se vede că oamenii şi-au lăsat în pripă totul.

Vizităm camerele, vraişte şi cele trei laboratoare, dotate cu foarte multe aparate (despre care nu se ştie ce valoare au). Va veni un specialist să le vadă.

Sunt însărcinat să opresc ce mobilier doresc şi restul să le lăsăm să fie ridicate. Jos, la parter, funcţionează laboratorul de psihologie şi biblioteca specializată în acest domeniu.

La 11 are loc o şedinţă la ministrul adjunct al învăţământului, Furo, cu care prilej se decide ca biblioteca şi muzeul să fie evacuate şi întreaga clădire să ne fie predată nouă. Vom aduce, de asemenea, întregul nostru mobilier de la Institut, ameninţat într-o primă fază să fie luat de Primăria Capitalei.

Cei de la biblioteca de psihologie (doamna Liiceanu şi directorul) sunt foarte abătuţi. Ne lasă tot ce dorim, lehametiţi. Îşi dau seama că acum s-a semnat actul de desfiinţare definitivă a Institutului de Psihologie. Atâta timp cât biblioteca şi muzeul continuau să existe se spera într-o revenire…

Aflu că pe 30–31 vom mai primi o vizită la cel mai înalt nivel. Până atunci va trebui să fim instalaţi, să se facă curăţenie, să se zugrăvească pe dinăuntru şi pe dinafară, să se repare acoperişul, să se raşcheteze parchetul, să se refacă parcul (de către Grădina Botanică şi Institutul Agronomic), să fie ridicată Biblioteca de

Psihologie şi să ne aducem noi înşine mobila…Vrea să se arate că ni s-a dărâmat localul, dar am fost aduşi la mai bine.

La repetatele intervenţii din partea ministrului Teoreanu, a adjunctului său Furo şi a altor personalităţi, în favoarea noastră li s-a răspuns din partea prim-viceprim-ministrei: „Se dărâmă o clădire, nu se desfiinţează un institut". Şi a rămas imperturbabilă pe poziţie.

Luni, la orele 11, vom ţine ultima şedinţă publică generală a Institutului în vechea clădire din Bulevardul Republicii, 73.

Încă înainte de a mişca ceva din vechiul imobil cu gând de mutare, Institutul a fost jefuit pur şi simplu de aşa-zisa Gospodărie de Partid de cele mai valoroase piese de mobilier: oglinda de Murano, măsuţa ovală cu intarsii (Louis XV), două scaune scoică de pai, un ceas vechi cu figurine, două statuete de bronz (între care una reprezentându-l pe Orfeu cu lira, şi câteva importante tablouri). Alte candelabre aveau să ne fie luate de către Universitate, după ce au fost duse în Strada Frumoasă.

Ne-am luptat până în ultima clipă pentru fiecare obiect. Tot ce ne rămânea însemna o victorie asupra agresiunii deşănţate a bunului-plac al celor de la putere. Unele piese mai mici au fost pur şi simplu ascunse să nu sară în ochii lacomi ai celor trimişi să ni le ia.

Cu greutăţi, cu eforturi, cu enervări şi discuţii la tot pasul, am reuşit să ne mutăm. Mai mult ca oricând, întreaga responsabilitate a căzut pe umerii mei, deopotrivă cu teama ca valoroasele obiecte de mobilier (de patrimoniu) să nu se distrugă sau să dispară. Împreună cu câţiva colegi – prea puţini, care m-au ajutat efectiv – am demontat mobilierul, l-am urcat în maşini şi l-am transportat cot la cot cu muncitorii, dându-le indicaţiile: unde să le pună, cum să le mute etc.

Un fapt ieşit din comun l-a constituit incidentul cu seiful (casa de bani) din nişa mascată de biblioteca Ghica (din fostul birou al lui G. Călinescu).

Toţi ştiau de existenţa seifului, dar nu-i acordau o importanţă prea mare. După cutremur, când s-a zugrăvit clădirea, s-au mişcat mobilele şi a ieşit la lumină seiful. Animat de curiozitate, dar şi intrigat de existenţa unei case de bani nedeschise, aflate în Institut, am rugat-o pe doamna Buşulenga să ne dea voie să chemăm pe cineva să-l descuie. N-a vrut, poate influenţată de domnul I.C. Chiţimia, care mărturisea că a asistat demult la descuierea lui şi că nu s-ar fi găsit nimic în el. Acum, în condiţiile dărâmării clădirii, am determinat-o să nu fie împotrivă ca să-l luăm, urmând ca apoi să-l deschidem, dacă se va putea.

S-a muncit mult spre a fi scos de pe postamentul lui de beton. L-am suit în camion şi am pornit cu el în Strada Frumoasă. Am aflat că, la puţină vreme după plecarea noastră, au sosit câţiva de la miliţie, care aflaseră de seif – cum? în ce fel? – spre a-l lua.

Văzând că nu mai e aici, s-au dus la noua adresă, unde ne-au aşteptat.

Când am ajuns, doamna Buşulenga, cu un colonel de securitate şi cu un grup de milițieni stăteau în fața clădirii.

Am devenit foarte nervos, aflând că vor să-l ia.

I-am rugat pe muncitori să care seiful înăuntru.

Admonestat de forțele de ordine şi de doamna Buşulenga le-am spus.

– Îl veți lua, dar îl ducem înăuntru. Nu putem discuta aici cu toată lumea care s-a adunat ca la circ.

Considerând şi ei că e mai bine aşa, au acceptat să fie introdus în incinta clădirii.

Acolo le-am spus:

– Seiful e al nostru, al Institutului. Înainte de a-l ridica, deşi nu aveți niciun ordin în acest sens, trebuie să-l deschidem. Poate sunt acte lăsate acolo de Călinescu.

Cu tupeu, m-au amenințat că lasă seiful şi mă iau pe mine.

Doamna Buşulenga încerca să mă potolească.

– Tovarăşul colonel o să ne spună ce-i înăuntru şi, dacă e ceva care ne priveşte, o să ni le dea.

Mi-am dat seama că n-am nicio şansă de izbândă, deşi se proceda total incorect, printr-un abuz evident de putere. N-am mai zis nimic şi am plecat la camion să supraveghez descărcarea lambriurilor.

Fără să lase niciun document, au ridicat seiful şi au dispărut.

Prin colega noastră, Tania Enache, fiică de general de securitate, am aflat că la deschiderea seifului, s-au găsit numeroase bijuterii (diamante, safire şi rubine), bani de aur şi scrisori personale.

La aflarea veştii, doamna Buşulenga nu ştia cum să se mai învinuiască că nu m-a ascultat. Nu pentru că ar fi vrut să intre în posesia lor, dar pentru a le vedea.

De atunci, ştirea despre comoara din seif bâzâie prin Institut şi capătă întruchipări dintre cele mai variate. Fiecare încearcă să justifice pentru ce fostul proprietar, Gheorghe Ştefănescu, şi-a lăsat averea acolo.

Se bănuieşte că ar fi nădăjduit în venirea americanilor şi a închis ce avea mai de preț într-un loc unde miliția nu bănuia că-i ascunsă, spre a putea, ulterior, intra cu uşurință în posesia ei; se crede că şi-a împărțit valorile în mai multe părți; că le-ar fi introdus ulterior, după donarea parterului către Academie (după ce seiful fusese desfăcut) etc.

Evident, după ce ne-am mutat definitiv, nu a mai fost adusă în niciun fel vorba despre vizita prim-vicepreşedintei. De altfel, nu s-a întreprins nimic în vederea punerii la punct a grădinii şi a recondiționării exteriorului clădirii. Fusese o simplă vorbă aruncată în vânt.

Un alt incident ce merită a fi semnalat e legat de dorința noastră de a păstra atelierul fotografic al Institutului de Psihologie, dotat cu aparatură de excepție.

Visând la ce am putea face, în privința reproducerii fotografiilor şi a manuscriselor în vederea publicării lor, am adresat mai multe cereri Rectoratului.

Într-o zi, ne-am trezit cu un tânăr, care m-a chemat pe mine şi pe Petre Costinescu, căruia doream să-i dăm în primire atelierul, şi ne-a făcut capul calendar despre posibilitățile nelimitate de trucare a pozelor în atelier. Ne-a arătat, între altele, o fotografie cu capul lui Ceauşescu lipit la trupul unui măgar.

Considerând că e periculos să lase un asemenea atelier într-o clădire nesupravegheată permanent şi fără oameni neverificați la sânge, ne-a spus că nu admite să ni se încredințeze aparatura rămasă în Institut.

În câteva zile a fost ridicată şi dusă nu ştiu unde.

După doi ani, după ce ne obişnuisem cu clădirea din Strada Frumoasă, bucuroşi că e la doi paşi de Biblioteca Academiei, aflăm că trebuie să ne mutăm din nou.

Nu am înțeles pentru ce, căci clădirea a rămas pustie multă vreme, în orice caz până la revendicarea sau cumpărarea ei după Revoluție.

Se zvonea că ar fi fost cedată unei ambasade sau locuinței particulare a unui ambasador… Unii spuneau că ar fi devenit – aşa nelocuită cum părea – un loc de întâlnire al securității…

Fapt este că, pe 17 aprilie 1985, ne-am mutat în clădirea Ligii pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor, deasupra Teatrului „Lucia Sturdza Bulandra", la etajul I, unde fusese biroul lui N. Iorga.

Iarăşi trambalare, dezordine, distrugere şi pierdere de bunuri…

Nu era rău nici aici. Aveam cel mai frumos şi mai mare spațiu din toată clădirea.

Dar a venit cutremurul din 30 mai 1986, care, după cel din 4 martie 1977, a afectat structura de rezistență a imobilului şi s-a pus problema consolidării ei.

Am strâns, cărțile, mobilele, tot ce aveam în două sau trei camere, înălțându-le unele peste altele până la tavan şi – prin intervențiile doamnei Buşulenga – am căpătat de la Prezidiul Academiei învoirea să ne mutăm (în ianuarie 1987) până la încheierea reparațiilor, care au ținut cca un an şi jumătate, dacă nu cumva mai bine, în clădirea centrală a Academiei.

Cum eu eram şi secretar ştiințific al Secției de Ştiințe Filologice, Literatură şi Artă, o cameră o aveam oricum, în aripa stângă, la etajul I, unde funcționează actualmente Secția de Arte Vizuale.

A doua cameră pentru doamna Buşulenga şi redacția „Revistei de istorie şi teorie literară", ne-a fost repartizată vis-à-vis, unde se află astăzi unul din vicepreşedinții Academiei.

Şedințele le țineam în holul etajului (ornat cu portretele clasicilor literaturii române: Eminescu, Creangă, Caragiale), iar comunicările le prezentam în cocheta sală de şedințe, din partea dreaptă a clădirii.

În toamna lui 1988 eram reveniți în clădirea de pe Cheiul Dâmboviței, consolidată şi renovată, cel puțin până la etajul III. Mai sus se lucra încă…

A venit apoi Revoluția şi, din 1991, am efectuat ultima mutare în Casa Academiei, unde Institutul funcționează până astăzi şi, sperăm, un timp nedeterminat.

Abstract

It is a record of the changings of the institutional residences 7 times during 4 decades, until the final settlement in the House of the Academy. The article describes the episodes of the successive remouvals ordered by arbitrary decisions of the Party and State authorities in the communist regime.

Key words: Institute, Literary History, settlement, communism.

O INSULĂ A CRITICII ŞI A ISTORIEI LITERARE ÎN EPOCA TOTALITARISMULUI

Stancu Ilin

După ce acad. prof. G. Călinescu a fost înlăturat de la catedra universitară, în 1949, în condiţii neelucidate încă, transferat fiind şi apoi numit director al Institutului de Istorie Literară şi Folclor al Academiei Republicii Populare Române, întregul grup de comando, în frunte cu dentistul Ion Vitner, care îi luase locul, lui şi asistenţilor săi (Ovidiu Papadima, Valeriu Ciobanu, Dinu Pillat, Al. Piru, Adrian Marino), au venit la Institut, din raţiuni ideologice superioare. Ion Vitner a devenit chiar director adjunct.

Când am intrat eu în Institut, la 1 septembrie 1957, prin repartiţie guvernamentală, la propunerea acad. Alexandru Graur, „supraveghetorul" lui G. Călinescu se schimbase, în locul lui Ion Vitner venise Mihai Novicov, în funcţia de director adjunct. Profesorul, care îl acceptase, deşi ştia foarte bine de ce şi de cine fusese trimis, dar se bucura că scăpase de Ion Vitner şi de liota lui. Teodor Vârgolici, care era în Institut încă din 1952, rememorează: „După domnia lui Ion Vitner, conducerea Partidului Comunist a numit un alt politruc, pe Mihai Novicov, ca director adjunct. Culmea insoleţei – acesta nu absolvise decât liceul şi era student la fără frecvenţă la Secţia de limbă rusă a Universitaţii din Iaşi". Mihai Novicov era un personaj pitoresc de origine basarabeană, fiu de moşier, la care G. Călinescu făcea adeseori aluzie când discursul său realist socialist devenea prea înfocat. Cu mine şi cu colegul meu Stan Velea, de-abia veniţi în Institut, Mihai Novicov s-a purtat cu afecţiune. Pentru că formele contabile de angajare întârziau, profesorul fiind internat la Sanatoriul Otopeni, noi nu primeam încă salariu. În această situaţie dificilă, directorul adjunct ne-a împrumutat cu bani, din proprie iniţiativă.

Meditând la paginile destinate a fi publicate în numărul de faţă al revistei, am constatat, cu oarecare spaimă, că nu-mi mai aminteam cu exactitate figura lui G. Călinescu. Imaginea profesorului îmi apărea aşa de îndepărtată, fără contururi ferme, risipită în timp, parc-ar fi trecut un secol de la moartea sa. Agasat de situaţie, am căutat fotografiile pe care le păstrez în arhiva mea personală. Dintre toate, m-a impresionat un portret realizat de Ion Miclea, cred că la împlinirea vârstei de 60 de ani. E o poză în alb-negru, făcută foarte de aproape. Capul umple întreg spaţiul, de-abia ghicindu-i-se papionul. Cadrul este puţin înclinat lăsând impresia că are capul aplecat spre umărul stâng, atenuând linia severă a sprâncenelor sale stufoase. Obiectivul aparatului de fotografiat este centrat la nivelul ochilor umezi, din ei izvorând atâta lumină şi duioşie de copil.

RITL, nr. 1–4, p. 37–40, Bucureşti, 2009

Am pus alături o altă fotografie, în care G. Călinescu apare îmbrăcat într-o tunică, mai mult cu aspect de salopetă, cu capul ridicat semeț făcând evidentă tăietura adâncă din bărbie, semn a hotărârii nestrămutate. Nu e de mirare că această din urmă imagine a fost supralicitată de editorii epocii trecute, în încercarea de a impune publicului un Călinescu gata să urce pe schelele construirii socialismului.

La Institut, însă, am cunoscut un alt Călinescu, cu un aer patern, dar şi cu severitatea părintelui, când copiii o luau razna. G. Călinescu, cu o copilărie şi o tinereţe sacrificată studiului, şi-a creat la Institut o adevărată familie, trăind la senectute o a doua tinereţe. El însuşi nu dorea ca numărul colaboratorilor să depăşească 10–15 oameni, spunând că el conducea un salon literar, nu un institut.

Jocul, în sensul înalt intelectual, i-a umplut viaţa în ultimii ani profesorului. Ce-au reprezentat jocurile de societate din casa lui de pe Strada Vlădescu nr. 53 (azi G. Călinescu) cu interpretări de piese de teatru scrise de amfitrion şi puse în scenă de membrii Institutului în preajma Crăciunului, ce au însemnat excursiile în întreaga ţară? Profesorul – ca să dea un exemplu – îşi juca piesele, dansa în ritm de menuet în holul Institutului, scandalizând conducerea Academiei şi opinia publică intelectuală bucureşteană. Şi critica lui era un joc, cum spunea adesea. Ce era dacă nu un joc ciclul *Lil* din volumul de poezii. Se juca cu cenzorii, cu linia partidului şi se bucura ca un copil când reuşea să le înşele vigilenţa. Purta mereu în haină o riglă mică, pe care o arăta din când în când lui Mihai Novicov, spunându-i, cu umor, că linia partidului este în buzunarul său şi este dreaptă.

Transgresia de la poezia *Fecioara Maria* la *Ţesătoarea Maria* era un joc tragic şi o lecţie pe care voia s-o dea celor de la Direcţia Presei şi îndeosebi lui Vasile Nicolescu. Dar chiar din epoca interbelică, nu era oare *Cartea nunţii* un joc nupţial gratuit? Mă întreb dacă această postumă (*Fecioara Maria*) de *Homo Ludens* nu poate fi o grilă de scrutare a vieţii şi operei călinesciene.

Atmosfera pe care am găsit-o în Institut era total deosebită faţă de cea din timpul studiilor mele universitare. Ea nu semăna deloc nici cu cea din presa literară a vremii. Prin subiectele abordate de cercetători şi prin limbajul critic folosit în şedinţele de lucru de sâmbăta, pe care-şi punea amprenta personalitatea lui G. Călinescu, Institutul era într-adevăr o *insulă în critica şi istoria literară românească.* Se studiau Titu Maiorescu, Alexandru Macedonski, Liviu Rebreanu, Hortensia Papadat-Bengescu, dar şi scriitorii contemporani de la Ion Horea la Nicolae Labiş. Din literatura universală, intrau în planurile ştiinţifice şi în discuţiile din şedinţă Alfred de Musset, Prosper Merimée, Mark Twain, La Rochefoucauld, La Bruyère, Sainte-Beuve, Lamartine, Charles Baudelaire. Prilejul lecturilor din Charles Baudelaire ar fi fost sugerat de traducerile lui Al. Philippide apărute recent în volumul *Flori alese din „Les fleurs du mal”* (1957). Cornelia Ştefănescu îşi aminteşte de şedinţa în care profesorul a citit poezia *Albatrosul* de Baudelaire, interpretând critic fiecare metaforă. Pe mine m-a impresiona pe lângă asocierile

neaşteptate, faptul că anume versuri erau declamate şi aş zice personalizate. Când spunea, din *Cântecul toamnei,* versurile: „çmi place strălucirea din ochii tăi verzui/ Frumoasa mea … […] Nu-ţi va fi greu/ Mormântul aşteaptă, e flămând!/ O lasă pe genunchii tăi fruntea-mi să se culce" (în tălmăcirea lui Al. A. Philippide), fixa cu ochii săi focoşi o anume persoană, pentru motive numai de el ştiute. Am mai spus-o de mai multe ori, că în activitatea Institutului exista şi un al doilea plan propus şi condus de Mihai Novicov: *Relaţii româno-ruse, Lupta clasei muncitoare din România oglindită în literatură* etc., care însă nu impietau decât în mică măsură cercetarea marii literaturi şi deschiderile spre universalitate.

Cercetătorii, mai vechi sau mai noi, primeau de voie, de nevoie temele propuse de directorul adjunct, dar fiecare se descurca aşa cum putea. Gheorghe Vrabie, de pildă, pus să vorbească, în preajma zilei de „7 Noiembrie", despre folcloristica sovietică, prezintă câteva idei dintr-o comunicare mai veche a sa, *Perspective metodologice în cercetările folclorice din URSS*, publicată în „Cercetări folclorice", I, 1947.

La un an de la venirea în Institut, am fost numit de G. Călinescu secretar ştiinţific. În această calitate aveam şi însărcinarea de a scrie procesele-verbale ale şedinţelor Institutului. În 1966, am publicat în mai multe numere ale revistei „Luceafărul" *extrase* din luările de cuvânt ale lui G. Călinescu. Acum, pentru prima oară, dăm publicităţii procesele-verbale în *integralitatea* lor, într-un serial pe care redacţia „Revistei de istorie şi teorie literară" îl va permite.

Prima însemnare e din 24 septembrie 1958. Profesorul întreabă cercetătorii despre nevoile lor de cărţi şi semnează câteva adrese pentru procurarea lor. În 28 septembrie 1958, academicianul G. Călinescu predă Elenei Piru scrisori ale lui Alexandru Odobescu pentru un volum de *Corespondenţă*. Predarea se va face progresiv de-a lungul unei jumătăţi de an, cu comentarea în faţa tuturor cercetătorilor a celor mai interesante epistole.

În reuniunile de sâmbătă, se discutau de toate, despre planurile ştiinţifice, despre revistă, se citeau lucrări de încercare de către tineri, lucrări docte ale celor mai în vârstă, adeseori profesorul ne citea texte ale scriitorilor clasici, se comentau evenimentele curente, îndeosebi cele literare.

În toamna anului 1958, este prezentată monografia lui Valeriu Ciobanu despre Hortensia Papadat-Bengescu care stârneşte numeroase discuţii. În două şedinţe consecutive din luna noiembrie 1958, Al. Bistriţeanu prezintă o interesantă lucrare despre Liviu Rebreanu, citind capitolul *Lumea golanilor*. Şedinţele sunt conduse de acad. D. Panaitescu-Perpessicius şi intervenţiile lui G. Călinescu sunt sclipitoare. Mai reţinem prezentarea unei neaşteptate lucrări a lui Dinu Pillat, *Esenin la noi*.

În 4 aprilie 1959 – devansând prezentarea altor pagini din registrul de procese-verbale – Rodica Florea citeşte referatul său despre Nicolae Labiş. Marin Bucur prezintă un contra-referat. Iau cuvântul, pe rând, Liliana Fischer, Stancu Ilin,

Al. Bistrițeanu, D. Vatamaniuc, Th. Vârgolici, Mihai Novicov. G. Călinescu, observând o tendință de severitate față de colega noastră, pune lucrurile la punct, îi subliniază calitățile şi face o demonstrație de abordare a lucrărilor celor tineri.

În aprilie 1961, se prezintă în şedință o listă a aparițiilor de la edituri. Directorul Institutului face unele mențiuni cu privire la revistă şi la lucrările din plan. Se discută recenzia lui Ovidiu Papadima la cartea *Legendele Olimpului*. Recenzia prezentată revistei este citită integral de însuşi G. Călinescu şi constată că se spun multe despre legende, dar lipseşte recenzia despre Al. Mitru. Trebuie făcută din nou, autorul însuşindu-şi observațiile profesorului. Textul apărut în revistă devine exemplar.

Acad. prof. G. Călinescu anunță că în şedința următoare vom discuta despre ediția *Grigore Alexandrescu* a lui Iancu Ficher. „Trebuie să învățăm să facem ediții", spune în încheierea şedinței profesorul.

Ne face plăcere să constatăm că această idee călinesciană este preluată de actuala conducere a Institutului care a inițiat o serie de ediții importante, unele apărute deja, în seria *Opere fundamentale,* coordonată de acad. Eugen Simion, altele în curs de elaborare: *Mihail Kogălniceanu, Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Mihail Sebastian*, ş.a.

Abstract

After the professor G. Calinescu was rejected from the University, in 1948, in unknown circumstances, being transferred as director of the Institute of Literary History and Folklore, all the commando team, guided by the dentist Ion Vitner, who took his place in the University, followed him, there, by ideological reasons.

In 1957, when I was admitted at the Institute, Vitner's place was taken by Mihai Novicov, as deputy director.

At the Institute I have meet another Calinescu. He was like an father for his colleagues, treating them like his family. He was gentle, but straight to, when his "children" were making mistakes. The play, in the intellectual meaning of the word, has fulfilled his last years. He was dancing menuet, or acting in his plays, or reading the poetry of Baudelaire together with his younger disciples. One year after I was admitted at the Institute, I was designed by G. Calinescu as the scientific secretary. In this quality, I was having the duty to write the minutes of the meetings. Now, for the first time, we are publishing these minutes in their integrality, in series, in "The Revue of Literary History and Literary Theory".

Key words: Institute of Literary History and Folklore, Vitner, Father, scientific secretary, minutes, integrality.

PROCESELE-VERBALE ALE ŞEDINȚELOR INSTITUTULUI DE ISTORIE LITERARĂ ŞI FOLCLOR DIN ANUL 1958

1

24 septembrie 1958

Acad. prof. G. Călinescu consultă cercetătorii în legătură cu nevoile lor de cărți. Se întocmesc liste şi se fac adresele necesare către edituri, semnate de G. Călinescu, pentru achiziționarea cărților necesare.

Tovarăşa Elena Purica, secretara secției de specialitate a Academiei, informează despre o modificare în regulamentul de funcționare a institutelor.

Se redactează o adresă către Direcția Personal a Academiei RPR privind necesarul de posturi petru cercetare în Institutul nostru.

2

28 septembrie 1958

Şedința a fost consacrată întocmirii planului ştiințific pe anul 1959. Acad. prof. **G. Călinescu** predă Elenei Piru scrisori ale lui Al. Odobescu, pentru volumul de *Corespondență*.

I.C. Chițimia prezintă un proiect al *Manualului de folclor*.

G. Călinescu, după ce ia cunoştință de planul lucrării, precizează: Planul *Manualului de folclor*, în mod strict, nu-l putem face dinainte. El se va naşte pe parcursul realizării lui. Vom lua fiecare gen în parte (lirica de pildă) şi îl vom discuta aci cu exemple şi, pe urmă, se va adăuga tot aparatul propriu-zis folcloristic. Din *Manualul de folclor* trebuie să iasă ceva nou, nu o compilație. Esențială în folclor e partea literară. În ce stă creația? Elementar vorbind, aveam de-a face cu un clasicism. La Bruyère punea în față pe Teofrast şi îl spunea. Dar de aci ieşea altceva. Autorul, până la un punct, inventează totul.

În folclor fiecare ins ştie piesa. E plăcerea aceasta a banalului, în care e concentrată o învățătură milenară împietrită. Piatra aceasta ia diferite culori. Aşa se explică şi funcționalitatea temporală a folclorului. Anumite cântece se spun numai în anumite momente (de timp).

I.C. Chițimia: Problemele teoretice se operează pe manual. Doina, descântecul, colindul au rămas necercetate. La fel, din teatru, pluguşorul, vasâlca etc.

RITL, nr. 1–4, p. 41–50, Bucureşti, 2009

G. Călinescu: La teatru intră şi jocurile de copii. Nu se pot întocmi capitolele teoretice până nu se revede tot materialul. Lirica şi epica trebuie privite ca literatură.

Gheorghe Vrabie observă că ar trebui să se ţină seamă de deosebirile dintre doină şi cântecul de lume.

G. Călinescu aminteşte că până la 1 octombrie planul ştiinţific trebuie trimis la Academie. Insistă să fie înscrise la secţia de folclor, *Lirica* şi *Epica.*

Ovidiu Papadima: Înţeleg că nu mai e necesar să continuăm cu breviarele de folclor străin.

Pentru secţia de literatură, **M. Novicov** propune, în planul ştiinţific pe anul 1959, realizarea unui volum intitulat *Probleme ale realismului*.

G. Călinescu: Tovarăşul Novicov să facă *Clasicii marxism-leninismului despre literatură*

Se stabilesc capitolele volumului şi autorii lor:

Realismul clasic – Liliana Fisher

Realismul critic – Dinu Pillat

Realismul socialist – Theodor Vârgolici

Discuţii ideologice la noi despre realism – Marin Bucur.

Acelaşi **M. Novicov** ar dori să introducă în planul ştiinţific şi un volum de **Relaţii literare româno-ruse,** de care să se ocupe Valeriu Ciobanu.

În discuţiile despre planul de cercetare al Secţiei de literatură a Institutului, **Mihai Novicov** propune şi un colectiv pentru *Istoria literaturii române*: Rodica Florea, Cornelia Ştefănescu, Stan Velea, Stancu Ilin, Elena Piru, Constantin Ciuchindel, Dumitru Vatamaniuc.

G. Călinescu: Colaborările la *Istoria literaturii române* trebuie să fie restrânse. Colaboratorii trebuie să fie notorietăţi. Autorul trebuie să se informeze personal. În ceea ce-l priveşte, acad. G. Călinescu înscrie în planul ştiinţific pe anul 1959 o ediţie de *Corespondenţă* Al. Odobescu, la care va lucra şi Elena Piru.

În continuarea discuţiilor, **M. Novicov** anunţă că s-a gândit şi la o serie de autori contemporani, de care să se ocupe cercetătorii tineri şi anume:

Geo Bogza – Cornelia Ştefănescu

Marin Preda – Rodica Florea

Mihai Beniuc – D. Vatamaniuc

Eusebiu Camilar – C. Ciuchindel

Stan Velea l-ar putea ajuta pe Valeriu Ciobanu, iar Stancu Ilin pe Theodor Vârgolici.

În finalul şedinţei, tovarăşul Const. Ciuchindel prezintă personal acad. G. Călinescu un raport asupra cercetărilor sale despre Titu Maiorescu, iar tovarăşul Dinu Pillat acelaşi tip de raport despre Al. Macedonsky.

3

4 octombrie 1958

În prezența acad. prof. G. Călinescu, tovarăşul Mihai Novicov conduce şedința. Absenți – Lucia Cancenian, bolnavă, şi Marin Bucur, plecat în URSS.

Se dă cuvântul lui **Valeriu Ciobanu** care va citi din monografia *Hortensia Papadat-Bengescu*. După ce arată care sunt capitolele lucrării, V. Ciobanu se opreşte la *Nuvelistică*, prin care o înțelege pe „autoarea unor schițe mai lungi". Acest gen de schițe, adunate sub titlul *Balaurul*, seamănă cu *Vie des martyres* de Georges Duhamel. În aceste schițe, Hortensia Papadat-Bengescu e o emotivă şi o umanitaristă, ea care adeseori e rece şi malițioasă. Scriitoarea dă dovadă de îndemânare în descrierea aspectelor exterioare. Multe schițe de război sunt adevărate poeme în proză. Volumul privit integral e o negație a războiului.

Discuții

Dinu Pillat: Lucrarea e informă în modul de expunere al faptelor. Derutează puțin ca impresie de ansamblu. Dinu Pillat sugerează ideea comparării şi cu alți autori care tratează aceeaşi temă.

Theodor Vârgolici: Trebuie lămurită comparația cu scriitorii sovietici.

Dan Hăulică crede că nu-i nimerit s-o privim ca pe o nuvelistă. Ar trebui să se spună ceva şi despre limita de viziune a Hortensiei Papadat-Bengescu, despre pacifismul acesta care e inoperant.

Liliana Fisher e de acord cu părerea tovarăşului Dinu Pillat că trebuie făcute asociații cu literatura europeană. Consideră că există o deosebire între literatura bărbaților şi a femeilor despre război. Femeia e spectatoare, e infirmieră şi sentimentală.

Ovidiu Papadima: Hortensia Papadat-Bengescu face un fel de marginalii pe tema războiului. La început a fost sentimentală şi lirică, apoi s-a virilizat.

Mihai Novicov atrage atenția asupra anumitor expresii care pot da naştere la confuzii. De exemplu, se vorbeşte în monografie de „libertatea absolută a creației" şi altele. Comparația cu Duhamel nu e potrivită. Aducerea războiului pe un plan general moral e o idee profund greşită. Aceasta a dezarmat opinia publică. Monografia trebuie gândită în aşa fel încât să conducă până la urmă spre o lămurire politică a Hortensiei Papadat-Bengescu.

Acad. G. Călinescu: Critica utilă se face cu textul înainte. Observațiile cam didactice, stereotipe asupra formei lucrării nu trebuie să fie în preocuparea principală a institutului nostru.

Stilul lui Valeriu Ciobanu e stilul unui om fin. Scrupulul lui vechi de om de ştiință exact dă impresia de didacticism.

Despre Hortensia Papadat-Bengescu, ca şi despre oricare scriitor nu scrii cu aparat critic. Stai numai cu opera în faţă ca la chirurgie.

Eroarea lui Valeriu Ciobanu este că vede în Hortensia Papadat-Bengescu două-trei întruchipări: romancieră, poetă, nuvelistă, pe când ea este una şi aceeaşi. El o ia prea în serios pe nuvelista Hortensia Papadat-Bengescu şi o supune studiului amănunţit care îl împiedică să vadă valorile.

Şi Valeriu Ciobanu şi Ovidiu Papadima cred că Hortensia Papadat-Bengescu s-a virilizat încet-încet. Adevărul este că autoarea *Balaurului* nu s-a vindecat niciodată de modul ei de a se exprima. La început a fost vaporoasă, apoi prolixă, dar tot de domeniul norosului. La început era femeia neînţeleasă, apoi a trecut la o bârfeală genială. Şi Balzac bârfea, însă avea idei, era un reformator. Romanele lui sunt nişte manifeste, ca la toţi scriitorii pozitivi de altfel. Literatura Hortensiei Papadat-Bengescu e o construcţie, o soluţie de viaţă. Observaţia ei e o caricatură, o categorisire în răi şi buni. Creaţia e eminamente feminină şi atunci se rezolvă şi problema umanitarismului. Duhamel e umanitarist prin idei. Hortensia Papadat-Bengescu e umanitaristă direct, priveşte totul ca mamă. Ce-i repugnă este distrugerea peste putinţele ei de a reface. Deci nu este vorba de umanitarism.

Hortensia Papadat-Bengescu este fundamental prozaică. Priveşte viaţa fără mitologie. Aceasta supără pe bărbaţi, cărora le place să se refugieze în idei. Hortensia Papadat-Bengescu rămâne o moaşă genială.

V. Ciobanu. În urma discuţiilor crede că este pe calea cea bună. „Poate am dat prea mare extensie preistoriei romanului”.

Acad. prof. G. Călinescu atrage atenţia lui Valeriu Ciobanu că sâmbătă, 18 octombrie a.c. monografia trebuie predată. Sâmbătă, 11 octombrie, Al. Bistriţeanu va preda lucrarea *Léo Bachelin*. Tot sâmbătă, 11 octombrie, tovarăşul M. Novicov şi I.C. Chiţimia vor face un scurt raport despre Congresul slaviştilor, ţinut la Moscova.

Şedinţa se încheie la orele 12.

4

18 octombrie 1958

În absenţa acad. prof. G. Călinescu, tovarăşul Mihai Novicov conduce şedinţa. Dă cuvântul lui *Dinu Pillat* care prezintă comunicarea *Esenin la noi*. O frază a scriitorului sovietic i se pare emblematică pentru întreaga sa creaţie: „Confraţilor mei le lipseşte sentimentul patriei”. Bine informat, autorul comunicării dă multe date biografice. Stepa, izba, câinii, caii constituie orizontul lui Esenin. Frenezia versurilor sale e atenuată de sentimentul morţii. Esteticeşte, avem de-a face cu un realism familial. Dar Esenin nu se abstrage evenimentelor. Poemul *Ana Sneghina* îl va fi citit conducătorului comunist Kirov. Tovarăşul Dinu Pillat discută problema imaginismului, considerând că Esenin e un poet violent metaforic.

În privinţa traducerilor din Esenin, Dinu Pillat zice: „trebuie să recunoaştem lui Zaharia Stancu meritul începătenirii lui Esenin la noi".

Al. Bistriţeanu predă lucrarea *Léo Bachelin*, iar Valeriu Ciobanu monografia *Hortensia Papadat-Bengescu*.

Gheorghe Vrabie prezintă o comunicare despre folcloristica sovietică. El vorbeşte despre tradiţie şi paternitate în folclor. Aminteşte de lucrarea lui Mark Asadovski, *O povestitoarea siberiană*. Asadovski merge pe urmele unor mai vechi folclorişti care încercau să surprindă procesul de continuă schimbare a eposului popular. Folcloriştii ruşi au lărgit mult cercul povestitorilor populari. Basmul rus, însă, fusese studiat mai mult din punct de vedere etnografic. Asadovski insistă pe legătura dintre poveste şi povestitor care îşi pune amprenta pe forma basmului. Fiecare poveste trebuie privită ca o operă de artă completă. În încheiere, G. Vrabie prezintă – după Asadovski – o povestitoare siberiană, pe numele ei Natalia Osipova Vinicikrova.

În finalul şedinţei, tovarăşul Mihai Novicov prezintă ultimele producţii în proză ale scriitorilor sovietici.Anul viitor va avea loc la Moscova Congresul scriitorilor. În comunicarea sa, reţine titlurile: *Adânc în spatele frontului* de Boris Polevoi, *Roman sentimental* de Vera Panova şi *Pământ desţelenit* de Mihail Şolohov. Ceea ce izbeşte acum în romanul sovietic este reluarea pe alt plan a unei tradiţii. O epicitate în exces se face simţită din nou cu un ritm mai febril. Pe lângă suflul eroic, e de remarcat şi un suflu polemic. Exemplifică cu romanul *Lupta cea grea* de Vanda Vasilevscaia sau cu proza Galinei Nicolaeva. „Un alt accent polemic este problema dragostei" (sic!). Se fac referiri la romanul *Fraţii Erşov* de Koceatov. Personajele iau cuvântul şi polemizează cu autorul. Romanele se vor impune prin problemele actuale pe care le dezbat.

Şedinţa se ridică la orele 12.

5

1 noiembrie 1958

În lipsa acad. prof. G. Călinescu (bolnav), tovarăşul Mihai Novicov deschide şedinţa, anunţând că are o surpriză, în cinstea zilei de 7 Noiembrie. Prezintă ultimul număr apărut al „Revistei de istorie literară şi folclor".

Se duc discuţii detaliate despre hotărârea Academiei Române de a proceda la atestarea întregului personal ştiinţific. Se pun întrebări şi se dau răspunsuri despre modalitatea de desfăşurare a atestării, despre comisiile de atestare etc.

În final, tovarăşul Mihai Novicov cere ca fiecare cercetător să-şi întocmească un dosar care trebuie să cuprindă:

1. Copie după diploma de studii superioare
2. Memoriu de activitate
3. Listă de lucrări
4. Fişa individuală de atestare

6

8 noiembrie 1958

Şedinţa, care începe ca în fiecare sâmbătă la orele 9, este condusă de acad. prof. G. Călinescu. Absenţi: Marin Bucur, Lucia Cancenian, Rodica Florea.

Directorul Institutului face unele comentarii pe ideea relaţiilor dintre folclor şi marea literatură. „Există un folclor al literaturii universale. Toţi marii scriitori sunt elementari, simpli”.

Tovarăşul acad.prof. G. Călinescu citeşte *Chant d’automne* de Charles Baudelaire. „Interesant e punctul de vedere aproape vulgar de la care porneşte marea poezie, care însă nu-şi dezvăluie niciodată secretul măreţiei sale. Şi Paul Verlaine e eminamente viril, un catolic viril. *La vie antérieure* de Baudelaire stă pe ideea multiplicităţii poetului. El cultivă locurile unde se nasc esenţele. E un Dante care nu se cutremură de nimic. Victor Hugo a mers mai departe cu ideea aceasta a putrefacţiei, aplicând-o la cer, ca şi Lamartine. Amândoi, contemporani fiind cu Kant şi Hegel, sunt panteişti. Dar nu cugetarea în vers e poezia. Universul e supus analizei. Lamartine e interesat de spectacol, Baudelaire e mai aproape de Dante”.

În sfera literaturii franceze, G. Călinescu aminteşte numele lui Sainte-Beuve, care „înţelege proza memorialiştilor. El însuşi e un mare memorialist, un Tacit al vieţii moderne”. Profesorul citeşte (declamă mai mult) o altă poezie baudelairiană, *Albatrosul*. „Poezia e puţin hamletiană, iar poetul e asemenea prinţului nordului”.

Discursul acad. G. Călinescu transgresează în sfera literaturii italiene. Citeşte, în faţa cercetătorilor, poezia *Le Soleil* de Charles Baudelaire, făcând o relaţie surprinzătoare cu *Cântecul soarelui* de Francesco d’Asisi, din *Antologia poeziei italiene*, şi cu Leopardi, care „slujeşte în Italia ca proiect de plecare pentru poezia nouă”.

O poezie erotică de Dante, proiectată în universal, i se pare a fi „baudelairiană şi malarmeiană”.

În încheierea şedinţei, directorul Institutului dă indicaţii secretarului ştiinţific ca până miercuri, 12 noiembrie, să pregătească o adresă către Academie pentru transferul unei stenografe necesare lucrărilor Tratatului de istorie a literaturii române.

7

22 noiembrie 1958

Şedinţa care începe ca de obicei în fiecare sâmbătă la orele 9,00, este condusă de acad.prof. G. Călinescu.

Tovarăşul Al. Bistriţeanu prezintă lucrarea sa despre Liviu Rebreanu. Citeşte, întâi, un fragment din capitolul *Lumea golanilor*. Scriitorul evoca lumea golanilor pentru a găsi un grăunte de umanitate. Identifică elemente specifice de limbaj. Maniera e naturalistă. Un al doilea fragment priveşte lumea satului cu conflictele sale. *Răfuiala* e nuvela geloziei paroxistice.

La discuţii, **Dinu Pillat** apreciază referirile la Zola şi Gorki.

Marin Bucur: Liviu Rebreanu traducea pe la 1920 din Maxim Gorki. *Golanii*, împreună cu romanul lui Mateiu Caragiale, s-ar putea înscrie în ceea ce s-a numit *balcanismul* literaturii române.

Theodor Vârgolici: Ar trebui să se sublinieze valoarea romanului lui Rebreanu (*Golanii*) faţă de unele cărţi de colportaj (gen Petre Bellu, de pildă), deşi personajele sale nu acţionează din instinct. În legătură cu *gelozia* trebuia stabilită o linie de diferenţă faţă de semănătorişti, care tindeau să argumenteze o teză.

Ovidiu Papadima: Colegul Al. Bistriţeanu a căzut în ispita de a se identifica, în paginile citite nouă, cu eroii autorului şi cu Rebreanu însuşi. Peste întreaga lucrare, pluteşte un aer de compasiune. De aici poate am căpătat impresia unui Rebreanu mult mai liric.

Liliana Fischer: Conceptul de mahala ar fi trebuit să fie mai bine definit. Ar fi fost binevenită o paralelă între satul şi mahalaua lui Rebreanu.

Valeriu Ciobanu: Nu am înţeles, din cele prezentate, dacă Rebreanu vede omul din bestie sau bestia din om. Nu a reieşit clar optica scriitorului, dacă avem de-a face cu o antipatie sau cu o simpatie faţă de personajele descrise.

Acad.prof. G. Călinescu: Orice autor consideră opera pe care o realizează ca eminentă. Întrebarea e ce e valoros şi ce nu? Altă întrebare: a cunoscut Rebreanu mahalaua noastră, e autentică opera sa de acest gen? Un mahalagiu nu e un personaj total pitoresc. Impresia mea e că nu e nicio deosebire între lumea golanilor şi lumea ţăranilor reconstituită de Rebreanu.

Nu sunt de acord cu Vârgolici cum că lumea lui Rebreanu e lipsită de instinct.

Cartea lui, intitulată *Ion*, e un poem împărţit în cânturi. Rebreanu are nevoie de gesturi mari. E un Homer al lumii satului.

Folclorul ne obişnuise cu delicateţea şi gingăşia. Sadoveanu ne dă o imagine contrară.

Rebreanu nu este un artist de finețe, el este un vizionar.

Acad. Perpessicius: N-ar fi stricat dacă Al. Bistriţeanu ar fi inclus în acest sertar al mahalalei şi puţin comparativism cu G.M. Zamfiresceu, cu Eugen Barbu şi chiar cu romanul lui Zaharia Stancu. În privinţa stilului, Liviu Rebreanu era mai mult un culegător de cuvinte specifice, decât de stări psihologice.

I.C. Chiţimia: În ciuda obiectivităţii prozei sale, la Rebreanu trebuie luat în considerare şi un anume lirism. În *Golanii*, Liviu Rebreanu a reprezentat artisticeşte o realitate puţin cunoscută. Există o anumită atitudine a autorului care îi generează scrisul.

Elena Piru: La Biblioteca Academiei, am văzut scrisori către soţie din care se vede că lucra cu *Ţăranii* lui Reymont pe masă.

Mihai Novicov

Într-o asemenea operă, se aşteaptă o răspundere a scriitorului. Explicarea contradicţiilor autorului trebuie realizată prin personalitatea creatorului. În paginile

prezentate, s-au făcut comparații chiar şi cu *Flori de mucigai*. Impresia mea este că Rebreanu a fost turist în lumea golanilor, nu i-a înțeles. Se simte un mare dispreț față de această lume. Atitudinea critică a tovarăşului Bistrițeanu este insuficientă. Rebreanu e un scriitor tolstoian, ostentativ tendențios, nu ca Flaubert sau Goncearov. Explicația trebuie căutată în această înclinație continuă de a exemplifica tendința lui, dar destul de artistic.

Mă întreb dacă se poate face o analogie între Cehov şi Buniu în atitudinea lor antipoporanistă?

Acad. G. Călinescu e mulțumit de şedință şi de dezbaterile purtate. Propune continuarea discuțiilor săptămâna viitoare.

Ar trebui să ne întrebăm ce înțelege Rebreanu prin golani? Înțelege oamenii protestatari sau bufonada societății? Când scria *Golanii*, autorul trăia în condiții foarte grele.

Al. Bistrițeanu: Mi-am notat toate observațiile. M-am ferit de orice fel de comparatism, deşi literatura e foarte bogată. La *Sărmanul Klopstock* nu mă gândisem.

*
* *

Directorul Institutului îi convoacă pentru miercuri, la orele 13, pe Tatiana Nicolescu, Tamara Gane şi Copilu. Îl roagă pe tovarăşul Mihai Novicov să-i prezinte planul de cercetare pe anul 1959.

Miercuri la orele 16,00 acad. prof. G. Călinescu doreşte o întâlnire cu Dinu Pillat şi Dan Hăulică.

8

29 noiembrie 1958

Şedința e condusă de acad. D. Panaitescu-Perpesiccius, care îi dă cuvântul acad. prof. G. Călinescu.

Nuvelele lui Liviu Rebreanu nu sunt nici bune, nici slabe. Eu am spus în *Istoria literaturii*… că sunt o preparație a romancierului de mai târziu.

Când e vorba de comparație, sunt şi eu de acord că ea e folositoare, dar nu trebuie întinsă la absurd. De exemplu, compararea lui Rebreanu cu Asachi. Acesta nu mai e comparatism, ci bibliologie, textologie. Frații Goncourt şi Maupassant până la o limită ne-au obişnuit cu un punct de vedere. Se aşezau pe poziția prostituatei. Vreo comparație cu Arghezi nu este posibilă. Nu avem decât două nuvele din lumea golanilor. Restul e altceva. La Rebreanu avem de-a face aici cu o plastică, dar autorului îi trebuie un material mult mai aspru ca să izbutească. Totuşi, se simte o sforțare de a găsi un limbaj adecvat.

Acad. prof. G. Călinescu purcede la o analiză pe text a nuvelei *Golanii*. Aduce multe comparaţii din mediul sătesc. Rebreanu nu ia atitudine directă. Nu e rus, ci scriitor latin, priveşte rece. O atitudine are şi el, deoarece – cum spune Lenin despre Tolstoi – oglindeşte. Intenţia de a face un studiu de fiziologie şi psihologie este evidentă.

Până în epoca lui Sorbul şi Ciprian, era în floare naturalismul. Condiţia amorului este gratuitatea sau întreţinerea bărbatului. Din punct de vedere stilistic, e o încercare de a copia limbajul „golanilor". Autorul este însă încurcat de elementele ardeleneşti sau ţărăneşti. În literatura franceză, n-ai să găseşti violenţele de limbaj din nuvela în discuţie. E propriu poporului nostru violenţa sau e o psihologie rudimentară? Folclorul arată dimpotrivă, delicateţe. *Culcuşul* e o nuvelă pungăşească.

Răfuiala pare o nuvelă de renaştere. Ştim că Rebreanu citea şi traducea pe clasici. Totul este un adevărat studiu de psihologie. Impresia e de ceva fioros, peste aşteptări totuşi. În genere, când intră în analiza sufletului ţărănesc, e Slavici. Tot ce nu priveşte satul pare mai şters. E iarăşi Slavici în această caracteristică.

Ovidiu Papadima: După ampla expunere a tovarăşului director e greu să mai adaug ceva. Apropierea de Sadoveanu există sub raportul investigării acestor structuri primare. Nu se poate vorbi de o literatură a mahalalei, ci numai de o literatură a sufletului primar.

I.C. Chiţimia: Este de subliniat umanitatea eroilor din nuvele. În privinţa violenţei, ea nu este evidentă în folclor pentru că a fost cules romantic.

Stancu Ilin: Traducerile din Gorki şi Tolstoi erau făcute de Rebreanu prin intermediar german.

Există un anume lirism în proza sa din perioada nuvelelor. Interesant este că urme ale acestui filon liric se vor perpetua până în romanul *Ion,* în ciuda obiectivităţii declarate.

Dan Hăulică: Subliniază deosebirea dintre lumea ţăranilor şi lumea mahalalei. Şi la Pavel Dan constatăm aceeaşi insuficienţă în tratarea lumii din afară.

Liliana Fisher

Diferenţa de culoare există între lumea satului şi a oraşului. Ceva din mâzga străzii trece şi în planul moral.

Diferenţa între Carco şi Rebreanu presupune diferenţa între un oraş cu civilizaţie veche şi oraşul încă patriarhal.

Th. Vârgolici: Remarcă diferenţa dintre romanul rebrenian şi nuvele. Scriitorul merge mai ales pe latura psihologică. Există mult artificialism în aceste nuvele.

Acad. Perpessicius: Nu se poate nega existenţa unui document omenesc în nuvele. Amestecul de fiziologie şi etică primară este hibrid. Din această cauză

impresia generală e iritantă. Cum s-a subliniat în discuţii, Liviu Rebreanu când vine la Bucureşti are traduceri din ruşi, deci înclinaţii spre social.

Acad. G. Călinescu stabileşte pentru data viitoare o discuţie despre poezia lui Ion Horea.

(texte adnotate de Stancu Ilin)

Résumé

Un groupage des procès-verbaux des séances hebdomadaires de travail à l’Institut d’histoire littéraire et de folklore sous la direction de G. Călinescu se constitue dans un document littéraire autentique, significatif pour l’activité du fondateur de l’Institut d’orientation des plusieures générations de chercheurs et de défenseurs des valeurs autentiques de la littérature roumaine.

Mots clef: île totalitarisme, G. Călinescu, Dinu Pillat, Valeriu Ciobanu.

GENEZA UNUI CLIŞEU: „CĂLINESCIANISMUL”

Andrei Terian

1. O moştenire problematică

Posteritatea critică a lui G. Călinescu începe abia după moartea sa. Spre deosebire de Titu Maiorescu sau de E. Lovinescu, care au beneficiat încă din timpul vieții de una sau chiar de mai multe generații de discipoli care să le apere imaginea şi să le continue ideile, opera călinesciană nu ajunge să fertilizeze cu adevărat critica românească decât după 1965. Situație aparent paradoxală, de vreme ce, încă din perioada *Jurnalului literar*, Călinescu conta pe un nucleu solid de elevi (Al. Piru, G. Ivaşcu, G. Mărgărit, ulterior Adrian Marino), pe care îi va menționa mai întâi în *Istoria* din 1941, apoi în finalul *Compendiului* din 1945 şi care îl vor apăra, de altfel, în prima parte a deceniului cinci de atacurile venite dinspre ambele extreme ale presei literare. Acestora li se vor adăuga, în 1946, un nou grup de colaboratori bucureşteni (Ovidiu Papadima, Valeriu Ciobanu, Dinu Pillat), iar în deceniile următoare – câteva zeci de cercetători pe care criticul îi va forma sau, cel puțin, îi va „reforma” în perioada directoratului său la Institutul de Istorie Literară şi Folclor. Mai mult chiar, în scurtul interval de la începutul anilor ’60, când Călinescu a ținut în calitate de profesor onorific cursuri la Universitatea bucureşteană, el a marcat profund destinele altor sute de tineri, dintre care unii îi vor dedica în deceniile următoare un adevărat cult.

Şi totuşi, efectele amintite (multe de profunzime, de amploare şi de durată) nu se vor putea observa cu adevărat decât după moartea lui Călinescu. Nu e greu de înțeles de ce din primul „val” de discipoli, doar Al. Piru a apucat să debuteze în volum înainte ca toți aceştia să fie aruncați în închisori sau marginalizați. Apoi, asistenții bucureşteni erau deja nişte personalități bine conturate atunci când au intrat sub tutela călinesciană, pe când cercetătorii de la Institut au rămas în continuare dedicați abordărilor de tip pozitivist. Mai mult, în cazul ultimilor trebuie ținut cont şi de comportamentul paternalist-autoritar al criticului, care – voit sau nu – le-ar fi descurajat acestora proiectele personale[1].

Ceva mai complicată e situația tinerilor „şaizecişti”, care au resimțit cel mai puternic influența călinesciană. Pentru mulți dintre ei, care devorau în fiecare vineri tabletele din paginile „Contemporanului”, *Cronica optimistului* reprezenta un alt fel de a face critică decât preceptistica realist-socialistă ce sufoca încă la începutul

[1] Vezi îndeosebi volumul alcătuit de I. Oprişan, *G. Călinescu. Spectacolul personalității. Dialoguri adnotate,* Bucureşti, Editura Vestala, 1999, passim.

RITL, nr. 1–4, p. 51–62, Bucureşti, 2009

deceniului şapte presa culturală românească. Or, tocmai această diferenţă va face treptat din Călinescu, campionul antidogmatismului, critic autohton. Nu însă fără un anume preţ. Căci, pe de o parte, tabletele şi cursurile, adică singura interfaţă posibilă între Călinescu şi tânăra generaţie, constituiau totuşi doar o speţă de *Kleine Schriften* (sau *Dichten*), care vor eclipsa însă prin strălucirea lor histrionică ideile profunde ale criticului (mai ales în condiţiile în care scrierile sale ante- şi „antidemocratice" rămâneau prohibite sau, în orice caz, greu accesibile), iar, pe de altă parte, acest „alt fel de a face critică" nu însemna neapărat *a spune altceva*, ci mai ales *a spune altcumva* unor lucruri de nimeni contestate – adică ideologiei oficiale.

De altfel, Călinescu însuşi, în ciuda onorurilor oficiale de care s-a bucurat în timpul vieţii, a rămas până la moarte un model semi-*underground*. Din 1948 până în 1965 receptarea „critică" a operei călinesciene se va face exclusiv în funcţie de schimbările de macaz survenite în politica regimului. Fireşte, vor exista în cele două decenii de „democraţie populară" şi momente de „slăbire a şurubului" – îndeosebi în ultima fază a dejismului; dar, cât timp acestea erau intermitente, incomplete sau doar iluzorii, o dezbatere critică *de facto* rămânea imposibilă. Simptomatică în acest sens va fi „întâmpinarea" celor trei volume ce apar în 1964, la scurt timp după „Tezele din aprilie": *Viaţa lui Mihai Eminescu*, *Cronicile optimistului* şi *Ion Creangă (viaţa şi opera)*. Dincolo de faptul că recenziile vor fi semnate în mare parte de „veterani" (colaboratori apropiaţi ai lui Călinescu şi/sau oameni de încredere ai regimului), ele vor accentua fie excelenţa stilistică a textelor, fie exactitatea documentării, evitând deliberat chestiunile ideologice mai delicate şi indicând astfel limitele între care se putea manifesta timidul *wind of change* de la finele dejismului. De aceea, pe lângă coincidenţa pur biologică, decesul aproape simultan al lui Călinescu şi Gheorghiu-Dej marchează şi o importantă dată critică: eliberată deopotrivă de constrângerile ideologice, ca şi de inhibiţia morală pe care o producea existenţa fizică a maestrului, critica românească putea începe din acel moment să administreze moştenirea călinesciană.

2. Cristalizări şi provocări

Procesul demarează, aşadar, abia în 1965. Startul este dat de „Contemporanul", care, la o săptămână după moarte (nr. 12 din 19 martie 1965), îi dedică lui Călinescu o consistentă secţiune comemorativă, cuprinzând articole semnate de George Ivaşcu, Al. Piru, Adrian Marino, Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Ion Mihăileanu, Antoaneta Tănăsescu, Ovidiu Papadima, Paul Cornea şi George Bălan. Dintre acestea, merită reţinut îndeosebi textul lui Adrian Marino[2], care ridică pentru prima oară problema moştenirii călinesciene. Discipolul rememorează „sfânta oroare" a mentorului faţă de orice formă de epigonism (mai ales faţă de acela care-l privea pe

[2] Adrian Marino, *Lecţia lui Călinescu,* în „Contemporanul", an. XX, nr. 12, 19 martie 1965.

el însuşi) şi citează o vorbă memorabilă a acestuia: „Se apropie de mine cei care fug de mine”. Concluzia nu poate fi decât una singură: „Din lumea liniştei eterne unde a trecut, G. Călinescu, prin exemplul originalei şi prodigioasei sale opere, ne îndeamnă să lucrăm cu pasiune în spiritul său, dar nu şi în litera sa. Adică în sens fecund, creator, superior, continuându-l în esență, în actul de a dezvălui pe cât e cu putință o personalitate proprie, originală, atunci când o ai virtual, dând opere fine, solide, durabile”.

Cu toate acestea, 1965 rămâne anul elogiului necondiționat. În următoarele luni, lui Călinescu i se vor dedica grupaje comemorative (sau chiar numere întregi) în „Luceafărul” (nr. 13 din 19 iunie), „Viața românească” (nr. 6, iunie), „Secolul 20” (nr. 6, iunie) şi „Revista de istorie şi teorie literară” (nr. 3–4), totul culminând cu bilanțul de un an al „Gazetei literare”, care-i consacră lui Călinescu un întreg număr (nr. 11 din 12 martie 1966), în care criticul este elogiat de Vladimir Streinu, Al. Piru, Al. Săndulescu, Eugen Simion, Virgil Ardeleanu, Matei Călinescu, Constantin Ciopraga, Ov. S. Crohmălniceanu, Cornel Regman, Al. Oprea, I.D. Bălan, D. Micu, G. Dimisianu, Lucian Raicu, Gh. Stroia, Adrian Marino, Edgar Papu şi Vasile Nicolescu. Centrul de atracție al numărului amintit rămâne însă ancheta revistei, intitulată *G. Călinescu şi critica română contemporană*. Dintre răspunsuri, e de consemnat mai ales intervenția lui Ov.S. Crohmălniceanu, primul care va încerca să realizeze o circumscriere a „călinescianismului”. Fenomenul cu pricina ar presupune, potrivit omagiatorului, „o extraordinară elasticitate intelectuală”, „o facultate puțin comună de a admite, fără să cadă în eclectism amorf, ideile cele mai deosebite şi mai contradictorii”, „o fantastică vervă asociativă”, „un umor superior al spiritului, amuzat să descopere identitatea contrariilor”, „o atitudine spirituală structural antidogmatică”, „un gust de insubordonare absolut natural, înrudit cu voluptatea jocului”, „exaltarea frenetică şi ironia necruțătoare”, „mişcarea în zig-zag a spiritului”, „o lecție de limpezime derutantă”, „o directitudine exemplară”, „o antipatie funciară față de «misterul artistic»” şi evitarea terminologiei „de specialitate”. Două aspecte sunt de observat în această listă de atribute: mai întâi, „călinescianismul” e definit nu atât ca un *complex de idei*, cât ca o *atitudine* şi, mai ales, ca un *stil* (de altfel, Crohmălniceanu îşi ilustrează afirmațiile prin citarea a numeroase exemple metaforice, ironice sau doar plastice); apoi, „călinescianismul” e localizat la un nivel atât de general (adică vag), încât trăsăturile sale tind să se suprapună, în funcție de unghiul din care le privim, cu critica însăşi, cu excelența intelectuală sau cu simpla excentricitate. În orice caz, multe dintre clişeele receptării lui Călinescu îşi au originea în această definiție a „călinescianismului”. Care, firește, nu va fi unica, dar care – fiind inclusă peste un deceniu în volumul al treilea din *Literatura română între cele două războaie mondiale*[3], panoramă ce va rămâne pentru o bună bucată de vreme principalul instrument de studiu al literaturii

[3] Ov. S. Crohmălniceanu, *Creația critică: George Călinescu*, în *Literatura română între cele două războaie mondiale,* vol. III, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 332–335.

române interbelice în licee şi în facultăţi – va avea cel mai mare impact în conştiinţa publicului.

Până atunci, însă, şirul articolelor ditirambice despre Călinescu va curge monoton din primăvară până-n toamnă. Numai că, la sfârşitul lui octombrie, se declanşează „bomba": tot în „Gazeta literară", Toma Pavel şi Cornel Regman publică un dialog intitulat *Efigie şi revers*, care pune sub semnul întrebării legitimitatea „călinescianismului"[4]. Dar, înainte de a vedea ce conţinea dialogul, nu e deloc inutil să spunem câteva cuvinte despre statutul celor doi protagonişti. „Protagonişti" e totuşi prea mult spus, de vreme ce ambii sunt au un statut mai degrabă periferic în interiorul sistemului literar al vremii: niciunul nu scrie la vreun săptămânal; niciunul nu semnează constant la vreo revistă din Capitală. Mai mult, Toma Pavel nici măcar nu era critic (cel puţin nu în accepţiunea curentă a vremii), ci angajat la Centrul de Fonetică şi Dialectologie al Academiei, adică „lingvist"; cu toate acestea, îşi făcuse deja un (re)nume în cadrul Cercului de Poetică şi Stilistică patronat de Tudor Vianu, unde trecea drept un adept fanatic al structuralismului (ceea ce, în ochii multora, îl face pasibil de snobism şi „cosmopolitism"); în fine, la data apariţiei dialogului, era un ins fără „operă", deşi publicase câteva studii şi articole solide, între care – nota bene! – şi un text despre Macedonski, în care-şi permitea să-i aducă unele „obiecţii" lui Adrian Marino (v. „Gazeta literară" din 27 septembrie 1966). Pe de altă parte, Cornel Regman, ca membru al Cercului Literar de la Sibiu, fusese unul din semnatarii scrisorii deschise adresate în 1943 lui Lovinescu; aşadar, un potenţial „detractor"…

Cu toate acestea, Regman, participant şi el la ancheta din 12 martie, îl considera acolo pe Călinescu drept „unul dintre cei mai mari cărturari pe care i-a avut cultura română"[5]. De altfel, nici dialogul din octombrie nu conţine vreo propoziţie denigratoare cu privire la Călinescu. Ambii parteneri de dialog recunosc acţiunea benefică a criticului în ultimul sfert de veac, care a făcut ca, mai ales prin contrast cu „tezele simplificatoare" propagate în deceniul şase (Toma Pavel), acesta să semnifice „conştiinţa de sine a literaturii române concentrate într-un nume" (Cornel Regman).

Ce-i drept, la finalul articolului, Regman afirmă, pe un ton eufemistic şi perifrastic, că „multe dintre judecăţile călinesciene – douăzeci şi cinci de ani după rostirea lor – nu mai pot fi preluate fără a le asimila unor moduri de critică tot atât de expresive, dar parcă mai dinamice şi mai filosofice, mai puţin drapate în plastica de velururi atât de proprie stilului şi modului de critică călinescian". Or, în contextul epocii, o atare afirmaţie suna a impietate, chiar dacă direct vizat nu era

[4] Toma Pavel – Cornel Regman, *Efigie şi revers*, în „Gazeta literară", an. XIII, nr. 43, 27 octombrie, 1966; v. Cornel Regman, *Cică nişte cronicari…*, Editura Eminescu, 1970, p. 289–299.

[5] De notat că, tot acolo, Regman încearcă o fixare a lui Călinescu în cultura română. Propriu acestuia ar fi, după autorul intervenţiei amintite, două lucruri: capacitatea de „supremă sinteză" şi „ceea ce aş numi *călinescianismul* – formă organică irepetabilă de expresie, capacitate a ideii de a se încorpora în cuvânt, până la a nu fi despărţită de materie fără primedia anihilării".

atât Călinescu, cât „călinescienii”. Astfel, Toma Pavel constată existența în critica vremii a unui veritabil „«dogmatism» călinescian”, de vreme ce „de la un timp fidelitatea discipolilor față de literă începe să contrazică fidelitatea față de spirit”. Fenomenul s-ar observa la discipoli înveterați de soiul lui Al. Piru şi Adrian Marino, dar şi la critici mai tineri precum Marin Bucur, Eugen Simion (nenumit, dar citat cu o frază) şi Nicolae Manolescu (cu ale cărui *Lecturi infidele* Toma Pavel demarează o polemică mai pe îndelete). Dar, cum Călinescu însuşi a fost un „deschizător de drumuri”, un „învingător al rutinei” şi un „profet al «inefabilului» şi spontaneității”, ar rezulta de aici că în realitate, „«călinescianismul» în critică este […] un anticălinescianism!”.

3. Atacul „călinescienilor”

Şi totuşi, menajarea maestrului întru probozirea discipolilor, care s-ar fi putut să fie în intenția autorilor o modalitate de precauție (sau, cine ştie?, o formă de provocare), a devenit pe dată o circumstanță agravantă. Căci, spre deosebire de Călinescu, care se odihnea pe atunci în „lumea liniştei eterne” (după expresia lui Adrian Marino), discipolii săi stăteau la pândă în această lume neliniştită şi zgomotoasă. şi nu vor întârzia să răspundă. Primul care o va face, pe un ton impulsiv şi arogant, va fi chiar Adrian Marino[6]. Ce-i drept, pe lângă statutul său de „călinescian” *en titre*, acesta avea oricum nişte afaceri nerezolvate cu Toma Pavel, care-i adusese câteva „obiecții” cu privire la biografia despre Macedonski şi cu care va polemiza în răspunsul său pe aproape o coloană.

De altfel, acelaşi Toma Pavel va fi acuzat că i-ar fi „confiscat” ideile (în principal acelea privitoare la continuarea în „spirit”, nu în „literă”, a lui Călinescu), certat pentru pronunțarea pripită a cuvântului „dogmatism” şi, în fine, ironizat, laolaltă cu Regman, printr-o comparație strivitoare cu fostul său profesor: „dați opere fundamentale, mari sinteze monumentale, sociologice, semantice, stilistice, sau cum veți voi! Numai dați-le! […] Elaborați o operă *mai bună* decât aceea a lui G. Călinescu!”. Prin urmare, deşi pretinde „a rezuma cât se poate de fidel sensul gândirii celor doi interlocutori”, Marino ajunge la concluzia exagerată că, potrivit acestora, „«călinescianismul» constituie cea mai mare primejdie care pândeşte critica noastră actuală!”. Nu e de mirare că, în săptămâna următoare, combativul „călinescian” va avea parte de o firească punere la punct din partea lui Cornel Regman[7].

Dar, dincolo de aceasta, intervenția lui Marino e semnificativă din cel puțin trei puncte de vedere. Mai întâi, ea conține o definiție personală a „călinescianismului”,

[6] Adrian Marino, *În jurul criticii actuale*, în „Gazeta literară”, an. XIII, nr. 46, 17 noiembrie 1966.

[7] Cornel Regman, *Replică nesentimentală lui Adrian Marino*, în „Gazeta literară”, an. XIII, nr. 47, 24 noiembrie 1966.

care accentuează, de fapt, nota stilistică şi anti-teoretică identificată deja de Crohmălniceanu şi de Regman: „Ce este deci «călinescianismul»? Pentru noi, cel puțin, el reprezintă cultivarea consecventă a punctului de vedere estetic în critica şi istoria literară, preocuparea de portret şi sinteză, fuga de erudiție sterilă şi de documentaristică goală, repudierea dogmatismului, sociologismului, vulgarizărilor, schematismului şi spiritului îngust dialectic. *Şi, mai presus de orice, un sentiment foarte viu al artei literare, un «stil», transformarea lucrării critice şi istorico-literare în operă de personalitate şi deci de «creație».* [s.n.]" În al doilea rând, întărind un clişeu, criticul lansează un altul, acela al „unicității" ireductibile a „maestrului": „G. Călinescu […] reprezintă un «unicat». El nu poate fi imitat în mod real. Personalitatea sa este în esență irepetabilă". În fine, deşi pare să ia partea „aliaților", invocând fie originalitatea, fie tinerețea acestora, Adrian Marino nu-i recunoaşte drept veritabili tovarăşi de arme decât pe cei „vechi" (mai exact, pe Al. Piru), nu şi pe cei „noi", dintre care Marin Bucur este exclus direct şi fără menajamente în afara tagmei „călinescienilor", pe când Nicolae Manolescu este ironizat perfid.

Urmează, peste o săptămână, replica lui Al. Piru[8], care, pe de o parte, îi întoarce lui Marino complimentele, dar, pe de alta, le dă dreptate şi celor doi „detractori", persiflându-i la rândul lui pe falşii călinescieni, precum acelaşi Nicolae Manolescu, dar şi pe Dumitru Micu (invocat şi el, din rațiuni greu de înțeles, în discuție).

Totodată, Piru deschide o altă coordonată a dezbaterii, atrăgându-le atenția proaspeților „călinescieni" (de ce nu şi lui Toma Pavel?) că lectura criticilor străini (Blanchot, Barthes, Richard etc.) nu e nerecomandabilă, numai că „în materie de literatură ca şi de muzică e bine să evităm şlagărele"; mai ales că „noi astăzi suntem confruntați cu fenomene ale noastre", pentru care străinii nu prea ne sunt de folos. În rest, din ceilalți critici vizați (Marin Bucur, Eugen Simion şi Nicolae Manolescu), toți trei vor continua în anii următori să comenteze favorabil scrierile lui G. Călinescu, însă niciunul nu se va angaja în mod direct în polemică.

Ce-i drept, Nicolae Manolescu îi va răspunde într-un dialog lui Petru Sfetca[9], însă într-o manieră oblică, fără menționarea preopinenților. Surprinzător este faptul că tânărul cronicar nu va respinge acuzele; dimpotrivă, şi le va asuma până la capăt, încercând însă prin aceasta să le întoarcă în favoarea sa. Astfel, Nicolae Manolescu se declară „perfect conştient" de propriul călinescianism, în care ar fi pus şi „oarecare voluptate", şi afirmă că acesta reprezintă o „alegere conştientă, deschisă", mai exact un instrument critic „premeditat ca atitudine polemică".

Mai mult, el lansează un contraatac subtil la adresa lui Marino şi Piru, reamintind că doar „împrejurări străine de marele lui talent şi de audiența lui

[8] Al. Piru, *Desconsiderări gratuite,* în „Gazeta literară", an. XIII, nr. 48, 1 decembrie 1966; reprodus în *Varia. Studii şi observații critice*, vol. II, Bucureşti, Editura Eminescu, 1973, p. 504–509.

[9] Petru Sfetca – Nicolae Manolescu, [*Critică şi actualitate*], în „Tribuna", an. X, nr. 50, 15 decembrie 1966.

totdeauna incontestabilă l-au împiedicat de a avea urmaşi imediaţi, precum E. Lovinescu. Chestiunea se poate discuta. Cred însă că abia în ultimii ani se poate vorbi de o şcoală călinesciană”. Cât priveşte natura şi eficienţa călinescianismului, fenomenul este definit astfel: „Pentru mine, călinescianismul se confundă cu refuzul rutinei, al platitudinii dogmatice, al «obiectivităţii» de care fac atâta caz toţi cei lipsiţi de imaginaţie şi care nu e, în fond, decât un pozitivism deghizat. Călinescianism înseamnă înainte de toate încredere în noblețea criticii, în capacitatea ei de a fi o activitate spirituală vie, interesantă, nu un comentariu fidel şi şcolăresc al literaturii. Critica poate (şi trebuie) să fie critică şi pentru ea însăşi; ea este creatoare însă numai în măsura în care, învingându-şi timiditatea în faţa literaturii, sileşte literatura să ţină seama de întrebările ei, ale criticii, ridică literaturii întrebări necunoscute. Adevărata critică începe prin a pune literatura la încercare…” În fine, urmează manevra decisivă, prin care proliferarea călinescianismului este descrisă ca o revoluţie critică (de tipul celei realizate de Barthes în Franţa), de vreme ce „anticălinescienii sunt cei incapabili de a înţelege literatura şi altfel decât în litera ei, conformiştii, profesorii în sensul rău al cuvântului, spiritele didactice, terre-à-terre, de felul lui Raymond Picard, marele inamic al noii critici franceze”.

4. Contraofensiva „anticălinescienilor”

Dacă aşa-zişii „călinescieni” au avut reacţii izolate, menite a le scoate în relief personalitatea, în schimb, pentru „anticălinescieni”, polemicile de la sfârşitul anului 1966 vor da semnalul unei veritabile insurecţii. Făcând front comun, foştii cerchişti vor lansa în primele luni ale anului următor o amplă ofensivă, îndreptată, de data aceasta, nu numai împotriva „călinescienilor”, ci şi a lui Călinescu însuşi. Primul pas îl face I. Negoiţescu, care începe să-şi publice în foileton eseul despre poezia lui Eminescu. Căci, deşi autorul *Scriitorilor moderni* va recunoaşte că, prin sinteza sa, Călinescu a relevat „un aspect ascuns, subiacent, care a schimbat perspectivele întregului”, el îi va reproşa precursorului său că nu a inclus în propria ediţie Eminescu „decât postumele tradiţiei”[10]; tot aşa cum, două luni mai târziu, după ce va afirma că *Opera lui Mihai Eminescu* „a provocat în mod genial o dezorganizare a viziunii clasice despre Eminescu”, va sublinia că „prodigiile asociative şi insaţietăţile de gust ale lui G. Călinescu […] au împiedicat, de fapt, impunerea atât unei imagini clare a noului Eminescu, cât şi revărsarea de lumină pe care această nouă imagine ar fi trebuit să o proiecteze asupra clasicei măşti a poetului”[11]. În totul, dar, eseul lui Negoiţescu se dorea a fi o răsturnare polemică a imaginii impuse (sau, mai bine zis, perpetuate) de monografia călinesciană.

[10] I. Negoiţescu, *Poezia lui Eminescu* [I], în „Steaua”, an. XVIII, nr. 1, ianuarie 1967; v. *Poezia lui Eminescu*, ediţia a III-a, Iaşi, Editura Junimea, 1980, p. 9.

[11] Idem, *Poezia lui Eminescu* [III], în „Viaţa românească”, an. XX, nr. 3, martie 1967; v. *Poezia...*, p. 116–117.

Concomitent cu prima parte a eseului lui Negoiţescu apare însă un articol-manifest al lui Nicolae Balotă[12], care ridică vizibil ştacheta teoretică a polemicii. Afirmând existenţa unei „direcţii noi" în critica românească, autorul textului sugerează că aceasta nu poate fi redusă la „călinescianism".

Fără a nega influenţa lui Călinescu asupra tinerei generaţii, el avertizează că „[a]dmiraţia pentru critica lui G. Călinescu nu poate îndritui un cult al său". Mai mult, critica lui Călinescu însuşi i se pare lui Balotă vulnerabilă sub trei aspecte. În primul rând, e vorba de absenţa perspectivei teoretice: „Impunătorul organism critic călinescian e lipsit de rigoarea principială a unei estetici. […] [D]in opera sa lipseşte un solid schelet filosofic-estetic". Ce-i drept, autorul articolului recunoaşte că, în mod doar aparent paradoxal, „cultivarea consecventă a punctului de vedere estetic" (după formula lui Adrian Marino) presupune ea însăşi „o anumită estetică", una bazată pe primatul *esteticului*. Numai că, în condiţiile noii epoci, care năzuieşte (şi) spre „valori ce depăşesc frumosul ca frumos", această estetică a esteticului tinde să devină, dacă nu perimată, cel puţin insuficientă: „critica literară trebuie să găsească şi alte puncte de vedere, alte sisteme axiologice de apropriere a fenomenului artistic decât cel strict estetic", integrându-se astfel într-un „sistem valoric mai amplu şi mai suplu". În fine, acceptând în principiu antidogmatismul lui Călinescu, Balotă constată că „pe terenurile curăţite de dogmatism înfloreşte impresionismul relativist", care riscă să ne conducă la „un neant al criteriilor, al principiilor". De altfel, acesta e motivul pentru care „G. Călinescu, temperament versatil, intelect cu fulguraţii, personalitate proteică vădind metamorfozele unui eu baroc, n-a fost structural (ca structură temperamentală şi spirituală) un mentor literar, cum a fost E. Lovinescu, promovând şi îndreptând talente". În consecinţă, Balotă reiterează pe coordonate proprii paradoxul „călinescianismului" stabilit de către Adrian Marino: „Lecţia lui Călinescu, ceea ce constituie exemplaritatea operei sale, rezidă – paradoxal – tocmai în faptul că e imposibil de învăţat."

În acest context, lovitura de graţie o va da Ovidiu Cotruş. Ea va fi prefigurată de publicarea primului episod din serialul *Titu Maiorescu şi cultura română*, unde, reluând obiecţiile lui Nicolae Balotă, autorul realizează o scurtă paralelă între Maiorescu şi Călinescu[13]. Astfel, spre deosebire de Maiorescu, a cărui critică e fondată pe nişte „posibilităţi directoare", Călinescu a fost „un stimulator şi un complice al fiecărui critic, dar nicidecum un îndrumător". Criticii sale îi lipseşte un „discurs asupra metodei" prin care să exercite o „magistratură" reală; de aceea, ea „nu se poate învăţa, ci numai imita" în „farmecul" şi „unicitatea" ei. Însă acesta fusese doar preludiul. Peste o lună, Ovidiu Cotruş revine pe larg asupra subiectului într-un text în care el nu numai că va relua obiecţiile de principiu ale lui Nicolae

[12] Nicolae Balotă, *Direcţia nouă în critica literară*, în „Familia", an. III, nr. 1, ianuarie 1967; v. *Euphorion. Eseuri*, ediţia a doua revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1999, p. 335–341.

[13] Ovidiu Cotruş, *Titu Maiorescu şi cultura română* [I], în „Familia", an. III, nr. 2, februarie 1967; v. *Meditaţii critice*, Bucureşti, Editura Minerva, 1983, p. 372.

Balotă (care rămăseseră, totuşi, la stadiul pur enunţiativ), dar le va ilustra printr-o serie copioasă de exemple din *Istoria* călinesciană (de la Maiorescu şi Agârbiceanu până la Blaga şi D.D. Roşca), adăugându-le alte reproşuri[14]. Astfel, fostul cerchist îi impută mai întâi lui Călinescu „puţina importanţă acordată preocupărilor strict teoretice”.

Ceea ce nu înseamnă – continuă Cotruş – că el n-ar avea o teorie, ci doar că o asemenea poziţie „duce inevitabil la un relativism estetic, foarte înrudit – în ciuda protestelor lui Călinescu – cu impresionismul critic lovinescian”. De altfel, autorul articolului crede că *Principiile de estetică* este o „operă semnificativă în primul rând pentru ingeniozitatea unui mare critic impresionist de a ocoli teoretic impresionismul”. Or, acest lucru nu se putea întâmpla, după Cotruş, decât prin „absolutizarea gustului artistic” (şi, implicit, prin refuzul istoricităţii). De aceea, scriind despre Călinescu, criticul de la „Familia” consideră că acesta „pierde din vedere, deseori, relaţiile curente de succesiune şi interdependenţă a fenomenelor”, iar „metodele lui singulare nu au nici simplitatea, nici rigoarea metodelor obişnuite ale ştiinţei”. Astfel încât, dacă *Istoria* lui Călinescu este „cea mai vie operă critică din limba noastră”, faptul se explică mai ales prin aceea că ea este „una din cele mai desăvârşite realizări ale prozei noastre”. Iar aceasta se datorează exclusiv „geniului (netransmisibil) al lui Călinescu”, a cărui critică, având „caracter de unicat”, „nu poate fi asimilată decât într-o manieră absolut personală”, cum, de altfel, pretinde că o face însuşi autorul articolului, care se defineşte drept „un discipol nedisciplinat al lui G. Călinescu”.

Ca urmare a celor trei „atacuri” cerchiste, conflictul se extinde simţitor. În majoritatea revistelor culturale din ţară apar replici şi luări de poziţie (uneori semnate doar cu iniţiale). Atât călinescienii, cât şi anticălinescienii se acuză reciproc de preluări distorsionate ale propriilor idei şi de împrumuturi ilicite din Călinescu. şi totuşi, interesant este că niciuna dintre „vedetele” primei bătălii nu va mai reveni asupra subiectului într-o intervenţie exclusivă. Dimpotrivă, în această atmosferă tensionată, capii (sau, mai bine zis, capetele teoretice) ale celor două tabere se întâlnesc în vara lui 1967 la masa tratativelor. Astfel, în numărul din iunie, revista „Familia” publică un dialog între Nicolae Balotă şi Adrian Marino[15]. Faptul nu e surprinzător decât în aparenţă, de vreme ce, în decursul confruntării, cei doi îşi descoperiseră trei afinităţi esenţiale: definirea „călinescianismului” ca fenomen bazat pe „punctul de vedere estetic” (ba chiar estetizant), antidogmatic (deci „impresionist”) şi „creator” (deci limitat la aspecte preponderent stilistice); de unde „unicitatea” lui Călinescu şi necesitatea preluării în spirit (nu în literă) a ideilor sale; în fine, inferioritatea indiscutabilă a „călinescienilor” (în special a celor tineri) în raport cu Călinescu.

[14] Idem, *G. Călinescu şi călinescienii*, în „Tribuna”, an. XI, nr. 10, 9 martie şi nr. 11, 16 martie 1967; v. *Meditaţii…*, p. 472–488.

[15] Nicolae Balotă – Adrian Marino, *Clarificări necesare*, în „Familia”, an. III, nr. 6, iunie 1967.

De-a lungul dialogului, ei îşi vor descoperi o a patra afinitate – pasiunea pentru critica de tip hermeneutic, care la Nicolae Balotă se va concretiza deja în eseurile teoretice reunite în volumul *Euphorion* (1969), iar la Adrian Marino în proiectele sale din următoarele decenii. Or, în aceste condiţii, e evident că nu mai rămân multe de spus despre Călinescu. Nici nu se vor spune, de altfel. Nicolae Balotă va invoca dreptul firesc al oricărui critic de a întreprinde o „critică a criticii", pe care „mi-am îngăduit să o aplic, cu tot respectul pentru inefabilul său spirit, lui G. Călinescu şi operei sale critice", în timp ce lui Adrian Marino nu-i va mai rămâne de făcut decât să avertizeze că, „[l]a drept vorbind, opera critică a lui G. Călinescu nici n-a fost încă supusă unui examen critic decisiv".

În ciuda acestor „clarificări", polemica se va desfăşura nestingherită, cu precădere în revistele din provincie. Însă intensitatea ei se va diminua treptat. Două scântei se vor mai aprinde, e drept, la începutul anului următor. Mai întâi, în „Familia", odată cu publicarea proiectului de *Istorie a literaturii române* al lui I. Negoiţescu[16]. Tenta provocatoare a gestului era evidentă, atât prin conţinutul proiectului, cât şi prin manifestările adiacente, precum dialogul cu Gheorghe Grigurcu din următorul număr al revistei, unde Negoiţescu se va delimita politicos, dar ferm de Călinescu[17]; numai că, de data aceasta, fronda criticului nu a mai stârnit nicio reacţie în rândurile călinescienilor. Apoi, în „Tomis" (statul major al lui Cornel Regman), unde apare un foileton al lui Al. Protopopescu[18], care focalizează contradicţiile din teoria călinesciană a prozei şi care va determina o reacţie violentă din partea lui Adrian Marino[19].

[16] I. Negoiţescu, *Istoria literaturii române*, în „Familia", an. IV, nr. 2, februarie 1967.

[17] „*Istoria literaturii române* pe care o pregătesc, în conformitate cu planul pe care l-am dat publicităţii, nu vrea să constituie o replică la monumentala operă a lui G. Călinescu (faţă de care, deşi o consider genială, mi-am arătat la timpul său obiecţiile), ci doar o manifestare a perspectivelor critice proprii epocii noastre. Oricât am învăţat personal de la G. Călinescu, oricâtă plăcere îmi produce lectura unei pagini sau alteia din *Istoria* sa, care rămâne pururi interesantă şi sugestivă prin modul copios în care reprezintă în primul rând pe autorul ei, trebuie să mărturisesc însă că mă simt mai legat de exemplul lui E. Lovinescu; pe de o parte prin sistematizările sale, pe de altă parte prin efortul său admirabil de a promova talentele tinere şi de a le pune în valoare cu un ceas mai devreme, de la nivelul prestigious al unei *Istorii literare*". (I. Negoiţescu – Gh. Grigurcu, *Dialog*, în „Familia", an. IV, nr. 3, martie 1967). Interesant este însă că în acelaşi număr al „Familiei" apar două reacţii diametral opuse la proiectul lui Negoiţescu: a lui Nae Antonescu (*Un document revelator*), care consideră că „viziunea are un colorit prea călinescian, căruia în multe privinţe planul îi este tributar", şi a lui Toma Pavel (*O promisiune*), care descoperă aici „o altă viziune a literaturii române, diferind net […] de cea a lui Călinescu".

[18] Al Protopopescu, *Contradicţiile lui Ulysse* [I–III], în „Tomis", an. III, nr. 3, 4, 5, martie, aprilie, mai, 1968.

[19] Adrian Marino, *Când Ulysse debarcă la Tomis…*, în „Contemporanul", an. XXIII, nr. 26, 28 iunie 1968.

5. O bătălie fără eroi

Cu toate acestea, discuția se va stinge în lunile următoare, deşi ecouri sporadice ale acesteia vor continua să apară şi în 1969 sau chiar pe parcursul deceniului următor. Trei elemente au contribuit la acest deznodământ. Mai întâi, faptul că miza discordiei s-a dovedit, la scurt timp de la declanşarea conflictului, a fi oțioasă. Atât călinescienii, cât şi anticălinescienii erau de acord că, în esență, „călinescianismul” implica primatul valorii estetice, antidogmatismul, impresionismul, „creația”, un stil cât mai literar ş.a.m.d. Fireşte, rămânea de discutat viabilitatea formulei (deplin actuală pentru primii, caducă pentru ceilalți), dar aceasta nu era o partidă care să se joace în câteva reprize scurte, ci un lucru care nu putea fi demonstrat decât în şi de timp. În al doilea rând, e vorba de lipsa de omogenitate (adică de interese comune) a taberei călinescienilor, unde Al. Piru şi A. Marino au refuzat de la bun început să pactizeze cu „tinerii” (şi nici măcar aceştia din urmă nu s-au arătat prea entuziasmați de o asemenea coaliție). În fond, tineri sau bătrâni, toți criticii vizați ştiau prea bine că epitetul „călinescian” nu putea fi un câştig pe termen lung. Dovadă că, în anii următori, atât Adrian Marino, cât şi Nicolae Manolescu şi Eugen Simion se vor distanța treptat, mai întâi de stilul, apoi de preceptele critice călinesciene. În al treilea rând, dezbaterea din jurul „călinescianismului” s-a reorientat odată cu trecerea timpului către alte probleme. Mai ales începând cu 1970 (anul în care apar atât primul volum din seria de *Scrieri* lovinesciene, cât şi eseul lui Negoițescu, care va fi urmat în anii următori de alte câteva lucrări monografice), opoziția „călinescieni *vs* anticălinescieni” va face loc polemicii „Călinescu *vs* Lovinescu”. De altfel, unii dintre colaboratorii „Familiei” orădene din a doua jumătate a deceniului şapte (I. Negoițescu şi Gh. Grigurcu) se vor regăsi, în anii următori, de aceeaşi parte a baricadei, alături de „lovinescieni” de profesie, precum Al. George sau Ileana Vrancea, sau de „maiorescieni” convertiți, precum M. Nițescu.

Ce-i drept, numele lui Călinescu va fi implicat şi în celelalte două polemici majore ale criticii româneşti din anii ’70. Dat fiind că tabăra „călinescienilor” se va autodizolva la finele deceniului şapte chiar înainte de a se fi format, Călinescu îşi va găsi în anii următori, pe lângă solitarul Al. Piru, noi partizani în persoana lui Eugen Barbu şi a grupului său de la „Săptămâna”. Adeziunea acestora din urmă la protocronism, în a doua jumătate a deceniului opt, realizată concomitent cu respingerea sincronismului lovinescian, va macula numele lui Călinescu pentru o bună bucată de timp, fixându-l în proximitatea național-comunismului ceauşist. Pe de altă parte, în lungul conflict al metodelor din critica românească, G. Călinescu va fi situat iremediabil în tabăra „tradiționaliştilor”. În parte, fenomenul se explică prin faptul că noile metode (de la stilistică şi structuralism la semiotică şi telquelism) erau tributare „mirajului lingvistic”, adică unei tradiții teoretice pe care Călinescu însuşi a repudiat-o cu vehemență; în parte, însă, el e rezultatul acreditării depline a

„călinescianismului" ca fenomen pre- sau antiteoretic, de factură impresionistă. În orice caz, fapt este că, în posteritate, „reprezentarea cerchistă" (Călinescu – un tovarăş de drum util la momentul său, dar desuet în epoca postdogmatismului) a avut net câştig de cauză asupra „reprezentării Manolescu" (Călinescu – precursor al Noii Critici franceze).

De aceea, chiar dacă e greu de precizat astăzi cine a câştigat bătălia dintre călinescieni şi anticălinescieni, un lucru e sigur: din acest conflict, „partea" care a avut cel mai mult de pierdut a fost Călinescu însuşi. Rememorată la patru decenii de la consumarea ei, polemica în jurul „moştenirii călinesciene" ne apare nu atât ca un conflict al interpretărilor, cât ca o luptă pentru (auto)legitimare – o luptă între generaţii, care îi opunea pe membrii „generaţiei pierdute" tinerilor aflaţi în anii '60 la începutul carierei, dar şi o luptă pentru teritoriu, între „provincialii" de la „Familia"şi „Tomis" şi „capitaliştii" de la „Gazeta literară" şi „Contemporanul". Consecinţa acestei stări de fapt a fost aceea că, trăgând linie, polemica nu s-a soldat cu o relectură a lui Călinescu. „Examenul critic decisiv" pe care îl cerea Adrian Marino nu numai că nu s-a realizat, dar a rezultat de aici un clişeu perfid şi tenace. Fortificat de reeditarea lui Lovinescu (recenzia la marea *Istorie* apare într-o antologie din 1971, coordonată de Liviu Călin) şi Cioculescu (în 1972, în *Aspecte literare contemporane*, acesta îşi republică articolul din 1941), alimentat de vulgarizările foiletonistice şi de mimetismul caricatural al lui Al. Piru, în fine, confiscat de către grupul de la „Săptămâna" la sfârşitul anilor '70, acesta va deforma iremediabil receptarea critică a lui Călinescu în următoarele decenii. Astfel încât, prin suprapunerea acestor imagini, criticul ajunge să treacă drept exponentul unei ideologii precare (autohtonismul), al unei metode paradoxale (impresionismul) şi, mai presus de toate, al unui „stil" (călinescianismul). Ironia istoriei literare a făcut ca acela care afirma că stilul nu are aproape nicio valoare să fie apreciat în primul rând tocmai pentru stilul său.

Abstract

In 1965, immediately after the death of Călinescu (and Gheorghe Gh. Dej also), the literary critics began to use his legacy. In "Contemporanul" Revue, Adrian Marino noticed that the Master wanted his disciples to follow his spirit, not his style. The dialog between Cornel Regman and Toma Pavel published in the "Literary Gazette" was explosive by putting in debate of "calinescianism", considered as a dogma. Adrian Marino, in the article "Around the actual critics" defied them to be authors of some fundamental works, possibly masterpieces. In the article, Marino is also giving a definition of the "calinescianism". For "anti-calinescians" (I. Negoitescu, Nicolae Balota, Ovidiu Cotrus), the polemics in 1966-67 mark a real insurrection. Eventually, both sides agreed that, in essence, the "calinescianism" was based on the respect for aesthetical value and the reject of the dogmatism. In the next years the debate moved to other problems, like the parallel between Călinescu and Lovinescu.

Key words: Călinescu, calinescianism, "Contemporanul" review, disciples, "Literary Gazette", polemics, aesthetical value, dogmatism.

G. CĂLINESCU ŞI LITERATURA LATINĂ

Alexandra Ciocârlie

Călinescu nu a fost un specialist în domeniul Antichităţii clasice şi a atras el însuşi atenţia asupra acestui fapt. Înainte de a recenza studiul lui Constantin Balmuş şi pe al lui Marin Lişcu[1] despre stilul sfântului Augustin şi, respectiv, despre limba filosofiei morale la Cicero, criticul avertizează că nu are *nicio competenţă în materie de filologie clasică*, motivul pentru care se simte îndatorat să spună *câteva cuvinte neautorizate despre nişte cărţi de erudiţiune* fiind *tăcerea care apasă de obicei asemenea lucrări, pentru care nu există reviste şi studii de specialitate*. El deplânge dezinteresul, inadmisibil într-o ţară de origine latină, al contemporanilor pentru studiile clasice şi arată că vina este dublă: pe de o parte, intelectualii români nu sesizează cât de gravă este absenţa fundamentului greco-latin din cultura lor, pe de altă parte, clasiciştii noştri nu ştiu să-şi fructifice o competenţă rămasă sterilă, *în bibliografia studiilor latine, în afară de unele traduceri şi de teze obscure de doctorat,* neputându-se *cita mai mult decât şcolara „Istorie a literaturii latine" de G. Dem. Teodorescu şi compilaţia cu acelaşi nume a d-lui Evolceanu*[2]. Fără a putea contracara indiferenţa generală, Călinescu se referă de câteva ori la Antichitate în publicistica sa: o face tangenţial, dar nu fără o anume pricepere. Pentru a da doar câteva exemple, el semnalează încercările lui Eminescu de versificare în metru antic, traducerile sale din Horaţiu sau parodiile din Homer într-un proiect de dramatizare a *Iliadei*[3] şi notează, de asemenea, reluarea unei imagini horaţiene în piesa de teatru *Alexandru cel Bun*[4]. Din producţia literară a anului 1935, criticul reţine şi *Interpretările din lirica latină* ale lui Petru Stati, pe care le socoteşte drept *foarte fericite*: *tratate slobod în conţinut şi formă*, ele sunt mai apropiate *de spiritul originalului decât nişte versiuni* literale[5] După ce compară în detaliu traducerea lui Lovinescu din *Odiseea* cu a lui Murnu, Călinescu conchide că mentorul „Sburătorului", deşi ţine să ofere o versiune independentă de a rivalului său, nu face decât *să toarne apă în traducerea d-lui Murnu* realizând o tălmăcire *bună şcolară, de profesor secundar respectuos*

[1] *Varietăţi erudite*, „Adevărul literar şi artistic", nr. 618, 9 octombrie 1932.

[2] C. Balmuş, *Rutilio Namaziano, l'ultimo poeta di Roma; Tratatul despre sublim*, „Adevărul literar şi artistic", nr. 777, 27 octombrie 1935.

[3] *Eminescu clasicist*, „Adevărul", nr. 14911, 14 august 1932.

[4] *Bimilenarul Horaţiu*, „Adevărul literar şi artistic", nr. 790, 26 ianuarie 1936.

[5] *Poezii:* Tudor Arghezi, Simion Stolnicu, Virgil Gheorghiu, Petru Stati, M. Ar. Dan, Constantin Micu, Ronsarda Castro, „Adevărul literar şi artistic", nr. 756, 2 iunie 1935.

RITL, nr. 1–4, p. 63–68, Bucureşti, 2009

şi fricos, dar din care *lipsesc arta, invenţia verbală, lipseşte poezia interpretărilor proprii*[6]. Punând în paralel textul *Eneidei* cu istoria antică versificată a lui N. Davidescu, palidă replică a *Legendei secolelor*, Călinescu remarcă erorile de interpretare comise de autorul român, greşeli pricinuite uneori de cunoaşterea precară a limbii latine[7]. Într-un comentariu succint pe marginea *Poeticii* lui Aristotel, criticul evidenţiază modernitatea unor idei ale stagiritului care pot fi apropiate de concepţiile estetice ale filosofului francez Alain (înrudirea cu elocvenţa a poeziei ce imită realitatea prin limbaj ritmat) sau de ale lui Valéry (definirea poeziei ca vorbire exotică, metaforică)[8].

Dacă la astfel de articole se adăugă notarea motivelor sau ritmurilor antice sesizate de Călinescu la unul sau altul din autorii români sau străini analizaţi, se poate vorbi de receptivitatea criticului la ecourile clasice în literatura modernă.

Dincolo de astfel de analogii, Călinescu a scris în anii ’50 două lucrări despre literatura latină propriu-zisă. În 1956, el a inclus în volumul *Studii şi conferinţe*[9] amplul studiu *Horaţiu, fiul libertului*, alături de conferinţele dedicate unor mari autori din literatura universală – Tasso (1955), Cervantes (1955), Cehov (1954) şi Tolstoi (1954). Este vorba de intervenţii din seria conferinţelor despre Gorki (1951), Rabelais (1953), Dostoievski (1956), Ibsen (1956) şi Goldoni (1957), dintre care unele au fost publicate parţial sau integral în presa vremii, iar altele au rămas în manuscris.

Studiul despre Horaţiu debutează cu o caracterizare abruptă ce surprinde profilul social şi moral al poetului: *Nu încape îndoială că Horaţiu a suferit de un sentiment secret de inferioritate socială*. Această notaţie privitoare la complexele nutrite de fiul de sclav ajuns apropiat al lui Mecena devine axul interpretativ al lucrării. Ea se poate verifica la fiecare nivel al analizei, care reconstituie rând pe rând biografia artistului, atmosfera epocii, universul liric şi ideile literare formulate de principalul teoretician al clasicismului latin. Demonstraţia lui Călinescu este strânsă, în pofida dimensiunilor mari ale studiului. Criticul observă filosofia socială defensivă a clientului situat între plebe şi patron, strategia sa de a se feri în raporturile cu cei de sus ca şi cu cei de jos, arta disimulaţiei practicată şi recomandată de un ins acceptat pentru talentul său poetic în societatea celor aleşi. Îndemnul de a urma calea de mijloc – *aurea mediocritas* – echivalează cu situarea justă între extreme spre a scăpa de agresiunea celor din jur, cu arta de a se şterge în societate, de a nu bate la ochi. Reflecţiile poetului-curtean se întemeiază pe principiile epicureismului şi stoicismului, filosofii practice răspunzând la problema fericirii prin recomandarea unei existenţe conforme cu natura: înţeleptul trebuie să evite instabilitatea morală, anxietatea sau fixarea în pasiuni a profanilor. Nevoile

[6] E. Lovinescu, *Odiseea*, „Adevărul literar şi artistic”, nr. 772, 22 septembrie 1935.

[7] N. Davidescu, *Roma*, Ion Pogan, *Zogar*, Mircea Streinul, *Tarot,* „Adevărul literar şi artistic”, nr. 789, 19 ianuarie 1936.

[8] *Aristot*, „Jurnalul literar”, 49, 3 decembrie 1939.

[9] *Studii şi conferinţe*, Bucureşti, ESPLA, 1956, p. 7–109.

sunt decise de natură, iar posesiunea şi consumul trebuie păstrate în limitele necesităţii. Principiul *quod satis est* are drept consecinţe idealul de mediocritate economică, voluptatea în sobrietate, ruralismul, critica civilizaţiei, antiscientismul şi întoarcerea la natură. Poziţia socială a poetului implică şi anumite inconsecvenţe, de pildă contradicţia dintre pacifismul său şi glorificarea isprăvilor militare augustane, compasiunea pentru sclavi şi antipatia faţă de vulgul iraţional, antimisticismul şi convertirea la religia oficială. Concepţiile estetice ale lui Horaţiu se lasă plasate tot sub semnul compromisului, convenienţei şi căii de mijloc: rod al inspiraţiei, dar şi al meşteşugului, tinzând la adecvarea formei şi conţinutului, arta vizează totodată utilitatea şi delectarea. Chiar şi în chestiuni de detaliu, recomandată este media: tematica naţională se poate îmbina fericit cu imitaţia modelelor greceşti, arhaismele pot sta alături de neologismele cultivate pentru înnoirea limbii produsă de uzul creator. În viziunea lui Călinescu, teoria căii de mijloc şi primatul necesităţii naturale explică mentalitatea, ca şi arta lui Horaţiu.

Criticul crede a descoperi condiţionarea socială a receptării poetului latin în România: dacă marii latifundiari, cum ar fi Conachi sau Văcăreştii, nu s-au simţit atraşi de el, în schimb l-au cultivat micii seniori rurali sau poeţii de curte ca Grigore Alexandrescu, Alecsandri, Odobescu şi Duiliu Zamfirescu. Sociologizantă, marcată de ideologia oficială a epocii este îndeosebi concluzia studiului: *În rezumat, poezia lui Horaţiu este o profesie de mândrie plebee împotriva clasei pluto-aristocratice, fără a lua caracter de clasă şi rămânând la compromis. Materialistă, antimisticistă, ea sfârşeşte prin a accepta religia oficială. Afirmând primatul naturii în acord cu raţiunea, are tendinţa de a degenera în naturism şi în teoria sălbăticiei. Condamnând proprietatea, osândeşte şi producţia civilizatorie. În epoca sa, horaţianismul a reprezentat totuşi o concepţie progresistă şi, într-o măsură, tot astfel în renaştere de generaţie literară sau discipoli*. Călinescu preferă să urmărească în schimb posteritatea europeană a poetului până în Renaştere şi Secolul Luminilor, uneori chiar şi în epocile următoare. Cu vervă asociativă, el face apropieri adesea insolite şi declanşează o cascadă de analogii: comentatorul regăseşte, de pildă, ecourile recomandării lui Horaţiu privitoare la arta purtării defensive faţă de cei puternici la Ariosto, Tasso, Antonio de Guevara, Guicciardini, Baltazar Graciàn sau cardinalul de Bernis; recunoaşte mentalitatea de gentilom rural a protejatului lui Mecena la marchizul de Racan, Ronsard, du Bellay, Gongora, Chaulieu, Pope sau Voltaire; descoperă ceva din atitudinea horaţiană faţă de bătrâneţe şi moarte la Ronsard şi la Shakespeare; află o încredere în perenitatea creaţiei similară cu a poetului augustan la Ronsard, Villegas, Th. Gautier sau Puşkin. E adevărat, se întâmplă ca unele din comparaţiile lui Călinescu să fie oarecum forţate, ca în cazul apropierii între oda care exprimă reticenţa lui Horaţiu faţă de călătoriile pe mare şi versul definitoriu pentru concepţia lui Baudelaire despre frumos *Je hais le mouvement qui déplace les lignes*. Majoritatea corespondenţelor găsite de comentatorul român înzestrat cu remarcabilă mobilitate intelectuală sunt însă adecvate şi relevante pentru puterea poeziei antice de a

reverbera în posteritate. Capacitatea lui Călinescu de a sesiza punțile peste secole între opera lui Horațiu şi a autorilor ulteriori oferă măsura receptivității criticului la farmecul încă viu al unei literaturi din vremuri apuse.

La 20 septembrie 1957 Călinescu a ținut la Marea Adunare Națională o comunicare în şedința festivă consacrată celebrării a 2000 de ani de la naşterea lui Ovidiu. Textul *Ovidiu, poetul* a fost publicat parțial în „Contemporanul”[10] şi integral în „Steaua”[11], precum şi în volumul omagial[12] dedicat poetului de clasiciştii români, într-un gest parcă simetric cu al confraților lor din exil care au îngrijit la Paris, sub coordonarea lui N.I. Herescu, consistentul volum *Ovidiana*[13]. Cu un an înainte de manifestările comemorative, Călinescu l-a aşezat pe poetul latin în centrul uneia dintre cronicile optimistului[14] puternic marcată ideologic. Este imaginată o întâlnire pe țărmul mării cu duhul lui Ovidiu recitând din propriile versuri, prilej de a i se arăta ilustrului exilat că s-a înşelat când i-a înfățişat pe geți în culori sumbre. În acest scenariu, priveliştea construcțiilor din stațiuni, a canalelor de irigație, a recoltelor bogate sau a oamenilor aflați la cură ori în vacanță îl obligă pe poet să recunoască realizările regimului din România: *Dacă pe vremea exilului meu la Tomis lucrurile ar fi fost ca la voi, geții de azi, n-aş mai fi fost trist şi n-aş mai fi scris „Tristia”*. Temerea lui Ovidiu că n-ar fi acceptat de români din pricina originii sale sociale prea înalte este domolită prin replica finală a articolului: *poeții care scriu pentru omenire sunt muncitori şi ei*. Imaginea tezistă oferită de cronica optimistului nu se regăseşte nicăieri în textul scris de Călinescu la aniversarea poetului latin, trecere în revistă sistematică, oarecum didactică, a tuturor operelor acestuia, în ordinea cronologică a scrierii lor.

Nicio lucrare nu este neglijată, prezentarea, sprijinită pe citate în original şi traducere, fiind mai amplă în cazul culegerilor de dragoste sau de exil din *Amores*, *Ars amandi* şi *Tristia*, şi redusă la câteva rânduri când este vorba de rețetele cosmetice din *De medicamine faciei* sau de calendarul roman versificat din *Faste*, compunere aridă, artificială şi marcat retorică. Criticul caută să surprindă esența operelor investigate pentru a o expune succint: *Remedia amoris* reprezintă un tratat de vindecare a iubirii *amabil misogin*, cu o doză de bufonerie, *Amores* sunt nimicuri voluptoase spuse cu grație, dar lipsite de fond liric, badinajul în jurul ideilor galante amplificate cu exemple istorice şi mitologice oferind produse

[10] *Bimileniul Ovidiu*, „Contemporanul”, nr. 38, 20 septembrie 1957.

[11] *Ovidiu, poetul*, „Steaua”, nr. 11, noiembrie 1957, p., 53–66.

[12] *Publius Ovidius Naso XLIII î.e.n. – MCMLVII e.n.*, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1957, p. 7–35. În volum au semnat Şt. Bezdechi, Lidia Winniczuk, Tr. Lăzărescu, I.M. Marinescu, N.I. Barbu, N. Lascu şi Tr. Costa.

[13] *Ovidiana. Recherches sur Ovide publiées à l'occasion du bimillénnaire de la naissance du poète*, Paris, Ed. Les Belles Lettres, 1958. Volumul a fost îngrijit de N.I. Herescu, Dinu Adameşteanu, Vasile Cristea şi Eugen Lozovan, la el colaborând numeroşi clasici de renume: Henri Bardon, Jules Marouzeanu, Eugène de Saint-Denis, Pierre Grimal, Anne-Marie Guillemin, Ettore Paratore, Renè Marache, Elizabeth Thomas.

[14] *De vorbă cu P. Ovidius Naso*, „Contemporanul”, nr. 33, 17 august 1956.

încântătoare ale spiritului agrementate cu figuri retorice. Uneori, Călinescu îşi detaliază analiza, de pildă când explică caracterul medieval al *Metamorfozelor* prin trăsături cum ar fi sentimentul de insecuritate faţă de demoni şi vrăjitoare, procedeul contrastelor pe placul creştinului obişnuit cu antiteza angelic-demonic, interesul pentru originea universului, afirmarea permanenţei spiritului sau a vanităţii lumii. Comentatorul descoperă şi un argument insolit cu privire la succesul operei lui Ovidiu în Evul Mediu: reprezentarea poetului în vestmânt medieval pe pereţii exteriori ai bisericii de la Lainici pare a dovedi că *în tradiţia Bisericii Bizantine Ovidiu fusese mai dinainte „reconsiderat”*.

Ca şi în studiul despre Horaţiu, Călinescu se lasă purtat de plăcerea de a stabili o avalanşă de analogii insolite, adesea paradoxale, între opera elegiacului latin şi cea a unor autori mult posteriori lui. Poetul antic cântă divinitatea femeii ca şi Petrarca; elegiile amoroase senzuale anunţă poezia *de ruelle* a liricilor minori din secolul al XVIII-lea; aprecierea de estet a frumuseţii părului feminin se înrudeşte cu a lui Tiţian sau a lui Mallarmé; evocarea locurilor natale are accente din Lamartine; scenele de viaţă casnică prefigurează atitudinea lui Cervantes faţă de căsătoriile incompatibile; epistolele din *Heroides* trec *de la sublimităţile lui Racine la preţiozităţile lui Gentil-Bernard* fiind totodată impregnate de un stil erudit, prolix şi ardent ca al doamnei de Staël; complimentele pentru femei din *Ars amandi* îl prevestesc pe Eminescu, dar şi pe Molière; elogiile civilizaţiei sunt făcute de un spirit progresist din familia lui Voltaire; raţionalizarea plăcerii va fi pe placul francezilor din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea; imaginaţia colosală din *Metamorfoze* se apropie de a lui Hugo; evocarea centaurilor trimite la Michelangelo sau la Maurice de Guérin. Astfel de comparaţii livreşti, născute din gustul jocului asociativ, pot duce uneori la sentinţe tranşante distorsionate, cum ar fi aceea că Ovidiu e întâiul mare romantic european, concluzie bazată doar pe protestul formulat în *Triste* împotriva condiţiei nefericite a poeţilor. Mai mult sau mai puţin îndreptăţite, apropierile trasate de Călinescu presupun o lectură proaspătă a literaturii antice.

Cu acuitate de prozator, comentatorul reconstituie plastic din poezia lui Ovidiu forfota Romei contemporane. Atent la detaliul semnificativ, el schiţează portrete fizice şi psihologice revelatoare, dintre care se remarcă acela al lui Augustus, desprins din reprezentările statuare ale principelui: *Un tânăr suav, stând parcă mereu în bătaia lunei (de altfel nu suporta soarele nici vara nici iarna), cu sprâncenele îmbinate, cu nasul ascuţit şi fin, cu obrajii supţi ca ai unui ftizic, cu bărbia mică, fugind puţin înapoi. Privirea îi e bănuitoare, strângerea colţurilor gurii arată o mare încăpăţânare, înţelegere tardivă, ascunderea reacţiilor sufleteşti, prudenţă. Faţa îi e de o linişte ireală, dar se ghiceşte îndată acel orgoliu imens ascuns sub aparenta modestie, al oamenilor care se văd zeificaţi în plină tinereţă. Un fum de smirnă parcă îl învăluie, înduioşându-l asupra propriei divinităţi. Era bolnăvicios, se înfofolea iarna cu tot felul de efecte de lână, punând patru tunici sub o togă groasă. Probabil epatic, era acoperit cu o pecingine pe tot*

trupul. Arătătorul drept îi amorțea câteodată. A domnit murind şi înviind şi a trăit gemând 76 de ani. Mai inovator în notațiile punctuale decât în interpretarea de ansamblu a lucrărilor clasice, Călinescu evocă Antichitatea incitant şi cu har de prozator, dovedind astfel că pentru el opera celor vechi este departe de a fi literă moartă.

Desigur, competența criticului în sfera literaturii latine nu este aceeaşi cu cea dovedită în cazul literaturilor italiană şi spaniolă. Cu toate acestea, studii ca cele închinate lui Horațiu şi Ovidiu în anii '50 confirmă afirmațiile lui Călinescu dintr-un articol din aceeaşi perioadă cu privire la deosebirea dintre preferințele sale de lectură în liceu şi în anii maturității[15]: *Când eram licean, căutam cu totul alte cărți decât acelea pe care le răsfoiesc azi. Îmi era până în gât de autorii de manual, de „clasici", cum se zice. Virgil mi se părea un asasin, Horațiu un pedant abstrus, dragostea Didonei pentru Aeneas mă lăsa complectamente rece, iar Phedra mă plictisea mortal*[16]. […] *Acum îmi plac numai „clasicii" pe care îi găsesc mereu plini de surprize şi nuanțe.*

Résumé

Sans être un spécialiste dans le domaine de l'antiquité, G. Călinescu a été attentif aux échos classiques dans la littérature moderne. Intéressé surtout par la poésie latine, il a écrit deux amples études sur Horace et Ovide. La familiarité avec leur texte lui a permis une reconstitution de l'univers de la poésie de l'époque d'Augustus. Il l'a réalisée en profitant aussi de son talent de prosateur. Comme il l'avait fait ou le fera dans ses autres écrits, Călinescu a utilisé à une large échelle la technique des associations insolites, paradoxales même, entre les œuvres des poètes latins et bon nombre d'écrits ultérieurs.

Mots cléf: Călinescu, antiquité, classicism, Cicero, Ovidiu, latinité.

[15] *Lectura de vacanță,* „Contemporanul", nr. 35, 30 august 1957.

[16] Vezi şi poemul *Profesorul de latină* din volumul *Lauda lucrurilor*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1963.

G. CĂLINESCU LA UNIVERSITATE ŞI LA ACADEMIA ROMÂNĂ

PRECIZĂRI ŞI ADĂUGIRI

(II)

Pavel Ţugui

Pentru că până acum nu s-a realizat o prezentare exhaustivă despre „Cazul G. Călinescu şi *Istoria literaturii române*", prin reproducerea şi comentarea pertinentă a tuturor textelor referitoare la acel „moment inedit" din istoria culturii române este necesar ca Institutul „G. Călinescu" să iniţieze o asemenea cercetare academică, înlăturând, în acest fel, diferitele consideraţii plasate alături de esenţa evenimentului.

Înfrângerea rebeliunii legionare din februarie 1941 de către Armata Română a avut şi anumite implicaţii în activitatea universitarului G. Călinescu, asupra faptelor concrete oprindu-se, pe larg, profesorul Iorgu Iordan, în *Memoriile* sale şi în *Corespondenţă*. De altminteri, însuşi G. Călinescu face referiri la persoane din învăţământ, angajate în acţiunile politice ale Gărzii de Fier. De pildă, în *Scrisoarea* trimisă lui Al. Rosetti (datată 18.XII.1941), autorul *Vieţii lui Mihai Eminescu* exclamă: „Am scăpat de Brăileanu–Pascu, bun e Dumnezeu!" şi nu-l uită nici pe universitarul bucovinean Leca Morariu, unul dintre detractorii înverşunaţi ai operelor călinesciene. [*Scrisori către Al. Rosetti (1916–1968),* 1979, p. 157] Traian Brăileanu – ministrul Educaţiei Naţionale până la rebeliune – este destituit de Ion Antonescu, iar succesorul lui – generalul şi istoricul Radu Rosetti – ordonă „o cercetare atentă" asupra activităţilor legionare ale lui G. Pascu, titularul catedrei de Istoria literaturii române vechi, urmarea fiind pensionarea din oficiu, astfel că postul de profesor titular a fost scos la concurs.

Ministrul Radu Rosetti a numit o comisie prezidată de profesorul N. Cartojan, de la Universitatea din Bucureşti. Iorgu Iordan a fost numit membru în comisie. N. Cartojan a prezentat un raport de chemare a propriului asistent – Dan Simonescu, „cu titlul de doctor şi cu unele lucrări publicate, nu prea numeroase şi nici deosebit de valoroase" [Iorgu Iordan, *Memorii,* II, 1977, p. 333]. Iorgu Iordan l-a propus pe G. Călinescu, autor al capitolului consacrat literaturii române vechi din *Istoria literaturii române*… 1941. Reputatul lingvist notează că nu-şi făcea iluzii în privinţa obţinerii celor zece voturi (două treimi) ale membrilor Consiliului profesoral al facultăţii. Prin Raportul său, însă, Iorgu Iordan l-a împiedicat pe N. Cartojan să-şi realizeze scopul: chemarea lui Dan Simonescu. Pus la vot, Raportul lui

RITL, nr. 1–4, p. 69–114, Bucureşti, 2009

Cartojan a obţinut doar 8 voturi, cel al lui Iorgu Iordan 4 voturi, iar Al. Claudian s-a abţinut. Astfel, *chemarea* a căzut, postul urmând să fie scos din nou la concurs.

Evenimentul a avut – scrie Iorgu Iordan – şi urmări de ordin „psihologic". G. Călinescu a fost „extrem de mulţumit" de atitudinea şi demersurile lui Iorgu Iordan, dar „l-a iritat enorm" absenţa de la şedinţa Consiliului profesoral a prietenului său, Constantin Balmuş – de altfel, pe deplin motivată, deoarece tocmai în acele zile îi decedase tatăl, pensionar în Bârlad – precum şi abţinerea de la vot a lui Al. Claudian. Acesta, precizează Iorgu Iordan, cu toate că era preţuit de G. Călinescu şi prieten vechi, n-a vrut „să-l supere pe Ion Petrovici, pe atunci ministru al Educaţiei Naţionale şi duşman personal, foarte înverşunat al lui Călinescu…" [Cf. *Memorii,* II, p. 334–335].

Demersurile lui G. Călinescu, de accedere pe un post de profesor universitar, s-au petrecut, într-un anumit timp istoric, la fel ca şi editarea operei sale fundamentale – *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* anume, sub regimul totalitar legionaro-antonescian. Biografii şi cercetătorii care au publicat, până acum, pagini despre împrejurările concrete ale promovării scriitorului ca profesor universitar *titular* n-au înfăţişat sistemul legislativ promovat de regimul mareşalului Ion Antonescu, în ce priveşte corpul didactic universitar. De aceea, voi încerca în continuare să prezint, evident cât se poate de sumar, dar edificator, legislaţia adoptată de Guvernul Ion Antonescu – Horia Sima, aceasta pentru o corectă apreciere a *poziţiei oficiale* adoptate de autorităţile centrale ale Statului *şi faţă de G. Călinescu.*

În septembrie – 1 octombrie 1940, Traian Brăileanu, ministrul „Educaţiunii Naţionale a Cultelor şi Artelor" (acesta era titlul oficial!) supune aprobării guvernului reinstalarea Universităţii din Cluj la Sibiu şi *transferarea* profesorilor titulari de la Universitatea din Cernăuţi, desfiinţată, la celelalte trei Universităţi din Bucureşti, Iaşi şi Cluj – Sibiu. La Universitatea din Bucureşti sunt „reîncadraţi" profesorii de la Cernăuţi: Victor Morariu, Dim. Marmeliuc, Dragoş Protopopescu, I. Ştefănescu, S. Găină, Traian Brăileanu, C. Narly, Grigore Nandriş, Ion Nistor, Miron Nicolescu, astronomul Const. Pârvulescu şi Radu Sbiera. [Din motive încă neelucidate, peste vreo două luni, Const. Pârvulescu este „transferat" de la Universitatea din Bucureşti la cea din Cluj – Sibiu.] Prin acelaşi decret sunt „transferaţi", de la Universitatea din Iaşi la cea din Bucureşti, profesorii titulari Gheorghe Brătianu şi Constantin Motaş [cf. „Monitorul oficial". Partea I, nr. 229, 10 oct. 1940, unde apar şi alte informaţii despre personalul de la Universitate].

La 27 septembrie 1940, se publică în „Monitorul oficial" nr. 235 decretul-lege al guvernului, propus de conducerea Gărzii de Fier, privind „…lista foştilor demnitari" supuşi „controlului averilor şi al activităţii lor", act de stat prin care sunt formulate acuzaţii publice asupra unor foşti demnitari, majoritatea zdrobitoare, adversari politici ai mişcării legionare şi ai dictaturii generalului Ion Antonescu. Listele publicate în „Monitorul oficial" au fost reproduse în ziarele din Bucureşti şi din alte centre urbane, transmise la Radio, cu scopul evident de compromitere. Printre cele 410 nume – de „supuşi*" controlului activităţilor anterioare şi al „averilor"* –

figurează academicieni, profesori universitari, generali, scriitori, oameni de ştiinţă: Petre Andrei, dr. Const. Angelescu, Alex. Averescu, Lucian Blaga, subsecretar de stat la Ministerul de Externe, (8.I.1938 – 10.II.1938)", Alex. Borza, Em. Bucuţa, Const. Budeanu, Alex. Busuioceanu, dr. I. Cantacuzino, Ştefan Ciobanu, Nicolae Colan, Nic. Costăchescu, N. Crainic, Miron Cristea, N. Davidescu, Silviu Dragomir, Grigore Gafencu, Dim. Gusti, C.C. Giurescu, N. Hortolomei, Nic. Lupu, Ion Lupaş, Virgil Madgearu, Iuliu Maniu, Ion Nistor, Cezar Petrescu, I.C. Petrescu, Ion Petrovici, Mihai Ralea, I.M. Sadoveanu, Grigore Antipa, Gh. Grigorovici, Nicolae Iorga. Alex. Lapedatu, Octav Onicescu, Dim. Pompei, C. Rădulescu-Motru, Mihail Sadoveanu, Vaida-Voevod ş.a.

Investigaţiile arată că „modelul" a fost „împrumutat" din Italia lui Mussolini. Aberantă, în aceste „liste", este înregistrarea pentru „control"(?!) a foştilor prim-miniştri români I. G. Duca şi Armand Călinescu, ambii victime ale terorismului legionar, dar şi a lui Octavian Goga. Condamnabilă e şi stigmatizarea lui Miron Cristea, primul patriarh al României (şi a lui Nic. Colan), iar… profesorii de la facultăţile de Teologie n-au reacţionat sub nicio formă…

Cititorii contemporani vor înţelege realităţile actuale româneşti: procesele intentate unor oameni cu funcţii publice după al Doilea Război Mondial, şi în zilele noastre, au „vechi" modele, importate din Italia lui Mussolini, Germania lui Hitler şi guvernarea H. Sima – I. Antonescu!

La 10 octombrie 1940, guvernul Antonescu – Sima aprobă propunerile ministrului Traian Brăileanu de *schimbare* a tuturor rectorilor şi decanilor din Universităţi, Politehnici şi şcoli Superioare, ignorându-se prevederile legislaţiei învăţământului superior, atunci în vigoare. La Universitatea din Iaşi e numit rector Virgil Nitzulescu, profesor la Facultatea de Medicină; la Universitatea Cluj – Sibiu e instalat rector Sextil Puşcariu; la Universitatea Bucureşti preia rectoratul istoricul P.P. Panaitescu. Peste şapte zile, apare decretul nr. 3415 datat 9.X.1940, prin care sunt puşi *în retragere din oficiu* următorii profesori titulari: Nicolae Iorga, P.P. Negulescu, Const. Rădulescu-Motru, Dim. Pompei, Ion Simionescu, Const. I. Parhon, Emil Racoviţă, toţi membri activi ai Academiei Române [Cf. „M. of.", nr. 243/1940, p. 5937–5938].

Pentru legalizarea acţiunilor discriminatorii şi abuzive, generalul Ion Antonescu, sub presiunea comandanţilor legionari din Universităţi, profesori şi studenţi, dispune elaborarea unei legi noi, astfel că apare *Decretul-lege pentru adaptarea învăţământului superior la structura Statului Naţional-Legionar*, semnat de „Conducătorul Statului" şi Traian Brăileanu, ministrul Educaţiei Naţionale, Cultelor şi Artelor [Cf. „M. of.", nr. 257, 2.XI.1940, p. 6276–6277].

Articolul I defineşte scopul politic al decretului-lege legionar: „Ministrul Educaţiei Naţionale, Cultelor şi Artelor este autorizat *să revizuiască situaţia membrilor corpului didactic şi ajutător din învăţământul superior"* (s.n.).

„Revizuirea" urma să fie efectuată de „comisiuni pentru universităţi", formate din profesori şi doi „membri de drept", anume: „secretarul general" al ministerului şi „directorul învăţământului superior". Comisiile erau obligate să cerceteze:

„a) legalitatea numirii în învățământ; b) activitatea ştiinţifică; c) activitatea didactică; d) activitatea publică; e) ținuta morală". Hotărârile comisiilor *...rămân definitive după ce ministrul [...] le va supune preşedintelui Consiliului de Miniştri care împreună cu vicepreşedintele va decide ultima instanță* (Art. 6). Legiuitorul Gărzii de Fier a prevăzut explicit *dreptul legal* al conducătorului Legiunii, Horia Sima, de a decide situația fiecărui salariat din instituțiile de învățământ superior.

Reținem din noua lege normele de promovare a personalului didactic, reluate din vechea legislație: „chemarea", „concursul", „suplinirile", „transferările" şi „detaşările", toate însă „încheiate" cu „numirea", „aprobarea" semnată de ministrul Educației Naționale. *Suplinirile* se puteau face *pe baza recomandării consiliului profesoral al facultății...;* iar numirea celor supuşi „chemării" sau „concursului" se putea face numai după publicarea „raportul comisiei numite de ministru" în „Monitorul oficial", la o dată precisă, fixată în decret.

„Revizuirile" urmau să se încheie la 20 decembrie 1940, dar Horia Sima şi Tr. Brăileanu au obținut o amânare, până la 10 ianuarie 1941.

Comisiile de revizuire numite de Traian Brăileanu erau alcătuite pe facultăți. Bunăoară, pentru facultățile de drept din țară au fost numiți profesorii Vintilă Dongoroz şi Nicolae Corodeanu (mai târziu, ambii recuzându-se!). Pentru facultățile de litere şi filosofie au fost numiți profesorii P.P. Panaitescu şi Dimitrie Găzdaru. Pentru facultățile de teologie a fost numit profesorul D. Stăniloae.

Din partea Ministerului Educației Naționale au făcut parte din „Comisia centrală de revizuire" Traian Herseni – secretar general în minister şi I. Făcăoaru – directorul învățământului superior. [Date complete despre „comisiile" respective în „Monitorul oficial" nr. 274, 20. XI.1940, p. 6522 şi urm.]

Se ştie că, în octombrie – noiembrie 1940, grupuri de şoc, formate din studenți legionari, agresau anumiți profesori, provocau scandaluri la cursuri, incitau la violență contra dascălilor de autoritate națională, începând cu N. Iorga şi Ştefănescu-Goangă şi până la Iorgu Iordan, M. Ralea, Petre Andrei, R. Cernătescu, acțiunile hulignice fiind orchestrate de conducerea centrală a Gărzii de Fier, de Ministerul Educației Naționale. Fără să mai aştepte rezultatele activității „comisiilor de revizuire", Ministerul Educației Naționale va lua măsuri punitive contra unor profesori din universtăți şi licee. Astfel, apare în „Monitorul oficial" din 7.XI.1940, decizia ministerială nr. 213.714, prin care *d-l Iorgu Iordan, prof. la Facultatea de Filosofie şi Litere din Iaşi, se pune în concediu din oficiu, pe data de 1.XI.1940, până la clarificarea situației D-Sale în învățământ* [p. 6365].

Profesorul avea 52 de ani, astfel că „punerea în concediu din oficiu" nu avea legătură cu pensionarea. În *Memorii* (II, p. 309), Iorgu Iordan scrie că însuşi rectorul Universității [Virgil Nitzulescu n.n.] l-a sfătuit, „colegial" să-şi ia „un mic concediu", căci s-ar putea – îi spune rectorul – „să fiți pus în concediu din oficiu" – ceea ce s-a şi întâmplat, prin publicarea deciziei. Încercarea de a găsi în arhive documentele cuprinzând motivele reale ale scoaterii de la catedră n-a dat rezultate, însă nu e greşit să susținem că motivele au fost exclusiv de natură politică.

În aceleaşi zile apar deciziile de „revocare" din facultăţi a zeci de persoane, motivele fiind „…pe criterii rasiale", ori „în vederea clarificării situaţiei…", ca de pildă „retragerile din oficiu" ale profesorilor: Fr. Netolitzky, Alfred Juvara şi Iuliu Prodan.

Pe de altă parte, Traian Brăileanu obţine aprobarea şefului Guvernului de a emite „decizia ministerială" de *anulare* a hotărârii din iulie 1938, prin care profesorul Giorge Pascu de la Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi a fost suspendat din învăţământ timp de un an. Aşa se face că Giorge Pascu îşi reia postul de profesor de istoria literaturii române vechi, iar la 21.XI.1940 este numit, prin decret-lege, semnat de I. Antonescu şi Traian Brăileanu, şi decan al Facultăţii de Litere şi Filosofie din Iaşi, în locul profesorului I.M. Marinescu, neagreat de legionari. În acelaşi decret, publicat în „Monitorul oficial" din 21.XI.1940, Valerian Iordăchescu preia decanatul la Teologie, în locul lui Popescu-Prahova; Petre Dragomirescu la Drept, în locul lui Traian Ionaşcu; I. Nubert la Medicină, în locul lui Grigore T. Popa; I. Plăcinţeanu a fost instalat decan la Facultatea de Ştiinţe.

Activitatea comisiilor de „revizuire" – îndrumate şi stimulate de ministrul Traian Brăileanu – s-a desfăşurat abia după numirea noilor rectori şi decani şi aşa-zisele „reorganizări" ale consiliilor profesorale şi Senatelor universitare. În paralel, Ministerul Educaţiei publică în „Monitorul oficial" numiri de personal didactic în facultăţi, „retrageri" şi „puneri în concediu din oficiu", cazuri individuale, dar n-a înaintat oficial, până la rebeliunea legionară, *rezultatele* cu propunerile de *„revizuire"* spre aprobare, preşedintelui şi vicepreşedintelui Consiliului de Miniştri, Ion Antonescu şi Horia Sima. [Arhivele Ministerului Educaţiei Naţionale din 1940 sunt incomplete, pare-se că o parte din documente au fost distruse.] Informaţii valoroase şi credibile aflăm din corespondenţa lui Al. Rosetti cu G. Călinescu.

Astfel, într-o scrisoare datată „Luni, 18.XI.1940", G. Călinescu îi comunică lui Al. Rosetti:

„Pascu! o comedie şi într-un fel şi o primejdie. Se laudă că va mătura Universitatea şi e în stare. Printr-un raţionament (raţionament?!) simplist, fiindcă în comisii au fost Iordan (om demn) şi ceilalţi („prietenii dumitale", zice el) m-a clasificat printre francmasoni (??!!). Poate că ştii că au fost pe vremuri opoziţia contra numirii mele etc. Crâm! Sunt în stare să mă suprime. N-ar strica aşa ca simplă conversaţie întâmplătoare să sondezi dispoziţiile lui P.P. Panaitescu". [cf. G. Călinescu, *Scrisori şi documente.* Ediţie îngrijită, note şi indici de Nicolae Scurtu. Prefaţă de Al. Piru, Minerva, 1979, p. 78]. Deci, numiţii în „comisiile de revizuire" erau cunoscuţi şi lucrau de zor la îndeplinirea misiunii încredinţate!

Al. Rosetti îi scria lui Călinescu, la 16.1.1941: „Comisia (=Găzdaru) a decis că nu sunt „demn" de a mai preda cursuri (non docere!), ci numai că pot dirija un Institut ştiinţific!" [cf. *Corespondenţa lui Al. Rosetti cu G. Călinescu (1932–1964),* prezentată de Liviu Călin, Eminescu, 1984, p. 58].

În altă scrisoare, datată 20.XI.1940, Călinescu îi comunică prietenului său că „…duşmani personali ai d[umi]tale, Cara[costea]; G[ăzdaru]…” s-au „îndreptat spre Fundaţie” [*Ibidem*, p. 79].

Dimitrie Găzdaru n-a izbutit. În schimb, profesorul D. Caracostea, membru titular al Academiei Române, este numit *„director la Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă”* printr-un decret datat 6 februarie 1941 şi semnat de Ion Antonescu, propunerea venind însă din partea noului ministru al Educaţiei Naţionale, general Radu Rosetti, instalat după lichidarea rebeliunii legionare [cf. „Monitorul oficial” nr. 32, 7.II.1941, p. 577]. În scrisoarea din 8.II.1941, G. Călinescu îşi manifestă indignarea faţă de această „numire”, „o iniţiativă academică (Radu Rosetti!! Caracostea, Crainic etc.)”.

La 2 decembrie 1940, G. Călinescu îi mărturiseşte lui Al. Rosetti:

„5) Sunt întristat de veşti rele – Iorga!! Pa…! Nefericită neglijenţă etc. etc. Pe aici lucruri şi comice şi triste. Pascu îndeamnă pe doi ipochimeni asistenţi de aici să-şi dea doctoratul […]. Puterea lui Pascu e aşa de neverosimil de extravagantă, încât sunt absolut sigur că nu numai va refuza cu voluptate, dar îmi va face şicane. E o atmosferă îngrozitoare, din care aş vrea să scap” [*Ibidem*, p. 81].

Evocând comportamentul politic al lui G. Călinescu – anii 1940–1941– Iorgu Iordan scrie:

„Atitudinea lui critică faţă de oameni şi de operele literare în general, manifestată fără menajamente în aceste publicaţii, la care se adăugau ieşirile, de obicei violente, contra fascismului extern şi intern (printre ele, cea mai răsunătoare a fost determinată de asasinarea lui N. Iorga la 27 noiembrie 1940), a dus treptat la crearea unei atmosfere ostile lui în cercurile reacţionare, în frunte cu cele oficiale” [cf. Iorgu Iordan, *G. Călinescu* şi *Universitatea din Iaşi,* „Revista de istorie şi teorie literară”, tom. 14, nr. 3–4/1965, p. 504].

În toamna zbuciumată şi imprevizibilă istoric a Europei din anul 1940, G. Călinescu nu ezita să-şi exprime propriile convingeri politice despre evenimente militare şi politice mondiale:

„4) Cu toate aparenţele defavorabile, Anglia nu e atacată şi se pare că nu mai poate fi atacată în iarnă. Succes enorm. Demonstraţie că Churchill avea dreptate. Iar America, în urma sperieturii japoneze, e în drum spre război. E curios cum nimeni la noi nu dă importanţă acestui factor. America va dicta pacea ca şi pe vremea lui Wilson […] Anglia va învinge […]. Cu tot insuccesul, de Gaulle (admirabil nume) va fi stăpânul de mâine al Franţei. Sursum corda!” [cf. *Scrisori către Al. Rosetti*, 1979, p. 142]. Aceleaşi premoniţii revin şi în alte scrisori din acei ani, ele exprimând opiniile unui important segment al intelectualităţii române, al militarilor, al cetăţenilor României umilite în anii 1940–1944!

Nu scapă lucidităţii critice călinesciene nici comportamentul fluctuant şi pueril al unor confraţi, prestigioşi scriitori, precum Ion Barbu, despre care scrie:

„Bată-l Wothan să-l bată pe I. Barbu! Ţi-aduci aminte cu cât zel s-a înscris în FRN. Acum trimite ca autograf:

Greu însă ca zeaua şi stana
Va trage cămaşa mea verde.

Doar nu degeaba este el poet «balcanic»! Toate aceste girouettes nu vor şti pe unde să-şi scoată cămaşa, mai târziu".

Acestea erau convingerile politice nedisimulate ale conştiinţei călinesciene în ianuarie 1941, în plină jubilaţie politică şi militară universală a nazismului, a Axei Berlin–Roma–Tokio! Exasperat, îi scrie lui Al. Rosetti (7.XII[1]940): „Nu-i de trăit aici. Veşnice scandaluri […]. La începerea cursurilor Iordan a fost atacat de un oarecine, verbal, eu însumi odată cu el (nu eram de faţă). Un alt incident penibil cu Octav Botez, săracul. […] un scandal monstru, vociferaţii, bătăi în uşă, leşinări de fete…"

În altă scrisoare (23.XII.1940) arată că există persoane care vor să-l scoată din facultate pe Octav Botez. „Interesul meu e să rămână – scrie Călinescu – ca om mai subţire, care de altfel se va retrage singur mai târziu" [cf. *Scrisori şi documente*, 1979, p. 84].

G. Călinescu face referiri discrete la activităţile acelor „Comisii de revizuire" decretate de conducătorul statului, în scrisoarea din 18.I.1941:

„Chestia cu «comisia» m-a indispus. Nu pricep! Comisia e prezidată de P[anaitescu]. El, ce zic? Nu-mi vine să cred că totul va depăşi simpla revelare de bestiale duşmănii şi că acolo unde se decide se va da curs. Să admitem că vom rămâne cu stările de faţă (altfel supărările se vor preface mai târziu într-un punct de glorie p[entru] d[umnea]ta: lucruri specific româneşti, Maiorescu etc). În cazul acesta îmi închipui că toţi îşi vor da seama că o primenire de soiul acesta a Universităţii e curată anarhie şi surpă temelia oricărei activităţi ştiinţifice. Nu s-a făcut aşa ceva în nici o ţară… Eu păstrez încă speranţa că lucrurile vor rămâne la demonstraţii, netolerate de sus" [cf. *Scrisori şi documente,* ediţia Nicolae Scurtu, 1979, p. 84–85].

„Anarhia" de care vorbea G. Călinescu a fost preîntâmpinată odată cu zdrobirea rebeliunii legionare şi instalarea, la 21 ianuarie 1941, a noului guvern, condus de Ion Antonescu. Peste trei zile, ministrul Educaţiei Naţionale, Cultelor şi Artelor, generalul Radu Rosetti şi colegii lui, general de armată Iosif Iacobici (ministrul Forţelor Armate) şi generalul de divizie Dumitru I. Popescu (ministru de Interne) îi propun lui Ion Antonescu să abroge decretul-lege referitor la constituirea şi activitatea „comisiilor de revizuire" din toate unităţile de învăţământ superior din ţară şi să schimbe pe toţi rectorii şi decanii numiţi, la propunerea fostului ministru Traian Brăileanu. Conducătorul statului acceptă imediat propunerile celor trei generali-miniştri.

Astfel, prof. Alex. Oteteleşanu e numit rector al Universităţii Bucureşti, în locul lui P.P. Panaitescu, destituit şi de la catedră; la Universitatea din Iaşi e numit, în locul lui Virgil Nitzulescu, profesorul Mihai David; la Facultatea de Litere şi Filosofie e reinstalat prof. I.M. Marinescu, iar Giorge Pascu e demis, apoi supus unei anchete şi suspendat din învăţământ; la Facultatea de Ştiinţe e numit decan

fizicianul Ştefan Procopiu, în locul profesorului I. Plăcinţeanu etc. [cf. „Monitorul oficial”, nr. 26, 31.I. 1941, p. 471–472].

Ministrul Radu Rosetti merge mai departe şi decide revederea tuturor deciziilor şi decretelor publicate în perioada gestionării Ministerului de echipa condusă de Traian Brăileanu. Evenimentele militare şi politice – din ultimele zile ale lui ianuarie şi primele din februarie 1941 – petrecute în capitala României au înlăturat, printr-o întorsătură decisivă, anarhia şi haosul din învăţământul României. N-a fost reparată, din nefericire, legislaţia rasistă, pentru că generalul Ion Antonescu *n-a abrogat* decretele-lege referitoare la eliminarea din învăţământul *de stat* a evreilor şi ţiganilor…

Lectura corespondenţei cu Al. Rosetti, din prima jumătate a anului 1941, relevă preocuparea esenţială de finalizare a *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent,* dar şi agitaţie şi deosebit interes faţă de evoluţia situaţiei fronturilor de luptă din Europa, Nordul Africii şi Abisinia. Afecţiunile, simpatiile înclină neîntrerupt înspre Anglia şi aliaţii săi. Pentru Anglia şi aliaţii săi, „prelungirea războiului rămâne arma lor principală şi cred că doresc să intre în iarnă ca să atace când vor ei, să aibă o victorie solidă ajutată de starea de spirit din ţările Axei”, scria Călinescu la 15 aprilie 1941.

O comparaţie netrucată a opiniilor călinesciene cu cele publicate, în aceeaşi perioadă, de alţi scriitori români de prestigiu, unii supraestimaţi în vremurile noastre, ar contura tabloul *real* al confruntărilor din anii războiului, asigurând domnia adevărului.

La Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi – după cum s-a văzut – a rămas liber postul de profesor la Catedra de Istoria literaturii române vechi, în urma destituirii lui Giorge Pascu, fostul decan numit de legionari. [Adevărul e că profesorul G. Pascu n-a murit în „primăvara anului 1941”, cum se menţionează greşit în *Corespondenţa lui Al. Rosetti cu G. Călinescu,* prezentată de Liviu Călin, p. 102, ci mai târziu, în anul *1951*!] Deoarece Giorge Pascu era supus unei anchete ordonate de guvern, catedra n-a fost declarată „vacantă”, astfel că s-a recurs la „suplinire”, conform decretului-lege din noiembrie 1940. Pe dată, Iorgu Iordan şi Constantin Balmuş au propus, la 13 septembrie 1941, colegilor din Consiliul profesoral al facultăţii, numirea conferenţiarului G. Călinescu, *suplinitor* al postului de profesor de la catedra de Istoria literaturii române vechi, pe anul universitar 1941/1942. La 25 septembrie 1941, Călinescu îl înştiinţează pe Al. Rosetti despre recomandarea trimisă de Consiliul profesoral Ministerului – titular Ion Petrovici – de numire ca suplinitor „la Catedra de Istoria literaturii române vechi, singura aparent clar vacantă”, remarcând, în finalul epistolei, comportamentul lui „Iordan (om excelent)şi care ţi-a trimis hârtia prin avion, telegrafiindu-mi totodată” [cf. *Scrisori către Al. Rosetti*, 1979, p. 151].

În scrisoarea din 30.X.1941, arată că a făcut cerere de suplinire a aceluiaşi post şi Dan Simionescu „asistentul lui Cartojan…” „Pentru mine e vital. Catedra lui O. Botez e dublată, deci închisă. Aceasta de lit.[eratură] veche e plictisitoare,

însă nu în afara specialităţii mele…”. În final, subliniază că obţinerea suplinirii l-ar scăpa „din impas”, urmând ca apoi, situaţia să se poată „schimba”. Înţelege că este vorba „de provizorat”, dar speranţa lui era „titularizarea” pe un post de profesor universitar, cu toate că soluţia ivită era temporară.

După instalarea profesorului Ion Petrovici ca secretar de stat (ministru), denumirea oficială a ministerului se schimbă: în locul titulaturii „Ministerul Educaţiei Naţionale, Cultelor şi Artelor” se adoptă, prin decret-lege, „Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor”, iar profesorul I.C. Petrescu e numit „subsecretar de stat” la Departamentul Învăţământului General.

În septembrie 1941, ministrul emite o decizie prin care se prelungesc „chemările” în învăţământul superior până în luna *decembrie 1941,* situaţie nouă, ce îl determină pe G. Călinescu să facă demersurile necesare de a fi chemat pe postul vacant la Catedra de Istoria literaturii române vechi*,* publicat ca atare de minister în „Monitorul oficial”. Aşa cum am menţionat, Ministerul Instrucţiunii Publice îl numise pe G. Călinescu, la *1 octombrie 1937, Conferenţiar cu titlu provizoriu*…, la Conferinţa de Critică şi Estetică Literară, stare ce n-a fost depăşită în anii universitari 1938–1941, când decanatul şi rectoratul puteau iniţia, conform legii, o hotărâre ministerială privind definitivarea pe postul de conferenţiar.

Evident, nici conferenţiarul „provizoriu” n-a acordat, la timp, atenţia cuvenită situaţiei juridice a postului ocupat. Biograful lui G. Călinescu, Ion Bălu, arată că „«provizoratul» a fost descoperit «spre surprinderea tuturor» de Senatul Universităţii din Iaşi, aşa că decanatul facultăţii a întocmit dosarul de definitivare, însoţit de *Raportul cu privire la definitivarea d-lui conferenţiar provizoriu G. Călinescu*, care a fost trimis la Minister pentru semnarea decretului-lege de definitivare, ceea ce i-ar fi îngăduit să poată fi «chemat» la Catedra de Istoria literaturii române vechi” [cf. Ion Bălu, *Viaţa lui G. Călinescu,* ediţia a II–a, 1994, p. 274].

Referindu-se la stadiul demersului de a fi „chemat”, Călinescu face, în scrisoarea din 4 decembrie 1941, precizările: „Deci s-a procedat imediat la definitivare, cu gândul că va fi timp să vină hârtia…” (adică aprobarea, s.n.). Apoi arată că, deoarece doamna Călinescu urma să se deplaseze la Iaşi […] de acum 10 zile cu adresa Senatului…, şedinţa de aprobare a dosarului de definitivare de către Senat s-a amânat, fapt ce-l determină să scrie lui Al. Rosetti: „…cred că cineva sabotează”. Senatul a amânat şi şedinţa din 4 decembrie, cu toate că termenul legal de „chemare” era 15 decembrie 1941! Disperat, în toiul campaniei declanşate contra *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent* şi a autorului ei, mărturiseşte prietenului său:

„Pentru orice eventualitate, chiar ratându-se acum definitivarea, trebuie obţinută urgent, căci nu se ştie ce noi decrete vor mai veni. Ar urma concursul…”.

Peste câteva zile, îi trimite „hârtiile” (dosarul) lui Rosetti, rugându-l să apeleze la Horia Hulubei şi Mihai Ralea, ca să intervină la ministrul Ion Petrovici să semneze urgent decretul de definitivare pe postul de conferenţiar. În acelaşi timp, i-a trimis o scrisoare ministrului I. Petrovici, în care mărturisea, între altele:

„Din zvonul că sunteţi supărat din anunţul de la Radio au decurs pentru mine cele mai mari necazuri, cu totul peste limitele unei polemici literare. Insinuarea de filosemitism a pătruns în cercuri oficiale şi e întreţinută zilnic de gazete, mai ales ieşene, fără putinţă de apărare pentru mine, căruia îmi e interzisă practic orice publicitate […]. Cartea colcăie de patriotism, a fost scrisă cu frenezie şi privaţiuni spre a câştiga prietenia ochiului străinului. […] Sunt 4 profesori de istoria literaturii la universităţi care n-au scris nimic, iar eu, biet conferenţiar, cu circa 15.000 lei lunar, mică resursă, care am făcut mai mult decât toţi 4 sunt denunţat ca un criminal…".

Mai încolo, scrie ministrului că în Bucureşti „cineva umblă cu o listă să ceară destituirea mea din învăţământ". [cf. Adrian Michiduţă, *Contra Sainte-Călinescu,* „Mozaicul", Craiova, X, nr. 2/2007, p. 20. Fragmente din această *Scrisoare* au apărut în Ion Bălu, *op. cit.,* 1981, p. 278.]

„Istoria literaturii române – scrie I. Bălu – făcuse deodată un gol în jurul lui G. Călinescu. Nimic nu mai putea fi îndreptat. Problema Catedrei nu mai avea practic nicio şansă de rezolvare…", constatare ce nu e acceptată de toţi cercetătorii, cu toate că „nu există nici un argument plauzibil s-o contrazică", ori măcar s-o nuanţeze. Important este pentru biografii lui G. Călinescu de a înregistra cronologic evenimentele din anii 1942–1944 privitoare la activitatea universitară a lui G. Călinescu şi măsura în care *autorităţile române,* mareşalul Ion Antonescu şi guvernul, au protejat-o şi încurajat-o prin *lege.*

Strădania de a obţine în timp util actul oficial de definitivare s-a soldat cu un eşec neaşteptat. Ion Bălu punctează rece atitudinea ministrului Ion Petrovici: „…nu a vrut sau nu a avut tăria să treacă peste resentimentele proprii" [*op. cit.,* p. 276]. S-a aflat că ministrul a obiectat, la cererea candidatului, că nu ar fi „în specialitatea sa" catedra de Istoria literaturii române vechi. Pe lângă aceasta, Ion Petrovici primise de la Ministerul de Interne un *„denunţ"* politic, de la Poliţia din Iaşi, fapt ce l-a obligat pe ministrul Culturii Naţionale să ceară decanului Facultăţii de Litere din Iaşi un raport despre conflictele ivite între grupuri de studenţi în jurul *Istoriei literaturii române*…, de G. Călinescu. [Despre acestea, în scrisoarea din „12.II.1942", *op. cit.,* p. 164.]

Decizia ministrului Ion Petrovici privind *definitivarea* pe post de conferenţiar a lui G. Călinescu a sosit, la Rectoratul Universităţii din Iaşi, în ziua de *6 februarie 1942,* încât intenţia de *chemare* la Catedra de Istoria literaturii române vechi devenise inoperantă legal. Soluţia imediată, posibilă vremelnic, a fost acceptul candidatului de a suplini catedra, în anul universitar 1941/42, Ministerul Culturii Naţionale aprobând cererea de suplinire venită de la Consiliul profesoral. Între ultimele decizii ministeriale privind numiri de personal didactic în facultăţile de litere şi filosofie, trebuie înregistrată numirea ca asistent definitiv a lui Mihai Beniuc, la 2 aprilie 1942, în componenţa Institutului de Psihologie din Sibiu.

La 23 mai 1942 apare, în „Monitorul oficial" nr. 118, *Decretul-lege relativ la organizarea învăţământului superior*, semnat de mareşalul Ion Antonescu şi

ministrul Culturii Naţionale şi al Cultelor, Ion Petrovici. Cu unele modificări apărute în noiembrie 1943, acest decret va fi legea pe temeiul căreia va funcţiona învăţământul superior românesc, până în toamna anului 1948.

Decretul-lege Antonescu – Petrovici consacră următoarele norme de „recrutare a corpului didactic profesoral": – *prin chemare sau prin concurs.*

„Chemarea" se face exclusiv de către comisia de specialişti indicată de art. 63 şi 64 din lege: „chemare restrânsă sau prin transferare" şi „chemare largă sau prin numire ca titular". Pot fi chemaţi: „conferenţiari definitivi" în post de „conferenţiar definitiv"; „profesori titulari", „profesori agregaţi", „conferenţiari cu cel puţin 8 ani de funcţiune didactică şi doctori cu cel puţin 10 ani de activitate în specialitatea Catedrei".

Decretul-lege reţine o *terminologie* juridico-didactică rigidă, cu scopul evitării oricăror ambiguităţi. Bunăoară, se stipulează: *Numirea* se face prin decret, la *propunerea* ministrului, după *publicarea raportului* Comisiei de specialişti în „Monitorul oficial"; sau privind *„suplinirile": „Se aprobă* de minister pe baza *avizului* Consiliului profesoral al facultăţii" etc. Legiuitorul anexează la decretul-lege toate instituţiile de *Învăţământ Superior* din România acelor ani, structura fiecărei instituţii, catedrele ocupate şi *vacante.* La Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi apar „vacante":

„19. Catedra de Istoria literaturii române vechi;

20. Conferinţa de Psihologie aplicată;

21. Conferinţa de Estetică filosofică". [A nu se confunda cu „Critica şi estetica literară".]

Deoarece mareşalul Ion Antonescu a respins orice compromis în legătură cu „reabilitarea" unor universitari militanţi legionari, postul de profesor titular de Istoria literaturii române vechi a fost scos la concurs şi l-a ocupat, după cum se ştie, Dan Simonescu, colaboratorul apropiat al lui N. Cartojan. Trebuie să remarcăm faptul că, de data aceasta (vara lui 1942), G. Călinescu n-a participat la concurs şi nici n-a revenit cu cererea de a fi „chemat", aşa cum procedase în toamna anului anterior. Profesorul Iorgu Iordan, cu prilejul unei deplasări la Iaşi (vara lui 1957) mi-a spus că, în anii 1943–1944, existau la Universitatea din Iaşi „conflicte politice", tabăra anti-călinesciană, condusă de George Cuza şi alţi profesori, beneficia de influenţă, mai ales în Senatul Universităţii, în plus, ministrul I. Petrovici „se manifesta deschis" contra lui Călinescu, încât demersul „pentru chemare" era sortit eşecului. Iorgu Iordan considera „înţeleaptă" decizia lui Călinescu de a renunţa la catedra de Istoria literaturii române vechi.

Furibunda campanie împotriva *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent,* atacurile la adresa autorului – inclusiv cereri de destituire din Universitate – i-au influenţat nu numai pe membrii guvernului şi pe reprezentanţii Ministerului Culturii Naţionale, ci şi pe o parte dintre membrii Senatului Universităţii şi Consiliului profesoral al facultăţii.

După moartea lui Octav Botez (25 septembrie 1943) – titularul Catedrei de Istoria literaturii române moderne –, atitudinea autorităţilor universitare faţă de G. Călinescu a cunoscut o delimitare clară, în defavoarea autorului *Istoriei literaturii române*. „Două luni mai târziu" – scrie Iorgu Iordan [de fapt la mijlocul lunii noiembrie 1943] – ministerul publică „vacantă", pentru ocupare, catedra de Istoria literaturii române moderne. Conform legii, catedra putea fi ocupată prin „transferarea" unui profesor titular de la altă universitate, ceea ce nu s-a realizat. De aceea, Consiliul profesoral al facultăţii a recurs la „chemarea largă" sau „prin concurs".

În acest scop, consiliul profesoral a propus ca din comisia de examinare să facă parte profesorii: Dan Simonescu, Iorgu Iordan, şi Petru Caraman, din partea facultăţii, iar Ministerul Culturii Naţionale i-a numit pe profesorii în specialitate D. Caracostea, de la Universitatea Bucureşti şi D. Popovici, de la Universitatea Cluj–Sibiu. Sub preşedinţia lui Dan Simonescu, membrii comisiei au redactat Raportul mult mai târziu, abia în zilele de 10 şi 11 martie 1944. [cf. Iorgu Iordan, G. Călinescu şi Universitatea din Iaşi, „Revista de istorie şi teorie literară", tom. 14, nr. 3–4/1965, p. 505]. Existau neclarităţi în ce priveşte felul cum a acţionat decanatul facultăţii în toamna anului 1943. Consiliul profesoral a recurs întâi la „chemarea prin transfer", cu toate că legea prevedea explicit şi posibilitatea „chemării largi" la catedra publicată „vacantă". De bună seamă au existat neînţelegeri între membrii Consiliului profesoral, unii dintre ei opunându-se „chemării" lui G. Călinescu. De altminteri, Iorgu Iordan mărturiseşte că, în decembrie 1943, autorul *Vieţii lui Mihai Eminescu* se arăta „rezervat" şi era sceptic în ce priveşte numirea sa „de autoritatea supremă". [cf. I. Bălu, *op. cit*., p. 271].

Neîncrederea lui G. Călinescu a fost confirmată şi de hotărârile luate de conducerea facultăţii. Cu majoritate de voturi, Consiliul profesoral propune ministrului să încredinţeze suplinirea catedrei de Istoria literaturii române moderne lui Dan Simonescu, cu toate că G. Călinescu era în specialitatea catedrei respective. Evident, ministrul Ion Petrovici semnează decizia de *suplinire* pentru profesorul Dan Simonescu, ceea ce constituia un afront profesional şi semnal evident al *opoziţiei membrilor guvernului* faţă de opera călinesciană. Acest episod relevant, simptomatic în cariera universitară a lui Călinescu, n-a fost menţionat de cercetători, el fiind însă înregistrat în cartea *Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi, 1860–1960,* vol. II, 1960, p. 271.

Explicarea avatarurilor carierei universitare a lui G. Călinescu, exclusiv prin umorile ministrului Ion Petrovici, inamiciţie provocată de neînţelegeri de ordin literar şi temperamental, conţine însă oarecare superficialitate în judecarea realităţilor istorice. Autorul dramei *Şun sau Calea neturburată.* Mit mongol cultiva o filosofie personală de convingeri ideologice şi politice opuse orientării oficiale a regimului antonescian. Lărgise discret relaţiile cu cercuri intelectuale antigermane şi antifasciste, iar atitudinea publică rezervată, de aşteptare se întemeia pe vechile sale convingeri în apropiata victorie a Aliaţilor (Anglia, SUA şi URSS). Să nu

uităm că vijeliosul publicist din anii anteriori semnează, în perioada 1940–1943 inclusiv, deci în 4 ani, doar *19 articole!*

„*Raportul* de recomandare «prin chemare largă» a lui G. Călinescu a fost alcătuit de D. Caracostea, singurul membru al comisiei specialist în istoria literaturii române moderne, care nu era deloc un «prieten» al celui recomandat, ci dimpotrivă, în schimb se certase nu de mult cu Ion Petrovici, ministrul Culturii Naţionale, devenit duşman de moarte…" – scrie Iorgu Iordan, iar ceilalţi membri ai comisiei „şi-au însuşit *Raportul* lui D. Caracostea". Aceste precizări publicate de Iorgu Iordan sunt esenţiale în definirea poziţiei lui D. Caracostea faţă de operele lui G. Călinescu şi rolul personalităţii acestuia în cultura română, chiar dacă în anii 1941–1942, în calitate de director la Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă a vădit oscilaţii şi obstrucţii absurde în ce priveşte „aprecierea" *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent.*

În *Raportul* prezentat la 11 martie 1944, D. Caracostea scria că „discuţiile, uneori violente, făcute în presă, au avut adesea şi un caracter personal, dincolo de autor vizându-se şi alte persoane…", ca să arate apoi că, *„timp de 2 ani de zile"* instituţiile supreme ale Statului (*Preşedenţia Consiliului de Miniştri, Ministerele de Propagandă, al Culturii Naţionale, de Interne, Cenzura*) nu s-au pronunţat oficial asupra cărţii lui G. Călinescu, încât „Comisia … trebuie să rămâie în sfera aprecierilor academice", nu poate lua în seamă «vâlva trecătoare»".

La 17 martie 1944, consiliul profesoral al facultăţii a votat în unanimitate recomandarea lui G. Călinescu „pentru ocuparea ca titular a catedrei de Istorie a literturii române moderne". Membrii Senatului Universităţii din Iaşi, „în marea lor majoritate unelte ale regimului antonescian sau, cel puţin, oameni lipsiţi de cel mai elementar curaj civic, şi-au spus părerea". [cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 505]. S-a spus că „însăşi comisiunea face unele rezerve asupra unor lucrări" ale lui Călinescu etc. Profesorul Iorgu Iordan citează concluzia din procesul-verbal al şedinţei Senatului:

„Formele legale sunt îndeplinite, totuşi Senatul constată că operele D-lui G. Călinescu au creat mari neajunsuri semnalate chiar de comisiune în raportul său – a întinat memoria oamenilor mari ai neamului. Roagă pe Dl. Ministru al Culturii Naţionale să aprecieze această recomandare în raport cu etica universitară".

Pentru recomandarea lui G. Călinescu şi raportul comisiei au votat 6 profesori: Octav Mayer, P. Dragomirescu, I.M. Marinescu, dr. Gh. Tudoran, C.V. Gheorghiu şi dr. N. Bălan. Au votat împotriva recomandării comisiei rectorul Universităţii ieşene, Mihai David, şi teologul C. Iordăchescu, ambii cerând să se înregistreze în raportul Rectoratului către Minister opinia lor, anume că în operele sale, G. Călinescu „…profanează patrimoniul nostru naţional", calomnie preluată din articolele anticălinesciene apărute în gazete.

Conform legii, *Raportul* comisiei, semnat de Dan Simionescu, Iorgu Iordan, D. Caracostea, Petre Caraman, (D. Popovici – de la Sibiu – fiind bolnav, n-a venit la Iaşi), însoţit de recomandarea Consiliului profesoral al facultăţii şi de *Raportul*

şedinţei Senatului, a fost trimis, la 21 martie 1944, ministrului Culturii Naţionale şi al Cultelor. Subliniez că instituţiile academice din Iaşi au respectat riguros termenele prevăzute de lege privind „chemarea mai largă", dosarul fiind completat de comisie cu procesul-verbal, în care se consemna media generală maximă obţinută de candidat, la toate activităţile impuse de lege. Ministrul urma să „studieze" actele din dosar, să aprobe publicarea raportului comisiei în „Monitorul oficial", iar în termen legal să prezinte preşedintelui Consiliului de Miniştri, mareşal Ion Antonescu, conducătorul Statului, decretul-lege de numire a lui G. Călinescu *profesor titular* la Catedra de Istoria literaturii române moderne de la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii din Iaşi.

La 19 iunie 1944, G. Călinescu îl roagă pe Constantin I. Botez din Bucureşti să se intereseze în ce stadiu se află, la minister, „chestia numirii", deoarece „o gazetă" anunţa „numirea lui Vianu, care a fost chemat cu câteva zile mai târziu decât mine". [cf. *Scrisori şi documente,* ediţia N. Scurtu, 1979, p. 115]. Apoi adăuga: „Petrovici e mereu capabil de prostii vindicative, dovadă debarcarea de la Facultate a lui Caracostea…". Despre dosarul propriu scrie: „…sau a publicat refuzul în „Monitor", ceea ce nu cred, sau lucrările sunt în curs, cu întârzieri birocratice…" Evocând o posibilă „rea intenţie" a ministrului Ion Petrovici, G. Călinescu scrie: „Desigur îl vom pârî atunci la m[are]şal".

La Măgurele, unde fugise de pacostea bombardamentelor, G. Călinescu beneficia totuşi de informaţii corecte. Raportul de chemare a lui Tudor Vianu apăruse în „Monitor", iar decretul-lege de numire va fi publicat în 6 iulie 1944. D. Caracostea, „profesor titular de *Istoria literaturii române moderne"* la Facultatea de Litere a Universităţii Bucureşti, este pus în retragere din oficiu, pe data de 1 octombrie 1944, pentru limită de vârstă, „spre a-şi regula drepturile la pensie.." [„M. of.", nr. 119, 23 mai 1944, p. 4115]. În prima parte a anului 1944, Ministerul Culturii Naţionale publică, în „Monitorul oficial", zeci de decrete privind *numirea* unor profesori titulari, conferenţiari, lectori şi asistenţi, însă *dosarul G. Călinescu* este „uitat" în sertar de ministrul Ion Petrovici. Întrebarea, fără răspuns, persistă: opoziţia ministrului Ion Petrovici a fost împărtăşită şi de Ion Antonescu?

În *Memorii,* II, p. 341, profesorul Iorgu Iordan insistă asupra opoziţiei lui Ion Petrovici, a cărui „răzbunare a fost să nu întocmească decretul de numire, deci să nu-l semneze…" până la 23 august 1944, „adică cinci luni". Memorialistul scrie însă imprecis: G. Călinescu „a fost numit de ministrul noului guvern constituit după Eliberare, dar nu la Iaşi, unde nu voia să se mai întoarcă, ci la Bucureşti: catedra corespunzătoare a Facultăţii de Litere de acolo era vacantă".

Ion Bălu – în *Viaţa lui G. Călinescu,* prima ediţie, 1981, p. 296 – scrie că „evenimentele de la 23 August au înlăturat şi incertitudinea situaţiei profesionale a lui G. Călinescu, care e numit pe ziua de 30 noiembrie 1944 titular la Catedra de la Facultatea de Filosofie şi Litere, în conformitate cu dispoziţiile art. 64 din Legea relativă la organizarea învăţământului superior". Şi adaugă, eronat: „Semna generalul Boiţeanu!"

În *Dicţionarul general al literaturii române* C/D, 2004, p. 132 şi 136, Al. Săndulescu scrie că, „în noiembrie 1944 este numit profesor titular la Catedra de Istoria literaturii române moderne a Facultăţii de Litere şi Filosofie din Iaşi" – formulare succintă şi corectă.

Nicolae Mecu, în *Cronologie*, G. Călinescu, *Opere. Publicistică*, I, 2006, p. LXXI scrie: „noiembrie 30. Este numit, prin decret, profesor titular la Catedra de Istorie a literaturii române moderne a Universităţii din Iaşi. Nu se duce însă la Iaşi, preferând să rămână la Bucureşti", afirmaţie corectă, dar incompletă.

În limpezirea împrejurărilor în care G. Călinescu a fost titularizat profesor universitar, trebuie să pornim de la afirmaţia lui Ion Bălu, potrivit căreia, regimul politic instalat la 23 August 1944 *a continuat să gestioneze* învăţământul superior românesc pe temeiul legii de organizare adoptată în 1942, de regimul mareşalului Ion Antonescu. Accentuăm faptul că niciuna dintre prevederile legii din 1942 *n-a fost abrogată* până în vara lui 1948. În septembrie 1944 *a fost abrogată legea rasială,* urmarea fiind reîncadrarea în posturi a personalului didactic exclus pe criterii rasiale în anul universitar 1940/1941. Prin această hotărâre de stat, legislaţia românească a învăţământului superior era în concordanţă cu prevederile *Constituţiei României* din 1923, reinstaurată în primele zile de după 23 August 1944.

Să reconstituim evenimentele în cronologia lor pentru a înţelege corect rezolvarea dosarului G. Călinescu.

În primele zile ale lui octombrie 1944 apare decretul regal cu privire la epurarea aparatului administrativ de stat, lege ce îngăduia „controlul" oficial al activităţii anterioare a ministerelor, în afară de Ministerul Forţelor Armate.

Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor publică, în „Monitorul oficial" nr. 246, din 24 octombrie 1944, „în conformitate cu dispoziţiunile art. 64 din legea relativă la organizarea Învăţământului superior… raportul Comisiunii de chemare prin numire ca titular la Catedra vacantă de Istoria literaturii române moderne de la Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi, Nr. 144.469/944"(p. 6847). Urmează Procesul-verbal:

„Subsemnaţii profesori universitari titulari, numiţi membri în sus-numita Comisie prin adresa Ministerului Culturii Naţionale, nr. 28.522/17.II.1944, ne-am întrunit în comisie, vineri 10 şi sâmbătă 11 martie 1944, orele 16–19 în localul Facultăţii de Litere şi Filosofie din Iaşi (Cancelaria Institutului „Al. Philippide") sub preşedinţia d-lui profesor Dan Simonescu.

D-l preşedinte a adus la cunoştinţă că d-l profesor universitar D. Popovici de la Sibiu a anunţat telegrafic că nu poate participa la lucrările comisiei, din motive de „ordin sanitar". Totuşi comisia este constituită legal cu majoritatea membrilor, fiind prezenţi 4 membri: d-nii profesori D. Caracostea de la Universitatea din Bucureşti, Iorgu Iordan, Petre Caraman şi Dan Simonescu de la Universitatea din Iaşi.

Am revăzut condițiile cerute de lege şi, după discuțiile care au avut loc, am redactat următorul raport:

Preşedinte: Dan Simonescu

Membri: Iorgu Iordan, Petre Caraman, D. Caracostea".

În continuare, apare Raportul comisiei, text identic cu cel publicat de acad. Iorgu Iordan în „Revista de istorie şi teorie literară", nr. 3–4/1965, p. 508–511, încheiat cu data: Iaşi 11 Martie 1944. Ministrul, general C. Sănătescu, nu publică „procesul-verbal" adoptat de membrii Senatului Universității din Iaşi, deoarece legea prevedea că Ministerul poate accepta sau respinge hotărârile Senatului universitar: numai conducerea ministerului avea dreptul să verifice lucrările comisiei „din punctul de vedere al formelor şi al eticei universitare". Reiese că noua conducere a Ministerului Culturii Naționale n-a luat în considerare, precum Ion Petrovici, „aprecierile" unor membri ai Senatului Universității din Iaşi la adresa candidatului, le-a respins şi a hotărât să publice în „Monitorul oficial" exclusiv documentele redactate de membrii Comisiei de chemare.

La începutul lui noiembrie 1944, ministrul I. Boițeanu îl numeşte pe matematicianul Ilie Popa prorector al Universității din Iaşi, iar Constantin Balmuş e instalat prodecan la Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi. La 11 noiembrie, Al. Claudian, decanul facultății, îşi prezintă demisia, pe postul rămas vacant fiind numit, de minister, prof. V. Pavelcu, din 1943 titular al Catedrei de Psihologie, colaborator apropiat al lui M. Ralea şi C. Rădulescu-Motru.

Prin Decretul regal din 15 noiembrie, Ministerul Culturii Naționale şi al Cultelor se reorganizează. Se înființează un minister separat: Ministerul Educației Naționale, al cărui titular devine profesorul Ştefan Voitec, membru în conducerea PSDR. Acesta reorganizează direcțiile de la Educația Națională şi preia întreaga arhivă din anii anteriori [cf. „Monitorul oficial", nr. 271, 22.XI.1944]. Prin decret-lege, profesorul Miron Nicolescu este numit secretar general al noului minister, obligat să rezolve, „în numele ministrului", toate problemele „în suspensie din învățământul superior".

În acelaşi „Monitor" se publică Ordinul ministrului de instituire a unei comisii, formată din: P.P. Stănescu, profesor universitar, secretar general al Subsecretariatului de Stat – Educație Extraşcolară; profesor universitar Iorgu Iordan şi profesor secundar Mihail Cruceanu, cu „menirea" să revadă „actele ilegale, precum şi actele de prigoană săvârşite prin procese disciplinare sau altfel, mai ales împotriva profesorilor democrați, pentru ideile lor politice, în special sub dictatură, cu sancționarea vinovaților".

Membrii comisiei erau obligați să prezinte „constatările" pentru ca Ministerul Educației să asigure repararea nedreptăților. [Interesant este faptul că acest Ordin e datat înainte de „5.XI.1944, însă apare în „Monitor", la 22.XI.1944.]

Starea de spirit a lui G. Călinescu o aflăm din scrisoarea trimisă lui Al. Rosetti, la 3 noiembrie 1944:

„De altfel, în altă ordine de idei, sunt supărat pe d-ta. De astă-vară mă ocoleşti sistematic. Când un universitar te ocoleşte, e un motiv universitar la mijloc. Nu am nicio pretenţie a veni în Bucureşti, numească-şi Facultatea de Litere un glorios literat şi istoric, pe Murăraşu ori pe Popovici, io son chi sono e me ne infischio". [cf. *Scrisori către Al. Rosetti,* 1979, p. 180].

G. Călinescu – şi, după cum s-a văzut, Iorgu Iordan şi alţi apropiaţi din Iaşi – ignorau prevederile legii: candidatul, pe baza actelor depuse pentru chemare, era obligat să ocupe postul de profesor titular la Catedra de Istoria literaturii române moderne de la Universitatea din Iaşi, iar numirea, prin decretul-lege al şefului Statului, se putea face numai pe postul vacant ocupat „prin chemarea largă". Trecerea la catedra de la Universitatea din Bucureşti impunea, conform legii, „chemarea prin transferare", realitate juridică cunoscută şi respectată de profesorul Al. Rosetti. „Transferarea" (şi nicidecum „detaşarea") presupunea numirea unei alte comisii de specialişti care să redacteze un alt raport, iar „transferarea" presupunea juridic ab initio „mutarea" pe acelaşi post…, în acest caz, de profesor universitar titular. Evident, G. Călinescu a înţeles rigorile legii, astfel că Ministerul Educaţiei Naţionale propune următorul decret-lege, aprobat de Consiliul de Miniştri şi de şeful Statului:

„Mihai I, Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională, Rege al României,

La toţi cei de faţă şi viitori, sănătate:

Asupra raportului ministrului nostru secretar de Stat la Departamentul Educaţiei Naţionale, sub nr. 144.469 din 1944,

Având în vedere procesul-verbal de posturi vacante şi avizul favorabil cu nr. 58.732 din 1944 a comisiunii pentru ocupări de posturi vacante şi angajări de personal temporar din Ministerul de Finanţe,

Am decretat şi decretăm:

Art. I. D-l Gheorghe Călinescu, conferenţiar definitiv la Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi, se numeşte, pe data imediat următoare publicării prezentului decret în „Monitorul oficial", profesor titular la Catedra de Istoria literaturii române moderne de la Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi, grupa A bis, tip salariu 18, în conformitate cu dispoziţiunile art. 64 din legea relativă la organizarea învăţământului superior.

Art. II. Ministrul nostru secretar de Stat la Departamentul Educaţiei Naţionale este însărcinat cu executarea prezentului decret.

Dat în Bucureşti, la 21 noembrie 1944.

Mihai

Ministrul Educaţiei Naţionale,

Ştefan Voitec

Nr. 2.236"

[„Monitorul oficial", (Partea I), nr. 277, 29 noiembrie 1944, p. 7703]

Deci, iniţiativa rezolvării situaţiei profesionale a lui G. Călinescu a aparţinut lui Ştefan Voitec, numit de curând ministru al Educaţiei Naţionale, şi unora dintre intelectualii devotaţi autorului *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent.*

Trebuie să se reţină, din textul decretului regal, sintagma din Art. I: „…se numeşte pe data imediat următoare publicării…" Conceptul juridic „se numeşte" (din lege) nu poate fi înlocuit cu expresii precum: „este desemnat", „este validat", cum scriu unii cercetători. În acest decret-lege de „numire" se scrie „pe data imediat…", formulă ce nu apare la niciun decret-lege publicat în anii războiului, legiuitorul precizând data exactă a ocupării postului „Pe data imediat următoare publicării…" indică semnifică şi „nedreptăţile", „erorile" autorităţilor!

*

Începând cu data de 1 octombrie 1944, Catedra de Istoria literaturii române moderne de la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti a devenit vacantă, prin pensionarea titularului – Dim. Caracostea. Pe anul universitar 1944/45, decanatul şi rectoratul au propus, iar ministrul Ştefan Voitec a numit „suplinitor", pe Tudor Vianu.

În monografia sa, Ion Bălu scrie că: „Fără a spune nimănui nimic", G. Călinescu a solicitat ministrului numirea şi aproape incredibil în comparaţie cu lentoarea anilor anteriori, la 1 aprilie 1945, cererea i-a fost aprobată. Decretul de transfer nr. 2185 a fost publicat în „Monitorul", nr. 161 din 19 iulie 1945… [cf. *Viaţa lui G. Călinescu,* 1981, p. 307]

Datele înregistrate de Ion Bălu sunt corecte, însă ele necesită completări, în concordanţă cu prevederile legii şi cu adevărul istoric. Am dovedit, cu documente, faptul că G. Călinescu a fost numit „prin chemare largă" profesor titular la Universitatea din Iaşi, la 30 noiembrie 1944, de guvernul Const. Sănătescu, ministrul Educaţiei Naţionale fiind Ştefan Voitec, şi nu „generalul Boiţeanu" – cum scrie dl. Ion Bălu în ambele ediţii *Viaţa lui G. Călinescu* (1981 şi 1994). „Lentoarea" – de care vorbeşte I. Bălu, în ce priveşte numirea ca profesor titular a lui G. Călinescu – s-a manifestat la guvernul mareşalului I. Antonescu (ministru Ion Petrovici) care a amânat sine die publicarea în „Monitorul oficial" a raportului comisiei de „chemare". Cercetarea situaţiei „dosarului G. Călinescu" a declanşat-o noul ministru Ştefan Voitec, care a asigurat publicarea „Raportului" comisiei şi, apoi, prezentarea decretului-lege şefului Statului, pentru numire.

Abia după apariţia decretului regal de numire ca profesor titular la Catedra de Istoria literaturii române moderne de la Universitatea din Iaşi, G. Călinescu avea dreptul legal să solicite Guvernului transferarea, pe un post identic, la Universitatea din Bucureşti. Aici, Catedra de Istoria literaturii române moderne devenise vacantă la 1 octombrie 1944, prin pensionarea „pentru limită de vârstă" a profesorului

D. Caracostea. [Aceasta e motivarea oficială publicată în „Monitorul oficial" de guvernul mareşalului Ion Antonescu!]

„Transferul" la Universitatea din Bucureşti nu se putea face în toamna lui 1944, deoarece G. Călinescu trebuia să ocupe întâi postul de la Universitatea din Iaşi, pe care fusese „chemat" de comisia de specialişti şi apoi, numit prin decretul regal. Situaţia juridică a Catedrei de la Universitatea din Bucureşti a obligat Rectoratul să propună ministrului Ştefan Voitec suplinirea, în anul universitar 1944/45, de către Tudor Vianu, de curând instalat profesor titular la Facultatea de Litere şi Filosofie.

G. Călinescu a înţeles bine starea juridică a catedrei de la Bucureşti, încât, în aprilie 1945, depune cererea de transferare la ministrul Ştefan Voitec. Cercetătorul trebuie să înregistreze lucid faptele impuse de lege, renunţând la consideraţii de ordin personal şi/sau politic, referitor la faptul că G. Călinescu şi Şt. Voitec erau pe aceleaşi „baricade" ale luptei politice şi se cunoscuseră înainte de August 1944. Cererea lui G. Călinescu a fost analizată în plenul guvernului Groza şi s-a recomandat ministrului Educaţiei Naţionale să acţioneze în conformitate cu legea. După aceea, ministrul Ştefan Voitec numeşte „comisia de specialişti", propusă de Rectoratul Universităţii din Bucureşti, care să elaboreze „Raportul de chemare prin transfer" a profesorului G. Călinescu, titular la Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi, pe un post identic ca specialitate, de la Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti.

A intervenit un alt punct de vedere: Teofil Sauciuc-Săveanu, decanul Facultăţii de Litere şi Filosofie din Bucureşti a cerut oficial ministrului Educaţiei Naţionale scoaterea Catedrei de Istoria literaturii române moderne „la concurs cu examen". Chestiunea s-a discutat din nou în şedinţa Consiliului de Miniştri, iar cererea lui Teofil Sauciuc-Săveanu a fost respinsă.

Ministrul Ştefan Voitec recomandă membrilor „comisiei de chemare prin transfer", profesorilor Al. Rosetti, (preşedinte), Tudor Vianu şi Basil Munteanu (ambii membri corespondenţi ai Academiei Române) să redacteze „raportul". La 19 mai 1945, textul e prezentat Consiliului profesoral al facultăţii din Bucureşti, apoi documentul e aprobat şi de Senatul Universităţii, printr-un proces-verbal elogios asupra activităţii didactice, ştiinţifice şi publice a lui G. Călinescu. Înregistrat la Ministerul Educaţiei Naţionale sub nr. 2234, „Raportul" este publicat, conform legii, în „Monitorul oficial", nr. 139 din 22 iunie 1945, p. 5274–5275. [Despre acestea, vezi P. Ţugui, G. Călinescu „transferat" profesor la Universitatea din Bucureşti, în *Limbă şi literatură*, vol. I, 1997, p. 116–122, unde sunt reproduse şi documentele].

După aceea, Ministerul Educaţiei Naţionale supune aprobării următorul decret-lege, pe care-l reproducem integral, spre evitarea oricăror „interpretări" lăturalnice:

„Mihai I, Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională, Rege al României,

La toți de față şi viitori, sănătate!

Asupra raportului ministrului nostru secretar de Stat la Departamentul Educației Naționale, cu nr. 142.613 din 1945,

Având în vedere procesul-verbal de posturi vacante şi avizul favorabil cu nr. 34.406 din 1945 al comisiunii speciale pentru ocupări de posturi şi angajări de personal temporar de pe lângă Ministerul de Finanțe,

Am decretat şi decretăm:

Art. I. D-l G. Călinescu, profesor la Facultatea de Filosofie şi Litere din Iaşi, se transferă, pe data de 1 octombrie 1945 şi cu toate drepturile câştigate în învățământ, ca profesor titular la Catedra de Istoria literaturii române moderne de la Facultatea de Filosofie şi Litere din Bucureşti, grupa A8 bis, tip salariu 17, în conformitate cu dispozițiunile art. 63 şi 69 din legea relativă la organizarea învățământului superior.

Art. II. Ministrul nostru secretar de Stat la Departamentul Educației Naționale este însărcinat cu executarea prezentului decret.

Dat în Bucureşti la 13 iulie 1945.

Mihai

Ministrul Educației Naționale

Ştefan Voitec

Nr. 2195"

[cf. „Monitorul oficial" (Partea I), nr. 161, 19 iulie 1945, p. 6144]

Datele din acest decret ne obligă să formulăm unele observații asupra unor lucrări importante publicate în ultimii ani. Astfel, d-l Al. Săndulescu scrie în *Dicționarul general al literaturii române*, C/D, 2004, p. 134:

1945 aprilie (?) E numit profesor titular la Catedra de Istoria literaturii române moderne […]. Afirmația nu este corectă! Trebuia scris:

1945 octombrie 1 E numit prin transfer profesor titular […]. Termenul „transfer" este necesar, deoarece G. Călinescu fusese „numit profesor titular", prima dată, la Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi, în noiembrie 1944! Transferarea s-a produs, prin Lege, pe un post identic, în octombrie 1945.

În *Cronologie*, G. Călinescu, *Opere, Publicistică,* vol. I, 2006, p. XXII, N. Mecu scrie:

„iunie 19. (?) Este numit, cu începere de la 1 octombrie, profesor titular […], în locul lui D. Caracostea, destituit (?) ca fost demnitar sub regimul Ion Antonescu".

Data „iunie 19" este greşită; ea trebuie înlocuită cu: „iulie 13" – indicată în textul Decretului. Era bine să se scrie: „Este numit prin transfer cu […]". Am arătat, mai înainte, că D. Caracostea a fost „pus în retragere, din oficiu", de fapt obligat să ceară pensionarea, de Guvernul mareşalului Ion Antonescu, astfel că guvernele de după 23 August 1944 au respectat decizia anterioară, neavând niciun rol în „destituirea" profesorului D. Caracostea din Universitate.

[Ar fi bine ca biografii fostului academician D. Caracostea să cerceteze arhiva Ministerului Educației Naționale, din vara anului 1944, spre a cunoaşte

motivele reale ce au determinat „punerea în retragere” de la Catedra de Istoria literaturii române moderne!]

În octombrie 1945, G. Călinescu se întâlneşte cu foştii asistenţi ai lui D. Caracostea, Ovidiu Papadima, Barbu Theodorescu şi Valeriu Ciobanu, fără însă să manifeste vreo nemulţumire faţă de primii doi, autori ai unor articole anticălinesciene nedrepte. Dimpotrivă, noul titular al catedrei a vădit amabilitate, sugerând noilor săi colaboratori „… o viaţă a catedrei… în sensul eradicării vechilor metode folosite anterior de către alţii sau de către noi” [cf. *Viaţa lui G. Călinescu,* 1981, p. 308].

În toamna anului 1945, guvernul Groza – Tătărăscu primeşte un nou avertisment de la Comisia Aliată de Control în legătură cu anumite tergiversări privind „epurările” în aparatul de stat şi instituţiile culturale. S-au adoptat completări la decretele-lege anterioare, s-a dispus reluarea activităţilor „Comisiilor de epurare” din facultăţi. „Operaţia” a atins şi statutul de „asistenţi universitari” al lui Ov. Papadima şi Barbu Theodorescu, ambii învinuiţi de „colaboraţionism” cu regimul mareşalului Ion Antonescu.

Noua situaţie a obligat Consiliul profesoral al facultăţii să aprobe propunerile lui G. Călinescu de a fi angajaţi, conform legii, noi asistenţi suplinitori. Astfel, la 19 noiembrie 1945 e angajat Al. Piru; la 2 decembrie 1945 devine asistent suplinitor Dinu Pillat, iar, mai târziu, la 20 februarie 1947 e numit asistent suplinitor Adrian Marino.

La stăruinţele lui G. Călinescu, Ministerul Educaţiei Naţionale aprobă confirmarea lui Ov. Papadima, la 19 februarie 1947, ca „şef de lucrări onorific”. [Cf. op. cit., p. 309].

Viaţa a arătat că Magistrul poseda acea intuiţie superbă a omului de geniu şi în „descoperirea” şi cultivarea vocaţiei profesionale a învăţăceilor… Preferinţele personale faţă de tinerii literaţi din anii 1940–1965 n-au fost desminţite de viaţa zbuciumată, ci confirmate prin creaţia intelectuală a fiecăruia.

La 16 ianuarie 1946, G. Călinescu ţine lecţia de deschidere la Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti cu prelegerea *Sensul clasicismului.* Între timp, apăruse în librării cartea *Istoria literaturii române,* compendiu, text ce fusese interzis de regimul Ion Antonescu. Prima ediţie a compendiului apare în anul 1945, iar ediţia a II-a, în anul următor, 1946, când tipăreşte şi volumul *Impresii asupra literaturii spaniole*. Noul an 1947 îl începe cu celebra prelegere de la facultate: *Istoria ca ştiinţă inefabilă şi sinteză epică,* urmată de apariţia ediţiei a II-a a romanului *Enigma Otiliei* şi a „Jurnalului literar”, seria nouă.

Personalitatea lui G. Călinescu se remarcă printr-o febrilă activitate publicistică, în calitate de director de cotidiane, de reviste culturale, de lider al unei formaţiuni politice, participantă la guvernarea ţării, deci criticul, istoricul literar şi romancierul era şi un lider de opinie în România postbelică, statut deţinut şi în anul 1948, primul an republican.

Investigaţiile răbdătoare, dar nepartizane, ale evenimentelor cultural-politice din anul 1948, pun în relief orientările ideologice promovate de cercurile conducătoare ale Partidului Comunist Român, din februarie 1948 Partidul Muncitoresc Român (rezultat al unificării PCR cu PSDR) în confruntarea evidentă cu instituţiile ştiinţifice şi de învăţământ superior, cu asociaţiile profesionale, în genere cu mediile intelectuale consacrate şi în plină afirmare.

Majoritatea liderilor celor două partide de stânga, PCR şi PSDR, a optat pentru câteva teze marxist-leniniste de tip stalinist-sovietic, şi anume: „teoria" celor două culturi – burgheză şi socialistă – incompatibile; lupta de clasă, ideologică, în cultură şi ştiinţă; materialismul, ca unică concepţie filosofică despre existenţă; limitarea libertăţii de gândire şi creaţie şi subordonarea lor scopurilor politice de partid; „realismul socialist", ca unică „metodă de creaţie" în artă şi literatură; preluarea critică a moştenirii cultural-ştiinţifice în funcţie de preferinţe conjuncturale şi respingerea tezei filosofice despre organicitatea dezvoltării istorice a valorilor cultural-ştiinţifice naţionale şi universale.

În vederea atingerii scopurilor politice, PCR (şi urmaşul său, PMR) a recurs la forme organizatorice variate de lărgire a relaţiilor cu cetăţenii. Astfel, s-a înfiinţat Sindicatul Scriitorilor, Artiştilor şi Ziariştilor, care, în octombrie 1947, a ţinut la Bucureşti un „congres", prilej ca Iosif Chişinevschi, şeful Propagandei PCR, să ţină o amplă cuvântare, accentul punându-l pe lupta comuniştilor români împotriva „ideologiei imperialiste", a influenţei lumii occidentale… Nicolae Moraru, „secretarul" sindicatului şi adjunct al şefului propagandei CC al PCR a criticat în termeni violenţi, pentru prima dată, creaţia poetică a lui Tudor Arghezi „… îndreptată împotriva omului…", dar şi activitatea artistică a compozitorului Mihail Jora. [Cf. P. Ţugui, *Amurgul Demiurgilor, Arghezi, Blaga, Călinescu,* 1998, p. 14–15].

Peste câteva săptămâni, organizatorii numitului congres editează revista „Flacăra" Săptămânalul de artă şi cultură al Uniunii Sindicatelor de Artişti, Scriitori şi Ziarişti, redactorul-şef al noii publicaţii fiind numit N. Moraru. Aşa se face că, începând cu ianuarie 1948, Secţia de Propagandă şi Agitaţie a CC al PCR (din martie, PMR) avea în subordine două reviste culturale: „Contemporanul" şi „Flacăra".

Se ştie că în numerele ziarului „Scânteia" din 5, 7, 9 şi 10 ianuarie 1948 apăruse foiletonul antiarghezian al lui Sorin Toma – *Poezia putrefacţiei sau putrefacţia poeziei,* încercare monstruoasă de demolare a valorii artistice a poeziei moderne, cu intenţia explicită de nimicire a mitului arghezian. Am observat că, peste vreo trei zile, apare în „Flacăra", (nr. 3, din 18 ianuarie 1948) articolul studentului Vicu Mândra, intitulat *Un buletin de şcoală veche.* O coincidenţă, după noi nu întâmplătoare, apariţia unui asemenea articol critic la adresa profesorului universitar G. Călinescu, deputat şi director al unui ziar de orientare guvernamentală! Era un semnal pus la cale de responsabilii propagandei PCR I. Chişinevschi şi L. Răutu. Redacţia revistei „Flacăra" nu putea publica observaţii

critice asupra personalităţii profesorului şi deputatului G. Călinescu, fără aprobarea explicită a liderilor Secţiei de Propagandă de la PCR [susţin afirmaţia, pornind de la declaraţia neechivocă a lui Ion Vitner, făcută în 1956, la Secţia de Ştiinţă şi Cultură a CC al PMR!]

G. Călinescu a sesizat direcţiile greşite în care sunt construite acţiunile cultural-ştiinţifice ale noii puteri de stat, sub presiunea evidentă a unui grup influent din Comitetul Central al PCR, în plin proces de unificare cu PSDR.

În calitate de membru în conducerea unui partid participant la actul de guvernare – Partidul Naţional Popular (realitate politică deseori minimalizată de cercetători!), deputat ales în Marea Adunare Naţională, academician şi profesor universitar G. Călinescu redactează un amplu articol – intitulat semnificativ: *Un răspuns* – ce apare în „Naţiunea", nr. 548 din 26 ianuarie 1948. [Să nu uităm că articolul se publica la câteva zile după foiletonul antiarghezian din „Scânteia", semnat de Sorin Toma]

Textul călinescian este o replică teoretică, cu numeroase lămuriri punctuale, în esenţă o delimitare explicită a academicianului G. Călinescu de orientările ideologice promovate, în acele luni, de reprezentanţi ai PCR, în paginile revistelor „Flacăra" şi „Contemporanul", dar şi ale ziarelor „Scânteia" şi „România liberă". Este, după părerea noastră, *un răspuns* dat, prin condeiul directorului ziarului „Naţiunea", de intelectualii de valoare, consacraţi în cultura română, grupaţi în Partidul Naţional Popular, Frontul Plugarilor şi Partidul Social Democrat.

Profesorul Călinescu declară, de la început, că se află „pe baricada cauzei comune", dar consideră drept „neseriozitate" protestele unor „rătăciţi" contra „rafturilor prea vechi ale bibliotecilor", a cărţilor, a valorilor culturale create de generaţiile anterioare; îi întreabă retoric pe „rătăciţi" cum ar putea exista astăzi un „tânăr marxist", dacă bibliotecile n-ar fi păstrat „operele, cronologiceşte vechi, ale lui Marx". Din start, respinge teza falsă, dăunătoare, despre „două culturi opuse", viziunea istorică împărtăşită este organicitatea dezvoltării ştiinţei, culturii, artei, criticul şi istoricul având libertatea deplină a analizei dialectice… De aceea, îl îndeamnă şi pe „criticul marxist" să analizeze obiectiv fenomenele cultural-literare în evoluţia lor cronologică, fără discriminări, de la începuturi până în contemporaneitate, marile epoci ale lui Kogălniceanu, Maiorescu, Dragomirescu etc. Călinescu respinge afirmaţia din „Flacăra" că noi am avea nevoie numai de „…istorici", considerând-o o „erezie". Răspunde convingător şi acuzaţiei că este adept al „criticii pure". „Prin «critică pură» – scrie – eu înţeleg realitatea percepţiei artistice. Un autor poate să aibă idei progresiste, nu şi talent". Concluzia este magistrală: „…dacă această slăbiciune a unui estet, cu priceperea totuşi a factorului ideologic, este o eroare, eu mă declar perimat şi în culpă". Apoi disociază limpede: „Ideologia prin artă nu-i totuna cu ideologia pur şi simplu". Polemica de idei constituie procedeul civilizat de execuţie memorabilă a vorbelor zis „revoluţionare" ale lui N. Moraru şi o plesnitură usturătoare, aruncată studentului

V. Mândra şi altora… Cu verva-i recunoscută, Călinescu demontează acuzaţia denigratorilor că ar fi „inamic al literaturii desprinse de viaţă” (?).

Atacurile anticălinesciene, la început de regim republican, n-au fost întâmplătoare, ci ele erau orchestrate de grupul de membri ai CC al PMR, responsabili cu problemele cultural-artistice. Scopul lor sinistru era izolarea lui G. Călinescu de activităţile publice, inclusiv de postul de profesor universitar. Aşa cum am aflat în anul 1956, Leonte Răutu i-a propus lui Ion Vitner, publicist, în anul 1948 redactor-şef al revistei „Contemporanul”, de profesie medic stomatolog, fără studii universitare de filologie, să redacteze un ciclu de foiletoane critice asupra operelor de istorie şi critică literară publicate de G. Călinescu. Primul articol, intitulat *Confuzia valorilor în critica noastră literară. Opera de critică şi istorie literară a d-lui prof. G. Călinescu* apare în „Contemporanul”, nr. 81 din 16 aprilie 1948, urmat de încă vreo cinci foiletoane, ultimul în „Contemporanul”, nr. 88 din 4 iunie 1948. Mizeria morală a lui Ion Vitner şi a patronilor săi a constat în insinuările calomnioase de ordin politic, scopul fiind de a-l arunca pe cetăţeanul G. Călinescu în tabăra celor acuzaţi, atunci, de colaboraţionism cu regimul legionaro-antonescian şi aderenţă la concepţiile „trăirismului”. Ion Vitner nu ezită să scrie: „Domnia sa [adică G. Călinescu] n-a fost de acord cu fascismul în trecut, fără însă să-l combată”, afirmaţie gravă, nedemostrată şi de rea credinţă. Critici – de pe poziţiile militantismului „marxist-leninist”, asupra concepţiilor călinesciene despre artă, frumos, critică şi istorie literară – publică, spre sfârşitul anului 1948 şi Petru Dumitriu, Ion N. Bălănescu, D. Popovici, revine şi I. Vitner.

*

Surprinzătoare pentru cercetătorul obiectiv şi cu respect faţă de faptele concrete ale oamenilor este însă atitudinea lucidă adoptată faţă de creaţia literară şi activitatea publică călinesciană de către unele instituţii ştiinţifice şi anumite cercuri intelectuale din eşaloanele puterii politice şi de stat.

Dl Ion Bălu remarcă, pe drept cuvânt, iniţiativele Academiei Române „în toiul acestei zgomotoase şi pretins «ştiinţifice» campanii anticălinesciene” din „Contemporanul”: „Colegiul extraordinar de candidare, întrunit în şedinţa din 29 (?) mai 1948, propunea în unanimitate pe G. Călinescu membru activ al Academiei Române, la Secţia Literară în locul lui Sextil Puşcariu, în semn de înaltă preţuire a activităţii în domeniul istoriei şi criticii literare în special şi în acela al culturii româneşti în genere”. (s.n.) [cf. *Viaţa lui G. Călinescu,* 1981, p. 2317]. Evenimentul a avut, în epocă, o rezonanţă culturală şi politică – după ştiinţa noastră – extrem de importantă, fiind o contrapondere la politica antiintelectuală, declanşată, atunci, de liderii Partidului Muncitoresc Român, îndeosebi de echipa responsabilă în Comitetul Central şi guvern de activităţile ştiinţifice, de învăţământ şi artistice.

În perioada ianuarie – 12 august 1948, Academia Română era condusă de un Prezidiu, format din: Andrei Rădulescu, preşedinte; Ştefan Ciobanu, Nicolae

Bănescu şi Gheorghe Spacu, vicepreşedinţi; Alexandru Lapedatu, secretar general; Dumitru Caracostea, preşedintele Secţiei Literare; Silviu Dragomir, preşedintele Secţiei Istorice şi N. Vasilescu-Carpen, preşedintele Secţiei Ştiinţifice. Conform statutului, aceştia erau „membri activi" (titulari), cu drept de vot deliberativ, la fel ca toţi colegii din aceeaşi categorie. De la 1 ianuarie 1948, Academia Română nu mai avea „protector şi preşedinte de onoare" pe şeful statului, Regele Mihai I, care abdicase, iar preşedintele Prezidiului MAN, acad. C.I. Parhon, în drept de a prelua titlul respectiv, nu primise încă agrementul legal de la plenul academic. [Situaţia se va rezolva abia prin *Decretul din 12 august 1948*, care decide aşa-zisa „transformare" a „Academiei Române" în „Academia Republicii Populare Române"].

Trebuie reţinut faptul real-juridic că, până la data de 12 august 1948, Academia Română a funcţionat pe baza vechiului *Statut*, cu structuri organizatorice perpetuate în prima parte a secolului XX, având membri activi, corespondenţi şi de onoare, toţi specialişti aleşi, de-a lungul anilor, până la acea dată fatidică. Academia Română, în toată existenţa ei, a exclus din rândurile membrilor activi aleşi numai pe Nichifor Crainic, aceasta la cererea Comisiei Aliate de Control, deoarece deţinuse, în guvernul mareşalului I. Antonescu, funcţia de ministru al Propagandei… [Excluderea s-a făcut în urma dezbaterilor din Secţia Literară, prezidată de acad. D. Caracostea, cu majoritate de voturi, evenimentul fiind consemnat în „Analele Academiei Române". Menţionez că în schimb, acad. Ion Petrovici – şi el fost membru al Guvernului I. Antonescu – a prezentat comunicări la Academia Română în zilele de 5 iulie 1946, 22 noiembrie 1946 şi 16 mai 1947. Cf. „Analele Academiei Române". *Dezbaterile*, tom. LXVI, 1946–1947]

În perioada iunie 1946 –12 august 1948 – în care preşedinte al Academiei Române a fost savantul-jurist Andrei Rădulescu – au fost aleşi membri titulari (activi), corespondenţi şi de onoare, în suprema instituţie ştiinţifică a României, multe personalităţi de valoare naţională, între care şi profesorul universitar G. Călinescu. O reconstituire a circumstanţelor în care a fost ales membru al Academiei Române s-a realizat în condiţiile politice ale anului 1955, întregită de informaţii primite în anii 1957 şi 1958 de la acad. Iorgu Iordan, confruntate apoi cu Analele Academiei şi documente din arhive.

La 5 mai 1948 se stinge din viaţă Sextil Puşcariu, astfel că rămâne vacant, încă un loc de membru activ, pe lângă cel vacant încă din 14 decembrie 1946, în urma morţii lui I.Al. Brătescu-Voineşti. Preşedintele Academiei a propus Secţiei Literare – acad. D. Caracostea – să alcătuiască „Colegiul extraordinar de condidare", pentru a face recomandări de candidaţi, pe cele două locuri vacante. „Colegiul" respectiv a cuprins (din informaţiile primite de la Iorgu Iordan) pe academicienii: D. Caracostea, preşedintele Secţiei, M. Sadoveanu, C. Rădulescu-Motru, Iorgu Iordan. Membrii „colegiului… de candidare" au discutat şi cu alţi academicieni din Secţia Literară, astfel că, în ziua de 25 mai 1948, au redactat un „proces-verbal", în care propuneau să candideze ca membri activi ai Academiei, pe

cele două locuri vacante: Victor Eftimiu, pe locul lui I.Al. Brătescu-Voineşti şi G. Călinescu, pe locul lui Sextil Puşcariu. Procesul-verbal a fost citit de acad. D. Caracostea în fața membrilor activi ai Secției Literare întruniți în şedință statutară, în ziua de 26 mai 1948. [Cf. „Analele Academiei Române", tom. LXVII, 1947–1948, p. 325] Erau prezenți 14 membri ai Academiei, astfel că, în urma dezbaterilor s-a pus la vot candidatura lui Victor Eftimiu. Au votat, pentru a fi înscris candidat, 10 academicieni, 4 votând împotrivă. Se pare că discuțiile în jurul candidaturii lui G. Călinescu au fost mult mai agitate, pentru că un academician (nu-i cunosc numele!) l-a înscris pe listă, lângă G. Călinescu, pe lingvistul Emil Petrovici, colaborator al lui Sextil Puşcariu şi membru corespondent al Academiei Române din 22 mai 1945. S-a pus la vot şi nici unul dintre candidați n-a întrunit numărul statutar obligatoriu: 2/3 din voturile exprimate de cei prezenți. Acad. D. Caracostea a propus, la sugestia unor colegi în frunte cu M. Sadoveanu, să se reia discuțiile, pornind de la faptul că în Secția Literară disciplinele lingivistice sunt reprezentate de cei mai valoroşi savanți în viață, pe când critica şi istoria literară are doar un singur reprezentant, pe acad. D. Caracostea, pensionar. Acad. Iorgu Iordan spunea că el personal a susținut punctele de vedere ale lui M. Sadoveanu şi D. Caracostea, iar cei 14 academicieni prezenți au acceptat, prin vot unanim, să se rediscute şi să se treacă la o nouă votare a celor două candidaturi, pe locul răposatului Sextil Puşcariu. „Analele Academiei Române" consemnează noul rezultat al votului: 12 voturi pentru G. Călinescu şi 2 voturi pentru prof. Emil Petrovici.

Conform Statutului Academiei Române, la 29 mai 1948 are loc şedința solemnă (plenul academicienilor activi), asistați de membrii de onoare şi corespondenți, prezidată de acad. Andrei Rădulescu, pe ordinea de zi figurând alegerea de membri activi, corespondenți şi de onoare în Academia Română. Acad. Gala Galation citeşte propunerea Secției Literare de a fi ales, pe locul lui I.Al. Brătescu-Voineşti, scriitorul Victor Eftimiu. Se trece la vot: din 37 voturi exprimate, 21 au fost pentru, 16 contra. Neîntrunind 2/3 din voturile exprimate, s-a decis repetarea votului în altă sesiune!

Acad. D. Caracostea citeşte raportul aprobat de membrii activi ai „Secției Literare", despre opera literară şi ştiințifică a lui G. Călinescu, text elogios, dar încă necunoscut. Reiese, din Anale, că au intervenit şi alți academicieni. S-a pus la vot. Au votat 38 membri activi ai Academiei Române, din care 29 pentru şi 9 contra. Preşedintele şedinței a anunțat că G. Călinescu a întrunit mai multe voturi decât necesarul de 26 voturi, adică 2/3 din voturile exprimate, cerință „absolută" a statutului academic, astfel că proclamă ales pe dl G. Călinescu membru activ al Academiei Române, la Secțiunea Literară în locul lui Sextil Puşcariu". [„Analele Academiei Române", tom. LXVII, 1947–1948, p. 351–353]

Dintre publicațiile vremii, numai ziarul „Semnalul" a salutat primirea lui G. Călinescu în Academie, în paginile căruia prof. Ion Zamfirescu semnează şi un omagiu noului academician, personalitate ce „încoronează o vocație şi un tip

superior de intelectualitate". [Semnalul din 4 iunie 1948, p. 1] „Scânteia", „România liberă" se limitează la notiţe insipide, „Contemporanul" şi „Flacăra" bâjbâie în tăcere vinovată…

În „Monitorul oficial", nr. 186 din 13 august 1948, apare Decretul prezidenţial nr. 198 pentru confirmarea *Statutului de organizare şi funcţionare a Academiei Republicii Populare Române*, urmat de *Decretul nr. 1454* „de numire a unor membri activi ai Academiei RPR", datat „12 august 1948", unde citim, la „Secţia de Ştiinţa limbii, Literatură şi Arte: Călinescu Gheorghe, Gaal Gabor, Iorgu Iordan, Emil Petrovici, Alex. Rosetti, Mihail Sadoveanu, Alex. Toma. G. Murnu". Liderii propagandei PMR (pomeniţi mai sus) i-au eliminat din Academia Română pe D. Caracostea, C. Rădulescu-Motru, Dim. Gusti, Lucian Blaga ş.a., prin abuz şi dictat politic, cu urmări tragice pentru cultura română.

Iniţiativa academicienilor Andrei Rădulescu, D. Caracostea (care a redactat propunerea Secţiei Literare), M. Sadoveanu, C. Rădulescu-Motru şi Iorgu Iordan trebuie apreciată ca moment decisiv în biografia lui G. Călinescu. Academia Română a constituit, în anii următori, protecţie intelectuală şi tribună publică de manifestare. Dacă între anii 1941 şi 1943, acad. D. Caracostea a vădit ezitări şi anumite reticenţe ideologice faţă de confratele mai tânăr G. Călinescu, în primăvara lui '44, în plină dictatură antonesciană, profesorul D. Caracostea devine „protector" profesional al lui G. Călinescu şi redactează un raport elogios pentru „chemarea" ca profesor titular la Facultatea de Litere, iar în mai 1948, din poziţia deţinută în conducerea Academiei Române, iniţiază şi militează pentru alegerea lui G. Călinescu în rândurile membrilor activi ai celui mai înalt şi prestigios for ştiinţific şi cultural al României.

Avem o certitudine care a deschis o pagină nouă în activitatea culturală şi de creaţie a lui G. Călinescu. Legăturile cu instituţia naţională – Academia Română – vor dura până la sfârşitul vieţii. Acestea sunt motivele de a stărui asupra iniţiativei benefice, pentru cultura română şi biografia lui Călinescu, a academicianului D. Caracostea şi a colegilor săi, Andrei Rădulescu, M. Sadoveanu, C. Rădulescu-Motru, Iorgu Iordan, care au ignorat şi lăsat în derizoriu toate elucubraţiile anti-călinesciene din paginile „Contemporanului", prin recunoaşterea naţională a valorii operei confratelui lor.

La sesiunea generală a Academiei R.P.Române (noul nume!) din noiembrie 1948, acad. G. Călinescu prezintă raportul pentru candidatura lui Camil Petrescu, pe un loc de membru activ. Majoritatea membrilor titulari ai Academiei au votat pentru alegerea autorului dramei *Danton* ca membru titular activ. În aceeaşi sesiune generală de alegeri, G. Călinescu – în calitate de membru titular activ – a votat şi pentru alegerea ca membri corespondenţi ai Academiei R.P.Române a candidaţilor: Mihail Andricu, Geo Bogza, Alex. Graur, Lucian Grigorescu, Emil Isac şi Kricor Zambaccian, confirmaţi apoi de preşedintele Consiliului de Miniştri în Secţia de Ştiinţa limbii, Literatură şi Arte. G. Călinescu a intervenit cu elogii intelectuale,

de ţinută academică, în susţinerea candidaturii de membri titulari activi a universitarilor: Ştefan Milcu, Constantin Balmuş şi Mihai Ralea.

Călinescu i s-a alăturat lui Mihail Sadoveanu, susţinând includerea în noul Statut al Academiei a unui articol, de sine stătător, privind „alegerea de membri de onoare post-mortem", în temeiul căruia autorul *Crengii de aur* a prezentat celebra listă: Mihai Eminescu, Ion Creangă, I.L. Caragiale, Garabet Ibrăileanu, C. Dobrogeanu-Gherea, Alex. Vlahuţă, Ion Andreescu, Ştefan Luchian, cărora dr. Petru Groza i-a adăugat pe Aurel Vlaicu şi dr. Dumitru Bagdasar. Liderii propagandei PMR au impus să fie adăugaţi şi Ştefan Stâncă, Theodor Neculuţă, Ion Păun Pincio şi Alex. Sahia. Pe parcursul discuţiilor referitoare la alegerea de membri de onoare post-mortem, G. Călinescu a salutat propunerea lui Mihai Ralea de a fi ales membru de onoare post-mortem şi Eugen Lovinescu.

Alegerea lui G. Călinescu membru active, în mai 1948, de către toţi membrii vechii Academii Române a reprezentat, după părerea noastră, o biruinţă a valorilor perene ale ştiinţei şi culturii române, pe deasupra ideologiilor de orice natură, o solidarizare intelectuală – cu autorul *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent* – a cercurilor academice universitare şi politice potrivnice orientărilor proletcultiste şi antinaţionale ale unora dintre liderii PMR.

În vara lui 1948, sistemul educaţional din România se confruntă cu noua lege iniţiată de membrii Biroului Politic al CC – PMR şi ai guvernului – Reforma Învăţământului din RPR – ale cărei urmări s –au resimţit în toate instituţiile şcolare de stat şi particulare şi în Învăţământul Superior. Pentru înţelegerea corectă a efectelor „reformei" în Universităţi, trebuie să reamintim aspecte ale unor orientări politice din cadrul Biroului Politic al partidului, rezultat din unificarea PCR cu PSDR După 1944, problemele de învăţământ în guvernul P. Groza au fost administrate şi conduse politic de reprezentanţii Partidului Social Democrat, reprezentat de Ştefan Voitec, Miron Nicolescu şi de alţi profesori. Echipa social-democrată şi şeful guvernului – Petru Groza – au adoptat o poziţie echilibrată, prin menţinerea legislaţiei tradiţionale româneşti şi respectarea deciziilor de stat luate, în ce priveşte Universităţile şi liceele, de către Guvernul Ion Antonescu, sub ministeriatul profesorului Ion Petrovici. Această atitudine politică a contribuit la sporirea influenţei Partidului Social Democrat în rândurile corpului didactic de toate gradele, dar şi a formaţiunilor politice de centru, precum Partidul Naţional Popular, la care aderaseră numeroşi universitari, inclusiv G. Călinescu. La politica prudentă, de respect şi aplicare a legislaţiei româneşti tradiţionale – practicată de liderii social-democraţi, Frontul Plugarilor şi Partidul Naţional Popular în domeniul învăţământului de toate gradele – s-au alăturat şi cei mai reprezentativi universitari, membri ai PCR, ca: Simion Stoilov, Al. Rosetti, Grigore Moisil, Const. Daicoviciu, Radu Cernătescu, Jean Livescu, Emil Petrovici, Raluca Ripan, C.I. Parhon, Constantin Dinculescu, Ştefan Milcu, Aurel Moga, Vasile Mârza ş.a.

Grupul de membri ai CC – PCR, „repatriaţi" din URSS – Ana Pauker, Iosif Chişinevschi, Leonte Răutu – au recurs la o stratagemă ipocrită, dar eficace: odată

cu proclamarea Republicii Populare Române, la 30 decembrie 1947, au reuşit să obţină aprobarea conducerilor PCR, PSD, Frontul Plugarilor, PNP etc., apoi a guvernului Petru Groza, ca Ministerul Educaţiei Naţionale să-şi schimbe numele în Ministerul Învăţământului Public, iar fostul titular, Ştefan Voitec – ales în Prezidiul RPR – să preia funcţia de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, „coordonator al activităţii ministerelor culturale". Conducerea Ministerului Învăţământului Public a fost încredinţată lui Gheorghe Vasilichi, membru în Biroul Politic al CC – PCR, deocamdată, ca „subsecretar de stat", iar la 14 aprilie 1948 a apărut decretul de numire ca ministru-secretar de stat, la Ministerul Învăţământului Public. De reţinut faptul că liderii PCR, Ana Pauker şi Gheorghiu-Dej au încredinţat, la început, postul atât de important, de ministru al Învăţământului Public, unui muncitor cu bogată activitate ilegală antifascistă, îndeosebi în Franţa, ca luptător în Rezistenţă – Maquis. Misiunea lui Gh. Vasilichi a fost să aplice riguros hotărârile Biroului Politic al CC – PMR privind Legea „Reformei Învăţământului", să abroge toată legislaţia românească anterioară, considerată „burgheză", „nedemocratică", „reacţionară", punând în loc o nouă structură, noi „planuri de învăţământ", programe şi manuale şi practicând o politică de cadre pe criterii de clasă şi politice, după modelul sovietic. Bunăoară, s-a decis ca structura învăţământului de cultură generală de 12 ani (4 clase primare, 4 clase gimnaziale şi 4 clase liceale să se reducă, după exemplul sovietic, la 10 ani (clase). La facultăţi s-au introdus disciplinele: „marxism-leninism", „economie politică" şi „materialism dialectic şi istoric" (sub formă de cursuri „comune" organizate pe două sau trei facultăţi…).

Insistenţa lui Petru Groza şi a acad. C.I. Parhon de a se păstra vechea legislaţie autohtonă căreia să i se facă doar „completări" a fost respinsă de liderii PMR, cu toate că aceeaşi opinie a avut-o şi fostul ministru al Educaţiei Naţionale, Ştefan Voitec.

Au existat opinii diferite între conducătorii guvernului, în legătură cu persoana chemată să ocupe funcţia de şef al Departamentului Învăţământului Superior din Ministerul Învăţământului Public. Secretariatul CC – PMR a propus pentru acel post, extrem de important, pe N. Popescu-Doreanu, membru de partid din ilegalitate. Dr. Petru Groza, consiliat de unii academicieni, precum C.I. Parhon şi Traian Săvulescu, l-a propus pe Constantin Daicoviciu, profesor la Universitatea „Victor Babeş" din Cluj şi membru corespondent al Academiei Române, ales în Sesiunea din mai 1948.

Şeful Guvernului a reuşit să-i convingă pe liderii partidelor şi organizaţiilor din „Frontul Democraţiei Populare" ca Daicoviciu Constantin să fie numit „subsecretar de stat" în Ministerul Învăţământului Public, şef al Departamentului Învăţământului Superior, cu drept legal de a participa la şedinţele Consiliului de Miniştri şi de a semna „decizii de stat", cu caracter oficial, în numele Ministerului. Acestea au fost circumstanţele politice şi administrative în care Constantin Daicoviciu a fost implicat în rezolvarea problemelor complicate ale învăţământului superior românesc în perioada „reformelor" din 1948/1949.

În anul 1956, cu prilejul elaborării noilor legi referitoare la Învăţământul Superior, menite să corecteze erorile comise prin reforma din 1948, [Hotărârea CC al PMR şi a Consiliului de Miniştri al RPR cu privire la îmbunătăţirea Învăţământului Superior. În „Scânteia", nr. 3942 din 26 iunie 1957, şi în alte publicaţii] Constantin Daicoviciu spunea că misiunea lui la Ministerul Învăţământului Public a fost „ingrată", de „neînţelegeri" şi „umilinţe", deoarece era constrâns „să aplice decizii" luate la CC – PMR de Ana Pauker, Gh. Vasilichi, I. Chişinevschi, L. Răutu şi M. Roller. Preocuparea lor centrală era situaţia disciplinelor şi a personalului didactic de la facultăţile umaniste şi Institutul de Medicină din Bucureşti. Fostul subsecretar de stat povestea despre „intervenţiile" în favoarea unor persoane, pentru a fi „numite" la Facultăţile de Filosofie, Filologie, Medicină, Istorie din Bucureşti, fără să se ţină seama de studii şi de activitatea ştiinţifică…

La începutul lui noiembrie 1948, Ministerul publică hotărârea de guvern cu privire la structura Universităţii „C.I. Parhon" din Bucureşti. În locul Facultăţii de Litere şi Filosofie se înfiinţau 3 facultăţi de sine stătătoare: Facultatea de Filosofie; Facultatea de Filologie; Facultatea de Pedagogie şi Psihologie.

Prin Decizia ministerială nr. 293.965 din 29 noiembrie 1948, la Facultatea de Filologie se predau „materiile de învăţământ, grupate pe catedre": Filologie română; Literatură română; Limba şi literatura rusă; Filologie clasică; Filologie modernă etc. Prin Decizia nr. 293.972 din 29 noiembrie, subsecretarul de stat C. Daicoviciu „…încadrează" cu posturi de profesori şi conferenţiari toate catedrele.

Prima Catedră de Filologie română avea „post de profesor: Al. Rosetti, profesor, şef de catedră şi conferenţiar: J. Byck".

„II. Catedra de Literatură română:

Literatura română veche. Post de profesor: vacant.

Literatura română modernă:
a) Post de profesor: Gh. Călinescu, profesor, şef de catedră
b) Post de profesor: Mihail I.Dragomirescu, profesor
c) Post de conferenţiar: Mihail Nanu, conferenţiar
d) Post de conferenţiar: Silvian Iosifescu, conferenţiar
e) Post de conferenţiar: Paul Georgescu, conferenţiar

Literatura română contemporană:

a) Post de profesor: Ion Vittner, profesor, şef adjunct de catedră
b) Post de conferenţiar: N. David, conferenţiar
c) Post de conferenţiar: Paul Cornea, conferenţiar
d) Post de conferenţiar: Ovid. Crohmălniceanu, conf. supl."
[cf. „Monitorul oficial" (Partea I B), Nr. 279, 30 noimebrie 1948, p. 9516]

Catedra de Literatură română asigura cursuri şi pentru studenţii de la Facultăţile de Filosofie, Pedagogie şi Psihologie, Istorie şi Geografie, situaţie ce l-a determinat pe şeful catedrei, G. Călinescu, să-l propună profesor pe M.I. Dragomirescu, veche cunoştinţă de la Uniunea Patrioţilor, ales secretar al Partidului Naţional Popular, colaborator în paginile gazetei „Naţiunea".

Pe parcursul discuţiilor ce le-am avut, în anul 1956, cu C. Daicoviciu, Ionescu-Bujor, Iorgu Iordan, dar şi cu G. Călinescu am aflat „observaţiile" formulate asupra numirii în catedră a conferenţiarilor. Am reţinut că G. Călinescu a întâmpinat cu satisfacţie numirea în catedră a lui S. Iosifescu şi Paul Georgescu, pe care-i cunoştea din activitatea lor publicistică de după August 1944. Profesorul C. Daicoviciu mi-a spus că G. Călinescu s-a opus categoric includerii în Catedra de Literatură română a medicului Ion Vitner, pentru că „nu este în specialitate…", atitudine exprimată frontal şi la întâlnirea ce a avut-o cu M. Roller, la partid. Rezerve a manifestat şi faţă de Ov. Crohmălniceanu, din aceleaşi motive: nu are studii de litere şi filosofie. C. Daicoviciu a spus că observaţiile lui Călinescu i-au determinat pe şefii Secţiei de Propagandă – Răutu şi Roller – să accepte numirea lui Crohmălniceanu numai „conferenţiar suplinitor". Şeful catedrei i-a comunicat lui C. Daicoviciu rezervele sale faţă de M. Nanu şi N. David, propuşi „conferenţiari", cu toate că n-au publicat studii de istorie literară, sunt fără doctorat şi necunoscuţi în cercurile universitare. Pe Paul Cornea îl avusese student, iar Paul Georgescu spunea că G. Călinescu s-a interesat de rezultatele ce le-a obţinut la examenul de licenţă. Catedra de Literatură română de la Universitatea din Bucureşti şi-a desfăşurat activitatea didactică, în noua formulă organizatorică, stabilită prin decizie ministerială, pe durata primului semestru al anului universitar 1948/1949, având ca personal ajutător pe asistenţii şi preparatorii numiţi, prin concurs, în anii şcolari anteriori.

Abia în decembrie 1948, Rectoratul Universităţii a prezentat Ministerului propunerile decanatului facultăţii de reconfirmare a personalului didactic ajutător. Liderii Secţiei de Propagandă de la partid – Răutu şi Roller – au modificat lista prezentată de C. Daicoviciu, ce purta semnătura lui G. Călinescu, a decanului şi a rectorului, „avizând", în schimb, pe următorii:

Literatura română veche – şef de lucrări: Sabina Stroescu. Asistenţi: Ion Chiţimia şi D-tru Vasiliu. Literatura română modernă – Asistenţi: Gh. Nicolescu şi Ion Mihăileanu. Literatura română contemporană – Şef de lucrări: Alexe Neacşu. Asistenţi: Zoe Dumitrescu, Mitu Grossu, Vera Călin şi Emil Boldan. [Cf. „Monitorul oficial" din 3 februarie 1949]. În acest fel, au fost eliminaţi de la catedră Ov. Papadima şi V. Ciobanu, primul, din 1951, încadrat la Institutul Academiei, al doilea, din 1949, la acelaşi institut. În schimb, Al. Piru a rămas pe drumuri, iar Adrian Marino este arestat în 1949.

În anul 1956, Paul Georgescu şi Ov.S. Crohmălniceanu mi-au spus că G. Călinescu – în calitate de şef de catedră – a acceptat să fie numiţi ca asistenţi Ion Chiţimia, Gh. Nicolescu, Vera Călin şi Zoe Dumitrescu, iar ca şef de lucrări Sabina

Stroescu, evident, alături de vechii săi colaboratori, ceea ce şefii propagandei de partid şi ministrul Învăţământului Public n-au aprobat. Implicarea ilegală în organizarea Catedrei de Literatură română a fost însoţită de alt articol anti-călinescian, semnat de Vicu Mândra – *Câteva consideraţii cu privire la studiul literaturii române în Universitate* [„Flacăra" din 24 septembrie 1948] –, precum şi de un foileton, semnat de Ion N. Bălănescu în „Contemporanul".

Vicu Mândra – încurajat probabil de Ion Vitner şi de alţii – susţinea că seminariile şi cursurile ţinute de G. Călinescu au „…un conţinut în general ciudat […]…, pentru că se vorbeşte de …poezia «realelor»" şi acuza pe titularul catedrei că prezintă studenţilor cursuri „ferite de orice influenţă ştiinţifică…", iar „jocul elegant de idei amabile de la catedra de literatură modernă ascunde de fapt aceeaşi tristă goliciune".(?)

În prima lună a lui 1949, I. Vitner publică în broşură foiletoanele din „Contemporanul" sub titlul: *Opera de critică şi istorie literară a d-lui prof. G. Călinescu.*

Investigaţiile arhivelor şi mărturiile principalilor actori din epocă, implicaţi în acţiunile nechibzuite şi voluntariste de realizare a aşa-zisei „reforme a învăţământului din 1948", arată că erorile cele mai grave, cu urmări tragice pentru cultura română, s-au produs în domeniile învăţământului universitar de filosofie, istorie, filologie şi, vremelnic, la Institutul de Medicină din Bucureşti. Ideologii PMR – prin acţiunile lor nesăbuite – au decapitat catedre importante din facultăţile umaniste, prin eliminarea unor personalităţi de valoare naţională. Încercările lui Constantin Daicoviciu de a se opune, cu fermitate, scoaterii din Universitatea „Victor Babeş" a profesorilor Lucian Blaga, Silviu Dragomir, Liviu Rusu au provocat furia lui Răutu şi Roller, ambii izbutind, prin calomniere, să blocheze confirmarea lui C. Daicoviciu ca membru corespondent al Academiei RPR, prin Decretul prezidenţial publicat în „Monitorul oficial" din 24 noiembrie 1948. [Despre acestea în: *Istorici români. Cu faţa spre adevăr…* de P.Ţ., în „Magazin istoric", nr. 2/1996, p. 9–15] La 11 februarie 1949, C. Daicoviciu este obligat să depună demisia din conducerea Ministerului Învăţământului, în locul său fiind numiţi N. Popescu-Doreanu şi Alex. Buican, ambii membri PCR din ilegalitate. La 23 aprilie 1949, Gh. Vasilichi este înlocuit cu N. Popescu-Doreanu care, în calitate de ministru, propune, în locul lui C. Daicoviciu, ca şef al Departamentului Învăţământului Superior pe profesoara de ştiinţe naturale Florica Mezincescu.

La începutul lui februarie 1949, G. Călinescu şi colegii săi din conducerea Partidului Naţional Popular trebuie să execute un abuz politic venit de la liderii PMR: autodizolvarea Partidului Naţional Popular, chestiune ce merită o cercetare aprofundată. Ceea ce pot spune cu certitudine e faptul că unii lideri ai PNR, între care G. Călinescu, A. Oţetea, Vlădescu-Răcoasa, M.I. Dragomirescu – secretarul partidului s-au opus autodizolvării „recomandate…", provocând intervenţia violentă a lui Gheorghiu-Dej şi a Anei Pauker. Confruntările au fost urmate de indicaţia dată ministrului N. Popescu-Doreanu de a-l elibera din facultate pe

profesorul M.I. Dragomirescu. Semnalez rezervele liderilor PMR faţă de deputatul şi academicianul George Călinescu manifestate cu prilejul festivităţilor de la 23 August 1949. Guvernul RPR a propus să fie decoraţi şi profesorii universitari, academicienii, scriitorii şi artiştii care s-au manifestat, în timpul războiului, contra nazismului, dar academicianul G. Călinescu nu apare în decretul publicat în „Monitorul oficial”… Să înregistrăm apoi şicanele politice şi administrative ale Secţiei de Propagandă de la CC – PMR, în legătură cu ziarul „Naţiunea”. L. Răutu amână conferirea sprijinului în obţinerea hârtiei şi a banilor necesari pentru continuarea apariţiei cotidianului, astfel că G. Călinescu este constrâns să decidă încetarea editării ziarului, la 30 septembrie 1949. Încetarea editării ziarului „Naţiunea” are, însă, legătură directă şi cu autodizolvarea PNP Liderii radicali din CC – PMR au decis să suprime orice poziţie (instituţie) oficială, ce amintea de pluripartidism, ambiţia lor fiind dominaţia dictaturii proletarialului, reprezentată de partidul unic marxist-leninist…

*

Acestor fapte – cumulate într-o tactică de hărţuire administrativă şi politică, de o ipocrizie josnică şi rea-credinţă – li se adaugă şi un atac ideologic public venit din partea lui Leonte Răutu, şeful Secţiei de Propagandă şi agitaţie a CC – PMR, asupra căruia trebuie să ne oprim. Este vorba despre campania ideologică, iniţiată de Biroul Politic al CC – PMR sub influenţa şi după modelul stalinist de la Moscova, împotriva „cosmopolitismului” şi „obiectivismului” în ştiinţă, literatură şi artă. Semnalul public l-a dat revista „Lupta de clasă”, organul teoretic al PMR cu articolul redacţional: *Împotriva cosmopolitismului în ştiinţă.* (Despre „Bulletin Lingvistique”), în care sunt criticate în termeni violenţi, aşa-zisele „manifestări cosmopolite, de nihilism naţional” din ştiinţa şi cultura română, insistându-se asupra „reacţionarismului” „Cercului lingvistic din Copenhaga” reprezentat de „ruşii albi” Trubetzkoy şi Jakobson… Campania este amplificată de articole publicate în „Contemporanul”, „Flacăra”, „Viaţa românească”, încât Secretariatul CC – PMR decide să se organizeze, în septembrie 1949, o consfătuire a „profesorilor şi conferenţiarilor din toate Catedrele de Ştiinţe sociale ale Universităţilor şi Institutelor de Învăţământ Superior RPR” S-a hotărât ca „poziţia” ideologică a CC – PMR să fie prezentată, la consfătuirea respectivă, de Leonte Răutu. [Am „descoperit” acestea, în arhiva CC – PCR – Cancelarie, din 1949, abia în anul 1998, după ce a apărut cartea *Amurgul Demiurgilor*…].

Expunerea lui Leonte Răutu s-a publicat – sub titlul *Împotriva cosmopolitismului şi obiectivismului burghez în ştiinţele sociale* – în „Lupta de clasă”, nr. 4, octombrie 1949, p. 52–83, şi într-o broşură separată, [după exemplul foiletonului antiarghezian din „Scânteia”, semnat de Sorin Toma!] ca document politic pentru activitatea organizaţiilor de partid, cu precizarea: „Stenogramă revizuită a prelegerii ţinute în faţa profesorilor şi conferenţiarilor de la […]”.

Remarcăm că Leonte Răutu este prezentat atât în revistă, cât şi în broşură ca „membru al CC al PMR", precizarea conferind textului puterea politică a ideologiei oficiale.

În expunerea sa, L. Răutu atacă numeroase probleme de ordin ideologic. Critica dură avea ca obiect orientările „burgheze" din ştiinţele sociale ale culturii occidentale moderne, respinse ca neştiinţifice şi reacţionare, de pe poziţia marxism-leninismului, singurul panaceu al progresului… Pentru înţelegerea corectă a scopului intervenţiei publice a liderilor PMR trebuie să înregistrez faptul că sunt criticaţi şi unii membri de partid, precum profesorul C. Ionescu-Gulian, Ov.S. Crohmălniceanu şi M.H. Maxy. Criticând, în prima parte, „teoria subiectelor eterne", apoi pe ideologii legionari şi pe gândirişti, şeful Secţiei de propagandă se referă la ideile filosofice ale lui Lucian Blaga, Mircea Florian, Lucreţiu Pătrăşcanu, la opere ale lui Gh. Brătianu, Titu Maiorescu, Vl. Streinu şi Ş. Cioculescu, ca să se oprească, mai pe larg, asupra scrierilor lui Mihai Ralea şi G. Călinescu. Serioase greşeli cosmopolite şi manifestări de obiectivism burghez se găsesc şi în alte cursuri universitare. Astfel cursul de psihologie al Acad. Mihai[l](?) Ralea are numeroase greşeli în prezentarea punctului de vedere marxist-leninist. Cursul acad. Ralea poartă încă urme puternice ale influenţei nefaste exercitată de cosmopolitismul şi obiectivismul burghez. [Într-o „Notă red.", din subsolul paginii, se precizează: „Vezi articolul *Pentru o concepţie materialist-dialectică a psihologiei în RPR*, publicat în „Lupta de clasă", nr. 4, 1949"] Amintesc că acad. M. Ralea a cerut, în 1955, efectuarea unei „cercetări obiective" de către Secţia de Ştiinţă şi Cultură de la partid, a măsurilor „greşite" luate „de Secţia de Propagandă, tovii Răutu şi Roller" privind „ştiinţele pedagogice şi psihologice". În 1956, Răutu şi Roller s-au opus înfiinţării Institutului de Psihologie al Academiei Române.

În continuare, Leonte Răutu clamează:

„Balastul greu al cosmopolitismului mai apasă încă şi asupra literaturii şi artei.

Imitarea poeţilor occidentali burghezi, recidive impresioniste în arta plastică, adversitatea împotriva melodiei în muzică arată că şi în acest domeniu sarcina luptei împotriva cosmopolitismului, împotriva ploconirii în faţa «modelelor» furnizate de cultura putredă a Occidentului imperialist este de cea mai arzătoare actualitate.

Trebuie să spunem cu mult regret că printre teoreticienii literari, în a căror operă se manifestă puternic influenţele cosmopolite, este şi academicianul G. Călinescu, a cărui activitate democratică este bine cunoscută. În lucrările sale, acad. Călinescu a apărat cu intransigenţă teoria «artei pentru artă». În volumul *Principii de estetică* (1939) putem citi următoarea profesiune de credinţă:

«Cititorul trebuie să înţeleagă, de altfel lucrul pare limpede, că noi nu glorificăm şi nici nu osândim vreo şcoală literară, ci numai încercăm a scoate din ele o experienţă».

Aceasta este o categorică negare a spiritului de partid în teoria literară, o manifestare caracteristică a obiectivismului burghez. Însăşi opera acad. Călinescu dezminte părerile sale despre imparţialitatea criticii literare. D-sa a scris, între altele, un impunător volum în '40 despre istoria literaturii româneşti. În această carte, unde s-a găsit loc pentru figuri foarte puţin marcante, ca Laerţiu Grama, I. Valerian, I.M. Raşcu, sau pentru oameni ca N. Crainic şi Radu Gyr, este cu desăvârşire omis poetul revoluţionar Al. Toma, numele lui Ion Păun Pincio este abia pomenit într-o vastă listă bibliografică, iar poetul proletar Neculuţă lipseşte până şi din voluminosul «indice alfabetic de scriitori, artişti români şi străini nominali şi subînţeleşi în operele citate etc.».

Despre Gherea, acad. Călinescu a scris că «vina» lui a fost că nu a putut să conceapă «gratuitatea artei». În acest fel d-sa îi reproşa lui Gherea tocmai ceea ce-l ridica pe acesta deasupra tuturor criticilor literari din vremea lui.

Exemplele de acest fel s-ar putea înmulţi. Din păcate, ele pot fi găsite din abundenţă şi în cursul de Teorie a literaturii, predat de acad. Călinescu la universitate în anul 1948/1949.

În *Principii de estetică,* acad. Călinescu susţine că poezia «este o activitate fără finalitate. Poezia nu ne învaţă, deci nu trebuie să fie didactică şi nu arată ce e bine şi ce e rău, Ea e pur exerciţiu spiritual».

În felul acesta acad. Călinescu ca teoretician al literaturii vine în contradicţie cu propriile sale concepţii de militant pe tărâmul progresului social" [cf. „Lupta de clasă", nr. 4 octombrie 1949, p. 54–57]

Indiscutabil, consfătuirea din septembrie 1949 şi „expunerea" lui Leonte Răutu – „membru al CC al PMR" – reprezintă momentul declanşării manevrelor politico-administrative de înlăturare a profesorului G. Călinescu din rândurile personalului didactic al Universităţii din Bucureşti. Critica concepţiilor lui Călinescu despre literatură şi raportul artelor cu realităţile cotidiene, procesul de intenţie ce i se face în finalul verdictelor ideologice, la care se adaugă observaţiile critice asupra *Istoriei literaturii române*... din 1941, de pe poziţiile agresive ale proletcultismului stalinist, aveau, de bună seamă, şi un substrat politic cotidian, anume reacţiile călinesciene nonconformiste faţă de deciziile liderilor PMR de anihilare, prin „autodizolvare", a tuturor partidelor şi organizaţiilor democratice, participante la guvernare.

Această problemă a lichidării – sub presiunea politico-ideologică a partidului unic – PMR – forţă conducătoare – tuturor organizaţiilor şi partidelor nonconformiste, în fond antitotalitare, în care se grupase marea majoritate a elitei intelectualilor români merită încă studii răbdătoare, nuanţate, ţinând cont de formaţia fiecărei personalităţi, de opţiunile cotidiene şi de propria operă.

Dar expunerea lui L. Răutu conţine informaţii concrete de care trebuie să se ţină seama în scrierea biografiei lui G. Călinescu. Rezultă, bunăoară, că în anul universitar 1948/1949, G. Călinescu a ţinut la Facultatea de Filologie, pe lângă cursul de Istoria literaturii române moderne, al cărui titular era, confirmat şi prin

decizia ministerială din 29 noiembrie 1948, şi un curs de Teorie a literaturii, la care se referă explicit L. Răutu în expunerea sa.

Am arătat, într-o lucrare despre activitatea didactică a lui Tudor Vianu, că Ministerul Învăţământului Public a aprobat, în 1948, ca în planurile de învăţământ ale noilor facultăţi de filologie să se menţină disciplina Estetica. Drept urmare, în decizia ministerială apare, la Facultatea de Filologie din Bucureşti:

„a) ESTETICA. Post de profesor: vacant". [„M. of.", 30.XI.1948, p. 9516]

Cercetarea arhivei facultăţii arată că decanul şi Consiliul profesoral au hotărât ca, în anul universitar 1948/1949, cursul de Estetică, pe care L. Răutu îl intitulează „cursul de Teoria literaturii", să-l ţină profesorul şef de catedră G. Călinescu, care fusese, anterior, conferenţiar la Conferinţa de Critică şi Estetică Literară, de la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii din Iaşi, şi editase cartea *Principii de estetică*. Cursul de Teorie a literaturii s-a ţinut pe parcursul anului universitar 1948/1949. În paralel, conform tuturor datelor culese de la persoane bine informate, studenţii filologi au audiat şi cursul de Istoria literaturii române moderne, ţinut de G. Călinescu în Amfiteatrul „Odobescu".

Aceste constatări, precum şi altele, asupra cărora vom reveni, infirmă comunicarea publicată de dl Ion Bălu în *Cronologie* din *Biobibliografia – G. Călinescu*, 1975, p. XXIII:

„1949, 31 ian., G.C. ţine ultimul curs la Facultatea de Litere şi Filosofie".

Este vorba de ziua de „Luni, 31 ianuarie 1949", dată ce nu apare în orarul Facultăţii de Filologie din Bucureşti ca planificată pentru cursul de Istoria literaturii române moderne. Mărturiile unor foşti studenţi ai profesorului Călinescu – din acel an universitar – contrazic această afirmaţie din excelenta lucrare a dlui Ion Bălu.

Înregistrez faptul că aceeaşi dată a fost preluată, necritic, de dl Al. Săndulescu în *Dicţionarul general al literaturii române* C/D, 2004, p. 136, şi de dl N. Mecu, în ultima şi cea mai completă *Cronologie* din ediţia G. Călinescu, *Opere. Publicistica,* I, 2006, p. XXXVIII.

*

Anumite realităţi istorice, neconforme cu propriile mele convingeri, şi nicidecum anumite orgolii personale, mă obligă să revin asupra iniţiativelor Secţiei de Ştiinţă şi Cultură dintre anii 1955–1958 ce aveau ca scop elucidarea împrejurărilor în care G. Călinescu şi unii dintre asistenţii săi au fost scoşi, în anii 1949 şi 1950, din Catedra de Literatură română a Universităţii din Bucureşti. Întâmplarea provocată de subsemnatul nu a scăpat dlui Ion Bălu, observaţiilor domniei sale înregistrate în *Viaţa lui G. Călinescu,* ediţia primă din 1981 şi următoarea, din care îmi îngădui să reproduc paragraful:

„Într-o *Notă* din 23 octombrie 1956, redactată la cererea organelor superioare şi semnată de Bujor Ionescu, se menţionează că G. Călinescu a predat cursuri efectiv până în 1949 şi de atunci a rămas încă şef de catedră până în 1954, fiind în

concediu de creaţie plătit cu salariu integral". (p. 328). La acestea, dl I. Bălu arată că „funcţia de «şef de catedră» era pur nominală şi documentele de arhivă probează că a avut această funcţie până la sfârşitul lunii octombrie 1952, nu până în 1954".

[În toamna anului 1952, Institutul de Istorie Literară şi Folclor al Academiei RPR devine „persoană juridică", iar G. Călinescu este trecut pe post de director, salariat al Academiei].

Trebuie să precizez – pentru a evita eventuale confuzii – că dl I. Bălu a redactat monografia *Viaţa lui G. Călinescu,* fără a ne consulta, în vederea elucidării unor aspecte şi momente cunoscute de noi nemijlocit, între anii 1953–1960 şi după aceea. Ca atare, am redactat capitolul despre G. Călinescu în perioada 1978–1982 şi, apoi l-am inclus în cartea *Amurgul Demiurgilor,* din 1998. Textul, după cum am arătat, a fost depus la redacţia revistei „Steaua", dar „serviciile statului" nu au avizat cererea redacţiei (dl Aurel Rău şi colaboratorii) de tipărire a materialului, din pricina informaţiilor despre unii lideri de partid, considerate „inacceptabile", „denigratoare…" Îmi îngădui să reiau unele date culese în 1956 din cartea citată, deoarece ele întregesc cunoştinţele despre activitatea didactică a profesorului G. Călinescu.

Între însărcinările primite de Secţia de Ştiinţă şi Cultură, înfiinţată în februarie 1955, a fost şi elaborarea unor hotărâri de partid şi de stat privind „reformarea sistemului de învăţământ din RPR". Din păcate, unii miniştri adjuncţi nu au acceptat principiile ce trebuiau să stea la baza noii legislaţii referitoare la sistemul Învăţământului şi educaţiei tineretului din România, încât s-a hotărât să propunem Secretariatului CC eliberarea lor din conducerea Ministerului.

Aşa se explică eliberarea Tatianei Bulan, fosta soţie a lui L. Răutu, în URSS, din conducerea Departamentului Învăţământului de Cultură Generală; eliberarea Floricăi Mezincescu de la conducerea Departamentului Învăţământului Superior; în sfârşit, eliberarea din postul de prim-adjunct al ministrului a profesorului de astronomie Dinulescu. Pe locurile rămase vacante au fost numiţi profesorii: Nicolae Şipoş, Coriolan Drăgulescu, Constantin Dinculescu şi Tudor Bugnariu. Precizez că singurul membru al Colegiului ministerial, deţinător al funcţiei de director al Direcţiei Învăţământului Superior din anul 1947 era Ionescu-Bujor, profesor de matematică la Politehnica din Bucureşti, deci cunoscător al deciziilor luate de Minister în perioada anterioară anului 1956. Deoarece ministrul adjunct Florica Mezincescu nu a acceptat să prezinte Secţiei de la partid informaţiile solicitate – privitoare la împrejurările concrete de întrerupere a activităţii didactice a profesorului G. Călinescu – am cerut ministrului Ilie Murgulescu să ia o decizie, aşa că profesorul Ionescu-Bujor a redactat „raportul" comentat de dl Ion Bălu. Textul l-am considerat nesatisfăcător şi am decis să consult, la rectoratul Universităţii, arhiva Facultăţii de Filologie, anii 1949–1953 inclusiv. Beneficiind de ajutorul Rectoratului, am cules date despre catedrele de la facultate, parte din ele incluzându-le, mai târziu, în cartea *Amurgul Demiurgilor*… De pildă, „Statele de plată a salariilor" pe anul 1949 cuprind date precise, semnate, ştampilate: Ianuarie

1949 – „profesor şef de catedră”, salariu „3080 lei”, semnat „Alice Călinescu”; martie, aprilie 1949, la poziţia 8: „G. Călinescu, salariu 30.440 lei ”; iunie (încasat salariul); în iulie apare: „G. Călinescu – profesor şef de catedră – 10.400 lei” (semnat); în decembrie 1949, la poziţia 3 apare: „G. Călinescu, prof. şef de catedră“ (semnat). [cf. Dosar/1949, Facultatea de Filologie – Salariile personalului didactic]

Am înregistrat faptul că în acelaşi document – „statele de plată a salariilor” – apare Ion Vitner, cu precizarea invariabilă: „Conferenţiar”, ceea ce înseamnă că Rectoratul a modificat „titlul didactic” din „Monitorul oficial”, pentru că actele din dosarul profesional nu-l abilitau pentru salariul lunar de „profesor universitar”.

Este adevărat că, începând cu luna ianuarie 1950, G. Călinescu nu figurează pe „Statele de salarii ale Catedrei de Literatură română”. La poziţia „şef de catedră” – unde era trecut, în anul 1949, G. Călinescu – este înregistrat numele: „Vitner Ion – profesor [?] şef de catedră”. [cf. Dosar/1950, nr. 4624] etc. Precizez că materialul arhivistic nu era inventariat la Arhivele Naţionale, actele rânduite în dosar, nepoziţionate etc. fuseseră predate Rectoratului.

Investigaţiile în dosarele aferente anilor 1950 şi 1951 oferă şi alte date despre G. Călinescu. Bunăoară, în dosarul nr. 1513, din 8 iunie 1951, am descoperit două acte oficiale: „Tablou cu cadrele didactice de la filologie pentru cartele de lemne” şi „Tablou cu personalul didactic ad-tiv, tehnic şi de îngrijire prezent în Facultatea de Filologie”, ambele semnate de Iorgu Iordan şi contrasemnate de „Gheorghe Orzea, decan”. În primul „tablou”, la nr. 2 apare: „Călinescu Gh., prof. şef de catedră”; în următorul, la poziţia 11, este scris: „Călinescu Gh. prof. şef de catedră”. Am găsit „statele de funcţiuni ale Facultăţii de Filologie”, pe anii 1950, 1951, 1952, acte oficiale alcătuite pe fiecare an universitar (1950 / 1951 etc.) şi aprobate de rectorul Universităţii, în care figurează: „Călinescu Gh. profesor şef de catedră”, inclusiv în anul 1952, primul semestru. Am identificat, într-un dosar din anul 1950, un „stat de plată al salariului” pe luna octombrie, pe care figurează numai G. Călinescu şi semnătura de primire a salariului.

Adversarii ideologici ai lui G. Călinescu au recurs, cu ajutorul contabililor de la Ministerul Învăţământului Public, la un procedeu administrativ neobişnuit: se menţine numele „G. Călinescu, profesor şef de catedră” în „Statele de funcţiuni” ale facultăţii, i se plăteşte salariul pe un „Stat de plată” personal, fără însă ca profesorul să aibă dreptul de a ţine cursuri în faţa studenţilor, să facă parte din comisiile de examinare etc.

Situaţia m-a obligat să cer de la Minister şi Rectorat „copia” actului prin care s-a dispus ca G. Călinescu să nu îşi îndeplinească norma didactică de profesor titular – şef de catedră. Am primit răspunsuri scrise că nu există act oficial „de interzicere” ca profesorul G. Călinescu să ţină cursuri în faţa studenţilor… Se sugerau posibile „indicaţii verbale…” Împreună cu colegi din Secţia de Ştiinţă am consultat „Colecţiile” de hotărâri ale Ministerului Învăţământului şi ale Guvernului, dar n-am găsit nicio „decizie” referitoare la G. Călinescu. Consultarea „Buletinului

oficial" ne-a pus în faţă o mistificare incalificabilă. În numărul 34, din 25 septembrie 1953, am citit Decretul Prezidiului MAN, semnat de Dr. Petru Groza, privind persoanele decorate cu Ordinul Muncii cl. I, cu prilejul zilei de 23 august 1953. Primul pe lista celor decoraţi este:

„G. Călinescu – Profesor la Universitatea «C. I. Parhon» Bucureşti", cu toate că din 1950, academicianul nu ţinea cursuri studenţilor din Universitate…

Conducerea Ministerului Învăţământului şi secretarul CC cu Propaganda şi Cultura – care a avizat decorarea lui G. Călinescu – au prezentat preşedintelui Prezidiului MAN un act oficial cu date false. Asemenea realităţi încâlcite, falsuri în acte publice, dispoziţii ilegale, m-au determinat să-l consult pe acad. G. Călinescu.

În luna mai 1956, la sediul Secţiei de Ştiinţă şi Cultură, acad. G. Călinescu a vorbit despre „nedreptăţile" ce i s-au făcut în anul 1950. Reiterez unele situaţii din relatările succinte incluse în cartea *Amurgul Demiurgilor*… A fost îndepărtat de la conducerea Catedrei, la sfârşitul anului 1949, „fără nicio motivare", postul ce-l deţinea fiind încredinţat lui I. Vitner. Hotărârea forurilor superioare i-a fost transmisă de Ion Vitner, pe care l-a acuzat de „intrigi" şi „carierism". După aceea, a fost primit la Secţia de Propagandă de la partid şi a protestat „vehement" la M. Roller, care a încercat să-l convingă despre justeţea deciziei Ministerului de a nu ţine cursuri şi conduce seminarii în facultate. Roller i-a spus că motivele „interzicerii" prezentării la cursuri sunt de ordin „ideologic…" I-a spus că e necesar să se ocupe de înfiinţarea institutului de la Academie şi redactarea de manuale şcolare… Profesorul, fără catedră, a arătat că a „refuzat" orice „tranzacţie" cu Roller şi a protestat contra „măsurilor ilegale" luate împotriva sa.

La întrebarea mea referitoare la data scoaterii din catedră, G. Călinescu a spus că a ţinut ultimele cursuri la sfârşitul anului 1949 şi a precizat: „…două prelegeri despre Grigore Alexandrescu…, în luna octombrie din acelaşi an". Criticând comportamentul lui Ion Vitner, academicianul a stăruit asupra „incompetenţei unora", când vorbesc şi scriu despre chestiuni de specialitate, ce presupun multe cunoştinţe despre literatură, filosofie, ştiinţe. S-a oprit asupra criticii şi istoriei literare, luând drept exemplu opera lui Arghezi, respinsă de unii, elogiată de alţii, „interzisă în 1948 de partid". G. Călinescu a subliniat energic că numai criticul literar „profesionist", cu o „cultură vastă" poate judeca şi include într-o ierarhie istorică creaţia unui scriitor. Criticul, indiferent de convingerile lui filosofice şi morale, trebuie să „demonstreze" valoarea, originalitatea, talentul…Pe parcursul expunerii, profesorul a criticat opiniile lui Vitner despre critică şi istoria literară, făcând şi observaţii ironice asupra părerilor despre istorie şi literatură „exprimate şi publicate" de „tovarăşii Răutu şi Roller". Pe Roller l-a criticat violent pentru că nu înţelege „deosebirile dintre ideologia marxistă" şi problematica unor discipline „constituite istoric", precum „estetica, filosofia, psihologia, biologia". Oricine va accepta situaţia concretă privind discuţia cu G. Călinescu, imposibilitatea de a pune la îndemâna cititorilor ampla expunere, răspunsurile la cele câteva întrebări. Am realizat atunci „note", consemnări ale unor sintagme,

expresii şi judecăți, pentru noi extrem de valoroase. G. Călinescu n-a evocat cuvântarea lui L. Răutu din 1949, ci a ironizat concepțiile lui ideologice despre „două culturi opuse". Atunci am înțeles profund valoarea teoretică şi practică a teoriei despre „organicitatea" evoluției istorice a culturii, artelor, ştiințelor, Călinescu insistând asupra acestei probleme şi prezentând numeroase exemple din istoria culturii universale. A şi exprimat o apreciere despre evenimente literare „la zi": „Vezi, tovarăşe Țugui, partidul a fost obligat de valoarea operei lui Arghezi şi Bacovia să-şi recunoască eroarea proprie, să accepte, în sfârşit, aprecierile criticilor" din deceniile anterioare…

Subliniez încă o dată: la acea întâlnire, G. Călinescu a spus că asupra reîncadrării la facultate trebuie să „reflecteze oarecare timp", ea fiind posibilă – a precizat ferm – „numai în anumite condiții".

Aşa cum am arătat în lucrarea citată, G. Călinescu a formulat propuneri, cu privire la viitorul foştilor săi colaboratori: Alex. Piru, Dinu Pillat şi George Ivaşcu. Dispunând de date concrete referitoare la situația lui Piru şi Pillat, i-am spus că Secția de partid va cere ministrului Învățământului să-i reîncadreze, conform legii, în catedra de Literatură română. Maestrul m-a încurajat în ce-l priveşte pe Al. Piru, însă a exprimat altă părere, cu privire la Dinu Pillat: să fie reîncadrat cercetător principal la Institutul de Istorie Literară şi Folclor. A motivat că încadrarea în facultate poate întâmpina „dificultăți" din partea „serviciilor de personal şi cadre" de la Universitate. De aceea, mi-a cerut sprijinul „loial" în obținerea, de la Prezidiul Academiei, a unor „posturi de cercetător principal".

După cum se ştie, Alexandru Piru a fost reîncadrat la Facultatea de Filologie, împotriva voinței lui Ion Vitner. De asemenea, am reuşit ca George Ivaşcu să fie „transferat", de ministru, de la Catedra de Teorie a literaturii, în Catedra de Literatură română.

Datele biografice publicate despre Dinu Pillat mă obligă să revin asupra împrejurărilor reale în care scriitorul a fost încadrat, în anul 1956, ca cercetător principal în sistemul Academiei RPR Iată succesiunea evenimentelor. În iunie 1956, m-am adresat Secretariatului ştiințific al Academiei, aşa cum i-am promis acad. G. Călinescu. Acad. Ştefan Milcu mi-a spus că Academia n-are un post vacant de cercetător, îndemnându-mă să apelez la ministrul Finanțelor. Am purces la Finanțe, unde m-a primit ministrul Manea Mănescu. Domnia-sa s-a consultat…, a aprobat cererea Academiei şi, apoi, m-a trimis la Consiliul de Miniştri (Palatul Victoria) la „consilierul pentru finanțe", Aurel Vijoli, ca să repartizeze Academiei două posturi de cercetător principal. De reținut că atunci, bugetul Academiei, destul de mare şi cu multe „poziții", era „defalcat" din bugetul național şi gestionat de Prezidiul Academiei, cu sprijinul tehnic oferit de Consiliul de Miniştri. [Prin lege, Academia avea legătură administrativă cu preşedintele Consiliului de Miniştri, iar politică, cu primul secretar al CC, prin „consilierii" săi din Secția de Ştiință şi Cultură] Academia a primit cele două posturi de „cercetător principal", pe care Prezidiul le-a oferit directorului Institutului de Istorie Literară şi Folclor, acad.

G. Călinescu. [Până în anul 1959, angajările în cadrul Academiei RPR nu se realizau „prin concurs", ci prin „repartizarea" unor licenţiaţi ai facultăţilor, de către ministrul Învăţământului, în înţelegere cu directorii de Institute, sau direct, printr-o decizie a Consiliului ştiinţific al Institutului].

Spre sfârşitul anului 1956, Dinu Pillat este angajat cercetător la Institutul condus de acad. G. Călinescu. Lucrurile au evoluat normal până în martie 1959, când este arestat. Menţionez că în iulie 1959, Dumitru Coliu, preşedintele Comisiei Centrale a Controlului de Partid, l-a chestionat pe şeful Secţiei de ştiinţă şi Cultură, P.Ţ., în legătură cu „intervenţiile" sale, la diferite instituţii de stat, în vederea „angajării lui Dinu Pillat" ca cercetător în cadrul Academiei RPR, chestiune reluată, mai târziu, pe parcursul anchetelor… [G. Călinescu m-a întrebat despre acestea în vara lui 1961].

*

Şi conducerea Academiei mi-a arătat că, începând cu anul 1950, acad. G. Călinescu a primit „însărcinări" din partea Prezidiului, fără să primească însă drepturile legale pentru munca efectuată: organizarea Institutului de Istorie Literară şi Folclor. Acad. Ştefan Milcu mi-a spus că *Statutul* Academiei – în vigoare în vara anului 1948 – prevedea dreptul membrilor Academiei RPR să primească o îndemnizaţie lunară stabilită de guvern, care era exonerată de impozite şi taxe de orice natură. De asemenea, membrii Academiei nu erau supuşi legii cumulului, având dreptul legal de a primi salariile integrale de profesor, director de institut, de consilier sau ministru etc. Cu toate acestea, acad. G. Călinescu a primit, în 1950, însărcinări în cadrul Academiei, fără însă a fi retribuit, ca ceilalţi colegi, membri titulari ai Academiei. Măsura era evident discriminatorie, academicianului G. Călinescu i se stabilise un „regim special" prin această penalizare.

Deoarece nu aflasem niciun document oficial care să ateste întreruperea predării cursului la facultate am recurs, în ultimă instanţă, la acad. Mihail Roller. Vijeliosul „istoric" m-a acuzat de „ponegrire a activiştilor de partid" şi „ploconire faţă de intelectualii reacţionari" (?) şi altele asemenea. Din agitata lui vorbire am reţinut, totuşi, câteva fapte de interes general: a spus că a discutat cu G. Călinescu „la sfârşitul anului 1949"; indicaţia de a întrerupe prelegerile la studenţi a fost dată de conducerea partidului (n-a pronunţat nume!); Călinescu a susţinut idei „greşite, în contradicţie cu ideologia marxist-leninistă", răspândea în rândurile studenţilor concepţii „idealiste", „reacţionare", „străine de politica partidului"…

Încă în anii 1956–1957 s-a stabilit, pornind de la actele din arhive şi de la mărturia lui G. Călinescu însuşi, că profesorul titular – şef de catedră la Literatura română de la Facultatea de Filologie a Universităţii din Bucureşti a fost scos de pe „Statele de plată a salariilor" membrilor catedrei, la sfârşitul anului 1949, dar menţinut în „evidenţă" în Statele de funcţiuni ale personalului didactic din Facultatea de Filologie ca profesor titular, fără să ţină cursuri, să conducă

seminarii, să participe la examene. Salariul îl primea de la Rectorat. Această situaţie se menţine (era constatare punctuală) până la sfârşitul anului 1952.

Acum se poate afirma, fără a greşi, că scoaterea lui G. Călinescu din Catedra de Literatura română şi întreruperea cursurilor sale la Facultatea de Filologie din Bucureşti s-a datorat „expunerii" lui Leonte Răutu, din septembrie 1949, atac public violent al şefului Secţiei de Propagandă a CC – PMR la adresa concepţiilor călinesciene despre poezie, critică, istorie literară, inclusiv asupra operei *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (1941). În „expunerea" sa, L. Răutu se referă direct la cursul de Teorie a literaturii, pe care G. Călinescu l-a ţinut în anul universitar 1948/49, din octombrie 1948 până în iunie 1949, text pe care pare-se că Leonte Răutu l-a şi consultat.

La toate aceste date trebuie să adaug afirmaţiile lui Paul Georgescu, din 1956, anume că: „în decembrie 1949" a asistat la prelegerea lui G. Călinescu despre *Ion Ghica şi Scrisorile sale*, în Amfiteatrul „Odobescu". Mult mai târziu, în 1982, doamna Cornelia Ştefănescu mi-a prezentat Scrisoarea lui G. Călinescu, din septembrie 1959, trimisă lui Mihail Sadoveanu, din care aflăm:

…aş putea adăuga, fără amărăciune, că în 1954, pretextându-se detaşarea mea temporară la Institut spre a pregăti „Istoria literaturii române", am fost scos în mod subtil din corpul profesoral. [P.Ţ., *Recurs la „dosarul" „Scrinul negru",* în RITL, nr. 3/1983, reprodusă de N. Mecu în ediţia: G. Călinescu. *Opere,* II, *Bietul Ioanide. Scrinul negru,* 2004, p,1595 şi P.Ţ., *Scriitori şi compozitori în luptă cu cenzura comunistă…*, 2006, p. 202]

Profesorii Viorel Alecu şi Cosma Holban, foşti studenţi ai lui G. Călinescu, au observat, în 1999, că informaţiile din *Amurgul Demiurgilor…* sunt „incomplete". Ambii au susţinut că au asistat, în primele luni ale anului 1950, la prelegeri ţinute de G. Călinescu în Sala „Odobescu". şi dl prof. Ghiţă Florea, între 1948 şi 1953 student la Facultatea de Filologie, mi-a atras atenţia că – împreună cu alţi colegi care „sunt martori" – a asistat, în octombrie 1950, la prelegerea lui G. Călinescu din Amfiteatrul „Odobescu" despre Nicolae Filimon! Interzicerea predării cursului s-a făcut în urma unor dispoziţii, probabil, verbale date – de L. Răutu şi M. Roller – ministrului N. Popescu-Doreanu. Până nu se va descoperi vreun act oficial privind decizia de întrerupere a predării cursurilor nu se poate fixa o dată precisă în această chestiune. Adversarii profesorului Călinescu au creat intenţionat o situaţie administrativă bizară, pentru ca liderii statului să nu afle manevrele lor murdare, iar membrii conducerii Ministerului Învăţământului Public, în frunte cu profesorul N. Popescu-Doreanu, s-au pretat la executarea unor „dispoziţii" ilegale, aberante.

Ostracizarea profesorului G. Călinescu de către liderii propagandei pemeriste, în frunte cu Leonte Răutu, în complicitate cu ministrul Învăţământului Public nu i-a împiedicat pe unii colegi din facultate şi grupuri de studenţi să păstreze relaţii profesionale şi umane cu Magistrul.

Pentru atenuarea nedreptăţii făcute autorului *Principiilor de estetică* şi profesorului de Literatură română modernă, conducerea Academiei RPR a propus ca G. Călinescu să aibă, începând cu anul 1951, dreptul ştiinţific de conducător de aspirantură şi doctorat.

În calitate de director de Institut şi academician, specialist în critică şi istorie literară este numit membru în Comisia Superioară de Diplome, instanţă ştiinţifică, cu un rol decisiv în promovarea valorilor intelectuale autentice ale României moderne. Această instituţie, complet independentă, a restabilit, începând cu anul 1954/1955, aspectele juridice, intelectuale şi morale ale titlurilor ştiinţifice şi ale personalului didactic universitar (profesori şi conferenţiari), până în anii 1975/1976, puterile ei decizionale având urmări benefice pentru ştiinţa şi cultura românească.

Pornind de la faptele istorice concrete, trebuie remarcate meritele incontestabile ale lui G. Călinescu din decada 1955–1965, în frecventele reorganizări, completări, schimbări produse în componenţa structurii universitare – Catedra de Literatură română, de la Facultatea de Filologie a Universităţii din Bucureşti. La început, s-au petrecut „schimbări alerte", deseori prin confruntări prelungite şi agitate, în jurul aprecierii valorilor autentice, rezultatul final putând fi considerat drept benefic pentru studenţi, dar şi pentru cercetările în domeniile sensibile ale istoriei literare, esteticii şi stilisticii.

Sub protecţia intelectuală şi civică a academicianului critic şi istoric lierar au fost promovaţi în Catedra de la facultate şi în Institutul de la Academie cercetători tineri, cu vocaţie profesională care – alături de specialişti consacraţi prin lucrări recunoscute – s-au afirmat prin studii publicate, dar şi prin rodnică activitate didactică. S-a sedimentat, în timp, o adevărată mişcare, o şcoală de critică şi istorie literară recunoscută în ţară şi peste hotare. Vechii colaboratori din Universitate, de la Catedră şi din Facultate, foşti studenţi, nu l-au uitat pe profesorul G. Călinescu. După 1955, din când în când, i-au solicitat energia intelectuală să rostească câte o prelegere în localul Universităţii. Am audiat prelegeri în Anfiteatrul „Odobescu" în toamna lui 1955 şi în 1956, dar de neuitat a rămas, pentru mine şi pentru asistenţa din Amfiteatrul Facultăţii de Matematică şi Fizică, prelegerea *Ion Creangă, prozator*, din mai 1957. Maestrul a fost într-o vervă uluitoare. Volutele sale de la narare sobră, la ironie, sarcasm şi humor cuceritor, au condus la apogeul constituit de ambigua „interpretare", în stil călinescian pur, a micului roman *Moş Nichifor Coţcariul*… Asistenţa, formată din elita universitară, doamne şi domni profesori, multe studente şi, evident, colegii lor studenţi a reacţionat elegant şi prompt la fiece accent „tragi-comic"al oratorului pus pe şotii moldoveneşti, cuceritoare fiind voioşia şi deliciile râsului feminin. S-a aplaudat, în final, minute în şir, asistenţii năvălind spre catedră, spre oratorul-profesor îmbrăţişat… de celebrii… matematicieni din Academie şi Universitate.

*

Cei care-i păstrau admirația şi respectul au mai încercat, în 1956 şi 1958, o ieşire din impasul administrativ. I-am propus lui Ion Vitner să-şi prezinte demisia din postul de professor, şef de catedră şi, în acelaşi timp, să ceară Ministrului revenirea lui Călinescu în postul de profesor, şef de catedră, funcție uzurpată în 1950. Cu toate că propunerea nu însemna excluderea din facultate, din Catedra de Literatură română, Ion Vitner a respins *ab initio* propunerea ce i-am făcut-o în numele Secției de la partid, astfel că ministrul Învățământului şi Culturii – Ath. Joja – a fost constrâns să-l „elibereze" pe Vitner de la şefia catedrei, în locul lui fiind numit „cu delegație", George Ivaşcu, conferențiar suplinitor.

La începutul anului 1958, G. Călinescu manifestase dorința de a fi reîncadrat la facultate, dar n-a depus niciun memoriu, preferând ca instituțiile politice să înlăture nedreptatea…

S-a redactat, la Secția de partid, un Referat care, semnat de şeful Secției şi de directorul Direcției de Propagandă şi Cultură a CC – L. Răutu – a fost depus la preşedintele Consiliului de Miniştri, Chivu Stoica. Se propunea reintegrarea acad. G. Călinescu ca profesor titular, şef de catedră, la Catedra de Literatură română a Facultății de Filologie – Universitatea din Bucureşti. Din motive încă neelucidate, şeful Guvernului a tot amânat discutarea „Referatului" primit de la CC – PMR în şedința Consiliului de Miniştri.

Pe 2 martie 1960, la întâlnirea cu Gheorghiu-Dej şi Leonte Răutu, acad. G. Călinescu declara:

„Şi în chestiunea Catedrei aş vrea să vă spun. Cred că nu a fost niciun motiv pentru îndepărtarea mea de acolo.[…] Lipsa de la Universitate îmi dăunează pentru că nu sunt în contact cu elementele tinere, cu studenții. […] În ultima vreme, am fost chemat să țin unele conferințe. Nu este onorabil cauzei noastre de a fi îndepărtat de la Catedră […]"

La acestea, L. Răutu adaugă: „Ministerul Învățământului şi Culturii va soluționa acest lucru". [Cf. P. Țugui, *Scriitori şi compozitori în luptă cu cenzura comunistă,* Albatros, 2006, p. 232]. Am fost revoltat la citirea stenogramei şi pentru că şeful Direcției de Propagandă şi Cultură nu i-a spus lui G. Călinescu despre „referatul" depus la Consiliul de Miniştri, în septembrie 1958, în vederea reintegrării în postul deținut, după aplicarea reformei Învățământului din partea a doua a anului 1948. La începutul anului 1959, am intervenit, atât la ministrul Athanasie Joja, cât şi la Răutu să disute cu preşedintele Consiliului de Miniştri, Chivu Stoica, urgentarea apariției hotărârii guvernamentale de reîncadrare în Universitate a lui G. Călinescu. Aflând, de la ministrul Învățământului şi Culturii, că şeful guvernului are „unele observații" la „referatul" primit de la Direcția de Propagandă şi Cultură, am prezentat situația lui Leonte Răutu, rugându-l să discute cu şeful guvernului şi cu prim-secretarul CC Gheorghiu Dej, pornind şi de la presupunerea mea că ar fi vorba „de intrigi" ale unor „tovarăşi de la facultate…".

şeful Direcţiei de Propagandă şi Cultură a promis că se va interesa la Consiliul de Miniştri de ce se amână decizia de reîncadrare a lui Călinescu la Univ ersitate. În septembrie 1959, L. Răutu mi-a spus că a discutat la secretariatul Comitetului Central despre reîncadrarea în Universitate a lui G. Călinescu şi a primit asigurări din partea „tovarăşului Gheorghiu-Dej" că va recomanda preşedintelui Consiliului de Miniştri ca decizia să apară, la începutul anului universitar 1959/1960. Pentru că hotărârea de guvern n-a apărut până în decembrie 1959, am socotit potrivit să-l informez despre „tergiversări" pe însuşi G. Călinescu. Academicianul a fost extrem de afectat şi mi-a spus că „este nevoit" să se adreseze „conducerii Statului şi partidului". Toate acestea se petreceau în perioada Crăciunului şi Anului Nou 1960, când i-am comunicat, personal, vestea despre tipărirea, în primele luni ale anului 1960, a romanului *Scrinul negru*.

Şeful Direcţiei de Propagandă ştia că hotărârea de reîncadrare ca profesor, şef de catedră, la Facultatea de Filologie, se putea face atunci numai printr-o hotărâre de guvern, care urma să creeze postul de profesor titular, desfiinţat abuziv în 1952 (aşa cum s-a procedat, între anii 1955 şi 1960 şi în alte cazuri similare – profesori universitari titulari eliminaţi din facultăţi în anii 1951–1954). Totuşi, la întâlnirea lui G. Călinescu cu Gheorghiu-Dej, din 2 martie 1960, Leonte Răutu îi spunea academicianului că problema revenirii la Catedră va fi „soluţionată" de minister (?!) Ori, L. Răutu cunoştea legea: Ministerul Învăţământului şi Culturii putea să numească doar „profesori onorifici (consultanţi)", deci cadre didactice universitare ieşite la pensie. G. Călinescu avea atunci numai 61 de ani şi trebuia reâncadrat profesor titular, şef de catedră. El putea să fie profesor activ încă patru ani, până la vârsta de 65 de ani!

Privind situaţia din perspectiva timpului şi judecând-o potrivit experienţei acumulate şi cunoaşterii oamenilor cu care am fost în relaţii instituţionale, sunt convins că înainte de programarea întâlnirii cu acad. G. Călinescu, Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica şi Leonte Răutu au stabilit, peste capul ministrului Învăţământului şi Culturii, acad. Ilie Murgulescu şi al şefului Secţiei de Ştiinţă şi Cultură, ca autorul romanului *Bietul Ioanide* să fie numit doar „profesor onorific". Asemenea „soluţie" putea fi prezentată celor doi lideri numai de Leonte Răutu, cunoscător vechi al legislaţiei privitoare la cadrele didactie universitare.

Trebuie luat în considerare faptul că Răutu, în cazul lui G. Călinescu, a manifestat, în 1960, aceeaşi atitudine incalificabilă, ca şi în cazul lui Tudor Arghezi, în anul 1955! Nu se poate trece cu vederea un alt aspect privitor la acea întâlnire. De ce n-au fost invitaţi de Gheorghiu-Dej ministrul Ilie Murgulescu şi P. Ţugui, mai ales că ultimul era „evocat" de G. Călinescu în *Scrisoarea* trimisă Maestrului Sadoveanu, pe care autorul *Baltagului* a îndrumat-o, spre soluţionare, lui Gheorghiu-Dej? Şeful Direcţiei de Propagandă şi Cultură cunoştea bine opiniile lui P.Ţ. despre romanele *Scrinul negru* şi *Bietul Ioanide,* în plus, i-a împărtăşit, prin semnătură, iniţiativa de reintegrare a lui G. Călinescu ca profesor titular la

Facultatea de Filologie. Prezența celor doi absenți, la discuțiile cu acad. G. Călinescu, ar fi condus, probabil, spre un alt deznodământ.

Aşa-zisa „soluționare", despre care a vorbit L. Răutu, a venit repede din partea guvernului, dar ea a reprezentat o rezolvare păguboasă de întâmpinare parțială, amăgitoare: G. Călinescu era numit doar „profesor onorific", în Catedra de Literatură română. Atât Gheorghiu-Dej, cât şi colaboratorul său întru ideologie, Leonte Răutu, au pierdut încă un prilej de a lăsa o pagină de reparație intelectuală şi morală…

La aflarea deciziei de numire ca „profesor onorific", i-am prezentat lui Leonte Răutu obiecțiile mele de fond. M-a ascultat, şi apoi a susținut că hotărârea aparține conducerii partidului şi guvernului, spunându-mi că pot să mă adresez prim-secretarului Comitetului Central. Am cerut audiență la Gheorghiu-Dej, dar ea n-a fost fixată niciodată, fapt ce m-a determinat să-mi formulez observațiile într-un „raport", pe care l-am depus la Cancelaria CC [Sper să poată fi descoperit]

Întregul adevăr despre acest ultim episod al experienței de profesor universitar a lui G. Călinescu îl vom afla după publicarea documentelor din „dosarul" păstrat în arhiva Consiliului de Miniştri şi a Ministerului Învățământului şi Culturii…

Abstract

The paper provides some new information about G. Călinescu's university career, about his ellection as academician and his moving to the Institute of Literary History and Folklore of Bucharest. Pavel Țugui reveals that Călinescu biography is still controversial, but he brings into the light documets that no one would contradict. Călinescu deems to have faced many difficulties to become professor at the University of Iasi. After one year, in 1945, he moved to the University of Bucharest. In 1949, he was sent away by the communist authorities, although he still was an employee on the paylist of the Faculty of Letters and Philosophy, until 1952. In 1950 he was appointed director of the Institute of Literary History and Folklore of Bucharest, becoming employee of the Romanian Academy.

Key words: University of Bucarest, Romanian Academy, G. Călinescu, social life, biografy.

DOSARUL DE CADRE AL LUI G. CĂLINESCU DE LA ACADEMIA ROMÂNĂ

Dosarul lui G[h]. Călinescu de la Direcţia Personalului (Academia RPR), conţinând relativ numeroase documente (referate de cadre, caracterizări, fişe pentru eliberarea paşaportului etc.), vehiculează cam aceleaşi date biografice, uneori preluând de la un referat la altul fraze şi aprecieri din caracterizările anterioare.

Totuşi, datorită încercării de cuprindere a tuturor informaţiilor posibile despre persoana Profesorului şi a soţiei sale, precum şi despre părinţii lor şi, prin extindere, despre toate rudele din ţară şi de peste hotare, se colectează şi se sistematizează cam tot ce se putea şti despre biografia, formaţia intelectuală, călătoriile şi averea cuplului G. Călinescu – Vera Călinescu, cu precizarea că orice dată furnizată este absolut autentică.

Pentru istoricul literar, datele biografice din dosarul de cadre sunt în genere cunoscute. Mai puţin, poate, ştirile despre călătoriile Profesorului din perioada interbelică, în speţă despre cele din 1936 şi 1938 – în Franţa şi Italia, „pentru studii", precum şi informaţiile despre limbile străine cunoscute: „franceza, italiana (bine), spaniola, germana, engleza (citeşte)".

De asemenea, se ştie mai puţin despre fratele doamnei Vera Călinescu, de la Iaşi, „pensionar, fost comandor aviator".

Ştirea senzaţională o constituie data de naştere, care este alta decât cea cunoscută.

În toate biografiile şi articolele despre Gh. Călinescu, inclusiv în majoritatea fişelor de cadre, figurează ca dată a venirii Profesorului pe lume: 19 iunie 1899. Or, el declară, sub semnătură, că s-a născut la „19 iunie stil vechi", ceea ce ne trimite la 2 iulie stil nou!

Absolut incredibilă, dar sigură, întrucât nu putea face un fals în acte publice, este, de asemenea, şi specificarea din „referatul" întocmit de Iorgu Iordan (datat: „Bucureşti, 17 septembrie 1959") că G. Călinescu a rămas în documentele Universităţii cu titulatura de „profesor, şef de catedră la Facultatea de Filologie, Bucureşti", din „1945, până în 1954"[1], perioadă în care (din 1948, când era numit director al nou-înfiinţatului Institut de Istorie Literară şi Folclor al Academiei RPR) nu a mai predat niciun curs şi, de la o vreme, nu a mai primit niciun ban de la Facultate.

Aşa încât, G. Ivaşcu, în „lecţia" memorabilă despre G. Călinescu din 1998, avea dreptate să-l considere pe Profesor şef de catedră perpetuum de drept, din moment ce chiar direcţia comunistă a Facultăţii nu îndrăznea să-l radieze în scripte din funcţia pe care nimeni altcineva nu era mai în măsură s-o deţină.

În genere favorabile, scrise chiar cu adulaţie, referatele din dosarul pe care îl publicăm, conţin, într-un singur caz – al referatului datorat lui Iorgu Iordan, pe atunci vicepreşedinte al Academiei RPR –, câteva înţepături în măsură să explice animozitatea care a existat între cele două mari personalităţi.

După relevarea cu obiectivitate a meritelor profesorului G. Călinescu, Iorgu Iordan nu se putea abţine să nu-şi formuleze opiniile personale despre cel pe care nu-l dorise profesor la Iaşi:

„Totuşi – notează el – o latură negativă în opera lui G. Călinescu, care denotă o slabă orientare politică şi un slab nivel ideologic, este lucrarea apărută după 23 August 1944, *Bietul Ioanid[e]* (roman), care a fost şi retrasă din librării.

De asemeni, comportarea sa faţă de colectiv nu este cea mai principială, prin faptul că este uşor influenţabil, uneori foarte nervos şi se colaborează greu cu dânsul".

---

[1] În cererea de paşaport pentru China (28 sept. 1953), confirma el însuşi deţinerea funcţiilor respective la Facultate.

RITL, nr. 1–4, p. 115–133, Bucureşti, 2009

Mai mult ca sigur, G. Călinescu a aflat – prin „oamenii de bine” care-l simpatizau la Academie – despre incriminarea din referat şi i-a adăugat marelui lingvist supranumele de Taifun, fabulând tot soiul de anecdote care circulă în memoriile contemporanilor.

Résumé

En publiant le dossier complet des comptes-rendus et des documents de G. Călinescu trouvé dans les archives de l'Academie Roumaine, l'auteur met en évidence – au-delà des dates biographiques en général connus – deux renseignements nouveaux: la date exacte de naissance: 19 juin 1899, de la date de l'apparition de l'écrivain en tant que professeur dans les actes de l'Université: 1954, quoique, depuis 1948, il n'a plus enseigné à la faculté, jusqu'en 1961.

(prezentare de I. Oprişan)

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
DIRECŢIA PERSONALULUI

Buc., 17 septemb. 1959

REFERAT

ACAD.: CĂLINESCU GHEORGHE
Membru titular

Data şi locul naşterii:	= 19 iunie 1899, Bucureşti
Origina socială:	= mic-burgheză (funcţionar CFR)
Naţionalitatea:	= română
Studii:	= doctor în Litere şi Filosofie
Profesia de bază:	= scriitor şi critic literar
Funcţia actuală:	= director ştiinţific institut
Limbi străine:	= franceza, italiana
Starea civilă:	= căsătorit, fără copii
Starea materială:	= un apartament pe care îl locuieşte
Apartenenţa politică:	= fără partid
Domiciliul actual:	= Bucureşti, str. Vlădescu, 53 Raionul Stalin

Între anii 1906–1910	a urmat şcoala primară la Iaşi.
Între anii 1910–1918	a urmat liceul teoretic în Bucureşti.
Între anii 1918–1921	a urmat Facultatea [de] Litere şi Filosofie din Bucureşti, funcţionând şi ca paleograf la Arhivele Statului.
Între anii 1922–1924	asistent pe lângă Catedra de Limbă italiană de la Facultatea de Litere din Bucureşti.

Între anii 1924–1926	studiază la Roma, fiind membru al Şcolii Române de acolo.
Între anii 1926–1937	profesor de limba italiană şi limba română la Timişoara şi „Gh. Şincai", Bucureşti.
Între anii 1937–1945	profesor la Facultatea de Filosofie, Iaşi, Catedra de Istoria literaturii române.
Între anii 1945–1954	profesor şef catedră la Facultatea [de] Filologie, Bucureşti
1948–	şi în present, director ştiinţific la Institutul de Istorie Literară şi Folclor al Academiei RPR.

Plecări în străinătate: înainte de 23 August 1944 a fost în vizită de studii în Turcia, Grecia, Italia, Franţa şi Germania. [După] 23 August 1944 a vizitat de două ori Uniunea Sovietică (1946, 1952, în delegaţie), şi R.P. Chineză (1953).

SITUAŢIA FAMILIALĂ

Tatăl – Constantin Călinescu, decedat în 1907, a fost funcţionar la CFR.

Mama – Maria Călinescu, decedată în 1946, născută Căpităneşcu, a fost casnică.

Părinţii n-au posedat avere şi n-au fost înscrişi în nicio organizaţie politică.

Soţia – Călinescu Elisabeta, născută Trifu, casnică, este fără de partid.

Părinţii soţiei: Simion şi Elisabeta Trifu, sunt decedaţi, au fost mici proprietari urbani.

CARACTERIZARE

Istoric şi critic literar, poet şi prozator, acad. Gh. Călinescu este una dintre personalităţile culturale proeminente din RPR. Debutează în literatură în perioada 1926–1927 impunându-se de la început ca un profund cunoscător al clasicilor români. Faptul acesta a constituit, în acea epocă, o atitudine de protest împotriva decăderii literaturii burgheze.

În anul 1932, dă publicităţii prima sa lucrare de mare amploare *Viaţa lui Mihail Eminescu* continuată cu *Opera lui Mihai Eminescu* (5 vol., 1934–1936), care îl consacră ca pe cel mai mare scriitor şi istoric literar al generaţiei sale. În continuare, publică o monografie intitulată *Viaţa lui Creangă,* o serie de romane, continuând şi activitatea sa de colaborator la diferite reviste.

Activitatea sa de critic literar culminează cu *Istoria literaturii române de la origini şi până în prezent* (Buc., 1941), operă prodigioasă ca erudiţie, documentare, talent şi ascuţimea judecăţii critice.

Această lucrare, care deschide o epocă în literatura română, a trezit duşmănia cercurilor reacţionare fasciste, care guvernau atunci ţara, datorită mai ales faptului că Gh. Călinescu, lipsit de orice prejudecăţi rasiale, considera în literatura română şi un număr de scriitori evrei de talent.

Alături de activitatea sa pe tărâmul creaţiei literare şi al criticii, Gh. Călinescu este şi un scriitor care a luptat zi de zi cu arma scrisului pentru promovarea ideilor de democraţie şi socialism.

Ca profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti a ridicat cadre de tineri cercetători competenţi, iar după 1944 a adus un aport important în opera de reconsiderare a marilor noştri scriitori, publicând şi o serie de volume care cuprind într-un stil entuziast impresii dintr-o călătorie în URSS (volumele: *Kiev, Leningrad, Moscova)*.

Numit membru titular al Academiei RPR, de la înfiinţarea ei şi director ştiinţific al Institutului de Istorie Literară şi Folclor, acad. Gh. Călinescu, este astăzi unul dintre cei mai reprezentativi scriitori români, atât pe tărâmul criticii literare, cât şi în domeniul creaţiei literare.

În trecut n-a făcut parte din niciun partid burghez, dimpotrivă, în lucrările sale dinainte de 1944 a dovedit o atitudine justă şi o înaltă ţinută ştiinţifică, înlăturând orice fel de discriminări rasiale şi vorbind despre relaţiile scriitorilor noştri cu Rusia, ceea ce i-a atras ura huliganilor.

Totuşi, o latură negativă în opera acad. Gh. Călinescu – care denotă o slabă orientare politică şi un slab nivel ideologic – este lucrarea apărută după 23 August 1944, *Bietul Ioanid*[*e*] (roman), care a fost şi retrasă din librării.

De asemeni, comportarea sa faţă de colectiv, nu este cea mai principială, prin faptul că este uşor influenţabil, uneori foarte nervos şi se colaborează greu cu dânsul.

Acad. Gh. Călinescu, este deputat al Marii Adunări Naţionale şi deputat al regiunii Galaţi.

Pentru merite deosebite aduse în domeniul creaţiei literare a fost decorat cu „Ordinul Muncii” cls. I (1953) şi cls. III (1954) „Steaua RPR” cls. II-a (1959).

Dat fiind valoarea lucrărilor sale literare, suntem de acord cu propunerea ca acad. Gh. Călinescu, să meargă în R. Cehoslovacia conform planului de colaborare ştiinţifică, pentru probleme de istorie literară.

Vicepreşedinte al Academiei RPR,

Acad. Iorgu Iordan

DIRECTOR,

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
DIRECȚIA CADRELOR

TOV. ACAD. PROF. CĂLINESCU GHEORGHE

REFERAT

Data şi locul naşterii:	= 19.VI.1899 în Bucureşti.
Naționalitatea:	= română.
Orig. socială:	= mic-burgheză.
Studii:	= doctor în Litere şi Filosofie.
Profesia de bază:	= profesor.
Starea civilă:	= căsătorit, fără copii.
Apart. politică:	= fără Partid.

Tov. ACAD. PROF. GHEORGHE CĂLINESCU – este un specialist de valoare în domeniul istoriei şi criticii literare, ataşat luptei clasei muncitoare şi ţelurilor ei înalte.

Încă în lucrările sale dinainte de 1944, a dovedit o atitudine justă şi o înaltă ținută ştiințifică, înlăturând orice fel de discriminări rasiale şi vorbind despre relațiile scriitorilor noştri cu Rusia, ceea ce i-a atras ura şi criticile huliganilor.

Ca profesor universitar la Iaşi şi Bucureşti, a ridicat cadre de tineri cercetători competenți, iar după 1944, a adus un aport important în opera de reconsiderare a marilor noştri scriitori.

Conduce Institutul de Istorie Literară şi Folclor al Academiei RPR, îndrumând pe colaboratorii săi pe calea însuşirii creatoare a experienței sovietice.

Cu diferite prilejuri şi-a dat sprijinul său neprecupețit acțiunii de popularizare a ştiinței şi culturii prin articole şi conferințe.

Este un consecvent luptător pentru pace.

Pentru munca şi valoroasa sa activitate în domeniul istoriei şi criticii literare, Republica Populară Română l-a distins cu „Ordinul Muncii Clasa 1-a şi „A 5-a Aniversare a RPR".

DIRECTORUL CADRELOR,

CERERE

Subsemnatul Gheorghe Călinescu rog să binevoiți a-mi aproba (Eliberarea/ Prelungirea/Preschimbarea/Viza) unui paşaport pentru a călători în ..... În acest scop completez următoarele:

I. DATE PERSONALE

Numele şi pronumele Călinescu Gheorghe (pentru femei, numele de naştere) .....

Nume purtat anterior –

Porecle–

Cetățenia (în prezent) română, (în trecut) română.

Naționalitatea română.

Locul naşterii (comuna, raionul, regiunea, țara): Bucureşti.

Ziua, luna şi anul naşterii: 19 iunie 1899 st. v.

Studii: doctor în Filosofie şi Litere.

Ce limbi străine cunoaşte: franceza, iatiana (bine), spaniola, germana, engleza (citeşte).

Domiciliul actual: țara RPR. Regiunea Bucureşti. Raionul Stalin. Comuna Bucureşti, Str. Vlădescu, 53, din anul 1942.

Semnalmente

Talia mijlocie. Părul castaniu-cărunt. Ochii căprui. Fața ovală. Semne particulare …….....

II. SITUAȚIA PROFESIONALĂ

Profesia de bază: profesor univ. academician.

a) Ocupația în prezent: Director al Inst. de Istorie Lit. şi Folclor. Lucrez la: (denumirea, obiectul şi adresa inst.) Inst. de Istorie Lit. şi Folclor al Academiei RPR. Funcția director, [Bdul Republicii, 73].

b) Ocupații avute în trecut (în tabloul de mai jos se trec datele de când a intrat în câmpul muncii sau de când a început studiile superioare):

Intervalul		Instituția (şc. superioară) localitatea	Funcția (anul de studii)	Domiciliul în acest interval
De la data de	Până la data de			
1 sept. 1924	1 sept. 1926	Liceul Diaconovitz, Loga, Timişoara	profesor l. italiană	în concediu de studii
1 sept. 1926	1 oct. 1937	Liceul Şincai, Bucureşti	profesor l. italiană	Bucureşti
1 oct. 1937	1 oct. 1945	Fac. de Filosofie şi Lit., Iaşi	profesor de ist. lit. române	Iaşi
1 oct. 1945	până prezent	Fac. de Filologie, Univ. C.I. Parhon	profesor, şef de catedră – ist. lit. române	Bucureşti
1 mai 1949	până în prezent	Inst. de Ist. Lit. şi Folclor al Acad. RPR	Director	Iaşi

III. SITUAȚIA MILITARĂ

Unitatea ……. Gradul …… Ctg. 1928. Libret militar Nr. …… Alte acte militare ce posed: Nr. Certificat de dispensă, nr. 47/1921.

Am fost (prizonier, internat în lagăr, la muncă obligatorie în țară, în străinătate) de la data, până la data: Nu.

Repatriat (punctul de frontieră, data, Nr. actului): Nu.

Decorații obținute (motivul): Nu.

IV. STAREA CIVILĂ A SOLICITANTULUI

Căsătorit (văduv, divorțat): căsătorit.

a) Dacă în trecut a mai fost căsătorit: Nu. Cu cine (numele şi pronumele la naştere): Nu.

Domiciliul şi ocupația prezentă a fostei soții: Nu.

Dacă s-a recăsătorit (cu cine) ……....…….

Numele şi pronumele …….....……...

Ocupația: Nu.

b) Data căsătoriei actuale: 23 aprilie 1929. Numele de familie şi pronumele de naştere a actualei soții: Trifu Elisabeta (Alice-Vera). Schimbări de nume survenite ..... Locul şi data naşterii soției: Bucureşti, 10 Ianuarie 1909. Bul. de ident. C.M.C. circ. 7 Miliție/5537 din 10 febr. 1950. Cetățenia soției la naştere: română. Actuală: română. Studiile soției: liceale. Profesiunea actuală a soției: Casnică. Salariul ..... Profesiile soției avute în trecut (în ce întreprindere a lucrat, timpul şi funcția avută): Nu.

Dacă a mai fost căsătorită, cu cine (numele, pronumele, domiciliul şi profesia): Nu.

V. STAREA MATERIALĂ

a) Starea materială în ultimii 10 ani (avere mobilă, firme comerciale, întreprinderi, reprezentanțe de firme în străinătate, apartamente, unde se află, descrierea lor. Se va specifica dacă au fost vândute, expropriate sau naționalizate).

Ale soțului: Nimic.

Ale soției: Un apartament mic, în limitele legale, în Str. Vlădescu, 53, raionul Stalin.

b) Situația materială în străinătate (avere mobilă, imobilă, firme comerciale, întreprinderi, reprezentanțe, etc.) unde se află, descrierea lor şi cine le administrează.

Ale soţului: Nimic.
Ale soţiei: Nimic.
c) Posed fonduri lichide în depozit (acţiuni) în ţară şi străinătate.
soţul: Nimic.
soţia: Nimic.
d) Mă întreţin din:
soţul: salariu .....
soţia: salariu .....
sunt întreţinut de .....
domiciliat în .....
de profesie ..... gradul de rudenie ..... apartamentul în care locuiesc se compune din ..... Numele persoanelor care mai locuiesc în apartament în afară de petiţionar: o femeie de serviciu.

VI. SITUAŢIA POLITICĂ

a) Fac parte din următoarele (organizaţii politice, asociaţiuni cu scop nelucrativ, sindicat) se va indica nr. şi data legitimaţiei.
Soţul: Nu fac parte dintr-un partid politic, fiind însă deputat al Marii Adunări Naţionale şi deputat al regiunii Galaţi.
Carnet de deputat al MAN nr. 101 din 24.I.953.
Soţia: Nu.
b) În trecut am făcut parte din următoarele organizaţii politice (de la data de, până la data de):
Soţul: Partidul Naţional Popular de la înfiinţare până la desfiinţarea lui; am fost deputat al Marii Adunări Naţionale în cele două legislaturi trecute.
Soţia: Nu.

VII. SITUAŢIA JURIDICĂ

c) Am suferit condamnări politice sau de drept comun (data şi faptele):
Soţul: Nu.
Soţia: Nu.
d) Am fost internat în lagăr (de la data, până la data):
Soţul: Nu.
Soţia: Nu.
e) Am acţiuni judecătoreşti în curs (instanţa, localitatea, cauza):
Soţul: Nu.
Soţia: Nu.

VIII. SITUAȚIA FAMILIALĂ

a) Copii minori (numele şi pronumele, vârsta, ocupația, domiciliul): Nu.

b) Copii majori (numele şi pronumele, vârsta, profesia, ocupația, domiciliul, starea civilă, situația politică) dacă au suferit condamnări politice sau de drept comun (data şi faptele): Nu.

c) Părinții solicitantului (se va răspunde la toate întrebările atât pentru părinții buni, precum şi pentru părinții vitregi):

Numele şi pronumele tatălui: Constantin Călinescu – decedat în 1907.

Numele şi şi pronumele mamei: Maria Căpitănescu decedată în 1946.

Domiciliul (regiunea, raionul, oraşul, comuna, strada): decedați.

Profesia părinților (înainte de 23 August 1944).

Tata: Funcționar de birou în adm. CFR, decedat în 1907.

Mama: decedată, casnică.

(După 23 August 1944):

Tata: decedat.

Mama: decedată.

Situația materială (înainte de 23 August 1944):

Tata: nicio avere.

Mama: nicio avere.

(După 23 August 1944):

Tata: decedat.

Mama: decedată.

Situația politică (înainte de 23 August 1944) din ce org. sau partid a făcut parte:

Tata: N-a făcut parte din niuciun partid (decedat 1907).

Mama: Nu.

Situația politică (după 23 August 1944):

Tata: Nu.

Mama: Nu.

Dacă au suferit condamnări sau au fost internați în lagăr (data şi faptele):

Tata: Nu.

Mama: Nu.

d) Părinții soției (numele şi pronumele, domiciliul):

Tata: Simion Trifu – decedat.

Mama: Elisabeta Trifu – decedată.

Părinți vitregi .....

Ocupația, situația materială şi politică (înainte de 23 August 1944):

Tata: Mic proprietar urban.

Mama: Casnică.

(După 23 August 1944):

Tata: decedat.

Mama: întreținută de copii până la moarte.

Dacă au suferit condamnări politice sau de drept comun (data şi faptele):

Tata: Nu.

Mama: Nu.

e) Fraţii şi surorile solicitantului (Numele şi pronumele, profesia, ocupaţia, întreprinderea unde lucrează, domiciliul, starea civilă, situaţia politică în trecut şi în prezent) dacă au suferit condamnări politice sau de drept comun, sau au fost internaţi în lagăre (data şi faptele): n-are.

f) Rude apropiate în ţară (unchi, veri, cumnaţi şi alte rude apropiate), numele pronumele, ocupaţia, adresa, situaţia politică şi materială în trecut şi în prezent. Dacă au suferit condamnări politice sau de drept comun, dacă au fost internaţi în lagăre (pentru ce fapte, data şi localitatea).

Ale soţului: n-are.

Ale soţiei: un frate la Iaşi, pensionar, fost comandor aviator.

g) Rude în străinătate (gradul de rudenie, numele şi pronumele, profesia, când a locuit în ţară. Din ce organizaţie sau partid a făcut şi face parte, cu ce se ocupa, când şi cum au plecat din ţară, motivul plecării, localitatea şi ţara, adresa în patria unde sunt stabilite, dacă poartă corespondenţă cu ei).

Ale soţului: Nu are.

Ale soţiei: Nu are.

IX. CĂLĂTORII ÎN STRĂINĂTATE (în trecut)

a) Petiţionarul a mai solicitat paşaport, dar n-a primit (data, destinaţia, motivul): Nu.

b) Petiţionarul a mai obţinut paşaport (nr., data, destinaţia, scopul călătoriei şi dacă l-a folosit) : A mai obţinut paşaport spre a merge la studii; ultimele pe care le posedă sunt: nr. 281, 937 din 1 Sept. 1938 şi 27.873 din 23 Oct. 1946.

c) Petiţionarul posedă paşaport, nr. ……. felul …….. eliberat de: Nu la data de .....

d) Rude care posedă sau au cerut paşaport (soţ, soţie, copii, părinţi, socri, fraţi, surori, cumnaţi, cumnate, data solicitării sau obţinerii, data ieşirii din ţară, unde se află): Nu.

e) Cu paşapoartele avute de subsemnatul, am călătorit prin (ţările pe unde am fost, localităţile prin care am trecut, timpul cât am stat în fiecare loc, motivul călătoriilor).

în 1921, în Italia, pentru studii.

în 1924–26, în Italia, pentru studii.

în 1936, în Franţa, Italia pentru studii

în 1938, în Franţa, Italia, pentru studii.

în 1946, în URSS, trimis de guvernul român în delegaţie la serbarea Revoluţiei din Octombrie.

f) Am avut legături în străinătate cu (institutul, firme, organizații, persoane oficiale, persoane particulare) : Nu.

g) Am avut următoarele incidente (arestări, procese, provocări, scandaluri, etc.) în străinătate: Nu.

X. CĂLĂTORIA PREZENTĂ

Doresc să plec în Republica Populară Chineză

Tranzit prin …….....…….. Ieşind din țară prin punctul de frontieră …… însoțit de ……..……..

XI. SCOPUL CĂLĂTORIEI

……
……

Îmi asum responsabilitatea pentru cele arătate în prezenta cerere, cunoscând că orice inexactitate atrage după sine sancțiunea prevăzută în art. 17, al legii nr. 239/948 asupra actelor de călătorie pentru străinătate.

Semnătura petiționarului,
(ss) G. Călinescu.
Localitatea Bucureşti şi data 18 Sept. 1953.

XII. VERIFICĂRI

Verificat cererea aprobată (instituția unde lucrează).
(Semnătura descrifrabilă)

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
DIRECȚIA CADRELOR

CARACTERIZARE

TOV. ACAD. PROF: CĂLINESCU GHEORGHE

Tov. Acad. Prof. CĂLINESCU GH. este un specialist de valoare în domeniul istoriei şi criticii literare, ataşat luptei clasei muncitoare.

În lucrările sale dinainte de 1944 a dovedit o atitudine justă şi o înaltă ținută ştiințifică, înlăturând orice fel de discriminări rasiale şi vorbind despre relațiile scriitorilor noştri cu Rusia, ceea ce i-a atras ura şi criticile huliganilor.

Contribuie cu scrisul şi activitatea sa la educarea în spirit nou, revoluţionar, a ostaşului român. Director al Inst. de Istorie Literară şi Folclor al Academiei RPR, dă o mare atenţie producţiei literare a poporului pentru culegerea căruia a trimes echipe speciale pe teren.

Materialul publicat în revista Institutului cuprinde mărturii asupra urii şi blestemelor poporului la adresa armatei de pe vremea ciocoilor şi dragostea lui pentru Armata Democrată.

Creaţia populară de azi, privind Armata, are un puternic caracter mobilizator, iar Acad. Prof. Călinescu culegând-o din popor pentru a o răspândi iarăşi în masa mare a poporului şi ostaşilor îndeplineşte o operă de educaţie în spirit nou a ostaşilor Republicii noastre Populare.

DIRECTOR CADRE,

[Dosar date academice]

GEORGE CĂLINESCU

Profesor la Universitatea din Bucureşti. Academician. Directorul Institutului de Istorie Literară şi Folclor al Academiei RPR. Deputat în Marea Adunare Naţională. Decorat cu Ordinul Muncii cl. I, în 1952.

Născut la 1899, în oraşul Bucureşti, în iunie 19.

A urmat clasele primare la Iaşi şi liceul la Bucureşti, obţinând bacalaureatul în anul 1918. Se înscrie la Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti, pe care o absolvă în anul 1921, luând licenţa în Filologie modernă, cu menţiunea maximă. Ca student, a funcţionat şi ca paleograf la Arhivele Statului.

În 1922, este numit asistent pe lângă Catedra de lb. italiană de la Facultatea de Litere din Bucureşti, funcţie pe care o deţine până în toamna anului 1924, când pleacă pentru studii la Roma, fiind numit membru al Şcoalei Române de acolo. Încă înainte de a pleca, fusese trimis de câţiva ani (încă din timpul studenţiei), redactor prim al revistei de cultură italiană „Roma” ce apărea la Bucureşti sub direcţia profesorului universitar Ramiro Ortiz.

La Roma, G. Călinescu studiază timp de doi ani la Arhivele Române, publicând lucrarea intitulată *Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldova nei secoli XVII e XVIII* (Roma, 1925).

Întors în ţară, în 1926, depune examenul de capacitate şi este numit profesor în învăţământul secundar, mai întâi, la Timişoara şi apoi în Bucureşti, la Liceul „Gheorghe Şincai”, la Catedra de lb. română şi lb. italiană.

În acelaşi timp, începe colaborarea la revistele „Viaţa românească”, „Adevărul literar” şi „România literară”, devenind şi redactor al celei dintâi, în 1934.

În 1932, dă publicităţii prima sa lucrare de mare amploare, *Viaţa lui Mihai Eminescu*, continuată cu Opera lui Mihai Eminescu (5 vol., 1934–1936), care îl consacră ca pe cel mai mare scriitor şi istoric literar al generaţiei sale. Tot cu o lucrare despre un manuscris necunoscut al lui Mihai Eminescu (*Avatarurile Faraonului Tla)* trece examenul de doctorat, în 1937, la Universitatea din Iaşi.

În 1938, apare *Viața lui Ion Creangă,* monografie consacrată celui de al doilea mare nume al literaturii române.

În aceeaşi epocă se situează şi o activă colaborare la revistele de mai sus.

În 1933 tipăreşte primul său roman *Cartea nunții*, urmat de *Enigma Otiliei* (2 vol., Buc., 1938).

Activitatea sa de critic literar culminează cu *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (Buc., 1941), operă monumentală, prodigioasă ca erudiție, documentare, talent şi ascuțimea judecății critice. Această lucrare, care deschide o epocă în literatura română, a trezit duşmănia cercurilor reacționare fasciste care guvernau atunci țara, datorită mai ales faptului că George Călinescu, lipsit de orice prejudecăți rasiale, considera în *Istoria literaturii române* şi un număr de scriitori evrei de talent. Gazetele vremii, în frunte cu „Curentul" lui Pamfil Şeicaru, au mers până acolo încât au cerut arderea cărții şi arestarea autorului (Vezi articolul *O mare ruşine* [*O falsă istorie literară Gh. Călinescu, „Istoria literaturii române"*] din „Curentul", anul [XIV], nr. [4980], din [25 decembrie 1941, p. 3]).

În urma acestei campanii, cartea a fost retrasă din librării, dar valoarea ei neprețuită o făcea totuşi să circule în mod clandestin.

Retras la Iaşi, unde i se încredințează o conferință de literatură la Facultatea de Litere şi Filosofie de acolo, George Călinescu scoate „Jurnalul literar" („Viața românească" şi „Adevărul literar" îşi încetează apariția), unde publică studii de estetică literară şi de critică. Tot acum (1943) publică poemul dramatic *Şun sau Calea neturburată,* „mit mongol", în care apare filosofia politică a lui George Călinescu: democratismul său transpus pe plan mistic, singurul mod în care se putea vorbi atunci despre democrație.

În 1944, după eliberare, este numit profesor – întâi la Iaşi şi apoi la Bucureşti – la Catedra de Istoria literaturii române moderne, pe care o ocupă până în prezent.

Alături de activitatea sa pe tărâmul creației literare şi al criticii, George Călinescu este şi un scriitor militant, un luptător pentru popor, pentru o viață mai bună, pentru socialism. Ca director al ziarelor „Tribuna poporului" (oct., 1944–1945) şi „Națiunea" (organ al Partidului Național Popular, al cărui membru fondator este, alături de prof. academician Constantinescu-Iaşi), el a luptat zi de zi cu condeiul pentru promovarea ideilor de democrație şi socialism.

Numit membru al Academiei RPR de la înființarea ei (1949) şi director al Institutului de Istorie Literară şi Folclor al acestei înalte instituții, George Călinescu este astăzi unul dintre cei mai reprezentativi scriitori români, atât pe ternul criticii literare cât şi în domeniul creației literare.

În ultimii ani a publicat, pe lângă articolele din „Scânteia", „Contemporanul" şi Buletinul Institutului de Istorie Literară şi Folclor al Academiei RPR, volumele *Kiev, Leningrad, Moscova* (impresii dintr-o călătorie din URSS – Buc. 1949), ediția operelor lui Ion Creangă şi romanul *Bietul Ioanide* (Buc., 1953).

Conferințele sale despre Rabelais, Tolstoi, Gorki, Cehov, susținute sub auspiciile Academiei RPR, Institutului Româno-Sovietic şi Societății pentru Răspândirea Științei şi Culturii, urmărite de un foarte numeros public, fac din George Călinescu o figură proeminentă şi populară în rândurile oamenilor muncii.

BIBLIOGRAFIE

A. Lucrări originale

1. *Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldova, nei secoli XVII e XVIII,* Roma, 1925.

2. *Viaţa lui Mihai Eminescu,* ed. I, Buc., 1932, ed. II, Buc., 1933, ed. III, Buc., 1938.

3. *Cartea nunţii* – roman – Buc., 1933.

4. *Opera lui Mihai Eminescu,* vol. I–V, Buc., 1934–1936.

5. *Poezii* – Buc., 1937.

6. *Avatarurile Faraonului Tla* (teză de doctorat).

7. *Enigma Otiliei* – roman, vol I–II, Buc., 1938; ed. II, Buc., 1946.

8. *Viaţa lui Ion Creangă,* Buc., 1938.

9. *Principii de estetică,* Buc., 1939.

10. *Tudor Arghezi* – studiu critic (Iaşi, „Jurnalul literar", 1939).

11. *Liviu Rebreanu* – studiu critic (Iaşi, „Jurnalul literar", 1939).

12. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* Buc., 1941.

13. *Şun sau Calea neturburată* – mit mongol, ed. I, Buc., 1942, ed. II, Buc., 1953.

14. *Istoria literaturii române* – compendiu, Buc., 1945.

15. *Impresii asupra literaturii spaniole,* Buc., 1946.

16. *Sensul clasicismului* (extras din „Rev. Fund. Reg.", nr. 2, seria nouă, febr., 1946).

17. *Kiev, Moscova, Leningrad,* Buc., 1949.

18. *Trei nuvele,* Buc., 1949.

18. *M. Eminescu* – Poezii, Ediţie întocmită şi comentată.

20. *Ion Creangă, Opere,* Ediţie îngrijită, Buc., 1953.

21. *Caragiale despre alegerile din trecut în ţara noastră* (conferinţă), Buc., 1952.

22. *Bietul Ioanide,* roman, Buc., 1953.

B. Manuale şcolare

1. *Limba română pentru cl. I gimnaziu unic,* Buc., 1947.

2. *Limba română pentru cl. IV licee de băieţi şi fete,* Buc., 1947.

3. *Istoria literaturii române pentru cl. VIII* – Redactată în colaborare cu prof. I. Vitner şi conf. Ov. S. Crohmălniceanu, Buc., 1953.

4. *Istoria literaturii române pentru cl. IX* – idem.

C. Traduceri

1. Giovanni Papini, *Un om sfârşit,* Buc., 1923.

ACTIVITATEA ŞTIINŢIFICĂ A ACAD. GEORGE CĂLINESCU

Istoric şi critic literar, poet şi prozator, acad. G. Călinescu este una din personalităţile culturale proeminete din RPR. Debutează în literatură în perioada 1926–1927, impunându-se de la început ca un profund cunoscător al marilor clasici ai literaturii române. Faptul acesta era însemnat, fiind la acea epocă o atitudine de protest împotriva decăderii literaturii burgheze. Prin activitatea sa, acad. G. Călinescu atrăgea atenţia miilor de cititori asupra marii tradiţii realiste şi populare a literaturii noastre naţionale. În 1932, el publică *Viaţa lui M. Eminescu,* care a rămas până astăzi una din cele mai bogat documentate şi mai conştiincioase biografii a marelui clasic român. Între 1934–1936, acad. G. Călinescu publică *Opera lui M. Eminescu,* cea mai vastă şi aprofundată analiză care s-a făcut operei marelui poet, aducând pentru prima dată în conştiinţa marelui public opera postumă, de dimensiuni uriaşe, a lui Eminescu. În 1938, apare *Viaţa lui Creangă,* un alt mare clasic al literaturii române din a doua jumătate a secolului XIX.

În 1941, apare *Istoria literaturii române de la începuturi şi până în zilele noastre* [sic!].

Ca romancier, acad. G. Călinescu publică *Cartea nunţii* (1933) şi *Enigma Otiliei* (1938), în care se creează, la modul balzacian, viaţa burgheziei şi a micii burghezii orăşeneşti, aducând, prin realismul acestor romane, o contribuţie la dezvoltarea prozei noastre literare.

După eliberarea patriei noastre, acad. G. Călinescu depune o intensă activitate ca gazetar, prozator, istoric şi critic literar.

El ia atitudine în pamflete scrise cu mare talent împotriva partidelor reacţionare şi fascizante, dând astfel sprijin preţios luptei dusă de clasa muncitoare şi de partidul ei.

Numit director al Inst. de Istorie Literară şi Folclor al Academiei RPR, G. Călinescu depune o intensă activitate pentru crearea unei critici şi istorii literare în spirit marxist-leninist.

Este deputat în Marea Adunare Naţională.

Pentru merite deosebite pe tărâmul învăţământului superior, acad. G. Călinescu a fost decorat cu „Ordinul Muncii" Cl. I-a şi cu medalia „Cinci Ani de la Instaurarea RPR".

[Caracterizarea se păstrează şi într-un dublet ms.]

Profesor, şef Catedră.

[Critic şi istoric] literar, cu o vastă activitate literară. Are numeroase lucrări de critică şi literatură, are articole publicate în presă. Este apreciat ca unul din cei mai talentaţi critici literari. Fruntaş în viaţa publică din RPR.

Pentru activitatea sa rodnică pe tărâmul culturii a fost ales deputat în Marea Adunare Națională. Îl propunem a fi decorat cu „Ordinul Muncii" cl. I-a.

Conf. cu Originalul
din dosarul de cadre de la M. Învățământului
ss. indescifrabil
12.I.1955
Călinescu Gh. profesor

Membru PMR (PCR) este academician şi scriitor, deputat în Marea Adunare Națională. Apreciat ca unul dintre cei mai talentați în specialitatea sa.

Funtaş al vieții publice din RPR. Este numit în numeroase comitete de organizare.

Conf. cu Originalul
din dosarul de cadre de la Minist. Învățământului
ss. indescifrabil
12.I.1955

Biblioteca Academiei RPR
Serviciul de Bibliografie şi Documentare

LUCRĂRILE ACAD. PROF. GEORGE CĂLINESCU 1925–1953

(Schiță bibliografică)

1925

Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldova, nei secoli XVII e XVIII, Roma (1925), 225 p. (Şcoala Română din Roma. Diplomatarium Italicum. Documente raccolti negli archivi italiani. I, 1929) (II.87.012).

1932

Viața lui Mihai Eminescu, Buc. (1932), 480 p., VII pl. (I.112.)

1936

Opera lui Mihai Eminescu, Vol. I–V, Buc., 1935–1936, 5 vol. (Fundația pentru Literatură şi Artă… Scriitorii români contemporani). (I. 134.566).

1937

Poezii, Buc., 1937, 53 p. (I.147.388).

1938

Enigma Otiliei, Vol. I, II, Buc. (1938), 327 p. (I); 312 p. (II). (I.149.648).

Viața lui Ion Creangă. Cu 25 de ilustrații afară din text, Buc., 1938, 371 p. (Scriitorii români contemporani) (Fundația pentru Literatură şi Artă…) (I.149.677).

Viața lui Mihai Eminescu. Ediția a treia revăzută, Buc., 1938, 465/ –469/ p. (Scriitorii români contemporani) (Fundația pentru Literatură şi Artă…) (I.156.366).

1939

Principii de estetică, Buc., 1939, 125/–127/ p. (Fundația pentru Literatură şi Artă). (Bibilioteca de Filosofie Românească). (1.156.353).

1941

Istoria literaturii române de la origini până în prezent. Buc., 1941, 948 p. + errata. (III.176.220).

1943

Şun sau Calea returburată. Mit mongol. [Buc.], 1943, 205 p. (I.185.414.).

1946

Enigma Otiliei, I–II, Buc., Fundația pentru Literatură şi Artă, 1946, 340 p. + 1 f. (I); 321 p. + 1 f (II). (Romanul românesc). (I.200.752).

Impresii asupra literaturii spaniole. Buc., Fundația pentru Literatură şi Artă, 1946. 415 p. + 1 pl. (Scriitorii Români Contemporani). (I.197.930).

Istoria literaturii române. Compendiu. Ed. II-a revăzută. Buc., Națională Mecu, 1946, 470 p. (II.207.203).

Sensul clasicismului. Buc., 1946, p. 248–258. (extras din „Rev. Fundațiilor", nr. 2, Serie nouă, februarie 1946) (II.263.301).

1947

Limba română pentru clasa I–a gimnaziul unic…, Buc., 1947, 208 p. (II.205.344).

Limba română cl. IV licee de băieți şi fete, Buc., Națională Mecu, 1947, 204 p. + errata. (I.206.997).

1948

Cântecul bradului, „Contemporanul", Buc., 1948, nr. 117, decembrie 24, p. 5 (P.IV.19.603).

Catină damnatul, „Viața românească", Buc., I (1948), nr. 7, decembrie, p. 34–41.

Datoria criticii, „Contemporanul", Buc., 1948, nr. 104, septembrie 24, p. 4 (O.IV.19.603).

Discuții estetice, „Contemporanul", Buc., 1948, nr. 108, octombrie 22, p. 5 şi 8. (P.IV.19.603).

Necesitatea unor biografii economice, morale şi politice ale judeţelor, „Contemporanul”, Buc., 1948, nr. 80, aprilie, p. 7. (P.IV.19.603).

Paupertatea poetului, „Contemporanul”, Buc., 1948, nr. 111, noiembrie 12, p. 5 şi 8. (P.IV.19.603).

1949

Kiev, Moscova, Leningrad, Buc., EPLA, 1949, 137 p. + 3 pl. 1 f. (Scriitorii noştri contemporani). (I.211.216).

La comemorarea lui Eminescu, „Contemporanul”, Buc., 1949, nr. 1, iunie 17, p. 1 şi 7. (P.IV.19.603).

Un Petru cel Mare al poeziei, „Contemporanul”, Buc., 1949, iunie 3, p. 1 şi 8. (P.IV.19.603) (La 150 de ani dela naşterea lui Puşkin).

1950

Alegerile burgheze în literatura noastră. „Contemporanul”, Buc., 1950, nr. 215, nov. 17, p. 2. (P.IV.19.603).

Docherii ideilor. [Editorial], „Contemporanul”, Buc., 1950, nr. 183, aprilie 7. (P.IV.19.603).

Eminescu, făuritor al limbii literare, „Contemporanul”, Buc., 1950, nr. 170, ianuarie 6, p. 5. (P.IV.19.603).

1951

Din tezaurul poeziei populare, „Flacăra”, Buc., 1951, nr. 11 (167) martie 15, p. 3. (P.III–IV.19.804).

Un general nepacific din Pacific: Douglas MacArthur, Flacăra, Buc., 1951, nr. 16 (172), aprilie 19, p. 4. (P.III–IV.19.804).

Literatura vieţii noi, „Contemporanul”, Buc., 1951, nr. 264 (43), oct. 26, p. 1. (P.IV.19.603).

1952

Caragiale despre alegerile din trecut în ţara noastră. (Conferinţă…), Buc., ESPLA, 1952, 37 p. + errata. (Colecţia Societăţii pentru Răspândirea Ştiinţei şi Culturii, 59). (I.274.146).

I.L. Caragiale împotriva şovinismului şi cosmopolitismului, „Contemporanul”, Buc., 1952, nr. 5 (279), februarie 1, p. 1.

În ziua muncii şi a păcii [1 Mai]. „Contemporanul”, Buc., 1952, nr. 18 (291), mai 2, p. 2. (P.IV.19.603).

Material documentar şi ştiri noi despre Gr. Alexandrescu, C. Negruzzi, Al. Odobescu, M. Eminescu, I.L. Caragiale, N. Beldiceanu, Al. Vlahuţă, Barbu Şt. Delavrancea, Toni Bacalbaşa, Spiridon Popescu. „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor”. Academia RPR. Institutul de Istorie Literară şi Folclor, Buc., I (1952), an. I, nr. 1–4, p. 93–115.

Necunoscut. Nuvelă. „Contemporanul", Buc., 1952, nr. 43 (316), oct. 24, p. 4 şi 5. (P.IV.19.603).

O sărbătoare a culturii noastre. Cu prilejul Săptămânii Cărţii. „Contemporanul", Buc., 1952, nr. 52 (325), decembrie 26, p. 5. (P.IV.19.603).

1953

Discuţii şi analize literare. (În legătură cu problema tipicului în literatură). „Contemporanul", Buc., 1953, nr. 18 (343), mai 1, p. 3. (P.IV.19.603).

O figură gigantică a istoriei [La moartea lui Stalin]. „Viaţa românească", Buc., VI (1953), nr. 3, marie, p. 25–26.

Romanul construcţiei socialiste. „Contemporanul", Buc., 1953, nr. 22 (347), mai 29, p. 5. (P.IV.19.503).

Şun sau Calea neturburată. Mit mongol. Coperta de M. Schmidt, Buc., ESPLA, [1953], 203/–208/ p. (I.294.495).

Fără an

Cartea nunţii, Roman, [Buc.], 367/ –369/ p. (I.118.013).

Liviu Rebreanu (Studiu critic). [Iaşi], 43/ –45/ p. (Scriitori de ieri şi de azi… 2). („Jurnalul literar"). (I.164.598).

Trei nuvele. „*Iubita" lui Bălcescu, Catina Damnatul, Noi vrem pământ*. [Buc.], 59 p. (Colecţia „Contemporanul"). II.214.412).

Tudor Arghezi (Studiu critic). [Iaşi], 60/ –63/ p. (Scriitori de ieri şi de azi… 3). („Jurnalul literar"). I.164.359).

Viaţa lui Mihai Eminescu. Ed. 2-a revăzută. Buc., Cultura Naţională. 491 p. + 7 pl. (I.267.372).

(prezentare de I. Oprişan)

DOSARUL DE CADRE DE LA UNIVERSITATE AL LUI G. CĂLINESCU

Facsimil

4692

MINISTERUL INVAŢAMANTULUI PUBLIC
DIRECŢIA PERSONALULUI

Insp. şcolar judeţean .....

FOTOGRAFIA

CHESTIONAR

1. **Numele de familie***) CALINESCU

Pronumele Gheorghe

Dacă aţi avut alt nume în trecut —

Funcţia prof. tit. *gradul* şef de catedră *specialitatea:* (numai pt. profesori) { *principală* ist. lit. rom. moderne / *secundară*

Cetăţenia română

Născut în anul 1899 *luna* Iunie *ziua* 19 *st. v.*

În comuna Pomeneşti *jud.* Ilfov *ţara* .....

Căsătorit — văduv — divorţat — necăsătorit căsătorit

Soţia (numele de familie înainte de căsătorie) Alice-Vera Trifon

Data numirii în serviciu 1 sept. 1923 *în mv. Decizia No.* .....

Adresa actuală Str. Vlădescu 53 *Circ. Poliţie* .....

Direcţiunea sau serviciul, şcoala, judeţul şi comuna unde funcţionează .....

Încadrarea (definitiv, titular provizoriu, temporar, suplinitor, transferat, detaşat, din ce loc, etc.).
titular

Vechimea în câmpul muncii (particular şi Stat)
Dela 1 sept 1923, de când am deţinut gradaţiile

Cât timp şi unde a mai funcţionat în afară de Min. Inv. Public —

Motivele plecării din Instituţia de Stat sau întreprinderea particulară, (demisionat, epurat, comprimat, etc.) —

Dacă mai aveţi alt serviciu sau ocupaţii, în afară de cel dela Minist. Învăţământului Public şi unde
Membru titular activ al Academiei Române

Distincţii .....

Pedepse —

RITL, nr. 1–4, p. 137–168, Bucureşti, 2009

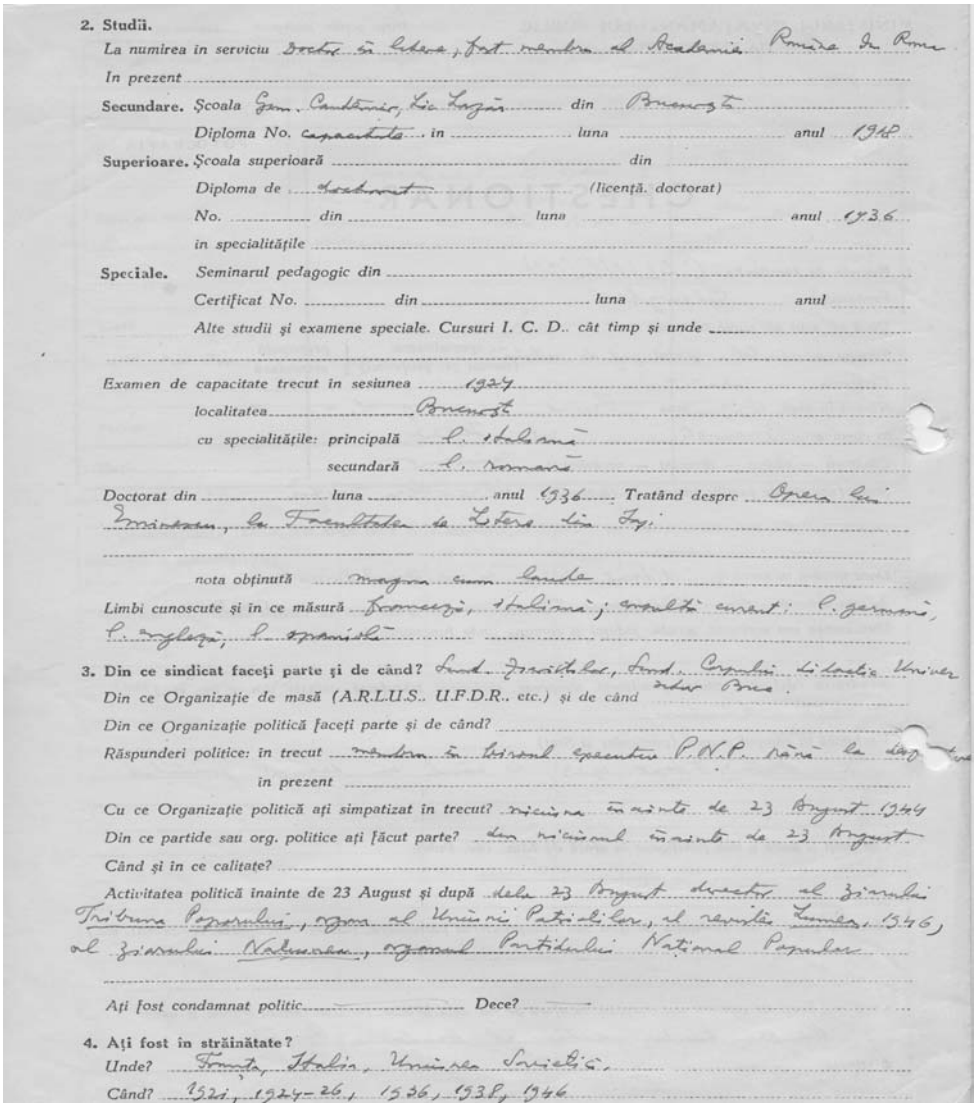

2. Studii.

La numirea in serviciu Doctor în litere, fost membru al Academiei Române în Roma

In prezent .....

Secundare. *Şcoala* Gen. Cantemir, Lic. Lazăr *din* Bucureşti

Diploma No. capacitate *in* ..... *luna* ..... *anul* 1918

Superioare. *Şcoala superioară* ..... *din* .....

Diploma de doctorat *(licenţă. doctorat)*

No. ..... *din* ..... *luna* ..... *anul* 1936

in specialităţile .....

Speciale. *Seminarul pedagogic din* .....

Certificat No. ..... *din* ..... *luna* ..... *anul* .....

Alte studii şi examene speciale. Cursuri I. C. D.. cât timp şi unde .....

Examen de capacitate trecut in sesiunea 1924

localitatea Bucureşti

cu specialităţile: principală l. italiană

secundară l. romană

Doctorat din ..... *luna* ..... *anul* 1936 *Tratând despre* Opera lui Eminescu, la Facultatea de Litere din Iaşi

nota obţinută magna cum laude

Limbi cunoscute şi in ce măsură franceză, italiană; consultă curent: l. germană, l. engleză, l. spaniolă

3. Din ce sindicat faceţi parte şi de când? Sind. Ziariştilor, Sind. Corpului didactic Universitar Buc.

Din ce Organizaţie de masă (A.R.L.U.S.. U.F.D.R.. etc.) şi de când .....

Din ce Organizaţie politică faceţi parte şi de când? .....

Răspunderi politice: in trecut membru în biroul executiv P.N.P. până la desfiinţare

in prezent .....

Cu ce Organizaţie politică aţi simpatizat in trecut? niciuna înainte de 23 August 1944

Din ce partide sau org. politice aţi făcut parte? din niciunul înainte de 23 August

Când şi in ce calitate? .....

Activitatea politică inainte de 23 August şi după dela 23 August director al ziarului Tribuna Poporului, organ al Uniunii Patriotilor, al revistei Lumea, 1946, al ziarului Naţiunea, organul Partidului Naţional Popular

Aţi fost condamnat politic — *Dece?* —

4. Aţi fost in străinătate?

Unde? Franţa, Italia, Uniunea Sovietică.

Când? 1921, 1924-26, 1936, 1938, 1946

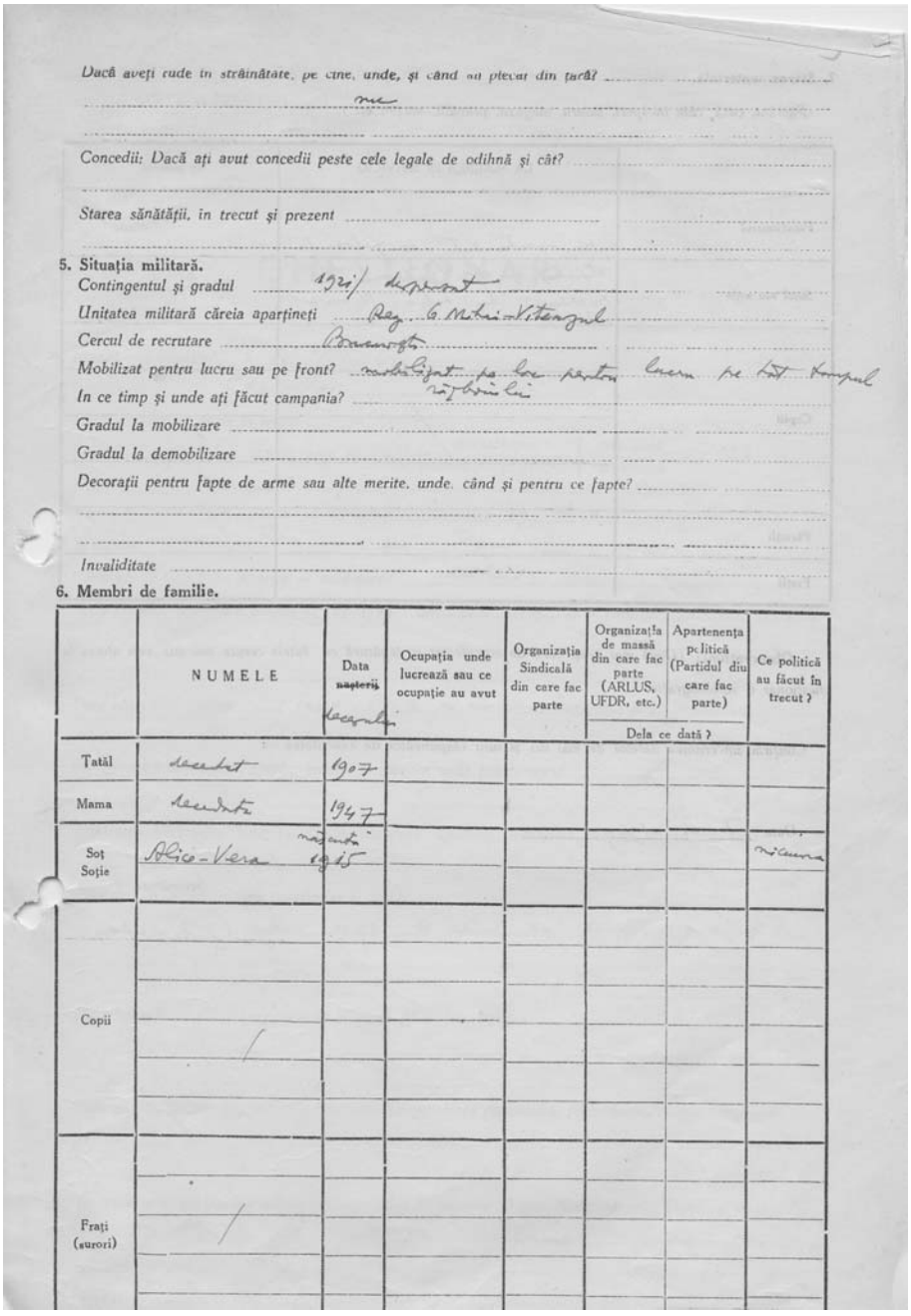

Dacă aveţi rude în străinătate, pe cine, unde, şi când au plecat din ţară? nu

Concedii: Dacă aţi avut concedii peste cele legale de odihnă şi cât?

Starea sănătăţii, în trecut şi prezent

5. Situaţia militară.

Contingentul şi gradul 1921/ desperat

Unitatea militară căreia aparţineţi Reg. 6 Mihai-Viteazul

Cercul de recrutare Bucureşti

Mobilizat pentru lucru sau pe front? mobilizat pe loc pentru lucru pe tot timpul războiului

In ce timp şi unde aţi făcut campania?

Gradul la mobilizare

Gradul la demobilizare

Decoraţii pentru fapte de arme sau alte merite, unde, când şi pentru ce fapte?

Invaliditate

6. Membri de familie.

	NUMELE	Data ~~naşterii~~ decesului	Ocupaţia unde lucrează sau ce ocupaţie au avut	Organizaţia Sindicală din care fac parte	Organizaţia de massă din care fac parte (ARLUS, UFDR, etc.)	Apartenenţa politică (Partidul din care fac parte)	Ce politică au făcut în trecut?
					Dela ce dată?		
Tatăl	decedat	1907					
Mama	decedata	1947					
Soţ Soţie	Alice-Vera	născută 1915					nicuiva
Copii	/						
Fraţi (surori)	/						

7. Starea materială.

(Pământ, casă, câte încăperi, salarii, magazii, prăvălii, mașini etc.).

	LA NUMIREA IN SERVICIU	In prezent
Funcționarul	un apartament de folosință	
Soțul sau soția	stricta în str. Vlădescu 53 împreună cu soția. Nimic altceva.	același
Copiii		
Părinții		
Frații		

Observațiuni: *(Dacă mai aveți ceva de complectat în legătură cu datele cerute mai sus, veți anexa la chestionar o autobiografie)*

Confirm sinceritatea datelor de mai sus și sunt răspunzător de exactitatea lor

Data 7. III. 1949

Semnătura

G. Călinescu

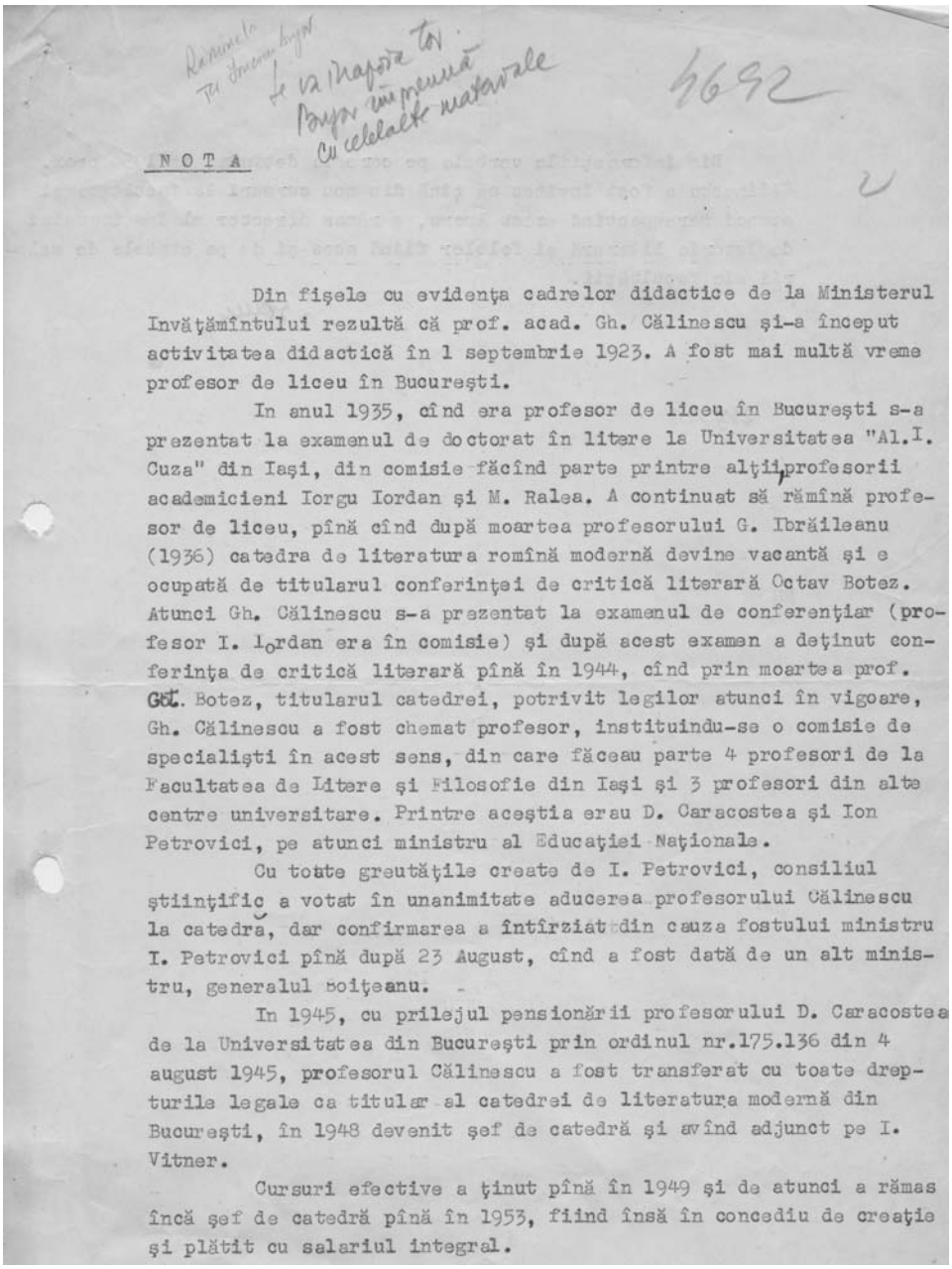

N O T A

Din fişele cu evidenţa cadrelor didactice de la Ministerul Invăţămîntului rezultă că prof. acad. Gh. Călinescu şi-a început activitatea didactică în 1 septembrie 1923. A fost mai multă vreme profesor de liceu în Bucureşti.

In anul 1935, cînd era profesor de liceu în Bucureşti s-a prezentat la examenul de doctorat în litere la Universitatea "Al.I. Cuza" din Iaşi, din comisie făcînd parte printre alţii profesorii academicieni Iorgu Iordan şi M. Ralea. A continuat să rămînă profesor de liceu, pînă cînd după moartea profesorului G. Ibrăileanu (1936) catedra de literatura romînă modernă devine vacantă şi e ocupată de titularul conferinţei de critică literară Octav Botez. Atunci Gh. Călinescu s-a prezentat la examenul de conferenţiar (profesor I. Iordan era în comisie) şi după acest examen a deţinut conferinţa de critică literară pînă în 1944, cînd prin moartea prof. Gt. Botez, titularul catedrei, potrivit legilor atunci în vigoare, Gh. Călinescu a fost chemat profesor, instituindu-se o comisie de specialişti în acest sens, din care făceau parte 4 profesori de la Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi şi 3 profesori din alte centre universitare. Printre aceştia erau D. Caracostea şi Ion Petrovici, pe atunci ministru al Educaţiei Naţionale.

Cu toate greutăţile create de I. Petrovici, consiliul ştiinţific a votat în unanimitate aducerea profesorului Călinescu la catedră, dar confirmarea a întîrziat din cauza fostului ministru I. Petrovici pînă după 23 August, cînd a fost dată de un alt ministru, generalul Soiţeanu.

In 1945, cu prilejul pensionării profesorului D. Caracostea de la Universitatea din Bucureşti prin ordinul nr.175.136 din 4 august 1945, profesorul Călinescu a fost transferat cu toate drepturile legale ca titular al catedrei de literatura modernă din Bucureşti, în 1948 devenit şef de catedră şi avînd adjunct pe I. Vitner.

Cursuri efective a ţinut pînă în 1949 şi de atunci a rămas încă şef de catedră pînă în 1953, fiind însă în concediu de creaţie şi plătit cu salariul integral.

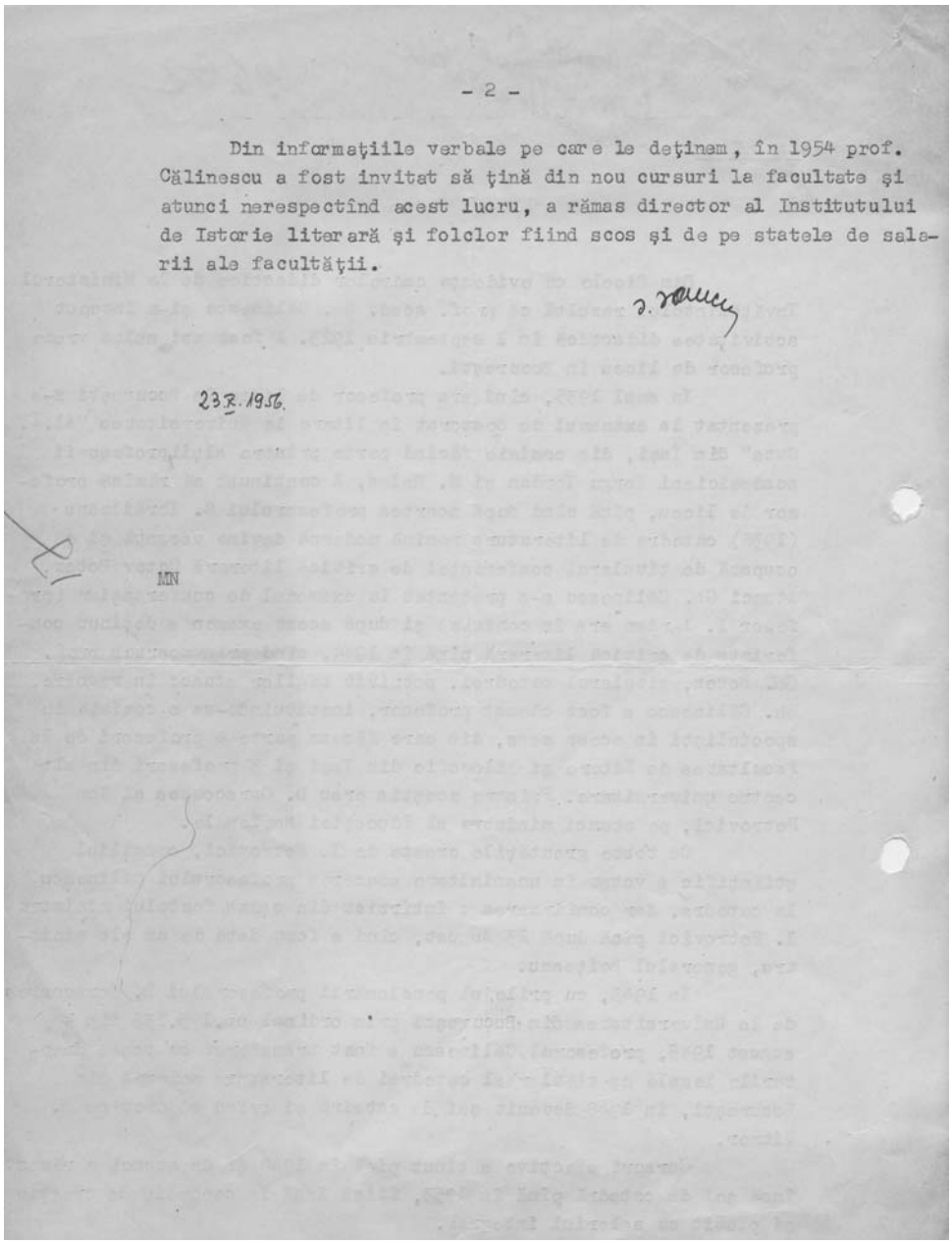

- 2 -

Din informaţiile verbale pe care le deţinem, în 1954 prof. Călinescu a fost invitat să ţină din nou cursuri la facultate şi atunci nerespectînd acest lucru, a rămas director al Institutului de Istorie literară şi folclor fiind scos şi de pe statele de salarii ale facultăţii.

23.X.1956.

MN

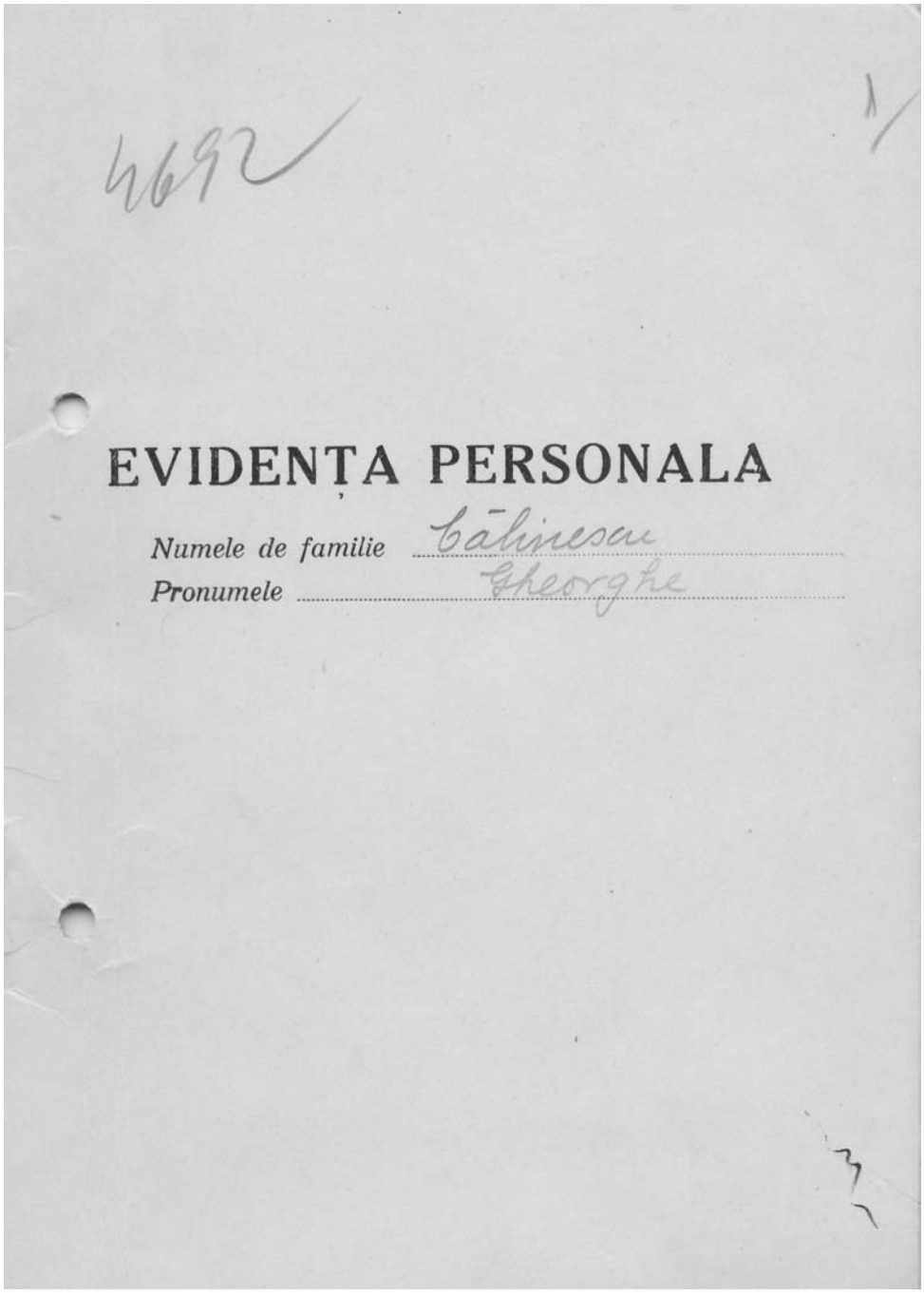
4692
1/
EVIDENȚA PERSONALA
Numele de familie Călinescu
Pronumele Georghe

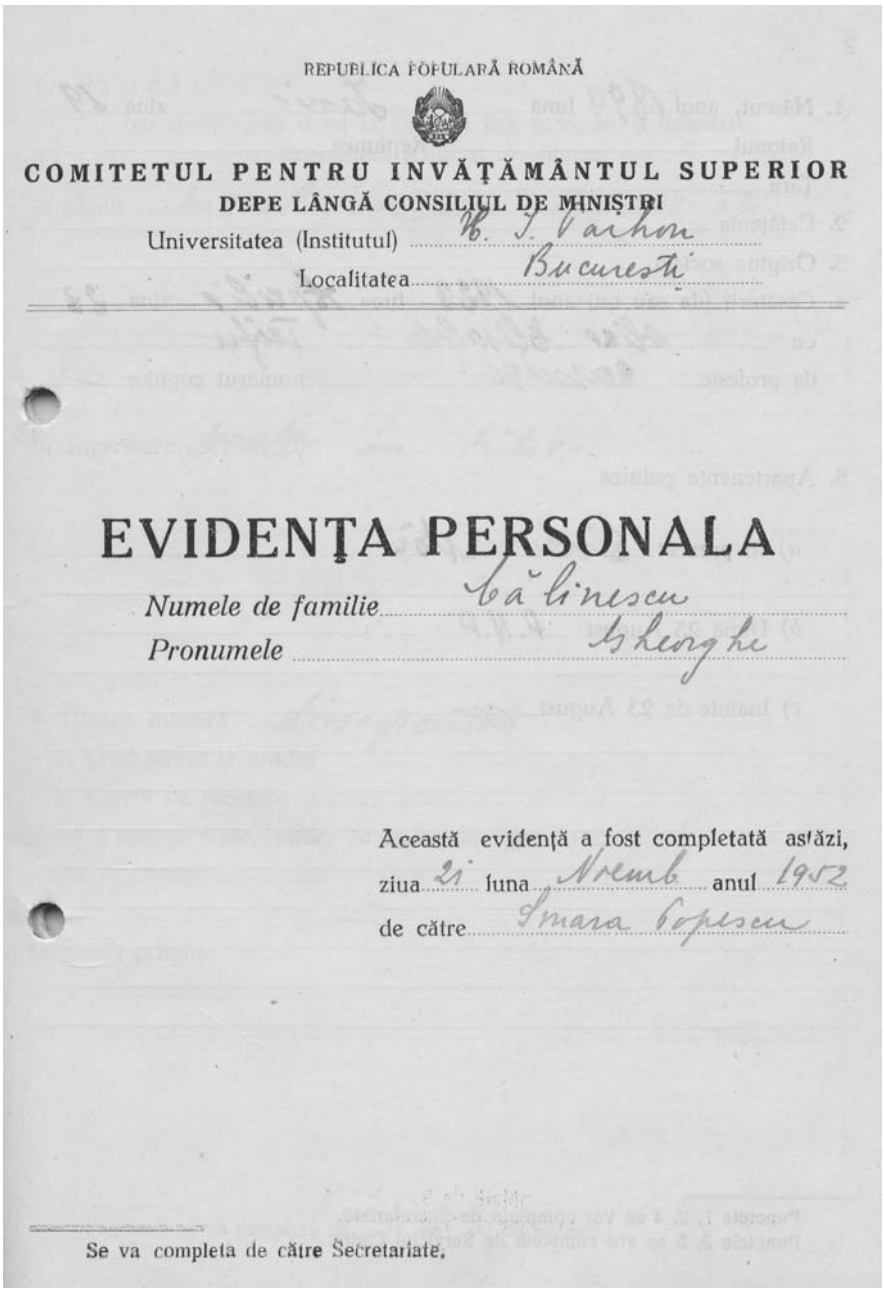

REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

COMITETUL PENTRU INVĂŢĂMÂNTUL SUPERIOR
DEPE LÂNGĂ CONSILIUL DE MINIŞTRI

Universitatea (Institutul) R. P. Română

Localitatea București

EVIDENŢA PERSONALA

Numele de familie Călinescu

Pronumele Gheorghe

Această evidenţă a fost completată astăzi,
ziua 21 luna Noemb. anul 1952
de către Ioana Popescu

Se va completa de către Secretariate.

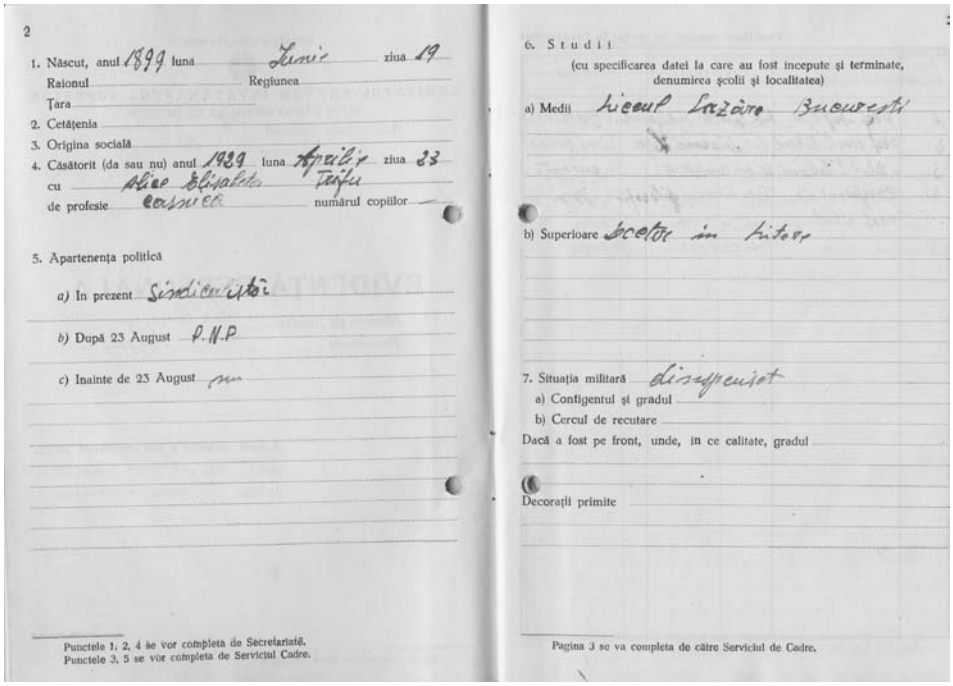

2

1. Născut, anul 1899 luna Iunie ziua 19
Raionul Regiunea
Ţara
2. Cetăţenia
3. Origina socială
4. Căsătorit (da sau nu) anul 1929 luna Aprilie ziua 23
cu Alice Elisabeta Trifu
de profesie casnică numărul copiilor —

5. Apartenenţa politică

a) In prezent Sindicalistă

b) După 23 August P.N.P

c) Inainte de 23 August nu

Punctele 1, 2, 4 se vor completa de Secretariate.
Punctele 3, 5 se vor completa de Serviciul Cadre.

6. Studii
(cu specificarea datei la care au fost incepute şi terminate, denumirea şcolii şi localitatea)

a) Medii Liceul Lazăro Bucureşti

b) Superioare Doctor în litere

7. Situaţia militară dispensat
a) Contigentul şi gradul
b) Cercul de recutare
Dacă a fost pe front, unde, in ce calitate, gradul

Decoraţii primite

Pagina 3 se va completa de către Serviciul de Cadre.

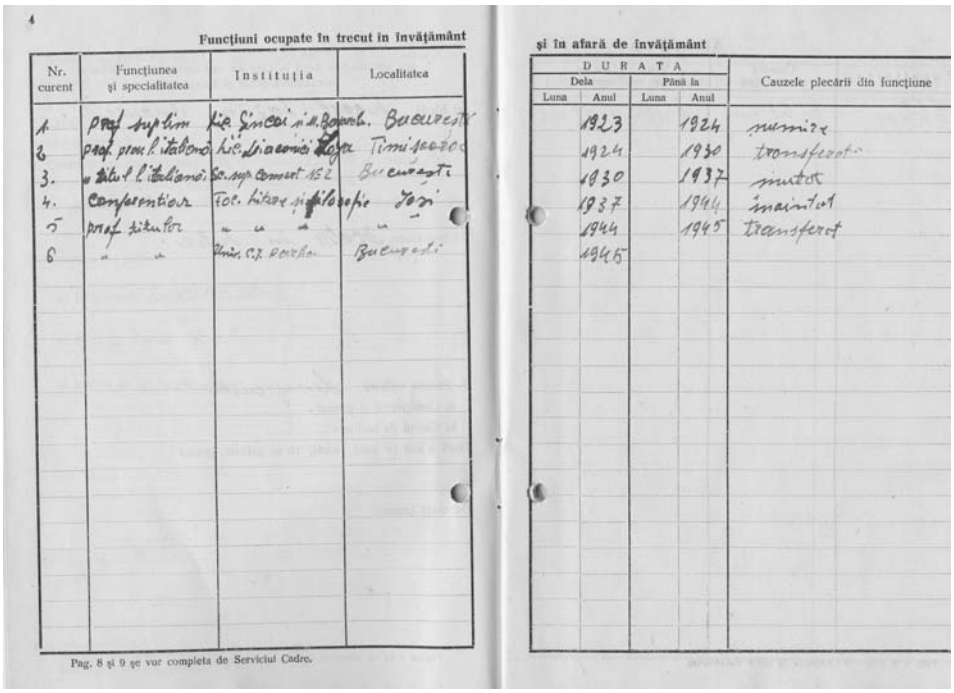

4

Funcţiuni ocupate în trecut în învăţământ şi în afară de învăţământ

Nr. curent	Funcţiunea şi specialitatea	Instituţia	Localitatea	DURATA Dela Luna	Dela Anul	Până la Luna	Până la Anul	Cauzele plecării din funcţiune
1.	prof. suplim.	Lic. Şincai şi M. Bogoroh.	Bucureşti		1923		1924	numire
2	prof. prov. l. italiană	Lic. Diaconici Loga	Timişoara		1924		1930	transferat
3.	" titul. l. italiană	Sc. sup. Comert. 152	Bucureşti		1930		1937	mutat
4.	Conferenţiar	Fac. litere şi filosofie	Iaşi		1937		1944	înaintat
5	prof. titular	" " "	"		1944		1945	transferat
6	" "	Univ. C.I. Parhon	Bucureşti		1945			

Pag. 8 şi 9 se vor completa de Serviciul Cadre.

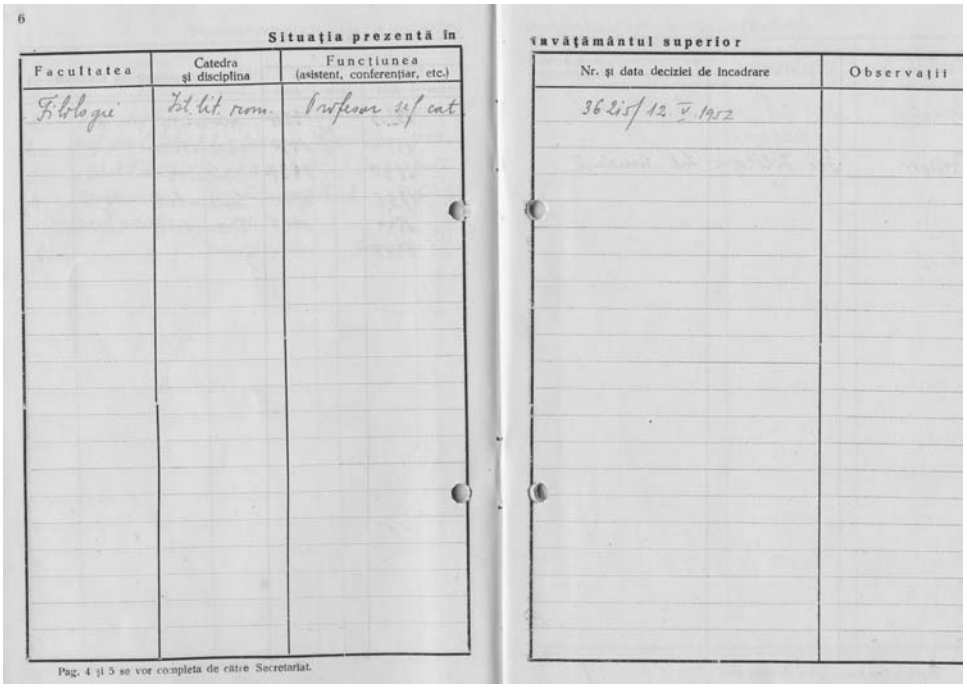

6

Situaţia prezentă în învăţământul superior

Facultatea	Catedra şi disciplina	Funcţiunea (asistent, conferenţiar, etc.)	Nr. şi data deciziei de încadrare	Observaţii
Filologie	Ist. lit. rom.	Profesor sef cat	3621/5/12 V 1952	

Pag. 4 şi 5 se vor completa de către Secretariat.

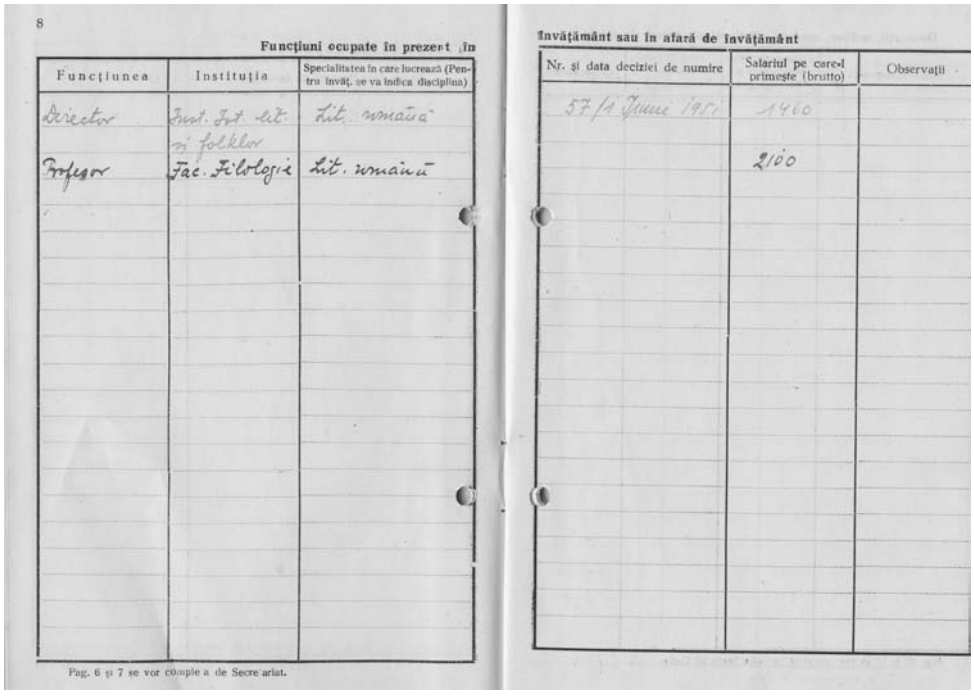

8

Funcţiuni ocupate în prezent în învăţământ sau în afară de învăţământ

Funcţiunea	Instituţia	Specialitatea în care lucrează (Pentru învăţ. se va indica disciplina)	Nr. şi data deciziei de numire	Salariul pe care-l primeşte (brutto)	Observaţii
Director	Inst. Ist. lit. şi folklor	Lit. română	57/1 Iunie 1951	1460	
Profesor	Fac. Filologie	Lit. română		2100	

Pag. 6 şi 7 se vor completa de Secretariat.

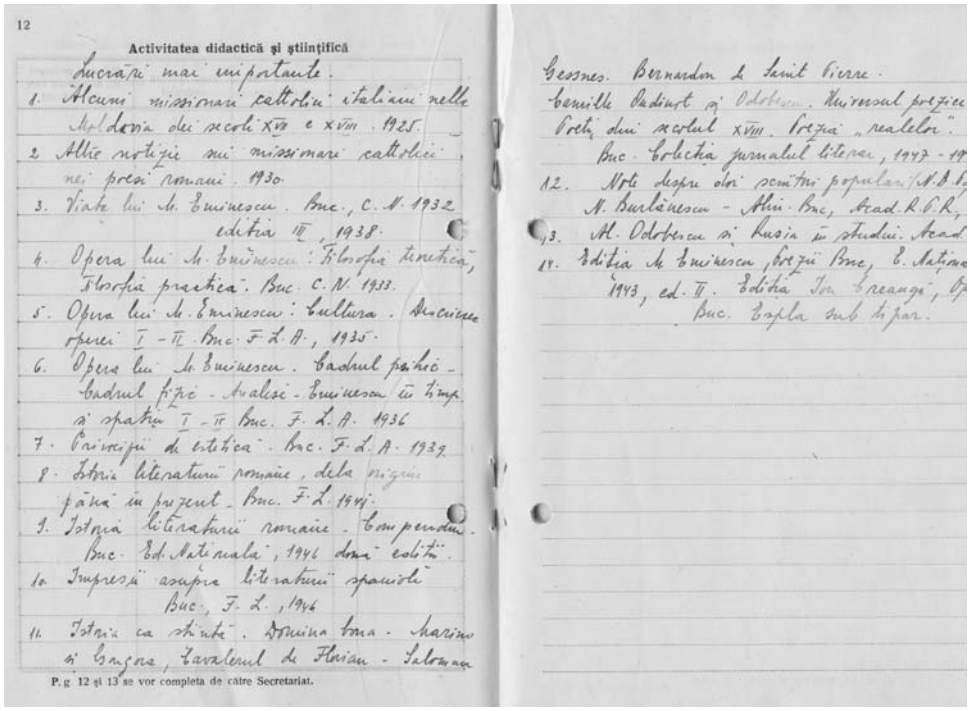

12

Activitatea didactică şi ştiinţifică

Lucrări mai importante.

1. Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia dei secoli XVII e XVIII. 1925.
2. Alte notiţe mai missionari cattolici nei presi romani. 1930.
3. Viaţa lui M. Eminescu. Buc., C. N. 1932 ediţia II, 1938.
4. Opera lui M. Eminescu: Filosofia teoretică, Filosfia practică. Buc. C. N. 1933.
5. Opera lui M. Eminescu: Cultura. Ancheta operei I - II. Buc. F. L. A., 1935.
6. Opera lui M. Eminescu. Cadrul patric - Cadrul fizic - Analiză - Eminescu în timp şi spaţiu I - II Buc. F. L. A. 1936
7. Principii de estetică. Buc. F. L. A. 1939
8. Istoria literaturii romane, dela origini până în prezent. Buc. F. L. 1941.
9. Istoria literaturii romane. Compendiu. Buc. Ed. Naţională, 1946 două ediţii.
10. Impresii asupra literaturii spaniole Buc., F. L., 1946
11. Istoria ca ştiinţă. Domina Istoria. Haziru şi Gazone, Cavalerul de Florian. Salomon

P.g 12 şi 13 se vor completa de către Secretariat.

Gessnes. Bernardin de Saint Pierre.
Semille Radiuri şi Odobescu. Universul poeziei
Poeţi din secolul XVIII. Grecia „realelor".
Buc. Colecţia jurnalul literar, 1947 - 19
12. Note despre cîteva scriitori populari N. B.
N. Bălcescu - Alin. Buc, Acad. R. P. R.,
13. Al. Odobescu şi Rusia în studii. Acad.
14. Ediţia M. Eminescu, Operii Buc, E. Naţiona
1943, ed. IV. Ediţia Ion Creangă, Op
Buc. Copila sub tipar.

FIŞE ÎNLOCUITOR

Numele de familie CĂLINESCU

Prenumele tatălui

Prenumele GHEORGHE

DOSAR
Nr.

Data Eliberării	Cine l-a ridicat	Semnătura la primire	Semnătura la restituire	Data restituirii

Tip. Inv. c. 5499

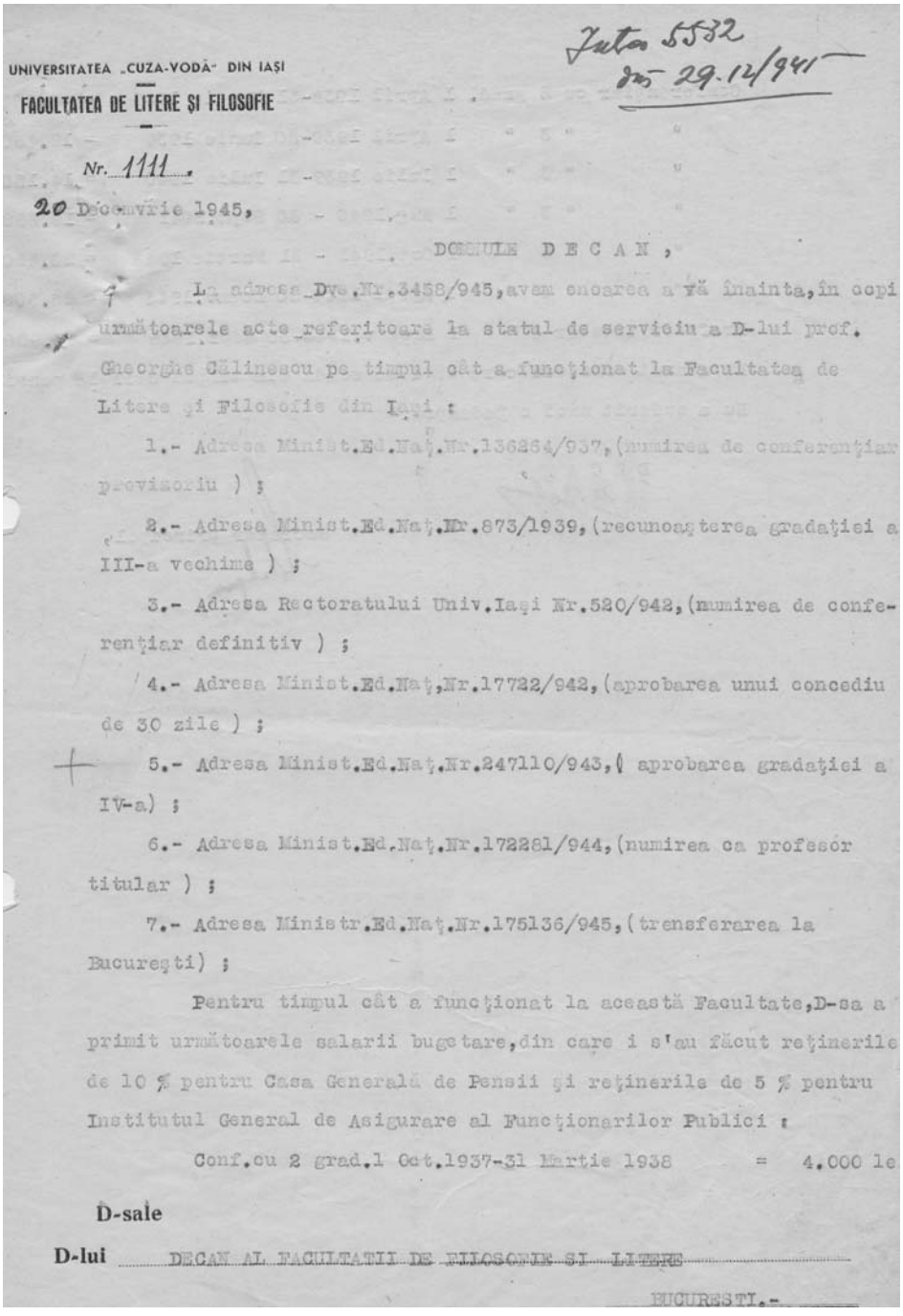

UNIVERSITATEA „CUZA-VODĂ" DIN IAŞI
FACULTATEA DE LITERE ŞI FILOSOFIE

Fuita 5582
din 29.12/941

Nr. 1111.

20 Decemvrie 1945,

DOMNULE D E C A N ,

La adresa Dvs.Nr.3458/945,avem onoarea a vă înainta,în copii următoarele acte referitoare la statul de serviciu a D-lui prof. Gheorghe Călinescu pe timpul cât a funcţionat la Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi :

1.- Adresa Minist.Ed.Naţ.Nr.136864/937,(numirea de conferenţiar provizoriu) ;

2.- Adresa Minist.Ed.Naţ.Nr.873/1939,(recunoaşterea gradaţiei a III-a vechime) ;

3.- Adresa Rectoratului Univ.Iaşi Nr.520/942,(numirea de conferenţiar definitiv) ;

4.- Adresa Minist.Ed.Naţ,Nr.17722/942,(aprobarea unui concediu de 30 zile) ;

5.- Adresa Minist.Ed.Naţ.Nr.247110/943,(aprobarea gradaţiei a IV-a) ;

6.- Adresa Minist.Ed.Naţ.Nr.172281/944,(numirea ca profesor titular) ;

7.- Adresa Ministr.Ed.Naţ.Nr.175136/945,(trensferarea la Bucureşti) ;

Pentru timpul cât a funcţionat la această Facultate,D-sa a primit următoarele salarii bugetare,din care i s'au făcut reţinerile de 10 % pentru Casa Generală de Pensii şi reţinerile de 5 % pentru Institutul General de Asigurare al Funcţionarilor Publici :

Conf.cu 2 grad.1 Oct.1937-31 Martie 1938 = 4.000 le

D-sale

D-lui DECAN AL FACULTATII DE FILOSOFIE SI LITERE

BUCUREŞTI.-

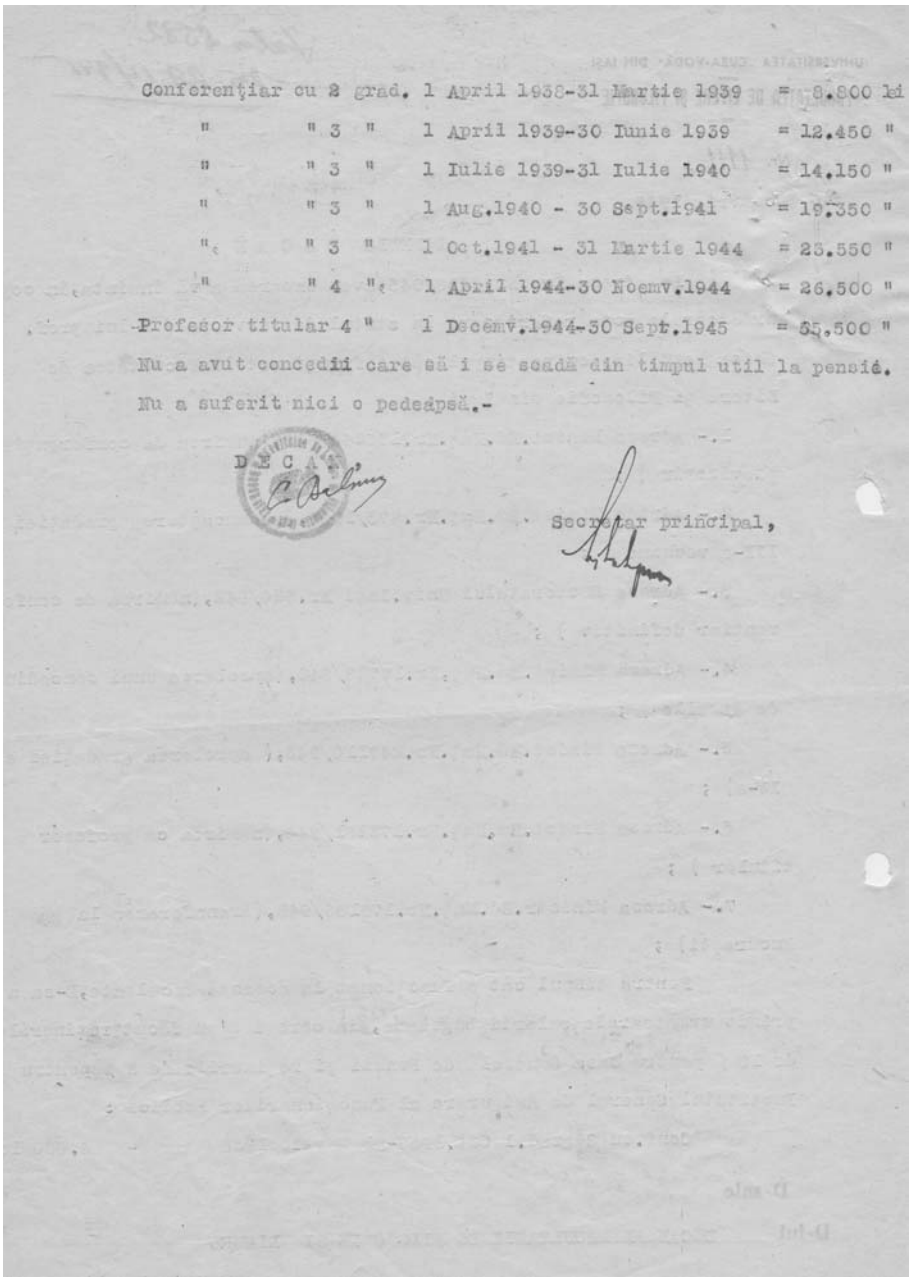

Conferenţiar cu 2 grad. 1 April 1938-31 Martie 1939 = 8.800 lei
" " 3 " 1 April 1939-30 Iunie 1939 = 12.450 "
" " 3 " 1 Iulie 1939-31 Iulie 1940 = 14.150 "
" " 3 " 1 Aug.1940 - 30 Sept.1941 = 19.350 "
" " 3 " 1 Oct.1941 - 31 Martie 1944 = 23.550 "
" " 4 " 1 April 1944-30 Noemv.1944 = 26.500 "
Profesor titular 4 " 1 Decemv.1944-30 Sept.1945 = 55.500 "

Nu a avut concedii care să i se scadă din timpul util la pensie.

Nu a suferit nici o pedeapsă.-

DECAN

Secretar principal,

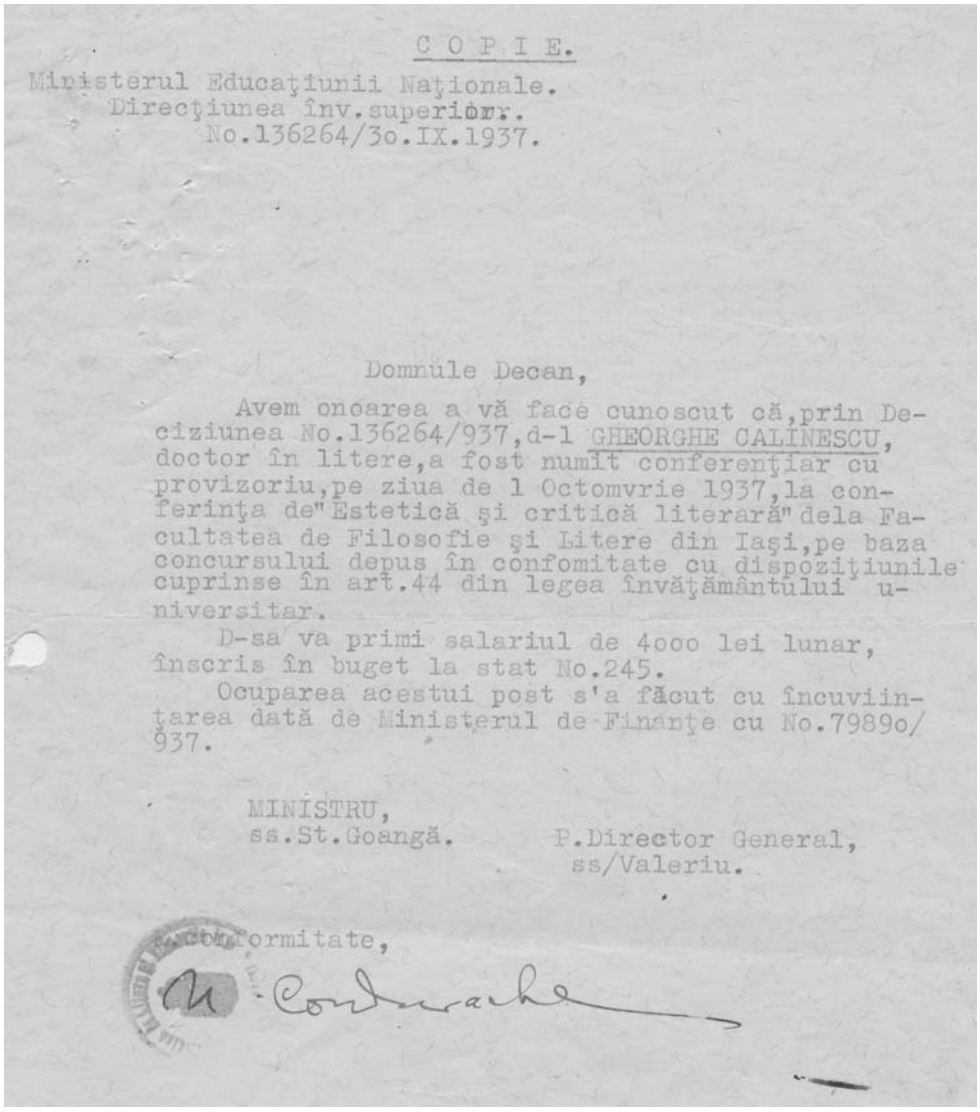

C O P I E.

Ministerul Educaţiunii Naţionale.
Direcţiunea înv.superior.
No.136264/3o.IX.1937.

Domnule Decan,

Avem onoarea a vă face cunoscut că,prin Deciziunea No.136264/937,d-l GHEORGHE CALINESCU, doctor în litere,a fost numit conferenţiar cu provizoriu,pe ziua de 1 Octomvrie 1937,la conferinţa de"Estetică şi critică literară"dela Facultatea de Filosofie şi Litere din Iaşi,pe baza concursului depus în confomitate cu dispoziţiunile cuprinse în art.44 din legea învăţământului universitar.

D-sa va primi salariul de 4ooo lei lunar, înscris în buget la stat No.245.

Ocuparea acestui post s'a făcut cu încuviinţarea dată de Ministerul de Finanţe cu No.79890/937.

MINISTRU,
ss.St.Goangă.

P.Director General,
ss/Valeriu.

Conformitate,

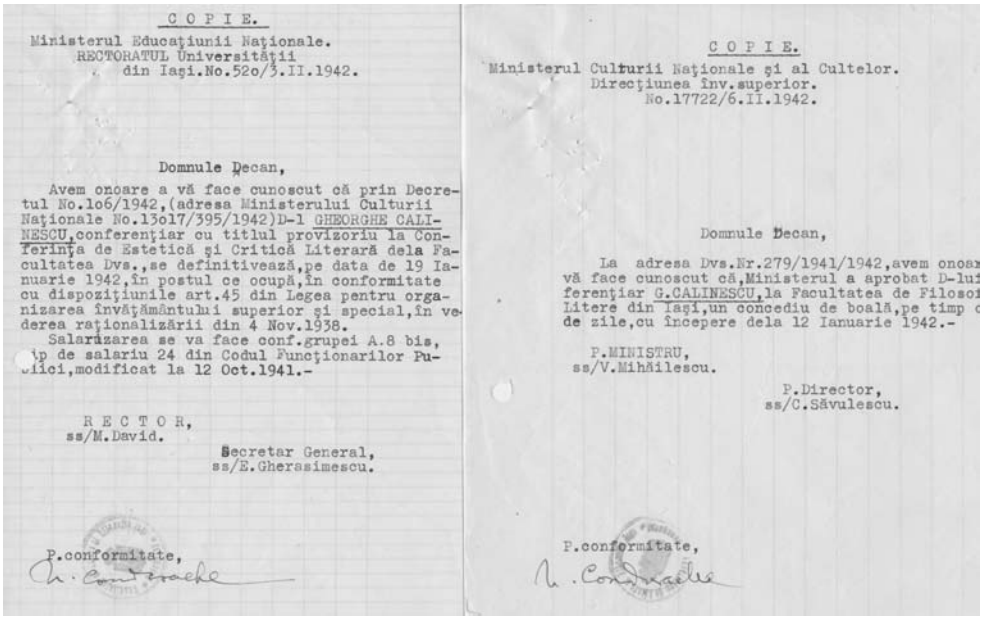

C O P I E.

Ministerul Educaţiunii Naţionale.
RECTORATUL Universităţii
din Iaşi.No.520/3.II.1942.

Domnule Decan,

Avem onoare a vă face cunoscut că prin Decretul No.106/1942,(adresa Ministerului Culturii Naţionale No.13017/395/1942)D-l GHEORGHE CALINESCU,conferenţiar cu titlul provizoriu la Conferinţa de Estetică şi Critică Literară dela Facultatea Dvs.,se definitivează,pe data de 19 Ianuarie 1942,în postul ce ocupă,în conformitate cu dispoziţiunile art.45 din Legea pentru organizarea învăţământului superior şi special,în vederea raţionalizării din 4 Nov.1938.

Salarizarea se va face conf.grupei A.8 bis, tip de salariu 24 din Codul Funcţionarilor Publici,modificat la 12 Oct.1941.-

R E C T O R,
ss/M.David.

Secretar General,
ss/E.Gherasimescu.

P.conformitate,

C O P I E.

Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor.
Direcţiunea Inv.superior.
No.17722/6.II.1942.

Domnule Decan,

La adresa Dvs.Nr.279/1941/1942,avem onoar
vă face cunoscut că,Ministerul a aprobat D-lui
ferenţiar G.CALINESCU,la Facultatea de Filosof
litere din Iaşi,un concediu de boală,pe timp d
de zile,cu începere dela 12 Ianuarie 1942.-

P.MINISTRU,
ss/V.Mihăilescu.

P.Director,
ss/C.Săvulescu.

P.conformitate,

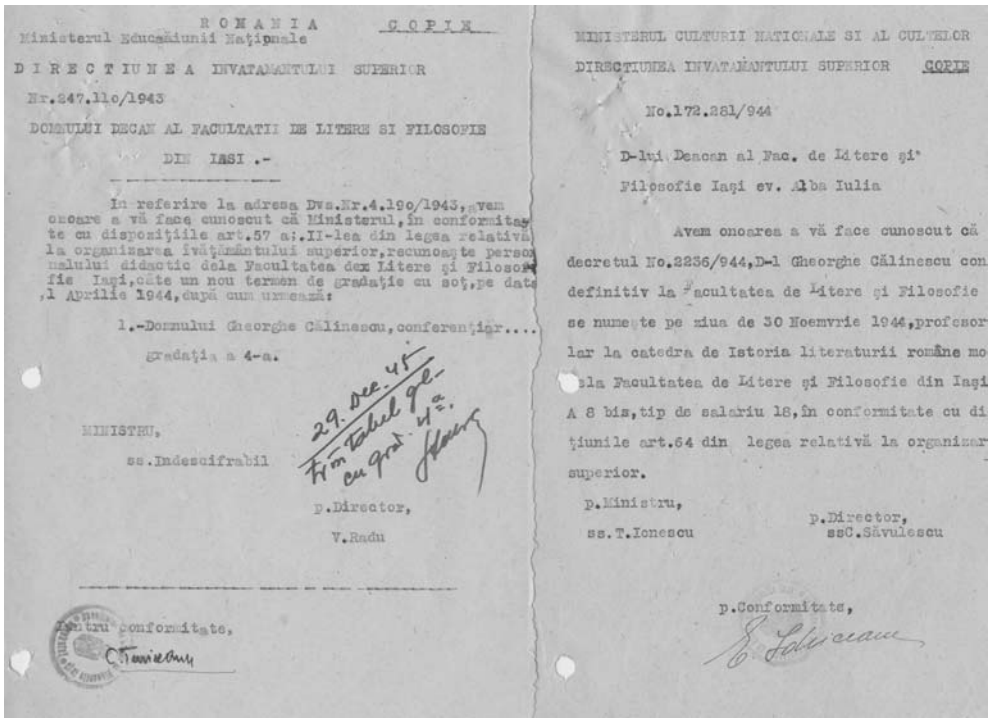

R O M A N I A C O P I E
Ministerul Educaţiunii Naţionale

D I R E C T I U N E A I N V A Ţ Ă M Â N T U L U I S U P E R I O R

Nr.247.11o/1943

DOMNULUI DECAN AL FACULTATII DE LITERE SI FILOSOFIE

DIN IASI .-

In referire la adresa Dvs.Nr.4.19o/1943,avem onoare a vă face cunoscut că Ministerul,în conformitate cu dispoziţiile art.57 al.II-lea din legea relativă la organizarea învăţământului superior,recunoaşte personalului didactic dela Facultatea de Litere şi Filosofie Iaşi,câte un nou termen de gradaţie cu soţ,pe data de 1 Aprilie 1944,după cum urmează:

1.-Domnului Gheorghe Călinescu,conferenţiar....

gradaţia a 4-a.

MINISTRU,

ss.Indescifrabil

p.Director,
V.Radu

Pentru conformitate,

MINISTERUL CULTURII NATIONALE SI AL CULTELOR

DIRECTIUNEA INVATAMANTULUI SUPERIOR COPIE

No.172.281/944

D-lui Decan al Fac. de Litere şi Filosofie Iaşi ev. Alba Iulia

Avem onoarea a vă face cunoscut că decretul No.2236/944,D-l Gheorghe Călinescu con definitiv la Facultatea de Litere şi Filosofie se numeşte pe ziua de 30 Noemvrie 1944,profesor lar la catedra de Istoria literaturii române mo la Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi A 8 bis,tip de salariu 18,în conformitate cu di ţiunile art.64 din legea relativă la organizar superior.

p.Ministru,
ss.T.Ionescu

p.Director,
ssC.Săvulescu

p.Conformitate,

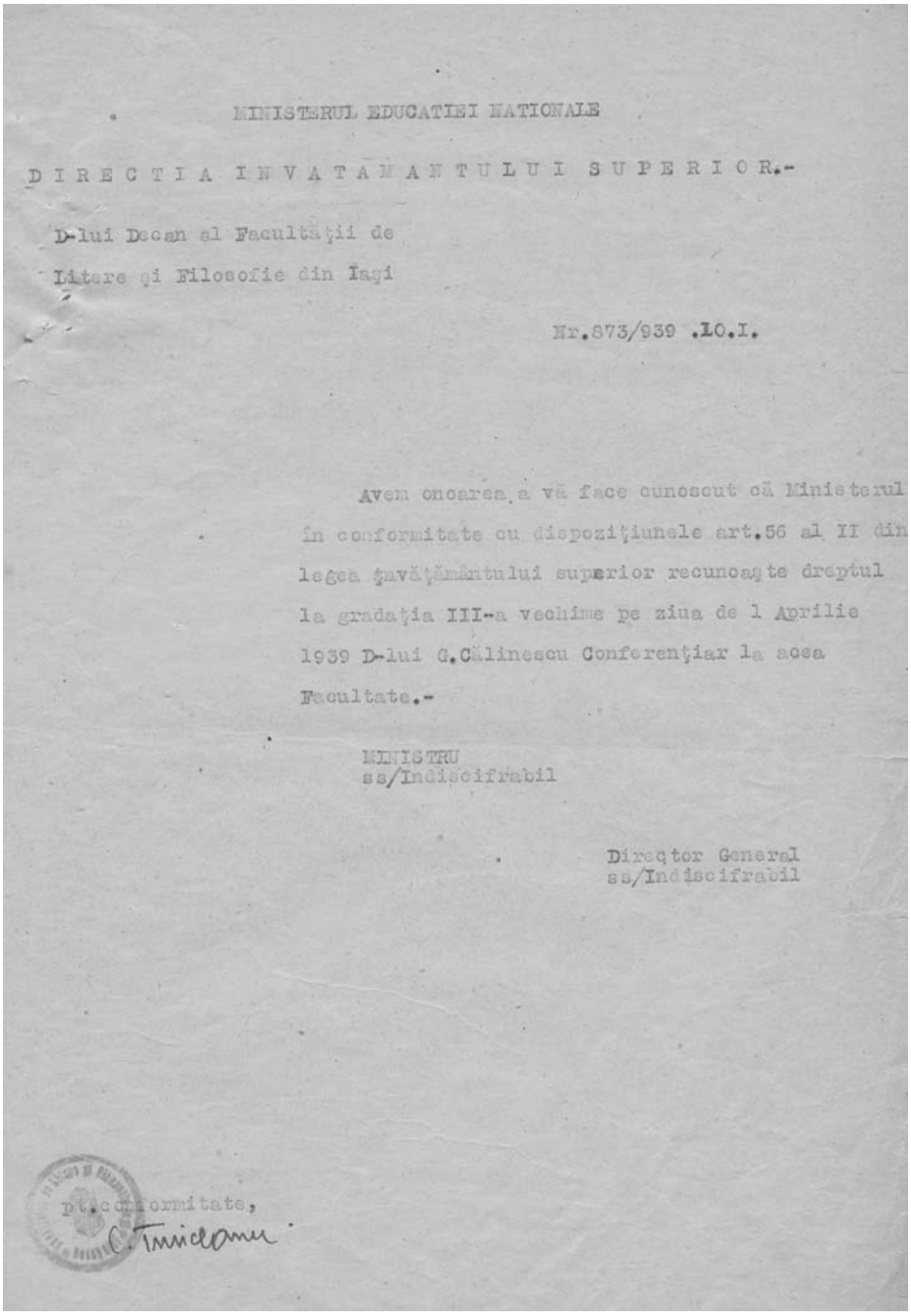

MINISTERUL EDUCATIEI NATIONALE

D I R E C T I A I N V A T A M A N T U L U I S U P E R I O R.-

D-lui Decan al Facultăţii de
Litere şi Filosofie din Iaşi

Nr.873/939 .LO.I.

Avem onoarea a vă face cunoscut că Ministerul în conformitate cu dispoziţiunele art.56 al II din legea învăţământului superior recunoaşte dreptul la gradaţia III-a vechime pe ziua de 1 Aprilie 1939 D-lui G.Călinescu Conferenţiar la acea Facultate.-

MINISTRU
ss/Indiscifrabil

Director General
ss/Indiscifrabil

P.conformitate,
C. Tuniceanu

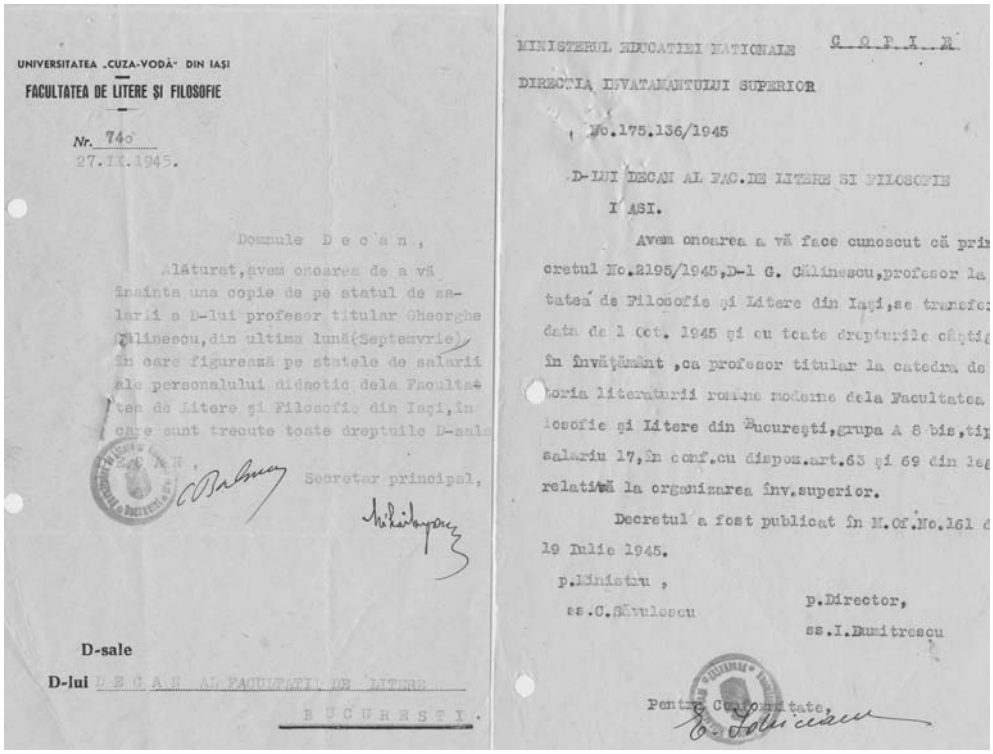

UNIVERSITATEA „CUZA-VODĂ" DIN IAȘI
FACULTATEA DE LITERE ȘI FILOSOFIE

Nr. 740
27.IX.1945.

Domnule D e c a n ,

Alăturat, avem onoarea de a vă înainta una copie de pe statul de salarii a D-lui profesor titular Gheorghe Călinescu, din ultima lună (Septemvrie) în care figurează pe statele de salarii ale personalului didactic dela Facultatea noastră de Litere și Filosofie din Iași, în care sunt trecute toate drepturile D-sale [illegible].

Secretar principal,

D-sale
D-lui DECANUL FACULTĂȚII DE LITERE
BUCUREȘTI.

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE C O P I E
DIRECȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR

No.175.136/1945

D-LUI DECAN AL FAC.DE LITERE ȘI FILOSOFIE
I A Ș I.

Avem onoarea a vă face cunoscut că prin decretul No.3195/1945, D-l G. Călinescu, profesor la Facultatea de Filosofie și Litere din Iași, se transferă începând de la 1 Oct. 1945 și cu toate drepturile câștigate în învățământ, ca profesor titular la catedra de istoria literaturii române moderne dela Facultatea de Filosofie și Litere din București, grupa A 8 bis, tip salariu 17, în conf. cu dispos. art. 63 și 69 din legea relativă la organizarea înv. superior.

Decretul a fost publicat în M. Of. No. 161 din 19 Iulie 1945.

p. Ministru,
ss. C. Săvulescu

p. Director,
ss. I. Dumitrescu

Pentru Conformitate,

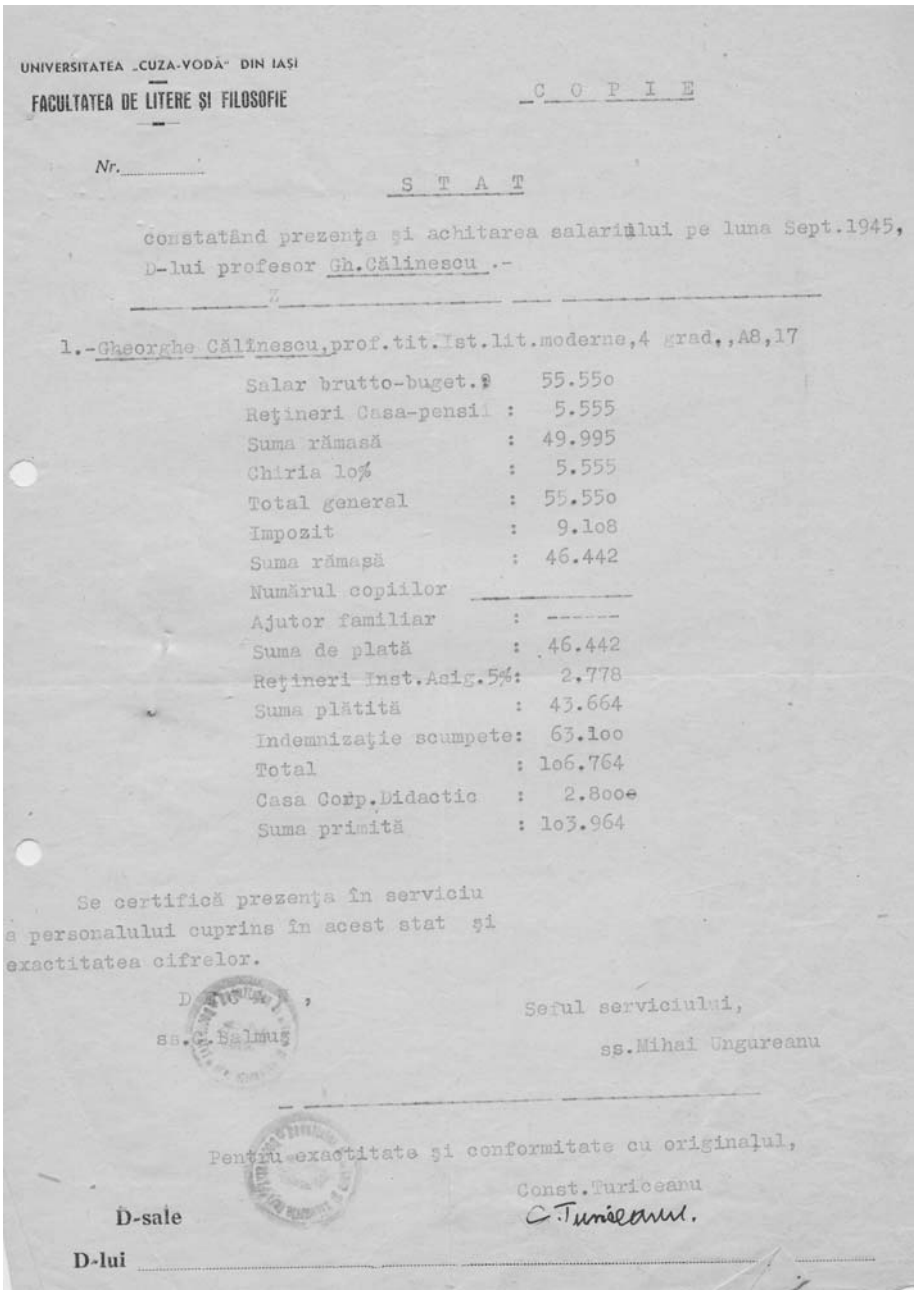

UNIVERSITATEA „CUZA-VODĂ" DIN IAȘI
FACULTATEA DE LITERE ȘI FILOSOFIE

C O P I E

Nr.....

S T A T

constatând prezența și achitarea salariului pe luna Sept.1945,
D-lui profesor Gh.Călinescu .-

1.-Gheorghe Călinescu,prof.tit.Ist.lit.moderne,4 grad,,A8,17

Salar brutto-buget.		55.55o
Rețineri Casa-pensii	:	5.555
Suma rămasă	:	49.995
Chiria lo%	:	5.555
Total general	:	55.55o
Impozit	:	9.1o8
Suma rămasă	:	46.442
Numărul copiilor		
Ajutor familiar	:	------
Suma de plată	:	46.442
Rețineri Inst.Asig.5%	:	2.778
Suma plătită	:	43.664
Indemnizație scumpete	:	63.1oo
Total	:	1o6.764
Casa Corp.Didactic	:	2.8oo
Suma primită	:	1o3.964

Se certifică prezența în serviciu
a personalului cuprins în acest stat și
exactitatea cifrelor.

D[illegible],
ss.G.Salmuș

Șeful serviciului,
ss.Mihai Ungureanu

Pentru exactitate și conformitate cu originalul,
Const.Turiceanu
C. Turiceanu.

D-sale

D-lui .....

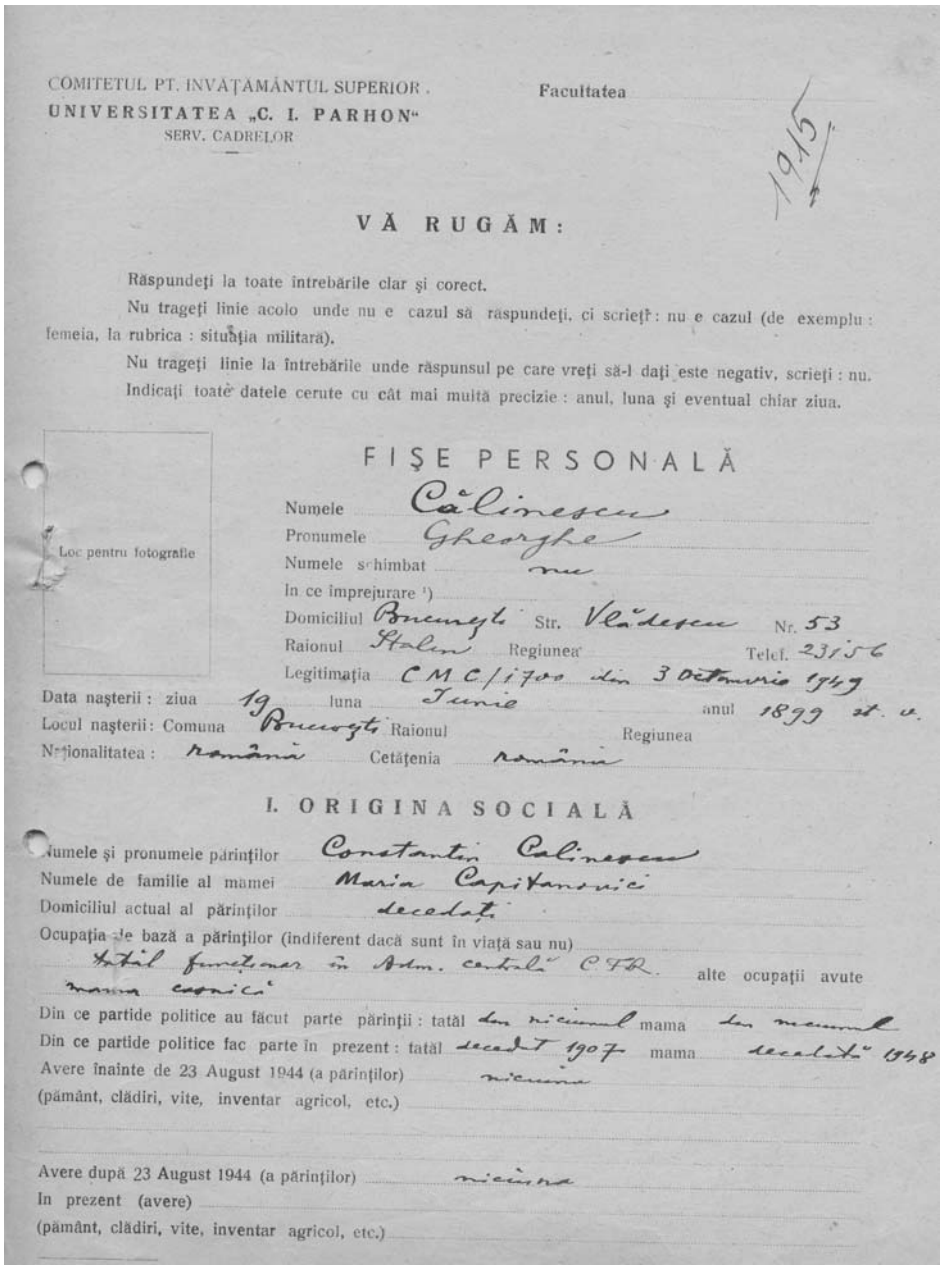

COMITETUL PT. INVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR .
UNIVERSITATEA „C. I. PARHON"
SERV. CADRELOR

Facultatea

1915

VĂ RUGĂM:

Răspundeți la toate întrebările clar și corect.

Nu trageți linie acolo unde nu e cazul să răspundeți, ci scrieți: nu e cazul (de exemplu: femeia, la rubrica : situația militară).

Nu trageți linie la întrebările unde răspunsul pe care vreți să-l dați este negativ, scrieți : nu.

Indicați toate datele cerute cu cât mai multă precizie : anul, luna și eventual chiar ziua.

Loc pentru fotografie

FIȘE PERSONALĂ

Numele Călinescu
Pronumele Gheorghe
Numele schimbat nu
In ce împrejurare [1])
Domiciliul Bucureşti Str. Vlădescu Nr. 53
Raionul Stalin Regiunea Telef. 23156
Legitimația CMC/1700 din 3 Octomvrie 1949

Data nașterii : ziua 19 luna Iunie anul 1899 st. v.
Locul nașterii : Comuna Bucureşti Raionul Regiunea
Naționalitatea : română Cetățenia română

I. ORIGINA SOCIALĂ

Numele și pronumele părinților Constantin Călinescu
Numele de familie al mamei Maria Capitanovici
Domiciliul actual al părinților decedați
Ocupația de bază a părinților (indiferent dacă sunt în viață sau nu)
tatăl funcționar în Adm. centrală CFR. alte ocupații avute
mama casnică

Din ce partide politice au făcut parte părinții : tatăl din niciunul mama din niciunul
Din ce partide politice fac parte în prezent : tatăl decedat 1907 mama decedată 1948
Avere înainte de 23 August 1944 (a părinților) niciuna
(pământ, clădiri, vite, inventar agricol, etc.)

Avere după 23 August 1944 (a părinților) niciuna
In prezent (avere)
(pământ, clădiri, vite, inventar agricol, etc.)

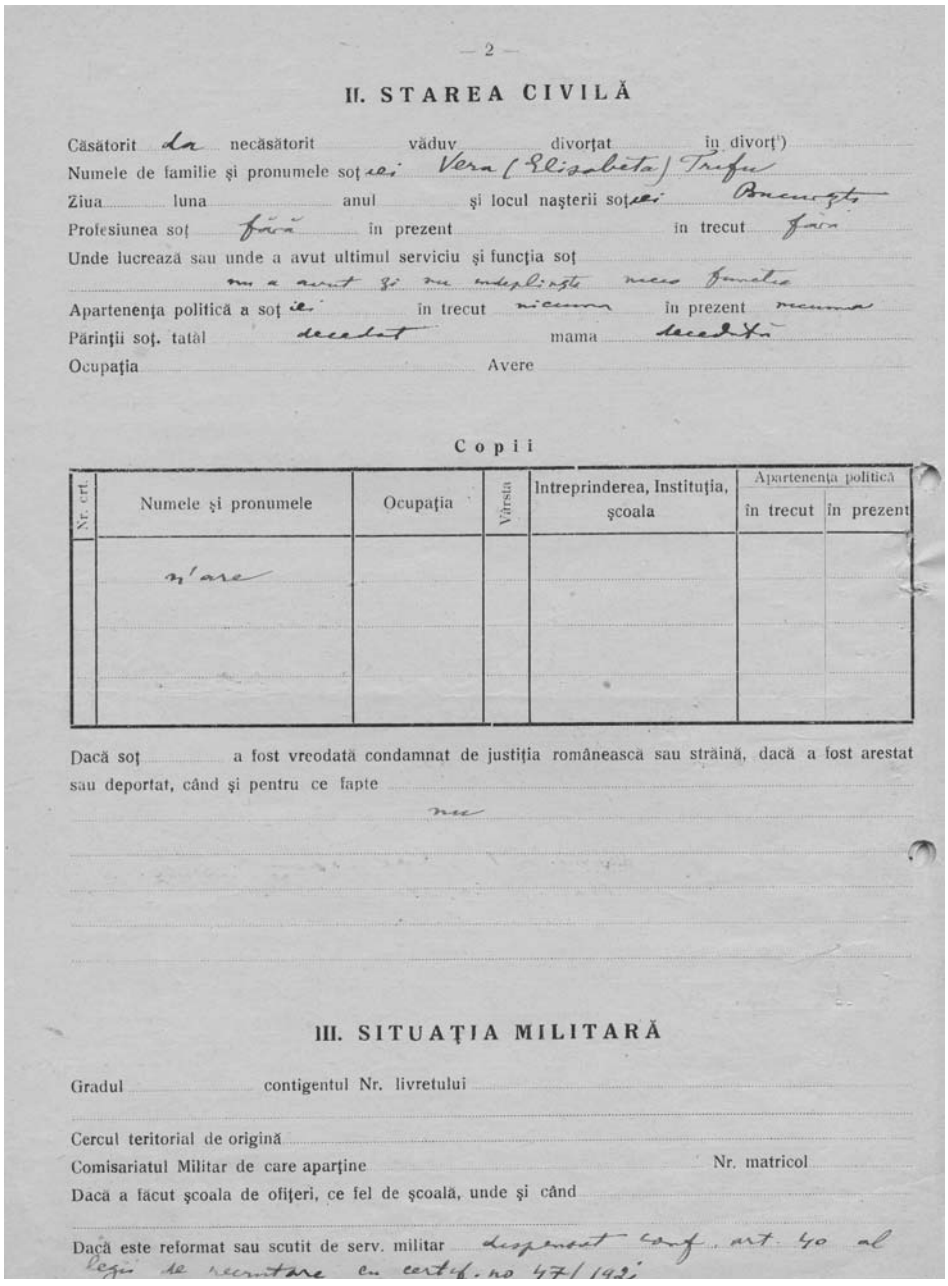

— 2 —

II. STAREA CIVILĂ

Căsătorit da necăsătorit văduv divorţat în divorţ[1])
Numele de familie şi pronumele soţului Vera (Elisabeta) Trifu
Ziua luna anul şi locul naşterii soţului Bucureşti
Profesiunea soţ fără în prezent în trecut fără
Unde lucrează sau unde a avut ultimul serviciu şi funcţia soţ
nu a avut şi nu îndeplineşte nicio funcţie
Apartenenţa politică a soţ ei în trecut niciuna în prezent niciuna
Părinţii soţ. tatăl decedat mama decedată
Ocupaţia Avere

Copii

Nr. crt.	Numele şi pronumele	Ocupaţia	Vârsta	Întreprinderea, Instituţia, şcoala	Apartenenţa politică	
					în trecut	în prezent
	n'are					

Dacă soţ a fost vreodată condamnat de justiţia românească sau străină, dacă a fost arestat sau deportat, când şi pentru ce fapte
nu

III. SITUAŢIA MILITARĂ

Gradul contigentul Nr. livretului
Cercul teritorial de origină
Comisariatul Militar de care aparţine Nr. matricol
Dacă a făcut şcoala de ofiţeri, ce fel de şcoală, unde şi când
Dacă este reformat sau scutit de serv. militar disponibil conf. art. 40 al legii de recrutare cu certif. no 47/1923

— 3 —

Dacă a fost concentrat: când, unde şi cu ce unitate nu

Dacă a fost pe front, cu ce unităţi nu

Ce misiuni a avut pe front nu

Dacă a participat la lupte, unde şi când nu

Dacă a fost prizonier, când şi unde nu

Dacă a fost avansat pe front, când şi pentru ce fapte nu

Data când s'a reintors în ţară nu

Dacă a fost mobilizat pentru lucru: când şi la ce întreprinderi sau instituţii nu

Ce decoraţii a primit pe front: nu

Pentru ce fapte: nu

IV. STUDII

La numirea în serviciu *în învăţământul secundar în 1923: licenţiat în litere*

In prezent *doctor în litere*

Medii. Şcoala ..... din .....

Diploma Nr. ....., în luna ..... anul .....

Superioare. Universitatea *din Bucureşti* Facultatea *de filosofie şi litere*

Diploma de ~~examen de Stat~~ (licenţă) Nr. *27.557* Anul *1923*

In specialităţile: ..... principală *l. italiană* secundară .....

Tratând despre: .....

Speciale. Seminarul pedagogic din *Bucureşti*

Certificat Nr. ..... din ..... luna ..... anul .....

Alte studii şi examene speciale. Cursuri I. C. D., cât timp şi unde

Absolvent al Şcolei Române din Roma (Italia) 1924–26.

Examen de capacitate trecut în sesiunea .....

localitatea *Bucureşti*

cu specialităţile: principală *l. italiană*

secundară *l. română*

Doctorat din ..... luna *Noembrie*, anul *1936* Tratând despre .....

Citeva inedite ale lui N. Eminescu

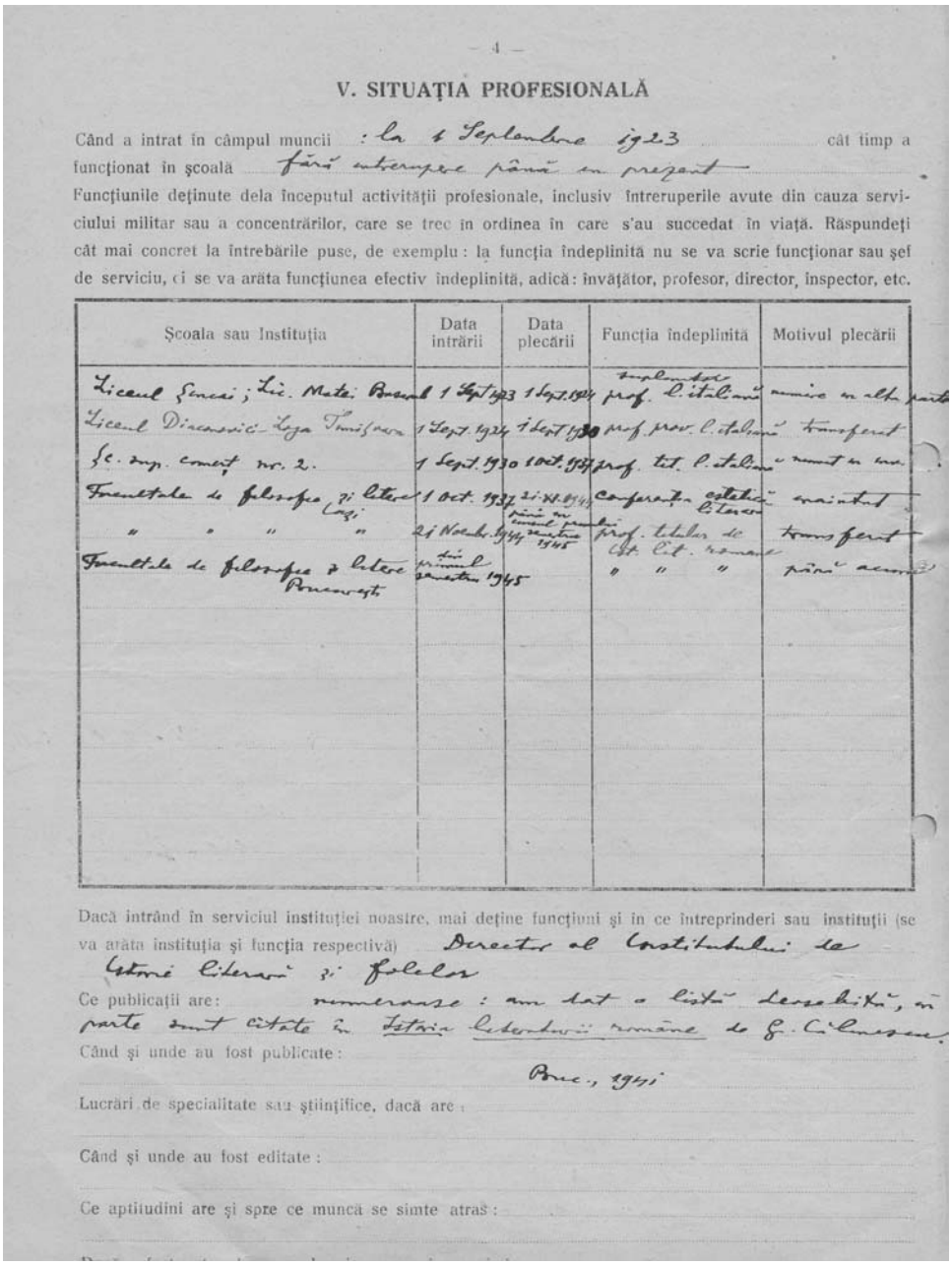

— 4 —

V. SITUAȚIA PROFESIONALĂ

Când a intrat în câmpul muncii : la 1 Septembrie 1923 cât timp a funcționat în școală fără întrerupere până în prezent

Funcțiunile deținute dela începutul activității profesionale, inclusiv întreruperile avute din cauza serviciului militar sau a concentrărilor, care se trec în ordinea în care s'au succedat în viață. Răspundeți cât mai concret la întrebările puse, de exemplu: la funcția îndeplinită nu se va scrie funcționar sau șef de serviciu, ci se va arăta funcțiunea efectiv îndeplinită, adică: învățător, profesor, director, inspector, etc.

Școala sau Instituția	Data intrării	Data plecării	Funcția îndeplinită	Motivul plecării
Liceul Șincai; Lic. Matei Basarab	1 Sept 1923	1 Sept. 1924	suplinitor prof. l. italiană	numire în alta parte
Liceul Diaconovici-Loga Timișoara	1 Sept. 1924	1 Sept 1930	prof. prov. l. italiană	transferat
Șc. sup. comerț nr. 2.	1 Sept. 1930	1 Oct. 1937	prof. tit. l. italiană	numit în inv.
Facultatea de filosofie și litere Cași	1 Oct. 1937	21.XI.1944	conferența estetică literară	înaintat
" " " "	21 Noembr. 1944	până în cursul primului semestru 1945	prof. titular de Ist. lit. române	transferat
Facultatea de filosofie și litere București	din primul semestru 1945		" " "	până acum

Dacă intrând în serviciul instituției noastre, mai deține funcțiuni și în ce întreprinderi sau instituții (se va arăta instituția și funcția respectivă) Director al Institutului de Istorie literară și folclor

Ce publicații are: numeroase: am dat o listă deosebită, în parte sunt citate în Istoria literaturii române de G. Călinescu.

Când și unde au fost publicate:

Buc., 1941

Lucrări de specialitate sau științifice, dacă are:

Când și unde au fost editate:

Ce aptitudini are și spre ce muncă se simte atras:

UNIVERSITATEA C.I.PARHON
- Serviciul Cadre -

R E F E R A T

CALINESCU GH.
Profesor

Locul şi data naşterii	- Bucureşti 1899 Iulie 19
Origina socială	- mic burghez
Naţionalitatea	- romînă
Starea civilă	- căsătorit
Studii	- Fac. de Litere şi Filosofie
Funcţia	- profesór
Apartenenţa politică	- membru în sindicat

Tatăl tov. a fost funcţionar administrativ în CFR, nu a fost înscris în nici un partid politic, este decedat din 1907. Mama casnică.-

Despre rudenii nu reiese nimic din dosar.-

Tov.Călinescu, a fost membru în P.N.P. şi deputat, în prezent nu este înscris în nici o org.politică.-

Ca avere posedă un apartament de uz personal.-

A fost în Italia şi Franţa pentru studii, în 1946 a fost în Uniunea Sovietică ca invitat.-

SEFUL SERVICIULUI CADRE,

13.Sept.1954

Intocmit
I.Tămăşanu

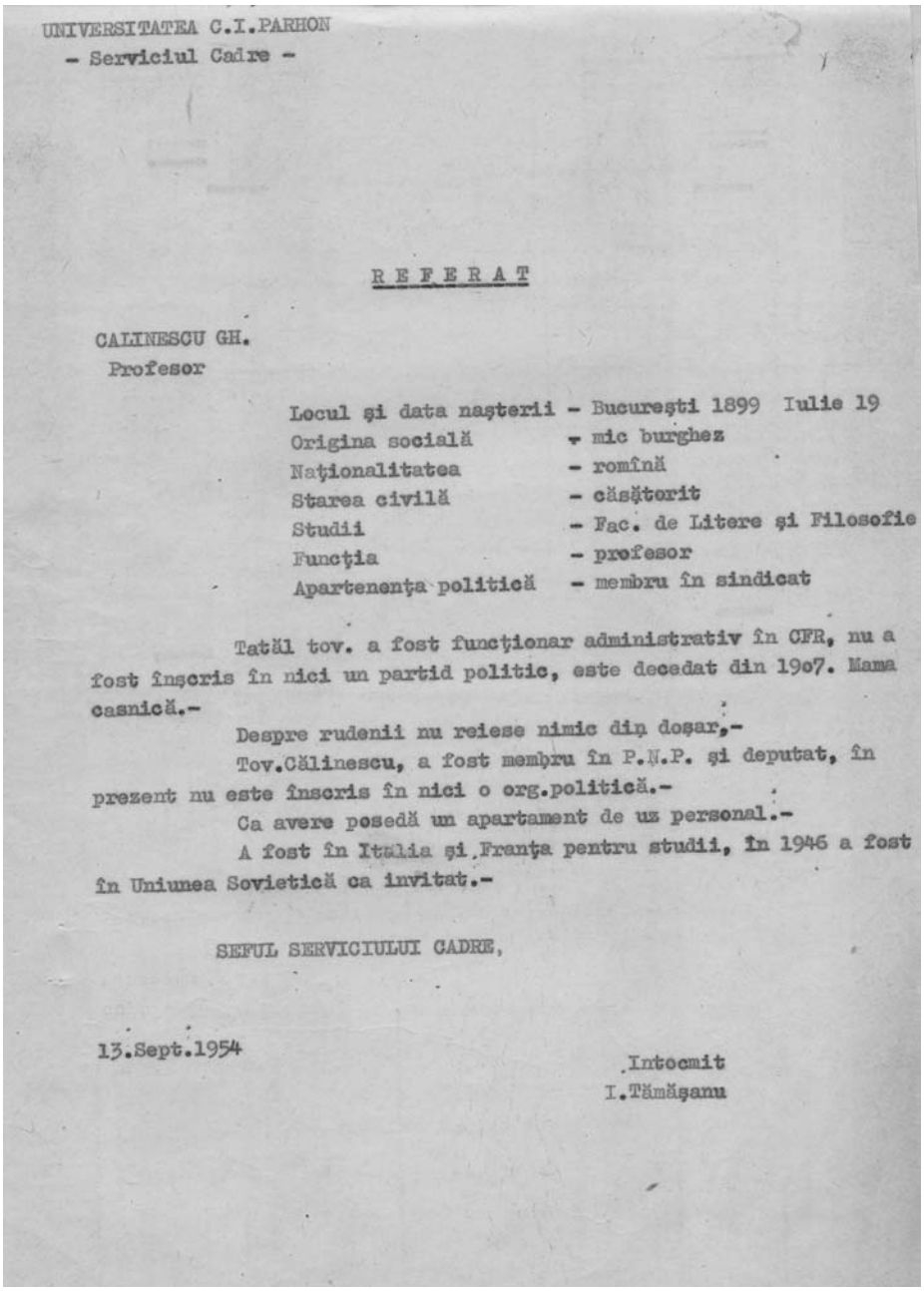

UNIVERSITATEA C.I.PARHON
- Serviciul Cadre -

R E F E R A T

CALINESCU GH.
Profesor

Locul şi data naşterii	- Bucureşti 1899 Iulie 19
Origina socială	- mic burghez
Naţionalitatea	- romînă
Starea civilă	- căsătorit
Studii	- Fac. de Litere şi Filosofie
Funcţia	- profesor
Apartenenţa politică	- membru în sindicat

Tatăl tov. a fost funcţionar administrativ în CFR, nu a fost înscris în nici un partid politic, este decedat din 1907. Mama casnică.-

Despre rudenii nu reiese nimic din dosar,-

Tov.Călinescu, a fost membru în P.N.P. şi deputat, în prezent nu este înscris în nici o org.politică.-

Ca avere posedă un apartament de uz personal.-

A fost în Italia şi Franţa pentru studii, în 1946 a fost în Uniunea Sovietică ca invitat.-

SEFUL SERVICIULUI CADRE,

13.Sept.1954

Intocmit
I.Tămăşanu

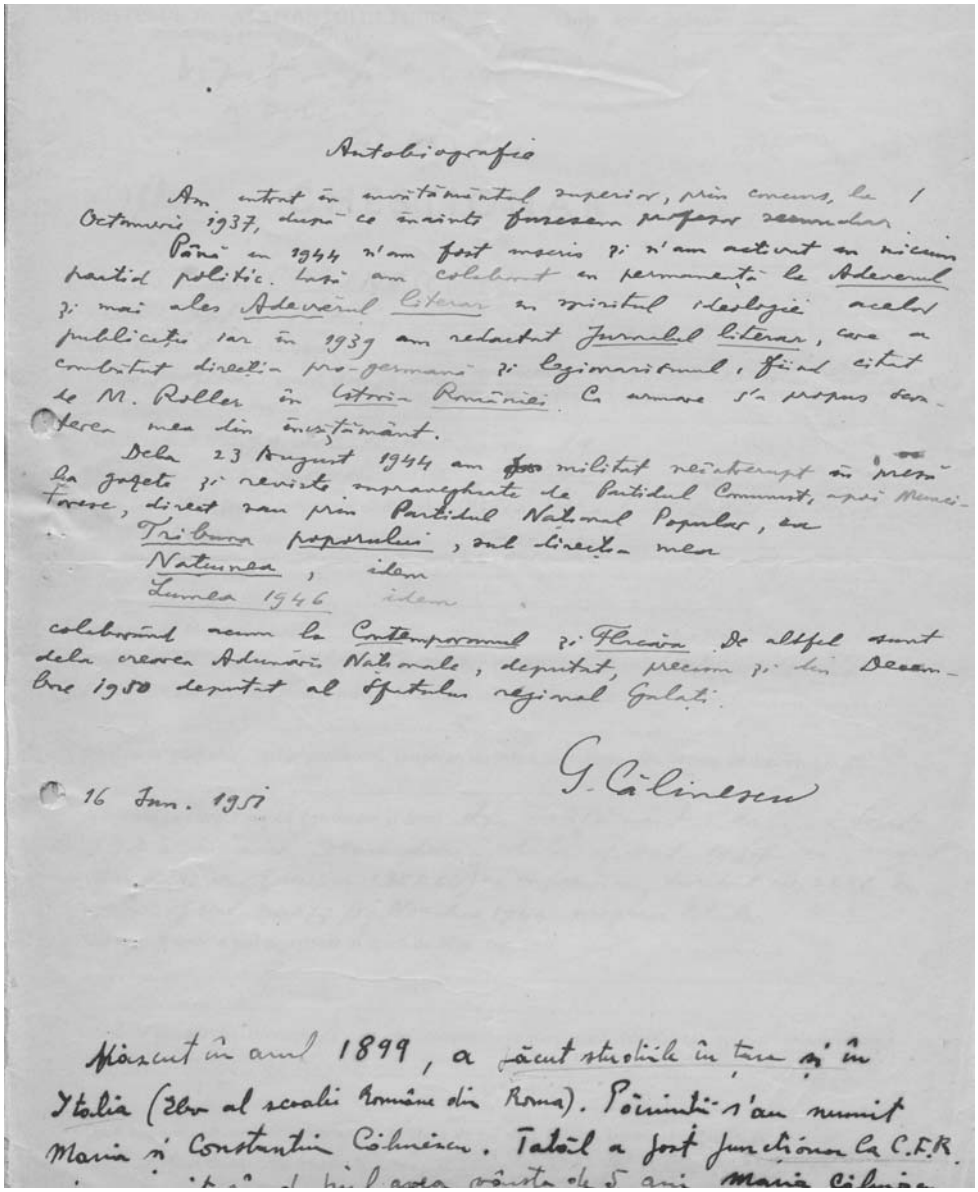

Autobiografie

Am intrat în învățământul superior, prin concurs, la 1 Octomvrie 1937, după ce învățasem franceza profesor secundar.

Până în 1944 n'am fost membru și n'am activat în nicun partid politic. Însă am colaborat în permanență la Adevărul și mai ales Adevărul literar în spiritul ideologiei acelei publicații iar în 1939 am redactat Jurnalul literar, care a combătut direcția pro-germană și legionarismul, fiind citat de M. Roller în Istoria României. Ca urmare s'a propus dezlegarea mea din învățământ.

Dela 23 August 1944 am militat neîntrerupt în presa la foițele și revistele supravegheate de Partidul Comunist, apoi Mișcarea Forese, direct sau prin Partidul Național Popular, ca

Tribuna poporului, sub direcția mea
Națiunea, idem
Lumea 1946 idem

colaborând acum la Contemporanul și Flacăra. De altfel sunt dela crearea Adunării Naționale, deputat, precum și din Decembre 1950 deputat al Sfatului regional Galați.

G. Călinescu

16 Ian. 1951

Născut în anul 1899, a făcut studiile în țară și în Italia (elev al școalei române din Roma). Părinții s'au numit Maria și Constantin Călinescu. Tatăl a fost funcționar la C.F.R.

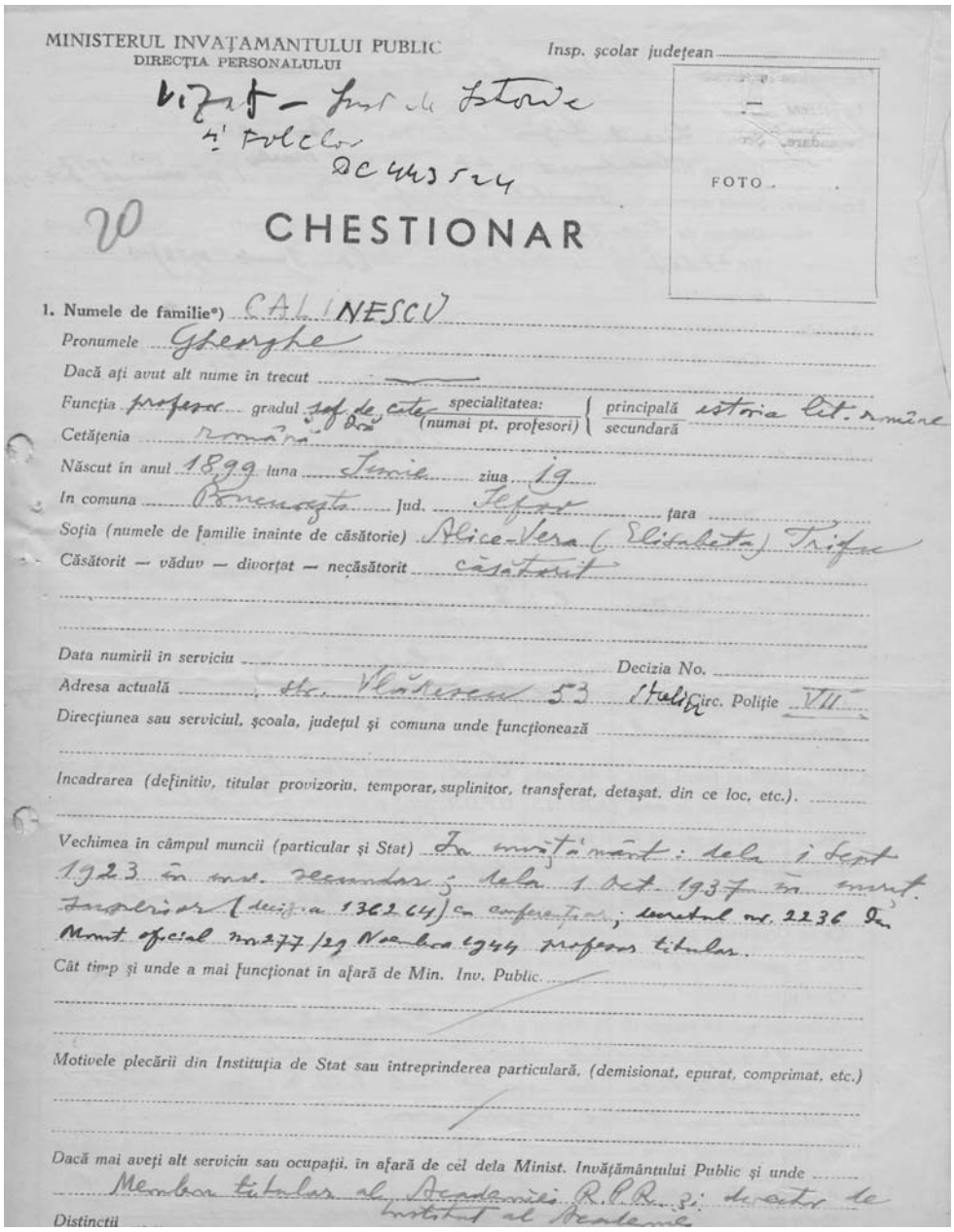

MINISTERUL INVAŢAMANTULUI PUBLIC
DIRECŢIA PERSONALULUI

Insp. şcolar judeţean

Vizat – Inst. de Istorie
şi Folclor
DC 443524

FOTO

20

CHESTIONAR

1. Numele de familie*) CALINESCU

Pronumele Gheorghe

Dacă aţi avut alt nume în trecut —

Funcţia profesor gradul şef de cate dră specialitatea: (numai pt. profesori) principală / secundară istoria lit. române

Cetăţenia română

Născut în anul 1899 luna Iunie ziua 19

In comuna Bucureşti Jud. Ilfov ţara

Soţia (numele de familie înainte de căsătorie) Alice-Vera (Elisabeta) Trifu

Căsătorit — văduv — divorţat — necăsătorit căsătorit

Data numirii în serviciu Decizia No.

Adresa actuală str. Vlădescu 53 Italia Circ. Poliţie VII

Direcţiunea sau serviciul, şcoala, judeţul şi comuna unde funcţionează

Incadrarea (definitiv, titular provizoriu, temporar, suplinitor, transferat, detaşat, din ce loc, etc.).

Vechimea în câmpul muncii (particular şi Stat) In învăţământ: dela 1 Sept 1923 în inv. secundar; dela 1 Oct. 1937 în invăţ. superior (decizia 136264) cu conferenţiar; decretul nr. 2236 din Monit. oficial nr. 277/29 Noembre 1944 profesor titular.

Cât timp şi unde a mai funcţionat în afară de Min. Inv. Public

Motivele plecării din Instituţia de Stat sau întreprinderea particulară, (demisionat, epurat, comprimat, etc.)

Dacă mai aveţi alt serviciu sau ocupaţii, în afară de cel dela Minist. Invăţământului Public şi unde Membru titular al Academiei R.P.R. şi director de Institut al Academiei

Distincţii

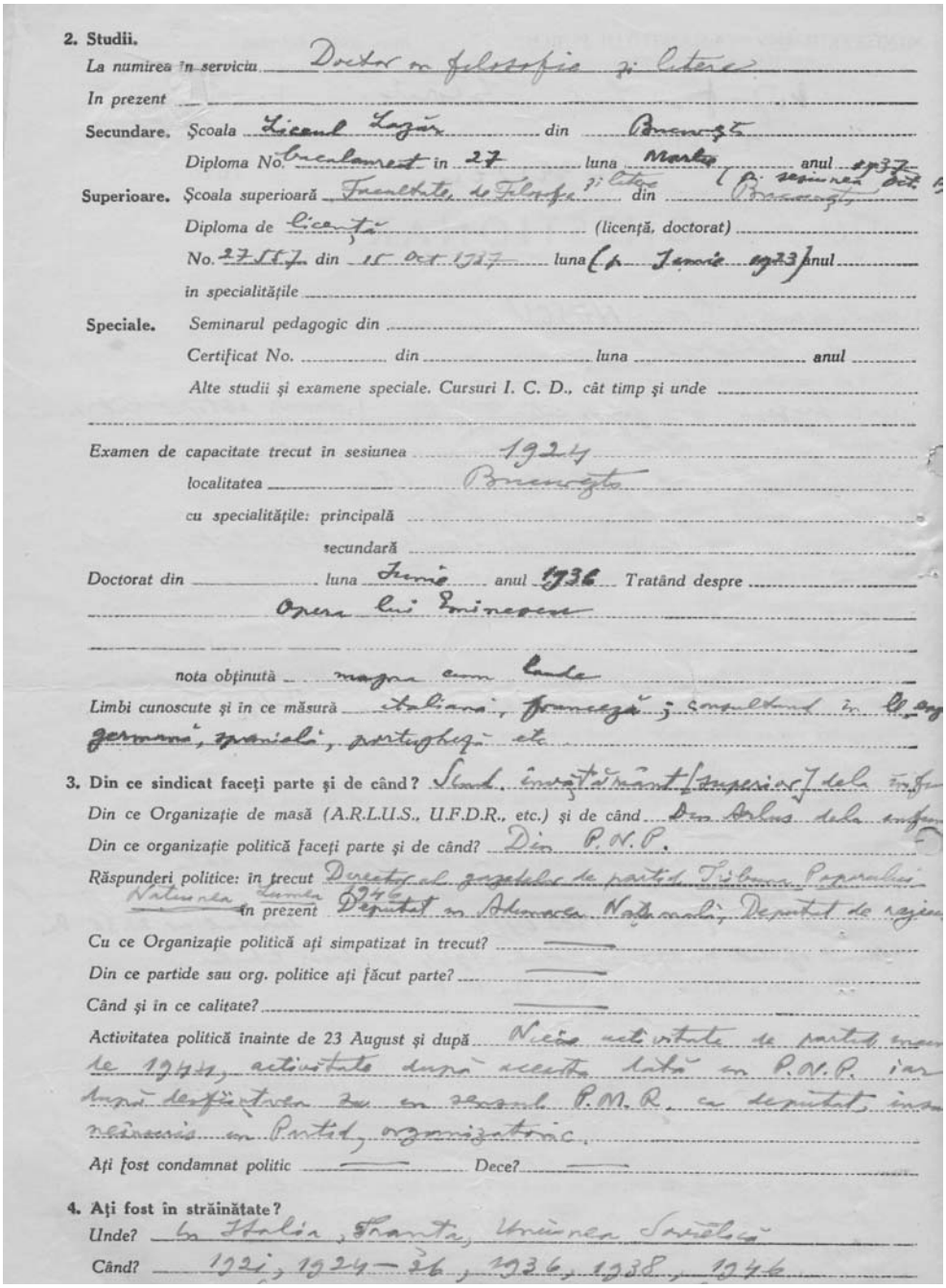

2. Studii.

La numirea în serviciu Doctor en filosofie şi litere

In prezent ——

Secundare. Şcoala Liceul Lazăr din Bucureşti

Diploma No. bacalaureat în 27 luna Martie anul 1937 (p. sesiunea Oct. 1

Superioare. Şcoala superioară Facultatea de Filosofie şi litere din Bucureşti

Diploma de licenţă (licenţă, doctorat)

No. 27557 din 15 Oct 1937 luna (p. Iunie 1923) anul

în specialităţile

Speciale. *Seminarul pedagogic din*

Certificat No. ..... *din* ..... *luna* ..... *anul* .....

Alte studii şi examene speciale. Cursuri I. C. D., cât timp şi unde .....

Examen de capacitate trecut în sesiunea 1924

localitatea Bucureşti

cu specialităţile: principală .....

secundară .....

Doctorat din ..... *luna* Iunie *anul* 1936 *Tratând despre*

Opera lui Eminescu

nota obţinută magna cum laude

Limbi cunoscute şi în ce măsură italiană, franceză; consultând în l. eng. germană, spaniolă, portugheză etc.

3. Din ce sindicat faceţi parte şi de când? Sind. învăţământ [superior] dela înf.

Din ce Organizaţie de masă (A.R.L.U.S., U.F.D.R., etc.) şi de când Din Arlus dela înf.

Din ce organizaţie politică faceţi parte şi de când? Din P.N.P.

Răspunderi politice: în trecut Director al gazetelor de partid Tribuna Poporului Naţiunea Lumea 1946 *în prezent* Deputat în Adunarea Naţională, Deputat de rajeu

Cu ce Organizaţie politică aţi simpatizat în trecut? ——

Din ce partide sau org. politice aţi făcut parte? ——

Când şi în ce calitate? ——

Activitatea politică înainte de 23 August şi după Nicio activitate de partid înainte de 1944, activitate după aceasta dată în P.N.P. iar după desfiinţarea sa în sensul P.M.R. ca deputat, însă neînscris în Partid, organizatoric.

Aţi fost condamnat politic —— *Dece?* ——

4. Aţi fost în străinătate?

Unde? în Italia, Franţa, Uniunea Sovietică

Când? 1921, 1924–26, 1936, 1938, 1946

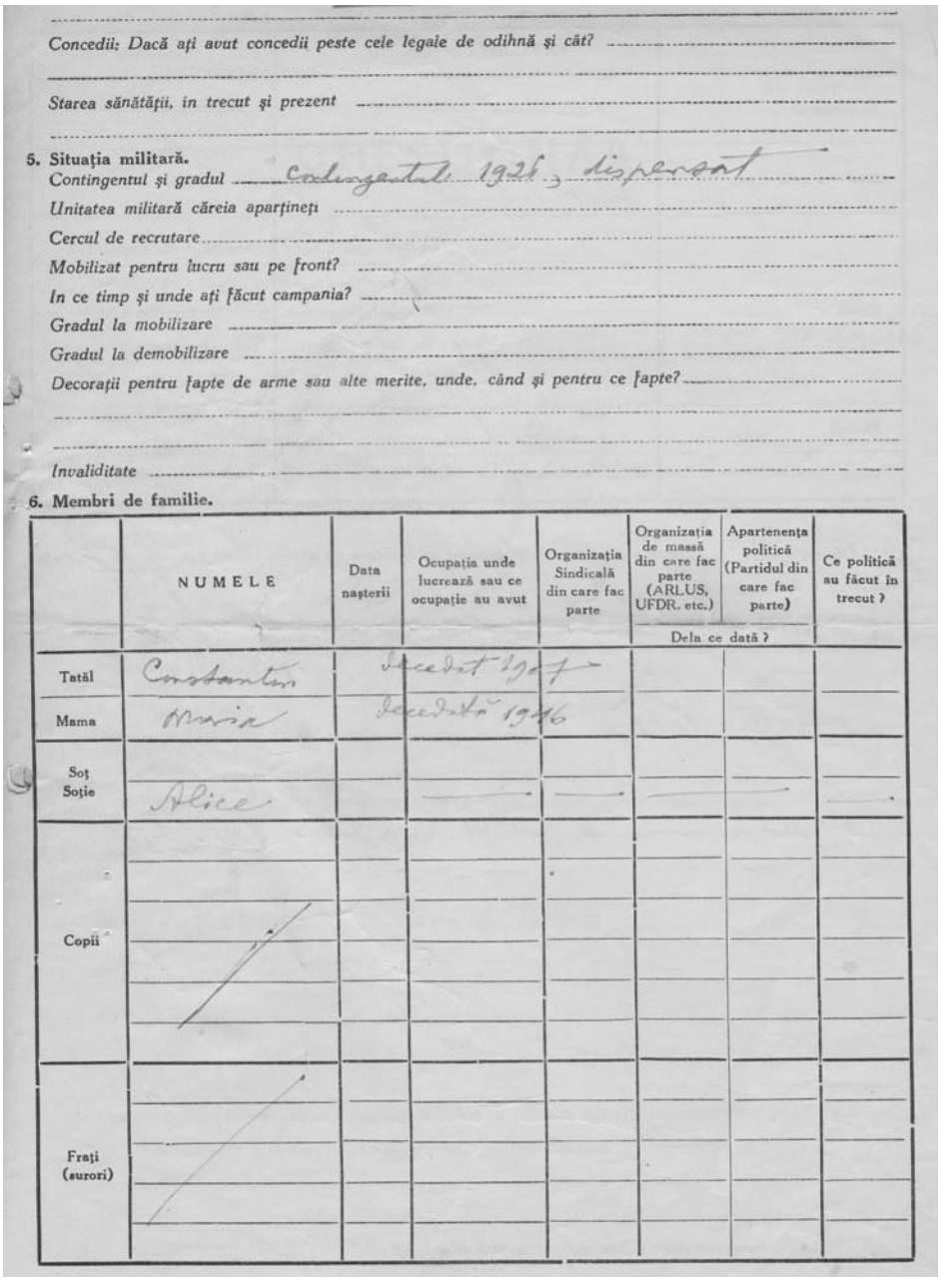

Concedii: Dacă aţi avut concedii peste cele legale de odihnă şi cât?

Starea sănătăţii, în trecut şi prezent

5. Situaţia militară.

Contingentul şi gradul Contingentul 1926, disponent

Unitatea militară căreia aparţineţi

Cercul de recrutare

Mobilizat pentru lucru sau pe front?

În ce timp şi unde aţi făcut campania?

Gradul la mobilizare

Gradul la demobilizare

Decoraţii pentru fapte de arme sau alte merite, unde, când şi pentru ce fapte?

Invaliditate

6. Membri de familie.

	NUMELE	Data naşterii	Ocupaţia unde lucrează sau ce ocupaţie au avut	Organizaţia Sindicală din care fac parte	Organizaţia de masă din care fac parte (ARLUS, UFDR. etc.)	Apartenenţa politică (Partidul din care fac parte)	Ce politică au făcut în trecut ?
					Dela ce dată ?		
Tatăl	Constantin	decedat 1947					
Mama	Maria	decedată 1946					
Soţ Soţie	Alice						
Copii							
Fraţi (surori)							

7. Starea materială.

(Pământ, casă câte încăperi, salarii, magazin, prăvălii, maşini etc).

	LA NUMIREA IN SERVICIU	In prezent
Funcţionarul	—	—
~~Soţul sau~~ soţia	Un apartament de uz strict personal	
Copiii	/	
Părinţii	/	
Fraţii	/	

Observaţiuui: *(Dacă mai aveţi ceva de complectat în legătură cu datele cerute mai sus, veţi anexa la chestionar o autobiografie).*

Confirm sinceritatea datelor de mai sus şi sunt răspunzător de exactitatea lor.

Data 29. III. 1952.

Semnătura

G. Călinescu

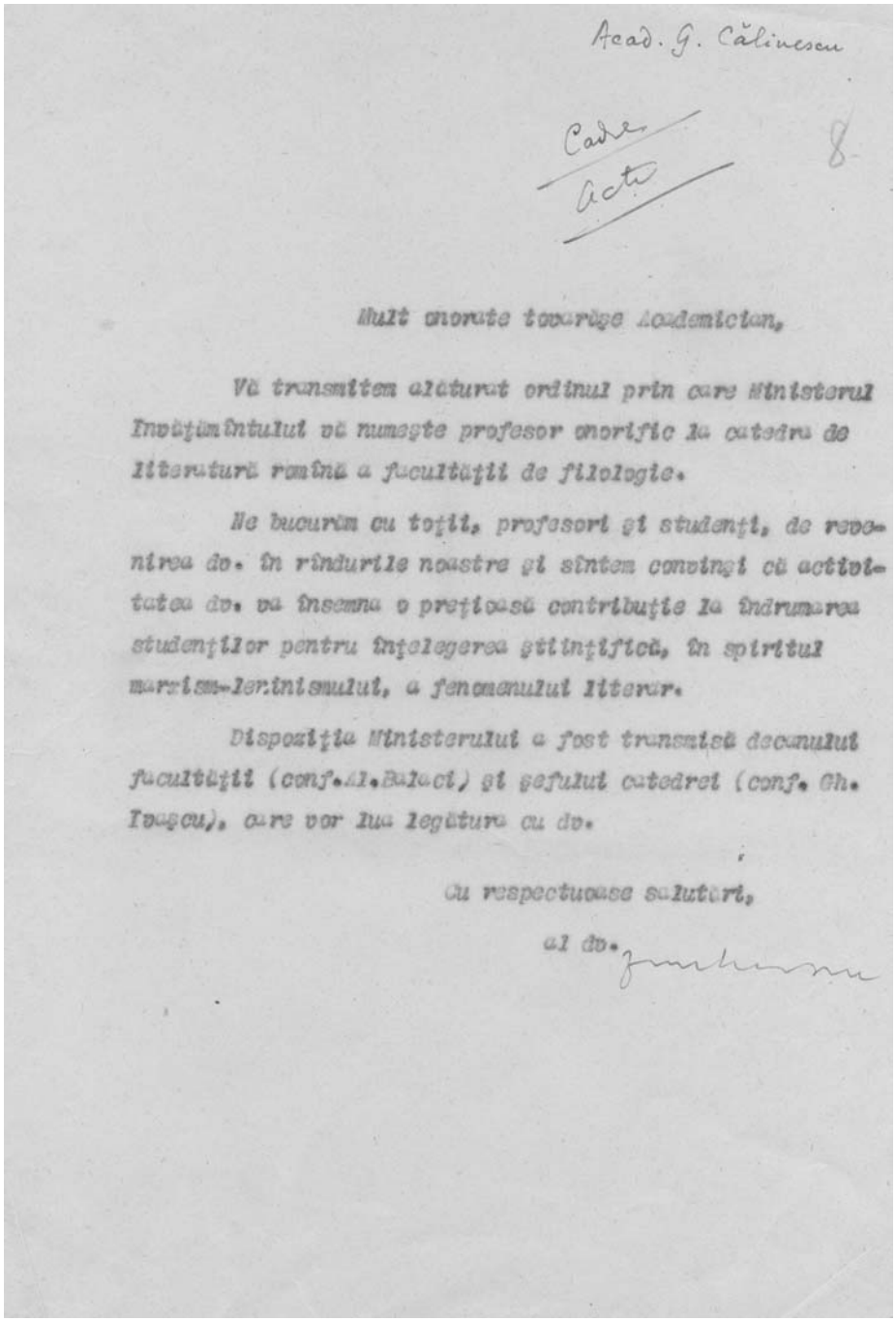

Acad. G. Călinescu

Cadre
Acte 8.

Mult onorate tovarăşe Academician,

Vă transmitem alăturat ordinul prin care Ministerul Învăţămîntului vă numeşte profesor onorific la catedra de literatură română a facultăţii de filologie.

Ne bucurăm cu toţii, profesori şi studenţi, de revenirea dv. în rîndurile noastre şi sîntem convinşi că activitatea dv. va însemna o preţioasă contribuţie la îndrumarea studenţilor pentru înţelegerea ştiinţifică, în spiritul marxism-leninismului, a fenomenului literar.

Dispoziţia Ministerului a fost transmisă decanului facultăţii (conf. Al. Balaci) şi şefului catedrei (conf. Gh. Ivaşcu), care vor lua legătura cu dv.

Cu respectuoase salutări,

al dv.

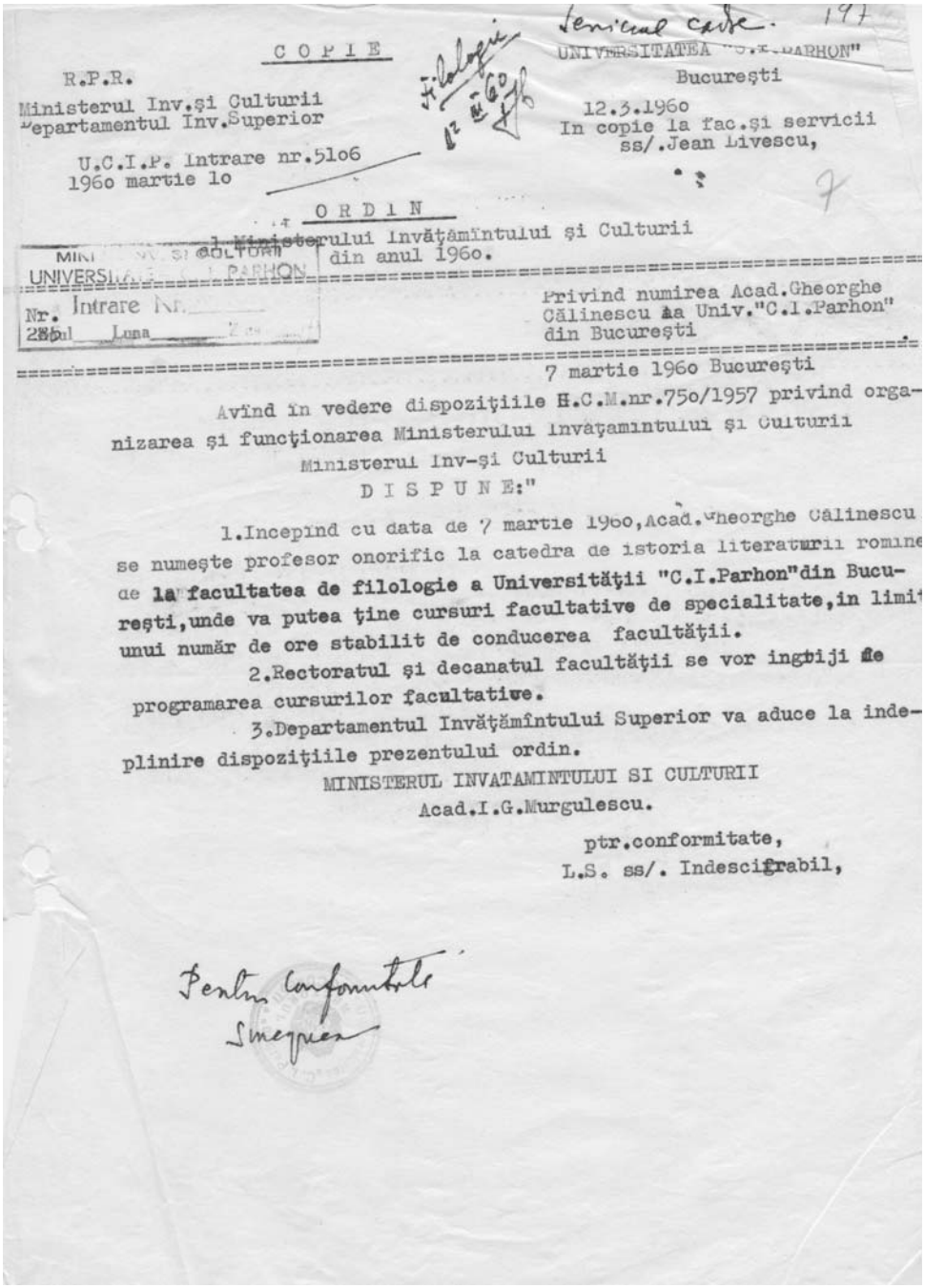

Serviciul cadre. 197

COPIE

R.P.R.
Ministerul Inv.şi Culturii
Departamentul Inv.Superior

U.C.I.P. Intrare nr.5106
1960 martie 10

Filologie 12 III 60

UNIVERSITATEA "C.I.PARHON"
Bucureşti
12.3.1960
In copie la fac.şi servicii
ss/.Jean Livescu,

7

ORDIN

1.Ministerului Invăţămîntului şi Culturii
din anul 1960.

MINISTERUL INV. ŞI CULTURII
UNIVERSITATEA C.I. PARHON
Nr. 285 Intrare Nr. Luna

Privind numirea Acad.Gheorghe Călinescu la Univ."C.I.Parhon" din Bucureşti

7 martie 1960 Bucureşti

Avînd în vedere dispoziţiile H.C.M.nr.750/1957 privind organizarea şi funcţionarea Ministerului Invăţamîntului şi Culturii

Ministerul Inv-şi Culturii

DISPUNE:"

1.Incepînd cu data de 7 martie 1960,Acad.Gheorghe Călinescu se numeşte profesor onorific la catedra de istoria literaturii romîne de la facultatea de filologie a Universităţii "C.I.Parhon"din Bucureşti,unde va putea ţine cursuri facultative de specialitate,in limit unui număr de ore stabilit de conducerea facultăţii.

2.Rectoratul şi decanatul facultăţii se vor ingriji de programarea cursurilor facultative.

3.Departamentul Invăţămîntului Superior va aduce la indeplinire dispoziţiile prezentului ordin.

MINISTERUL INVATAMINTULUI SI CULTURII
Acad.I.G.Murgulescu.

ptr.conformitate,
L.S. ss/. Indescifrabil,

Pentru conformitate
Sinequea

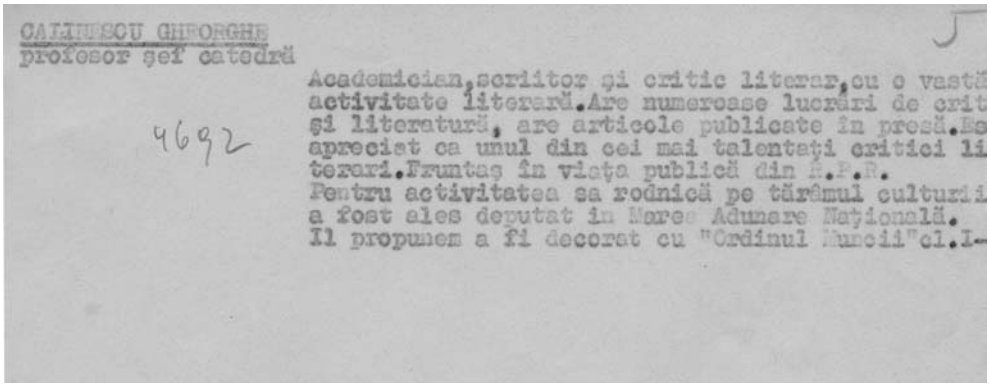

CALINESCU GHEORGHE
profesor şef catedră

4692

Academician,scriitor şi critic literar,cu o vastă activitate literară.Are numeroase lucrări de crit şi literatură, are articole publicate în presă.Es apreciat ca unul din cei mai talentaţi critici li terari.Fruntaş în viaţa publică din R.P.R.
Pentru activitatea sa rodnică pe tărâmul culturii a fost ales deputat în Marea Adunare Naţională.
Il propunem a fi decorat cu "Ordinul Muncii"cl.I-

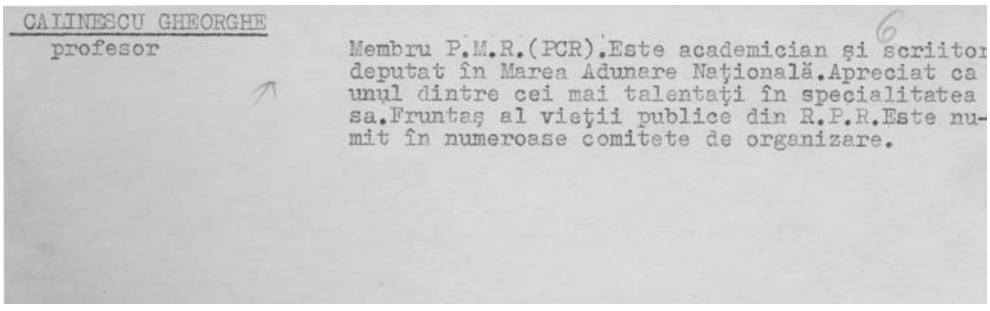

CALINESCU GHEORGHE
profesor

Membru P.M.R.(PCR).Este academician şi scriitor deputat în Marea Adunare Naţională.Apreciat ca unul dintre cei mai talentaţi în specialitatea sa.Fruntaş al vieţii publice din R.P.R.Este numit în numeroase comitete de organizare.

OVIDIU PAPADIMA – DE LA „O VIZIUNE ROMÂNEASCĂ A LUMII" LA „CREATORII ŞI LUMEA LOR"

Iordan Datcu

Dacă în prima sa perioadă de creaţie a fost cu deosebire critic literar, care a avut, timp de şapte ani, rubrică permanentă la „Gândirea" şi a tipărit volumele *O viziune românească a lumii* (1941), *Creatorii şi lumea lor. Schiţe de critică literară* (1943) şi *Poezie şi cunoaştere etnică* (1944), după 1944 face critică literară doar sporadic, iar în demersul său predomină studiul de istorie literară: *Cezar Bolliac* (1966). *Heinrich von Kleist* (1967), *Ion Pillat* (1974), *Ipostaze ale iluminismului românesc* (1975) şi studiul de folclor, *Anton Pann, cântecele de lume şi folclorul Bucureştilor* (1963), *Literatura populară română. Din istoria şi poetica ei* (1971). Volumul *Scriitorii şi înţelesurile vieţii* (1971) este o reeditare, selectivă a celui din 1943, *Creatorii şi lumea lor*.

Din prima etapă a scrisului său ne preocupă aici doar două cărţi: *O viziune românească a lumii*, definitorie pentru modul cum a conceput criticul etosul românesc, şi *Creatorii şi lumea lor*, care conţine toate notele definitorii ale demersului său critic de până la 1945.

Cea dintâi caracteristică a cărţii lui Ovidiu Papadima, *O viziune românească a lumii*. Studiu de folclor (Bucureşti, colecţia „Convorbiri literare", 1941) este perspectiva ortodoxistă din care este examinată creaţia populară românească, declarată ferm: „pecetea creştină imprimă fiecare amănunt al folclorului nostru". Se face îndată precizarea: creştinismul folclorului nostru „e o realitate, dar o realitate specifică lui, – nu una pur teologică, adică de o nedezmințită fidelitate față de dogme". Demersul autorului a beneficiat şi a fost facilitat de „înaltele strădanii a două spirite cari au să lase multă vreme urme adânci în viaţa culturii româneşti", Nichifor Crainic şi D. Caracostea. Pe de altă parte, audierea de către tânărul Papadima, la Universitatea din Berlin, a cursurilor profesorului Adolf Spamer i-a întărit convingerea că la descifrarea viziunii poporului asupra lumii trebuie convocat folclorul. Să adăugăm că, în anii când îşi elabora lucrarea, a citit studii ca acestea: Louis Reynaud, *L'âme allemande* (1934), Jules Legras, *L'âme russe* (1934), Comte Sforza, *L'âme itallienne*, toate apărute la editura pariziană Flammarion.

În credinţele poporului român Dumnezeu este atotprezent, imaginea sa fiind cea biblică, însă mult mai umanizată. Aceleaşi credinţe propun imaginea, grandioasă, a cosmosului şi pe aceea a vieţii propriu-zise, pământeşti, cu ordinea sa. Folclorul dezvăluie atitudinile fundamentale ale românului, modul de a gândi şi de a vieţui al ţăranului, o viaţă trăită în cadre specific naţionale şi în respectul unei

RITL, nr. 1–4, p. 169–178, Bucureşti, 2009

ordini etice creştine, o ordine cosmică şi umană, cosmosul fiind conceput ca o prelungire a sufletului ţăranului şi fuzionând cu umanul. Rânduielile satului tradiţional sunt validate şi de lumea cerească, sfinţii fiindu-i ţăranului familiari şi avându-şi, ca şi acesta, preocupări agreste, ceea ce-l face pe autor să spună că ţăranul român a mutat ,,sociologia în cer şi teologia pe pământ, împăcându-le pe amândouă în aceeaşi unitate de viaţă". Notele distincte ale viziunii româneşti a vieţii sunt: fraternitatea omului cu toate făpturile firii, liniştea, echilibrul, realismul concepţiei despre viaţă, despre armonia lumii, milostenia, conştiinţa muncii, modul de a concepe rânduiala lumii ca izvorând din înţelepciunea lui Dumnezeu. Ordinea creştină se întemeiază pe milostenie, măsură, sobrietate, cuviinţă, pe respectul faţă de cosmos, pe teama de păcat. Poporul român are o viziune fundamental creştină asupra lumii, natura în armonia ei fiind creată şi privegheată de Dumnezeu şi de sfinţi, total având o finalitate divină, de unde liniştea vechii ţărănimi, viaţa acesteia desfăşurându-se după armonioase rânduieli. La imprimarea acestor convingeri, la formarea sufletului etnic au contribuit ordinea spirituală moştenită, folclorul (,,expresie" şi ,,ordine de viaţă"), biserica şi curtea boierească, în fine un gen de literatură scrisă, cărţile populare.

Cu un respect religios faţă de fire, creaţie a lui Dumnezeu, omul se poartă cu o infinită dragoste faţă de animale, interpretează omeneşte stihiile, animă întregul cosmos. Firea îi este prieten supus, căreia îi cunoaşte semnele. Datoria omului este să prezerve puritatea firii, sfinţenia ei, să n-o întineze prin necugetate păcate. Sunt nenumărate pildele citate de autor în sprijinul convingerii că civilizaţia sătească tradiţională avea faţă de natură sentimente de dragoste, de respect. Cartea lui Ovidiu Papadima este strigătul de alarmă al unui intelectual panicat de rezultatele nefaste ale modernizării care a distrus vechi structuri fără a pune altceva trainic în locul lor, care l-a scos pe om din armonia firii, care l-a înstrăinat, l-a însingurat. Vechea cultură populară, înţeleasă ca un mod de a trăi şi de a gândi, avea un bine consolidat caracter de organicitate, se împlinea din bunătatea divină, era ,,o imensă armonie de ordini şi de ierarhii, se conducea după credinţe şi înţelepciuni constituite într-un tot de o rară armonie". Autorul a semnalat, încă în cadrele lumii tradiţionale, o serie de mentalităţi şi atitudini deplorabile. N-a putut prevedea însă ce aspecte catastrofale avea să ia, în timpul comunismului, disprețul conducătorilor faţă de civilizaţia sătească, faţă de sfintele credinţe ale ţăranului, deposedat de pământ, pedepsit pentru că ţinea la tradiţiile străbune, adesea alungat din casa sa.

O notă aparte a mentalităţii vechii ţărănimi era dată de ,,sentimentul de dragoste şi intimitate faţă de natură", de ,,legătura de la suflet la suflet" cu natura, despre care se credea că este şi ea ,,învrednicită cu har înaintea Dumnezeirii". ,,O concepţie aproape ascetică a vieţii se încheagă – scrie autorul – din teama de a nu întina prea mult cu păcate omeneşti blândeţea şi puritatea naturii". Faţă de natură se manifestau ,,atitudini de profund respect", o credinţă spunând, spre exemplu, că e păcat să laşi toporul înfipt în inima lemnului. Năravuri moderne, expresii ale dorinţei de îmbogăţire, ale interesului economic, au uitat cu totul aceste precepte,

păduri întregi căzând la pământ din dorința de îmbogățire de după 1990, ape au fost infectate de rezidurile toxice ale unor fabrici, aerul a fost poluat de coşurile fabricilor. S-ar spune că nimic n-a mai rămas din respectul pentru sfințenia firii al țărănimii tradiționale, al ei, dar şi al citadinilor flămânzi de îmbogățire.

Cartea nu este în mod uniform o laudă a viziunii vechii țărănimi, nu este în întregime o apologie. Sunt remarcate, cu surprindere, unele înțelegeri „întoarse", ca, de exemplu, mentalitatea care privea cu înțelegere beția ori năravul hoției, justificarea furtului atunci când el îi îngăduia făptaşului existența, ca tâlhăria privită „ca un gest firesc de viață la vreme de nevoie". „Poporul e convins – scrie Papadima – că Dumnezeu nu numai că îi tolerează şi-i iartă ca tâlhari, dar îi şi ajută". Semnalează, de asemenea, că țăranul tradițional era foarte „anarhic şi rebarbativ" în relațiile sale cu statul modern.

Cartea s-a bucurat, la apariție, de o amplă receptare critică. Petru Comarnescu, în „Timpul" (12 octombrie 1942), a apreciat-o ca „o primă şi remarcabilă încercare de a sintetiza – într-o cuprindere organică şi unitară – înfățişările specifice vieții şi spiritualității țărăneşti", ca „valorificare măreață şi cinstită a multor lucruri pe care le ştiam, dar poate nu le legasem în felul dlui Papadima, dar şi altora, pe care le constatăm cu surprindere". Ion Şiugariu remarcă, în „Basarabia" (12 octombrie 1942), pe lângă meritul de a fi dezbătut o tematică mai puțin abordată, şi altă calitate de seamă a cărții, aceea de a fi „un model de corectitudine şi cinste profesională, putând fi folosită şi în acest sens de cei cari vor continua drumul început, desăvârşindu-l". Concluzia recenziei sale, pe care a făcut-o nu de pe poziția criticului literar, ci a cititorului fără pretenții, este că Papadima a adus „o contribuție de mare preț în eseistica românească". Pericle Martinescu, în „Meşterul Manole" (nr. 104, ianuarie–aprilie 1942), opinează că din lucrarea lui Papadima „se desprinde…cea mai curată icoană sufletească şi spirituală a neamului românesc".

Ovidiu Papadima şi-a structurat lucrarea pe documente autentice, pe care le-a înfățişat cu fidelitate atât în fondul, cât şi în expresia lor. Mai mult decât atât, nu şi-a propus să demonstreze, ci să înfățişeze, nu şi-a propus o lucrare „de ştiință", ci „de convingere". Tot aşa cum n-a dorit să facă un studiu de folclor comparat. Nicăieri nu afirmă că valorile româneşti (pe unele dintre ele le-am amintit mai sus) sunt specifice doar poporului român. Dimpotrivă, spune limpede: „Viziunea aceasta e românească întrucât la noi trăieşte organic. Nu e exclusiv a noastră, fiindcă se aseamănă în unele din liniile ei cu ale unora, în altele cu ale altora dintre popoarele cari ne înconjoară". Nu şi-a conceput lucrarea ca o monografie, ci doar ca o deschidere. Toate aceste precizări ale autorului era necesar să le reamintim fiindcă unii critici ar fi dorit ca lucrarea să fie altceva decât şi-a propus.

Cum va parcurge lectorul de astăzi cartea lui Papadima? Cu sentimentul că citeşte un basm. Încă de la apariția ei, un sensibil poet, Iulian Vesper, în „Universul literar" (2 mai 1942), observa că „numai într-o libertate de basm şi de vis se putea înființa o atât de pură şi cutezătoare imagine despre lume, despre Dumnezeu şi

destin", că din carte se desprinde „profilul arhangelic al omului român". Perpessicius, într-o cronică din 18 aprilie 1942 (vezi Perpessicius, *Opere*, 9, Editura Minerva, 1979, p. 348–354), spunea că lectorul parcurge cartea cu interes şi curiozitate fiindcă „materia e continuu gândită, într-un spectacol feeric, pe care cititorul îl urmăreşte cu aceeaşi uimire cu care autorul nu pregetă să-l regizeze".

Pentru P. Ionescu, în recenzia sa din „Revista Fundațiilor Regale" (an. IX, 1 aprilie 1942, p. 222–224), în a cărui opinie cartea „respiră atmosfera unei unități organice pe care numai o muncă dârză, o cercetare adâncă şi disciplinată o puteau impune în primul plan al atenției", are şi un motiv personal să salute apariția cărții, în care a găsit câteva opinii ale sale exprimate anterior: „Am întâlnit cu bucurie afirmațiuni corespunzând aproape literal unor afirmațiuni ale noastre. Astfel noi afirmam în două articole din «Gândirea» că ceea ce poate constitui o tablă a caracterelor fundamentale ale sufletului românesc se reduce la câteva aspecte printre care notăm: spiritul de religiozitate, nevoia de concret – asupra căreia am stăruit – atitudinea senină în fața morții, optimismul şi vitalitatea, cosmicismul – idee subliniată şi de Vasile Băncilă şi de Lucian Blaga. Îndeosebi stăruisem asupra ritmului firesc dintre nevoia de concret şi evadarea în abstracțiune, afirmând că există o tendință constantă de a concretiza abstractul, de a face să se coboare transcendența. Este ceea ce a întărit şi Lucian Blaga. Pe de altă parte, am putut surprinde «pe viu» substratul «cenzurei», noțiune atât de frecventă în sistemul lui Blaga, precum şi ideea schițată în *Trilogia cunoaşterii* şi reluată în *Diferențialele divine* ale «minus cunoaşterii»". Socoteşte că ar fi pueril să pretindă anumită paternitate asupra acestor opinii, în fond fiind vorba doar de *întâlnirea* a doi cercetători pe acelaşi teren.

În genere elogioase, recenziile apărute au formulat puține rezerve. Pericle Martinescu a observat că „Tratate fragmentar – ceea ce nu înseamnă să-i facem din asta o obiecție, deoarece opera capătă prin aceasta un caracter oarecum expozitiv, lucru ce, credem, n-a stat în intenția autorului, problemele de folclor abordate în volumul de față au, totuşi, o unitate bine precizată, întrucât întregul material se polarizează în jurul unei axe". Sebastian Cristea Sima, în „Revista de filozofie" (1942, 1–2), opinează: „Lucrarea ar fi dobândit un aspect cu totul deosebit şi o autoritate şi mai pronunțată, dacă n-ar fi întrebuințat câteodată, pentru justificarea afirmațiilor sale, exemple care nu se găsesc răspândite pe tot cuprinsul țării şi care nu au o circulație generală. Pe temeiul unor documente răzlețe de folclor, nu se pot stabili adevăruri valabile, în orice împrejurare, adică adevăruri cu un vădit caracter ştiințific". Continuând, recenzentul spune că Papadima a prevenit o asemenea obiecție prin titlul lucrării şi prin precizările din cuvântul înainte. Pentru Comarnescu a semnalat „disproporția" „între importanța unor aspecte sau teme față de altele" şi eludarea unor „elemente care ar îndreptăți teze contrare acelora susținute de d. Papadima. Oricine ştie că găseşti proverbe ca să explici orice, teama de paradox nefiind o caracteristică a poporului".

Unul dintre recenzenţi a observat că eseul lui Papadima n-a fost recenzat, la apariţia lui, de niciun folclorist. E adevărat, au scris despre el scriitori, ca Pericle Martinescu, Iulian Vesper, Doina Peteanu, Ilariu Dobridor, câţiva publicişti, ca P.P. Ionescu, Mihai Niculescu, C.D. Papastate, singurele recenzii ale unor personalităţi fiind acelea semnate de Perpessicius şi Petru Comarnescu. O opinie a unui folclorist a venit târziu, la peste trei decenii de la apariţia cărţii, şi-i aparţine lui Ovidiu Bîrlea, în cartea sa *Istoria folcloristicii româneşti* (1974), opinie pe care o reproducem integral: „Cum arată şi titlul, autorul vrea să înfăţişeze aspecte specifice poporului român, dar pentru aceasta el ocoleşte nevoia elementară de a le compara cu cele ale popoarelor din jur. Declarând «că în această carte nu se face folclor comparat», autorul aruncă anatemă asupra metodei comparative, ca una ce a fost folosită de pozitivişti în chip mecanic, unde accentul era pus pe uniform, pe inert. Studiul său are ţeluri mai înalte, urmărind «în folclor ceea ce se individualizează în trăsături tipice iar nu ceea ce se aseamănă prin coincidenţe de materialuri. Pe noi nu ne mai pot deruta aceste coincidenţe, deoarece căutăm să privim orice trăsătură ca făcând parte dintr-un tot organic». În lucrare nu se văd nici aceste «coincidenţe», nici «trăsături tipice» care nu s-ar potrivi şi altor popoare, încât se pot citi naivităţi de felul acesteia: «Toate însă îşi găsesc întemeierea pe o singură convingere, specifică folclorului nostru întreg: aceea a vieţii însufleţite a întregii firi, care trăieşte în spirit după chipul şi asemănarea omului – care e la rându-i creatura cea mai asemănătoare lui Dumnezeu». Orice colecţie de folclor din orice continent stă mărturie nedezminţită de cât de răspândită este umanizarea naturii înconjurătoare etc. Papadima nu se îndoieşte că «factorul cel mai activ în formarea sufletului nostru etnic – şi deci şi al folclorului – a fost Biserica» – iar «bizantinismul nostru de mai târziu – care a avut ecouri adânci şi în folclor – n-a fost astfel o cotitură nefirească a istoriei noastre, ci dimpotrivă o consecinţă foarte normală şi foarte logică a orientării rădăcinilor originare ale culturii noastre». Afirmaţia nu e sprijinită cu nimic, autorul nu citează nicio componentă bizantină a folclorului nostru, care nici nu există, dacă se face abstracţie de unele legende religioase, propagate prin cărţile populare. Fondul trac e expediat prin câteva fraze măreţe şi în cele din urmă nu e de mirare dacă «suntem mai degrabă dispuşi să admitem influenţa noastră asupra tuturor popoarelor mult mai tinere – şi ca formaţie şi ca creştinism – decât noi, din jurul nostru, decât să ne închipuim înrâurirea lor asupra noastră». De vreo argumentaţie nici urmă".

Ovidiu Bîrlea trece peste unele precizări făcute de Papadima, şi anume că n-a voit să facă „o lucrare de ştiinţă, ci una de convingere", o carte „pentru cât mai mulţi", că n-a voit să diferenţieze folclorul românesc de cel sud-est european, că acele componente ale viziunii româneşti (nevoia de concret, rânduiala, mila, sfinţenia muncii şi multe altele) nu există doar în cultura populară românească, că „nu e unică substanţa – ce poate fi universală – ci nuanţele ei şi mai ales echilibrul în care se îmbină aceste nuanţe, aspectul sub care trăiesc toate organic". De asemenea, Bîrlea n-a ţinut seama că în mod declarat autorul n-a voit să facă o

lucrare de comparatistică. Peste alte două decenii, un alt folclorist, din altă generație, Mihai Coman, în „Tribuna României" (1987, 334), opinează că Papadima a pus accent prea apăsat pe componenta creştină, ortodoxă a folclorului nostru. Civilizația folclorică mi se pare mai laică şi mai păgână decât susținea – cu patos – Ovidiu Papadima în anul 1941. Iar valorile ei majore (cum ar fi dragostea de muncă, puritatea, respectul, blândețea, înțelegerea legilor firii, optimismul ş.a.) țin de dimensiunile ei strict populare şi străvechi, țin de un sistem care s-a constituit istoric şi a evoluat în istorie, nefiind expresia unui anume model etico-filosofic, impregnat odată în spiritul folcloric şi împietrit pentru totdeauna în el. Sentimentul meu este că, în aceste pasaje, autorul plătea încă tributul unor idei, pregnante în epocă, pe care însă evoluția ulterioară a ştiinței şi culturii noastre nu le-a validat în totalitate". Întrebarea noastră este dacă nu şi autorul acestor considerații plătea tribut unor idei, pregnante în altă epocă. Văzând în cartea lui Papadima mai mult decât şi-o dorise acesta, adică „studiu de folclor", ci o carte care se situează „în acea zonă de graniță – şi de contact – ce uneşte cercetarea ştiințifică cu meditația filozofică, analiza de specialitate cu extrapolarea teoretică de largă deschidere", Mihai Coman are, dincolo de rezerva de mai sus, o bună opinie despre *O viziune românească a lumii*, despre autorul ei, în cartea acestuia „fervoarea ideatică clocoteşte", în ea „se simte inima tânără a autorului, se simte acel elan juvenil unic, pe care îl pierdem odată cu trecerea anilor şi căruia i se pot ierta, în numele «entuziasmului» şi setei creatoare pe care le emană, orice excese, orice neîmpliniri. Iar dacă această carte cucereşte şi acum, după trecerea a aproape o jumătate de veac, după ce metodele de cercetare s-au schimbat atât de mult, după ce concepția noastră despre viață şi lume s-a modificat într-atât, ceea ce cucereşte este tocmai acest suflu incandescent, este fervoarea cu care a fost scris fiecare rând, este patosul ideii ce răbufneşte din fiecare pagină".

Prezentând, în *Panorama deceniului literar românesc 1940–1950* (Editura pentru Literatură, 1968), câțiva critici şi eseişti, Alexandru Piru se opreşte şi asupra operei lui Ovidiu Papadima, critic literar şi folclorist: „Critica lui Ovidiu Papadima este axată pe noțiunile de etnic şi ortodoxie, fiind o aplicare a ideologiei gândiriste formulate de Nichifor Crainic. *O viziune românească a lumii* încearcă, fără puterea de construcție a lui Lucian Blaga, să definească, servindu-se de folclor, concepția despre lume şi viață a poporului nostru din mitologia şi literatura lui, aşadar mult discutatul specific național, care s-ar găsi în chip mai pur, cum au crezut şi sămănătoriştii şi poporaniştii, la țară, acolo unde influențele străine se resimt mai puțin ori chiar deloc. Din păcate, notele stabilite (nevoia de concret: rânduiala, mila, sfințenia muncii, puritatea, respectul față de cosmos, moartea privită cu linişte şi, în genere, optimismul) sunt prea vagi, putând fi atribuite şi altor popoare din spațiul sud-est european, iar considerarea lui Petrache Lupu ca simbol al ortodoxismului nostru («un bob din puritatea dintâi») miră la un om cult. Totuşi, sforțarea criticului de a lua cunoştință de psihologia etnosului românesc rămâne legitimă, şi contribuția, oricât de mică, se cade luată în seamă".

Convins că „o viziune aparte a lumii este în acelaşi timp şi o formă de gândire deosebită", Papadima a năzuit, cum scria în 1943, să revină cu o nouă carte despre „această realitate uriaşă care e viziunea lumii în zbuciumul culturii umane", de data aceasta, necantonată la fenomenul românesc, pe care n-a mai scris-o.

Reeditând, în 1995, cartea lui Ovidiu Papadima, editorul I. Oprişan spune într-o succintă postfaţă – în care sintetizează modul cum autorul cărţii a surprins mai mult pe profunda-i intuiţie critică şi pe asociaţiile spontane ale primei lecturi decât pe cercetări riguroase de durată – că profesorul Papadima propune o perspectivă rămasă, după mai bine de o jumătate de secol, încă ademenitoare.

Volumele de critică literară ale lui Ovidiu Papadima, cuprinse între *Neam, sat şi oraş, în poezia Octavian Goga* (1941) şi *Ipostaze ale iluminismului românesc* (1975), s-au bucurat, în mod constant, de atenţia criticii, mărturie stând antologia *Viaţa cărţilor lui Ovidiu Papadima* (Editura Vestala, 2004, 156 p.), alcătuită de Dorina Grăsoiu, care conţine 42 de recenzii şi articole. În ultimele două decenii (1990–2009) însă sintezele critice nu cuprind articole despre el. Alex Ştefănescu, în *Istoria literaturii române contemporane 1941–2000* (Editura Maşina de Scris, 2005), îi acordă doar câteva rânduri: „Ovidiu Papadima stârneşte controverse cu amplul său eseu *O viziune românească asupra lumii*, în care se foloseşte ca material de observaţie literatura cultă şi populară a românilor". Câteva precizări eseul se subintitulează „studiu de folclor", nu a stârnit nicio controversă la apariţie, toate recenziile (14 la număr) fiind la unison laudative, iar cât priveşte folosirea literaturii culte, ea se rezumă la ultimul capitol, *Folclor şi clasicism,* în care teza existenţei unei relaţii între folclorul românesc şi clasicismul antic este ilustrată prin opera lui Calistrat Hogaş. În fine, Papadima mai este citat în capitolul *Scriitori arestaţi*.

O altă afirmaţie care se cuvine să fie corectată este aceea că „Timp de peste 15 ani nu va avea dreptul să publice". Criticul prelua, e adevărat, o afirmaţie a lui Papadima însuşi (vezi cartea sa *Evocări*, 1997, p. 32). Adevărul este altul: eliberat din închisoare la 7 noiembrie 1955, începe să publice – în „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor": *Anton Pann şi cântecele de lume* (1957) şi *Consideraţii despre doină* (1960); în „Foaia poporului": *Aspecte folclorice* (1961), iar în 1963 publică antologia de lirică populară *Cu cât cânt, cu atâta sunt*. Afirmaţia ar fi întru câtva adevărată dacă s-ar referi strict la tipărirea unui volum personal: într-adevăr, după volumul *Poezie şi cunoaştere etnică* (1944), îi mai apare un volum personal abia în 1963, *Anton Pann, cântecele de lume şi folclorul Bucureştiului*. Nicolae Manolescu, în *Istoria critică a literaturii române* (Paralela 45, 2008), îl socoteşte pe Papadima demn de a figura doar în dicţionare.

Există o vădită legătură între *Creatorii şi lumea lor* şi cartea anterioară, *O viziune românească a lumii* (1941), convingerile din aceasta trecând în ceea ce cere autorul creatorilor de literatură. Criticul crede în artă „numai şi numai ca unul din înaltele moduri ale omului de a răspunde marilor întrebări ale vieţii şi lumii". Creatorul adevărat continuă, „aduce cu sine o anumită viziune a lumii", care nu

este ,,deloc sistem de filozofie sau religie", ci o viziune prin care dă răspuns ,,grozavelor apăsări ale tainelor cosmosului". Această viziune nu este doar una individuală, ci şi ,,o grandioasă realitate supraindividuală". Aceste două categorii, individualul şi supraindividualul, pot sta într-o ,,rodnică polaritate de viaţă" în cadrul etnicului. Cu un astfel de mod de percepere a creaţiei, Papadima constată, extrem de contrariat, că literatura anilor '40 ai secolului trecut era una inactuală, cei mai mulţi scriitori trăind… în lună, între creaţia lor şi ,,zbuciumul vremii" existând o prăpastie. Poezia lor ,,nu izvorăşte din nimic", este ,,firavă şi clorotică", ,,chinuită în încâlcelile ei de formă", crezându-se modernă prin ,,preţiozităţile şi obscurităţile ei voite". Nu constată în poezia momentului nimic din suprarealismul francez ori din expresionismul german, ci doar clişee, ,,multiplicate la infinit" de revistele avangardiste. O poezie care nu este cu adevărat modernă, care ,,trăieşte o viaţă artificială, de seră", o poezie ,,încremenită în admiraţia snoabă a acelui stilat poet de salon care e Paul Valery, fără a beneficia întru nimic de întreg trecutul de rafinament al gândului şi al expresiei care dă temelie experienţei acestui admirator al lui Racine. Excepţia de la această poezie românească a momentului, de la această poezie firavă, artificială, crede că au făcut Aron Cotruş, George Gregorian, Mihai Beniuc şi D. Ciurezu.

Modernismul prozei este şi el unul caricatural şi constă ,,în exploatarea în chipul cel mai trivial şi elementar a formulei psihologismului", ,,un uşor psihologism de import francez, foarte anacronic şi acesta". O proză care nu face decât să aducă personajele de la sat la oraş, care, îndrăgostiţi, dragostea lor nu are ,,robusteţea sănătoasă a vieţii mai curate", ci este doar ,,un vulgar şi facil erotism". O literatură cu ,,un orizont meschin", cu eroi care ,,nu au nimic din spiritul vremii noastre, din concepţia, din stilul actual de viaţă", modernitatea ei reducându-se la câteva elemente" de pitoresc modern: radio, matchuri de box, zboruri cu aeroplanul". Până şi costumaţia lor nu le vine. Ce-i lipseşte acestei proze? Îi lipsesc, scrie cronicarul, ,,acele o mie şi una de fapte mărunte ce caracterizează cotidianul vieţii noastre". O literatură neancorată la problemele stringente ale momentului, ci ,,creează cu totul convenţional, după reţete vechi şi facile". Nimic la aceşti scriitori anemici nu aminteşte de forţa de creaţie a unui Balzac.

Această literatură, inactuală, trebuia să cedeze locul uneia aplecate spre preocupările vremii, uneia pline de viaţă. Dintre înaintaşi îl preţuieşte, în primul rând, pe M. Eminescu, ,,un romantic ca aspiraţii şi un organicist ca mod de a gândi; un om de uriaşă cultură europeană şi un adânc vizionar poetic al esenţelor patriarhale ale spiritului românesc". Pe Vasile Alecsandri îl vede prin prisma naţionalismului operei sale, la fel ca pe Eminescu. La I. Heliade Rădulescu admiră ,,misticismul său religios, voinţa lui de a-şi porni energiile din trecutul nostru". La B.P. Hasdeu admiră ,,concepţia înalt creştină", acesta fiind, ,,în aproape tot ce a scris ca vers…, unul din puţinii noştri poeţi în care Dumnezeu există vizibil". În tot ceea ce a scris, în anii '40 ai secolului al XX-lea, Ovidiu Papadima a pledat ca literatura să dea expresie ,,marilor frământări ale sufletului nostru etnic", fiindcă

socotea că ne aflăm la o răscruce a istoriei noastre. Ideea afirmării, prin literatură, a ortodoxismului nostru, văzut ca „regenerare etnică", este o constantă a criticii sale, şi când nu află în poezia epocii, la poeţi de talia lui Ion Barbu, îi denunţă fără menajamente absenţa, ca în articolul *Când Dumnezeu lipseşte*, recenzie la studiul lui Tudor Vianu, *Introducere în poezia lui Ion Barbu,* în care se arată nemulţumit de „fuziunea în abstracţie a materialului poetic", de obscuritatea poeziei acestuia, pe care o admiră totuşi pentru „mişcarea atât de caldă, de muzicală a versului", poezie din care lipseşte însă ceva esenţial: „Pentru ca talentul mare – ca bogăţie pitorească şi putere de sugestie muzicală – al d-sale să anime o poezie pe potriva lui, i-a lipsit grăuntele de muştar al credinţei dintr-însa, în minunile înalte, mai presus de orice. Poezia d-lui Barbu e o mişcare armonică a inteligenţei doar în jurul ei însăşi. De aceea atrage şi totuşi rămâne străină, sterilă. E un poet fără Dumnezeu, fără ca măcar să-l caute undeva. Căci acela din «În văile Ierusalimului, la unul/Păios la raze, pământiu la piele» dintr-o lume care e mult mai aproape de Isarlâc decât de Galileea".

Şi pentru că „grăuntele de muştar al credinţei" nu-l găseşte la poeţi ca Ion Barbu, Ovidiu Papadima îl laudă la poeţi cu totul modeşti, ca iconarul Teofil Lianu, care în *Curcubeu peste ţară* (1937) se află, scrie cronicarul, „pe drumul împărătesc al liricii noastre" şi „îţi dă ceva din bucuria rară a căutătorilor de aur". Acelaşi grăunte îl găseşte şi în proza unui Al. Lascarov-Moldovanu, ale cărui scrieri au „o temelie solidă de sinceritate", ele aducând „nu oameni, ci suflete". În comentariul *Din perspectivele unei literaturi creştine la noi*, prilejuit de apariţia unuia dintre romanele celui citat, Papadima scrie că asemenea apariţii răscumpără „păcatul unui veac întreg de muncă a scrisului în care Dumnezeu a fost alungat cu totul. Era curios într-adevăr cum un popor care a trăit şi a creat în cultură, timp de o istorie întreagă, aproape numai prin Biserică, şi-a modelat prin ea limba literară, stilul de viaţă istorică, concepţia cosmică – sufletul, cu un cuvânt – să ajungă la un moment dat străin de tot ceea ce era el însuşi. Faptul însă era atât de evident, încât mişcarea de raţionalism socializant de la «Viaţa românească» n-a ezitat să tragă din el singura concluzie posibilă pe atunci: ateismul nostru organic". Împotriva acestui „raţionalism socializant" s-a situat, scrie Papadima, Nichifor Crainic, care trebuie să fie socotit un „deschizător de drumuri", „un toiag de îndrumător". Cronicarul a lăudat, consecvent, literatura receptivă la spiritualitatea ortodoxă şi la universul folcloric. Credea că drumul de „lumină calmă şi plină" al poeziei noastre „porneşte de la *Zburătorul* lui Heliade, prin *Doinele* lui Alecsandri şi *Călin* al lui Eminescu, prin *Darurile pământului* ale lui Nichifor Crainic şi *Povestea Maicii Domnului*, de Ion Pillat, până la poezia lui Radu Gyr şi N. Crevedia". Altă dată, în articolul *Poezia – cunoaştere etnică*, din volumul din 1944, relevă care sunt, în accepţiunea sa, „creaţii de puternic suc etnic, dar şi de mare rafinament artistic": „Pornind, prin Nichifor Crainic, de la *şesurile natale* dunărene, prin Lucian Blaga din *Poemele luminii,* prin V. Voiculescu de la peisajul arhaic al *ţării Zimbrului* şi din sentimentul de graţie şi plenitudine a rodniciei gliei strămoşeşti în *Pârgă*, prin

Adrian Maniu de *Lângă pământ*, prin Tudor Arghezi de la *Testamentul străbunilor*, prin Ion Pillat de la *Satul meu* – poezia românească s-a ridicat din anii de după 1920 până azi la creaţii de un puternic suc etnic, dar şi de mare rafinament artistic". Ovidiu Papadima n-a realizat, în celălalt citat de mai sus, că situându-l pe Heliade la capătul unei serii şi pe N. Crevedia la celălalt capăt, îşi decredibilizează teoriile. Este aici vorba şi de altceva, şi anume de acele tendinţe exclusiviste, de acele „alterări prin precepte ideologice, şi nu prin simţire critică", de acele „obligaţii de grup" (de grupul revistei „Gândirea"), pe care i le-a reproşat, la apariţia volumului *Creatorii şi lumea lor*, Mihail Chirnoagă.

Abstract

In the first part of his life as a writer, he was mostly a literary critic.The main characteristic of his book *A Romanian vision of the World* is the orthodox perspective about the Romanian popular art. In the Romanian people beliefs, God is always present, his image being the Biblical one, but much more human. A special touch of the old peasants mentality was given by "the sentiment of love and intimity for the nature", about he was believing that she is blessed to by God. Dorina Grasoiu has published the anthology *The life of Ovidiu Papadima's books* (Vestala Publishing House, 2004).

Key words: creation, vision, God, anthology, Dorina Grasoiu.

OVIDIU PAPADIMA. CÂTEVA REMEMORĂRI

I. Oprişan

Mai mult ca sigur, l-am întâlnit pentru prima oară pe domnul profesor Ovidiu Papadima la cursurile profesorului G. Călinescu, ţinute în amfiteatrele „R III" şi „Odobescu" între 1961 şi 1963. Dar cum întreaga atenţie îmi era aţintită către ilustrul orator, nu mai vedeam pe nimeni altcineva.

În toamna lui 1963, după ce terminasem cea de a doua concentrare militară şi mă prezentam la post – ca urmare a repartiţiei guvernamentale, datorată alegerii făcute de prof. G. Călinescu – l-am aflat, întâmplător, pe prof. Ovidiu Papadima la Institut în tovărăşia lui Valeriu Ciobanu.

Aflasem că fusesem deja repartizat de prof. G. Călinescu la sectorul de Istoria literaturii române, condus de domnul Ovidiu Papadima.

Dânsul chiar mă aştepta şi s-a bucurat, într-un mod foarte reţinut şi sobru, că mă vede.

Aveam să-mi dau seama mai târziu că bucuriile dânsului nu erau însoţite aproape niciodată de exuberanţe.

A făcut un tur de orizont spre a vedea cam pe unde mă aflu cu „ştiinţa literaturii", fără să lase impresia că mă examinează, şi mi-a vorbit despre viaţa Institutului, despre proiecte, despre program şi relaţiile dintre colegi.

M-a îndrumat stăruitor către Biblioteca Academiei, unde „cei harnici – spunea dânsul – pot afla tot ce doresc spre a-şi lărgi orizonturile în toate direcţiile".

M-a sfătuit să nu mă afund deocamdată în opera vreunui scriitor, ci să răsfoiesc revistele şi ziarele mai vechi – spre a intra în atmosfera literară –, şi să mă familiarizez cu instrumentele fundamentale de lucru…

Când venea şi dânsul la Bibliotecă, mă purta prin cabinetele specializate – de manuscrise, de artă, de hărţi, la microfilme. M-a dus şi în câteva depozite, m-a prezentat personalului…

Odată m-a chemat acasă şi mi-a arătat fişierul cu casete, pe care-l primise cadou de la profesorul Dimitrie Caracostea, şi mi-a vorbit pe larg despre avantajul de a lucra cu fişe, de a extrage pasaje, şi de a nota ideile pe câte o foaie de hârtie(?) (un sfert de coală); gândurile şi citatele astfel consemnate se grupează şi se regrupează în funcţie de temele avute în vedere în diverse perioade.

În fişier, domnul profesor avea fişe de la mai toate lucrările elaborate şi destule încă pentru proiectele viitoare.

Cu acel prilej, mi-a ţinut o amplă lecţie de comportament în societate.

„Să-ţi faci o obişnuinţă de a te rade în fiecare zi! Nu se cuvine să te înfăţişezi în lume neglijent. Altfel e privit un om bărbierit, cu hainele călcate şi cămaşa curată. În fond, te respecţi, în primul rând, pe dumneata şi pe urmă pe ceilalţi.

RITL, nr. 1–4, p. 179–181, Bucureşti, 2009

Apoi, când eşti invitat undeva în vizită – ca de pildă, dumneata acum –, trebuie să ştii cam unde se află adresa respectivă şi chiar să mergi înainte până acolo să vezi cât faci, spre a nu întârzia, căci nu-i politicos. Când bate gongul, invitatul trebuie să sune la uşă. Nu-ţi fac niciun reproş, căci dumneata chiar ai venit la timp, dar îţi spun să ştii.

Dacă îţi scrie cineva sau îţi trimite vreo carte, se cuvine să-i mulţumeşti şi să-i răspunzi.

Felicitările către marile personalităţi – sau către unele mai mici, care se cred mari, spuse dânsul zâmbind –, nu se trimit pe ilustrate, ci numai prin telegramă…"

Acea lecţie, mi-a schimbat comportamentul, urbanizând ţăranul din mine.

Aflând că sunt orfan, şi-a luat în serios rolul de tată, înfrânându-mi exaltările şi dându-mi curaj să realizez ce-mi propuneam.

Orice text de-al meu era citit de profesor cu o atenţie şi o exigenţă care mă făceau să scriu şi de câte două-trei ori acelaşi lucru.

De fapt, cu toţi membrii sectorului – dar mai ales cu cei tineri – se comporta cam la fel şi-şi nota în caiete groase, legate în vinilin sau pânză, tot felul de consideraţii, fie la cititul lucrărilor, fie la intervenţiile orale. Ne atrăgea atenţia cu delicateţe, nerămânând dator cu nicio observaţie.

Uneori şedinţele durau câteva ore bune, iar în cazuri deosebite se continuau săptămâna următoare.

Cred că atunci nu prea ne convenea, pentru că ni se părea că profesorul taie firul în prea multe bucăţele, dar pe urmă ne-am dat seama cât de mult a contribuit exigenţa domniei sale la formarea noastră şi din punct de vedere stilistic şi al acurateţei exprimării şi în privinţa găsirii unor puncte de vedere proprii.

Şedinţele cu doctoranzii căpătaseră, sub îndrumarea profesorului Papadima, alura unor seminarii excepţionale, care nu se limitau la analiza referatelor prezentate, ci puneau în discuţie întreg câmpul literaturii române şi chiar metodele de cercetare ale beletristicii.

Nu o dată, profesorul verifica el însuşi datele de istorie literară în dispută, aducând argumente serioase – de care s-a şi ţinut seama – într-o privinţă sau în alta.

Prin relaţiile personale pe care le avea cu Editura Academiei Române, a reuşit să publice o serie de lucrări colective despre relaţiile literaturii cu folclorul sau despre revistele literare.

La împlinirea vârstei de 70 de ani, date fiind anume împrejurări din Institut, Profesorul s-a retras, lipsindu-ne de sfaturile, îndrumările şi ochiul său critic.

Am continuat să-l vizitez acasă şi să ne întoarcem, prin vraja verbului domniei sale, în perioada interbelică, în care fusese unul dintre criticii literari de prim-plan.

Prindeau contur înaintea noastră marile figuri cu care venise în contact: Blaga, Arghezi, Voiculescu, Călinescu, Pillat şi multe altele, despre opera cărora scrisese sau în preajma cărora trăise.

Povestea fermecător, relevând trăsături şi amănunte revelatorii pentru înțelegerea personalităților evocate.

Din păcate, nu a acceptat să-şi depene amintirile în fața microfonului, motivând că nu ar fi sosit încă momentul memoriilor.

S-au pierdut, astfel, mărturiile unui martor pătrunzător al vieții artistico-literare dintre cele două războaie.

A rămas pentru mine o enigmă de ce profesorul Papadima s-a oprit, la câțiva ani după retragerea la pensie, din scris.

Oboseala, sechelele lăsate de anii detenției, suferințele fiziologice justifică doar parțial închiderea sa în sine şi refuzul activității intelectuale.

Dacă nu s-ar fi împiedicat unii de el şi ar fi avut în continuare motivația realizării de lucrări şi conducerea doctoratului în Institut, poate că altul ar fi fost tonusul Profesorului.

E o ipoteză.

Nu putem şti ce ne ascundea Ovidiu Papadima şi ce amărăciuni legate de propria-i realizare într-un regim ostil năzuințelor sale îl frământau.

Căci nu se poate spune că bibliografia periodicelor socialiste din anii ’50 ai secolului trecut şi alte teme cu tentă politică constituiau idealul său de cercetare…

Se va fi gândit la ce ar fi putut face şi ce a fost nevoit să realizeze…şi gândul zădărniciei vieții îl va fi copleşit…

În orice caz, când i-am reeditat, după 1990, importantul său studiu *O viziune românească a lumii*, interzis după 1944, o rază de bucurie i-a luminat fața.

L-a îmbrățişat ca pe un copil regăsit, ce fusese închis decenii de-a rândul.

Păcat că momentul respectiv a venit prea târziu, când Profesorul chiar nu se mai putea aprinde de elanul începerii operelor, la care, probabil, meditase.

Abstract

In the text are evoked the moments lived by the author together with Ovidiu Papadima. Through the thoughts and facts communicated we can see the profile of a critic and literary historian of large horizons, working especially in the direction of the scientific formation of the young.

Key words: Ovidiu Papadima, literary historian, young.

OVIDIU PAPADIMA – O EVOCARE

Teodor Vârgolici

Ovidiu Papadima a binemeritat un loc de frunte printre *Creatorii şi lumea lor*, al căror mesaj l-a transmis prin amplul şi remarcabilul său volum caleidoscopic cu acest titlu. Îmi fac o datorie de conştiinţă din a-i aduce un omagiu postum, pentru că, alături de marele nostru Profesor, G. Călinescu, pentru mine, ca şi pentru alţi cercetători tineri din acea vreme, din cadrul Institutului de Istorie Literară şi Folclor, Ovidiu Papadima ne-a fost nu numai un mentor spiritual, ci şi un adevărat părinte spiritual. Viaţa i-a oferit lui Ovidiu Papadima şi mulţumirea unor mari împliniri, relevând semnificaţiile de *Neam, sat, oraş în poezia lui Octavian Goga*, descifrând *O viziune românească a lumii* şi *Ipostaze ale iluminismului românesc*, cercetând în profunzime *Literatura populară română*, închinând fundamentale monografii lui Anton Pann, Cezar Bolliac şi Ion Pillat, ca şi alte substanţiale exegeze, impunându-l drept o prestigioasă personalitate a culturii româneşti, ca o conştiinţă lucidă şi demnă a literaturii române. Dar vitregiile vremurilor sub care ne-am aflat în a doua jumătate a secolului al XX-lea l-au încercat greu şi pe Ovidiu Papadima, supunându-l pe nedrept coerciţiunilor nefaste din temniţele comuniste, şi din care s-a salvat graţie, în primul rând, lui G. Călinescu.

Pe Ovidiu Papadima l-am întâlnit prima dată în primăvara anului 1952, când am fost numit de G. Călinescu preparator şi apoi cercetător ştiinţific în cadrul Institutului, moment decisiv care mi-a marcat destinul şi pe care l-am rememorat într-un capitol anterior. Ovidiu Papadima a fost cel care, şi la propriu şi la figurat, m-a dus de mână la Biblioteca Academiei Române, învăţându-mă metodologia cercetării istorico-literare, de la consultarea fişierului până la sistematizarea datelor în structura specifică fiecărui studiu. Era un om de o rară amabilitate, de o cuceritoare căldură sufletească şi modestie, dar, în acelaşi timp, de o categorică disciplină a muncii, de o neînduplecată exigenţă ştiinţifică, ţelul său fiind acela de a-i ridica pe cei tineri la nivelul înalt al culturii sale, la vastul său orizont istorico-literar, la temeinicia sistemului său informaţional.

La fel de exigent era în toate problemele care priveau direct activitatea Institutului, cum am avut posibilitatea să constat în primul rând ca secretar de redacţie al revistei „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor". Ca director al acestei publicaţii, G. Călinescu citea şi aviza studiile şi articolele ce urmau să fie incluse în sumarul ei. După stingerea sa din viaţă, director al revistei a fost numit academicianul Alexandru Dima de la Iaşi, care a devenit apoi şi directorul Institutului. La alcătuirea fiecărui număr al revistei, Al. Dima nu mai citea integral studiile şi articolele propuse spre a fi incluse în sumar, ci îmi recomanda să solicit

RITL, nr. 1–4, p. 183–194, Bucureşti, 2009

opinia celor mai competenți membri ai Institutului. De bună seamă, primul la care apelam era Ovidiu Papadima. Cu o conştiinciozitate exemplară şi cu un ireproşabil simț valoric, îşi expunea opiniile în referate mai ample sau mai succinte, în funcție de problematica abordată în studiile şi articolele respective. Din fericire, am păstrat manuscrisele unor asemenea referate, cum este cel de mai jos, datat 27 decembrie 1965, privind proiectul de a permanentiza o rubrică de bibliografie la zi, în „Revista de istorie şi teorie literară":

„Personal, consider că o bibliografie servind istoria literară – într-un periodic de specialitate cum e «Revista de istorie şi teorie literară» – nu poate fi într-adevăr utilă decât dacă cuprinde nu numai cărțile, ci şi ceea ce se publică în periodice: studii, articole, necroloage, comemorări şi aniversări, recenzii etc. Astfel, având în vedere numai cărțile, se pune un accent exagerat pe unele publicații modeste, cum sunt cele din «Biblioteca şcolarului», pentru motivul că au prefețe, deşi ele sunt la nivelul corespunzător profilului colecției, şi se pot trece cu vederea adesea studii fundamentale apărute în reviste. Aşa cum se prezintă acum bibliografia pentru nr. 1, reprezintă un serios şi vizibil pas înapoi față de realizările anterioare, cum e, de exemplu, bibliografia din «Dacoromania». A renunța la consemnarea cărților cu prefețe – fie ele în colecțiile de popularizare precum «Biblioteca pentru toți» şi «Biblioteca şcolarului» – nu este o soluție, pentru că ar sărăci şi mai mult rubrica, în chip nemotivat.

Dar, pentru lărgirea spațiului bibliografiei în sensul precizat mai sus, se cere o bună organizare a *documentării* în Institutul nostru, documentare pe care, cu toate ostenelile şi îndemnurile mele, cu toată bunăvoința tov. Pestriț, aşa cum funcționează el acum, nu se poate realiza de către el singur, iar tinerii noştri documentarişti consideră această muncă drept un provizorat neplăcut. În plus, ei sunt atraşi mereu în alte munci, în cadrul Institutului nostru, prin însăşi organizarea efectuării planului nostru anual.

De aceea, îmi permit să opinez că trebuie să fim foarte precauți şi cu promisiunile pentru viitor față de cititorii revistei, în ceea ce priveşte această rubrică de bibliografie. Mă gândesc în primul rând la intenția de a o completa cu cărțile străine privind istoria literară. Această completare – dacă am înțeles eu bine – cere o muncă pregătitoare foarte bine organizată, ca să poată cuprinde intrările în bibliotecile noastre publice şi cărțile despre care se referă în periodicele noastre, prin recenzii, articole etc. Să dăm câteva titluri la întâmplare, cred că nu e nici util nici onorabil, din punct de vedere ştiințific. Deci, întâi să organizăm această bibliografie străină şi apoi să o anunțăm public.

În ce priveşte ordinea capitolelor din bibliografia de față, opinez pentru următoarele: A: I. Studii de istorie literară; II. Studii de critică şi teorie literară (rubrica de teorie, rămânând singură, amenință să fie totdeauna neplăcut de firavă); III. Studii traduse din alte limbi. B: I. Documente literare şi bibliografice (cu acestea se începe totdeauna orice fel de bibliografie); II. Opere complete şi ediții de referință; III. Opere de autori români cu prefețe, note şi comentarii (Termenul de «aparat

critic» pentru volume din «Biblioteca şcolarului» mi se pare prea pretenţios); IV. Traduceri. Ediţii de opere cu studii introductive sau prefeţe.

Îmi dau seama că aceste propuneri ale mele nu implică numai schimbarea ordinii rubricilor, ci şi pe alocuri modificări în însăşi structura lor. Probabil că timpul disponibil până la predarea nr. 1 nu îngăduie realizarea lor. Am ţinut totuşi de datoria mea să le consemnez. De asemenea, am făcut şi corectura textului de faţă, deoarece am observat unele inconsecvenţe în tehnica bibliografierii, precum şi unele fişe duble, care se refereau amândouă la aceeaşi carte". (Ovidiu Papadima).

Un alt referat, datat 24 februarie 1966, susţinea publicarea unui articol al lui Geo Şerban despre un text necunoscut al lui Nicolae Filimon:

„Articolul *Încă un text necunoscut al lui Nicolae Filimon* – semnat de Geo Şerban, bun cunoscător al epocii respective, deoarece se ocupă cu ediţia operelor lui Al. Odobescu – constituie o preţioasă contribuţie nouă, după cea dată de curând de N. Vătămanu, în «Viaţa românească» 11/1965. Geo Şerban comunică descoperirea unui articol semnat cu numele întreg de N. Filimon, în ziarul ieşean «Tribuna română», III, 1861, nr. 143, intitulat *Artele şi ştiinţele în România*. Geo Şerban prezintă articolul ca total necunoscut până acum. Nu am avut posibilitatea – în timpul foarte scurt pe care îl am la îndemână – să verific exactitate acestei informaţii, decât bazându-mă pe memorie. Dată însă fiind familiaritatea lui Geo Şerban cu epoca şi deoarece nici eu nu-mi aduc aminte că articolul ar fi figurat în vreo ediţie N. Filimon – nu cred că Geo Şerban să fi căzut în ispita unui entuziasm neverificat. Contribuţia e preţioasă întrucât – pe lângă cea a lui N. Vătămanu – umple un gol de informaţie asupra activităţii lui N. Filimon între anii 1860 şi 1862. Pe de altă parte, articolul lui N. Filimon oglindeşte sugestiv personalitatea scriitorului, ca şi preocupările lui în perioada elaborării *Ciocoilor vechi şi noi*. Geo Şerban reproduce citate elocvente, din articolul lui N. Filimon, în acest sens. Propun deci publicarea articolului lui Geo Şerban într-o rubrică adecvată" (Ovidiu Papadima).

Articolul lui Geo Şerban a apărut în „Revista de istorie şi teorie literară" nr. 2 din 1966, iar articolul lui N. Filimon a fost reprodus de Mircea Anghelescu în volumul II al ediţiei critice *Opere* de Nicolae Filimon, din 1978.

La 7 decembrie 1966, Ovidiu Papadima îşi expunea opinia privitoare la o problemă dificilă, aceea a stabilirii paternităţii unor articole apărute în revista „Viaţa românească" din primele decenii ale secolului al XX-lea:

„I. Creţu: *Contribuţii la cunoaşterea scrierilor lui G. Ibrăileanu (Precizări şi restituiri literare)* IV. Precum indică şi titlul, prof. I. Creţu continuă pioasa muncă de identificare a scrierilor nesemnate de G. Ibrăileanu, cât mai ales, interesanta discuţie cu privire la articolele semnate G. Topîrceanu sau cu iniţialele lui – pe care prof. Creţu le consideră ca ale lui Ibrăileanu. De astă dată intră sub focul polemic – cu un tir tot aşa de vivace şi necruţător ca şi cel folosit în celelalte intervenţii ale D-sale – monografia *G. Topîrceanu* de Const. Ciopraga, privită numai sub aspectul problemei paternităţii a două articole: *Eminescu şi epigonii lui* (nesemnat) şi *Pe un*

volum de Eminescu (semnat G. Topîrceanu), pe care I. Crețu le atribuie lui G. Ibrăileanu. Articolul continuă deci seria celor publicate în «Revista de istorie şi teorie literară» – deci apariția lui în revistă e o consecință firească. În plus – indiferent dacă cititorii îi vor da total sau parțial dreptate autorului şi spiritului său incisiv polemic – el pune în subsidiar, ca şi celelalte, o întrebare de toată gravitatea; până unde poate merge dreptul autorilor de monografii şi de ediții de a atribui operei scriitorilor texte pe care ei nu şi le-au revendicat niciodată şi a-i caracteriza pe temeiul lor?" (Ovidiu Papadima).

Cu timpul, lui Ovidiu Papadima a trebuit să i se recunoască marele său prestigiu ştiințific, acordându-i-se dreptul de a avea doctoranzi, atât din cadrul Institutului, cât şi din afara lui. Printre primii care au susținut examenul de admitere la doctorat, cu Ovidiu Papadima drept conducător ştiințific, m-am numărat şi eu, în anul 1968. Cunoscător profund al evoluției literaturii române, al exegezelor consacrate scriitorilor clasici, ca şi al lacunelor acut resimțite din acest domeniu, Ovidiu Papadima mi-a fixat ca temă a tezei de doctorat o monografie despre Dimitrie Bolintineanu, scriitor cunoscut doar prin des recitatele legende istorice, dar a cărui operă şi personalitate reverberează semnificații mult mai ample şi mai importante, fiind totodată, alături de Alexandru Ioan Cuza şi Mihail Kogălniceanu, un factor activ în făurirea statului român modern. În perioada pregătirii tezei de doctorat eram obligați să prezentăm, anticipat, trei referate asupra unor aspecte principale ce urmau să fie tratate în teză. Primul meu referat trebuia să fie despre gazeta „Poporul suveran", apărută în timpul Revoluției de la 1848, unul din principalii colaboratori şi, o perioadă, chiar redactorul ei responsabil fiind Dimitrie Bolintineanu. Am întocmit un scurt referat, de câteva pagini, şi l-am prezentat profesorului Ovidiu Papadima. Când l-a văzut că nu are decât câteva pagini, mi l-a restituit, cu severitate, spunându-mi să fac un referat mult mai amplu, mai amănunțit, începând de la articolul-program până la menționarea tipografiei unde se tipărea, de pe ultima pagină. A fost pentru mine o lecție care m-a învățat să-mi însuşesc metodologia istoriei literare.

Ca un adevărat părinte spiritual, Ovidiu Papadima s-a zbătut, a făcut toate diligențele necesare la Academia Română ca să mi se acorde o bursă de studii la Paris, în vederea pregătirii tezei de doctorat, pentru că biografia şi opera lui Dimitrie Bolintineanu, atât înainte, cât şi după Revoluția de la 1848 au fost strâns legate de prezența sa în capitala Franței. Ajuns, în sfârşit, la Paris, în decembrie 1968, mi-am început cercetările la Bibliothèque Nationale şi am descoperit, într-adevăr, numeroase şi importante date inedite despre studiile lui D. Bolintineanu la Collège de France, despre activitatea sa în cadrul Societății Studenților Români din Paris, şi apoi, după 1848, în mijlocul exilaților români, iar mai târziu, despre ecourile pe care le-a avut în presa franceză volumul său de versuri *Brises d'Orient*, apărut în 1866, toate aceste date şi multe altele integrându-se în teza de doctorat, cu titlul *Dimitrie Bolintineanu şi epoca sa*, publicată în 1971.

În perioada bursei mele la Paris, am întreținut, evident, un contact epistolar cu Ovidiu Papadima, care îmi răspundea cu aceeaşi nedezmințită bunăvoință, dându-mi sfaturi şi orientându-mi cercetările. La 26 ianuarie 1969 îmi scria:

„Dragă Teodore,

Am citit cu bucurie rândurile de pe ilustrata Dumitale de Crăciun şi cu o încântare pe care ți-o poți închipui lunga şi frumoasa scrisoare din 31 decembrie. A fost ca şi cum aş fi sosit şi eu, împreună cu D-ta, în marele oraş şi l-am fi cutreierat împreună. Îți mulțumesc din inimă şi te rog – când vei mai avea un pic de răgaz – să mai îmi scrii, dându-mi noutăți despre munca D-tale.

Pe aici pe la Institut, noutăți nu prea sunt multe. Mi-a zis odată Al. Dima că ți-ai cerut prelungirea şederii la Paris, ceea ce m-a bucurat, având astfel certitudinea că ai găsit mult material în legătură cu teza D-tale de doctorat şi că eşti hotărât să faci toate sacrificiile pentru a te putea întoarce în țară cu un rod ştiințific cât mai bogat. I-am spus şi directorului toate acestea.

De curând, am avut la Institut şedința de analiza muncii, în plen. În prealabil, am avut o şedință a conducerii, cu acelaşi obiectiv. În raportul asupra sectorului său, Paul Cornea a menționat că – în urma plecării în străinătate în ultimele zile ale anului analizat, 1968, şi a D-tale şi a lui Stancu Ilin – nu are la îndemână nici rapoartele şi nici lucrările amândurora. Propunându-se să vi se scrie în acest sens, eu am luat cuvântul şi am propus ca – în ceea ce te priveşte pe Dumneata, având în vedere că nu ai mult timp de stat la Paris şi fiecare clipă e prețioasă pentru lucrul D-tale acolo – să nu ți se ceară să finisezi lucrarea înainte de a te întoarce în țară, ci numai să trimiți un scurt raport de activitate pe 1968. Cred că ți-a scris Paul Cornea în acest sens – deoarece propunerea mea a fost acceptată întocmai de către conducere, în şedința prealabilă.

Noi am început să lucrăm la tema 1969, legăturile noastre cu folclorul. Te-aş ruga să te interesezi dacă există pe acolo lucrări despre această legătură în ceea ce priveşte literatura franceză sau chiar alte literaturi (evident în limba franceză) despre alte literaturi europene în tangență cu folclorul. Despre perioada de care urmează să te ocupi D-ta – aceea a romantismului – este evident că există lucrări. Ne interesează aici în primul rând metoda de lucru şi organizarea internă a acestor lucrări şi apoi concluziile la care ajung autorii lor, în ceea ce priveşte fazele procesului de apropiere sau îndepărtare de folclor a literaturii citadine.

Încolo, pe aici zăpadă îmbelşugată, precum vei fi auzit – semne ale unui an mănos – şi câte un pui de geruleț, ca pe la noi. Înainte de a începe scrisoarea, am vorbit la telefon cu doamna D-tale. Era bine sănătoasă, numai nițel îngrijorată că n-a mai primit scrisoare de la D-ta în ultimul timp. Îmi spunea că s-a interesat la Academie de mersul cererii D-tale de prelungire, dar că lucrurile merg acolo încet. Să sperăm că se vor rezolva cu bine. Mă voi interesa şi eu, la prima ocazie.

În privința ziarului lui Gănescu, te rog să mă ierți, dar probabil ți-am indicat titlul greşit. Exact este «Le Courrier du Dimanche» – l-am găsit menționat în 1858,

în «L'Etoile du Danube» a lui Kogălniceanu. Apropo, dacă ai putea nota, cu această ocazie, care dintre periodicele româneşti – şi cu deosebire cele din epoca luptei pentru Unirea Principatelor – există în colecţii complete în bibliotecile mari ale Parisului? De asemenea, te rog mult. Există, în anii 1894–1898, la Paris, o publicaţie *Bibliographia physiologica* – despre care am numai menţiunea că ar fi fost scoasă de savantul fiziolog român Jean Atanasiu, în colaborare cu celebrul psiholog francez Charles Richet. Dacă ai putea copia exact frontispiciul acestei publicaţii şi titlurile în pagini sau contrapagini ale copertei unde e menţionat Jean Atanasiu. Cu vii mulţumiri,

Ovidiu Papadima"

Am fost atunci tare bucuros că am putut să îndeplinesc toate solicitările lui Ovidiu Papadima, mai ales aceea de a cerceta amănunţit ziarul „Le Courier du Dimanche" al românului Grigore Gănescu, apărut la Paris în 1858, în favoarea Unirii Principatelor Române, datele comunicate de mine fiind menţionate apoi în monumentala *Bibliografie analitică a periodicelor româneşti*, elaborată în colaborare cu Ion Lupu şi Nestor Camariano.

La 17 februarie 1969, Ovidiu Papadima îmi scria:

„Dragă Teodore,

Am primit atât scrisoarea Dumitale din 6 februarie, cât şi salutările trimise prin doamna Tatiana Nicolescu. Îţi mulţumesc călduros, îndeosebi pentru cele din urmă. Pe de altă parte, atât eu, cât şi Ion Lupu îţi mulţumim pentru datele pe care ni le-ai comunicat în legătură cu activitatea ziaristică a românului Gr. Gănescu în 1858. Deoarece noi la «Bibliografia analitică» nu trebuie să consemnăm toate bogatele date pe care ni le-ai transmis – şi bine ai făcut, ca să ştim despre ce e vorba – sunt de părere să le valorificăm sub forma unui articol semnat de Dumneata chiar aşa cum ne-ai relatat în scrisoare, numai cu titlul adăugat: *Un gazetar român la Paris, în timpul realizării Unirii Principatelor: Grégory Ganesco,* în «Revista de istorie şi teorie literară», la rubrica «Texte şi documente». Ar fi un prim indiciu concret al rezultatelor şederii Dumitale de acum, în Franţa. L-am tehnoredactat eu astfel ca să aibă forma unui articol.

În legătură cu această şedere, mă bucură vestea că ai obţinut prelungirea până la 21 martie. De aici, mi-a spus Al. Dima că s-au dat avizele favorabile din partea Institutului, pentru această prelungire. Îţi urez succes şi spor la muncă şi rezistenţă financiară cât mai lungă.

Eu şi cu I. Lupu mai facem un mic apel la Dumneata, tot în legătură cu bibliografia periodicelor. Te rugăm să cauţi să vezi periodicul intitulat *Bibliographia physiologica*, apărând la Paris în anii 1894–1898. După câte ştiu, printre colaboratorii ei a fost şi savantul român Ioan Atanasiu, numele lui în această revistă şi cât timp se menţine (câţi ani a colaborat? de când şi până când?). Dacă

apare cumva numele lui pe frontispiciul revistei, pe foaia de titlu a colecției, eventual printre redactorii ei – de copiat numai aceste anunțuri.

Cât privește faimosul Ed. Piquet și evoluția pastoralei, s-ar putea ca el să fie Piguet (cu g, G). Acolo l-ai căutat? În orice caz, eu la București am avut cartea în mână și am făcut extrase din ea, pe care le-am revăzut acum. Ele fiind însă scrise pe hârtie de ziar (pe verso unor corecturi de la «Revista Fundațiilor»), care absorbea cerneala, scrisul nu e astăzi prea descifrabil, ceea ce mă face să cred că numele ar putea fi și Piguet. Dorindu-ți multă sănătate, rămân al Dumitale,

Ovidiu Papadima"

Într-adevăr, articolul a apărut cu titlul *„Le Courrier du Dimanche" și activitatea ziaristului român Grégory Ganesco în timpul realizării Unirii Principatelor,* semnat cu numele meu, în „Revista de istorie și teorie literară", nr. 3 din 1969. Când am plecat la Paris, Ovidiu Papadima mi-a alcătuit o bogată bibliografie de cercetat în legătură cu structurile tematice ale operei lui D. Bolintineanu, în raport îndeosebi cu literatura franceză. În bibliografie se afla și lucrarea pe care o căutam în zadar la autorul Piquet și nu o găseam. Presupunând că ortografierea numelui putea fi eronată, Ovidiu Papadima mi-a răspuns să-l caut la Piguet, ceea ce s-a adeverit a fi numele corect al autorului lucrării *L'Evolution de la pastourelle du XII-e siècle à nos jours (1927)*, lucrare pe care am folosit-o în teza mea de doctorat.

La publicarea tezei mele *Dimitrie Bolintineanu și epoca sa*, eruditul meu profesor și conducător științific m-a onorat cu un substanțial comentariu intitulat *Monografia unui mare poet-patriot*, apărut în ziarul „România liberă" din 1 septembrie 1971, din care citez: „Teodor Vârgolici a pus accentul major al lucrării sale pe biografia poetului, ca generatoare a operei lui, și pe situarea ei în contextul european al epocii. Cercetarea atentă a vieții lui Bolintineanu la Paris, în anii 1845–1848 și 1849–1857, îi dă prilej autorului să contureze o foarte interesantă și vie frescă a comportării românilor în capitala Franței, ca studenți în anii de pregătire și în miezul Revoluției din februarie 1848 și apoi ca fruntași ai revoluției din Țara Românească, exilați după sfârșitul dureros al acestei revoluții. În context, reliefează cu amănunte noi și semnificative personalitatea marilor prieteni ai României, romanticii vizionari Edgar Quinet și Jules Michelet. Reconstituirea atmosferei de la Collège de France – instituție universitară cu caracter popular, fără obligația înscrierii și a examenelor, dar plină de atracție, prin prestigiul cursurilor ținute de aceștia și de marele poet revoluționar polonez Adam Mickiewicz – e astfel unul dintre capitolele cele mai grăitoare ale cărții. De asemenea, paginile cu bogate amănunte inedite despre Biblioteca Română din Paris, ca factor unificator al studențimii din cele trei țări românești de atunci. Paralel, autorul înfățișează evoluția poeziei lui Bolintineanu, de la tonurile elegiace ale debutului la accentele

viguroase, tonice, ale poeziei de inspirație socială şi patriotică. Dar acestea sunt numai unele dintre darurile de preț pe care ni le aduce monografia recentă a lui Teodor Vârgolici".

*

După ce am plecat de la Institut, în decembrie 1969, fiind numit redactor-şef al Editurii Minerva, mă vedeam mai rar cu Ovidiu Papadima, dar menţineam o permanentă legătură sufletească prin intermediul corespondenței şi, practic, al telefonului. Am fost fericit că am putut să-i public, în Editura Minerva, două lucrări fundamentale, *Scriitorii şi înțelesurile vieții*, în 1971, şi *Ipostaze ale iluminismului românesc*, în 1975. Corespondența noastră era o comunicare intimă a unei afecțiuni pe care o aveam reciproc, profesorul şi discipolul său. Spre pildă, din stațiunea Neptun, la 19 iulie 1970, îmi trimitea aceste rânduri, pe o ilustrată:

„Dragă Teodore,

Profit de o zi în care zeul Neptun – patronul stațiunii noastre şi al hotelului unde locuim – a binevoit să dezlănțuie un fel de Boreas foarte rece, care ne ține departe de plajă – şi mă gândesc la bunii prieteni, între care Dumneata, ştii bine, deții un loc de cinste, încă de mult. Vă dorim numai bine, Dumitale şi Doamnei. Şi cât de curând un concediu plăcut! Ovidiu Papadima".

De bună seamă, de sărbători şi de Anul Nou ne felicitam reciproc, dar cea mai emoționantă a fost cea trimisă de Anul Nou 1985:

„Dragă Teodore,

Îți trimitem acest tăcut şi cuviincios bătrânesc semn de carte, ca semn al dragostei şi prețuirii noastre pentru cărturarul şi scriitorul de seamă care eşti, pentru noi toți şi pentru marele public, Dumneata. Îl însoțim şi noi cu aceleaşi bune urări cu care ne-ai cinstit şi Dumneata pe noi, dorindu-ți Dumitale şi Doamnei Liliana, Sărbători fericite! Şi Anul Nou 1985 la mulți ani cu sănătate, voie bună, viață luminoasă şi rodnică. Vă îmbrățişează Ştefania şi Ovidiu Papadima".

Gânduri frumoase despre Ovidiu Papadima cred că au toți cei ce i-au cunoscut bunătatea sufletului şi superioritatea spiritului.

*

Eu şi soția mea nu ne aranjam concediile în funcție de cele ale prietenilor sau cunoscuților noştri, dar într-o vară s-a întâmplat să ne întâlnim cu Ovidiu Papadima la mânăstirea Agapia. Dânsul era deja acolo, cu familia şi, desigur, timp de două săptămâni le-am fost alături.

Într-o zi am fost împreună la casa lui Al. Vlahuță. Am privit-o din afara ferestrelor, tăcuți fiecare, neîndrăznind să cerem să ni se deschidă zăvoarele de către acea măicuță destinată a o feri de cea mai mică invazie de vizitatori. Casa era destul de şubredă şi de neîngrijită.

În altă zi, tot împreună am hotărât să mergem la mânăstirea Văratic. Încet, încet am putut să urcăm acea coastă cam greuță pentru mine şi ne-am trezit în „pădurea de argint". Cred că fiecare dintre noi ne-am gândit la Eminescu, dar nu i-am rostit numele. În fața noastră, cei doi feciori ai profesorului Papadima, pe atunci copii, îşi disputau conflictele, doar ironia părintească a tatălui lor reuşind să-i potolească.

Închei această incursiune din viața mea alături de profesorul Ovidiu Papadima, cu sfiala de a nu fi spus prea mult sau prea puțin, dar convins de calitatea caracterului său care purta pecetea unei civilizații din care răzbătea o noblețe sufletească şi spirituală rar întâlnită.

*

Am fost profund emoționat când fosta mea colegă de Institut, Dorina Grăsoiu, care şi dânsa l-a avut pe Ovidiu Papadima conducător ştiințific al doctoratului său, a alcătuit o interesantă şi valoroasă antologie de texte privitoare la *Viața cărților lui Ovidiu Papadima*, apărută la Editura Vestala, reconstituind aspectele semnificative ale acceptării critice a operelor sale, începând din 1941 până în epoca actuală. Am comentat această antologie în cronica literară intitulată *Plurivalența personalității lui Ovidiu Papadima*, publicată în „Adevărul literar şi artistic", nr. 747, din 14 decembrie 2004.

După o substanțială *Prefață* analitică a receptării critice, Dorina Grăsoiu a însoțit volumul cu un *Tabel cronologic* al vieții şi operei lui Ovidiu Papadima, iar, în final, a introdus un capitol de *Repere bibliografice.* Pentru a contura mai clar concepția, viziunea şi contribuția originală a lui Ovidiu Papadima din diversele domenii ale creativității şi spiritualității româneşti pe care le-a cercetat în operele sale, Dorina Grăsoiu a sistematizat receptarea critică pe capitole distincte în funcție de structura tematică a acestor opere, iar în cadrul capitolelor, în ordinea cronologică a publicării cronicilor literare şi comentariilor consacrate operelor respective. Mai întâi, în capitolul *Pro domo* sunt reproduse profesiunile de credință ale lui Ovidiu Papadima, capitolele următoare prezentând modul în care a fost receptat ca *Folclorist, Critic literar* şi *Istoric literar*, încheindu-se cu un grupaj de *Sinteze*. Aşa cum remarcă şi Dorina Grăsoiu în prefață, cu excepția privirilor sintetice din ultimul capitol, datorate lui Marin Bucur, D. Micu, I. Oprişan şi Stancu Ilin, până acum nu avem un studiu monografic asupra lui Ovidiu Papadima. De aceea, antologia receptării critice a operei sale merită apreciată cu o primă etapă stimulatoare a unei viitoare exegeze. În prefață, Dorina Grăsoiu trasează şi câteva

sugestive jaloane interpretative, în funcţie de diversitatea creativităţii lui Ovidiu Papadima, de structura plurivalentă a personalităţii sale, axată îndeosebi pe raportul dintre etnii şi etic în lucrările pe care le-a elaborat, argumentându-se că factorul estetic nu a fost neglijat niciodată în demersul său analitic.

Deşi în prima parte a activităţii sale creatoare a practicat exclusiv cronica literară, îndeosebi în revista „Gândirea", între anii 1932 şi 1938, Ovidiu Papadima s-a afirmat, editorial, în 1942, cu un volum de o cu totul altă factură şi substanţialitate, conţinând *O viziune românească a lumii*, elaborat în perioada 1936–1939, bazat pe coordonate folclorice, pe raportul dintre etnic şi etic al fiinţei naţionale. De aceea, în prima secţiune a receptării critice, Dorina Grăsoiu prezintă întâi *Folcloristul*, incluzând aici şi cealaltă vastă lucrare a lui Ovidiu Papadima, *Literatura populară română,* din 1968, pentru a contura o imagine unitară asupra acestei dimensiuni a personalităţii sale. Într-o cronică literară publicată în „Timpul" din 12 octombrie 1942, Petru Comarnescu releva că *O viziune românească a lumii* este „cea mai luminoasă şi mai semnificativă iniţiere în *Weltanschauung*-ul românesc". În lucrarea sa, Ovidiu Papadima porneşte de la premiza că viziunea românească a lumii este relevată de creaţia populară, folclorul reprezentând totalitatea formelor de viaţă spirituală anonimă şi colectivă a poporului român, văzută în stratul cel mai primar şi deci cel mai conservator, ţărănimea. Cercetând folclorul românesc, Ovidiu Papadima a descifrat acele coordonate care se încheagă armonic într-un tot organic, afirmând lapidar: „Felul în care poporul vede lumea la noi este organic creştin". În ampla sa analiză consacrată acestui studiu, apărută în „Universul literar" din 30 august 1943, Melania Livadă sintetiza trăsăturile psihice şi metafizice ale creaţiei folclorice descifrate de Ovidiu Papadima: „*Credinţa într-o armonie* şi o corespondenţă permanent urmărită şi gândită, între lumea pământească şi cea transcendentă; într-o întrepătrundere din voinţă dumnezeiască, a celor două lumi: *înţelepciunea ortodoxă* şi rod al unei adânci şi tragice experienţe istorice, că binele şi răul se cumpănesc şi coexistă cu necesitate în această lume – de unde simţul echilibrului şi rezistenţa la suferinţă; *nevoia şi dragostea de concret* ce îşi au rădăcina în necesitatea ortodoxă şi organicistă de fuzionare a perspectivelor umane cu cele cosmice, transcendente – imposibil de înţeles altfel", apoi concepţia *animistă,* un puternic sentiment al milei şi milosteniei „de sursă tot creştină, *rânduiala, sentimentul naturii, fatalismul, o concepţie gravă a păcatului".*

O bună ilustrare a receptării se observă la o altă lucrare fundamentală, *Literatura populară română*, din 1968, prin opiniile competente formulate de specialişti în domeniul folcloristicii. De pildă, în „Tribuna" din 17 octombrie 1968, Ion Taloş sublinia: „Când porneşte la studiul doinei, O. Papadima cunoaşte atât bibliografia teoretică asupra problemei, cât şi numeroase culegeri folclorice, pe care le pune la contribuţie. De aceea îi e posibil să stabilească locul doinei în cadrul celorlalte specii lirice: cântecul propriu-zis, cântecul de leagăn, «hora lungă» maramureşeană, şi să stabilească originile doinei ca melodie; o amplă documentare dovedeşte şi studiul «universului fizic al liricii populare»: peisajul local, personaje

şi elemente istorice, cerul, râul, muntele, cadrul, anotimpurile, flora şi fauna ce poate fi întâlnită în lirică. çn cadrul «universului moral» al liricii, O.Papadima prezintă cântecul de înstrăinare şi dor, de cătănie şi haiducie. Un capitol separat cercetează cântecul de dragoste, altul pe cel de joc şi strigăturile, iar altul – cântecul de leagăn".

În comentariul publicat în „România liberă" din 18 octombrie 1968, Ion Dodu Bălan releva îndeosebi capitolul *Substanţa poetică a mitului folcloric*, unde „problema nouă pe care o aduce Ovidiu Papadima este de a şti ce a luat şi cum a luat literatura noastră cultă din literatura populară". Faptul că Ovidiu Papadima nu cercetează literatura populară ca fenomen strict etnografic, ci cu preocuparea de a demonstra că „există o complexă estetică a folclorului, o poetică şi o stilistică a lui", este analizat de I. Oprişan în „Revista de istorie şi teorie literară", nr. 2 din 1969.

Activitatea de critic literar a lui Ovidiu Papadima a fost sintetizată mai întâi în volumul *Creatorii şi lumea lor*, din 1943, înregistrând aprecieri elogioase în presa vremii. Principiile care l-au condus în exercitarea actului critic au fost precizate în cuvântul introductiv *Pentru cititor*, invocate de mai toţi comentatorii săi: „Cred în asta numai şi numai ca unul din înaltele moduri ale omului de a răspunde marilor întrebări ale vieţii şi lumii. […] Privind necontenit arta în legăturile ei adânci cu viziunea lumii şi cu etnicul, nu îi facem nici o nedreptate. Nu o subordonăm, nici nu o pierdem, căci nu uităm un moment că ea este întâi de toate formă, cu logica ei interioară total deosebită – şi de cea a gândirii filosofice şi de cea a credinţei religioase şi de cea a faptei politice. Dar în acelaşi timp nu o vedem nici ca simplu meşteşug ori comerţ, fiindcă iarăşi nu uităm nicio clipă că şi arta e una din atitudinile existenţiale ale omului în cosmos, unul din modurile lui de a da expresie viziunii sale a lumii".

Conexiunea viziunii artistice cu reverberaţiile categoriale ale folclorului au fost puse în lumină de Petru Comarnescu, în „Timpul" din 2 şi 6 mai 1943: „Aproape tot ceea ce scrie şi judecă d-sa este cârmuit de condiţia integrării în spiritul folclorului, înţeles ca o lume artistică şi morală exemplară, ca normă a organicităţii unei opere literare moderne, ca unitate de măsură pentru creatorii mereu confruntaţi dacă sunt sau nu legaţi de lumea lor tradiţională, de stilul ei supraindividual, de valorile-i sufleteşti".

Valenţele criticului literar au fost reliefate de Mihail Chirnoagă, în „Viaţa" din 21 martie 1943: „Dl. Papadima are gust, puterea de a discerne, sinceritate, entuziasm şi chiar acel lirism atât de necesar oricărei pagini scrise. Dl. Papadima ni se prezintă integru, fără fisuri, în posesia unui sistem ideologic ce se afirmă cu îndrăzneală, neşovăitor şi, indiferent de credinţele ideologice, este imposibil să nu simţi tăria scriitorului şi să nu guşti personalitatea sa agitată într-o demonstraţie plină de interes".

Antologia realizată de Dorina Grăsoiu reflectă şi modul în care au fost receptate operele de istorie literară ale lui Ovidiu Papadima, precum *Neam, sat,*

oraş în poezia lui Octavian Goga, Anton Pann, „Cântecele de lume" şi folclorul Bucureştilor, Heinrich von Kleist, Ion Pillat, cu excepția studiului *Poezie şi cunoaştere etnică*, despre care se precizează, în prefață, că a rămas fără ecou la apariția sa în negura anului 1944. Alături de acestea se situează două lucrări esențiale, monografia *Cezar Bolliac* (1966) şi *Ipostaze ale iluminismului românesc* (1974). Cu o intuiție sigură şi rigoare analitică, în cronica literară apărută în „Scânteia tineretului" din 20 iulie 1966, C. Stănescu defineşte cea mai importantă şi caracteristică dimensiune a personalității lui Cezar Bolliac, aceea a ziaristului, care „găseşte în cartea lui Ov. Papadima un loc substanțial, pe deplin întemeiat. Acest «romantic în jiletcă roşie», cum l-a numit cineva, cu vocație militantă pusă cu pasiune în slujba unor idealuri generoase, progresiste, e un ascuțit mânuitor al condeiului muiat în cerneala fierbinte a actualității epocii lui".

O analiză atentă a sintezei despre *Ipostazele iluminismului românesc* au întreprins Mihai Zamfir în „Luceafărul" din 19 iunie 1976 şi Mircea Popa în „Echinox" din septembrie–octombrie 1976. În medalionul pe care i l-a închinat în „Buletinul Societății de Ştiințe Filologice" pe anul 1980, I. Oprişan releva, cu deplină justețe, că Ovidiu Papadima are „profilul unui literat de vastă cultură, cu preocupări complexe şi trăsături distinctive, de mare originalitate, ce-i asigură un loc singular în hotarul literaturii române".

Abstract

Ovidiu Papadima truly deserved his place between *The Creators and Their World*, because he transmited to the world their message, by his wide and remarkable book named like that. By the time, Ovidiu Papadima's great scientific prestige had been recognized by the authorities, so he was allowed to prepare scholars for the PhD title. Theodor Vargolici was between the first of them. O.P. has decided for him to have as the main theme, a book about Dimitire Bolintineanu. O.P. was respected as a folklorist, literary critic and literary historian. O.P. became famous as an writer in 1942, after he published the volume *A Romanian Vision of the World*. In an article, Petru Comarnescu wrote that *A Romanian Vision of the World* is " the most lightning and signifying initiation in the Romanian Weltanshaung". Studying the Romanian folklore, O.P. has declared that: "The way the people are seeing the World is organic Christian".

Key words: Ovidiu Papadima, Literary History, Dimitrie Bolintineanu, Romanian.

PROFESORUL OVIDIU PAPADIMA

Stancu Ilin

Profesorul Papadima a fost omul care mi-a pus condeiul în mână. Călinescu era într-o permanentă combustie interioară şi fiecare luam ce puteam. Ideile lui sclipitoare le puteai recepta sau nu, în funcție de sensibilitatea şi de pregătirea fiecăruia.

Profesorul Papadima a fost omul care m-a preluat de la intrarea în Institut, la 1 septembrie 1957, şi am lucrat mereu în colectivele conduse de el.

Trebuie să precizez că în Institut, pe vremea aceea, erau două planuri de cercetare paralele. Un plan pe care-l propunea şi gira G. Călinescu: Al. Odobescu, I.L. Caragiale, Hortensia Papadat-Bengescu Liviu Rebreanu, Mateiu Caragiale, Gala Galaction (ca să mă limitez la literatura română), şi un alt plan, al directorului adjunct Mihai Novicov, care era intitulat în fiecare an cu acelaşi titlu: „Lupta clasei muncitoare din România oglindită în literatură". Ovidiu Papadima, ca un om conştiincios şi răspunzând întotdeauna la chemările conducerii Institutului, a lucrat şi pentru Călinescu, dar şi pentru Mihai Novicov. Numai că ceea ce a făcut el, *Bibliografia analitică a periodicelor socialiste*, în prim-plan fiind „Contemporanul" lui Gherea, a ieşit o lucrare foarte serioasă de 2000 de pagini. Dintr-un articol de-al meu pe care-l şi uitasem, publicat în 1979, când profesorul împlinea 70 de ani, în „Luceafărul", mi-am reamintit ceea ce mi-a spus despre povestea acestor pagini. Şi în acel articol, inclus în recenta carte a Dorinei Grăsoiu, am găsit următoarea parafrazare: „Din păcate aceste 2000 de pagini au încăput pe mâna altora de la facultate, care le-au folosit în cursurile lor, zice, şi în cărțile lor", şi îi părea foarte rău pentru această deturnare a muncii lui.

Profesorul Papadima mi-a condus şi mie, ca şi altor colegi de Institut, teza de doctorat despre Liviu Rebreanu. Teză care are o preistorie, în sensul că eu m-am ocupat de Rebreanu mult mai înainte, în timp ce teza mea era doar o idee.

Am fost trimis de G. Călinescu în arhiva Rebreanu de la Academie care abia se deschisese, trecând nu ştiu câți ani de interdicție pe care-i pusese familia în 1947 când au depus manuscrisele rebreniene la Academie. Începuseră să apară în presă articole cu trimiteri la aceasta arhivă şi directorul Institutului, profesorul Călinescu era foarte curios să afle ce-i acolo. Şi m-a trimis pe mine la Biblioteca Academiei: „Du-te şi vezi ce conține arhiva!" Şi în fiecare sâmbătă prezentam un raport despre ce am găsit în fondul de manuscrise depus de soție şi fiică la Academie. El a scris un articol, *Un suflet înalt şi plin de stele*, pe care l-a publicat în „Contemporanul".

RITL, nr. 1–4, p. 195–198, Bucureşti, 2009

Pe urmă mi-a transmis la un moment dat: „Trebuie să faci o teză de doctorat despre Liviu Rebreanu”. Mi-a fixat chiar şi titlul: *Liviu Rebreanu în lumina manuscriselor şi a corespondenței sale*. Era prin 1964. Cu puțin timp înainte de a muri, a vrut să dea un telefon din spital la Academie. N-a reuşit, dar mi-a spus: ,,Lasă că vorbesc cu Purica la Secție să facă hârtiile şi să vii aici, la Otopeni, să dai nişte examene”. N-a mai apucat să vorbească. Am fost preluat de profesorul Ovidiu Papadima. Pentru că G. Călinescu mi-a făcut onoarea să-mi ceară să mă ocup de manuscrisele Rebreanu de la Academie, am păstrat, împreună cu profesorul Ovidiu Papadima, titlul tezei mele de doctorat stabilit de Călinescu: *Liviu Rebreanu în lumina manuscriselor şi a corespondenței sale*. Am avut multe discuții cu Ovidiu Papadima, uneori în contradictoriu, despre ideile din teză. De pildă, în legătură cu relațiile cu Nichifor Crainic. Mentorul ,,Gândirii” l-a acuzat public pe romancier, că ar fi luat de la Uniunea Scriitorilor nişte tablouri, dar delațiunea nu se baza pe niciun indiciu real. Eram cu documentele pe masă care infirmau alegația. L-am consultat pe profesorul Papadima, căruia deşi nu-i plăcea că îl atacăm pe Nichifor Crainic, mi-a acceptat poziția pe care mă situam. Adică ceea ce reieşea din documente – era un om de o mare probitate ştiințifică – nu putea să nu fie consemnat. Eu am mai îndulcit concluziile, ținând seama că el a fost un apropiat al lui Nichifor Crainic. De asemenea, am avut o discuție cu profesorul despre ceea ce a scris Ion Caraion în ziarul ,,Fapta”, imediat după moartea lui despre Liviu Rebreanu. Îl denunța, pur şi simplu, c-ar fi fost spion german. Un articol jalnic în care se spunea aproximativ: ,,Să nu-l rabde pământul Transilvaniei pe acest trădător!”. Am vrut să păstrez acest fragment din articol. Profesorul Papadima a spus nu, nu ne ocupăm de asta şi totuşi, până la urmă, a acceptat să rețin citatul fără să-i dau numele lui Caraion. Un critic literar tânăr îl dezavua pe nedrept pe Rebreanu. În teză, demonstram, dimpotrivă, efortul romancierului de a străbate Europa cu o conferință despre *Viața spirituală în România* (*Das geistlich Leben in Rumänien),* subtitrat ,, Literatur gibt es nicht ohne Vaterland, wie es keine Phlanze ohne Bodern gibt”, în care se vorbea despre drepturile românilor asupra Transilvaniei. Impactul a fost enorm. După Italia, Croația, Germania, Suedia, ultima etapă de la Viena a fost suspendată, iar autoritățile hortyste de la Budapesta i-au interzis să tranziteze Ungaria. Aş mai reține un aspect. Îmi propusesem în teza mea de doctorat un capitol – *Liviu Rebreanu şi cultura germană*. Am fost propus să merg în RDG. S-au stricat relațiile cu RDG şi au început să apară burse din Germania de Vest, după stabilirea relațiilor diplomatice cu Republica Federală Germană, la Academia Română. Am participat la un concurs pentru o bursă Humboldt, pe care l-am promovat, şi de atunci Ovidiu Papadima, deşi urmasem în facultate cinci semestre de limbă germană, cu Bruno Colbert, în vederea plecării mele, a început să facă lecții de limba germană cu mine. Şi-acum mai păstrez cărți din care traduceam, învățam cuvinte, reținem expresii. Am fost în Germania şi am scris acolo capitolul *Liviu Rebreanu şi cultura germană.* Cred că am schimbat un pic optica abordării operei rebreniene. Până

atunci nu prea se vorbea despre influența germană. Călinescu vorbea de Silvio Pellico, alții îl comparau cu Thomas Hardy sau cu Stendhal, însă nu se abordau aproape deloc relațiile scriitorului cu literatura germană. Pe Rebreanu apropiații îl numeau „neamțul", nu numai pentru faptul că avea părul alb. Biblioteca sa, de vreo 8000 de volume, cuprindea foarte multe cărți în limba germană. A tradus câteva schițe şi nuvele din scriitorii germani. Chiar şi fragmentul din *Război şi pace* de Tolstoi era tradus din germană. Nu trebuie să se uite că *Răscoala* a început printr-o adaptare a actului întâi al capodoperei *Die Weber* (*Țesătorii*) de Gerhart Hauptmann.

Aş încheia cu o amintire. Cât am fost bursier Humboldt la Tübingen, profesorul Papadima a venit acolo invitat de Fundație ca fost bursier înainte de război. L-am primit cu toate onorurile. Înainte am organizat, sub patronajul profesorului Eugeniu Coşeriu, o manifestare Tudor Vianu – Ion Barbu, unde au fost chemați, printre alții, Alexandru Rosetti şi Alexandru Dima. Au venit acolo şi, bineînțeles, cum erau amândoi dornici de-a cunoaşte viața oraşului, m-au rugat să-i duc la un bar, la un bar de noapte. I-am dus la singurul bar din în acel orăşel, care se numea „Barbarina". Le-a plăcut grozav. Mai târziu, când a venit Ovidiu Papadima, dorințele au fost altele. Mi-a cerut imperativ să-l însoțesc la bibliotecă, unde avea de cercetat ceva în legătură cu motivul folcloric „Scrisul pe cer". Ne-am dus la bibliotecă şi, timp de 4–5 zile cât a stat profesorul acolo, ne-au trecut prin mână zeci de cărți. Ni s-au adus volumele solicitate relativ uşor. Cunoşteam biblioteca, mă cunoşteau şi cei de acolo, pentru că de-abia scosesem din arhivă actele de doctorat ale lui Vianu, pe care le-am şi publicat pe urmă în revista „Manuscriptum". Lucrarea *Motivul Scrisului pe cer* profesorul a şi publicat-o ulterior. Trudind împreună cu el mi-am dat pentru prima oară seama ce înseamnă cerbicia muncii ştiințifice. Mi-a rămas în minte voința sa extraordinară de a realiza ceea ce-şi propusese. În afara orelor de bibliotecă, am petrecut împreună ore delectabile, colindând străzile înguste ale oraşului de pe malurile Neckarului. I-am arătat strada în pantă unde a locuit Tudor Vianu. L-am prezentat profesorilor Eugeniu Coşeriu (directorul Institutului de Romanistică) Richard Brinkmann (directorul Institutului de Germanistică), comparatistului Kurt Wais, care vizitase relativ recent România, la invitația lui Vianu. Într-o zi, m-a rugat să-l duc la lingvistul E. Gamilscheg, fost, în epoca interbelică până în 1944, directorul Institutului German din Bucureşti. Îl cunoscuse foarte bine datorită profesorului academician D. Caracostea. Ştiam adresa lui Gamilscheg de la asistenții lui Coşeriu. L-am însoțit până la poartă, s-a scuzat că nu mă poate lua cu el. Bătrânul era bolnav şi s-ar fi putut speria. După vizită, mi-a povestit că a fost foarte emoționat, a şi plâns. Seara, profesorul era un conviv fermecător. Îi plăceau vinurile nemțeşti prelucrate în laboratoarele centrului viticol de la Trier. La un pahar de vin, discutam pe diverse subiecte până noaptea târziu. M-au impresionat povestirile lui Ovidiu Papadima despre anii petrecuți în închisorile comuniste pentru vini imaginare. Parte din aceste avataruri au fost scrise şi publicate de profesor după Revoluție. De la profesorul Papadima am învățat

probitatea cercetării şi punctualitatea predării lucrărilor. Îmi amintesc ce-mi povestea odată doamna Papadima. La şcoală elevului Papadima Liviu i s-a dat o temă: să povestească ceva despre părinţi. El a scris o lucrare cu o singură propoziţie: tatăl meu n-a întârziat niciodată la serviciu. Şi, într-adevăr, era un om de o conştiinciozitate pe care ne-a transmis-o şi nouă, celor tineri. Am lucrat cu el, mi-a făcut observaţii pe textele realizate de mine, pe care întotdeauna le-am respectat. Ne-a publicat lucrările, le-a propus pe unde a putut pentru a le promova, şi implicit pentru a promova Institutul ca for ştiinţific respectat în viaţa literară a timpului.

Résumé

Un profil du professeur Ovidiu Papadima dans se qualité de chef de département et directeur de thèse de doctorat. Souvenir sur une visite du professeur à Tübingen, invité par la Fondation «Al. Von Humbold».

Mots clef: chef de departement, directeur de thèse de doctorat, Tübingen, E. Gamilscheg.

O VIAȚĂ ALĂTURI DE OVIDIU PAPADIMA

Ştefania Papadima

Ne-am cunoscut la Facultate – el fiind asistent la Catedra de Limba şi literatura română şi eu studentă la Latină.

Ne-am căsătorit… Am fost împreună 53 de ani.

A fost o colaborare – să zic aşa – de cuplu, armonioasă şi bine-venită.

M-a uimit din capul locului – când l-am cunoscut pe Ovidiu – multitudinea de cunoştinţe care erau în capul şi în sufletul lui. Am înţeles de la început că în căsnicia noastră trebuie să ne luăm fiecare domeniul lui – el, pe cel al cititului şi al scrisului şi eu pe cel…şi profesional, dar şi al „muncii de jos".

Am făcut „munca de jos" şi n-am regretat niciodată. Am fost profesoară de latină, şi de română în perioada în care nu s-a mai predat latina în şcoală.

Deci, armonie în interiorul familiei…

Necazurile – când le-am avut – au venit din afară.

Era un mare admirator al cărţii, un pasionat al cărţii.

Avem şi acum în biblioteca noastră nişte cărţi pe care şi-a notat data când le-a achiziţionat.

E vorba de cărţile pe care şi le-a procurat încă din clasele primare. De atunci începuse să citească.

Şi tot aşa – cărţi din adolescenţă, până la perioada când – pentru fiecare om de cultură – urmează specializarea.

Citise până la acea epocă lucrări din toate domeniile. Îşi adunase, în mintea şi în sufletul său, atâtea cunoştinţe, încât îşi alcătuise cu prisosinţă acel bagaj de informaţii – zic eu ca profesoară – pe care să se fundamenteze solid specializarea.

Dacă nu ai aşa ceva, e ca şi cum n-ai avea cei şapte ani de acasă, ceea ce te trădează uşor.

Pentru carte avea un adevărat cult. Biblioteca lui a fost aranjată ca la orice intelectual, după principii foarte bune, care l-au ajutat să facă din ea un instrument de lucru. Pentru că dacă o bibliotecă e vraişte, bineînţeles că nu te mai poţi folosi de ea.

Îşi aranjase aşa de bine gândit cărţile, încât se ducea noaptea şi-şi lua cartea din raft.

Nu-i plăcea să împrumute cărţi. El era de părere că o carte împrumutată a intrat deja pe drumul riscului de a o pierde definitiv.

„Omul care a împrumutat o carte – zicea el adesea – poate să-şi găsească nişte scuze, care, în ochii multora, pot părea valabile. Ca de pildă: «M-am îndrăgostit de această carte. Nu mă mai pot despărţi de ea», şi să nu considere că, în felul acesta, îl lipseşte pe celălalt de cartea la care ţine".

RITL, nr. 1–4, p. 199–202, Bucureşti, 2009

A împrumutat, deci, de foarte puține ori, şi când împrumuta avea grijă să-şi noteze ca să ştie de la cine să-şi ceară cartea înapoi.

Trebuie să vă spun că Ovidiu Papadima, care toată viața a fost un mare iubitor de carte, de scris şi citit, era totodată şi un doritor de ieşit în natură, un sportiv amator.

Începuse şi îşi desăvârşise această plăcere pe malul Mureşului, la Târgu-Mureş, unde a locuit cu părinții şi cu fratele său Virgil, până la studenție. Părinții lui, deşi oameni cu posibilități materiale modeste – mama era directoare de grădiniță de copii, tatăl, macedonean din San Marina, venit în țară în adolescență, urmase teologia, fusese un timp preot, apoi, până la pensie, profesor de religie la un liceu în Târgu-Mureş – s-au preocupat de o bună creştere a celor doi băieți şi le-au înlesnit şi unele forme de a-şi petrece timpul liber. I-au ajutat să-şi facă o căbănuță pe malul Mureşului unde, vara, îşi petreceau zilele, în special cu înotul. Înotul, Ovidiu Papadima l-a practicat toată viața, cât l-au ținut puterile. La începutul căsătoriei noastre, făcusem o înțelegere: eu să-l învăț să danseze, el să mă învețe pe mine să înot. Nu s-a petrecut nici una, nici alta.

Mergeam aproape regulat la mare. Acolo i-a învățat şi pe băieții noştri să înoate. Îi plăcea câteodată să meargă şi la Ştrandul Floreasca, acesta fiind aproximativ mai aproape de casa noastră.

Eu, care iubesc atât de mult marea, nu mergeam la ştrand în oraş decât foarte rar. El mergea cu prietenii, îndeosebi cu doctorul cardiolog, profesor universitar, Emil Viciu, cu care fusese tot timpul anilor de liceu coleg de bancă la „Papiu Ilarian" în Târgu-Mureş. Când mergeam şi eu, foarte rar, îmi plăcea să-i privesc de pe mal cum înotau frumos, elegant, până la insula din mijlocului Lacului Floreasca. În mersul lor lin, stăteau de vorbă comod, de parcă erau acasă în fotolii.

Într-un timp, băieții, Ovidiu şi Virgil, au dorit să facă scrimă. Li s-a procurat ceva echipament, florete, şi au început să exerseze. Se mai păstrează şi nişte fotografii în această ipostază, dar o întâmplare, care putea să aibă urmări grave, i-a hotărât imediat să renunțe la acest sport. Ovidiu, absolut involuntar, la o fandare, l-a atins pe fratele lui cu floreta lângă un ochi. S-au speriat cu toții. Din fericire n-a fost nimic grav, dar au renunțat imediat la sportul acesta.

În adolescență şi tinerețe, amândoi frații au arătat interes pentru fotografiere şi developare. Au pornit de la aparatul de fotografiat de pe vremea aceea. Developau în cameră obscură, în soluții a căror folosire o deprinseseră cu sârguință stăruitoare şi obțineau fotografii reuşite.

De altfel, Ovidiu a rămas până târziu un amator al acestei arte. Îşi procura întotdeauna aparat de fotografiat de cea mai bună calitate. A fotografiat mult, are în sertarele biroului sute de fotografii, în general de format mic, dar foarte clare şi cu grijă aşezate pe teme.

Îi plăcea foarte mult să meargă pe munte. Se mândrea că a bătut munții țării cu talpa piciorului. În prima tinerețe, împreună cu fratele lui, student la Politehnică, cu vărul lui, venit din Macedonia şi stabilit aici, şi cu alți doi prieteni descoperiseră

un loc pe munte la Lunca Bradului, o aşezare pitorească lângă o apă curgătoare unde, tot ajutaţi de părinţi, stăteau o lună şi mai mult, vara, într-un cort comod, format cabană. Într-o fotografie se vede fratele lui pedalând în gol pe o bicicletă ca să obţină curent electric.

Aprovizionarea şi-o făceau dintr-un sat din apropiere, unde veneau şi stăteau, un timp, şi părinţii, la gazdă.

Într-o toamnă, când eram de acum amândoi pensionari, Ovidiu a fost invitat la Toplița, la o manifestare folclorică. Am mers şi eu, a fost frumos, s-au produs nume cunoscute ale folclorului nostru, Maria Ciobanu, taragotistul Dumitru Farcaş şi alţii. Ovidiu şi-a amintit că pe undeva prin apropiere se află şi Lunca Bradului.

La sfârşitul manifestării, noi doi am hotărât eroic să mergem acolo. Am mers cu un trenuleț local, am coborât la o haltă din apropiere şi am pornit pe jos către Lunca Bradului. Am obosit însă la un moment dat şi am renunţat.

S-a descurcat onorabil şi cu schiul şi i-a învăţat şi pe băieţi. Se mândrea că a schiat în Alpii Bavariei. Într-adevăr, în anii cât a stat ca bursier Humboldt în Germania, obişnuiau să meargă în grup la schi la o cabană din aceşti munţi, îndeosebi în luna martie, când înfrăţirea între soare şi zăpadă este blândă, plăcută. Fotografiile arată cum se bucurau de expunere la soare, goi până la brâu, rezemaţi pe schiurile înfipte în zăpadă. Se bronzau puternic şi când coborau în oraş, copiii îi arătau cu degetul, exclamând: „Schau, die Indianer!"

Despre tineri, soţul meu avea o părere pe care a aplicat-o întotdeauna şi care a reieşit şi din cuvintele foarte frumoase care s-au spus astăzi aici – anume că trebuie sprijiniţi, că trebuie ajutaţi, şi a făcut-o cu generozitate.

Despre multele cunoştinţe pe care le avea aflaseră mulţi – şi prieteni şi oameni mai puţin apropiaţi – şi era de foarte multe ori solicitat să dea ajutor, uneori unor oameni pentru el total necunoscuţi.

Primea telefoane sau primea vizite prin care i se cerea să dea informaţii ştiinţifice sau să direcţioneze o cercetare.

În această privinţă, a fost foarte generos.

De altfel, în general, sufletul lui era înclinat spre generozitate.

Niciodată nu şi-a pus problema că cutare lucru nu trebuie să-l spună, că trebuie să se folosească doar el personal de cine ştie ce informaţie, aflată, de altfel, cu greu.

Întotdeauna îl ajuta total pe cel care-l solicita.

Cu oamenii din societate – prieteni sau mai îndepărtaţi –, Ovidiu s-a purtat întotdeauna prietenos, civilizat, i-a respectat…A fost şi el respectat şi familia noastră a fost respectată.

Întotdeauna, dacă se iveau probleme tensionate, ştia să le rezolve, cu tact, cu mult tact.

În încheiere, aş vrea să mulţumesc din toată inima, din tot sufletul, tuturor celor care au venit aici, celor care au vorbit şi, mai ales, celor care au pregătit această solemnitate aniversară…

Oamenii aceştia, pe care i-am pomenit ca organizatori şi alţii care au luat cuvântul sau au făcut doctoratul cu soţul meu, erau foarte adesea în casa noastră.

Îmi făcea şi mie plăcere să stau să-i văd cum vorbesc, cum schimbă păreri, cum pun la cale anumite lucruri din care beneficiau toţi, inclusiv soţul meu, care, chipurile, le dădea sfaturi.

Devenise tradiţională dulceaţa de cireşe amare pe care le-o serveam.

Domnule Ilin, vă mai aduceţi aminte?

Odată intram pe uşă cu tava cu dulceaţă de cireşe amare şi dumneavoatră aţi exclamat:

„Doamna Papadima, aşteptam dulceaţa de cireşe amare!”

Deci, era o legătură foarte strânsă între doctoranzi şi soţul meu.

Mulţumesc tuturor celor care sunt aici prezenţi şi-l rog pe bunul Dumnezeu să le dea sănătate şi putere de muncă pentru ca acest Institut, care deja îşi are locul lui frumos stabilit în cultura poporului nostru, să cunoască şi alte şi alte sucese şi numai de bine să se vorbească despre el.

Iar pe Ovidiu Papadima – soţul meu, omul de cultură şi omul om – Dumnezeu să-l odihnească în sfânta sa pace şi să-l aşeze în rândul celor care şi-au câştigat dreptul la neuitare.

Abstract

The memories of the author introduce us in the intimate family life of professor Ovidiu Papadima. Total unknown issues about the human being, his studies and his intellectual concerns are revealed.

Key words: Ovidiu Papadima, studies, intellectual concerns.

INSTITUTUL „CĂLINESCU” ÎN PRIMUL AN DE EXISTENȚĂ

PROCESE-VERBALE REDACTATE DE OV. PAPADIMA

Deşi relativ succinte şi de-o accentuată monotonie formală – pe alocuri chiar repetându-se fraze întregi – procesele-verbale din perioada 7 aprilie 1949–22 aprilie 1950, spun multe despre primul an de existență al Institutului de Istorie Literară şi Folclor.

Scrise până la nr. 48 de Ovidiu Papadima şi ulterior de I. C. Chițimia, ele relevă grija profesorului Călinescu de a-şi forma mărturii probatorii despre activitatea instituției pe care o conducea.

Căci, întâlnirile şi dezbaterile, oricât de importante, rămân neconcludente atâta timp cât nu sunt consemnate într-un registru care să le consfințească desfăşurarea (cu indicarea locului, datei şi a participanților).

După cum rezultă din primele procese-verbale, cele dintâi şedințe de lucru săptămânale ale Institutului s-au ținut după-amiaza, la orele 16, în localul Universității, la etajul doi al Facultății de Filologie (din Str. Edgar Quinet).

Când Institutul s-a mutat, la sfârşitul anului 1949, în clădirea de pe str. M. Eminescu, colț cu Polonă, nu se mai specifică locul de desfăşurare al \ntâlnirilor de lucru, dar şedințele se țin întâi la orele 9 şi apoi la orele 10 dimineața, cum se vor ține ulterior mereu.

Chiar de la a treia şedință (6 mai 1949), participă la şedințe şi membrii Secției pentru Limbă, Literatură şi Artă a Academiei: Gh. Murnu, Perpessicius, Geo Bogza (6 mai 1949); Gala Galaction, Camil Petrescu (13 mai 1949); Geo Bogza (20 mai 1949); Gala Galaction, Gh. Murnu (3 iunie 1949); Perpessicius (10 iunie 1949); Perpessicius (17 iunie 1949) ş.a.m.d.

Alteori, şedințele se țin la Academie sub auspiciile Secțiunii pentru Limbă, Literatură şi Artă, ca în zilele de 29 iunie 1949, 6 iulie 1949 sau ca în ziua de 22 martie 1950, la care au participat din partea Secției: Geo Bogza, Victor Eftimiu, Gala Galaction, G. Murnu, Perpessicius şi, evident, G. Călinescu.

În mod excepțional, a avut loc, în primul an, o şedință extraordinară de lucru a Institutului în localitatea Vasile Roaită (25 august 1949), pentru stabilirea bugetul pe 1950.

În genere, procesele-verbale înfățişează, în primul rând, rapoartele şi discuțiile asupra mersului celor trei lucrări înscrise în planul de cercetare înaintat Academiei chiar de la înființarea Institutului: 1. *Studiu bibliografic şi analitic asupra publicațiilor socialiste, cu pregătirea schemei în vederea redactării monografiilor principalilor scriitori socialişti* (Ovidiu Papadima, G. Călinescu); 2. *Întocmirea unei culegeri de folclor, după toate criteriile ştiinței, care să răspundă punctului de vedere marxist-leninist* (Ovidiu Papadima) şi 3. *Studierea relațiilor între scriitorii ruşi şi cei români* (Valeriu Ciobanu).

Toate cele trei proiecte, concepute pe etape şi în desfăşurarea cuprinderii lor, au fost schițate în mod amplu chiar de G. Călinescu, căpătând alura unor interesante contribuții personale de sine stătătoare.

Vastitatea problematicii cuprinsă în cele trei teme, raportată doar la doi cercetători (Ov. Papadima şi Valeriu Ciobanu), a impus temperarea avântului inițial, încât, din *Bibliografia revistelor socialiste* a fost alcătuită până în mai 1950 doar bibliografia revistei *Contemporanul* (1881–1884, cu continuare până în 1891); din *Antologia de folclor* s-a adunat doar textele lirice din periodice, din manuscrisele de la Biblioteca Academiei şi din Arhiva de Folclor din Cluj (aflată în acea vreme la Bucureşti), iar la tema *Relațiile dintre scriitori ruşi şi cei români* s-au redactat capitolele *Viața lui Puşkin, Puşkin şi literatura română* şi *Karamzin şi literatura română*.

RITL, nr. 1–4, p. 203–226, Bucureşti, 2009

Dar cea mai mare parte a proceselor-verbale din primul an de existenţă a Institutului e ocupată cu consemnarea donaţiilor de manuscrise şi documente literare – parte făcute direct de cei trei membri ai Institutului, parte de membri corespondenţi şi titulari ai Subsecţiei de Literatură a Academiei, – precum şi a achiziţiilor şi donaţiilor de manuscrise descoperite la familiile scriitorilor.

Menţionăm că prima şi una dintre cele mai importante donaţii din toate timpurile i se datoreşte lui Victor Eftimiu, care a transmis conducerii Institutului (pe data de 14 aprilie 1949) „fondul bibliotecii familiei scriitorului Ion Ghica".

Alte donaţii au fost făcute cu generozitate de G. Călinescu, Ov. Papadima, Valeriu Ciobanu, Gh. Murnu, Gala Galaction, Geo Bogza, Camil Petrescu, Perpessicius, Paul Lăzărescu, I. A. Basarabescu, Al. Piru, Marcel Grădinescu, Remus Niculescu, Marilena E. Gârleanu, Florica şi Bogdan Ardeleanu, dr. Constantin Nanu ş.a.

Graţie lor au intrat în fondurile Institutului, în cursul anului 1949–1950, manuscrise, corespondenţă, documente, fotografii aparţinându-le personal donatorilor (în special corespondenţă primită de la mari personalităţi) şi manuscrise datorate (în ordinea în care au intrat) lui: Alecu Russo, Matei Caragiale, Titu Maiorescu, M. Sadoveanu, M. Ralea, G. Ibrăileanu, Artur Gorovei, M. Sevastos, H. Papadat-Bengescu, Gr. Alexandrescu, Alexandru Macedonski, Mihail Dragomirescu, I.A. Basarabescu, Pompiliu Eliade, Ilarie Chendi, Iacob Negruzzi, Th. D. Speranţia, Corneliu Moldoveanu, G.M. Vlădescu, M. Eminescu, Haralamb Lecca, C. Stere, Ramiro Ortiz, E. Lovinescu, Octav Botez, Victor Ion Popa, N. Titulescu, Ion Minulescu, Elena Văcărescu, Al.O. Teodoreanu, Eusebiu Camilar, I. Ciocârlan, H. Bonciu, Gh. Brăescu, I. Agârbiceanu, Ion Barbu, Jean Bart, O. Goga, H. Lecca, N. Davidescu, L. Blaga, Ion Minulescu, Ion Pillat, Tudor Arghezi, Camil Petrescu, M. Sebastian, Emil Gârleanu ş.a.

Concomitent cu strângerea de documente, cei doi colaboratori au primit sarcina să cerceteze urmaşii familiei Gr. Alexandrescu (prin familia general Sănătescu) şi înrudirea dintre familiile Caragiale şi Cârlova (prin familia Burelli), urmaşii familiei Victor Ion Popa, ai lui Ioan Slavici, Pompiliu Constantinescu, Scarlat Struţeanu, C. Nottara, Caton Theodorian, Luca Ion Caragiale, Matei Caragiale (prin intermediul Ecaterinei Logadi), să urmărească înrudirea dintre I.L. Caragiale şi C. Dobrogeanu-Gherea, să facă cercetări asupra familiilor Constanţa Marino-Moscu, Mihail Dragomirescu, Carol Ardeleanu, Mihail Sorbul, D. Nanu, Gh. Brăescu, N.D. Cocea şi Liviu Rebreanu sau să poarte convorbiri cu Paul Bujor, Corneliu Moldovan şi Laura M. Dragomirescu.

În sfârşit, Institutul (G. Călinescu, Ov. Papadima şi Valeriu Ciobanu) au elaborat în această perioadă, alături de membrii Subsecţiei de Literatură a Academiei, articole despre principalii scriitori români pentru *Marea enciclopedie sovietică*.

Dacă avem în vedere că toate aceste „sarcini de serviciu" au fost efectuate doar de trei persoane, în decurs de un singur an, ne dăm seama de intensitatea şi dăruirea sufletească a fondatorilor Institutului.

E un exemplu extraordinar, de care nici nu am fi ştiut dacă nu ar fi existat procesele-verbale scrise de profesorul Ovidiu Papadima, pe care le transcriem în continuare.

Abstract

In the light of the minutes of the first year of existence, the author is showing the rich and very large activity of the Institute, by witch have been created the grounds of the treasure of documents and literary manuscripts, by only three persons – George Calinescu, Ovidiu Papadima and Valeriu Ciobanu, who also have traced the principal directions of the scientific investigation.

Key words: minutes, Institute, George Calinescu, Ovidiu Papadima, Valeriu Ciobanu, scientific investigation.

(prezentare de I. Oprişan)

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 1

Subsemnații, prof. G. Călinescu, directorul Institutului de Istorie Literară şi Folclor, Valeriu Ciobanu şi O. Papadima colaboratori ştiințifici, întrunindu-se astăzi, joi 7 aprilie 1949, în şedință de lucru, am îndeplinit următoarea ordine de zi:

Prof. G. Călinescu a citit adresele de numire ale colaboratorilor ştiințifici, indicându-le, conform lor, cele 3 probleme fixate în programul de cercetări al Institutului în acest an. A dat lămuriri fiecărui colaborator în parte, cu privire la natura şi extinderea lucrărilor fixate prin teme.

În urma discuțiilor, s-au fixat cele două prime memorii ştiințifice pe care colaboratorii V. Ciobanu şi O. Papadima urmează a le redacta ca puncte de plecare pentru lucrările lor în cadrul Institutului, şi anume: V. Ciobanu va alcătui un memoriu ştiințific privind în general stadiul actual al cercetării raporturilor literare româno-ruse. O. Papadima va redacta un memoriu ştiințific asupra instrumentelor de informație ştiințifică de care dispunem astăzi în domeniul folclorului român.

S-au rezolvat apoi mici lucrări curente, fixându-se următoarea şedință de lucru a Institutului pentru joi, 14 aprilie, orele 16.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 2

Subsemnații, prof. G. Călinescu, directorul Institutului, Valeriu Ciobanu şi O. Papadima, colaboratori ştiințifici, întrunindu-ne în şedință de lucru azi, joi, 14 aprilie 1949, am îndeplinit următoarea ordine de zi:

Prof. G. Călinescu a făcut lectura programului de lucru amănunțit, pe etape, al Institutului, în acest an, pe baza celor 3 probleme fixate pentru cercetări.

Au urmat discuții, în cursul cărora prof. G. Călinescu a dat lămuririle necesare unei bune înțelegeri a planului de lucru.

O. Papadima a expus oral, în mod sumar, felul cum alcătuieşte primul memoriu ştiințific, a cărui redactare i se încredințase în şedința trecută.

S-a hotărât ca d-sa să prezinte Institutului acest memoriu, în şedința viitoare de lucru, care s-a fixat pentru ziua de 6 mai 1949.

După rezolvarea a diferite mici lucrări curente, şedința a luat sfârşit, după ce s-a hotărât delegarea d-lui O. Papadima ca să ia în primire fondul bibliotecii familiei scriitorului Ion Ghica, donat de către academicianul Victor Eftimiu Institutului de Istorie Lieterară şi Folclor.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 3

Astăzi, vineri 6 mai 1949, orele 16, a avut loc, la sediul Institutului, din clădirea Universităţii „I.C. Parhon", prima şedinţă de lucru împreună cu d-nii membri ai Secţiunii Literare a Academiei RPR, cu următoarea ordine de zi:

Dl. prof. G. Călinescu a expus programul de activitate al Institutului, indicând lucrările care urmează a fi efectuate prin planul de lucru, precum şi celelalte obiective generale, în legătură cu activitatea Institutului.

Tot d-sa şi-a prezentat donaţia, constând dintr-un număr de manuscrise şi fotografii de scriitori. În încheiere, d-sa a făcut apel la colectivul Institutului, precum şi la toţi iubitorii de istorie literară ştiinţifică, să se alăture activităţii Institutului, atât prin comunicări în legătură cu experienţa lor personală, cât şi prin donaţii, pentru îmbogăţirea muzeului literar al acestui aşezământ.

Dl. O. Papadima a dat citire comunicării sale cu titlul: *Instrumentele actuale pentru întocmirea unei culegeri de literatură populară, care să răspundă punctului de vedere marxist-leninist*.

După discuţii, la care au luat parte membrii colectivului cât şi o parte din asistenţă, s-a hotărât ca dl. O. Papadima să continue culegerea, urmând a raporta din timp în timp asupra mersului lucrării.

Dl. prof. G. Călinescu a făcut o scurtă comunicare în legătură cu Ion Ghica.

La sfârşitul ordinei de zi s-a hotărât ca, în viitoarea şedinţă, de vineri 13 mai, dl. V. Ciobanu să-şi dezvolte comunicarea cu titlul *Conspect sumar al contactelor dintre literatura rusă şi cea română*.

Au fost de faţă: academicianul Gh. Murnu şi membrii corespondenţi ai Academiei RPR: Perpessicius şi Geo Bogza.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 3

[Variantă]

Astăzi, vineri, 6 mai 1949, orele 16, a avut loc, în localul Institutului, din clădirea Universităţii „I. C. Parhon", prima şedinţă de lucru împreună cu d-nii membri ai Secţiunii Literare a Academiei RPR.

S-a efectuat următoarea ordine de zi:

Dl. prof. G. Călinescu a expus planul de activitate al Institutului, indicând lucrările care urmează a fi efectuate prin planul de lucru, şi celelalte obiective

generale, în legătură cu activitatea Institutului. În încheiere, a făcut apel la iubitorii de istorie literară ştiinţifică, să se alăture activităţii Institutului.

Dl. prof. G. Călinescu a donat un număr de manuscrise şi fotografii de scriitori, făcând apel şi la ceilalţi prieteni ai Institutului, să contribuie la îmbogăţirea muzeului literar al acestui aşezământ. Tot d-sa a făcut o scurtă comunicare în legătură cu Ion Ghica.

Dl. O. Papadima a făcut comunicarea cu titlul *Instrumentele actuale pentru întocmirea unei culegeri de literatură populară, care să răspundă punctului de vedere marxist-leninist*.

În urma discuţiilor, la care au luat parte d-nii Gh. Murnu, Perpessicius, Geo Bogza, Ion Vitner, O. Crohmălniceanu, s-a hotărât ca dl. O. Papadima să continue culegerea, urmând a raporta din timp în timp asupra mersului lucrării.

S-a hotărât, de asemeni, ca viitoarea şedinţă, de vineri 13 mai, dl. V. Ciobanu să-şi dezvolte referatul cu titlul *Conspect sumar al contactelor dintre literatura rusă şi cea română*.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 4

Astăzi, vineri 13 mai 1949, orele 16 d.a., a avut loc, la sediul Institutului, a doua şedinţă de lucru împreună cu d-nii membri ai Secţiunii Literare a Academiei RPR, dintre care au fost de faţă şi d-nii Gala Galaction şi Camil Petrescu.

La ordinea de zi, au fost următoarele:

În urma discuţiilor, s-a stabilit felul cum vor decurge şedinţele Institutului: a) la *şedinţele de lucru* obişnuite, *de fiecare vineri*, nu vor lua parte la lucrări şi discuţii decât membrii colectivului, adică d-nii academicieni din Secţia Literară şi colaboratorii ştiinţifici; *iubitorii de literatură care vor veni* să doneze materiale pentru muzeul Institutului sau să comunice informaţii cu privire la aceste materiale, vor putea face aceasta după încheierea şedinţei de lucru; b) *şedinţele publice*, la date care se vor anunţa în prealabil, vor prezenta sub formă de conferinţă câte o comunicare de importanţă.

Dl. prof. G. Călinescu prezintă donaţii primite pentru Institut: 1) Un mss. al lui Alecu Russo, donat de un prieten al Institutului; 2) Un mss. al lui Matei Caragiale şi o fotografie a lui Petrea Creţu Şolcanul, izvorul de bază al colecţiei de folclor a lui G. Dem. Teodorescu.

Dl. V. Ciobanu îşi dezvoltă comunicarea cu privire la un *Conspect sumar al contactelor dintre literatura rusă şi română*.

Dl. prof. G. Călinescu anunţă că, în urma celor comunicate de secretariatul general al Academiei RPR, d-sa a făcut intervenţia ca partea din materialul Arhivei de Folclor din Cluj, care se află la Academia RPR din Bucureşti, să fie încă

menținută aici până la 15 sept. 1949, pentru a fi utilizată în alcătuirea culegerii de folclor la care lucrează Institutul.

Păr. Gala Galaction şi dl. Camil Petrescu au comunicat că vor dona muzeului literar al Institutului manuscrise şi corespondenţă literară. Pr. Gala Galaction a mai promis că va comunica date şi amintiri în legătură cu revistele socialiste.

Şedinţa a luat sfârşit, după ce s-a hotărât ca, în cea următoare, dl. O. Papadima să dezvolte referatul bibliografic cu privire la principalele reviste literare socialiste ale trecutului.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 5

Astăzi, vineri 20 mai 1949, orele 15, a avut loc, la sediul Institutului, a treia şedinţă de lucru. Din colectivul Secţiunii Literare a Academiei RPR a fost prezent dl. Geo Bogza, membru corespondent.

Dl. prof. G. Călinescu a prezentat următoarele noi donaţii pentru muzeul Institutului: donaţia d-lui Paul Lăzărescu: 11 scrisori către G. Ibrăileanu de la: Titu Maiorescu, M. Sadoveanu, soţii M. Ralea, Mihai (Carp), Lenţa (G. Ibrăileanu), Octav Botez, Artur Gorovei; Dr. Protopopescu, M. Sevastos şi Corina; 9 file de ms. cu aforisme, de G. Ibrăileanu; 1 fragment (4 file) dintr-o recenzie a lui G. Ibrăileanu asupra ediţiei din Eminescu îngrijită de E. Lovinescu; m-sul unei cuvântări de M. Sadoveanu; donaţia d-lui A. Piru: 2 fotografii: G. Ibrăileanu şi H. Papadat-Bengescu; 3 copii fotografice după portrete: Grigore Alexandrescu, Raluca Gr. Alexandrescu şi M. Sadoveanu.

Dl. O. Papadima a citit comunicarea: *Schiţă bibliografică a principalelor publicaţii muncitoreşti de la noi până la Primul Război Mondial*.

După discuţii, s-a hotărât ca dl. O. Papadima să treacă la cercetarea monografică a principalelor publicaţii muncitoreşti, începând cu „Contemporanul”.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 6

Astăzi, vineri 27 mai 1949, orele 15, a avut loc o şedinţă restrânsă de lucru cu colaboratorii ştiinţifici, sub conducerea prof. G. Călinescu, cu următoarea ordine de zi:

Dl. prof. G. Călinescu a concretizat învăţămintele care ar putea fi scoase cu privire la felul în care să fie dusă activitatea ştiinţifică a Institutului, în urma

discuțiilor ce au avut loc în sesiunea generală a Academiei RPR, în legătură cu rapoartele de activitate ale institutelor de sub supravegherea ei.

Tot d-sa a atras atenția asupra circularei nr. 4386, primită din partea d-lui secretar general al Prezidiului Academiei RPR, cu privire la felul în care se poate face angajarea de cheltuieli pentru institute.

S-au prezentat ultimele donații primite:

Dl. Victor Eftimiu a donat o colecție completă a revistei „România literară" (1855); dl. O. Papadima a donat m-sul unei poezii inedite a lui Alexandru Macedonski: *Lui Anghel Demetriescu* şi un desen-caricatură de Mihail Dragomirescu.

S-a trecut apoi la raportul asupra stadiului lucrărilor colaboratorilor ştiințifici:

Dl. Valeriu Ciobanu a prezentat stadiul în care se află munca sa în legătură cu monografia asupra lui *Puşkin* în raport cu literatura română.

Dl. O. Papadima a înfățişat stadiul lucrării de pregătire a *Culegerii de folclor*.

Dl. prof. G. Călinescu a dat diferite sfaturi şi îndrumări pentru un mers cât mai bun al lucrărilor.

S-a luat apoi în cercetare felul cum ar putea fi organizată colectarea de tăieturi din ziarele şi revistele actuale, din ştirile prețioase pentru istoria noastră literară. Dl. O. Papadima a expus ce a întreprins până acuma şi ce ar fi de făcut.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 7

Astăzi, vineri 3 iunie 1949, a avut loc, la sediul Institutului din localul Universității „I.C. Parhon", obişnuita şedință de lucru săptămânală, în prezența d-lor Gala Galaction şi Gh. Murnu, din Secția Literară a Academiei RPR şi a colaboratorilor ştiințifici V. Ciobanu şi O. Papadima.

Dl. prof. acad. G. Călinescu prezintă o serie de scrisori, manuscrise şi fotografii, comunicate Institutului din partea scriitorului I.A. Basarabescu, prin d-ra Getta Comănescu, şi anume: trei scrisori şi o telegramă de la Titu Maiorescu; două scrisori de la Mihail Dragomirescu; o scrisoare de la Pompiliu Eliade; patru scrisori de la Ilarie Chendi; şaptesprezece scrisori de la Emil Gârleanu; o scrisoare de la Iacob Negruzzi; două scrisori de la Th.D. Speranția; două scrisori de la Gala Galaction; o scrisoare de la Corneliu Moldoveanu; o scrisoare de la G.M. Vlădescu, m-sul nuvelei *Dincolo*; m-sul schiței *Două pasiuni*; Un proiect de scrisoare către SSR. Un carnețel cu diferite caricaturi. Fotografiile tatălui şi mamei scriitorului; fotografia scriitorului ca militar, cu soția sa; o fotografie într-un automobil-caricatură; un instantaneu al scriitorului, din 1935, nr. 275 an. VII, din „Adevărul literar şi artistic", conținând un interviev dat de scriitor.

Tot dl. prof. acad. G. Călinescu mai prezintă următoarele donaţii: două mss. ale traducerii poemului *Demonul*, făcută de Alesis Necu în 1867–68; traducerea aceluiaşi, după *Rămas bun Moldovei* de V. Alecsandri, toate trei donate de dl. Valeriu Ciobanu. Copie oficială după un proces verbal de inspecţie făcut de Mihail Eminescu, în 26 IV 1876; manuscrisul *Ce-am lucrat eu*, de Haralamb Lecca. O scrisoare de la C. Stere; treizeci şi una scrisori de la Ramiro Ortiz; o scrisoare de la E. Lovinescu; o scrisoare de la Mihail Sadoveanu; o scrisoare de la Octav Botez; trei scrisori de la Hortensia Papadat-Bengescu; cinci scrisori de la Mihail Ralea; trei invitaţii în legătură cu Asociaţia Meşterilor şi Cărturarilor de la Hanul Ancuţei, toate donate de dl. G. Călinescu.

Păr. acad. Gala Galaction a expus amplu un plan al comunicărilor de amintiri şi ştiri literare, pe care d-sa intenţionează să le facă Institutului. Dl. acad. Gh. Murnu a citit şi analizat o serie de texte de poezie populară.

Dl. Valeriu Ciobanu a citit comunicarea sa cu privire la viaţa şi opera lui Puşkin reflectate în cercetările istoricilor literari ai relaţiilor ruso-române de la noi.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 8

Astăzi, vineri 10 iunie 1949, a avut loc, la sediul său din localul Universităţii „I.C. Parhon", obişnuita şedinţă de lucru săptămânală a Institutului. Dintre membrii secţiunii literare a Academiei RPR, a luat parte dl. Perpessicius.

Dl. prof. G. Călinescu a făcut o scurtă comunicare orală în legătură cu expresia *baioneta inteligentă*, din proza lui I.L. Caragiale. D-sa a arătat că expresia se întâlneşte la Sainte-Beuve şi pare a fi frecventă în proza franceză în preajma anului 1848. Ea implică concepţia revoluţionară a armatei care înţelege lupta ideologică şi participă la ea, în opoziţie cu concepţia reacţionară asupra armatei, ca „*marea mută*".

Dl. Perpessicius subliniază că a întâlnit şi d-sa expresia în publicistica vremii.

Dl. O. Papadima a făcut o scurtă expunere asupra mersului şi tehnicii lucrării ce i s-a încredinţat: culegerea de folclor care să reliefeze atitudinea de clasă a ţărănimii. D-sa arată că a început prin cercetarea fondului de colecţii-manuscrise din Biblioteca Academiei RPR. Textele care apar ca semnificative sunt copiate în întregime, pe fişe separate, cu toate datele asupra izvorului, astfel ca fiecare fişă să constituie o unitate în sine şi să fie utilă viitorilor cercetători, chiar dacă tot materialul selectat nu va intra în culegerea tipărită.

După discuţii, s-a hotărât ca d-sa să continue lucrarea în acest sens.

Dl. V. Ciobanu a înfăţişat stadiul lucrării d-sale, cu privire la legăturile culturale româno-ruse. După discuţii, s-a decis ca d-sa să desăvârşească prima etapă a capitolului *Puşkin,* alcătuind o scurtă dar perfect documentată bibliografie a

lucrărilor ruse mai de seamă asupra vieții şi operei lui Puşkin, cu specială atenție asupra celor care adâncesc momentul exilului la Chişinău. Se va cerceta şi critica opera lui Puşkin, iarăşi cu referire atentă la acest moment. În a doua etapă, se va proceda la adunarea materialului, transformându-se fişele de referințe bibliografice în fişe de material. Se va avea grijă ca fiecare fişă de material să constituie o unitate în sine, având în ea toate datele necesare asupra izvoarelor şi oferind o imagine clară şi complexă a unui amănunt. Pe baza cercetării lor împreună şi a clasificării lor, se va hotărâ organizarea redactării finale a acestui capitol.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 9

Astăzi, vineri 17 iunie 1949, a avut loc, la sediul său din localul Universității „C.I. Parhon", şedința săptămânală de lucru a Institutului. Dintre membrii Secțiunii Literare a Academiei RPR, a luat parte dl. Perpessicius. Ordinea de zi a fost următoarea:

Dl. Perpessicius a făcut o scurtă comunicare în legătură cu expresia „baioneta inteligentă", din proza lui I.L. Caragiale, discutată în şedința precedentă a Institutului. D-sa a arătat că a întâlnit expresia „baioneta înțelegătoare" la N. Bălcescu, într-un citat tradus din Aimé-Martin, din recenzia făcută de N.B. cărții acesteia, tradusă de I. D. Negulici sub titlul *Educația mumelor de familii sau civilizația neamului romenesc prin femei*. Bălcescu a tradus direct din Aimé-Martin, deoarece expresia acestuia e transpusă altfel în versiunea lui Negulici.

Dl. G. Călinescu a făcut o scurtă comunicare în legătură cu circulația la noi, în şcoală, la începutul sec. XIX, a manualului de psihologie al lui Destutt de Tracy. Cunoscuta strofă din *Anul 1840* de Gr. Alexandrescu: „După suferinți multe inima se-mpietreşte…" se arată a fi o transpunere în poezie a unui paragraf din acest manual.

Tot d-sa prezintă ultimele donații făcute muzeului Institutului:

1. O copie fotografică după un Proces-verbal din 1876, încheiat de M. Eminescu ca revizor şcolar. Donație Marcel Grădinescu.

2. O colecție „Flacăra" an. II 1912 (51 n-re); o colecție „Literatorul" an. XXVI n-rele 1–11; o colecție „Unu" 1928–1932 (48 n-re); „Însemnări literare" n-rele 1–3 şi 6–8; „Capricorn" 1930 n-rele 1 şi 2. Donație G. Călinescu.

3. Manuscrise de Victor Ion Popa: *Acord familiar,* piesă în 3 acte, şi *Schivnicul din Tuia Neagră,* nuvelă. Donație Ovidiu Papadima.

Dl. O. Papadima şi-a citit raportul despre culegerea manuscris *Material de folclor românesc*, de Emilian Tetileanu, învățător în comuna Lupeni, jud. Hunedoara. După discuții, s-a hotărât ca manuscrisul să fie ținut la dispoziția

cercetătorilor la Institut, iar d-lui Tetileanu să i se trimită o adresă, rugându-l să-şi continue activitatea de culegător în cadrul activității folclorice a Institutului.

Dl. V. Ciobanu a expus mersul lucrării sale, capitolul *Puşkin*.

S-a hotărât ca dl. O. Papadima să facă un referat asupra lucrării sale de folclor, care să fie prezentat Secțiunii Literare a Academiei RPR.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 10

Astăzi, miercuri 29 iunie 1949, colaboratorii ştiințifici au luat parte la şedința de lucru a Secțiunii de Filologie, Literatură şi Arte a Academiei RPR, în care s-a dezbătut *Raportul Secțiunii de Ştiințe Medicale a Academiei RPR, Expunerea Preşedintelui Academiei RPR, profesorul Traian Săvulescu* şi *Hotărârea Prezidiului Academiei RPR din ziua de 28 iunie 1949*, pentru o justă orientare a activității ştiințifice în RPR, luându-şi angajamentul de a urma întru totul îmvățăturile pe care acestea le cuprind.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 11

Astăzi, miercuri 6 iulie, colaboratorii ştiințifici ai Institutului au asistat la şedința de lucru a Secțiunii pentru Literatură, Limbă şi Artă a Academiei RPR.

Dl. O. Papadima a citit referatul său despre rezultatele investigațiilor întreprinse la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei RPR, pentru alcătuirea culegerii de folclor românesc din punctul de vedere marxist-leninist.

În urma discuțiilor, Secția de Filologie, Literatură şi Artă a Acad. RPR a aprobat ca lucrarea să continue pe bazele stabilite.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 12

Astăzi, 16 iulie, colaboratorii ştiințifici ai Institutului s-au întrunit în şedința de lucru săptămânală, sub conducerea prof. acad. G. Călinescu.

D-nii V. Ciobanu şi O. Papadima au raportat cu privire la mersul lucrărilor încredințate, primind îndrumări în legătură cu continuarea lor.

Dl. prof. G. Călinescu a prezentat adresa Academiei RPR în legătură cu culegerea de proverbe pe care dl. P. Halipa o oferă Academiei.

S-au înregistrat următoarele noi donațiuni pentru muzeul literar al Institutului:

Din partea d-lui prof. G. Oprescu: corespondență de la: Henri Focillon, N. Titulescu, John Galsworthy, Gilbert Murray, Gabriel Millet, Ion Minulescu, Ugo Vjetti, Destrée (câte o scrisoare) şi Héléne Vacaresco (2 scrisori).

Din partea d-lui prof. G. Călinescu: corespondență de la: Mihail Ralea (2 scrisori), Al. O. Teodoreanu, Eusebiu Camillar, I. Ciocârlan, H. Bonciu, G. Ivaşcu, Asociația „Hanul Ancuței" (câte 1 scrisoare), un „Personal-Ausweis" din timpul ocupației 1916–18 şi o pagină din „Jurnalul literar", cenzurată.

Din partea d-lui Remus Niculescu: manuscrise, corespondență şi scrisori în legătură cu Gh. Brăescu.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 13

Astăzi 23 iulie 1949 la orele 9 a.m. a avut loc obişnuita şedință săptămânală de lucru, cu colaboratorii ştiințifici ai Institutului.

Dl. prof. G. Călinescu a prezentat concluziile d-sale la cercetarea manuscriselor de folclor (proverbe) oferite Academiei RPR de dl. Halipa spre cumpărare.

D-nii V. Ciobanu şi O. Papadima au raportat stadiul în care se află lucrările încredințate lor.

Dl. prof. G. Călinescu a prezentat donația d-sale de manuscrise, corespondență şi fotografii, pentru muzeul Institutului: manuscrise de: H.P. Bengescu (*Peisagii de amintiri*), I. Agârbiceanu (*Contraste*), Pompiliu Constantinescu (*Critica de judecată şi gust*), Al. O. Teodoreanu (fără titlu), Ion Barbu (*Poezia leneşă*), Mihail Sadoveanu (*Legendă rusească*), C. Stere (*Cum am devenit director al „Vieții româneşti"*), Jean Bart (*Hoții de cereale*), un autograf de O. Goga, o epigramă de H. Lecca şi o autobiografie de N. Davidescu. Documente: Extrasul de moarte al lui Mihai Eminescu (cu o copie), un proiect de reuniune literară liberă. Corespondență de la: I.A. Basarabescu, Ion Barbu, L. Blaga, I. Ciocârlan, M. Dragomirescu, I. Minulescu, I. Pillat, R. Ortiz (câte o scrisoare), Elvira Apăteanu (o scris.), T. Arghezi (2 scris.), Pompiliu Constantinescu (3 scris.), H. Papadat-Bengescu (3 scris.), Camil Petrescu (1 scris.), Al. Philippide (2 scris.), Ludovic Dauş (1 scris.), M. Ralea (3 scris.), M. Sebastian (2 scris.), Al. O. Teodoreanu (5 scris.). Fotografii: familia I. Cotta, prietenul lui Eminescu, după un portret al lui Depărățeanu, după o ilustrație înfățişând prietenia Eminescu–Creangă, după o ilustrație înfățişând-o pe Veronica Micle, Camil Petrescu la 1933.

La sfârşit, s-a hotărât programul de lucru al colaboratorilor pe luna august.
[Procesul-verbal nr. 14 nu s-a păstrat.]

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 15

Astăzi, 25 august 1949, colectivul ştiinţific al Institutului s-a întrunit în şedinţă extraordinară de lucru în localitatea Vasile Roaită, pentru a stabili bugetul necesar lucrărilor Institutului în anul 1950, precum şi problemele ştiinţifice care urmează a fi cercetate în acest an de către colaboratorii Institutului, conform adresei nr. 6687 a Academiei Republicii Populare Române.

După prezentarea rapoartelor colaboratorilor ştiinţifici cu privire la ceea ce s-a realizat şi ceea ce ar mai fi de înfăptuit, având în vedere că activitatea Institutului a început abia la mijlocul lunii aprilie 1949, s-a luat hotărârea ca cercetarea problemelor fixate în planul acestui an, să fie continuate şi în cursul anului 1950, până la epuizarea lor, conform planului de lucru stabilit.

S-a stabilit şi bugetul necesar pentru anul 1950, făcându-se către Academia RPR propunerile convenite în acest sens.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 16

Astăzi, 17 sept. 1949, orele 10 a.m., a avut loc o şedinţă de lucru cu colaboratorii ştiinţifici.

Dl. V. Ciobanu a prezentat capitolul *Viaţa lui Puşkin, în legăturile ei cu lumea românească*, un fragment din partea d-sale de cercetări consacrată momentului Puşkin în studiul relaţiilor literare ruso-române.

Dsa a arătat că urmează apoi a prezenta opera lui Puşkin în raport cu literatura românească: izvoare folclorice comune, traduceri din Puşkin, influenţa directă a operei sale asupra scriitorilor români, literaţi români de spirit puşkinian.

Dl. prof. G. Călinescu a atras atenţia că lucrarea nu trebuie concepută ca o serie de monografii izolate, avându-şi centrul de greutate fiecare în sine, ci ca o singură monografie, care să urmărească, în etape succesive şi decurgând una din alta, subiectul unic, care e prezentarea paralelismului dintre literatura rusă şi cea română, în fenomenele lor asemănătoare (produse de aceleaşi cauze), în personalităţile lor înrudite prin conformaţie, în legăturile directe de atmosferă, de scriitori şi de opere, căutând să se lumineze părţile mai puţin cercetate până acum din cronologia raportului literar ruso-român.

În urma discuțiilor care au avut loc, s-a hotărât ca dl. V. Ciobanu să prezinte în ședința următoare un plan al etapelor imediat următoare, care decurg firesc din cercetarea care a avut ca punct central momentul Puşkin.

Dl. O. Papadima a prezentat stadiul lucrării sale de folclor. Se cuprinde în acest moment circa 200 de pagini, grupate după planul inițial al cercetării. S-a pus accentul mai ales pe cercetarea arhivei de manuscrise a Bibl. Ac. RPR, a unor periodice mai semnificative şi a unor culegeri cu subiecte definite. În urma discuțiilor, s-a hotărât ca lucrarea să fie pregătită, bună pentru tipar, până la 15 oct. 1949.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 17

Astăzi, joi 29 sept. 1949, a avut loc obişnuita şedință de lucru împreună cu colaboratorii ştiințifici.

Dl. prof. G. Călinescu a prezentat o nouă donație a d-sale pentru muzeul Institutului: corespondență primită de la prof. Al. Rosetti (162 scrisori), prof. Iorgu Iordan (24 scrisori şi un memoriu) şi Gh. Ivaşcu (25 scrisori).

Dl. Valeriu Ciobanu a prezentat prima parte a capitolului destinat legăturilor dintre opera lui Puşkin şi literatura română, în cadrul problemei d-sale: studiul relațiilor literare ruso-române.

Dl. O. Papadima a raportat asupra stadiului lucrării sale de folclor: într-o săptămână va încheia cercetarea manuscriselor Arhivei de Folclor din Cluj. Urmează a se deplasa la sediul Comisiei *Dicționarului Academiei* RPR, pentru a cerceta colecțiile de periodice care cuprind folclor, mutate acolo din Biblioteca Academiei RPR, spre a servi lucrului la *Dicționarul limbii române*.

La sfârşitul şedinței, s-au discutat chestiuni administrative, alcătuindu-se lista materialelor de birou care urmează a fi solicitate pentru Institut, de la Serviciul de materiale al Academiei RPR.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 18

Astăzi, sâmbătă 8 oct. 1949, a avut loc obişnuita şedință de lucru împreună cu colaboratorii ştiințifici.

Dnii V. Ciobanu şi O. Papadima, colaboratori ştiințifici, au referit oral asupra stadiului lucrărilor încredințate lor.

Dl. prof. G. Călinescu a dat indicații asupra felului cum urmează să fie încheiate.

Dl. O. Papadima a raportat cu privire la materialul de birou obținut de la Academia RPR, în urma adresei nr. 7 din 25 VII a Institutului. S-a dispus distribuirea şi modul de utilizare.

Tot dl. O. Papadima a donat muzeului Institutului manuscrisul nuvelei *Mâna* de Gib. I. Mihăescu.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 19

Astăzi, joi 27 oct. 1949, a avut loc şedința obişnuită de lucru împreună cu colaboratorii ştiințifici.

Dl. V. Ciobanu a comunicat traducerea adresei nr. 857 a Bibliotecii Fundamentale pentru ştiințele din URSS, pentru schimbul de publicații, precum şi traducerea listei de cărți puse la dispoziție pentru schimb.

Tot d-sa a raportat asupra cărților noi sovietice, trimise spre consultare cercetătorilor la Biblioteca Academiei RPR, de către Librăria Ştiințifică a Editurii de Stat din Republica Populară Română.

Dl. O. Papadima a prezentat lucrarea sa: *Culegere de folclor românesc, din punct de vedere marxist leninist*. Lucrarea a fost găsită întru totul conformă planului de lucru stabilit la începutul anului de activitate, de către conducerea Institutului, şi a fost acceptată pentru publicare.

Dl. V. Ciobanu a prezentat lucrările *Viața lui Puşkin* şi *Puşkin şi literatura română*, din tema d-sale de lucru asupra relațiilor culturale ruso-române.

Dl. prof. G. Călinescu a dat directive asupra felului cum vor fi continuate lucrările. În urma discuțiilor, d-sa a tras concluzii, hotărându-se ca lucrările ştiințifice pe temele date să fie încetinite, spre a se putea face completa inventariere a fondului bibliotecii lui Ion Ghica.

S-a luat, de asemenea, hotărârea ca să se treacă, în măsura posibilităților, la o campanie de investigație în lumea scriitorilor români de seamă în viață şi a urmaşilor celor defuncți, pentru a se completa datele biografice şi materialul documentar de care dispun cu privire la ei. Dl. prof. G. Călinescu a înfățişat planul de lucru.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 20

Astăzi, joi 3 noiembrie, colectivul de muncă al Institutului s-a întrunit în şedința obişnuită de lucru.

S-a discutat lucrarea de folclor, încheiată definitiv şi prezentată de dl. O. Papadima, colaborator ştiinţific.

Odată cu începerea lucrului la trecerea în registrul inventar a fondului de bibliotecă al familiei Ion Ghica, dl. prof. G. Călinescu a dat indicaţii de felul cum să se facă această inventariere.

Urmând să se înceapă, paralel, munca de investigaţie pe teren a fondurilor care au mai rămas prin familiile altor scriitori progresişti ai trecutului, s-a fixat prima etapă a muncii, şi anume:

Dl. Valeriu Ciobanu, colaborator ştiinţific, a primit misiunea de a cerceta urmaşii poetului Gr. Alexandrescu (familia gen. Sănătescu).

Dl. O. Papadima, colaborator ştiinţific, a primit misiunea să cerceteze înrudirea dintre familiile Caragiale şi Cârlova, prin familia Burelli.

Dl. prof. G. Călinescu a dat indicaţii şi a fixat planul de lucru.

Cei doi colaboratori ştiinţifici urmează a raporta în scris rezultatele în următoarea şedinţă de lucru a Institutului, astfel ca obiectele, manuscrisele şi ştirile aflate să fie consemnate în arhiva Institutului.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 21

Astăzi, sâmbătă 12 noiembrie 1949, colectivul de muncă ştiinţifică al Institutului s-a întrunit în obişnuita şedinţă săptămânală de lucru.

Dl. prof. G. Călinescu a dat dispoziţii ca, în săptămâna următoare, munca de inventariere a fondului de cărţi, manuscrise şi fotografii a muzeului Institutului să fie terminată. Pentru aceasta, s-a hotărât să se facă demersul necesar la Academia RPR pentru materialul de birou trebuincios acestei lucrări. S-a decis, de asemenea, solicitarea sumei de 200.000 lei pentru procurarea de cărţi şi manuscrise necesare lucrărilor Institutului, precum şi efectuarea demersului cuvenit pentru acordarea cărţilor de ştiinţă şi istoria literaturii editate de Academia RPR până acum, spre a se putea răspunde invitaţiei de schimb de publicaţii ştiinţifice a Bibliotecii Fundamentale a Academiei de Ştiinţe a URSS.

Dl. O. Papadima a citit raportul său cu privire la cercetările întreprinse, din însărcinarea Institutului, asupra urmaşilor familiilor Caragiale şi Cârlova, înrudite între ele prin familia Burelli.

Dl. Val. Ciobanu a citit raportul său cu rezultatul cercetărilor întreprinse în legătură cu urmaşii poetului Grigore Alexandrescu.

Au urmat discuţii la aceste rapoarte.

În urma lor, s-a hotărât ca aceste cercetări cu privire la urmaşii scriitorilor noştri, precum şi la scriitorii români progresişti în viaţă, să fie continuate. În acest sens, dl. Val. Ciobanu a primit misiunea de a sta de vorbă cu scriitorul şi luptătorul

progresist Paul Bujor, iar dl. O. Papadima a primit însărcinarea de a cerceta urmaşii scriitorului Victor Ion Popa, a cărui carte, *Sfârlează cu fofează*, a fost reeditată acum câteva luni.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 22

Astăzi, 19 nov. 1949, colectivul ştiinţific al Institutului s-a întrunit în obişnuita şedinţă de lucru.

Dl. prof. G. Călinescu a comunicat hotărârea Prezidiului Academiei Republicii Populare Române, ca toţi colaboratorii ştiinţifici ai institutului să urmeze Cursul de marxism-leninism care va fi organizat de către Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei RPR.

Dl. O. Papadima şi-a citit raportul cu privire la cercetările întreprinse în familia scriitorului Victor Ion Popa.

Dl. Val. Ciobanu a citit raportul său referitor la convorbirile avute cu scriitorul socialist Paul Bujor.

Au urmat discuţii.

Dl. Val. Ciobanu a fost însărcinat să cerceteze în săptămâna următoare urmaşii lui Ion Slavici; iar O. Papadima, familia criticului decedat de curând, Pompiliu Constantinescu, ambii urmând a raporta rezultatele în şedinţa următoare.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 23

Astăzi, 26 nov. 1949, colectivul de muncă ştiinţifică al Institutului s-a întrunit în obişnuita şedinţă de lucru, săptămânală.

Dl. Prof. G. Călinescu a anunţat că secţia de manuscrise a Bibliotecii Academiei RPR, prin bunăvoinţa d-lui Nicolaiesa, va mai procura Institutului numărul de plicuri pentru păstrarea manuscriselor, care este necesar muzeului Institutului.

Dl. O. Papadima şi-a citit raportul cu privire la familia criticului Pompiliu Constantinescu iar dl. Val. Ciobanu a prezentat cercetările d-sale cu privire la familia lui Ion Slavici.

După discuţii, s-a hotărât ca dl. Val. Ciobanu să facă un supliment de anchetă, cu privire la criticul Scarlat Struţeanu, iar apoi să cerceteze ceea ce dl. Constantin Nottara păstrează din cărţile şi documentele rămase de la actorul Nottara, iar dl. O. Papadima să facă investigaţii în ceea ce priveşte familia lui

Caton Theodorian, după ce a lămurit chestiunea manuscriselor rămase de la poetul Luca Ion Caragiale şi romancierul Matei Caragiale.

Toate aceste rapoarte vor fi prezentate, dacă va fi posibil, în viitoarea şedinţă de lucru a Institutului.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 24

Astăzi, 3 decembrie 1949, colectivul ştiinţific al Institutului s-a întrunit în obişnuita şedinţă săptămânală de lucru.

Dl. prof. G. Călinescu a analizat activitatea din anul 1949 a Institutului, aşa cum va fi prezentată în raportul pentru sesiunea generală a Academiei RPR. D-sa a tras concluzii teoretice şi practice din această primă experienţă, pentru programul de lucru viitor.

Dl. O. Papadima a citit raportul asupra întrevederii sale cu d-na Ecaterina Logadi, fiica scriitorului I.L. Caragiale, cu privire la înrudirea dintre familiile Caragiale şi Dobrogeanu-Gherea.

Dl. Val. Ciobanu a citit un amplu raport referitor la cercetările sale asupra familiei Emil Gârleanu şi a prezentat masiva donaţie de manuscrise, corespondenţă şi fotografii, făcută Institutului de către d-na Marilena E. Gârleanu. S-a luat hotărârea ca dl. O. Papadima să întreprindă ancheta literară viitoare în familia scriitorului Caton Theodorian, iar dl. Val. Ciobanu să cerceteze amintirile literare ale scriitorului Corneliu Moldovanu.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 25

Astăzi, 20 decembrie 1949, a avut loc obişnuita şedinţă săptămânală de lucru a colectivului ştiinţific al Institutului.

Dl. prof. G. Călinescu a dat îndrumări pentru viitoarea activitate a colaboratorilor ştiinţifici.

Dl. O. Papadima a citit raportul său cu privire la viaţa şi familia sctiitorului Caton Theodorian şi a prezentat donaţia de manuscrise şi fotografii făcută de d-na Mateescu, fiica scriitorului.

Dl. Val. Ciobanu şi-a citit raportul referitor la amintirile literare şi de viaţă ale scriitorului Corneliu Moldovanu. Tot d-sa a prezentat un supliment de anchetă, în legătură cu familia şi viaţa criticului Scarlat Struţeanu, înrudit cu familia I. Slavici. După discuţiile care au urmat, s-a hotărât ca dl. Val. Ciobanu să cerceteze

familia scriitoarei Constanța Marino-Moscu iar dl. O. Papadima să-i solicite o întrevedere d-nei Laura M. Dragomirescu, ca punct de pornire pentru o anchetă în legătură cu viața și familia criticului Mihail Dragomirescu.

Ambii vor raporta rezultatele în viitoarea ședință de lucru.

Institutul de Istorie Literară și Folclor

Proces-verbal nr. 26

Astăzi, 30 dec. 1949, a avut loc ședința săptămânală de lucru a Institutului, împreună cu colaboratorii științifici.

Dl. O. Papadima a prezentat într-un raport scris rezultatul anchetei întreprinse cu privire la familia criticului Mihail Dragomirescu, precum și donația de manuscrise și fotografii făcută de d-na Laura M. Dragomirescu.

Dl. Valeriu Ciobanu a citit, de asemeni, raportul d-sale cu privire la familia și viața scriitoarei Constanța Marino-Moscu.

Institutul de Istorie Literară și Folclor

Proces-verbal nr. 27

Astăzi, 7 ian. 1950, a avut loc obișnuita ședință săptămânală cu colaboratorii științifici.

Dl. prof. acad. G. Călinescu a subliniat sarcinile care decurg din executarea planului de muncă pentru anul 1950:

Cercetarea în continuare a celor două probleme rămase din planul anului trecut: *Bibliografierea critică și analitică a principalelor publicații periodice socialiste de literatură; Studierea legăturilor literare ruso-române*.

Continuarea anchetelor literare, pentru stabilirea apartenenței de clasă a principalilor scriitori din trecutul apropiat.

Organizarea și dezvoltarea muzeului Institutului.

În continuarea ședinței, V. Ciobanu, colaborator științific, a prezentat raportul cu privire la stadiul lucrărilor d-sale la capitolul *Karamzin* din studiul relațiilor literare ruso-române.

Dl. O. Papadima a citit un raport cu privire la ancheta literară întreprinsă în familia scriitorului Ilarie Chendi.

După discuțiile care au urmat, s-a hotărât ca dl. O. Papadima să prezinte în raportul viitor rezultatele anchetei întreprinse în familia scriitorului Carol Ardeleanu, iar dl. V. Ciobanu, rezultatul investigațiilor cu privire la familia scriitorului Mihail Sorbul.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 28

Astăzi, 14 ian. 1950, a avut loc şedința săptămânală de lucru obişnuită, împreună cu colaboratorii ştiințifici.

Dl. prof. acad. G. Călinescu a dat îndrumări cu privire la felul cum trebuie dusă mai bine munca în cadrul Institutului, pentru dezvoltarea problemelor din planul de lucru pe anul 1950.

Dl. O. Papadima, colaborator ştiințific, a citit raportul cu privire la ancheta întreprinsă \n familia scriitorului Carol Ardeleanu, decedat de curând, şi a prezentat donația de manuscrise şi fotografii în legătură cu viața şi opera scriitorului, donație făcută de d-na Florica Ardeleanu şi dr. Bogdan Ardeleanu.

Dl. Valeriu Ciobanu a dezvoltat referatul său cu privire la ancheta întreprinsă la scriitorul Mihail Sorbul.

După discuțiile care au avut loc în legătură cu aceste rapoarte, s-a luat hotărârea ca dl. V. Ciobanu să ancheteze în etapa următoare familia scriitorului Gh. Brăescu, iar dl. O. Papadima, pe cea a poetului D. Nanu.

Pentru o mai bună asimilare a cunoştințelor de marxism-leninism, predate în cursurile organizate de Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei RPR pentru colaboratorii ştiințifici ai Academiei, s-a luat hotărârea ca cei doi colaboratori ştiințifici ai Institutului nostru să prezinte rapoarte orale, în fiecare şedință de lucru, cu privire la prelegerile audiate între timp.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 29

Astăzi, 28 ian. 1950, a avut loc şedința de lucru a Institutului împreună cu colaboratorii ştiințifici.

Dl. prof. G. Călinescu a dat indicații să se intervină pe lângă Institutul Româno-Sovietic, spre a-i pune la dispoziție lucrările cele mai importante din domeniul ştiinței literaturii şi istoriei literare sovietice care i-au parvenit în ultimul timp; colaboratorii ştiințifici ai Institutului de Istorie Literară şi Folclor le va cerceta în Biblioteca Institutului Româno-Sovietic şi vor raporta scris despre ele în şedințele noastre de lucru, la timp util.

Dnii V. Ciobanu şi O. Papadima, colaboratori ştiințifici, au raportat oral cu privire la prelegerile de marxism-leninism audiate până acum în cadrul cursului organizat de Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei RPR.

Dl. V. Ciobanu a citit raportul său cu privire la ancheta întreprinsă în familia scriitorului Gh. Brăescu.

Dl. O. Papadima a făcut lectura raportului său despre familia şi viaţa poetului D. Nanu, prezentând şi donaţia de şase fotografii, făcută de fratele poetului, dr. Const. Nanu.

După discuţiile care au avut loc asupra rapoartelor, dl. O. Papadima a primit misiunea de a întreprinde o anchetă în familia scriitorului N. D. Cocea, iar dl. V. Ciobanu, în aceea a lui L. Rebreanu.

S-a discutat asupra modului cum vor decurge lucrările colaboratorilor la cele două probleme afişate prin planul de activitate pe anul 1950 şi s-a hotărât ca fiecare colaborator să depună lucrările care le revin în actuala etapă de muncă până la 31 martie 1950. Dl. prof. G. Călinescu a dat citire instrucţiunilor scrise cu privire la felul cum se va duce munca ambilor colaboratori şi a remis apoi textul, spre a fi anexat procesului-verbal. [Nu există nici o anexă la procesul-verbal.]

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 30

Astăzi, 9 febr. a avut loc şedinţa de lucru împreună cu colaboratorii Institutului.

Făcându-se lectura procesului-verbal al trecutei şedinţe de lucru, dl. prof. G. Călinescu constată că nu s-a trecut în el hotărârea luată atunci ca, până la şedinţa viitoare, să se prezinte câte o copie din lucrările: *Culegere de folclor românesc în spiritul marxist-leninist*, *Viaţa lui Puşkin*, şi *Opera lui Puşkin*. Constată că cei doi colaboratori nu au prezentat aceste copii, le atrage atenţia să se conformeze întocmai hotărârilor luate în şedinţele de lucru, în consecinţă, vor depune la termenul cel mai scurt posibil copiile cerute.

Dnii V. Ciobanu şi O. Papadima, colaboratori ştiinţifici, au relatat oral despre ultimele prelegeri audiate în cadrul cursurilor de marxism-leninism organizate de Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei RPR.

Dl. O. Papadima a prezentat raportul asupra anchetei în familia scriitorului N.D. Cocea. Dl. V. Ciobanu a înfăţişat raportul asupra cercetărilor sale în familia L. Rebreanu. După discuţii, dl. V. Ciobanu a prezentat bibliografia şi materialul adunat pentru lucrarea sa *Karamzin şi literatura română*.

Dl. O. Papadima a prezentat materialul lucrat în intervalul de timp de la ultima şedinţă, în legătură cu Bibliografia revistei „Contemporanul”.

Dl. prof. G. Călinescu a analizat critic rezultatele muncii depuse în aceste domenii, dând îndrumări cum să fie continuate.

După discuții, s-a hotărât ca lucrarea despre Karamzin să fie terminată cât mai curând posibil. Se va trece apoi la capitolul *Cehov şi literatura română*, astfel ca lucrarea să fie gata când se va sărbători aniversarea lui. Se va cere de la Institutul Româno-Sovietic, ARLUS şi Cartea Rusă toate relațiile şi tot materialul disponibil în legătură cu subiectul. De asemeni, se vor achiziționa pentru Biblioteca Institutului nostru toate lucrările lui G. Bezviconi cu privire la relațiile ruso-române.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 31

Astăzi 23 februarie a avut loc şedința de lucru împreună cu colectivul colaboratorilor ştiințifici ai Institutului.

Dnii V. Ciobanu şi O. Papadima, colaboratori ştiințifici, au referit cu privire la prelegerile ascultate în cadrul cursului de marxism-leninism, organizat de Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei RPR.

Dl. O. Papadima a citit al doilea raport în cadrul anchetei literare în familia lui N. D. Cocea.

Au avut loc discuții asupra raportului.

Dl. V. Ciobanu a prezentat oral rezultatele ultime ale muncii sale la lucrarea *Karamzin şi literatura română*. Dl. O Papadima a raportat oral cu privire la munca efectuată în ultimele două săptămâni la *Bibliografia revistelor literare socialiste*. Ambii au prezentat totodată şi fişele efectuate în intervalul 9–22 febr.

Au urmat discuții. Dl. prof. G. Călinescu a dat îndrumări cu privire la felul cum trebuiesc continuate lucrările.

S-a hotărât ca, la lucrările efectuate de colaboratori până acum, şi anume la acela care n-au anexată bibliografia dezvoltată necesară, aceasta să se adauge în cel mai scurt timp. Se va indica în această bibliografie lista completă a edițiilor de opere utilizate, lista lucrărilor critice în volum, a articolelor din reviste etc.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 32

Astăzi 11 martie 1950, a avut loc obişnuita şedință de lucru împreună cu colaboratorii ştiințifici.

Dl. prof. acad. G. Călinescu a expus planul de lucru care urmează să fie realizat până la sfârşitul anului, conform raportului înaintat Academiei RPR.

Dnii V. Ciobanu şi O. Papadima au referit oral cu privire la prelegerile audiate în cadrul cursului de marxism-leninism organizat de Institutul de Istorie şi Filosofie pentru colaboratorii ştiinţifici ai Academiei RPR.

Au urmat discuţii.

Dl. V. Ciobanu a prezentat rezultatele muncii sale din ultimul timp la lucrarea sa *Karamzin şi literatura română*, precizând că a terminat cu adunarea materialului, trecând acum la redactarea lucrării.

S-au discutat critic primele pagini ale redactării.

Dl. prof. G. Călinescu a arătat că trebuie evitată primejdia ca fiecare capitol al cercetării relaţiilor ruso-române în literatură, grupat firesc în jurul câte unui mare scriitor rus, să fie organizat în mod stereotip: adică începând cu biografia, trecând la operă şi sfârşind cu influenţa lui în literatura română. Totul trebuie privit dialectic, în lumina împrejurărilor economice şi sociale de la noi, care au produs similitudini de situaţie care au dus la aprecierea cutărui sau cutăruia din marii scriitori ai Rusiei.

Dl. O. Papadima a prezentat rezultatele ultimelor sale lucrări la *Bibliografia* revistei „Contemporanul".

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 33

Astăzi, miercuri 22 martie 1950, comunicându-se în şedinţa obişnuită de lucru a Secţiunii pentru Limbă, Literatură şi Artă a Academiei RPR că Secţiunea însărcinează Institutul de Istorie Literară şi Folclor al Academiei RPR să pregătească până la data de 10 aprilie a.c. materialul privitor la istoria literaturii româneşti pentru *Marea enciclopedie sovietică*, prof. acad. G. Călinescu a propus ca – dată fiind vastitatea chestiunii şi timpul scurt pentru lucru – să îşi dea concursul la această lucrare şi membrii Secţiunii de Literatură ai Academiei RPR. D-lor fiind de acord, în aceeaşi zi, la orele 18, s-a întrunit colectivul Institutului în cadrul Secţiei de Limbă, Literatură şi Artă a Academiei RPR. Au fost prezenţi academicienii Geo Bogza, Victor Eftimiu, Gala Galaction, G. Murnu, Perpessicius şi G. Călinescu, directorul Institutului.

În această consfătuire, s-a fixat planul de lucru şi şi-au luat sarcini următorii academicieni: Gala Galation s-a obligat a scrie articole despre scriitorii V. Demetrius, Al. Vlahuţă, N. D. Cocea, Al. Macedonski; Victor Eftimiu, Gala Galaction şi Geo Bogza: despre literatura românească după 23 August 1944.

Perpessicius: despre scriitorii N. Filimon, I. Slavici, Al. Odobescu, Duiliu Zamfirescu, N. Bălcescu.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 34

Astăzi, sâmbătă 25 martie 1950, colectivul ştiinţific al Institutului s-a întrunit în obişnuita şedinţă de lucru.

Dl. prof. acad. G. Călinescu a expus sarcinile care decurg pentru d-sa şi pentru cei doi colaboratori ştiinţifici, în cadrul planului general cu privire la alcătuirea materialului de istoria literaturii româneşti pentru *Marea enciclopedie sovietică*, aşa cum a fost el alcătuit în şedinţa din 22 martie a colectivului academic din Secţiunea de Limbă, Literatură şi Artă a Academiei RPR.

S-a discutat felul cum va trebui dusă munca pentru îndeplinirea acestei lucrări, până în ziua de 12 aprilie a.c.

V. Ciobanu şi O. Papadima, colaboratori ştiinţifici, au raportat asupra prelegerilor audiate în ultimele două săptămâni.

Au urmat discuţii.

A urmat apoi raportul asupra celor două lucrări ale colaboratorilor ştiinţifici. Dl. V. Ciobanu a precizat că va încheia lucrarea d-sale despre *Karamzin* până la şedinţa viitoare din ziua de 12 aprilie 1950. Dl. O. Papadima va termina *Bibliografia* „Contemporanului” până la 1 mai.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 35

Astăzi, 12 aprilie 1950, dimineaţa, a avut obişnuita şedinţă de lucru împreună cu colaboratorii ştiinţifici.

S-au citit şi s-au discutat articolele alcătuite pentru *Marea enciclopedie sovietică*, dându-li-se forma definitivă.

V. Ciobanu şi O. Papadima au expus conţinutul ultimelor prelegeri audiate în cadrul cursurilor de marxism-leninism, organizate de Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei RPR.

Dl. V. Ciobanu a prezentat lucrarea sa *Karamzin şi literatura română*, care a fost încheiată la termenul fixat.

Dl. O. Papadima a predat 160 pagini de manuscris din lucrarea sa privitoare la revista „Contemporanul”.

S-au discutat în linii generale ambele lucrări, dl. prof. G. Călinescu dând îndrumări pentru deplina lor şlefuire.

S-au citit şi s-au dezbătut: Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 109/1950 şi Decizia Prezidiului Academiei RPR nr. 5365/950, cu privire la măsurile organizatoare necesare înfăptuirii planului de Stat pe anul 1950.

Institutul de Istorie Literară şi Folclor

Proces-verbal nr. 36

Azi, sâmbătă 22 aprilie, a avut loc o şedinţă extraordinară de lucru cu colectivul colaboratorilor ştiinţifici. şedinţa a durat de la ora 9 la 13.

Prof. acad. G. Călinescu a înfăţişat raportul făcut de d-sa Prezidiului Academiei Republicii Populare Române, precum şi concluziile care s-au tras în urma discuţiilor ce au avut loc cu privire la acest raport.

Pe baza acestora, d-sa a dat îndrumări cu privire la felul cum vor fi făcute în viitor lucrările Institutului.

S-a citit şi s-a discutat apoi în colectiv lucrarea colaboratorului ştiinţific V. Ciobanu, aducându-i-se unele îmbunătăţiri şi propunân-du-i-se întregirea părţilor lacunare studiului despre *V.I. Karamzin*.

S-a hotărât ca pe ziua de 11 mai a.c. să fie convocată o şedinţă plenară a colectivului academic din Subsecţiunea de Literatură a Academiei RPR, împreună cu colaboratorii ştiinţifici – în vederea discutării extinderii planului de activitate al Institutului –, precum şi pentru discutarea raportului care se va prezenta plenului Academiei RPR în sesiunea generală din mai a.c.

O. Papadima va face, ca de obicei, convocările la vreme, prin curierul Academiei RPR.

Tot d-sa va trebui să facă tot efortul pentru ca, până la această şedinţă din 11 mai, *Bibliografia* revistei „Contemporanul” să fie complet terminată.

NINA FAÇON, ŞTIINŢA DE A FI PROFESOR

Eleonora Cărcăleanu*

„Inima profesoarei a încetat să bată într-o noapte înaltă, într-o altă noapte de veghe încordată. Niciodată ochii ei senini, atotînţelegători nu se vor mai apleca asupra tomurilor vechi şi uitate. Câte sute de mii de rânduri şi de idei fosforescente nu se vor fi răsfrânt în oglinda albă a hârtiilor pe arcul unei vieţi, dedicată cu cel mai profund devotament studiului intens. Căci de mai mult de patruzeci de ani ea a servit cea mai nobilă dintre activităţile umane, fiind între modelatorii sufletului celor tineri, căci de mai mult de patruzeci de ani ea a scris, în fiecare zi, în fiecare noapte, un rând pentru a servi ştiinţa". Cu aceste cuvinte, parte de început a unui articol publicat în „România literară" la sfârşitul lunii decembrie 1974, prof. Alexandru Balaci făcea cunoscută, publicului intelectual din ţara noastră, trista veste a plecării profesoarei noastre „acolo unde timpul nu mai curge".

A o evoca astăzi pe Nina Façon, cea care a împărţit lumina spiritului său atâtor generaţii de studenţi, discipoli şi colaboratori, este un lucru pe cât de emoţionant, pe atât de dificil, deoarece Domnia Sa şi-a făcut datoria cu asupra de măsură, impunând auditoriului, în primul rând învăţăceilor, o sobrietate şi o pasiune a studiului ieşite din comun.

Intraţi în primul an de facultate, la sfârşitul deceniului cincizeci/începutul deceniului şaizeci, ignoranţi în mare parte din cauza absolvirii unui liceu precar, dar cu toate iluziile unei vaste şi temeinice formări spirituale, alături de câteva decepţii datorate unor cursuri insipide, expuse fără talent, în care nume şi cuvinte se amestecau în cenuşiul acelor zile, am avut marea şansă a audierii prelegerilor unor adevăraţi, mari dascăli: Edgar Papu, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Alexandru Balaci.

Între aceştia, la loc de cinste, s-a aflat Nina Façon. Lecţiile de îndrumare ştiinţifică şi etică ţinute de domnia sa, scrisul său care se adresa direct cititorilor prieteni, avizi de cunoaştere, admirabila sa modestie, politeţea care-i înzestra firea nobilă şi rezervată sunt trăsături care ne-au îndemnat să punem, *hic et nunc*, în lumină, deasupra eruditului, a istoricului literar acut sau a traducătorului de marcă, pe profesorul Nina Façon. Facem acest lucru cu recunoştinţa celor care au învăţat de la ea – pe lângă informaţiile transmise, baza de cunoştinţe necesare pentru formarea noastră intelectuală – ceea ce n-avea să se mai şteargă vreodată: „ştiinţa inefabilă" de a fi profesor.

* Prof. univ. dr. Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi.

RITL, nr. 1–4, p. 227–229, Bucureşti, 2009

Într-un moment în care timpul părea a fi înțepenit, molipsit de inerția unui sistem apăsător, modelul profesoarei noastre ne-a marcat intelectual, ne-a dat un sens/o direcție de urmat. Ca cercetător avizat, ca filolog, ca istoric şi critic literar, ca profesor, Nina Façon ne-a demonstrat, cu pedagogia exemplului personal, că avem arta/cultura pentru ca vârtejul cotidianului să nu ne absoarbă, că există şi soluția unei trăiri întru Dante, întru Michelangelo, întru Verdi – adică întru valorile umane atemporale.

Profesor prin vocație şi prin formație intelectuală, întreaga viață a Ninei Façon a fost traversată de o singură iubire: a şcolii în simbioză desăvârşită cu cercetarea ştiințifică. Servind cunoaşterea, ea s-a înscris printre continuatorii demni ai italienisticii din țara noastră: Ramiro Ortiz şi Alexandru Marcu.

A pus în slujba şcolii tot ce a scris în decursul a patruzeci de ani de activitate în învățământul superior: cărți, numeroase cursuri universitare, zeci şi sute de studii, articole, prefețe, recenzii şi note, pe care le-a publicat de-a lungul deceniilor, în cele mai prestigioase edituri şi periodice din țară şi străinătate.

La Catedră, impunea, înainte de toate, prin erudiție. Sistematică, cu structuri clare ale prelegerilor, cu fraze riguros şlefuite până la minuție, atentă necontenit la detalii şi la ansamblu totodată, reuşea să surprindă esențialul dintr-o personalitate artistică şi, mai ales, să îl comunice. Şi-a adjudecat întotdeauna cele mai dificile cursuri, fie de lingvistică (cum ar fi *Istoria limbii italiene* sau *Gramatica istorică a limbii italiene*), fie de literatură (*Il Novecento*, perioadă a literaturii italiene pre puțin sau chiar deloc investigată de specialişti, la vremea aceea).

În pofida stilului tipic universitar în care îşi prezenta prelegerile, o simțeam aproape, pentru că ne trata cu bunăvoință, preocupată de părerile şi problemele noastre. Nu ne obosea, pentru că intuisem că Domnia Sa credea cu o putere de neclintit în rostul de a cumineca mințile, viețile, căutările noastre din lumina fără de apus a cărților. Altminteri, devotamentul față de munca intelectuală şi convingerea că un gând bun germinează şi dă rod numai dacă îşi are izvorul într-un studiu asiduu şi de durată reprezintă, poate, cele mai importante lecții pe care Domnia Sa le-a ținut cu dăruire şi cu remarcabilă onestitate.

Seminariile desfăşurate sub directa sa îndrumare constituiau o adevărată desfătare intelectuală. Se elaborau lucrări de seminar, iar după prezentarea acestora urmau incitante discuții provocate şi conduse de profesoară. Recomanda studenților studiul aplicat pe textul literar pentru identificarea izvoarelor şi a filiațiilor operelor scriitorului cercetat. Deosebit de receptivă la emisia de idei, considera că reluarea, din unghiuri variate, a aceloraşi teme este benefică pentru toți. În cadrul seminariilor, firea ei sensibilă şi înțelegătoare ieşea la iveală. În astfel de clipe, atitudinea solemnă de la cursuri se preschimba pe neaşteptate într-o sumă de energii sufleteşti care inspira încredere şi apropiere, căldură. Ceea ce părea distanță/intransigență era, în fapt, respect față de sine şi de studenți. Ceea ce se considera a fi exigență, provenea, fără doar şi poate, din dorința de a cerceta

temeinic căile de acces spre cunoaştere. Nu putem uita *Lectura Dantis*, în orele căreia profesoara deschidea cartea nemuritoare a lui Dante, *Divina Commedia*, învăţându-ne să-i descifrăm multiplele semnificaţii, prin analize subtile; după cum nu putem uita Cursul practic de Referate din anul al III-lea, în care, temele alese, tratate şi citite de noi în seminar, erau minuţios verificate şi corectate de Nina Façon, cu dorinţa expresă de a ne familiariza, pe fiecare în parte, cu normele de cercetare academică.

Ne-a impus, în felul acesta, o profundă seriozitate a studiului şi a lucrului bine făcut. La nevoie, profesoara punea la dispoziţia „căutătorilor" cărţi rare sau greu de găsit, contribuind nu numai cu vorba bună ci şi cu fapta la „creşterea" celor ce şi-o alegeau ca îndrumător. Susţinerile de comunicări/lucrări în cadrul cercului ştiinţific, ale tezelor de licenţă sau ale disertaţiilor de doctorat, îndrumate de Domnia Sa, se remarcau prin spirit sistematic, rigoare argumentativă, precizie şi bogăţie a informaţiei, acurateţe şi claritate a expresiei – toate acestea relevând, în fond, propriile sale exigenţe în desfăşurarea activităţii ştiinţifice şi didactice. La rândul lor, cei care au avut norocul să-i fie colaboratori la elaborarea unor lucrări minuţioase, de largă anvergură, cum ar fi: *Dicţionarele român–italian* şi *italian – român* (care au cunoscut mai multe ediţii), *Dicţionarul cronologic al literaturii italiene*, *Dicţionarul enciclopedic al literaturii italiene* (apărut postum) şi altele, i-au simţit, suntem siguri, sprijinul necondiţionat, generozitatea şi solidaritatea, ca şi spiritul entuziast care îi dădea o pecete proprie.

Toate cele expuse au încercat să configureze comportamentul didactic al indimenticabilei noastre profesoare, care, pentru atâtea generaţii, continuă să rămână un model desăvârşit. Cum se vede, Nina Façon a rămas cu noi şi în sufletele noastre.

Riassunto

Tutto quello che ho esposto in questa mia breve intervenzione ha cercato di configurare la condotta didattica della mia indimenticabile professoressa, Nina Façon, la quale, per tantissime generazioni, ha continuato a rimanere/essere un vero e proprio modello.

AMINTIREA NINEI FAÇON

C.D. Zeletin*[1]

În urmă cu 50 de ani, în timp ce lucram la traducerea *Sonetelor* lui Michelangelo Buonarotti, ce aveau să apară în 1964, mi-a venit ideea unui demers temerar, care presupunea enorm de multă ştiinţă şi muncă: să alcătuiesc şi să traduc o vastă panoramă a *Sonetului italian în Renaştere*. La sugestia prietenului meu, scriitorul A.E. Baconsky, un spirit foarte cultivat şi pe care perspectiva apariţiei unei atari antologii îl entuziasma grozav, am adăugat cuprinsului, pentru ca intrarea şi ieşirea din Renaştere să fie mai lină şi justificată în determinările ei, o sumă de poeţi ai Evului Mediu, incluzându-l astfel şi pe Iacopo de Lentini (1210–1260), presupusul inventator al formei fixe a sonetului, ca să-l închei cu începutul Barocului. În final, cartea avea să aibă două volume şi să apară la Editura Minerva, în 1970, cu titlul *Sonetul italian în Evul Mediu şi în Renaştere*.

Cum alcătuirea unui astfel de sumar cere o documentare în adâncime şi în suprafaţă, întreprinderea a cerut timp mult, curaj, râvnă, dar mai ales, timp mult, pentru că *Sonetul italian…* urma să cuprindă în jur de 100 de poeţi şi să acopere patru secole de poezie italiană, scrisă atât în toscană cât şi în dialecte. Bibliotecile noastre erau relativ sărace în literatură italiană. Cu excepţia Bibliotecii Academiei Române, a Bibliotecii Centrale de Stat, care înglobase şi fondul de cărţi al dispărutei Biblioteci a Ateneului Român, şi a Bibliotecii Catedrei de Italiană a Universităţii, aş putea spune că literatura italiană a epocilor care mă interesau lipsea cu desăvârşire. Am apelat la unele biblioteci particulare şi, prin corespondenţă, la câteva biblioteci publice din Italia, ceea ce era extrem de dificil, şi chiar primejdios, în anii totalitarismului comunist. Totuşi, am primit cu promptitudine răspunsuri pozitive de la câteva biblioteci din peninsulă, şi nu a fost puţin, pentru că în ţară nu găseam, de pildă, bruma de poezie pe care a scris-o Pico della Mirandola ori Raffaello.

Aşa stând lucrurile, pot spune că, în afară de Biblioteca Academiei şi a celei Centrale de Stat, mi-am făcut veacul la Catedra de Italiană, a cărei bibliotecă mă satisfăcea. Bibliotecara, Mihaela (?) Şchiopu, îmi scotea cu multă osârdie din dulapurile burduşite titlurile solicitate. Mai şi conversam. I-am spus odată că n-o cunosc pe şefa Catedrei, doamna profesoară Nina Façon.

– Uitaţi-o, e la masa de acolo! Şi-mi arătă un colţ umbrit, deşi sala avea destule mese libere şi în plină lumină şi mă prezentă… Am rămas surprins de

* Prof. univ. dr., membru al Academiei de Ştiinţe Medicale din România, Preşedintele Societăţii Medicilor Scriitori şi Publicişti din România.

RITL, nr. 1–4, p. 231–234, Bucureşti, 2009

înfăţişarea ei modestă, ternă şi am înţeles fără întârziere de ce prefera ungherul umbrit al încăperii: se potrivea firii sale şi-i crea iluzia de linişte şi nemişcare. Mică, circumspectă, sfioasă mai mult prin linia corpului decât prin privire, cu o prudenţă, în discuţii, ce nu excludea formularea francă a unor sentinţe, păstra în toată făptura un element miniatural ce se potrivea numelui hipocoristic din urmă cu peste un sfert de secol, când iscălea în revista „Roma", care-l avea ca director pe Ramiro Ortiz şi redactor pe G. Călinescu, Ninette Façon…domnişoara Façon.

Întrevederea a durat o oră, cred, şi a privit exclusiv poezia italienească a Renaşterii. Am adus în discuţie excelenta ei carte *Michelangelo poet*, începută în 1935 (anul naşterii mele), susţinută ca teză de doctorat în 1938 şi publicată în 1939. Este singurul studiu de o asemenea amploare consacrat în România marelui artist. Îl parcursesem foarte atent. Am întrebat-o dacă nu intenţionează să îl republice şi mi-a răspuns ferm: nu se poate. Se gândea, probabil, la imposibilitatea de a publica o carte de analiză a unei poezii spiritualiste cum nu se mai poate, zvâcnitor de creştină, care contravenea ideologiei marxiste. Mi-a vorbit apoi despre eseul ei, publicat cu câţiva ani în urmă, privitor la prezenţa lui Michelangelo în romanul istoric al lui Francesco Guerrazzi, *Asediul Florenţei*, publicat în 1836. Studiul ei se resimţea din plin de filosofia materialismului istoric.

Ştia că sunt medic şi, cu toate acestea, nu mi-a spus, nici atunci nici altădată, că are un frate medic, frate care se întâmpla să fie chiar conferenţiarul meu de neurologie la Facultatea de Medicină, Eric Façon; dădusem examen cu el. Nici eu nu i-am amintit aceasta. Ştiam de la Miticuţă Panaitescu Perpessicius că domnişoara Façon are un frate neurolog. Ea însă nu şi-a permis nici măcar semnalarea acestei relaţii familiale, parcă din grija de a-şi ocroti izolarea. Părea că o astfel de divulgare i-ar ştirbi desăvârşirea solitudinii şi ar săvârşi păcatul indiscreţiei. Aşteptarea clipei când gândeam că-mi va face destăinuirea acestui amănunt biografic, la urma urmei fără nici o însemnătate, transformase aşteptarea mea într-un joc şi o pândă. Firea ei însă era în aşa fel clădită, încât infinitezimalul joc era din start sortit eşecului, iar pânda inutilă.

Peste un an, avansasem cu *Sonetul italian*… şi i-am cerut o întrevedere. M-a poftit acasă, în garsoniera ei de pe Strada Frumoasă 17, unde am trecut prin ciur şi prin dârmon, cu originalul în faţă, parte din traducerile mele din extrem de dificila formă fixă care e sonetul în aceeaşi formă fixă. Mi-a recomandat ceva mai multe libertăţi decât îmi îngăduisem eu, arătând o elasticitate în creaţie pe care nu i-o bănuiam. În timp ce lucram, mă îndemna să iau dintr-o cupă ciocolate mici, „de dimensiunea unui sonet tipărit" – a precizat ea, cu o şăgălnicie deloc proprie puţinătăţii ei expansive.

Mi-a dăruit atât *Michelangelo poet*, cât şi volumul de eseuri *Concepţia omului activ*, închinat Renaşterii italiene de la Marsilio Ficino la Giordano Bruno, cu dedicaţii frumoase, dar prudente.

Despre această din urmă carte mi-a spus:

– Citiți-o atent. E ultima mea carte de filosofie şi cel mai bun lucru pe care l-am scris. Mai ales că, de acum înainte, mă voi devota exclusiv traducerii de proză: sunt atâtea şi atâtea de făcut… Totuşi, peste cinci–şase ani avea să publice monografia *Blaise Pascal* care, totuşi, e posibil să fi fost scrisă mai înainte.

Avea o veritabilă nostalgie în glas şi revenea în răstimpuri asupra *Concepției omului activ*, ca pe un chei fluturările unei batiste către o navă ce se îndepărtează în larg. Cu toate pulsațiile ei spre stânga, îşi dădea seama că, în spațiul pe care i-l oferea filosofia marxistă în acei ani, nu se putea mişca în libertatea de spirit pe care i-o îngăduiau, totuşi, anii 1940–1944, când, mai mult din prudență decât din teamă, îşi iscălea cărțile Ioana Anim şi mai ales Sorin Ionescu (admirabilul pictor omonim lupta în acei ani pe Frontul de Răsărit). Cu acest din urmă pseudonim iscălea, în 1942, traducerea importantului tratat al lui Marsilio Ficino, *Asupra iubirii sau Banchetul lui Platon*.

I-am surprins o voalată părere de rău, un sentiment nostalgic, de părăsire a tărâmului natal pe care reputata italienistă îl vedea în filosofie, în care, într-adevăr, se dovedea a fi un spirit erudit, forte, grav şi devotat.

Nina Façon revenea şi în discuțiile mele cu fiul lui Perpessicius, bunul meu prieten, D.D. Panaitescu, „Miticuță" pentru familiari, lector la Catedra de Italiană până în 1956, anul Revoluției din Ungaria, când, în urma unei provocări de amfiteatru, a fost arestat, spre durerea părintelui şi a mamei sale, care, din acel moment, nu a mai părăsit casa până s-a săvârşit din viață, de frica milițianului nocturn, care i-ar fi apărut imediat în față dacă ar fi deschis poarta să iasă în stradă…

Un cuvânt greu în salvarea lui Miticuță l-a avut Tudor Vianu, care, cu imensul său prestigiu şi dragoste ce i-o purta lui Perpessicius, a venit la tribunal şi i-a luat apărarea.

În fine, după apariția, în 1970, a *Sonetului italian în Evul Mediu şi Renaştere*, Mihai Şora, care a patronat la Editura Minerva apariția cărții, mi-a arătat, spre surpriza mea, referatul scris încă din februarie 1964, pe care i-l ceruse în secret Ninei Façon, şi care începea cu aserțiunea: „Sonetele sunt foarte frumos traduse", ceea ce pentru mine însemna foarte mult. În subsidiar sugera, pentru o structurare mai echilibrată a volumului, să renunț la Rosello Roselli, Gian Matteo di Maglio, Panfilo Sasso, Gasparo Visconti şi alți câțiva, şi să sporesc numărul de sonete ale lui Luigi Tansillo, Vittoriei Colonna, Giordano Bruno, Galeazzo di Tàrsia, Francesco Berni şi Gaspara Stampa.

În tot acest răstimp, ne vedeam din când în când, dar niciodată nu mi-a vorbit despre acest referat, simplu dar decisiv pentru apariția cărții mele. Îmi trimitea însă prin poştă, cu dedicații, suave pe cât de sobre, aşa cum era şi întreaga ei ființă, toate cărțile ce-i apăreau: Niccolò Machiavelli, *Istoriile florentine* (1968), *Blaise Pascal* (1969), ori altele publicate înainte de a ne cunoaşte, cum ar fi *Principele* de Niccolò Machiavelli (1960).

Urmând la conducerea Catedrei de Italiană după importanți oameni de cultură ca Ramiro Ortiz, Alexandru Marcu şi Rosa del Conte, Nina Façon a asigurat, prin

lucrarea pedagogică şi prin excelența operei sale scrise, continuitatea acestui şir de personalități prestigioase ale italienisticii româneşti. Spirit învățat şi adânc, exigentă cu alții dar mai întâi cu sine însăşi, cu o viziune integratoare în filosofia universală, ea a menținut viu interesul pentru un domeniu însemnat al neolatinității, italienistica, în condițiile opresiunii prin diminuție indusă de colosul bolşevizant revărsat de la Răsărit.

Riassunto

Poeta, saggista e traduttore della lirica italiana, ma anche medico e professore di biofisica alla Facoltà di Medicina di Bucarest, C. D. Zeletin racconta le sue relazioni con la professoressa ed italienista Nina Façon, durante la elaborazione, negli anni ’60, della sua antologia *Il soneto italiano del Medioevo e del Rinascimento*.

STUDIILE NINEI FAÇON: UN AUTOPORTRET ÎN FILIGRAN

Andreia Roman*

Prin anii ’70, în scurta perioadă a relativului „dezgheţ”, universitarii din România descopereau cu întârziere structuralismul şi teoriile lingvistice aplicate la cercetarea literară pe care le adoptau cu o pasiune – aş spune – integristă. Taxată depreciativ drept „conţinutistă”, orice raportare a actului creator la un referent exterior universului textual – biografie, societate, istorie – căpăta în noul context un iz pronunţat de naftalină. La una dintre reuniunile ştiinţifice, în care tocmai se făcea elogiul noilor metode, Nina Façon, cu un zâmbet în colţul gurii şi mimând nedumerirea, a întrebat timid: „Înţeleg, dar atunci cum rămâne cu…lupta de clasă?”. Ironia era evidentă: ea se adresa fără îndoială suporterilor acestor demersuri, al căror tehnicism legitima în mod tacit un discurs apolitic, aceiaşi însă care, în cadrul şedinţelor de partid, se vedeau obligaţi să promoveze tezele oficiale privind militantismul obligatoriu al artei şi o făceau uneori chiar cu zel. Era poate în această ironie şi o doză de amărăciune, fiindcă în anii stalinismului, cercetătoarea, asemenea multor intelectuali distinşi, se văzuse silită să-şi răscumpere dreptul la publicare prin umilitoare concesii acordate *vulgatei* marxiste: dihotomii sentenţioase de tipul „reacţionar *vs* progresist”, „atitudine greşită *vs* atitudine justă”, „individualism burghez *vs* ataşament faţă de masele populare” abundă în studii ca acela referitor la Antonio Gramsci[1] din 1959 sau în cel din 1966 despre *Intelectuali şi scriitori italieni antifascişti în Italia si Franţa*[2].

Fără a compromite seriozitatea demersului ştiinţific, acest tip de discurs condamnă studiile amintite la o regretabilă inactualitate. Nu ştim totuşi în ce măsură aprecierile de atunci ale cercetătoarei fuseseră rodul exclusiv al constângerii. Pentru Nina Façon, ele veneau după decenii de politică antisemită a extremei drepte şi nu puteau încă întrezări cortegiul dezamăgirilor aduse de noul regim. Exclusă de la seminarul din Padova în urma legilor rasiale din Italia mussoliniană, îndepărtată vremelnic de la Catedra din Bucureşti pentru aceleaşi motive şi silită să-şi publice studiile sub un pseudonim românesc, fără a mai pomeni de teroarea posibilelor deportări trăită de toţi conaţionalii ei, Nina Façon a întrevăzut poate în primii ani ai noii orânduiri o soluţie salvatoare. S-a văzut, în schimb, odată cu revenirea la Catedră, supusă treptat regimului de suspiciune sortit

* INALCO, Paris.

[1] *Antonio Gramsci şi problemele culturii italiene*, în *Varia italica*, Bucureşti, Editura Univers, 1975.

[2] *Intelectualul şi epoca sa*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1966.

RITL, nr. 1–4, p. 235–238, Bucureşti, 2009

puţinilor intelectuali evrei care au refuzat să emigreze în alte ţări. A cunoscut astfel până în 1974, anul morţii, destule umilinţe şi frustrări, chiar şi din partea unor colegi care nu s-au sfiit s-o îndepărteze de la conducerea Catedrei şi a Consiliului Ştiinţific al Facultăţii de Litere pe când se afla încă în plină putere de muncă.

Cazul lui Mihail Sebastian se repeta în destinul Ninei Façon şi al multora ca ea. Dacă fatalul accident din 1945 l-a scutit cel puţin pe scriitor de sinistrul proces în care ar fi fost negreşit implicat alături de prietenii frecventaţi în anii războiului, distinsa italienistă a împărtăşit o soartă ingrată şi în anii comunismului. În vremea stalinismului, starea de frică şi complexul culpei deveniseră pentru ea, ca şi pentru majoritatea intelectualilor, o a doua natură. Doamna Martha Barasz, fosta ei elevă la Liceul Evreiesc – acel loc de umilitoare carantină care a funcţionat în anii războiului – şi colegă până în 1958 la Catedra de Italiană, îşi aminteşte cum aceasta îi arătase în mare secret manuscrisul traducerii *Istoriei literaturii italiene* a lui Francesco de Sanctis pe care avea să o publice doar în anii „dezgheţului". Temerile profesoarei erau întemeiate: orice interes acordat unei scrieri occidentale, nesupusă arbitrariului cenzurii ideologice, putea fi socotit un delict capital.

În proverbiala ei pudoare, Nina Façon nu s-a destăinuit, după câte ştim, într-un jurnal intim. Şi-a ales în schimb, ca mod indirect de confesiune, studiile critice. Ea ni se dezvăluie în structura ei intimă, în frământările şi opţiunile ei morale prin temele sale de predilecţie şi prin felul de a le aborda. Onestitatea intelectuală este, de pildă, constitutivă firii sale şi se exprimă chiar în lucrările citate mai sus, în pofida stângismului supărator al discursului. Vedem astfel că Franţa drepturilor omului, Franţa democratică şi liberală, şi nu Uniunea Sovietică, patria comunismului, e termenul de referinţă ales în analiza antifascismului italian. Autoarea îşi justifică opţiunea cu o francheţe care în anii aceia putea părea de-a dreptul eretică: „Intelectualii antifascişti pe care îi întâlnim în publicaţiile avute la îndemână se manifestă ca exponenţi ai ideologiei democratice; în consecinţă, nu ne referim la acţiunea specifică a intelectualilor comunişti, deoarece nu am avut documentaţia necesară pentru aceasta"[3]. Să ne gândim că autoarea invoca respectiva scuză tocmai în anii în care ziarele, cărţile şi filmele occidentale accesibile românilor erau integral manipulate de ideologia comunistă, identificându-se abuziv – aşa cum s-a demonstrat mai târziu – istoria antifascismului cu aceea a mişcării comuniste. Nu materialul documentar i-a lipsit autoarei, ci credibilitatea lui, mai bine spus, inconştienţa sau cinismul cu care alţii se întreceau în a corecta tendenţios adevărul istoriei.

Revenind la întrebarea rostită de Nina Façon la reuniunea amintită, cred că, în forma ei amar-ironică şi voit simplificatoare, ea exprima totuşi o contrarietate autentică, altfel spus, un mod de apărare a unei valori intelectuale în care crezuse toată viaţa şi pe care o vedea acum depreciată şi scoasă din uz. „Lupta de clasă" era pentru ea un fel metaforic de a vorbi despre veşnicul conflict care pune în mişcare

[3] *Op. cit.,* p. 217.

resursele umane, despre zbuciumul individual, social sau istoric pe care orice creaţie autentică trebuie să-l comunice şi pe care orice critic e dator să-l scoată la lumină. Scrisul este pentru Nina Façon expresia unei conştiinţe şi produsul direct sau indirect al unui moment istoric. Este o convingere pe care o apără încă din scrierile antebellice şi indiferent de conjuncturile politice succesive. Golit de substanţa lui umană, formalismul estetic îi apare, în autonomia lui, ca un viciu de gândire: un demers steril pe care îl respinge. Esteticul este pentru ea o valoare numai atunci când devine matricea fertilizantă a dramei omeneşti. Prin formaţia filosofică, dar mai ales prin structura ei intimă, Nina Façon vede în actul creator travaliul spiritual, frământarea existenţială, expresia sentimentelor, sondarea adâncurilor sufleteşti şi – nu în ultimul rând – seismograful mişcărilor sociale şi istorice. O face convingător chiar şi în cazul unui Benedetto Croce[4], teoreticianul prin excelenţă al autonomiei esteticului şi filosoful înclinat spre speculaţia abstractă. Ea se disociază astfel, explicit şi chiar programatic (vezi studiul amintit despre scriitorii antifascişti) de cei care, pe urmele lui Julien Benda, puneau la zid „trădarea clericilor".

Filosofii şi scriitorii apar în scrierile Ninei Façon ca personaje angajate dramatic în procesul istoric al Europei vechi sau moderne: autoarea se implică până la empatie în gândirea lor, în procesele lor de conştiinţă şi în opţiunile lor morale. În fiecare studiu şi în fiecare judecată critică citim de fapt o confesiune; astfel, ansamblul scrierilor, în toată diversitatea lor, dezvaluie în filigran faţetele unui autoportret de o impresionantă coerenţă. Descifrăm bunăoară mobilul pasiunii sale pentru muncă în splendida suită de studii din 1939–1946 despre „concepţia omului activ"[5] de-a lungul secolelor, în care activismul exprimă – precum „eroicele avânturi" ale lui Giordano Bruno – „demnitatea spiritului în *gratuitatea* străduinţei lui eroice"[6]. Văzut ca descărcare de energie şi pasiune a muncii *în sine* (sublinierile ne aparţin), independentă de scopuri utilitare, viaţa activă îi apare autoarei ca o soluţie existenţială şi ca expresie a demnităţii umane.

Două alte laturi ale autoportretului se relevă în studiile despre Rilke[7] şi respectiv Thomas Mann[8]. în primul, autoarea îşi vede confirmată opţiunea „franciscană" pentru simplitatea monahală a vieţii individuale. (Cum am putea disocia lectura acestor pagini de amintirea profesoarei ducându-şi existenţa în minuscula-i garsonieră din Strada Frumoasă, încărcată până la refuz de cărţi, fişe de lectură şi manuscrise?) Nina Façon se regăsea cu siguranţă în privirea poetului îndreptată spre «suferirea şi existarea răbdătoare» a lucrurilor[9], în „conceptele

[4] *Literatura italiană în critica lui Benedetto Croce,* în *Varia italica*, ediţia citată.
[5] *Concepţia omului activ,* Bucureşti, Editura Bucovina I.E. Torouţiu, 1946.
[6] *Op. cit.,* p. 27.
[7] *Concepţia despre artă în scrisorile lui Rainer Maria Rilke; Rilke şi Italia*, în *Varia italica*, ediţia citată.
[8] *Thomas Mann şi Italia*, în *Varia italica*, ediţia citată.
[9] *Concepţia despre artă*, ediţia citată, p. 191.

centrale: al muncii, al singurătații şi al necesității”[10] pe care le descoperă în corespondența lui. La Thomas Mann, ea apreciază „esența scrisului său şi anume primatul sensului asupra modului, al eticului asupra esteticului, al faptei utile asupra plăcerii, al omului asupra artistului”[11]: un Thomas Mann care contemplă chiar şi însorita Italie, cu severitatea nordicului, cu rigoarea lui protestantă.

Exemple numeroase din vasta *Istorie a literaturii italiene*, publicate în 1972[12], revelă aceleaşi criterii ale afinităților sau disocierilor morale. E firesc de pildă ca între Pascoli şi Carducci, ambii dezisându-se la maturitate de iacobinismul lor juvenil, preferințele autoarei să se îndrepte către primul, cu refugiul său discret în poezia lucrurilor mărunte şi să dezavueze retorica grandilocventă a celuilalt, devenit poet de curte. Autoarea se va regăsi desigur şi în drama „scriitorului care moare tânăr”[13] din studiul cu acelaşi titlu care vorbeşte de dificultatea opțiunilor politice a unor intelectuali ca Renato Serra, Lauro de Bosis sau Carlo Michelstaedter, aceşti eroi „pe jumătate”, angrenați în agitata istorie a Italiei Primului Război, pătrunşi de sentimentul răspunderii lor sociale, dar condamnați să joace roluri modeste pe scena culturală şi să se stingă din viață cu gustul amar al culpei şi al neîmplinirii. Publicate chiar în anul morții (1974) şi eliberate de supărătoarele poncifuri marxiste, aceste ultime scrieri ne apar ca un tulburător testament al Ninei Façon, mărturisindu-i fidelitatea constantă față de convingerile din tinerețe.

De factură clasică, străină stilului eseistic practicat de critica actuală, opera Ninei Façon nu cultivă nici expresivitatea alertă şi colorată pretinsă de comunicarea mediatică. Refuzând dictatura modelor, cu nimic mai blândă decât cea a ideologiilor, autoarea ne oferă în schimb certitudinea unui edificiu ştiințific clădit cu o coerență exemplară şi care nu face nicio concesie diletantismului. Ariditatea studiilor ei este doar aparentă. În realitate, ele mustesc de viață pentru că retrăiesc istoria şi destinele umane cu o pasiune pe cât de reținută, pe atât de intensă. Scrisul Ninei Façon cere cititorului răbdare şi gust pentru meditație. El ne dezvăluie, dincolo de valoarea în sine a cercetării, un model de ținută intelectuală rar întâlnit astăzi.

Riassunto

Sobri e rigorosamente oggettivi, i saggi critici di Nina Façon rivelano tuttavia, in filigrana, i dati essenziali di un’autobiografia spirituale. La studiosa ci si presenta come una coscienza travagliata dalla ricerca permanente – e a volte drammatica – di una coerenza morale ed estetica, resistente lungo il tempo alle costrizioni ideologiche e alle mode culturali.

[10] *Op. cit.*, p. 187.
[11] *Thomas Mann şi Italia, op. cit.* p. 230.
[12] *Corso di storia della letteratura italiana moderna e contemporanea*, Centrul de multiplicare al Universității Bucureşti, 1972.
[13] *Mitul scriitorului care moare tânăr*, în *Varia italica*, ediția citată.

NINA FAÇON DESPRE MICHELANGELO

Corina Anton*

În 1938, la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti, o impunătoare comisie se întruneşte pentru a discuta o teză de doctorat. Preşedinte este Constantin I. Rădulescu-Motru; referenţi sunt Alexandru Marcu şi Petre P. Negulescu, iar coreferenţi, George Oprescu şi Nicolae I. Herescu. Teza de doctorat este intitulată *Michelangelo poet*, iar autoarea ei este o italienistă de 29 de ani şi unul dintre cei mai străluciţi discipoli ai lui Ramiro Ortiz: Nina Façon.

Interesul italienistei faţă de figura marelui artist renascentist a rămas viu pe tot parcursul vieţii, însă niciuna dintre contribuţiile ulterioare nu atinge valoarea amplului studiu dedicat poeziei lui Michelangelo. Lucrarea atestă deplina maturitate şi pregătire a Ninei Façon, deţinătoarea, la acea dată, a nu mai puţin de trei licenţe universitare (în filologie, filosofie şi istorie), precum şi capacitatea sa de orientare în ceea ce astăzi s-ar numi studii interdisciplinare. De altfel, autoarea îşi mărturiseşte distanţarea faţă de cercetările care au privit temele poeziei lui Michelangelo exclusiv în contextul literar al Renaşterii. La o dată la care cercetarea operelor aşa-zis minore nu atinsese încă amploarea de astăzi, studiul său nu este un *act de gratuită curiozitate istoric-literară*[1], ci o tentativă de a explica un alt aspect al creaţiei lui Michelangelo, mai exact de a desprinde *necesitatea expresiei poetice în întregul artei* sale[2]. Preluând conceptul de „necesitate" din scrierile despre artă ale lui François Mauriac şi Rainer Maria Rilke, Façon se revendică în special de la cercetările germane despre arta lui Michelangelo (Ludwig von Scheffler, Heinrich Thode şi Karl Frey), care îmbină interesul estetic cu cel faţă de personalitatea artistului şi încearcă o explicare a poeziei acestuia prin prisma evoluţiei personalităţii sale. Pentru Michelangelo însuşi, argumentează Façon, poezia ocupă un loc secundar în preocupările sale; dovadă sunt chiar scrisorile în care îşi mărturiseşte greutatea de a scrie şi de a se exprima. Lirica acestuia, a cărei unicitate în panorama literară a Renaşterii, susţine cercetătoarea, este determinată de unicitatea spiritului artistului, nu a atins o existenţă autonomă; spre deosebire de pictură sau sculptură, valoroase în sine, valoarea poeziei *se desprinde numai din*

* Asist. dr., Facultatea de Limbi Străine, Universitatea din Bucureşti.

[1] Nina Façon, *Michelangelo poet*, Bucureşti, „Tiparul universitar", 1939, p. 2.

[2] *Ibidem*, p. 1.

RITL, nr. 1–4, p. 239–244, Bucureşti, 2009

găsirea liniilor constituirii ei[3]. Perspectiva lui Façon sa va fi, aşadar, mai mult filosofică decât estetică, aşa cum se întâmplă cu cele mai multe dintre studiile sale.

Meticulozitatea filologică pe care Ramiro Ortiz o imprimase studenţilor săi este vizibilă în partea iniţială a volumului, de privire asupra diferitelor ediţii ale operelor lui Michelangelo şi de comentariu al acestora, de trecere în revistă a diferitelor faze ale cunoaşterii manuscriselor lui Michelangelo, precum şi a interpretărilor date liricii sale.

Façon identifică trei faze în creaţia poetică a lui Michelangelo: petrarchismul, platonismul şi meditaţia religioasă. Fiecăreia dintre acestea îi consacră o analiză minuţioasă, în care disecţia literară propriu-zisă este în general subordonată studierii aspectelor istorice, culturale şi filosofice, a cadrului istoric şi intelectual al evoluţiei lui Michelangelo. Façon încearcă întotdeauna să caute contextul cultural şi filosofic care l-ar fi putut apropia pe artist de o anumită modă literară sau curent de gândire. Faza petrarchistă, spre exemplu, caracterizează anii de formare ai lui Michelangelo în anturajul familiei Medici, în care influenţele nu provin doar dinspre Petrarca, ci şi dinspre lirica lui Lorenzo de Medici şi Poliziano. Pornind de la o analiză a clişeelor şi a imaginilor fixe din poezia petrarchistă, Façon distinge între un petrarchism comun, simplu joc literar, şi un petrarchism profund, întemeiat pe filiaţia cu platonismul. Italienista afirmă că în cazul lui Michelangelo este vorba despre o apropiere propriu-zisă mai puţin de petrarchismul practicat de contemporani, cât de însuşi spiritul orientat spre confesiune al lui Petrarca. Trecerea către platonism se va face prin urmare pe fondul acestei apropieri nu numai de temele lui Petrarca, ci şi de spiritul său (de altfel, însuşi poetul din Trecento judeca pozitiv filosofia lui Platon).

În analizarea fazei platonice, Façon ia în discuţie poeziile din ciclul Tommaso Cavalieri, aplecându-se iniţial asupra faptelor istorice, printr-o analiză a scrisorilor dintre cei doi. Cercetătoarea observă că la momentul respectiv problema fie nu fusese studiată prea mult din cauza suspiciunii de homosexualitate, fie fusese mistificată, prin căutarea unui destinatar feminin ocult în spatele celui masculin. Façon refuză să se pronunţe în aceiaşi termeni: *detaliul strict biografic nu mă interesează ca atare; preţios pentru noi este sensul pe care l-a dobândit această iubire în viaţa lui Michelangelo*[4]. Ea mută problema biografică pe planul strict al dezvoltării interioare şi spirituale: *termenii pasionaţi ai scrisorilor şi sonetelor dovedesc iubirea şi explică interpretarea platonică ce venea să lămurească intensitatea acestui sentiment*[5]. Façon se apleacă asupra platonismului lui Leon Evreul şi, mai ales, asupra celui ficinian, identificabil în poezia lui Michelangelo, considerându-l o *soluţie ce împăca în artist cultul frumosului cu exigenţa spiritului creştin*[6]. Platonismul apărea în opera lui Michelangelo, opinează

[3] *Ibidem*, p. 180.
[4] *Ibidem*, p 58–59.
[5] *Ibidem*, p. 60.
[6] *Ibidem*, p. 90.

cercetătoarea, ca o *soluție a unei existențe de vieață chinuitoare*[7], ca o formă de împăcare, ca o armonie căutată de artist. Façon discută şi alte texte scrise în spiritul platonismului, precum tratatele de dragoste ale lui Mario Equicola, Francesco da Diaccetto, Pietro Bembo şi Baldassare Castiglione, atingând şi problema furorilor eroice ale lui Giordano Bruno, dar şi poezia unor autori mai puțin marcanți, ca Galeazzo di Tarsia, Angelo di Costanzo, Giuseppe Guidiccioni.

Analiza impecabilă a Ninei Façon este totuşi, în acest punct, discutabilă şi trebuie primită cu o oarecare rezervă; ea absolutizează valoarea platonismului ca experiență pentru Michelangelo minimalizând-o în cazul altor autori: *poezia lui Michelangelo este aceea care adoptă motivele* [doctrinei platonice] *drept cele mai necesare iubirii lui, pe când* Tratatele [despre iubire] *şi versurile platonice ale contemporanilor vor adopta aceste motive drept simplu motiv poetic şi semn al entuziasmului pentru o modă literară*[8].

În cazul unor autori mărunți, afirmația ar putea fi valabilă; dar unor autori precum Bembo şi Castiglione nu le poate fi atribuită, cred, o aderare superficială la concepția iubirii platonice.

În discuția despre faza religioasă, Façon analizează apropierea spirituală dintre Michelangelo şi Vittoria Colonna, personalitate importantă a Renaşterii, pronunțându-se în favoarea unei evaluări corecte a acestei prietenii şi împotriva acelor critici care, înțelegând denaturat afinitatea cu Cavalieri, au exagerat iubirea pentru Colonna. Façon consideră că în cazul lui Michelangelo nu este vorba atât despre o influență literară din partea Vittoriei Colonna, ci mai mult de direcția imprimată de dezvoltarea spiritului său. Analiza este întregită de o radiografie a relațiilor culturale ale epocii şi a diferitelor texte din care rezultă legăturile culturale stabilite între acei intelectuali italieni (din al căror cerc făcea parte şi Colonna) care, conştienți de nevoia de reînnoire a Bisericii, simpatizau cu ideile Reformei, fără să fie protestanți. Tot în cadrul studierii fazei religioase, o importanță deosebită este acordată figurii lui Savonarola, ale cărui predici Michelangelo le auzise şi care îşi lăsaseră amprenta asupra sa.

Într-o încercare de a descoperi liniile gândirii artistului în toate domeniile sale de interes, Façon îşi extinde analiza şi la sculptura şi pictura acestuia, arătând că opera plastică are acelaşi parcurs ca şi poezia. Ea încearcă să ofere şi o explicație a tehnicii lui non-finito: *pentru Michelangelo, creația era* […] *o căutare a esențelor; de aici voința atingerii lor şi totuşi oprirea la mijloc: ducerea la capăt a operei nu ar însemna o împăcare şi nici o ulterioară lămurire; ar fi, dimpotrivă, spaimă în fața absolutului atins*[9].

Această teză a Ninei Façon este şi astăzi o foarte bună lucrare despre Michelangelo, în special pentru atenția acordată evoluției sale intelectuale în relație cu mediul cultural al Renaşterii. Scrierile ulterioare despre artist, deşi nu au

[7] *Ibidem*, p. 82.
[8] *Ibidem*, p. 94.
[9] *Ibidem*, p. 193.

dispărut din preocupările autoarei, nu au mai atins această profunzime şi finețe şi în general nu au mai adus date noi, ci doar au reluat concluziile exprimate aici.

Spre exemplu, în *Istoria literaturii italiene,* din 1969, Façon sintetizează în numai o jumătate de pagină analiza din *Michelangelo poet*, reluând principalele idei ale tezei: complementaritatea poeziei față de creația plastică, imperfecțiunea formală datorată intensității trăirii, autenticitatea mărturisirii, rolul cognitiv al frumuseții şi al iubirii, evoluția de la petrarchismul convențional la descoperirea platonismului şi apoi a religiei[10]. Judecata de ansamblu este că este vorba despre o poezie filosofică la fel de autentică, precum cea a lui Giordano Bruno şi Tommaso Campanella. În plus, față de teza din 1939 este problema relației artistului cu mai-marii săi: *umilințele suportate din partea înalților protectori îi inspiră versuri vehemente, de marcă dantescă, lovind corupția curților şi spunându-şi protestul împotriva celor care au ucis libertatea*[11]. Este vorba aici despre ecourile unui interes sociologizant față de opera lui Michelangelo, rezultat dintr-un studiu din 1956, asupra căruia voi reveni îndată.

Tot în 1969, Façon scrie prefața unui volum intitulat *Michelangelo. Vremea, omul, opera,* de Ştefan Popescu. Textul, purtând titlul de *Renaşterea italiană. Epoca şi semnificația ei*, este o prezentare în linii mari a Renaşterii, cu principalele sale personalități (filosofi, literați artişti), menită să ofere cititorului un cadru general asupra epocii. Sunt foarte puține rândurile dedicate aici lui Michelangelo: arta şi viața acestuia sunt văzute din perspectivă istorică; pe fondul războaielor, Contrareformei şi redefinirii relației dintre om şi lume, pe fondul nevoii de speranță, Michelangelo alege calea credinței religioase, fixând în opera sa *alternarea identică a avânturilor şi dezamăgirilor, a capacității de eroism şi a renunțărilor lucide*[12].

Un caz aparte este studiul din 1956 *Michelangelo în opera lui F.D. Guerrazzi*[13], în care Façon încearcă o analiză a orientării politice a lui Michelangelo. Façon îşi manifestă de data aceasta interesul față de personalitatea lui Michelangelo sub aspect istorico-biografic. Ea porneşte de la romanul istoric *Asediul Florenței* de Francesco Domenico Guerrazzi, scris în 1836 şi ca atare îmbibat de retorica Risorgimento-ului, pentru a analiza anumite fapte istorice din care rezultă poziția politică lui Michelangelo. Studiul său îşi propune să răspundă la întrebarea în ce măsură figura creată de romancier corespunde adevărului istoric. În acest scop, într-un prim moment Façon cercetează surse istorice, precum scrisorile artistului şi mărturiile contemporanilor săi (Jacopo Nardi, Benedetto Varchi, Giorgio Vasari) din care rezultă orientarea artistului, discută suişurile şi

[10] Nina Façon, *Istoria literaturii italiene*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1969, p. 200.

[11] *Ibidem*, p. 200.

[12] Nina Façon, *Renaşterea italiană. Epoca şi semnificația ei* (prefață semnată de Nina Façon), în Ştefan Popescu, *Michelangelo. Vremea, omul, opera*, Bucureşti, Editura Tineretului, 1969, p. 13.

[13] Nina Façon, *Michelangelo în opera lui F.D. Guerrazzi*, în „Analele Universității C.I. Parhon", nr. 7 (1956), p. 147–177.

coborâşurile relaţiei sale cu familia Medici, precum şi atitudinea sa în timpul asediului Florenţei, când părăseşte oraşul. Apoi, cercetătoarea abordează interpretarea romantico-patriotică dată episodului de către Guerrazzi în romanul său: potrivit acestuia, Michelangelo ar fi fugit ca să ceară ajutor pentru cetatea sa, sacrificându-şi de bunăvoie onoarea şi bunul renume pentru a întreprinde o acţiune cu adevărat utilă patriei sale. În ultima parte a lucrării, Façon examinează diverse mărturii în sprijinul plauzibilităţii acestei versiuni: în primul rând, versurile cu temă politică ale lui Michelangelo, în care satira sa se îndreaptă împotriva papalităţii şi a tiraniei sau cele în care se deplânge soarta Florenţei. Merită amintit că asemenea versuri erau trecute sub tăcere în teza de doctorat *Michelangelo poet,* unde se făcea totuşi aluzie la filonul burlesc al poeziei artistului cu menţiunea că acesta cuprinde *numai notaţii în cari nu transpare adâncimea experienţei din care cresc sonetele celorlalte cicluri*[14]. În al doilea rând, ea comentează felul în care Michelangelo este prezentat în câteva opere ale contemporanilor săi: acestea îi atribuie pasionate diatribe împotriva tiranului şi o atitudine de afirmare a independenţei artistului adevărat faţă de cei puternici, precum şi disprețul faţă de figura artistului de curte, care îşi iroseşte întreaga energie în a-şi adula protectorii.

Studiul, deloc lipsit de interes istoric, este bine documentat şi argumentat. Din păcate, în el se resimte atmosfera anilor ’50, cu retorica sa, cu frazarea şi cu clişeele sale marxiste mult prea des folosite în epocă şi deci devalorizate: *bibliografie burgheză*[15]; *acţiunea maselor populare pentru apărarea Florenţei*[16]; *problema […] poziţiei […] de clasă* [a lui Michelangelo]; rezistenţa *forţelor progresiste împotriva reacţiunii care se ridica ameninţând cuceririle Renaşterii.* Este vorba, după cum prea bine se ştie, despre un limbaj care la momentul respectiv nu putea fi evitat în contribuţiile ştiinţifice. O altă concesie făcută pentru ca lucrarea sa să capete o formă acceptabilă şi publicabilă este citarea cercetătorului *sovietic* Alpatov: dovada că este vorba despre o citare pur circumstanţială este plasarea sa chiar la sfârşitul textului. Un alt nume amintit tot la final este cel al lui Gramsci, cu a cărui afirmaţie cum că marii oameni ai Renaşterii sunt anaţionali Façon se declară în dezacord.

Cu toate acestea, în anul 1966, în volumul *Intelectualul şi epoca sa* (în care Michelangelo este, de altfel, foarte puţin amintit şi cu totul *en passant*)*,* Façon vorbeşte despre *lupta îndârjită a lui Michelangelo pentru salvgardarea libertăţii lui de artist şi refugiul în apolitism*[17]. Celebra fugă din Florenţa este amintită în cu

[14] Idem, *Michelangelo poet*, cit., p. 170. Façon ia aici în discuţie numai versurile în care Michelangelo se descrie bătrân şi bolnav sau epuizat de lucrul la Capela Sixtină, considerându-le *o expresie a unor momente de oboseală sau de închidere voită a acelei capacităţi de înălţare şi de transfigurare a sentimentelor, care constituie fondul poeziei platonice şi religioase cea mai adevărat proprie artistului* (p. 170).

[15] Idem, *Michelangelo în opera lui F. D. Guerrazzi*, cit., p. 148.

[16] *Ibidem*.

[17] Nina Façon, *Intelectualul şi epoca sa. Studii de istorie literară italiană*, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1966, p. 6.

totul alți termeni: *în jurul aceleiaşi date* [1532] *Michelangelo termină statuile Medicilor, ieşind din ascunzişul în care se refugiase în momentul capitulării Florenței*[18]. Nu mai este vorba despre poziția militantă a lui Michelangelo, despre dragostea lui față de patrie şi despre prietenia cu oamenii simpli din popor, ci despre salvarea lui individuală, în calitate de creator; nu despre participarea la lupta politică, ci despre eludarea oricărei poziții politice. Trebuie spus că studiul *Intelectualul şi epoca sa* se remarcă printr-o stăpânire deplină şi matură a conceptelor criticii sociologice şi printr-un limbaj echilibrat, limpede şi neutru, lipsit de clişee şi de fraze gata făcute: este o lucrare onorabilă şi perfect consultabilă, lucidă şi neîmpovărată de formulări care astăzi ar putea suna prăfuit. Revenind la Michelangelo, să fie vorba despre o revizuire a concepției lui Façon despre artist sau pur şi simplu la mijloc se află o relativă relaxare a climatului politic în România care îi permite autoarei să nuanțeze chestiunea fără a părăsi cadrul criticii sociologice? În ceea ce mă priveşte, întrebarea rămâne fără răspuns.

În orice caz, cea mai interesantă şi mai validă contribuție la studiul poeziei lui Michelangelo rămâne teza de doctorat *Michelangelo poet*. Este un text riguros, bine construit, inteligent şi plin de informație, care poate fi recitit şi astăzi cu folos şi care rămâne una din multele mărturii ale spiritului ştiințific de o limpezime aparte al profesoarei Nina Façon.

Riassunto

L'articolo presenta il contributo della professoressa Nina Façon allo studio dell'opera poetica di Michelangelo. Vengono messi in rilievo i metodi e le conclusioni della studiosa romena, con particolare attenzione alla revisione delle proprie tesi dal 1938 al 1966. Ci si pone la domanda se le variazioni di prospettiva della Façon siano dovute al clima politico o al semplice cambiamento della concezione sull'artista dopo quasi tre decenni di ricerche nel campo degli studi letterari.

[18] *Ibidem*, p. 10.

NINA FAÇON – ISTORIC LITERAR

Luminița Beiu-Paladi*

Când mi s-a propus să evoc activitatea Ninei Façon sub semnul interdisciplinarității umaniste, în fața ochilor minții s-a conturat imediat imaginea istoricului literar înconjurat de cărțile şi cursurile sale de istorie a literaturii italiene, de splendida traducere a capodoperei desanctisiene, de cursurile de istorie a limbii italiene, de nenumăratele studii introductive, cu note şi comentarii, care însoțeau traducerile din marii scriitori şi filosofi italieni. În această imagine s-au concentrat toate însuşirile sale excepționale de om de știință, profesor creator de şcoală (din care mă mândresc să fac parte), de ales mediator între culturi, de intelectual umanist.

Lucrarea sa fundamentală de istoriografie literară este *Istoria literaturii italiene*, apărută la Editura Ştiințifică în 1969. În anii precedenți, cititorul român avusese prilejul de a se familiariza cu istoriile literaturilor străine, mai ales în traducere, în primul rând din limba rusă[1]. Dar odată cu dezghețarea climatului ideologic din a doua jumătate a deceniului, editura bucureşteană ia inițiativa de a prezenta cititorilor istoriile marilor literaturi europene, întocmite de universitari români de prestigiu. Mai exact, erau cerute acele istorii literare care să prezinte nu atât panorame sau culegeri de eseuri critice, cât lucrări monumentale, bine articulate, cu o periodizare precisă, o viziune deseori complexă, cultural-antropologică, şi care să privilegieze totodată în redactare atractivul gen narativ. Astfel, *Istoria literaturii germane* de Mihai Isbăşescu (1968) este urmată de cea a literaturii italiene de Nina Façon şi de *Istoria literaturii franceze* de Sorina Bercescu (1970). Sunt toate volume legate în carton, cuprinzând în jur de 600 de pagini, cu numeroase ilustrații şi o bibliografie adusă la zi.

Volumul Ninei Façon este prima lucrare de mare amploare scrisă în limba română, care prezintă istoria literaturii italiene de la origini şi până în momentul apariției. Deşi concepută pentru un public mai larg, şi nu numai pentru studenții universitari, cărora le fuseseră destinate cursurile scrise în anii precedenți în limba italiană, lucrarea se impune imediat cititorilor prin rigurozitatea redactării, aleasă

* Prof. univ. dr., Universitatea din Stockholm.

[1] De ex.: *Istoria literaturii engleze* de A. Anixt, trad. din limba rusă de Leon Levițchi şi Ion Preda (Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1961), *Istoria literaturii ruse*, red. D.D. Blagoi, trad. de Tamara Gane şi Tatiana Nicolescu (Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1963, vol. 1–2) şi *Istoria literaturii germane de la începuturi până în present* de Fritz Martin, trad. de Eugen Filotti şi Adriana Hass (Bucureşti, Editura Univers, 1968).

RITL, nr. 1–4, p. 245–253, Bucureşti, 2009

erudiție şi excelență în structurarea imensului material. În *Introducere* sunt prezentate lucrările precedente, îndeosebi opera de pionierat a Anitei Belciugățeanu publicată în 1923[2], metoda şi scopul lucrării, şi anume „de a înlesni cititorului român înțelegerea mai completă a operelor de poezie italiană, cunoscute în traducere, şi de a-l iniția în problematica largă a uneia din marile culturi europene”[3]. Potrivit exemplelor clasice, dezvoltarea literaturii italiene este urmărită în cuprinsul general al culturii italiene. Metodologic, lucrarea este influențată de istorismul literar nuanțat al universitarilor de şcoală croceană, Luigi Russo, Mario Fubini, Natalino Sapegno, peste care se grefează contribuțiile istoriografiei marxiste datorate lui Carlo Salinari şi Giuseppe Petronio. Tot în paginile *Introducerii* sunt prezentate şi analizate caracteristicile proprii ale unei Istorii adecvate a literaturii italiene: particularitatea de a fi strâns legată de Istoria limbii italiene şi însemnătatea dimensiunilor geografice ale părților care compun totalitatea. Situația particulară a literaturii italiene se datorează îmbinării a doua concepte fundamentale, cel de unitate şi cel de multiplicitate. După cum subliniază autoarea, literatura italiană nu este numai literatura scrisă în limba italiană, căci ea cuprinde atât literatura dialectală, cât şi cea compusă în limba latină. În tratarea diversității geografice, un important instrument este Istoria limbii italiene, privită în raportul ei strâns cu textualitatea si intertextualitatea marilor clasici italieni, şi mai ales cu aspectul politic al unificării.

Spre sfârşitul anilor ’60 erau încă la modă, în istoriografia literară, periodizările. Atât cedarea istorismului literar în fața criticii literare, semnalată de René Wellek încă din 1948 în a sa faimoasă *Theory of Literature*, cât şi influența anistorismului de tip structuralist nu se făceau încă simțite. În cazul lucrării Ninei Façon, problema periodizării istoriei literaturii este rezolvată prin adoptarea unor criterii riguroase: cel al transformărilor culturale care deosebesc, de exemplu, momentul Evului mediu de cel al Renaşterii, îmbinat cu cel al periodizării pe secole, preluând din limba italiană termenii specifici, în forma românizată: Duecentul, Trecentul şi aşa mai departe. Astfel, după un capitol dedicat originilor culturii italiene, urmează cel dedicat civilizației comunale, Duecentul şi Trecentul. Literatura barocului este subintitulată „Secentismul”, formă adaptată al termenului specific culturii italiene, fără echivalent în alte culturi, *Seicento*.

În privilegierea aspectului istoric şi cultural-antrolopogic, autoarea urmăreşte consecvent alături de dezvoltarea literaturii, dezvoltarea filosofiei, a istoriografiei propriu-zise, a istoriei ideilor, considerând literatura parte a culturii, subordonată la rândul ei dezvoltării civilizațiilor. În acest sens, exemplar mi se pare al doilea capitol, intitulat *Civilizația comunală: cultura italiană în secolul al XIII-lea*, în care, după o prezentare de ansamblu a civilizației comunale în Italia, de la nord la sud,

[2] Anita Belciugățeanu, *Curs de istorie a literaturii italiene*, Bucureşti, Tipografia «Jockey-Club», 1923.

[3] Nina Façon, *Istoria literaturii italiene*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1969, p. 10.

şi a ideologiilor dominante, se trece la aspectele culturale bazate pe pluralitatea lingvistico-culturală şi la cele specific literare, cum ar fi dezvoltarea genurilor şi a speciilor. Din florilegiul poeţilor Dulcelui Stil Nou, descrişi ca un grup „de intelectuali învăţaţi şi mândri, de o tristeţe superioară în dezamăgirea lor”[4], se desprinde figura lui Guido Cavalcanti, care ilustrează, înaintea lui Dante, excelenţa literaturii italiene în ansamblul literaturilor romanice, şi explică uriaşul pas pe drumul perfecţiunii artistice realizate la scurt timp după apariţia primelor încercări de poezie în *volgare*. Perspectiva filosofică, consecinţă directă a pregătirii filosofice a autoarei, se manifestă pregnant în analiza doctrinei iubirii propovăduite de poet. Una din cele mai izbitoare şi originale caracterizări ale canţonei „*Donna me prego*” se datorează astfel unei trimiteri sugestive la esenţa filosofiei lui Blaise Pascal, căci pentru Nina Façon, în poezia lui Cavalcanti, se săvârşeşte o miraculoasă transformare a sentimentului naiv de iubire propagat de poeţii provensali: „Iubirea resimţită ca un fior al necunoscutului, semn al *pascalianei tăceri* a spaţiilor infinite, nu mai este prilej de colorată şi gingaşa bucurie”[5]. Aceeaşi adâncime filosofică se întâlneşte in ampla prezentare a operelor minore doctrinale ale lui Dante şi mai ales în descifrarea semnificaţiei simbolice a personajului dantesc Beatrice. Pe urmele lui Remy de Gourmont, Beatrice din *Vita nuova* devine în interpretarea Ninei Façon personificarea ideii platoniciene a iubirii.

Tot în lumina accentuării aspectului istoric, filosofic şi cultural-antropologic, Nina Façon se opreşte cu o deosebită atenţie şi cu o rară capacitate de esenţializare asupra epocilor de mari răsturnări (economice, sociale, culturale), urmărind situaţia culturii italiene în raport cu dezvoltarea culturii europene. Astfel, capitolul *De la Iluminism la Romantism*, care se ocupă de dezvoltarea literaturii italiene între perioada Revoluţiei Franceze şi Romantism, subliniază importanţa procesului de desprovincializare şi europenizare a culturii italiene, aşa cum, în capitolul consacrat marii răsturnări produse în perioada 1890–1915, se insistă asupra mişcării ideilor, asupra gândirii filosofice a lui Croce, pentru a se trece apoi la prezentarea poeziei lirice, de la crepusculari la futurişti, a prozei, de la Svevo la generaţia anilor 1915, şi a dramaturgiei, de la Pirandello la teatrul grotescului, momente prin care este marcată intrarea literaturii italiene în modernitate. Exemplar în acest sens apare capitolul XX, dedicat decadentismului italian. Într-un scurt paragraf introductiv, intitulat *Premise ideologice*, este înfăţişată bogata paletă de gândire filosofică care a alimentat specificul decadentismului italian: declinul pozitivismului, intuiţionismul bergsonian, neoidealismul lui Croce sunt văzute în legătură cu „idealurile Risorgimento-ului şi cu problematica specific italiană”, ceea ce dă naştere atât unui curent local, „de arie provincială”, dar şi unor personalităţi literare de talie europeană cum ar fi Svevo şi Pirandello[6].

[4] *Ibidem*, p. 73.
[5] *Ibidem*, p. 72 (c.n.).
[6] *Ibidem*, p. 423.

Istoria literară a Ninei Façon, după cum se precizează încă de la început, nu are pretenții de exhaustivitate, dar cele 543 de pagini, acoperite de caractere tipografice minuscule, reușesc să cuprindă întregul arc descris de literatura italiană de la origini până în anii '60. Rod al unei cercetări minuțioase, capitolele oferă cititorului nu numai o privire globală, completă, din care se desprind figurile marilor personalități, dar şi o analiză detailată şi precisă asupra unor momente mai puțin cunoscute sau considerate minore, cum ar fi cele dedicate originilor (15 pagini care dezvăluie capacitatea de a transforma erudiția în cunoştințe uşor transmisibile) sau cele care tratează realismul italian, verismul, în care în 25 de pagini sunt prezentate atât operele marilor scriitori (Verga, Capuana) cât şi cele ale minorilor sau ale scriitorilor dialectali. Se resimte uneori, în cel de-al doilea caz, o atitudine uşor sociologizantă, mai ales atunci când sunt evocați scriitorii numiți ai lumii proletare: Ada Negri, De Amicis şi alții. Astfel, prima etapă din activitatea poetei Ada Negri, manifestă „într-o retorică uneori obositoare, încredere în umanitatea viitoare, dar şi o exaltare vitalistă a lumii, care sfârşeşte prin a falsifica figura adevărată a proletarului"[7].

Ajunşi in secolul al XX-lea, la momentul perioadei de după al Doilea Război Mondial, notăm observațiile critice deosebit de atente la curentele pe care Maria Corti le va numi adevărate câmpuri de tensiune (*campi di tensione*): neorealismul şi neoavangarda anilor 60[8]. Pertinența cu care sunt făcute caracterizările scriitorilor neorealişti, obiectivitatea cu care sunt avansate atât criticile cât şi aprecierile pozitive, amploarea şi siguranța cu care este realizată informarea cititorului român cu numele cele mai semnificative ale celor două curente, îmi permit să afirm că *Istoria* Ninei Façon oferă, în ciuda dimensiunilor ei limitate la un volum, o imagine mai interesantă şi mai plină de mişcare decât marea majoritate a istoriilor literare italiene. De observat că, discutând polemica în jurul neorealismului, autoarea îl aminteşte pe Primo Levi pentru tema lagărelor de concentrare într-o vreme în care numele acestui mare scriitor, astăzi canonizat, lipsea chiar din istoriile literare italiene. Nu mai puțin sigură în apreciere este prezentarea grupului 63, ale cărui „aventuri", cu toate limitele şi erorile sale, au constituit „o etapă necesară în dezvoltarea culturii literare actuale a Italiei"[9]. Interesantă este opoziția stabilită între conceptul artei ca reflectare şi conceptul de „operă deschisă" al lui Umberto Eco, din a cărui *Opera aperta* se citează în traducere.

Formată la şcoala lui Ramiro Ortiz, Nina Façon vede literatura italiană într-o perspectivă comparatistă, căci este conştientă de faptul că pentru a înțelege caracterele specifice ale literaturii italiene, istoricul trebuie să-şi îndrepte atenția înspre alte țări europene, mai ales către Franța. Atentă pentru a nu cădea în capcanele comparatismului de tip pozitivist care domnise în perioada interbelică, Nina Façon adoptă criteriul analogiilor, al similitudinilor, în locul cercetării

[7] *Ibidem*, p. 419.
[8] Maria Corti, *Principi della comunicazione letteraria*, Milano, Bompiani, 1976, p. 19.
[9] N. Façon, *Istoria literaturii italiene*, cit., p. 498.

izvoarelor şi preferă deseori o caracterizare intertextuală în locul stabilirii surselor. Astfel de caracterizări tipologice şi intertextuale sunt, de exemplu, analogia între *Viaţa nouă* a lui Dante şi naraţiunea fantastico-romantică, efectuată în planul discursului literar: „*Viaţa nouă* se apropie mult mai mult de naraţiunea romantico-fantastică decât de aceea romantico-sentimentală de izvor autobiografic, şi autorul ei este din familia de spirite a unui Ludwig Tieck mai mult decât a unui Musset sau Benjamin Constant”[10]. Interesantă din punct de vedere comparatist este şi situarea tipologică a lui Foscolo în linia romantică europeană a lui Byron, Hölderlin şi Keats.

Literatura italiană este privită în strânsă legătură cu literatura europeană, iar analogiile se succed aproape la fiecare pagină. Se poate nota o uşoară predominare a numelor de scriitori francezi, care se poate explica prin faptul că autoarea preferă să plece, în introducerea unor aspecte noi, de la cele pe care le consideră deja cunoscute cititorului român. De exemplu, tonalitatea unui articol de poetică romantică al lui Giovanni Berchet aminteşte pe cea a unor „faimoase” scrisori ale lui Musset, iar poeziile lui Tarchetti, scriitor de frunte al Scapigliaturei milaneze, amintesc gustul macabru al poeziilor lui Baudelaire[11]. Predomină în aceste analogii figura retorică a metaforei: astfel scriitorul verist Vittorio Betteloni este considerat „un François Coppée al Italiei”[12], chiar dacă în unele cazuri exemplele franceze aparţin unor scriitori care vor cunoaşte o glorie literară inferioară celei cunoscute de scriitorii italieni cu care sunt comparaţi. Ilustrativă în acest sens este analogia stabilită între poezia angajată pe tema Rezistenţei a lui Aragon şi Eluard şi cea a lui Montale şi Quasimodo.

Dar lucrarea Ninei Façon îşi află identitatea mai ales în strategia de mediere între două culturi, italiană şi română. O mare parte a analogiilor este realizată prin trimiteri la fenomene literare şi nume de scriitori din cultura română. Astfel, portretul filfizonului Momolo din comediile lui Goldoni este asemuit cu cel prezent în comediile lui Alecsandri din ciclul Coanei Chiriţa. Interesantă este apropierea făcută între personalitatea poetului tardiv romantic Giovanni Prati şi figura lui Cezar Bolliac, „prin amestecul ei de cântec patriotic şi de protest şi pamflet contra celor bogaţi”[13].

Preocuparea de a urmări receptarea românească a literaturii italiene prin traduceri şi studii este pe larg reprezentată în amplul capitol al bibliografiei generale, unde pentru fiecare moment din *Istoria literaturii italiene* este rezervat un paragraf special intitulat: „Traduceri în limba română”. Studiile româneşti dedicate literaturii italiene sunt bogat reprezentate în bibliografia generală, atât cele scrise în trecut, nu mai puţin în perioada interbelică, cât şi cele recente. Nu lipsesc astfel din trimiterile bibliografice ale lucrării nume de români studioşi rar întâlniţi în anii de

[10] *Ibidem*, p. 80.
[11] *Ibidem*, p. 383.
[12] *Ibidem*, p. 418.
[13] *Ibidem*, p. 375.

după război, cum ar fi: Alexandru şi Alice Marcu, Alexandru Ciorănescu, Edgar Papu, Alexandrina Mititelu, precum şi întreaga şcoală creată de Ramiro Ortiz.

Erudiția omului de știință, abilitatea de a urmări procesul de dezvoltare în relația dintre sincronic şi diacronic, deosebita sensibilitate pentru valorile estetice care permite o conjugare echilibrată între particular şi general, se împletesc armonios cu darul de a povesti, de a scrie în acea limbă vie pe care De Sanctis, prin monumentala sa istorie, o lăsa moştenire şi exemplu viitorilor istorici literari. Traducând *Istoria literaturii italiene* a lui De Sanctis, cu câțiva ani mai devreme[14], Nina Façon îşi însuşise lecția maestrului şi reuşeşte să creeze o lucrare originală, străbătută de la un capăt la altul de dorința de a stabili un dialog cu cititorul căruia îi transmite propria pasiune şi admirație pentru o cultură pe care a iubit-o mai presus de orice şi a servit-o cu acea probitate ştiințifică şi morală, caracteristică pentru marii umanişti.

Apariția monumentalei opere a lui De Sanctis în limba română reprezintă un alt moment important în activitatea de istoric literar a Ninei Façon. În *Introducere*, care conține o amplă prezentare a activității marelui critic şi istoric literar italian, se află expusă o bună parte din ideile călăuzitoare ce au condus-o pe autoare în redactarea propriei sale lucrări istoriografice: concepția organică asupra istoriei culturii şi a celei italiene în particular, dependența istorico-politică a fenomenului literar, concepția umanistă despre istorie. Cu referiri la propria sa formație de istoric literar, Nina Façon afirmă: „Cultura istorico-literară a lui De Sanctis este în primul rând rodul muncii lui de profesor şi mai puțin al studiului sistematic preliminar”[15]. Este o recunoaştere implicită a rolului îndelungatei activități de predare a Istoriei literaturii italiene în procesul de redactare a volumului publicat de Editura Ştiințifică.

Adresate propriilor ei studenți, cursurile de istoria literaturii italiene[16] constituie un model ştiințific şi didactic de adaptare a materialului istorico-literar la cerințele învățământului universitar. Trei aspecte pot interesa demersul de analizare a modului în care Nina Façon a înțeles să întreprindă periodizarea literaturii italiene pentru uzul studenților: aspectul filologic şi sociologic al circulării şi receptării textelor; aspectul formal, al istoriei genurilor literare; aspectul tematic ori al „temelor” şi „culturilor” care traversează istoria literară. Toate aceste aspecte necesită o abordare nu numai națională ci şi supranațională, comparatistă, în

[14] Francesco De Sanctis, *Istoria literaturii italiene*, trad., studiu introductiv şi note de Nina Façon, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1965.

[15] N. Façon, *Introducere* la *Istoria literaturii italiene* de Francesco De Sanctis, ed. cit., p. 18.

[16] *Storia della letteratura italiana*, vol. 1–3, Bucureşti, Universitatea C.I. Parhon, 1955–1956 (cuprinde: *L'Illuminismo,* 292 p., *La rivoluzione di Francia e il Risorgimento, dal Cuoco al Leopardi,* p. 293–640 şi *La letteratura italiana negli anni del Risorgimento, dal Gioberti al De Sanctis*, p. 641–1119); *Corso di storia della letteratura italiana (1860–1960)*, vol. 1–2, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1962 (cuprinde: Carducci. La scapigliatura. Il verismo şi Il novecento); *Corso di storia della letteratura moderna e contemporranea (dall'ultimo ottocento fino ai giorni nostri)*, Bucureşti, Centrul de multiplicare al Universității, 1971.

interiorul diferitelor universuri, european, mediteranean occidental, oriental etc. Ele pot constitui, în practica didactică, tot atâtea parcursuri de dezvoltare şi nuanţare a cronologiilor tradiţionale, într-o optică de învăţământ care alege calea cursurilor de amploare, care să se desfăşoare de-a lungul unui întreg an universitar. În loc să se limiteze la decuparea istoriei literaturii italiene într-o serie de cursuri specializate pe epoci, curente, ori personalităţi de seamă, autoarea a preferat optica de lungă durată, cu o solidă ancorare în metodologia istoristă şi marxistă. Nu mai puţin meritorie din punct de vedere strict didactic este accesibilitatea lingvistică a limbii italiene în care sunt redactate aceste cursuri universitare.

Complet independente faţă de activitatea sa didactică, se prezintă nenumăratele studii de istorie literară publicate în reviste de specialitate din ţară şi din străinătate[17]. O mare parte adoptă o viziune istorist-comparatistă, preluată din şcoala lui Ramiro Ortiz, şi dezvoltată şi de alţi italienişti români (Anita Belciugăţeanu, Alexandru Marcu, Leon Diculescu, Alexandrina Mititelu, Alexandru Balaci) cum ar fi, de exemplu, cercetarea receptării româneşti a unor personalităţi literare şi filosofice italiene, sau rolul jucat de cultura şi civilizaţia italiană în formarea romantismului românesc[18]. Multe dintre ele vor fi republicate în culegerea intitulată *Varia italica*, dedicată amintirii lui Ramiro Ortiz. Aşezate în ordinea cronologică a scriitorilor trataţi, ele abordează probleme ale culturii italiene moderne, precum şi semnificaţia acesteia pentru literatura altor ţări. Italo Svevo, Carlo Michelstaedter, Cesare Pavese, Giorgio Bassani sunt prezentaţi cititorului români în micromonografii construite în jurul unei idei tematice centrale: evoluţia romanului italian în cazul lui Svevo, particularitatea meditaţiei filosofice a lui Michelstaedter, tragicul sentimentului de singurătate trăit de Pavese, autenticitatea prozei lui Bassani. Două ample studii sunt dedicate unor filosofi: Benedetto Croce şi Antonio Gramsci.

Studiul *Literatura italiană în gândirea lui Benedetto Croce* conţine nu numai o admirabilă prezentare a gândirii filosofice a lui Croce (care va fi ulterior dezvoltată şi publicată ca studiu introductiv la traducerea românească a *Esteticii*[19]), dar şi o amplă expunere asupra concepţiei sale istoriografic-literare şi critice. După o exactă definire a conceptului de artă în viziunea estetică a lui Croce, de la intuiţia-expresie la viziunea cosmică, Nina Façon întreprinde o imensă operă de

[17] Vezi excelenta bibliografie care însoţeşte profilul Ninei Façon redactat de Ana Bazac în RPP (*Romanian Philosophy Portal*): www.romanian – philosophy.ro/ro/index.php/Nina-Façon.

[18] Din bogata sa bibliografie amintim: *Benedetto Croce în cultura românească*, „Studii italiene", VI, Bucureşti, 1940, p. 3–29; *La presenza di Gianbattista Vico nella cultura romena*, „Forum italicum", II, nr. 4, 1068, p. 555–565; *L'Italia nel romanticismo romeno*, în „Il romanticismo". *Atti del sesto Congresso dell'Associazione internazionale per gli studi di lingua e letteratura italiana*, Budapest e Venezia, 31 marzo – 4 aprile 1970, Bari, Adriatica, 1970, p. 241–248; *Locul Italiei în formarea romantismului românesc*, în *Romantismul românesc şi romantismul european*, Bucureşti, Societatea de Studii Filologice din RSR, 1970, p. 117–127.

[19] N. Façon, *Benedetto Croce (1866–1952)*, studiu introductiv la Benedetto Croce, *Estetica privită ca ştiinţă a expresiei şi lingvistică generală. Teorie şi istorie*, trad. de Dumitru Trancă, Bucureşti, Editura Univers, 1970, p. 5–58.

structurare a studiilor critice şi a numeroaselor volume de istorie literară, subliniind originalitatea lor indiscutabilă. Este subliniată îndeosebi opoziția croceană față de istoria literaturii, „o noțiune hibridă", deoarece aplică aceleaşi criterii operelor lui Ariosto şi celor ale lui Metastasio. Distincția croceană poezie/literatură (*poesia*/*non poesia*) face imposibilă o adevărată istorie literară, şi de aceea opera marelui gânditor italian „se constituie ea însăşi ca succesiune de studii monografice, nu ca istorie a literaturii"[20]. şi, dacă citind paginile de critică literară ale lui Croce, autoarea simte uneori un sentiment de iritare, nu mai puțin i se pare îndreptățit omagiul suprem, cel adus de scriitorii înşişi: „Mânuită cu inteligență, critica literară croceană se aplică obiectului, îi este adecvată; […] Nimeni […] nu-i poate contesta adevărul şi oportunitatea, şi desigur cel mai puțin poeții înşişi". Scrise cu multă pasiune, aceste studii vădesc o privire extrem de cuprinzătoare asupra culturii italiene, în totalitatea ei, în care trimiterile şi analogiile intertextuale joacă un rol important. Astfel, Pavese îl aminteşte pe Renato Serra, în timp ce Bassani este comparat cu Tomasi di Lampedusa; între Croce şi Gramsci se țese o rețea de continuări şi negații, iar semnificația noutății romanului lui Svevo este măsurată cu parametrii inovativi ai romanului lui Pirandello. Declarat comparatiste sunt studiile *Mitul scriitorului care moare tânăr*, *Problemele culturii italiene în gândirea scriitorilor francezi*, *Pascal în cultura italiană*, *Concepția despre artă în scrisorile lui Rainer Maria Rilke*, *Rilke şi Italia* şi *Thomas Mann şi Italia*. Aceste incursiuni adânci în trei mari literaturi europene, italiană, franceză şi germană, constituie dovada cea mai elocventă a roadelor şcolii de comparatistică a lui Ramiro Ortiz, căruia studenta şi colaboratoarea sa, Nina Façon, îi dedică cu pioşenie studiul comemorativ cu care se încheie volumul.

Studiile care o consacră şi o singularizează în domeniul istoriografiei literare sunt cele ce alcătuiesc volumul *Intelectualul şi epoca sa*. *Studii de istorie literară italiană*[21]. Primit cu deosebită căldură la apariția sa, volumul marchează un moment de maximă concentrare interdisciplinară în activitatea Ninei Façon, în care înzestrarea filosofică se împleteşte cu preciziunea istoriografică şi cu ascuțimea critică, pentru a da naştere unei originale istorii a intelectualului italian de la sfârşitul Renaşterii până în momentul Rezistenței. Primul studiu se opreşte asupra rolului intelectualilor la sfârşitul Renaşterii, mai exact în momentul istoric dramatic al căderii Republicii Florentine şi al instaurării Medicilor (1530). Pe urmele lui De Sanctis, dar şi cu o notă de originalitate, autoarea întreprinde o clasificare tipologică a intelectualilor italieni din această perioadă şi, schițând profilul lor ideologic, reuşeşte să prevadă principalele aspecte din dezvoltarea ulterioară a culturii italiene. Pornind de la conceptul forjat de criticul marxist Giuseppe Petronio, „dislocație istorică", Nina Façon trasează o vie şi detaliată prezentare a polemicii franco-italiene Bouhours-Orsi, care marchează în pragul secolului al XVIII-lea o nouă etapă în mai vechea „*querelle*" între antici şi moderni.

[20] N. Façon, *Varia italica*, Bucureşti, Editura Univers, 1975, p. 92.
[21] N. Façon, *Intelectualul şi epoca sa*, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1966.

Conceptul gramscian asupra caracterului „nenațional şi nepopular" al literaturii italiene, ilustrat de polemica analizată, este preluat şi în tratarea locului intelectualilor italieni în Iluminism şi la sfârşitul Vechiului Regim. Cele două studii formează un continuum istoric-ideologic cu analiza carenţelor intelectualilor de la sfârşitul Renaşterii; o singură figură se salvează de la condamnarea istorică şi poate folosi drept model pentru generația romantică, poetul Niccolò Foscolo: „Neatins de compromisuri, mereu prezent în fata evenimentelor, necantonat în obligațiile impuse de un monarh, Foscolo fusese la începutul acestui secol [al XIX-lea] frământat, singurul care încercase să trăiască potrivit eticii profesionale a intelectualului nou"[22]. Ilustrare directă a acestui intelectual nou este figura scriitorului Renato Serra, al cărui caz exemplar este prezentat pe fundalul agitat al Italiei în timpul Primului Război Mondial. Două studii comparatiste, despre prezenta culturii franceze în revistele italiene în perioada 1900–1930 şi despre legăturile între intelectualii antifascişti italieni şi francezi, completează destinul istoric al intelectualului italian şi-i conferă dimensiuni europene. Antifascistul este o ilustrare şi mai convingătoare a tipului nou, activ, de intelectual, pentru care autoarea îşi arată deschis admirația.

Rod al unor cercetări îndelungate, nu de multe ori lipsite de posibilitatea de a avea acces direct la surse (după cum mărturiseşte autoarea însăşi[23]), volumul întregeşte activitatea de istoric literar a Ninei Façon prin pasiunea cercetării şi farmecul erudiției pe care o ilustrează la fiece pagină. Intelectualul umanist pe care a ținut să ni-l prezinte în studiile sale de istorie literară se suprapune peste figura de neuitat a autoarei, conferindu-i acea aură de autenticitate, probitate ştiințifică şi dăruire profesională care a înconjurat-o de-a lungul întregii sale vieți.

Riassunto

La ricca attività storico-letteraria di Nina Façon contiene numerosi studi, corsi universitari, e introduzioni a vari volumi pubblicati in traduzione. Un luogo centrale ci occupa la sua monumentale *Istoria literaturii italiene* (Storia della letteratura italiana) pubblicata nel 1969. Concepita per un pubblico più ampio, il lavoro, ispirato metodologicamente dallo storicismo di stampo postcroceano unito al marxismo, si distingue per la rigorosità della redazione, l'elegante erudizione, la sicurezza nella strutturazione dell'immenso materiale (dalle origini fino al momento dell'apparizione) e uno stile narrativo attraente, ereditato dalla lezione di De Sanctis. I numerosi corsi di Storia della letteratura, rivolti ai suoi studenti, rappresentano un modello scientifico e didattico nei criteri di periodizzazione che adottano e nell'accessibilità del loro metalinguaggio. Infine, i due volumi di studi, *Varia italica* (1975) e *Intelectualul şi epoca sa* (L'intellettuale e la sua epoca) (1966), completano il suo profilo storico letterario con la prospettiva comparatista e filosofica.

[22] *Ibidem*, p. 145.
[23] *Ibidem*, p. 259.

NINA FAÇON CA LEXICOGRAF: DICȚIONARUL ENCICLOPEDIC DE LITERATURĂ ITALIANĂ

Nicolae Bârna[*]

Poate că, cine ştie, cineva ar putea crede că, în aparență, pentru cei care i-au aprofundat şi putut admira în deplină cunoştință de cauză lucrările ample, eseurile şi studiile de înaltă ținută, *Dicționarul enciclopedic al literaturii italiene,* publicat în 1982, la Bucureşti, de Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, ar conta ca o realizare relativ mai puțin importantă, de plan secund, mai degrabă „didactică" (aşa cum se spune, uneori, cu o nuanță uşor depreciativă, nu se ştie prea bine de ce, de altfel, fiindcă un demers didactic este prin definiție nu numai util, ci şi demn de admirație, dar probabil că respectiva rezervă vine din obişnuința de a contrapune demersului creator, ştiințific, hermeneutic, „major", pe cel didactic, presupus a fi mai lesnicios, implicând doar transmiterea unei cunoaşteri bine stabilite şi devenite patrimoniu comun).

De fapt, dicționarul – acest volum nu foarte arătos, compact, de altfel foarte consistent şi sub raportul cuprinderii cantitative, deoarece are aproape patru sute de pagini (396, de fapt, din care doar primele patru nu sunt afectate textului propriu-zis), culese mărunt, pe două coloane – nu este nicidecum o lucrare secundară", de planul al doilea. Departe de asta! Se poate spune că este o mică – aşa – zicând „mică", asta prin comparare cu marile dicționare, în mai multe tomuri etc. – bijuterie de lexicografie. Un model în materie!

Dicționarul de literatură italiană al Ninei Façon onorează perfect calificativul „enciclopedic", conținut de titlul volumului.

Structurat în chipul cel mai obişnuit, prin dispunerea în ordine alfabetică a titlurilor articolelor lexicografice, el cuprinde mult peste o mie de „intrări". Articolele dicționarului vizează diferite categorii de entități care țin de sfera literaturii, şi anume: autori, alte persoane, personaje sau personalități, nu strict literare, care, în diferite chipuri, au avut o înrâurire vădită asupra desfăşurării specifice a evoluției fenomenului literar; concepte specific istorico-literare, respectiv curente şi mişcări literare, estetice şi culturale, fie ele „mari" ori „mici", respectiv cu manifestare universală, caz în care sunt bineînțeles examinate la nivelul literaturii italiene, ori cu ființare exclusiv în coordonatele culturii italiene (renaştere, Risorgimento); grupuri sau şcoli literare, cenacluri şi academie etc.;

[*] Cercetător ştiințific, dr., Institutul de Istorie şi Teorie Literară „George Călinescu", Academia Română.

RITL, nr. 1–4, p. 255–259, Bucureşti, 2009

modalităţi de creaţie literară definite prin contextualizarea lor istorică, cronologică ori geografică, ori după criterii tematice sau intrinsec estetico-poetice, aşa cum le-a consfinţit, în fiecare caz, practica şi tradiţia studiului literar, precum *letteratura campagnola, letteratura cavalleresca, letteratura della Rezistenza, letteratura franco-veneta, letteratura maccheronica;* genuri şi specii (evident, dintre cele cu ocurenţă istorică precisă pe tărâmul literaturii italiene, şi specifice acestei literaturi, într-o etapă sau alta e evoluţiei sale: egloga piscatoria, discordo şi atâtea altele…); instituţii (respectiv edituri şi reviste); opere literare (sunt tratate ca obiect al unor articole operele anonime sau colective, operele cu autor cunoscut fiind prezentate în articolul dedicat autorului respectiv), antologii sau volume colective, precum şi diferite „probleme" sau „chestiuni" specifice activităţii ori vieţii literar-culturale – şi nu exclusiv culturale – italiene (cum ar fi *questione del Mezzogiorno, questione della lingua* ş.a.).

Trebuie precizat că dicţionarul enciclopedic de literatură italiană redactat de Nina Façon nu comportă iniţiative revoluţionare în materie de lexicografie, idei ori soluţii ostentativ neobişnuite, inovaţii spectaculoase „căutate": modul de lucru – şi de organizare a materialului finit – a fost cel mai curent folosit în domeniu (şi, evident, ale cărui calităţi au fost confirmate de o îndelungată practică, eficacitatea lui fiind de altfel garantată deoarece marea majoritate a cititorilor s-au familiarizat cu acest chip de a prezenta un dicţionar). Cu toate acestea, dicţionarul acesta – în principiu uzual şi „modest" – dă, celui care-l consultă ori îl parcurge mai sistematic, impresia că ar avea ceva neobişnuit. Ei bine, această senzaţie este indusă pur şi simplu de excelenţa acestei lucrări, de desăvârşirea realizării, de bogăţia, diversitatea, adecvarea şi utilitatea optime ale informaţiei, de caracterul vădit creditabil – şi, pe de altă parte, „incitant", îndemnând la eventuale aprofundări ulterioare ale subiectului în chestiune, reacţie declanşată tocmai de felul concentrat şi pregnant în care e tratat – al acesteia.

Problemele care se pun celor care redactează dicţionare ori lexicoane de orice fel comportă dificultăţi particulare, care le sunt firește cunoscute celor care au oarecare experienţă în materie, dar sunt posibil de dedus ori de intuit pentru oricine. Se cuvine, în primul rând, să furnizezi maximum de informaţie într-un minimum de spaţiu grafic: pare a fi un fel de problemă a cvadraturii cercului, însă în cele din urmă lucrurile se pot rezolva fericit, prin competenţa, experienţa, intuiţia şi, putem spune, prin propriu-zis talentul lexicografului. Între tentaţia de a împărtăşi copios din propria erudiţie, ori de a nuanţa infinit, prin cine ştie ce performanţe stilistice, şi conştiinţa necesităţii optimizării formulării, pentru a se supune constrângerii care decurge din însuşi „formatul", stabilit de la bun început, al dicţionarului, lexicograful avizat găseşte în cele din urmă una dintre căile nimerite.

Felul în care a satisfăcut Nina Façon acestor exigenţe este cu deosebire admirabil, eleganţa, limpezimea şi eficacitatea enunţării se asociază cu stabilirea optimă a dimensionării textului fiecărui articol, ca atare, şi cu proporţionarea

ideală, în interiorul fiecărui articol şi ţinând seama de dimensiunea totală a acestuia, a spaţiului alocat tratării unor chestiuni sau aspecte anume. Cu deplină naturaleţe, evitând deopotrivă verbozitatea şi brevilocvenţa excesivă, savanta autoare a vădit cu discretă strălucire – dacă putem recurge la un astfel de oximoron – talentul conciziei practicate la cote optime de expresivitate şi eficacitate. Impresionează eleganţa simplităţii de aleasă calitate, susţinută de erudiţie şi de viziunea de ansamblu asupra tărâmului examinat şi prezentat, sesizabilă la tot pasul.

Desigur, deşi, pe ansamblu, concizia şi concentrarea constituie soluţia preponderentă în formularea textelor, nu toate articolele au aceleaşi dimensiuni. Marea majoritate numără zece-douăzeci de rânduri, ceea ce înseamnă cam cinci-şase articole pe pagină, în medie, însă nu puţine dintre ele, şi anume cele consacrate unor mari scriitori ori unor curente ori realităţi literar-istorice cu deosebire importante, au dimensiuni mai mari, uneori mult mai mari decât această medie. Se remarcă în acest sens articolele de dicţionar dedicate unor autori precum: Dante (5 p.), Benedetto Croce, Carlo Goldoni (3 p.), Giosuè Carducci, Giambattista Vico (2,5 p.), Petrarca, Giacomo Leopardi, Gabriele D'Annunzio, Alessandro Manzoni, Francesco De Sanctis (2 p.), Niccolò Machiavelli (aproape 2 p.), Luigi Pirandello (1,5 p.), Antonio Gramsci (mai bine de o pagină), Cesare Pavese, Giuseppe Giusti, (aproape 1 p.) ş.a.m.d. Numeroşi autori sunt trataţi – în funcţie de importanţa lor, de particularităţile operei care pot determina procedări uşor diferite în materie de enunţare a comentariului – pe un spaţiu superior mediei. Brevilocvenţa, concentrarea, densitatea şi limpiditatea informaţiei şi comentariului sunt observate cu rigoare şi consecvenţă şi în aceste articole relativ mai ample, astfel încât, în cazul unor autori de primă importanţă – precum Dante, Goldoni, Vico etc. – ele se constituie, în pofida dimensiunilor totuşi restrânse – pentru că nu-i aşa, ce înseamnă, câteva pagini?…– în adevărate micromonografii, cu totul lămuritoare, la un prim nivel de amorsare a studiului asupra subiectului în chestiune. Dimensionări adecvate sunt prevăzute şi pentru articolele care prezintă curente literare, epoci sau stiluri culturale de primă importanţă, dar tot în condiţiile optimei concentrări (renaştere, romantism – câte aproximativ 1,5 p., baroc, Risorgimento – câte o jumătate de pagină, etc.).

O însuşire care trebuie, de asemenea, să fie relevată admirativ este perfecta echilibrare a tratării materialului din punctul de vedere al atenţiei acordate diferitelor epoci, respectiv diferitelor secole din care este alcătuită durata de existenţă a literaturii italiene: se poate observa că nu e privilegiată o anumită epocă, dicţionarul nu este unul în primul rând – ori mai ales – al literaturii renascentiste ori clasice, este dicţionarul literaturii italiene din toate timpurile, cu focalizarea perfect proporţionată, în diacronie. Perioada luată în considerare totalizează vreo zece secole. Dacă se încercă o recenzare statistică a articolelor după secolul la care se referă fiecare dintre ele, se constată adecvata distribuire a materialului. Procentajul „intrărilor" referitoare la fiecare secol nu este strict egal, dar diferenţele

sunt de atribuit nu preferinţelor personale ale autoarei, ci realităţii, incontestabile, că unele secole au fost mai rodnice – şi cantitativ, şi valoric – în ce priveşte avântul creaţiei literare, au găzduit mai mulţi autori importanţi, mai multe evenimente ori evoluţii memorabile etc. Dacă procentajele articolelor corespunzând primelor câteva secole ale perioadei sunt – în mod cu totul explicabil – foarte modeste, secolul al XIV-lea deţine 5-6 la sută, următoarelor patru – de la al XV-lea până la al XVIII-lea – le revin cote care oscilează în jur de cincisprezece la sută, secolul al XIX-lea s-ar situa, cantitativ, pe primul loc, cu circa douăzeci la sută din articole, în vreme ce secolului al XX-lea îi revin sub zece la sută din numărul articolelor.

Să nu se deducă, însă, din aceasta o ipotetică neglijare a secolului al XX-lea: să nu uităm că, în momentul redactării dicţionarului, acesta era departe de a se fi încheiat, că lucrurile erau, în planul literaturii extrem-contemporane, în plină evoluţie, că nu exista încă reculul necesar, distanţarea în timp care să permită cristalizarea şi sedimentarea concludentă a aspectelor susceptibile de a fi canonizate ori fixate, în chip definitiv, într-un dicţionar.

Cu toate acestea, concluzia că secolul al XX-lea, al extremei actualităţi – faţă de momentul redactării dicţionarului –, ar fi fost neglijat ori considerat cu prudenţă exagerată ar fi eronată. Lucrarea dă seama despre literatura italiană cu adevărat „până la zi”, iar autori contemporani aflaţi, în deceniile al şaptelea şi al optulea ale secolului, la apogeul carierei sau la vremea deplinei consacrări, în plină vitalitate creatoare (sau, în unele cazuri, dispăruţi recent), se regăsesc, trataţi adecvat, în dicţionar (se pot invoca exemplele unor Giorgio Bassani, Giuseppe Ungaretti, Alberto Moravia, Leonardo Sciascia, Italo Calvino, Pier Paolo Pasolini, Andrea Zanzotto ş.a.). Nu lipsesc nici autori din generaţii mai tinere, dar deja remarcaţi şi consacraţi, precum încă tânărul, la acea vreme, Umberto Eco (născut în 1932).

Pentru editarea lucrării, în 1982, actualizările cuvenite privind informaţia referitoare la literatura contemporană au fost operate, după cum se menţionează într-o notă din p. 2, „prin bunăvoinţa doamnelor Nicoletta Crepaz-Giudice, Andreia Roman şi a domnului Giorgio Pullini, de la Università degli studi di Padova, Facoltà di Lettere e Filosofia, Istituto di Filologia e Letteratura Italiana”.

Redactată – dacă putem spune aşa – după toate regulile artei, concentrată şi extrem de bogată, în condiţii de maximă competenţă şi seriozitate, această lucrare destinată unui public destul de larg – şi, spunând aceasta, nu mă gândesc, desigur, la „publicul larg” în înţelesul curent, ci vreau să subliniez că nu se adresează exclusiv specialiştilor italienişti, ci vizează cercuri relativ largi ale publicului cultivat, interesat, prin studiu ori din dorinţa de cunoaştere şi autoperfecţionare, de varii aspecte ale culturii umaniste – se recomandă ca un exemplu concret al felului în care erudiţia poate fi „turnată” ori „livrată” într-o prezentare prietenoasă, şi chiar atractivă. Atractivă nu prin cine ştie ce efecte, căutate, de seducţie stilistică, ci prin densitatea incitantă şi limpiditatea elegantă a discursului lexicografic.

Informaţia pe care o oferă nu este, repet, simplu „reprodusă” ori „transmisă”, ci fertilizată de viziunea umanistă a autoarei, de poziţionarea axiologică (implicit ori explicit semnificată) şi ideologică, perceptibile pretutindeni.

Ca orice dicţionar de acest fel, de înaltă calitate, lucrarea Ninei Façon se prezintă, de fapt, ca o adevărată istorie a literaturii italiene, compactă, completă, la zi, prezentată în structură de dicţionar. Cititorul competent şi interesat, mergând din aproape în aproape, urcând succesiv (dacă dă curs sugestiilor indicate prin sistemul trimiterilor, ori propriilor linii de interes) pe paliere tot mai înalte de generalitate – de pildă, pornind de la cutare formă poetică, poate „urca” la autorul cel mai reprezentativ care a practicat-o, iar de la un autor anume, fie el şi dintre cei aşa-zis mai neînsemnaţi, poate „urca” la nivelul unei şcoli, curent ori ideologii literare sau crez estetic, şi de acolo, la situarea istorico-socială şi politico-culturală ş.a.m.d., până la nivelul unei mari epoci culturale, cu tendinţele şi caracteristicile ei definitorii, toate acestea fiind înfăţişate adecvat şi concludent de articolele care le sunt consacrate –, dobândind astfel, cu un efort minim şi un profit maxim, o privire de ansamblu, validă şi creditabilă, asupra uneia dintre cele mai importante literaturi europene a mileniului al doilea.

Riassunto

Con una visione sintetica, ma facendo rappresentativi riferimenti concreti, lo studio cerca di mettere in luce, per mezzo della descrizione commentata della redazione, del contenuto, della struttura e del numero di articoli inclusi nel Dizionario enciclopedico della letteratura italiana (pubblicato nel 1982, a Bucarest, con l'Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică), l'eccellente qualità del contributo lessicografico dovuto a Nina Façon. Viene espressa l'opinione che tale lavoro vale, infatti, per una vera storia della letteratura italiana – sintetica, ma sostanziale e completa – presentata sotto la struttura di un dizionario. Si tratta di un'opera in cui l'informazione è non semplicemente «riprodotta» o «trasmessa», ma strutturata e arricchita dalla visione umanistica dell'autrice, dal suo atteggiamento assiologico (implicito o esplicito) e ideologico, percepibili dappertutto.

COMPARATIVISMUL CA METODĂ A ISTORIEI ŞI FILOSOFIEI CULTURII: NINA FAÇON DESPRE SEMNIFICAŢIA ŞI ACTUALITATEA LUI PASCAL ÎN CULTURA EUROPEANĂ

Alexandru Boboc[*]

1. Mă situez, cred, printre puţinii specialişti în filosofie care au avut prilejul să cunoască şi să colaboreze cu mari personalităţi din domeniul filologiei şi literaturii universale şi comparate. Într-o destul de îndelungată perioadă (anii ’60 ai secolului trecut, mai ales) am avut marea şansă de a participa la manifestări ştiinţifice ale Facultăţii de Limbi Romanice, Clasice şi Orientale a Universităţii din Bucureşti şi de a mă bucura de înţelegerea cu care romaniştii m-au integrat în programele lor.

Multe momente ar fi de evocat în acest sens, dar gândul mă atrage către Simpozionul „Pascal” din zilele de 15 şi 16 iunie 1974, dominat de personalitatea profesoarei Nina Façon (deşi nu pot uita nici numele profesorilor Ion Zamfirescu, Paul Miclău, Ion Brăescu, Sorina Bercescu, Irina Bădescu şi alţii) ale cărei intervenţii – în deschidere: *Actualitatea lui Pascal*; în desfăşurare: *Pascal şi cultura italiană* –, sunt deja grăitoare pentru modalitatea comparativistă pe care a practicat-o în studierea şi evaluarea unor momente de referinţă din istoria culturii europene, între care personalitatea şi opera lui Blaise Pascal constituie un fapt pentru a cărui preţuire nu vom găsi niciodată cuvinte destul de mari.

Simpozionul în cauză a antrenat, prin forţa lucrurilor, perspectiva interdisciplinară şi a pluralităţii abordărilor şi interpretărilor, în primul rând prin participarea romaniştilor, dar şi a unor reprezentanţi ai ştiinţelor (prof. Nicolae Bărbulescu – *Pascal, pionier al fizicii moderne*) şi ai istoriei şi filosofiei culturii (prof. Ion Zamfirescu – *Pascal şi vocaţia umanităţii*; prof. Alexandru Boboc – *Ideea unei „logici a inimii” şi ecourile ei în axiologia contemporană*).

Nu pot să nu rememorez acum fineţea aprecierii şi delicateţea cu care doamna Nina Façon s-a aplecat asupra comunicării mele, modul unitar în care realiza în discurs întâlnirea literaturii cu ştiinţele şi filosofia.

În acest sens, rămâne grăitoare prezentarea *Actualităţii lui Pascal*, din care reţinem: „Este actualitatea nu a soluţiilor, ci a problemelor pe care le pune. O sumă de concepte ale gândirii moderne îşi au originea lor în *Cugetări*; psihologia şi epistemologia s-au dezvoltat în spirit pascalian: deosebind funcţiile antitetice ale

[*] Prof. univ. dr., Facultatea de Filosofie, membru corespondent al Academiei Române.

RITL, nr. 1–4, p. 261–266, Bucureşti, 2009

„raţiunii" şi „inimii" – „raison" şi „cœur", ale cunoaşterii generalizatoare şi ale cunoaşterii particularului, *esprit de géometrie* şi *esprit de finesse*, ştiinţele omului s-au ridicat la nivelul de certitudine al ştiinţelor naturii. Unitatea atribuită acestora nu a împiedicat progresul lor, dar a atras atenţia asupra celuilalt progres, tot atât de necesar, al ştiinţelor omului"[1].

2. Studiul asupra semnificaţiei operei lui Pascal, pe care îl vom urmări mai departe, nu este singular în preocupările Ninei Façon. Sunt de amintit, în acest sens, remarcabilele sale contribuţii în evaluarea gândirii Renaşterii, a operei lui Croce şi mai ales promovarea, prin traducere, comentariu şi interpretare, a două capodopere din creaţia modernă: *Scienza nuova* a lui Giambattista Vico şi *Storia della letteratura italiana* a lui Francesco de Sanctis, ambele cu rol hotărâtor în afirmarea modernităţii culturii europene: prima propunând o metodă de gândire care, pornind de la epistemologie şi ajungând la etică şi politică, cuprinde perspectiva unei concepţii complete despre civilizaţie şi cultură, despre „geneza şi legile dezvoltării lor"[2]; a doua – o lucrare fundamentală pentru critica şi istoriografia literară modernă, a cărei problematică italiană ne pune „în prezenţa problematicii largi a întregii culturi contemporane", de Sanctis fiind „unul dintre intelectualii cei mai culţi ai generaţiei lui în ceea ce priveşte literatura şi filosofia celorlalte mari naţiuni"[3].

Într-o altă măsură (şi în alt plan) *Studiul introductiv* la *Scienza nuova* este remarcabil. Căci este vorba de o personalitate de referinţă în istoria timpurilor noi, un gânditor care „a preluat o tradiţie şi a introdus în ea germenul fecund al unei concepţii noi care constituie, în multe aspecte ale ei, o răsturnare a unghiurilor de

---

[1] Nina Façon, *Actualitatea lui Pascal*, „Analele Universităţii Bucureşti": *Literatură universală şi comparată*, anul XXIII, nr. 1, 1974, p. 16.

Continuarea acestui text este remarcabilă: „Cultura modernă poartă amprenta lui Pascal, de la *Ştiinţa nouă* a lui Vico, ştiinţă a omului, creator de istorie, până la conştiinţa «malhereuse» însăşi, până la cultul romantic al «eu-lui», căci, deşi l-a socotit «demn de ură», «haïssable», Pascal i-a dezvăluit, mai mult decât Montaigne, cutele cele mai ascunse, năzuinţele cele mai tragice; de la omul abstract şi atemporal al lui Descartes, la omul viu, complex şi contradictoriu, al cercetării moderne, de la filosofie ca sistem închis, suport teoretico-instituţional, la filosofie ca gândire deschisă şi problematică, mărturisind continua căutare a spiritului; de la umilinţa fără salvare în lumesc a religiei instituţionale, la conceptual «trestiei gânditoare» capabile de a cerceta spaţiile interstelare, în limitele şi cu mijloacele lui de fiinţă destinată «mizeriei». Pentru toate acestea, Pascal ne este prezent".

Aşadar, o caracterizare completă a sensurilor majore în cultura modernă, centrate într-o prezenţă semnificativă prin momentul „Pascal". Ca să nu repetăm „pentru toate acestea", nu putem spune decât: impresionant! Oricum, o caracterizare realizată cu o capacitate greu de egalat în acest domeniu!

[2] Nina Façon, *Giambattista Vico (1668–1744)*, Studiu introductiv la Giambattista Vico, *Ştiinţa nouă. Principiile unei ştiinţe noi cu privire la natura comună a naţiunilor*, Studiu introductiv, traducere şi indici de Nina Façon, Bucureşti, Editura Univers, 1972, p. 7.

[3] *Studiu introductiv* la Francesco de Sanctis, *Istoria literaturii italiene,* Traducere, studio introductive şi note de Nina Façon, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1965, p. 8. Numit „educator al generaţiei noi", de Sanctis „cuprindea în studiul literaturii o concepţie umanistă despre istorie. La sfârşitul Risorgimento-ului, el arată că Italia trebuie să se integreze lumii moderne", *ibidem*, p. 34.

vedere şi o reorganizare esenţială a scopurilor şi metodelor cunoaşterii omeneşti"; prin Vico, Italia are un filosof al culturii care îl precede pe Herder şi generaţia marilor gânditori ai epocii romantice. „*Ştiinţa nouă* este în bună parte o „metodă istorică a ştiinţelor spiritului"[4].

Căci să nu uităm ce spunea Vico însuşi: „De aceea, ştiinţa de faţă expune în acelaşi timp o istorie ideală eternă, în conformitate cu care se desfiinţează în timp istoria fiecărei naţiuni în parte, începând cu naşterea ei, continuând cu dezvoltarea, apoi cu starea ei pe loc, până la decadenţa şi sfârşitul ei. Vom merge chiar mai departe şi… vom afirma că acela care meditează asupra acestei ştiinţe, tot el îşi povesteşte lui însuşi această istorie ideală eternă, deoarece, înţelegând bine… că lumea «a trebuit, trebuie şi va trebui» să fie aceea pe care ştiinţa de fapt o concepe, înseamnă că istoria, omul şi-o face el singur pentru el; şi cum atunci când cel care face lucrurile le şi povesteşte tot el, înseamnă că istoria nu poate fi decât lucrul cel mai cert cu putinţă. Astfel ştiinţa de faţă procedează întocmai ca geometria care, pornind de la elemente, construieşte sau contemplă lumea măsurilor şi în acelaşi timp o şi creează"[5].

Ştiinţa nouă, prin întreg spiritul elaborării ei, se impune ca „opera cu care începe terenul fecund al istorismului ca metodă de cercetare în ştiinţele spiritului"; „«cele cinci Cărţi care o alcătuiesc prezintă aceeaşi materie într-o sistematizare diferită, constând în convergenţa dovezilor de ordin istoric, al istoriei cunoaşterii şi al istoriei naţiunilor» sau unitatea esenţială a istoriilor particulare"[6].

3. Este de observat că în ambele cazuri ale resemnificării celor două mari opere se procedează în perspectivă istorică şi comparată, demersul interpretativ antrenând planuri multiple ale literaturii şi filosofiei, ale literaturii, artelor şi ştiinţei – totul din unghiul de vedere al istoriei şi filosofiei culturii.

Revenind la tema anunţată, precizăm de la început că prezentarea semnificaţiei istorice şi actualităţii lui Pascal porneşte de la faptul esenţial că este realizată cu o mână de maestru, constituie o ilustrare convingătoare a rodniciei metodei comparate, având avantajul că merge dincolo de planurile literaturii, înscriind fenomenul cultural în cauză în orizontul filosofiei culturii.

Este de reţinut în acest sens modalitatea în care este situată „actualitatea în domeniul filosofiei": aceasta „implică o îndoită perspectivă asupra omului, categorie istorică şi structură spirituală *metaistorică*. Pentru a fi actuală, o gândire filosofică din trecut trebuie să cuprindă în ea viitorul, problemele care se pun astăzi omenirii"[7].

În ceea ce priveşte termenii aplicării comparativismului, trimitem de asemenea la un text cu valoare teoretico-metodologică deosebită: „Prezenţa unui scriitor pentru cultura unui popor, aşadar prezenţa activă a operei lui pentru contemporani şi urmaşi este semnul apartenenţei lui la istoria acelei culturi, sau,

[4] Nina Façon, *Giambattista Vico (1668–1744)*, p. 7, 44.
[5] Giambattista Vico, *Ştiinţa nouă*, p. 217–218.
[6] Nina Façon, *Giambattista Vico (1668–1744)*, p. 27, 35.
[7] Nina Façon, *Actualitatea lui Pascal*, p. 11.

mai exact, semnul necesității operei lui în dezvoltarea acesteia. Prezența lui în cultura altui popor, marcând adeziunea acestuia la opera unui scriitor străin, este la rândul ei un indiciu tot atât de semnificativ al direcției de dezvoltare, al problematicii şi al rezolvărilor necesare pentru progresul culturii respective. A studia «soarta» unui scriitor în istoria unei culturi alta decât cea proprie înseamnă a urmări problemele mari ale acesteia şi, implicit, necesitatea rezolvării lor în contextul unei etape istorice sau în însăşi linia de dezvoltare a poporului respectiv. Comparativismul îşi depăşeşte numai în cazul acesta finalitatea lui lămurit descriptivă şi devine, prin funcția explicativă pe care şi-o asumă, metoda poate cea mai eficientă a filosofiei culturii, sau, în orice caz, una din metodele ei necesare”[8].

Ceea ce urmează este „schița unei istorii a «soartei» lui Pascal în cultura italiană, considerând că prezența lui în scrisul unor mari creatori poate semnifica adeziunea acestora la un mod de gândire şi la o problematică alta decât a propriei culturi”[9].

Dar prezența acestei „perspective pascaliene”, mai ales frecvența ei în anumite contexte istorice, „poate defini «spiritul» propriu al acesteia în tipologia culturilor vest-europene; în ceea ce priveşte cultura italiană, în speță, dimensiunea «pascaliană» se va dovedi a fi o cucerire târzie, o perspectivă existențială cu greu atinsă şi înscriindu-se ca atare în acel efort de autenticitate în planul existenței şi al creației, pe care, în termeni de sociologie, criticii şi istoricii l-au numit drept procesul de «desprovincializare» al literaturii italiene”[10].

4. Analizele din volumul amintit constituie, într-un fel, şi o concretizare a ceea ce întâlnim la nivel de principii de abordare, mai întâi, în studiul *Pascal în cultura italiană*. Într-un context al culturii italiene, însă, şi mai ales, al semnificației gândirii pascaliene.

În această perspectivă, reținem următoarea explicație-interpretare: „Pascal cel viu şi cel adevărat rămâne astfel pentru noi, nu cel al soluției pe care ne-o dă ultim, ci cel al problemelor deschise. Iar despre actualitatea lui tot numai în acest sens putem, credem, să vorbim: actualitate care este a problemei omului, iar nu a soluției pe care i-o propune; actualitatea preocupării lui fundamentale, aceea a salvării, în care, reluând treptele căutării pascaliene, se încearcă şi azi salvarea prin cunoaştere, salvarea prin acțiune, salvarea prin răsturnările obişnuințelor şi a convențiilor, salvarea laică aşadar”[11].

---

[8] Nina Façon, *Pascal în cultura italiană*, „Analele Universității Bucureşti”: *Literatură universală şi comparată*, anul XXIII, nr. 1, 1974, p. 61.

[9] *Ibidem*.

[10] *Ibidem*, p. 61–62. Urmează o analiză de fond a fenomenului cultural al acțiunii „dimensiunii pascaliene” în cultura italiană, cu determinarea locului şi însemnătății acestei „dimensiuni” în dezvoltarea pe toate planurile a literaturii italiene moderne.

Acest studio dens, de referință pentru cunoaşterea fenomenului studiat, se asociază cu dezvoltările ample din volumul *Blaise Pascal*, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1969, care prezintă viața şi opera lui Pascal în contextual culturii moderne, dar şi sub aspectul acțiunii „dimensiunii pascaliene” în cultura italiană.

[11] *Ibidem*, p. 244–245.

Aşadar, Pascal, un gânditor al căutărilor: „Pascal străbătea astfel firesc drumul spiritului căutător şi găsea în fiecare etapă, numai o lămurire parţială pe care încerca să o depăşească în etapele următoare. *Căutarea ea însăşi constituie înţelesul acestei gândiri* [subl. n. – Al.B.], care ne apare nu ca un sistem închegat, ci ca o punere constantă de probleme, întrucât filosofia este, într-adevăr, filosofare, aşadar problematică, iar nu o soluţie”[12].

În alţi termeni (şi mai accentuat în direcţia importanţei punerii problemelor – ca fiind tradiţia aporeticii aristoteliene (şi apoi moderne: N. Hartmann ş.a.): „punctul fecund al gândirii lui este nu soluţia pe care o oferă, ci, încă o dată, problematica pe care o deschide… *Actualitatea lui Pascal* stă în această integrare a lui în lumea cea mai fecundă a problematicii filosofice”[13].

Studiul asupra actualităţii lui Pascal înfăţişează sfera de acţiune a ceea ce reprezintă autorul *Cugetărilor* pentru spaţiul culturii italiene precum şi perimetrul larg de iradieri a ceea ce este „pascalian” în cultura europeană, sesizabil la un alt nivel decât cel al literaturilor, şi anume: în orizontul istoriei şi filosofiei culturii, dar după măsura în care „dimensiunea pascaliană” este „convertită într-o dimensiune laic-umanistă, a condiţiei omului în istorie”, verificându-se astfel şi „linia dominantă realist-raţionalistă a culturii italiene”, pe fundalul căreia „dimensiunea pascaliană” se regăseşte totuşi, aşa cum o dovedesc: „meditaţia lui Leopardi” şi planul moralei practice a lui Manzoni; prin generaţia lui Papini şi Soffici, în ultimă instanţă chiar şi „inaderenţele la spiritul lui Pascal”[14].

În principal, se concluzionează cu deplină îndreptăţire, pornind de la teza că „istoria unui motiv practic sau continuitatea unui concept filosofic pot defini linia de dezvoltare a unei culturi”, că „«dimensiunea pascaliană» atestă, în istoria prezenţei şi transformărilor ei, acea dezvoltare specifică a culturii italiene care constă, în termenii lui Schiller, în trecerea de la «naiv» la «sentimental», de la ignorarea apollinică a tragicului la contemplarea euforică a frumosului, până la tulburarea dionisiacă şi spaima în faţa neantului existenţial, care se rezolvă în cunoaşterea lui lucidă şi totodată eroică în concluziile ei”[15].

5. În felul acesta, se pregăteşte concluzia ca atare a cercetării acţiunii „dimensiunii pascaliene” în Italia: „Această maturizare a culturii italiene, cu atât

---

[12] *Ibidem*, p. 245.

[13] *Ibidem*. Nu este de trecut cu vederea această insistenţă pentru idea căutărilor: „Mai mult decât pentru mulţi alţi gânditori, *scrisul* a însemnat pentru el o lămurire cu sine, născută din frământarea unei vieţi care cunoscuse opririle succesive în ştiinţă şi în pasiunile lumii. Mai mult decât pentru ei, filosofia este, în scrisul său, structura firească în care i se dezvoltă căutarea spiritului”, p. 247.

[14] Nina Façon, *Pascal în cultura italiană*, p. 65, 68, 69, 72, 75. Aici intervine şi o delimitare de mare semnificaţie pentru înţelegerea culturii italiene: în cultura italiană, „adeziunea la dimensiunea pascaliană este, în posteritatea umanist-iluministă a Renaşterii, o adeziune episodică şi, în acelaşi timp, parţială. Nu o întâlnim în orice caz în istoria doctrinelor filosofice, iluminismul Italian, cu o problematică perseverant economică, nu se interferează cu motivele gândirii pascaliene, iar în cuprinsul filosofiei Risorgimento-ului, două momente, al lui Leopardi şi al lui Manzoni, manifestă tocmai parţialitatea acestei adeziuni şi, în mare parte, irelevanţa ei pentru caracterul culturii italiene”, *ibidem*, p. 65.

[15] *Ibidem*, p. 75.

mai puternică cu cât se produce mai târziu față de alte culturi vest-europene, înseamnă începutul acelei «literaturi moderne» pe care de Sanctis o prevedea ca o consecință necesară a acumulărilor istorice. Formarea «conştiinţei tragice» şi a «dimensiunii pascaliene» este pentru Italia rezultatul ultimului secol care, înlăturând sensurile aparente şi funcția ornantă a miturilor antice, a descoperit, pe urmele lui Vico, prezența încă de la originile omenirii, a spaimei existențiale şi a conştiinţei tragice în lume”[16].

Prin cunoaşterea profundă a fenomenelor majore ale culturii europene moderne, dar şi prin darul sintezei bine finisate, dezbaterea în jurul lui Pascal îşi află finalizarea într-o formulare exemplară sub raport ideatic şi stilistic. Totodată: „Ştiința este mai puternică decât ignoranța, şi contemplarea naivă a frumosului cedează în fața cunoaşterii lucide a adevărului. «Dimensiunea pascaliană» nu este, în cultura italiană, efectul influențelor, ci sensul maturizării ei necesare în contextul istoriei contemporane”[17].

Incontestabil, modalitatea în care este realizată, în texte şi contexte (istorice şi contemporane) interpretarea operei lui Pascal şi a «dimensiunii pascaliene» a culturii europene lărgeşte considerabil, îmbinând rigoarea cu finețea, orizontul abordărilor posibile.

În fond, într-o astfel de tratare şi situare hermeneutică a unui fenomen cultural de referință al lumii europene, „esprit de géometrie” şi „esprit de finesse” apar şi dincolo de opoziție, într-o unitate în care diferențele, fără a înceta, se completează.

Ceea ce ni se oferă ca rezultat constituie o veritabilă lectură a operei lui Pascal „pentru omul zilelor noastre”. Căci „se poate vorbi cu adevărat de o familie a spiritelor pascaliene întrucât scrisul gânditorului exprimă o anumită înțelegere a existenței pe care o regăsim, în esență aceeaşi, în momente diferite ale culturii Occidentului”[18].

În loc de încheiere, îmi exprim speranța că rândurile de mai sus pot constitui măcar o sugestie în munca de evaluare a operei şi personalității profesoarei Nina Façon şi prețuirea a ceea ce a lăsat ca moştenire în cultura noastră modernă.

Riassunto

Nel contesto della lunga esperienza di pratica del metodo comparativo nello studio dei fenomeni culturali, viene messa in luce l’attualità di Pascal nella cultura europea moderna e particolarmente nella cultura italiana, e si sottolinea che l’elemento «pascaliano» si può cogliere a un altro livello che non quello della letteratura, e cioè nel campo della filosofia culturale. Viene descritta la misura in cui la «dimensione pascaliana» sia «convertita» in una dimensione laica-umanistica della condizione umana, nella concatenazione delle età nella storia universale.

[16] *Ibidem*, p. 75–76.
[17] *Ibidem*, p. 76.
[18] Nina Façon, *Blaise Pascal*, p. 239.

NINA FAÇON DESPRE GIORDANO BRUNO[*]

Smaranda Bratu Elian[**]

În comunicarea de faţă mă voi referi la trei studii ale Ninei Façon privitoare la ultimul mare filosof al Renaşterii italiene, trei studii semnificative, după opinia mea, atât pentru contribuţia românească la cunoaşterea operei acestuia cât şi pentru traseul intelectual al autoarei. Timpul şi locul nu îmi permit să explorez toate referirile, punctuale sau lăturalnice, ale autoarei la opera nolanului din alte volume ale sale.

Cele trei studii, deşi publicate sub trei nume diferite şi în două epoci diferite şi deşi au o focalizare diferită, au în comun câteva importante caracteristici: se adresează unui public înalt sau chiar de specialitate (dovadă citatele în limbi străine, vii sau moarte, netraduse), deci nu au un caracter divulgativ sau didactic; se ocupă de operele italiene ale lui Bruno, făcând doar puţine referiri la cele latine; sunt dedicate celei pe care Bruno însuşi o numea „filosofia nolană", adică nu tratatelor de magie şi artă a memoriei care, după Francis Yates, au absorbit puţin prea mult atenţia cercetătorilor; şi, nu în ultimul rând, revelă o impresionantă – prin întindere şi profunzime – cultură filosofică şi împărtăşesc aceeaşi precizie şi obiectivitate a analizei. Şi am ales aceste trei studii şi pentru că într-un anume fel ele se completează şi, de aceea, din serialitatea lor – dacă o pot numi astfel – mai degrabă decât din cronologie, se induce un anume itinerar personal al autoarei. Să le vedem!

În acelaşi an, 1942, Nina Facon publică două importante lucrări în care figura lui Giordano Bruno ocupă un loc privilegiat: una este eseul *Activismul în gândirea Renaşterii italiene* apărut sub pseudonimul Sorin Ionescu în „Revista de filosofie" din Bucureşti[1], eseu care va fi apoi reluat cu unele aprofundări în primul capitol al volumului *Concepţia omului activ. Studii*, publicat în 1946 la Editura Bucovina sub numele adevărat al autoarei[2]; cea de a doua, sub pseudonimul Ioana Anin, este

---

[*] Menţionez că prezenta comunicare a fost scrisă în limba italiană pentru Centenarul Catedrei de Italiană a Universităţii din Bucureşti şi a fost prezentată la Colocviul Internaţional organizat cu acel prilej, anume FORTUNA LABILIS, STUDIA PERENNIA – All'insegna di Ramiro Ortiz: insegnamento e ricerca nell'italianistica di ieri e di oggi, Bucureşti, 20–21 nov. 2009, şi de aceea el va apărea în acea limbă, într-o variantă mai lungă, şi în actele numitului colocviu.

[**] Prof. univ. dr., Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine, Universitatea din Bucureşti.

[1] Sorin Ionescu, *Activismul în gândirea Renaşterii italiene*, în „Revista de filosofie" nr. 3–4, iulie–dec. 1942. Imprimeria „Tiparul Universitar", Bucureşti, 1942.

[2] Nina Façon, *Concepţia omului active. Studii*, Editura Bucovina, I.E. Torouţiu, Bucureşti, 1946.

RITL, nr. 1–4, p. 267–273, Bucureşti, 2009

traducerea (prima realizată în România) a dialogului *De la causa, principio et uno* (*Despre cauză, principiu şi unitate* – în traducerea autoarei)[3], dialog precedat de un substanțial studiu asupra gândirii nolanului şi de o remarcabilă bibliografie.

Dat fiind că în acelaşi an, 1942, sub primul dintre cele două pseudonime, anume Sorin Ionescu, apărea, tot la Editura Bucovina, şi traducerea din italiană a comentariului lui Marsilio Ficino la *Banchetul* lui Platon[4], devine evident că la sfârşitul anilor '30 şi în anii '40, Façon se dedica în mod special studierii filosofiei Renaşterii, unde un loc important îi revenea lui Bruno, şi că tânăra cercetătoare (avea pe atunci mai puțin de 30 de ani) avea deja o vastă cultură, bazată pe lectura textelor primare şi pe o bibliografie critică plurilingvă şi la zi, şi propunea deja o sinteză personală. Dat fiind că prezenta comunicare se referă doar la Bruno, trebuie ştiut că în eseul *Activismul în gândirea Renaşterii italiene*, Bruno este studiat înăuntrul unei anume perspective asupra filosofiei Renaşterii şi, de aceea, e prizonierul unei viziuni sistemice care implică o abordare contrastivă şi comprezența altor protagonişti. Din acest motiv imaginea despre Bruno care rezultă din acest studiu este una parțială şi ea se reflectă numai în oglinzile apropiate ale secolelor de aur ale Italiei, adică între Ficino şi Campanella. În schimb studiul introductiv la *Della causa*, focalizat exclusiv pe Bruno, se eliberează de atari restricții şi lămureşte şi contribuția nolanului la filosofia în genere. De aceea, le voi prezenta aici în ordinea complexității şi libertății lor.

Activismul în gândirea Renaşterii italiene pleacă de la conceptul de mişcare concordantă a macrocosmosului şi microcosmosului, concept fundamental al gândirii renascentiste, şi insistă pe cel de al doilea termen, anume pe mişcarea sufletului înspre divinitate. Activismul despre care vorbeşte Façon, analizat în principal pe scrierile lui Ficino, Pico, Leon Evreul şi Bruno, este efortul imens al sufletului de a se apropia şi a se contopi cu divinitatea, efort triplu, deoarece implică voință, cunoaştere şi iubire. În ceea ce îl priveşte pe Bruno – căruia îi revine secțiunea cea mai întinsă – activismul este explicat cu pornire de la originala sa ontologie şi de la monismul său imanentist. Bruno este văzut de autoare ca un campion nu doar al perspectivei voluntariste, comune şi celorlalți, ci şi al unui activism frământat şi al eroismului unei căutări infinite, în opoziție cu activismul senin al lui Ficino, care îşi găseşte împăcarea în staza finală. În acest studiu autoarea aprofundează numai latura metafizică a activismului brunian şi raportul om – divinitate – de aceea se sprijină cu precădere pe dialogul *De gli eroici furori* – şi numai în perimetrul gândirii Renaşterii italiene. Vreau să spun că aici Façon lasa prea putin spațiu activismului depistabil în consecințele etice ale unei atari

[3] Giordano Bruno, *Despre cauză, principiu şi unitate.* Traducere din limba italiană cu un studiu introductiv de Ioana Anin, Bucureşti, Societatea Română de Filosofie, în Colecția marilor filosofi, îngrijită de Vincenzo de Ruvo şi Nicolae Bagdasar, sub patronajul Institutului Italian de Filosofie şi al Societății Româneşti de Filosofie, 1942.

[4] Marsilio Ficino, *Asupra iubirii sau Banchetul lui Platon*, traducere din limba italiană, introducere şi note de Sorin Ionescu, Bucureşti, Editura Bucovina I.E.Torouțiu, 1942.

metafizici şi încă şi mai puţin în *praxis*-ul creaţiei, şi că nu explorează *cum* şi *dacă* atari consecinţe sunt sau nu contemplate de respectivii filosofi. Aş spune că aici autoarea ne oferă o analiză şi o concluzie convingătoare, dar ne lasă nesatisfăcuţi în ceea ce priveşte raportul sincronic între acest activism metafizic şi cultura Renaşterii în general, şi diacronic, între Renaşterea în genere, şi Bruno în particular, şi gândirea filosofică precedentă şi următoare.

Diferită este în schimb perspectiva amplului studiu introductiv la *De la causa.* Despre excelenţa traducerii acestui dialog brunian am avut prilejul să vorbesc şi să scriu la quadricentenarul brunian organizat la Bucureşti în 2000 (actele fiind publicate în 2002)[5]. De aceea, aici mă voi referi numai la valoroasa contribuţie exegetică din studiul introductiv. Nu avem de a face cu o simplă prefaţă, adică o prezentare şi interpretare a dialogului cuprins în volum. Façon oferă aici o imagine de ansamblu a filosofiei bruniene şi a puternicei sale originalităţi, şi de aceea o confruntă în permanenţă, sincronic şi diacronic, cu alţi gânditori şi alte sisteme. Studiul debutează cu o afirmaţie tare, anume posibila grupare a creaţiei marilor filosofi în două categorii: cele de tip profetic şi cele de tip sistematic, Bruno fiind plasat fără ezitare în cea dintâi. Această distincţie şi această poziţionare, care vor fi reluate de Edgar Papu într-o formă mai poetică în frumoasa sa monografie bruniană publicată în 1947 (şi republicată în primul volum al seriei complete de opere italiene ale Nolanului apărută recent la Editura Humanitas[6]), sunt, după mine, de două ori interesante: pentru că, deşi nu sunt neapărat originale, totuşi, venind de la o cercetătoare foarte tânără, ele dovedesc o siguranţă şi un curaj al opiniei neobişnuite la acea vârstă, şi pentru că ele implică o judecată de ansamblu a operei bruniene care sugerează, în acelaşi timp, atât o abordare emoţională, cât şi o rezervă intelectuală: iar eu cred că recunosc în această dublă atitudine, pe care aş numi-o de „adeziune controlată raţional", o caracteristică menită să devină „marca Façon".

O primă şi scurtă parte a studiului e dedicată vieţii filosofului. Neapologetică (o altă caracteristică încă de pe acum a autoarei), ci amintind şi feluritele eşecuri ale nolanului, această scurtă biografie spirituală conduce spre o concluzie care nu priveşte numai omul care se apără zadarnic la proces, ci şi filosofia lui, anume separarea adevărului teologic de adevărul filosofic şi superioritatea cunoaşterii raţionale faţă de extazul mistic. Cea de a doua secţiune parcurge rapid istoria redescoperirii şi publicării moderne a operenlor bruniene, în vreme ce a treia, şi cea

[5] Smaranda Bratu Elian, *Giordano Bruno nella cultura romena*, în *Giordano Bruno e il Rinascimento quale prospettiva verso una cultura europea senza frontiere – Atti del Seminario Internazionale e Interdisciplinare di Bucarest (3–5 dicembre 2000),* Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 2002, p. 63–76.

[6] Edgar Papu, *Giordano Bruno. Viaţa şi opera*, studiu introductiv la seria operelor italiene bruniene apărut în volumul Giordano Bruno, *Cina din Miercurea cenuşii*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2002.

mai amplă şi importantă, este dedicată analizei gândirii nolanului: infinitismului, panteismului şi imanentismului său. Concepția despre Dumnezeu ca „identic cu universul, nu creator şi exterior lui, ci imanent acestei perpetue creații care este manifestarea sa necesară" distanțează, afirmă Façon, sistemul brunian de modelul plotinian şi îl opune net celui aristotelic.

Trecând la gnoseologie, autoarea observă, pe urmele lui Ernst Cassirer, că pentru Bruno adevărata cunoaştere nu este cea care se aplică relației dintre general şi particular (ceea ce la scurtă vreme va fi esența gnoseologiei lui Galilei), ci doar aceea care se aplică „existenței pure"; iar atare cunoaştere, deşi ca aspirație e deschisă tuturor, ca realizare este rezervată celor puțini, capabili de „eroice avânturi". Dar, explică autoarea, pentru ca să nu devină pur metafizică, „existența pură", țelul cunoaşterii adevărate şi eroice, este rezolvată de Bruno prin introducerea conceptului de „minim", „particulă de esență teleologică", monadă, diferită de atomul material al lui Democrit şi apropiată de „substanța" lui Spinoza. Încercând să lămurească gnoseologia bruniană în conexiunile ei obligatorii cu ontologia, autoarea delimitează gândirea nolană atât de sursele sale greceşti cât şi de gândirea ştiințifică modernă aflată la începuturile sale (referirile fiind Copernic, Tycho Brahe şi Galilei). şi mi se pare de un mare interes observația că „deşi Bruno nu îşi întemeiază propria filosofie pe datele ştiințifice ale timpului – ci le foloseşte numai ca probe ulterioare ale propriei doctrine – nu poate fi neglijată importanța gândirii lui pentru dezvoltarea spiritului ştiințific modern". Doresc să insist asupra acestei afirmatii a lui Façon, pe care o împărtăşesc, şi care îl plasează pe Bruno în tulburătorul spațiu-timp al naşterii modernității, în vreme ce la scurt timp după aceea, iluştrii interpreți precum Francis Yates sau Culianu, îl înlănțuiesc, într-un fel sau altul, de Evul Mediu.

Observând că în filosofia nolanului „momentul epistemologic este doar secundar, cerut numai ca verigă de legătură între filosofia teoretica şi cea practică", restul studiului îi este dedicat acesteia din urmă, adică eticii, aşa cum se conturează ea mai ales în *De gli eroici furori.* Aşa cum explica în eseul prezentat anterior, etica nolană constă în efortul activ şi fără de sfârşit al cunoaşterii, al voinței şi iubirii, prin care „omul recunoaşte în sine însuşi absolutul". Limitele acestei cunoaşteri sunt legate, pe bună dreptate, de Façon (ca, de altfel, de Bruno însuşi) de teologia negativă a lui Pitagora, de Dionis Areopagitul şi de „docta ignoranță" a lui Cusanus. Reiterând ideea activismului renascentist, Façon pune accentul pe afirmarea de către Bruno a valorii efortului uman şi a progresului pe care un atare efort îl poate aduce speciei: mai mult ficinian decât darwinist, un atare progres poate mântui omul de originara sa condiție animală şi îl poate apropia de divinitate. Studiul se încheie cu câteva concluzii, după mine caracteristice autoarei, anume imperfecta sistematicitate a gândirii bruniene şi depăşirea acestei limite prin avântul poetic care animă dialogurile. Acest avânt, observă corect Façon, are în

permanență două chipuri: unul bătăios şi polemic, şi altul ce exprimă un entuziasm mesianic cu privire la propria viziune asupra lumii şi a omului, în care autoarea recunoaşte marca indelebilă a Renaşterii italiene. Continua confruntare cu gândirea occidentală precedentă, contemporană şi imediat succesivă şi mai ales ancorarea în Renaşterea italiană, revelă încă o dată, după opinia mea, demersul istorist al autoarei care, recunosc, mă convinge şi îmi face plăcere.

Cel de al treilea studiu, pe care îl voi aminti doar pe scurt şi cu care îmi voi încheia intervenția, se intitulează *Despre câteva cuvinte-cheie* la Giordano Bruno şi a fost publicat în 1969, adică la aproape 30 de ani de la precedentele, în „Revista ştiințifică" a Universității Humboldt din Berlin. Textul redactat în italiană şi adresat desigur specialiştilor, este cu siguranță puțin cunoscut la noi – ceea ce însă nu-i micşorează valoarea sau utilitatea. Voi începe cu două observații cu caracter general: aşa cum ne arată publicațiile sale, la vârsta de treizeci de ani, Façon se dovedea profund implicată în cercetarea filosofică; în cele trei decenii succesive, în schimb, interesele sale filosofice par să se subțieze, iar ea tinde să orienteze spre teme mai acceptabile pentru ideologia acelor ani şi mai puțin sau deloc legate de miezul tare al filosofiei italiene; dar, în aceleaşi decenii, şi poate tocmai din pricina nemulțumirii pe care i-o producea această îndepărtare de filosofie, ea se dedică în principal unor cercetări de lingvistică care se vor concretiza în câteva lucrări monumentale, şi până acum nedepăşite la noi, privitoare la istoria limbii şi la gramatica istorică italiene[7]. Şi cred că tocmai această nouă orientare şi această nouă competență, istorico-lingvistică, au fost cele care i-au oferit autoarei posibilitatea de a reînnoda dialogul cu filosofia, în particular cu cea bruniană.

Cea de a doua observație se referă la stilul acestui ultim studiu de care mă ocup aici: materia şi austeritatea caracteristică a autoarei, care făceau nu foarte accesibile cele două studii prezentate anterior, mă pregătiseră pentru o lectură dificilă şi poate obscură şi plicticoasă. Nu mică mi-a fost surpriza şi bucuria, să descopăr un text perfect comprensibil, scris într-un limbaj accesibil şi de mare fluență, cu rezervele şi cu modestia adevăraților savanți, pe scurt, un text pasionant. Acest nou stil îmi sugerează că cei treizeci de ani petrecuți în contact cu evenimentele istorice, dar şi cu varii edituri şi mai ales cu atâtea generații de studenți, îi dăruiseră autoarei o înțelepciune care însemna o mai mare înțelegere omenească, o reală deschidere spre dialog şi o cordialitate față de cititor necunoscute mai înainte.

Rezum cu strictețe cele 25 de coli ale acestui cel de al treilea studiu: Façon pleacă de la observația, pe care o consider foarte corectă, bazată pe o documentație

[7] *Problemele limbii literare în cultura italiană*, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1962; *Grammatica storica della lingua italiana,* Bucureşti, Editura Didactică şi pedagogică, 1963–1964 (în două volume); *Corso di storia della lingua italiana*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1963, 1965 (în două volume).

impresionantă pentru acele vremuri la noi în țară, că studiile dedicate limbii bruniene se orientau cu precădere spre valoarea „literară" a dialogurilor italiene, adică spre expresivitatea şi inventivitatea barocă a prozei sale; şi că, în schimb, lipsea o cercetare serioasă asupra „limbii lui Bruno analizată în precisa ei funcționalitate tehnico-filosofică"[8], adică un studiu asupra contribuției bruniene la precizarea şi îmbogățirea terminologiei filosofice italiene. Este tocmai ceea ce încearcă să facă autoarea. Analiza lexicului filosofic brunian este încadrată, grație noii percepții istorico-lingviste a autoarei, în fenomenul mai amplu al Renaşterii, când „progresul ideilor determină totala distrugere a vechilor sfere semantice, acel soi de *éclatement* care, anulând semnificațiile precise, oarecum tehnice, ale terminologiei scolastice, oferă posibilitatea unor numeroase creații semantice" şi „tehnificării lor"[9].

Sprijinindu-se chiar pe afirmațiile făcute de Bruno referitoare la voința de a folosi în dialogurile italiene un limbaj precis şi denotativ, Façon prezintă şi demonstrează felul în care Bruno, pentru a atinge o atare precizie, înnoieşte diferite vocabule ale terminologiei scolastice, refăcând în întregime conținutul lor în interiorul respectivului câmp semantic, şi translându-le – cu importante consecințe – dinspre teologie spre filosofie. Autoarea exemplifică şi comentează pe larg următoarele procedee: demetaforizarea (spre exemplu a cuvântului „*animale*"), redefinirea (de exemplu a cuvintelor „cauză" şi „principiu"), substantivarea (grea de consecințe) a adjectivelor „absolut", „infinit", „univers", crearea prin împerechere sau opoziție (lumea este „conținută" în vreme ce universul e „conținător"), prin derivare (intelectul e „*datore di forme*"), prin folosirea inovatoare a prepozițiilor (Dumnezeu în univers este „*tutto, è per tutto, è in tutto"*). Lăsând la o parte alte exemple, ajung la concluziile acestui al treilea studiu brunian unde Façon observă, făcând totodată şi o interesantă generalizare, că terminologia filosofică modernă se prezintă, la primii ei creatori, mai degrabă ca un fapt stilistic decât ca unul lexical şi că de aceea ea este solidară cu gândirea respectivă şi virtual caducă.

Închei această prezentare, prea rapidă şi desigur incompletă, exprimându-mi recunoştința față de organizatorii acestui simpozion, care mi-au dat ocazia să regăsesc din nou substanța profundă a ştiinței profesoarei mele şi să-i aduc, şi pe această cale, un meritat omagiu.

Riassunto

La relazione *Nina Façon studiosa di Giordano Bruno* presenta il contributo essenziale di questa importantissima italianista romena alla conoscenza e allo studio del grande filosofo nolano in Romania analizzando tre dei suoi saggi, secondo me, di grande sostanza. I tre saggi in questione,

[8] Nina Façon, *Su alcune parole-chiave in Giordano Bruno,* în „Wissenschaftliche Zeitschrift della Humboldt – Universität zu Berlin, Ges. – Sprachw." R. XVIII (1969) 4, p. 571.

[9] *Ibidem*, p. 572.

benché pubblicati sotto tre nomi diversi e in due diverse epoche e benché diversamente impostati, hanno importanti caratteristiche comuni: si rivolgono a un pubblico alto o addirittura specializzato, dunque sono esenti di tratti divulgativi o didattici; si occupano delle opere italiane di Bruno facendo pochi e rari accenni a quelle latine; sono dedicati a quello che Bruno stesso chiamava «la nolana filosofia», cioè non ai trattati sulla magia e sull'arte della memoria che, dopo Francis Yates, hanno assorbito un po' troppo l'attenzione degli studiosi. Si tratta dei due saggi di esegesi filosofica, pubblicati sotto due diversi pseudonimi nel 1942: *L'attivismo nel pensiero del Rinascimento italiano* (divenuto in un volume ulteriore *La concezione dell'uomo attivo*) e lo studio introduttivo alla propria traduzione del dialogo bruniano *De la causa, principio et uno*; e di un terzo studio, *Su alcune parole-chiave in Giordano Bruno*, pubblicato nel 1969 sulla Rivista Scientifica dell'Università Humboldt di Berlino, che è di carattere storico-linguistico. Tutti e tre gli studi rivelano un'impressionante, per estensione e profondità, cultura filosofica e condividono la stessa precisione e oggettività di analisi. Essi possono essere considerati una bibliografia bruniana di altissimo livello scientifico e ancora attuale.

O ALTĂ IMAGINE ASUPRA RENAŞTERII ITALIENE: NICOLAE IORGA

Alin-Mihai Gherman*

În activitatea sa de o mare diversitate, Nicolae Iorga s-a oprit în repetate rânduri asupra lumii Italiei; de aceea, e un loc comun să constatăm că, inevitabil, universul Umanismului şi al Renaşterii ocupă un loc central într-un număr impresionant de studii de mai mică sau mai mare întindere[1]. Ne limităm în comunicarea de faţă doar la două din lucrările sale, care, după părerea noastră sintetizează imaginea sa asupra acestui moment atât de important al culturii europene: *Cărţi reprezentative în viaţa omenirii* şi *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea şi legăturile lor.*

În anii 1915, surprins de o mişcare grevistă a studenţilor din Iaşi şi Bucureşti[2], neputând să îşi continue activitatea didactică, Nicolae Iorga a început o serie de conferinţe pe care le-a întrunit apoi în cinci volume intitulate *Cărţi reprezentative în viaţa omenirii*[3]. Lucrând mai ales pe surse istorice, pe cronici şi memorii, dar nu numai, Nicolae Iorga pornea de la principiul herderian că în orice text se poate recepta „sufletul" celui care l-a scris. Mergea însă mult mai departe decât romanticii, încercând să explice contextul social şi politic în care s-au realizat aceste texte, încercând să identifice marca timpului şi locului în modul de a înţelege şi interpreta lumea. Contemporan cu gânditorii francezi care încercau să

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie şi Filologie, Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia.

[1] Amintim, fiind departe de a le enumera pe toate, printre altele, câteva care se referă în mod special la Renaştere şi Umanism: *Primele mele drumuri italiene* (1906), *Alte drumuri depărtate* (1906), *Dezvoltarea aşezămintelor politice şi sociale ale Europei* (1920–1922), *Istoria artei medievale şi moderne în legătură cu dezvoltarea societăţii* (1923), *Evoluţia ideii de libertate* (1930), *Poporul italian în trecut şi în prezent* (1931), *Istoria universală văzută prin literatură* (1939).

[2] Incidentul, amuzant în sine, arată până la ce nivel ajunseseră patimile politice ale momentului. Un profesor al Universităţii din Iaşi, Constantin Meissner, a susţinut o conferinţă despre teatrul lui H. Ibsen. Datorită audienţei de care se bucura scriitorul scandinav în mediul german şi în contextul în care profesorul, el însuşi de origine germană, avea mai multe manuale de învăţarea limbii lui Goethe, conferinţa a fost interpretată de studenţime (în majoritate filofranceză) ca fiind o propagandă în favoarea Germaniei; în consecinţă, studenţii au interupt-o zgomotos. Datorită exmatriculării studenţilor recalcitranţi de către conducerea Universităţii – rectorul de atunci al Universităţii, Constantin Stere, nutrind el însuşi sentimente filogermane –, se declanşează o grevă a studenţilor, care se extinde, prin solidaritate, şi la Universitatea din Bucureşti.

[3] Vol. I: ed. I, Bucureşti, 1916; ed. II, Bucureşti, 1924; vol. II; 1928; vol. III: 1929; vol. IV: 1929; vol. V: 1935; o ediţie nouă a lucrării cu note, comentarii şi postfaţă a publicat subsemnatul la Editura Enciclopedică în 1991.

RITL, nr. 1–4, p. 275–282, Bucureşti, 2009

desprindă prin identificarea mentalului ca o dimensiune a istoriei, istoricul român înţelegea că studiul din această perspectivă al textelor poate să ofere noi posibilităţi de înţelegere. Era, fără să o numească, în favoarea unei istorii a mentalităţilor[4], tendinţă subliniată şi de Al. Duţu şi în alte texte ale lui Iorga: „În fond, Nicolae Iorga se înfăţişează în *Istoria* de faţă [n.n.: *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea şi legăturile lor*] ca un cercetător din acel domeniu deosebit de modern, care este *istoria mentalităţii,* mai curând decât un partizan al «istoriei spirituale» preconizată de istoricii germani, şi aceasta datorită faptului că el se întemeiază, la data la care-şi compune opera, pe o masivă muncă de editor de documente istorice, care l-au introdus în structura actelor umane”[5].

Materialul italian care îl interesează pe istoricul român este cel oferit de masiva colecţie a lui Ludovico Antonio Muratori *Rerum Italicarum Scriptores (1723–1738) şi Antiquitates Italicae Medii Aevi (1738–1743)*[6], oprindu-se mai ales asupra unor cronici din secolele al XIV-lea până în cel de al XVI-lea. Din impozanta colecţie muratoriană, Iorga a extras material şi pentru volumul al II-lea dedicat Evului Mediu, atenţia lui fiind aici atrasă de Romuald de Salerno, Godefrid de Viterbo, Ricobald de Ferrara, Godefrid Maleterra sau Hugo Falcandus, cu toţii interesanţi din perspectiva aşezării lumii medievale europene în cadrele ei politice şi sociale, dar şi cronicarii sicilieni, foarte interesanţi din punctul de vedere al istoriei Imperiului Bizantin.

Un alt grup de texte italiene, extrase în marea lor majoritate tot din colecţia Muratori se află în volumul al III-lea a versiunii originale a *Cărţilor reprezentative*. De data aceasta Nicolae Iorga se opreşte asupra perioadei Renaşterii[7], prezentând *O cronică sieneză, Viaţa lui Carlo Zeno, Condotierii: Viaţa lui Braccio di Montone* şi *Viaţa lui Sforza* (e adevărat, adăugând un capitol despre Antonio Bonfini, napolitanul devenit istoriograf al lui Mattia Corvinul).

Iorga îşi începe excursul în viaţa Renaşterii italiene cu un text care marchează începuturile acestei perioade, o cronică sieneză: „Viaţa italiană din această vreme critică, dintre Evul Mediu, caracterizat [n.n.: deja] şi Renaşterea care începe încă neştiută, în limbă nevorbită, prin cercurile de «intelectuali», nu apare încă în cronici ca acelea ale francezilor din acest timp. Ea trece de la medievalismul Villanilor la staturile literare, în portretele de un puternic individualism – servind

[4] Am subliniat acest lucru în *Postfaţa* ediţiei pe care am îngrijit-o, a textului în cauză, *Cărţi representative în viaţa omenirii*, vol. I–II, ediţie îngrijită, note şi comentarii de Alin-Mihai Gherman, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1991.

[5] *Studiu introductiv* la N. Iorga, *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea şi legăturile lor*, vol. I, p. X.

[6] N. Iorga se arată aici mai puţin interesat de cea de a treia secţiune a colecţiei muratoriene: *Novum Thesaurum Veterum Inscriptionum* (1738–1743).

[7] Nu va reveni asupra lumii italiene decât atunci când va vorbi în volumul al IV-lea despre Secolul Luminilor, închinând capitole separate lui Alfieri, dar şi în cel de al V-lea, în care vorbeşte deopotrivă despre texte medievale şi renascentiste, închinând un capitol şi vieţii lui Benvenuto Cellini.

mai mult la o «icoană a regilor» apare Carol al V-lea [n.n.: al Franței] la Cristina de Pisan! – ale celor carii sunt monarhii armatelor, prinții vitejilor, condotierii. Aleg, pentru aceea, totuşi, termenul de comparație, care lipseşte, de altfel, *cu totul* în alte țări, o modestă şi obscură cronică anonimă, aceea care înfățişează la sfârşitul veacului al XIV-lea Siena picturilor religioase admirabile, oraşul care până azi şi-a păstrat înfățişarea lui medievală"[8]. Lumea urbană, cea care a generat Umanismul şi Renaşterea italiană, este prezentată de Iorga în pitorescul şi contradicția sa: „Ca a oricărui italian din a doua parte a Evului Mediu, îi place tot ce e în legătură cu pompele şi cu petrecerile: *balli, giostre (jute), conviti* (ospețe), marea serbare anuală a întrecerii în piață*, creare il pallio,* sau muzică, dant, joc de arme, lux în haine albe, verzi, roşii, după cartiere, […] păstrate până astăzi"[9] etc. În contradicție cu această lume plină de culoare, istoricul nostru observă că „Totuşi, cum spuneam, suferințele sunt mari" şi că „De altfel sângele nu sperie. Vărsarea lui din timp în timp face parte din decorația epocii". Austerul şi moralistul Iorga observă chiar şi amănunte picante, pe care nu le ignoră: „Cutare a spus că se va şterge undeva cu însăşi cinstita cetate; e o ofensă de onoare şi «ca să se împlinească profeția, în el însuşi», după ce-l spânzură, «îl târăsc gol prin tot oraşul»".

Lumea pe care o prezintă Iorga ca ilustrând această perioadă este cea a militarilor: generalii şi condotierii ilustrează din plin această lume a individualităților. De altfel, el însuşi afirmă la începutul *Vieții lui Carlo Zeno*: „Sfârşitul Evului Mediu *individualizează*. Cauzele cele mari – cum e cruciada – rămân; oameni cu nume glorioase, cu energie nepotolită, li se consacră. Locul lor de activitate se schimbă. Fără folos material, ei se simt aduşi a încerca lucruri nouă, chiar de şi-ar pierde, astfel, averea, libertatea, viața, şi când Renaşterea se precizează cu cultul omului pentru om, pentru ce vrea, pentru ce *poate*, – *virtù* –, privirile oamenilor mai stăpâniți, legați prin instincte moderne, stăpânitoare de *un singur loc,* se întorc cu admirație către aceia, cari, înainte de orice, *a crezut* în ei"[10].

Din această familie a individualităților renascentiste care au modelat istoria sunt *Condotieri: Viața lui Braccio di Montone*. Este o lume diferită fundamental de cea medievală, dar cu multe solidarități cu aceasta, a „stăpânilor prin arme", cum spune însuşi Iorga, produsă de noua societate care se făurea în oraşele din nordul Italiei, dar care se va întinde în sud până la Palermo şi va trece Alpii, răspândindu-se în toată Europa, Dacă Braccio este un om a cărui existență nu prea are contacte aparente cu lumea cărturărească a Umanismului şi Renaşterii, Attendolo Muzio, supranumit Sforza, reuşeşte să facă, după cum detaliază Iorga în *Viața lui Sforza*, legătura cu această lume a elitei intelectuale, pe care şi-o ataşează: Fiavio Biondo, Francesco Filelfo, Leonardo Giustiniani, Leonardo Aretino (Bruni) şi alții ajung în relație cu acest fiu de țăran care s-a înălțat până la cea mai înaltă putere.

[8] N. Iorga, *Cărți representative în viața omenirii*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1991, vol. I, p. 46.

[9] *Ibidem*, p. 46.

[10] *Ibidem*, p. 51.

Imaginea pe care o urmăreşte Iorga este una a frământărilor sociale şi politice, cultura epocii fiind rareori invocată, cu toate că este permanent prezentă în subtext. Pornind şi dintr-o perspectivă sociologică, în care viaţa culturală este un produs al celei de la nivelul societăţii, Nicolae Iorga realizează o construcţie arhitectonică bine articulată, secţiunea dedicată Umanismului şi Renaşterii încheindu-se cu un capitol în care faptul cultural abundă şi încununează mozaicul de informaţii despre viaţa cotidiană extras până acum din cronici: *Machiavelli şi noua politică europeană*: „Judecata cea nouă asupra împrejurărilor cârmuite numai de un interes bine cântărit şi necontenit, sub cea mai atentă observaţie, nu se foloseşte nicăieri cu aceeaşi francheţă şi curaj, cu o atât de adâncă străbatere în esenţa însăşi a lucrurilor, ca în operele secretarului florentin Niccolo Machiavelli, în *Principele* şi *Decadele lui Tit Liviu*, admirabil studiu de ştiinţă politică, sprijinit însă pe o singură bază (şi aceea nesigură), istoria republicii romane, aşa cum o înjghebase din materiale foarte diversă şi de valoare cu totul nesigură patavinul”[11]. Iorga făcuse la începutul veacului o prezentare a operei lui Machiavelli; acum se rezumă să o vadă ca un ecou imediat al situaţiei politice europene de la sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul celui de al XVI-lea, contemporană autorului florentin. Privită din acest punct de vedere, analiza direcţiilor esenţiale ale ideologiei lui Machiavelli rămâne întru totul valabilă, putând fi să fie luată în considerare de orice cercetare modernă. Singurul cărturar pe care îl consideră Iorga ca fiind reprezentativ pentru a sintetiza mentalitatea Renaşterii italiene este marele florentin, deschizător de drumuri în gândirea politică modernă a Europei. Iar modul de abordare al lui Iorga ni se pare unul neaşteptat de modern, cu toate că în *Cărţile reprezentative* el lasă vocile din texte să exprime modul de gândire, sau, cum îi plăcea lui să spună în spiritul romantismului german „sufletul” al unui moment istoric.

Cealaltă lucrare asupra căreia ne vom opri în comunicarea de faţă este *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea şi legăturile lor*. Elaborată în paralel cu *Cărţile reprezentative în viaţa omenirii*[12], dar, spre deosebire de aceasta, ea este o lucrare de mare întindere şi cu voinţa explicită de a face o sinteză a culturii romanităţii occidentale de la începutul Evului Mediu până în epoca contemporană lui, e adevărat, secolul al XIX-lea şi primele decenii ale celui care i-au urmat fiind tratate mult mai schematic.

Văzută ca un tot unitar cu relaţii care se stabilesc la nivel diacronic între diversele epoci, dar şi sincronic, între diferitele regiuni europene, imaginea pe care o proiectează Nicolae Iorga este una contrariantă pentru cititorul obişnuit cu clasificări şi segmentări spaţiale şi temporale. O trăsătură pe care o aduce nou Iorga, în calitatea sa de eminent bizantinolog, este sublinierea aportului acestei culturi la instaurarea Umanismului în Italia. Pe bună dreptate subliniază el în

[11] *Ibidem*, p. 91.

[12] *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea şi legăturile lor*, ed. I: Bucureşti, 1920; ed. III: Bucureşti, 1968.

diferite studii separate, dar şi în această mare sinteză, ar fi greu de conceput Renaşterea italiană fără infuzia de intelectuali şi cultură bizantină care s-a produs înainte şi după căderea Constantinopolului.

În privința delimitării dintre Evul Mediu şi Renaştere, în jurul căreia avea loc în prima jumătate a secolului al XX-lea o amplă polemică, Nicolae Iorga optează pentru o poziție care, din nou, surprinde prin modernitatea ei. Contemporan cu Ernst Robert Curtius, care afirma importanța literaturii latine medievale ca factor premergător al Umanismului şi Renaşterii, şi, mai ales, cu Johan Huizinga, care afirmă importanța lumii orăşeneşti în declinul Evului Mediu şi începuturile Umanismului, Iorga afirmă şi el în mod răspicat că există o tranziție lentă între Evul Mediu şi Renaştere, care se produce în primul rând în lumea oraşelor. „Revoluția – cum o denumeşte el –, ca având loc în cultura urbană europeană, este una a accesului unei lumi a oraşelor la cultură"; aceasta îşi creează propriile sale repere culturale, remodelând la început cultura medievală, dar şi „vulgarizând-o" (folosim termenul în sensul său propriu), el fixează ca limită cronologică anul 1300. „În fapt Evul Mediu se încheie cu dispariția principiului care l-a determinat şi conservat: puterea creatoare a maselor populare. […] Acum, după 1300, Evul Mediu se stinge. Să nu ne înşelăm cu privire la Războiul de o sută de ani, între dinastia lui Philippe de Valois şi cea a lui Eduard al Angliei pentru tronul francez. El e o fosforescență cavalerească, nimic mai mult. În suferința bătăliilor, poporul convoacă Statele generale, în alianță cu burghezia […]. Marea democrație organică a Evului Mediu se încheie. În locul ei se instituie acea realitate teritorială, care va fi semnul distinctiv al epocii ce se deschide curând"[13], arătând încă din primele sale teoretizări de istorie universală că: „Renaşterea nu inaugurează o epocă nouă: un Piccolomini, un Biondo, un Guiciardini, un Titheim, un Aventin chiar, îşi adună materialul după vechile metode"[14], idee reluată cu obstinație şi în *Istoria literaturilor romanice*.

Spre deosebire de perspectiva pe care o inaugurase Jakob Burkhardt şi pe care, la noi, va veni şi în sinteza lui Andrei Oțetea, Iorga arată recurențele medievale ale culturii Renaşterii, dar şi anticipările cu care Evul Mediu întâmpină lumea Umanismului şi Renaşterii, ignorând, însă, trăsăturile de curente culturale bine articulate ale acestora. Cele două opinii păreau ireconciliabile în acel moment, dar distanțarea în timp ne îndreptățeşte să vedem în ele imagini complementare ale aceleiaşi epoci.

Pornind din acest punct de vedere, Iorga crede că începuturile Renaşterii şi Umanismului îşi găsesc originile pe teritoriu francez, primul capitol al secțiunii dedicate acestei epoci fiind explicit intitulat *Începuturile Renaşterii (umanismului) pe teritoriul francez*. Pentru a ajunge la definirea Umanismului ca mişcare general europeană, istoricul imaginează o nouă etapă, apropiată de tabloul pe care ni-l va

[13] N. Iorga, *Les bases necessaries d'une nouvelle histoire du Moyen Age,* Bucureşti, 1913, p. 18.
[14] *Despre concepția actuală a istoriei şi geneza ei*, Bucureşti, 1894, p. 26.

prezenta la 1948 Ernst Robert Curtius în *Literatura europeană şi Evul Mediu latin,* conform căruia un mare segment al culturii latine medievale anticipează Umanismul[15], aşa cum elemente ale Barocului se află şi în literatura medievală, opinii categoric discutabile şi neconforme cu imaginea pe care ştiinţa actuală o are asupra evoluţiei fenomenului. Doar în capitolul al treilea, *Umaniştii italieni*, se vorbeşte despre adevăraţii reprezentanţi ai mişcării. Deşi subliniază în repetate rânduri că modelul Antichităţii greco-romane este suprem în articularea Renaşterii, el arată pe bună dreptate că noutatea pe care o aduce aceasta este folosirea limbii naţionale: „În deosebitele oraşe italiene şi «tiranii» italiene […], la Ferni (1303), la Roma şi Perugia (1307), […], la Pisa (1339), la Florenţa (1348, reorganizare la 1413), la Siena (1355), la Pavia (1389), în sfârşit, la Lucca şi la Piacenza (1397), ies, după studii de drept, ca la Bologna, sau de alte materii, atâţia oameni inteligenţi, cu tot mai largă cunoaştere de Antichitate clasică latină, care se adaugă la aceia, şi mai mulţi, cari s-au format ca autodidacţi, fără frecventarea vreunei şcoli”[16].

Imaginea societăţii italiene din perioada Renaşterii pe care o schiţează Iorga este din nou una făcută din perspectiva realităţii umane şi a mentalităţii: „Veneţia e o piaţă de comerţ pe care n-o înnobilează încă o idealitate, cum, înainte de aceasta, prosperitatea ei nu însemnase prea mult pentru cultura italiană, […], Milanul Viscontilor ajunge pe la jumătatea veacului al XVI-lea posesiunea unui simplu uzurpator, fiu de ţăran şi soldat cu noroc, Filippo Sforza; […] Florenţa, preocupată de interese materiale şi de plăceri tot mai multe şi mai rafinate, a început respectând banul şi mintea bancherului Cosimo de Medici, pentru ca, în altă generaţie, să ajungă absolut la dispoziţia voiosului, zâmbitorului, cheltuitorului Lorenzo, fiul lui Cosimo, care, imitând, în aşa de mic, dar cu mult mai ambiţios încă, pe August, adună în mâna lui toate magistraturile, pentru ca nimic să nu se mişte fără voinţa lui; […]. Cine domină sunt, supt sceptrul împletit cu flori al Medicişilor, femeile frumoase, care nu se sperie de cuvinte tari, cavalerii *Decameronului*, aceiaşi oameni cari se sfâşiaseră atâta pentru idealuri politice se adună acum ca să admire capodoperele unei strălucite arte”[17]. Subliniind noua moralitate pe care o aduce Renaşterea, mult diferită de principiile rigide ale celei medievale, Iorga arată că „Aceşti oameni n-au decât un singur respect: al Antichităţii clasice, din operele căreia şi-au făcut model pentru scrisul lor. De ea vorbesc, cu dânsa se mândresc, ei înţeleg să-i samene”[18]. Această preţuire a Antichităţii se extinde şi asupra cercetării culturii eline, aportul bizantin la Renaşterea italiană fiind subliniat în repetate rânduri de Iorga: „Nu vin grecii de la sine, fugind din ţări cucerite, ci ei sunt chemaţi din regiunile lor, care n-au suferit, încă, luarea în stăpânire de către

[15] Cel de-al doilea capitol al secţiunii dedicate de Iorga Renaşterii se intitulează: *Lupta pentru unitatea Bisericii: Imitaţia lui Iisus Hristos.*

[16] N. Iorga, *Istoria literaturilor romanice…*, ed. II, vol. II, p. 33.

[17] *Ibidem*, p. 35–36.

[18] *Ibidem*, p. 37.

păgâni. Arghiroopulo, înainte de a fi cetățean de onoare al Florenței, se opreşte la Padova, ca şi Dimitrie Chalcondylas […]; la Milan şi la Neapole află ocupație Constantin Lascaris […]; Genistsios Plethon e îngropat la Rimini […]; Manuil Chryloloras se suie în mijlocul aplauzelor pe catedra din Florența, unde-l ascultă Leonardo Bruni şi Poggio"[19]. Textul literar este din nou folosit, la fel ca în *Cărțile reprezentative în viața omenirii* ca ilustrare a mentalului, şi oare cum putea să fie ilustrat spiritul laic al epocii, decât apelând la un exemplu celebru, cel al lui „Enea Silvio de Piccolomini, care ajunge papă ca Piu al II-lea, e un sienez de familie nobilă, născut la 1405, dar viața şi-o face în lungul şi largul Europei, până să ajungă, ca un omagiu adus erudiției şi inteligenței, dar nu şi moralității sale, la cârja Sfântului Petru", care „va spune tatălui său straşnic «cocoş» şi el pe vremuri –, îi va spune pentru a-şi măguli fiul naşterea unui copil natural (*Sed qualia tu gallus fueris. At nec ego castratus sum, necque ex frigidorum numero*)"[20].

Aceeaşi căutare a spiritualității epocii o găsim în capitolul *Lirica şi romanul de aventuri al Renaşterii italiene*, în care Iorga amestecă – consternant pentru un spirit metodic – proza cu poezia în căutarea mentalității oglindite în text. Formulări fericite surprind curente literare, de exemplu petrarchismul: „Petrarca nu poate să fie răpede uitat. De fapt îl ceteşte toată lumea şi atâția se iau după dânsul, dând însă numai contrafaceri palide, pe care moda nu le poate impune, nici menținea. Cine-şi aduce aminte astăzi de Buonacorso de Motemagno (mort la 1429) şi de mult mai cunoscutul Giusto de' Conti (mort în 1449), ale cărui versuri, ca *La bella mano*, ar merita, se spune, încă a fi cetite!"[21]. Vorbind despre literatura practicată în secolul al XV-lea în Veneția spune: „Astfel de lucrări în limba vulgară, dar cu o perspectivă mai largă, potrivită cu viața statului însuşi, oferă în tot acest timp Veneția. Republica aristocratică, având supt ascultarea Signoriei o populație vioaie, inteligentă, harnică, jucând ea însăşi un rol în numeroasele ei colonii, era mai mult decât alte formațiuni politice stăpânită de neastâmpărata viață spirituală a plebeilor acestora"[22].

Intuițiile lui Iorga ne apar la o lectură atentă remarcabile, dar, trebuie să recunoaştem, fragmentare. Ele sunt ca piesele unui mozaic, care se întregesc între ele doar din perspectiva istorică propriu-zisă, nu, însă şi din cea a analizei fenomenului literar în evoluția formelor estetice. Cu toate că în perspectiva lui Iorga asupra Renaşterii vom găsi formulări şi intuiții fericite, lipseşte exact perspectiva estetică şi stilistică, Iorga rămânând, ca de altfel în toată viziunea sa asupra literaturii un cercetător care, dacă nu subordonează esteticul eticului, le pune cel puțin la egalitate. De asemenea, în sinteza lui Nicolae Iorga nu găsim aproape de loc imaginea gândirii filosofice a Renaşterii, în situația în care o mare parte a gândirii moderne a Europei îşi găseşte aici fundamentul.

[19] *Ibidem*, p. 39.
[20] *Ibidem*, p. 36–37.
[21] *Ibidem*, p. 61.
[22] *Ibidem*, p. 62–63.

O nouă perspectivă va aduce generaţia următoare, care a început să activeze în jurul anului 1930, căreia îi aparţine şi Nina Façon; această generaţie produce în cultura română o schimbare care avea să aducă înnoiri profunde, chiar traumatizante, faţă de o tradiţie care continua, în bună parte, direcţii consacrate de cultura noastră dinaintea Primului Război Mondial.

Dacă unii din reprezentaţii acestei generaţii s-au simţit datori să-şi exprime răspicat distanţarea de cei care au fost înaintea lor, mult mai discretă, Nina Façon, rămânând solidară cu generaţia ei, a considerat că polemica este inutilă: studiile ei despre Renaştere şi Umanism apelează la instrumentele filologului modern, străine lui Nicolae Iorga, dar şi la o cercetare atentă a producţiei intelectuale începând cu literatura, dar mergând până la investigarea gândirii filosofice (şi aceasta, în mare parte, străină preocupărilor istoricului), fără a arăta explicit această distanţare. Şi totuşi, lipsa de note polemice se datorează, foarte probabil şi unui alt fapt: marea profesoară a intuit că cele două viziuni nu se contrapun, ci sunt complementare. şi credem cu fermitate că înţelegerea convergentă a Renaşterii îi uneşte, nu îi desparte.

Riassunto

L'intervento presenta i tentativi di Nicolae Iorga di creare la prima sintesi romena sul Rinascimento italiano. Con partenza da due libri scritti intorno al 1920 – *Libri rappresentativi nella vita dell'umanità* (*Cărţi reprezentative în viaţa omenirii*) e *Storia delle letterature romanze, nei loro sviluppi e nei loro legami* (*Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea şi legăturile lor*) – si arriva alla conclusione che lo storico è più interessato alla storia delle mentalità, che crea l'ambiente culturale dell'opera letteraria. Il punto di vista del filologo moderno Nina Façon, sul Rinascimento, fu convergente con quello dello storico.

GIAMBATTISTA VICO ÎN VIZIUNEA NINEI FAÇON

Doina Condrea-Derer[*]

Poate nu este superfluu să amintim că de multe ori Nina Façon relua frecvent, îmbogățind şi nuanțând, subiecte tratate în prealabil. Se poate exemplifica, între altele, cu cel despre raportul dintre intelectuali şi putere: datează din 1946 primul nucleu al volumului publicat două decenii mai târziu, *Intelectualul şi epoca sa*, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală. La fel s-a procedat cu lucrările de istoriografie literară. Prima ediție a cursului universitar *Storia della letteratura italiana*, vol. I–III, a apărut în 1956, *Corso di Storia della letteratura italiana moderna e contemporanea (Dall'ultimo Ottocento fino ai nostri giorni),* în 1972. Între aceste două date se plasează versiunea românească, mult mai concentrată, *Istoria literaturii italiene,* Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1969), destinată publicului larg, nu doar viitorilor specialişti. În toate cazurile, croiala şi expunerea au fost clare, iar metoda pregnant istoristă, prin contextualizarea socioculturală a scriitorilor şi prin surprinderea rețelei de condiționări ale operelor.

Sub presiunea cenzurii, în anii '50, nu au lipsit din paginile Ninei Façon accente sociologizante, ceea ce nu îi miră pe cei care au cunoscut direct sau au studiat perioada din această perspectivă. Pe de altă parte, nu trebuie uitat că interesul pentru istoriografia cu tentă apăsat sociologică marca şi metaliteratura occidentală. Ca atare, linia generală a discursului profesoarei din Bucureşti nu diferea de aceea a unora dintre cei mai apreciați specialişti ai vremii. În *Prefața* la *Istoria literaturii italiene*, aceasta îi cita în 1969 pe Natalino Sapegno (excrocianul deschis noii tendințe) şi pe Giuseppe Petronio.

Şi în cazul lui Giambattista Vico se poate vorbi de reveniri după noi cercetări şi intervale de meditație. În 1968, Nina Façon a publicat în revista de specialitate americană „Forum italicum", *La presenza di G. B. Vico nella cultura* romena[1], un studiu de doar zece pagini, dar exhaustiv: nu a uitat nici o contribuție românească la subiect. Pentru a se documenta, autoarea a pornit ca de atâtea alte ori de la fostul ei profesor, Ramiro Ortiz, care nu îl ocolise pe gânditorul napolitan; după şapte ani de sejur în Bucureşti, el trecuse în revistă ecourile propriei culturi în țara noastră cu lucrarea *Per la storia della cultura italiana in Romania*, Bucureşti, Sfetea, 1916, lucrare retipărită în Italia în 1927. Referindu-se la ea la peste o jumătate de secol, universitara din Bucureşti o considera „şi acum fundamentală"[2].

---

[*] Prof. univ. dr., Facultatea de Limbi Străine, Universitatea din Bucureşti.

[1] Nina Façon, *La presenza di G. B. Vico nella cultura romena*, în „Forum italicum", A. Quartely of Italian Studies, State University of New York at Buffalo, 1968, vol. II, n. 4.

[2] *Ibidem*, p. 563.

RITL, nr. 1–4, p. 283–290, Bucureşti, 2009

Cultura întinsă a acesteia, pregătirea ei filosofică, istorică, alături de cea principală, literară (licența în Filologie modernă o luase în 1931, pe cea în Filosofie în 1932, iar în Istorie în 1935), explică densitatea textului de interes strict documentar din „Forum italicum". Acolo, Nina Façon încadra momentul vichian în funcție de nivelul şi oportunitățile culturale ale românilor de-a lungul timpului.

Deşi din al doilea paragraf al studiului este anticipată concluzia, anume că prezența gânditorului napolitan în cultura română nu a fost dintre cele mai semnificative, fiind vorba de o „istorie scurtă"[3], autoarea nu a desconsiderat nicio pistă pentru a nu scăpa nimic din vedere.

A amintit de coincidențele de vederi ale unor intelectuali români cu ale lui Giambattista Vico explicabile prin faptul că unele din ideile structurante ale teoriei acestuia fuseseră pregătite anticipat, mai mult sau mai puțin explicit, de istoriografia europeană, a unui Montesquieu, de pildă, bine cunoscut prin părțile noastre. Este cazul *istoriei ideal-eterne*, a fluxului şi refluxului evoluției (la un nou nivel), prezente, deşi cu altă terminologie, în *Incrementa atque decrementa Aulae Othomanicae* (1714–1716) a lui Dimitrie Cantemir.

În 1968, pe urmele predecesorilor ei, între care fostul coleg de studii şi de carieră didactică, Edgar Papu[4], de mai multe ori citat, Nina Façon arăta că G.B. Vico ne-a parvenit, ca mulți alți autori străini, pe canalul şi filtrul francez. Michelet tradusese şi comentase *Scienza nuova* în 1827, aşadar la un secol după apariția ultimei versiuni a acesteia în original. Drept care, dacă nu direct, Vico a fost o sursă pentru paşoptiştii noştri care nu puteau ocoli chestiunea sensului istoriei.

Aşa cum făcuseră mai înainte N. Iorga şi I.D. Negulici în „Revista istorică", iar D. Popovici în *Ideologia literară a lui Ion Heliade Rădulescu*, Bucureşti, 1935, italienista din Bucureşti nu a uitat nici de propunerea lui Ion Heliade Rădulescu de a se purcede la traducerea în română a operei napolitanului.

Contrar lui Titu Maiorescu, de acord însă cu Edgar Papu, Nina Façon înclina să creadă că Alexandrescu Urechea cunoscuse în original scrierile napolitanului şi excludea orice dubiu în privința lui Simion Bărnuțiu, licențiat în Drept la Universitatea din Pavia în 1854. La fel, în ceea ce îl privea şi pe Vasile Conta, cel care în *Teoria fatalismului* îl numise pe G.B. Vico „părintele ştiinței istorice".

Lui Bogdan Petriceicu Hasdeu şi lui Nicolae Iorga le-a fost rezervat un spațiu mai mare, având în vedere sporitul lor aport la „soarta" lui Vico în cultura noastră. Din lucrările acestuia din urmă, *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea şi legăturile lor* şi *Un mare gânditor italian despre luptele din sud-estul Europei: Giambattista Vico* sunt reproduse cele mai semnificative pasaje.

Ecouri demne de luat în considerație ale gândirii vichiene a găsit universitara din Bucureşti şi în paginile lui Ştefan Nenițescu privitoare la istoria gândirii (1927)

[3] *Ibidem*, p. 555.

[4] Edgar Papu, şi el student al lui Ramiro Ortiz, a colaborat nu doar la revista fondată de acesta, „Roma", ci şi la continuarea ei, „Studii italiene", a lui Alexandru Marcu, unde a apărut şi studiul *Vico în cultura românească*, S.N., II, 1935, citat de Nina Façon.

şi ale lui Nicolae Bagdasar interesat de curentele filosofiei moderne (1930). Dimitrie Gusti a fost menţionat pentru capitolul anume dedicat napolitanului în primul din cele cinci volume ale *Istoriei filosofiei moderne* (1937–1942) iar Tudor Vianu pentru cele susţinute în *Estetica* sa, publicată tot în interbelic.

Din acelaşi articol din „Forum italicum" aflăm de prima versiune românească a scrierii redactate de G.B. Vico în latină *De nostri temporis studiorum ratione, Despre metoda de studii din timpurile noastre*, Roma–Bucureşti, 1943, datorată Iosefinei Crofciuc, apărută cu o introducere şi note semnate de Vincenzo de Ruvo. Tot acolo, Nina Façon anunţa iminenta apariţie a traducerii integrale în română a fundamentalei *Scienza nuova*. Traducerea, care i se datorează în întregime, a apărut, din motive tipografice, patru ani după aceea[5].

Cu deplin temei, elitista italienistă găsea că oamenii de cultură români nu se mai puteau mulţumi cu o cunoaştere discontinuă, deşi difuză, a unei opere de calibrul ş*tiinţei noi.* Aceştia, găsea ea, conştienţi de defazarea noastră, erau pregătiţi să judece o operă de anvergură. Mai ales că fuseseră depăşite şi dificultăţile lingvistice, cum o dovedeau traducerile din opera lui Hegel. Limba română era de acum matură, flexibilă şi putea răspunde exigenţelor lexicului filosofic de înaltă specializare.

Într-adevăr aşa se prezentau lucrurile la finele deceniului şase al secolului trecut, dar să traduci opera genială, de sute de pagini încâlcit prezentate, cu fraze excesiv de lungi şi greoaie în italiana din primele decenii ale secolului al XVIII-lea nu era o întreprindere la îndemână.

Lectura analitică, obligatorie în cazul transpunerii în altă limbă, i-a permis Ninei Façon nu numai să dea o formă fluentă, inteligibilă de la prima lectură a fiecărei fraze, ci şi să aprofundeze subtilităţile demonstrative ale originalului pe care l-a însoţit cu note proprii, adăugate celor ale lui Fausto Nicolini din 1953. Traducerea *Autobiografiei* vichiene şi a amplului tratat *La scienza nuova*, respectând ediţia Ricciardi, a fost însoţită şi de numeroase pagini de exegeză.

Şi în alte lucrări – unele cu valoare propedeutică – îl prezentase universitara noastră pe Vico, precum *Istoria literaturii italiene,* deja menţionată, *Dicţionarul enciclopedic al literaturii italiene*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982, sau cursurile universitare. Spune ceva despre scara axiologică a autoarei şi numărul de pagini acordat: în general, acesta este egal cu cel rezervat lui Giordano Bruno, Francesco De Sanctis şi Benedetto Croce.

Dar un studiu aprofundat găsim în densele, nu doar numeroasele pagini ale *Studiului introductiv* la volumul *Principiile unei ştiinţe noi cu privire la natura comună a naţiunilor* precedată de *Autobiografie*, Bucureşti, Editura Univers, 1972. În plus, sutelor de pagini traduse le-a adăugat două serii de *Indici* (al ideilor şi al numelor proprii) şi, cum s-a anticipat, mai bine de două sute de pagini de note

[5] Nina Façon, *Studiu introductiv* în vol. *Giambattista Vico, Principiile unei ştiinţe noi cu privire la natura comună a naţiunilor precedată de Autobiografie*. Studiu introductiv, traducere şi indici de Nina Façon. Note de Fausto Nicolini şi Nina Façon, Bucureşti, Editura Univers, 1972.

proprii, juxtapuse celor ale lui Nicolini din ediția italiană. Unele privesc termenul românesc ales, uneori arătându-se că opțiunea fusese urmarea comparării sensurilor preferate de doi traducători francezi şi de unul german. O dovadă exemplară a pregătirii filologice a Ninei Façon şi a metodei de lucru, de data aceasta ca tălmăcitor.

Studiul introductiv a reuşit, aşa cum şi-a propus, să ofere nu atât o prezentare exhaustivă a gândirii filosofului, cât un ghid necesar înțelegerii sale. Era lucrul cel mai urgent, dar şi cel mai dificil de realizat. Se adăuga obstacolul cenzurii şi cel mult mai insidios al autocenzurii, cărora nimeni nu li se putea sustrage în 1972, când a apărut cartea, adică după proletcultistele Teze din iulie 1971. Cu atât mai puțin Nina Façon ce cunoscuse trauma anilor de segregare rasială (când a publicat cu pseudonimele Sorin Ionescu sau Ioana Anin) şi apoi a celor de intransigență comunistă, când asista timorată la epurări, sancționări pe linie de partid, excluderi din facultate etc.

Este singura explicație ce se poate da pentru pasajele din studiul introductiv unde, prin întorsături de frază se afirmă şi nu prea, se susține ceva pentru ca imediat aserțiunile să fie redimensionate ori puse sub semnul întrebării. Pentru a face posibilă publicarea unui gânditor progresist pentru vremea lui, chiar dacă parțial agnostic şi apărător al concepției dualiste, autoarea trebuia din când în când să amintească de metrul materialismului marxist. Se fac chiar referiri la paginile din *Capitalul* lui Karl Marx şi la scrisoare trimisă de acesta în 1962 lui Lassalle pe baza cărora cercetătorul italian Giuseppe Prestipino avansase în 1953, în plin dogmatism european, ipoteza conform căreia Marx şi Friedrich Engels ar fi fost inspirați de *ştiința nouă* a lui Vico în privința teoriei după care omul este creatorul istoriei. Referirile în sine îşi au locul lor – cei doi germani au avut o incontestabilă difuzare –, dar felul în care apar în *Studiul introductiv* în discuție induce ideea că au fost folosite de Nina Façon drept scut sau ca perdea de fum pentru a evita interdicția cenzurii. O confirmă şi fraza seacă, cvasianostă postpusă celui mai liric (*sic*!) şi patetic fragment prin care autoarea elogia avântul gnoseologic şi etic (Giordano Bruno i-ar fi spus *furore eroico*) al lui Vico. Fraza este: „Iată de ce, în lumina materialismului dialectic, premisele *ştiinței noi* se dovedesc a fi limitate…”[6].

Prezentând teoria napolitanului despre religie, pe vremea când în România ateismul era politică de stat, italienista îşi lua măsuri de apărare, insistând că era vorba de religiozitate în sens generic, fără legătură cu apartenența la un cult, cu fidelitatea față de vreunul[7]. Se temea să spună direct că pentru filosoful de care se ocupa religia era: 1) forma inițială, primitivă de cunoaştere la începuturile omenirii şi ca atare izvor de mituri şi poezie; 2) instituție statală cu o utilitate socială precisă, nu doar nelipsită în trecerea de la stadiul preuman la cel uman; 3) sentiment al divinului, *Ehrfurt*.

Tot aşa, reproducând o frază din Erich Auerbach, a amintit că G.B. Vico a putut fi considerat: „creatorul…teoriei despre lupta de clasă în măsura în care aceasta poate fi formulată înainte de apariția capitalismului modern”[8]. Or, ştia prea

[6] *Ibidem*, p. 33.
[7] *Ibidem*, p. 38.
[8] *Ibidem*, p. 43.

bine, ea, specialista în Machiavelli, că acesta o făcuse cu două secole înaintea lui Vico în *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*. Dar nici Auerbach, luat drept pavăză, nu o făcuse.

Substratul prefeței Ninei Façon este însă de inspirație istoristă, ca tot ceea ce scrisese şi înainte de asimilarea forțată a marxismului din postbelicul românesc. Într-adevăr, aici a pornit de la analizarea nivelului cunoştințelor în modernul şi efervescentul Napoli la începutul secolului al XVIII-lea, unde erau curente dezbaterile pe marginea ideilor lui Spinoza şi ale janseniştilor, observându-se oportun confuzia făcută de unii între Descartes şi discipolii lui Copernic. La fel au fost trecute în revistă cercurile intelectuale frecventate de Vico, formate din medici, avocați, preocupați exclusiv de ştiințele exacte de pe poziții care treziseră suspiciunile şi represaliile Tribunalului sfântului oficiu inchizitorial.

Reconstituind faptele, Nina Façon a demonstrat de ce *mastro Tisicuzzus*, recte Vico, îşi mitizase în paginile autobiografice ucenicia intelectuală şi emanciparea de dominantul catezianism. Ea scria (aşa cum se exprimase în prealabil la extrem de densele cursuri pentru studenții de la Secția de Limbă şi Literatură Italiană) despre *mitizare*, şi nu despre *mistificare*, cum mulți ar fi tentați să facă. După ea, „cariera didactică de peste trei decenii [a lui Vico] constituie, cu toate vicisitudinile ei, conținutul stabil al unei existențe expuse îndoitei labilități a împrejurărilor materiale obiective şi a incertitudinilor şi a căutărilor subiective; privit din această ultimă perspectivă, Vico ne apare într-adevăr aşa cum el însuşi se înfățişează în *Autobiografie*, unde înlăturarea sau falsificarea unor fapte surprind doar în primul moment şi se dovedesc în cele din urmă justificate întrucât […] servesc spre a pune în lumină, în schimb, esența acestei vieți; un destin al neadaptării pe care nici un beneficiu material nu a putut să-l înlăture, chiar dacă uneori l-a îmblânzit. Temperamental, Vico era un singuratic”[9].

Cele două fraze finale asupra destinului şi caracterului autorului autobiografiei, şi le va fi spus de multe ori profesoara Nina Façon pentru a se defini pe sine şi propria-i parabolă existențială. Ca şi o alta, prin care *La scienza nuova* este considerată „rezultatul unei ambiții intelectuale, dar şi al unui patos moral şi este de aceea o operă dramatică şi emoționantă…”[10] (*ibidem*).

În privința cartezianismului vremii, aflăm din studiu că era susținut polemic de cei pe care Vico îi frecventa iar într-un prim moment chiar şi de el, pe când absorbise materialismul lucrețian întărit cu cel al lui Gassendi, cum lasă să transpară cantona compusă în tinerețe, *Gli affetti di un disperato*.

Lunga, anevoioasa, adesea contradictoria gestație a noii viziuni a lui Vico a fost reconstituită de universitara din Bucureşti urmărind cronologic scrierile acestuia, mărturie generoasă a clarificării progresive şi a cerbiciei în căutarea unui adevăr, a propriului adevăr. *Biografia lui Caraffa*, de exemplu, lasă să transpară lecturile lui formative în domeniul istoriografic şi al jurisprudenței. Unele pagini

[9] *Ibidem*, p. 33.
[10] *Ibidem.*

revelă importanța conceptelor de autoritate şi de dreptate, operaționale în domeniul dreptului internațional, reluate prin intermediul lui Grotius, chiar dacă napolitanul, bun catolic, îl eticheta drept „eretic".

Demersul major vichian a fost însă prefigurat de *Orazioni inaugurali* (1699–1707), exemplu *de contraria sunt complementa*. Dacă aceste prelegeri, după Giovanni Gentile (în *Studi vichiani*, 1927) poartă pecetea pledoariilor antropocentriste despre demnitatea omului ale lui Pico della Mirandola, pentru Nicola Badaloni pe cea a teoriilor atomiste, iar pentru Antonio Corsano, a polemicilor umaniste, privind stilul, pentru Nina Façon, specialistă în Marsilio Ficino, ele trădează reînnoita – în epocă – deschidere spre platonism, fără a anula însă efectele lecturilor precedente: „Vico nu se va opri la materialism, dar platonismul îi parvine prin filiera Renaşterii şi, grefat pe cunoaşterea anterioară a lui Lucrețiu, el se configurează într-o concepție imanentistă, din care avea să iasă istorismul umanistic al *ştiinței noi"*[11].

Dar preiluministul italian, deşi îi recunoştea omului *vis veri*, putința de a ajunge la adevăr, repeta de acum că demonstrația matematică, metoda deductivă şi cartezianismul nu puteau explica fenomenele fizice întrucât sunt excentrice individului; dată existența lor obiectivă, ele nu i-ar fi accesibile decât creatorului lor, lui Dumnezeu.

Crescânda neîncredere în ştiințele exacte – caz singular în epoca premergătoare optimismului dezinhibat iluminist –, trăgea concluzia Nina Façon, îşi avea originea în reacția celui ce vedea ignorat domeniul umanist; concluzie trasă în temeiul celor expuse în discursul inaugural din 1708, *De nostri temporis studiorum*, al paginilor din 1710, *De antichissima italorum sapientia ex linguae latine originibus eruenda* şi al celor două tratate de succes, grupate sub titlul *De constantia iurisprudentia* (1720–1722); în ele, comparând omul cu supremul Creator, se afirmă într-adevăr că acesta din urmă este cunoaştere, voință, infinită putere iar omul doar aspirație spre nemărginire.

Axioma vichiană concentrată în formula *verum ipsum factum* (cu varianta preferată de Nina Façon *verum et factum convertuntur*), de factură agnostică, de sorginte religioasă, a fost valorificată de ea prin reversul medaliei: în *ştiința nouă* nu este negată posibilitatea de cunoaştere deoarece, cu un „optimism lucid", faptele istorice sunt proiectate „…în sfera fenomenelor subsumabile unor legi pe care omul le poate cunoaşte întrucât tot el este autorul faptelor respective"[12]. Mai mult, prin spiritul său, tratatul ar fi avertizat asupra pericolului reprezentat de iluziile scientismului „susținut în acel răstimp de o concepție mecanicist materialistă…"[13]. Nici nu putea să fie altfel, pentru că în momentul în care „cercetarea se îndrepta insistent spre aceste fenomene [fizice] şi încerca să cunoască legile lor, Vico vedea amenințată, uitată sau neglijată lumea fenomenelor spiritului şi, neglijând lumea materiei, îndrepta efortul de cunoaştere numai spre lumea omului, uitând că ea însăşi este produsul celeilalte"[14].

[11] Nina Façon, *op. cit.,* p. 21.
[12] *Ibidem*, p. 7.
[13] *Ibidem*, p. 27.
[14] *Ibidem.*

Față de finalismul şi teleologia lui J.B. Bossuet expuse în *Discours sur l'histoire universelle* din 1681, viziunea vichiană este considerată de minuțioasa cercetătoare un pas înainte pentru că, prin teoria celor trei vârste ale omenirii, unde totul era circumscris terestrului, a fost reliefată dezvoltarea. În ciuda alternării fluxului şi refluxului istoric, elogiul subiacent adus rațiunii de preiluministul napolitan nu poate fi subevaluat.

Succesul oscilant al gândirii lui G.B. Vico de-a lungul timpului este explicat în acelaşi stufos *Studiu introductiv* apelându-se din nou, prin istorism, la reversul medaliei. Mai ales în perioadele de stagnare, în lipsa motivelor de a nutri un optimism robust, teoria acestuia, ce renunța „la lumea naturii socotind-o incognoscibilă şi prin aceasta chiar ostilă omului […] îngăduia speranțe şi deschidea mirajul absolutului în direcția faptelor spiritului"[15], prin reiterarea antropocentrismului.

Stilul Ninei Façon țintește spre denotativ, spre sensul prim, propriu analizei strânse, dar nu lipsesc fragmentele cu o tonalitate diferită, cu efect de substanță de contrast. Este, de pildă, cazul celui în care îşi imagina reacția contemporanilor lui G.B. Vico (intelectuali cu perucile pudrate, mândri de trecutul îndepărtat, de mitica vârstă de aur) în fața demonstrațiilor irefutabile privind originea animalică a omului. Om devenit ființă socială doar când nu a mai lăsat pradă corbilor defuncții, ci şi-a înmormântat morții, a creat religia, a instaurat căsătoria şi tribunalul, aşadar instituțiile care au marcat trecerea la o condiție radical superioară. Sau, când se întreba cum era „să redai fiorul fecund al misterului din care puteau să iasă adevăruri noi, nebănuite, unor oameni moralmente sceptici, care-şi căutau ultima salvare în ştiințele naturii, singurele în care deocamdată mai puteau să creadă"[16].

Italienista din Bucureşti amintea că *La scienza nuova* nu putuse frâna paşii înainte ai ştiințelor exacte, întărite în Epoca Luminilor, dar în anii amari ai Restaurației de după Revoluția Franceză oferise o consolare „pentru deziluziile încercate în planul realității materiale"[17].

Disecarea conținutului *ştiinței noi* în paginile introductive ale primei (şi până acum a singurei) ediții româneşti a ei nu lasă nimic deoparte din ceea ce trebuia descâlcit, defrişat pentru a o face pe deplin inteligibilă. Înainte de a intra în detaliile fiecăreia din cele cinci mari diviziuni ale operei (diviziuni numite de Vico, conform unei lungi tradiții, *libri*) care reiau aceeaşi materie articulând-o diferit, autoarea a compendiat-o scoțând la iveală întrepătrunderea numeroaselor domenii îmbrățişate: studiul preistoriei omenirii arăta că idilica vârstă de aur a fost în realitate epoca unor zdrahoni rezistenți fizic, fără strop de judecată, *senza ni un raziocinio*; studiul istoriei greco-romane şi orientale, împreună cu al mitologiilor şi al limbilor urmărite diacronic, a dus la descoperirea dreptului natural explicabil prin „natura comună a națiunilor" şi a identității iterului popoarelor indiferent de

[15] Nina Façon, *op. cit.,* p. 28.
[16] *Ibidem*, p. 33.
[17] *Ibidem*.

plasarea lor spaţio-temporală. Prin urmare, cele trei vârste, etape ale cursului urmat de naţiuni, corespund celor străbătute anevoie de om pentru a cunoaşte lumea din jur; iar avântul imanent, *il conatus*, vehicul al raţionalităţii istoriei, favorizează progresul, depăşirea cunoaşterii imaginative din epoca *zeilor*, apoi pe cea a *eroilor* (ce îşi aveau judecata „în vârful suliţei"), pentru a ajunge în cele din urmă la o abordare gândită. Dar fluxul istoric (*il corso*), tot în virtutea unei legi imanente a istoriei – asemenea celei biologice, individuală –, ajungând la apogeu, cedează locul refluxului (*il ricorso*), care se produce însă pe o spirală, reluând, la un nou nivel faţă de cel precedent cursul, drumul *istoriei ideal-eterne*. Toate acestea sunt prezentate sintetic şi cu claritate în studiul introductiv, dar nu folosindu-se termenii de *flux* şi *reflux* pentru *corso* şi *ricorso*, care sunt poate mai puţin greoi decât sintagma aleasă de traducătoare. Este unul din rarele cazuri când se recurge la o perifrază, preferată probabil din dorinţa de a fi cât mai aproape de sensul sugerat de original.

Detalierea succesivă reliefează în studiul introductiv rolul de multiplu precursor al gânditorului preiluminist: în domeniul jurisprudenţei, al filosofiei istoriei (domeniu unde a fost continuat de Herder şi Hegel), al istoriografiei, al ştiinţelor sociale, al lingvisticii şi etimologiei, al etnografiei, al teoriei literare; în acest ultim caz, tratând despre *logica poetică*, Vico se referea la cunoaşterea contaminată de imaginaţie, numită ceva mai târziu de Baumgarten *estetică*.

Important rămâne faptul că Nina Façon le-a oferit românilor, după un efort dintre cele mai angajante şi cronofage, o operă complexă, reprezentativă pentru o întreagă epocă, cea preilumistă, şi le-a făcut familiară figura unui om de ştiinţă grav, dar pasionat, de o aleasă moralitate.

Nu altfel a fost şi ea în cei şaizeci şi cinci de viaţă petrecuţi mai ales într-o solitudine cvasimonahală, consacrată studiului, singurul care îi dădea puterea să reziste, conştiinţa propriei valori şi satisfacţii.

Riassunto

Lo studio passa in rassegna tutti gli scritti dell'italianista romena Nina Façon sul filosofo preillumista napoletano Giambatista Vico, soffermandosi per primo sulle pagine concernenti gli echi del suo pensiero in Romania. Quindi sono messi in risalto i meriti dell'universitaria romena, cui si deve un volume contenente l'*Autobiografia* e *La scienza nuova* da lei tradotte e corredate di dotte note nonché di un ampio saggio introduttivo, puntuale analisi dell'opera e della personalità dell'autore italiano.

„RECURSURI ISTORICE": LA AUTOR, TRADUCĂTOR ŞI INTERPRET

Lorena Păvălan-Stuparu*

Ninei Façon, personalitate complexă a culturii române, îi datorăm, între altele, traducerea şi ampla interpretare a capodoperei gânditorului italian Giambattista Vico, *Principi di scienza nuova d'intorno alla comune natura delle nazioni – Principiile unei ştiinţe noi cu privire la natura comună a naţiunilor* sau *ştiinţa nouă*, în versiunea prescurtată a titlului.

Despre importanţa traducerilor care aduc totodată şi o interpretare în culturile naţionale moderne se poate vorbi nu atât ca despre un lux intelectual, cât mai ales ca despre un act care ajută la naşterea lor, le impulsionează dezvoltarea prin modelele pe care le propun, iar în vremuri de restrişte, de „reîntoarcere a barbariei", contribuie la supravieţuirea şi la renaşterea lor prin actul comunicării ca semn al libertăţii interioare.

Traducerea este totodată un prilej de (re)descoperire a propriei identităţi, căci acest act doar în aparenţă pur filologic, este de fapt un fel de hermeneutică, după aprecierea lui Paul Ricoeur din lucrarea *Despre traducere* (*Sur la traduction*, 2004), unde filosoful francez aplică operaţiei de a transpune dintr-o limbă în alta formula „a construi un comparabil", în măsura în care limba tradusă constituie un „celălalt" în relaţie cu limba în care este tradusă[1].

Comunicarea între limba prezentă (cea a traducătorului) şi aceea absentă încă (a autorului tradus), dar pe cale de a se înfiripa în alte cuvinte, este posibilă datorită aptitudinii sau facultăţii (să spunem, kantian) de a traduce. Posibilitatea traducerii este asigurată de faptul că în ciuda multitudinii limbilor există un singur limbaj, ca mediator necesar între om şi lume. Acest „atú hermeneutic" este totodată rezultatul capacităţii fiinţei umane de a rosti şi de a citi, este dovada unei vieţi dotate cu sens, „lumina naturală" (Domenico Jervolino) graţie căreia un fenomen primeşte vizibilitate în lume[2], una prin care se aruncă punţi comunicative între spaţii şi timpuri diferite.

---

* Dr., cercetător ştiinţific principal gr. III, Institutul de Ştiinţe Politice şi Relaţii Internaţionale al Academiei Române.

[1] Paul Ricoeur, *Despre traducere*, Traducere şi studio introductive de Magda Jeanrenaud, *Postfaţă* de Domenico Jervolino, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 121.

[2] Domenico Jervolino, *Hermeneutică şi traducere. Celălalt, străinul, oaspetele*, în Paul Ricoeur, *Despre traducere*, ediţia citată, p. 139.

RITL, nr. 1–4, p. 291–301, Bucureşti, 2009

În eseul *Discurs şi comunicare* (*Discours et communication*, 1971), Paul Ricoeur avansează opinia potrivit căreia ceea ce se numeşte comunicare intersubiectivă reprezintă pentru ştiinţele limbajului un fapt dat, iar filosofia trebuie să construiască cu grijă, pornind de la actul interogaţiei (un fel de „suspendare" fenomenologică după Domenico Jervolino) privitor la scopul comunicării, adică asupra semnificaţiei şi a nivelurilor sale – sensul şi referinţa, actele lingvistice, finalităţile noetice, partea intenţională a vieţii[3].

Această chestiune de factură mai curând fenomenologică decât pur filologică sau semiologică este abordată de Nina Façon în studiul introductiv la *Principiile unei ştiinţe noi cu privire la natura comună a naţiunilor* cu experienţa proprie filologului, cercetătorului, istoricului şi teoreticianului literaturii italiene, avizat să constate în cunoştinţă de cauză: „Vico este un precursor al gândirii epocii romantice, dar este, mai mult decât atât, unul dintre gânditorii care, considerându-l pe om drept creator al istoriei, au afirmat despre ei esenţialul şi ca atare au răspuns dinainte scepticismului sau neliniştilor existenţiale care aveau să tulbure generaţiile următoare". Astfel, „lectura *ştiinţei noi* oferă cititorului de azi tocmai această bucurie în hăţişul de erudiţie al operei monumentale în care istoria religiilor şi aceea a instituţiilor juridice se susţin reciproc pentru a dovedi mersul ascendent al omului de-a lungul celor trei vârste". Chiar dacă „în tezele naive privitoare la fenomene ale naturii sau la procese fiziologice, sau în argumentele istorice extrase din etimologii îndoielnice şi forţate, cititorul de azi nu găseşte întotdeauna mulţumire şi uneori i se pare că are în faţă o istorie fantastică a omenirii pe care este gata să o respingă", „exemplele naive sau argumentările forţate rămân secundare faţă de orizonturile care se deschid cititorului". De aceea „Vico se dovedeşte a fi un scriitor mare atunci când, în ciuda frazei stilistic greoaie, izbuteşte să facă vie pentru noi istoria dramatică a omenirii, de la stadiul animalităţii la cel al civilizaţiei. Între filosofi, el este un scriitor obscur: fraza este de construcţie latină şi vocabularul este savant prin împrumuturile din aceeaşi limbă; obscuritatea lui este de natură stilistică, indicând o mare bogăţie de idei care se lasă ordonată doar în structuri complexe, întrerupte de lungi enclave explicative; nu este obscuritate de gândire, ezitare în idei sau incertitudine privind adevărurile formulate: ca şi Bruno, Vico este pe deplin convins de adevărul filosofiei lui şi nu renunţă la niciuna din tezele ei, oricât de îndrăzneţe, deşi ştie că rămâne neînţeles celor mai mulţi. Singurătatea îl izolează de contemporani pe măsură ce gândirea lui se constituie într-o concepţie şi dobândeşte sensul nu numai intelectual, dar şi etic al unui *Weltanschauung*"[4].

[3] *Ibidem*, p. 150.

[4] Nina Facçon, *Giambattista Vico (1668–1774), Studiu introductiv*, în Giambattista Vico, *Principiile unei ştiinţe noi cu privire la natura comună a naţiunilor,* precedată de *Autobiografie*, Studiu introductive, traducere şi indici de Nina Façon, Note de Fausto Nicolini şi Nina Façon, Bucureşti, Editura Univers, 1972, p. 45.

În această voluminoasă lucrare (traducerea românească, împreună cu autobiografia şi notele explicative însumează 823 de pagini de format mare) cu „lungi enclave explicative" în care ni se transmite o gândire „gravă şi avântată în acelaşi timp", meritul incontestabil al autorului, accentuat de traducător şi interpret – este acela de a fi separat ştiinţele istorice sau ale spiritului de ştiinţele naturii, „indicând posibilitatea atingerii adevărului numai în cele dintâi, în care *verum et factum convertuntur*". Această descoperire avea să fie valorificată, în stiluri proprii, de gânditori aparţinând unor curente şi epoci diferite, precum Hamann, Herder, Hegel, Marx, Michelet, Comte, Coleridge, Sorel, Croce, Isaiah Berlin, Collingwood, Gadamer, Habermas[5]. La nivelul acestor ştiinţe ale spiritului, Vico studiază dezvoltarea legică a istoriei „şi în cuprinsul ei vede prezente şi active, deocamdată ca modalităţi de cunoaştere, fantasia creatoare şi raţionamentul care mânuieşte argumentele filosofiei". Pentru filosoful italian, lumea arhaică este vârsta copilăriei umanităţii, a zeilor şi a eroilor, „caracterele ei regăsindu-se în filogenia care repetă ontogenia". Încă din titlu Vico îşi afirmă preocuparea pentru metodă, „*ştiinţa nouă* fiind în bună parte metoda istorică a ştiinţelor spiritului". Apoi, în Cartea întâi este prezentat modul de a concepe şi maniera de a scrie istoria pe care şi le asumă autorul, aplicându-le obiectului numit „istoria omenirii". Prin *Adnotările* la *Tabelul cronologic* sunt stabilite corespondenţele şi echivalenţele dintre istoriile particulare ale popoarelor Antichităţii, *ştiinţei noi* revenindu-i sarcina de a sesiza, având ca deviză maxima *verum et factum convertuntur,* „legitatea internă sau principiul imanent şi unitar al dezvoltării lor"[6].

În calitate de creator al faptelor de civilizaţie şi cultură omul se poate apropia de adevăr printr-o cunoaştere specială, de tip filosofic, pornind de la argumente istorice şi meditând asupra a ceea ce este universal uman, iar „«ştiinţa nouă» cuprinde(…) elementele preţioase ale unei metode de cercetare pentru care multiplicarea şi varietatea faptelor istoriei sunt subsumabile unor legi valabile oricând şi oriunde în lumea oamenilor, pentru că «natura naţiunilor» este pretutindeni aceeaşi şi dezvoltarea acestora trebuie să se desfăşoare în cicluri repetabile mereu aceleaşi; nevoile materiale ale oamenilor, lupta de clasă şi revoluţiile apar aşadar la Vico drept factori determinanţi ai istoriei atât în Antichitatea păgână, cât şi în «barbaria reîntoarsă» a Evului Mediu. Limitând domeniul cognoscibilului, Vico propunea premisele unei metode de cercetare pentru care istoria, fiind opera exclusivă a oamenilor, îşi are cauzele şi efectele numai în lumea acestora. Eliberată de obligaţia unei finalităţi transcendente şi redusă la planul umanităţii şi al dezvoltării ei legice imanente, istoria devine, o dată cu Vico, o ştiinţă laică destinată a descoperi progresele «demnităţii umane»"[7]. Este

[5] Cf. Bogdan Mihai Popescu, *Giambattista Vico (1688–1774), „Principiile unei ştiinţe noi cu privire la natura comună a naţiunilor (1744)"*, în *Enciclopedia operelor fundamentale ale filosofiei politice moderne*, Bucureşti, Editura Institutului de Teorie Socială, 2001, p. 208–209.

[6] Nina Façon, *op. cit.*, p. 35.

[7] *Ibidem*, p. 34.

una dintre modalităţile cele mai elegante de a descrie corpul hermeneutic pe care îl formează istoria şi filosofia, iluminându-se reciproc.

De asemenea, demnă de consemnat analitic şi admirativ, este, după Nina Façon, „teoria lui Vico despre limbaj, creaţie spontană şi nu convenţională a omului" indusă de filosof prin studierea vieţuirii în istorie, precum şi viziunea asupra mitului care nu mai este privit ca „o poveste fantastică arbitrar sau programatic alcătuită pentru a plăcea sau pentru a ascunde un adevăr de necomunicat celor mulţi, ci o creaţie spontană, exprimând în termeni poetici adevăruri despre lume care nu pot fi încă obiectul comunicării raţionale"[8], concepţie foarte modernă, anticipând antropologia religioasă inaugurată de Mircea Eliade potrivit căreia mitul apare ca ontologie exemplară şi istorie sacră, asumare gnoseologică a condiţiei umane şi atitudine existenţială.

Pe de altă parte, „separând poezia de filosofie, Vico oferea contemporanilor săi criteriul de identificare a poeziei". Aceasta, ca „limbaj născut din fantasie şi făcut din imagini, pre- sau araţional", deşi îşi păstrează valoarea de cunoaştere, „interesează sau place nu prin adevărul pe care-l comunică, ci prin emoţia pe care o provoacă în actul comunicării". Descoperindu-l pe „adevăratul Homer" şi privindu-l pe Dante ca pe un Homer al Evului Mediu, al celei de „a doua barbarii", filosoful italian decelează conţinutul de adevăr istoric din poemele lor, iar *Divina comedie* este în acelaşi timp „istoria timpurilor barbare ale Italiei" şi un „exemplu de sublimă poezie". Calitatea poetică şi „sublimul" rezultă nu numai din fantezie, imagini şi metafore, dar şi din considerente de ordin moral: „înălţime a spiritului care nu se preocupă de altceva decât de glorie şi nemurire…; spirit pătruns de virtuţi publice şi mari, şi mai ales de mărinimie şi dreptate", categorie ce îşi subordonează figuri de stil în care se regăseşte funcţia pedagogică a istoriei, aceea de a oferi modele exemplare, îndeplinind un evident rol instructiv. Chiar dacă poezia, „fie că e vorba de ciclul iniţial, care l-a dat pe Homer, fie că e vorba de revenirea lui, când *la barbarie ricorsa* l-a dat pe Dante", rămâne „limbaj al vârstei barbarice", aceasta nu exprimă un primitivism rebarbativ, cât o mai curând dezirabilă inocenţă „a omului care vorbea poetic, pentru care poezia era comunicare cotidiană". Această „poezie sublimă" vehiculează un limbaj pre-raţional în care ignoranţa este salvată de inocenţa preferabilă raţionalităţii primejdioase a vârstei a treia, iar în elogiul poeziei, observă Nina Façon, „Vico lasă să se întrevadă o anumită nostalgie faţă de inocenţa primitivă, care contrastează cu imaginea umanităţii fruste, născocitoare de zei şi de eroi"[9].

Căci, putem continua, rămâne încă „ofertantă" pentru filosofie sensibilitatea umană arhaică, aceea expusă de Vico în Cartea a doua a tratatului său, unde înţelepciunea poetică este înţeleasă drept totalitate a „cunoaşterii fantastice" graţie căreia omenirea din timpurile străvechi gândeşte prin mituri, „ficţiuni în care relaţiile

[8] *Ibidem*, p. 44.
[9] *Ibidem*, p. 41–42.

cauzale obiective sunt transfigurate potrivit «logicii poetice»". Vico datează începutul istoriei omenirii după potopul biblic, ceea ce înseamnă că acceptă, într-o primă instanță, *Cartea genezei* şi creația omului de către Dumnezeu, considerând intrarea în istorie ca umană, echivalentă cu un cataclism al naturii şi cu o cădere: „degradarea omului este consecința rătăcirilor lui pe un pământ cuprins de ape, până când, în procesul fizic natural, de evaporare a acelor suprafețe lichide şi de producere a meteorilor, tunetul, care răsună neaşteptat în văzduh, provoacă prima luare de conştiință a acelor ființe până atunci ca şi *scufundate în trupul lor* (s.m.); păcatul originar apasă asupra descendenților şi potopul îi pedepseşte reducându-i la starea fiarelor rătăcitoare; fulgerul(…) este fenomenul natural care prin spaima pe care o provoacă repune în acțiune scânteia lor de umanitate". Din această spaimă apare „ideea divinului" ce ar defini prima vârstă a omenirii, „vârsta zeilor" în care îşi află originea şi conştiința de sine a omului ca altceva decât celelalte lucruri din lume. Această explicație a religiosului care falsifică întrucâtva imaginea spiritualității umane, nu este totuşi lipsită de farmec literar şi, de altfel, este formulată în termenii aceleiaşi apologii a liricului şi epicului înfrățite: „acei oameni primitivi care sunt uriaşii, «polifemii» lui Homer, inventă divinitățile corespunzătoare fenomenelor naturii, altfel inexplicabile pentru ei. Metafizica şi logica acestor oameni Vico le numeşte poetice, pentru că însăşi comunicarea lor prin graiul articulat foloseşte figurile poetice; (…) vârstă a zeilor în planul concepției de cosmologie, vârstă a poeziei în planul epistemologiei, această vârstă primă a omenirii ajunge, în cronologia lui Vico, până la omenirea zugrăvită în poemele homerice". În această lume „ce gândea în poezii", să spunem, în cuvintele poetului național, la nivel social „instituția căsătoriei constituie primul semn al umanității", iar această noțiune este sinonimă cu aceea de civilizație sau stare umană. Constituirea oamenilor în societate este numită, foarte inspirat, „economie poetică" (aşa cum se cuvine unor ființe abia ieşite la suprafață după „scufundarea în trup") şi este strâns legată de familia guvernată de tată, din care derivă „clasele sociale", potrivit schemei binecunoscute şi însuşite de elevi încă din clasele primare, fără a şti că aceasta s-ar putea revendica de la un filosof italian aflat la confluența renascentismului cu modernitatea: familiile deja constituite şi aşezate pe un pământ formează patriciatul care-i subordonează pe „rătăcitori" (plebei) cărora le dau adăpost. Sub acest unghi este înfățişată istoria antică a grecilor şi a romanilor, „începuturile lor fiind totodată începuturile vârstei a doua, aceea a eroilor"[10]. În consecință, Cartea a doua tratează istoria omenirii identificând „natura comună a națiunilor", aşa cum apare ea în felul gândirii şi al comunicării prin semne şi simboluri.

Cartea a treia revine asupra caracterelor societății din perioada eroilor, reflectate în poemele homerice.

[10] *Ibidem*, p. 36.

În cartea a patra, vorbind de la bun început „despre drumul în cerc pe care-l urmează mersul naţiunilor", Vico îşi expune concepţia de filosofie a istoriei, iar această sistematizare este menită să evidenţieze unitatea speciei umane, privită din punct de vedere fenomenologic, cum arătam la început: "Se va vedea că această istorie ideală şi eternă este guvernată de cauze şi efecte care se succed într-o ordine constantă şi neîntreruptă, în care naţiunile manifestă succesiv trei feluri de naturi; iar din aceste trei naturi s-au născut trei feluri de moravuri; din acestea, trei feluri de drepturi naturale ale popoarelor, iar ca urmare a acestor drepturi, s-au orânduit trei feluri de state civile sau republici; iar pentru ca oamenii, ajunşi a trăi într-o societate civilizată, să-şi poată comunica între ei cele trei feluri de lucruri mai sus arătate, cele mai de seamă realizate de ei, s-au format trei specii de limbi şi tot atâtea feluri de caractere alfabetice; în fine, pentru a le justifica, au apărut trei feluri de jurisprudenţe sprijinite pe trei feluri de autorităţi şi pe tot atâtea feluri de argumente în tot atâtea feluri de judecăţi; aceste trei feluri de jurisprudenţe s-au aplicat de-a lungul a trei categorii de timpuri pe care naţiunile le străbat de-a lungul întregului curs al vieţii lor. Aceste trei unităţi speciale, împreună cu multe altele pe care ele le implică şi care vor fi de asemenea enumerate în Cartea de faţă, îşi găsesc încheierea, toate laolaltă, într-o unitate generală care este unitatea religiei, afirmând existenţa unei divinităţi providente, unitate care este la rândul ei unitatea spiritului, aceea care dinăuntru dă formă şi totodată dă viaţă lumii acesteia a naţiunilor"[11].

După cum lesne se poate observa, în cuvintele autorului însuşi, „cursul" naţiunilor se află sub puterea geometrică şi mistică a numărului trei, căci el este desfăşurat de-a lungul celor trei vârste, a zeilor, a eroilor şi a oamenilor, „cu formele corelative lor de moravuri şi instituţii juridice şi politice", traduce interpreta, ceea ce implică „o istorie a «cursului» conştiinţei umane sau al progresului ei, întrucât dezvoltarea «judecăţilor» de la dueluri la războaie juste, sau de la republici aristocratice la monarhie înseamnă progres în măsura în care înseamnă confirmare continuă a dreptului natural al oamenilor"[12].

În Cartea a cincia a *ştiinţei noi* este prezentată teoria ciclică a lui Vico, privind „repetarea sau revenirea fiecăreia din cele trei vârste într-un *ricorso* care înseamnă reîntoarcerea la graiuri, la legiuiri şi norme morale ale *cursului* originar". Un *curs (corso)* înseamnă, din punctul de vedere al autorului, un ciclu de dezvoltare a umanităţii alcătuit din cele trei vârste la un loc, iar un *recurs (ricorso)* constă în repetarea lui, înt-o revenire a întregului ciclu, altfel spus, potrivit traducătoarei şi a interpretei „o reîntoarcere a omenirii, care a atins vârsta a treia, a raţiunii, la vârsta ei primară, a zeilor şi a eroilor". Până la data scrierii operei sale, Vico recunoaşte un singur *ricorso* în istoria vie a omenirii, „iar acesta pare a fi limitat pentru el la repetarea numai a vârstei a doua". Evul Mediu este văzut drept

[11] Giambattista Vico, *Principiile unei ştiinţe noi cu privire la natura comună a naţiunilor*, precedată de *Autobiografie*, Studiu introductiv, traducere şi indici de Nina Façon, note de Fausto Nicolini şi Nina Façon, Bucureşti, Editura Univers, 1972, p. 451.

[12] Nina Façon, *op. cit.*, p. 36.

„reîntoarcerea istoriei barbare primitive", (vârsta zeilor şi a eroilor), iar coincidenţele şi paralelismul ce pot fi stabilite între Antichitatea romană primitivă şi Evul Mediu „nu diferenţiază precis primele două vârste, căci limbajul figurat al blazoanelor este definit prin corespondenţa lui cu scrierea hieroglifică". Cele două vârste stând deopotrivă sub semnul cunoaşterii „fantastice" sunt unitare şi „se opun împreună vârstei a treia, a raţiunii", iar *cursul* naţiunilor trece prin „aceste două vârste bine diferenţiate, a fantasiei sau poeziei, şi a raţiunii sau filosofiei"[13].

Concepţia asupra „vârstei raţiunii sau a oamenilor" poate fi citită în prezentarea istoriei social-politice şi juridice (în special partea consacrată Dreptului universal) unde Vico, pornind de la tratarea Antichităţii şi trecând prin Evul Mediu ajunge în istoria contemporană lui definind-o „drept termen final al dezvoltării legice a istoriei, de la republica aristocratică la monarhiile contemporane". Filosoful şi istoriograful italian acordă un spaţiu privilegiat în lucrarea sa, începuturilor statului roman şi istoriei Atenei, compară dreptul roman cu cel feudal, pentru a ajunge la generalităţi: „Istoria tuturor popoarelor începe prin crearea statelor aristocratice, şi numai lupta de clasă izbuteşte să impună guvernarea populară. Legile istoriei fiind aceleaşi pretutindeni, echivalenţa dintre epoci înseamnă egalitatea etapei atinse în dezvoltarea istorică conformă unei aceleiaşi legi; exemplul Legii celor XII Table, pe care Vico o arată ca fiind o lege romană, şi nu împrumutată de la atenieni, revine de mai multe ori drept exemplul cel mai ilustrativ pentru aceste idei: asemănarea dintre legile romane şi legile Atenei dovedeşte «natura comună a tuturor naţiunilor» şi implicit identitatea ciclurilor istorice pe care ele le parcurg"[14]. Dar aplecarea asupra Legii celor XII Table este de natură să mai arate şi faptul că în istoriografie Vico este printre primii preocupaţi de detaliu, după cum se va vedea mai jos, potrivit cercetărilor istoriografice actuale.

Evului Mediu ca „barbarie reîntoarsă" îi revine rolul de exemplu capabil să susţină doctrina *recursurilor* istorice. Totuşi, în termeni de vârstă a inocenţei poetice, a zeilor şi a eroilor, „reîntoarcerea barbariei" nu ar fi chiar o catastrofă. În plus, istoria promovată în secolul XX de *Annales d'histoire sociale* ca „istorie a vieţii cotidiene", „istorie a structurilor", „istorie a mentalităţilor", „istorie a duratelor lungi", „istorie serială" opune istoriei globalizate mecanicist o perspectivă asupra Evului Mediu în care micile istorii private păstrate în amintiri şi documente revelează un simţ al istoriei şi-o „încăpăţânare" de-a continua civilizaţia fără de care saltul renascentist nu ar fi fost posibil. În fapt, după ce naţiunile şi-au încheiat *cursul*, recăderea într-o formă de barbarie mai periculoasă decât aceea primitivă „se realizează mai degrabă acolo unde apar rupturi în sânul societăţii alimentate şi de egoisme individuale disolutive cărora nu li se găseşte remediul"[15], iar acest fenomen însoţeşte decadenţa culturilor.

[13] *Ibidem*, p. 37.
[14] Nina Façon, *op. cit.*, p. 42.
[15] Cf. Bogdan Mihai Popescu, *op. cit.*, p. 205–206.

Prudența traducătoarei şi interpretei în prezentarea concluziei, intitulată de autor „Despre o republică naturală eternă care, ca cea mai bună posibilă în fiecare aspect al ei, a fost orânduită de divina providență", este în măsură să sugereze dificultatea de-a aduce la lumina tiparului o operă din care Dumnezeu nu este absent, în condițiile cenzurii atee. Încheierea operei, îndrăzneşte totuşi traducătoarea, „ne obligă să lămurim un concept fundamental, providența divină ca lege de dezvoltare a lumii", căci într-o astfel de apologie se constituie aceasta. „În conceptul de providență, Vico porneşte de la obligația de conformism, dar ajunge la un conținut anticonformist; consideră că ciclul istoric semnifică voința tutelară a unui Dumnezeu, adică a unei inteligențe supreme directoare; dar o arată ca acționând dinăuntrul istoriei, ca lege internă a acesteia. În concepția religioasă, providența acționează din afară, Dumnezeu fiind transcendent față de creația sa şi implicit față de omenire; la Vico, providența «ordonează» sau «orânduieşte» desfăşurarea istoriei, dar această acțiune se exercită dinăuntru în afară: istoria manifestă, în dezvoltarea legică a celor trei vârste care-i alcătuiesc ciclul, *il corso*, o legitate internă pe care, cu un cuvânt împrumutat din religie, Vico o numeşte «providență divină»". Deşi *cursul* istoriei se află sub semnul Treimii a cărei extracție creştină este evidentă, ca legitate internă „«providența» lui Vico este un factor imanent şi laic" care permite progresul cursului istoric al omenirii „sau, în limbaj religios, capacitatea de mântuire sub călăuza prevenitoare a lui Dumnezeu". Altfel spus, fie şi dintr-o perspectivă deterministă, omul este „destinat" ființei istorice ce se poate salva, prin dimensiunea spirituală a umanității sale, în chiar orizontul istoriei. Aşa-zisul „conținut laic" al noțiunii de providență „confirmă semnificația umanistă a gândirii pe care o expune: străduința care se efectuează de-a lungul ciclului complet al celor trei vârste, acel *conatus* de izvor spinozian, coborât aici la dimensiunile şi semnificațiile înaintării progresive a omenirii, constituie nucleul umanist al acestei concepții de filosofie a istoriei"[16].

Autoarea studiului introductiv accentuează faptul că tezele lui Vico au marcat începutul existenței ştiințelor spiritului ca ştiințe particulare şi la aceasta a contribuit în primul rând concepția lui despre originea limbilor şi a poeziei, cât şi considerarea miturilor, pentru prima oară, ca modalități de cunoaştere, şi nu ca „plăcute poveşti" recomandate în tratatele de retorică drept izvoare de inspirație poetică: „ceea ce la început poeții au simțit, filosofii, după aceea, au înțeles, aşa cum se vede în înțelepciunea rațională; aşa încât se poate spune că cei dintâi, poeții, au fost simțirea iar ceilalți, filosofii, au fost intelectul neamului omenesc"[17], o spune însuşi gânditorul napolitan în „Prolegomenele" la Cartea a doua.

„Ştiința nouă", pe acest fond, prin chiar stilul ei ambiguu, ni se va revela deopotrivă ca traducere filosofică a intuiției poetice a adevărului şi ca interpretare rațională a sensului dovezilor istorice. Legat totuşi de abuzurile de traducere şi

[16] Nina Façon*, op. cit.*, p. 37.
[17] Giambattista Vico, *op. cit.*, p. 224.

interpretare a operei lui Vico, Arnoldo Momigliano povesteşte o anecdotă celebră: atunci când Gaetano Salvemini a aflat, la Harvard, că în curând trebuie să apară o traducere completă a *ştiinţei noi*, entuziasmul lui a fost fără margini. „Nimic n-o să mai rămână din Vico", ar fi spus el: „L'Inglese è una lingua onesta. Di Vico non rimarrà nulla". Era protestul unui pozitivist italian, explică Momigliano, împotriva modului în care tradiţia idealistă italiană utilizase, adesea abuziv, numele lui Vico. Dar Vico, remarcă Arnoldo Momigliano, „a supravieţuit chiar traducătorilor englezi, aşa cum a supravieţuit interpreţilor săi idealişti" şi ca „unul dintre rarele spirite cu adevărat mari care s-a dedicat istoriei, el scapă încă propriilor istorici". Căci prima dificultate ar fi aceea de a stabili momentul istoric exact în care poate fi localizat[18]. La începutul secolului al XVIII-lea, este de părere istoricul italian contemporan, singularitatea lui Giambattista Vico poate fi comparată cu aceea a lui Baruch Spinoza. Dacă acesta din urmă „şi-a construit izolarea negând distincţia tradiţională între istoria sacră şi istoria profană, negând, prin aceasta, adevărul iudaismului şi al creştinismului", autorul *ştiinţei noi* a încercat să restaureze distincţia între evrei şi păgâni, pe baze pe care aproape nimeni nu era pregătit să le admită la începutul secolului al XVIII-lea: „În fapt este vorba despre a recunoaşte existenţa celor Douăsprezece Table şi lui Homer, o autoritate privitoare la originile umanităţii similară cu aceea de care se bucura Biblia începând cu victoria creştinismului"[19]. Prin atenţia acordată celor Douăsprezece Table, într-un mediu istoriografic interesat mai curând de valoarea instructivă a istoriei în general, Vico inovează această ştiinţă, arătând preocuparea pentru „amănunte" care vin din trecut. Comentând interpretarea pe care o propune Vico epocii arhaice a Romei, Momigliano descoperă, de exemplu, în „clauza misterioasă" a celor Douăsprezece Table, relativă la *forctes sanates,* reprezentarea unei noi legi agrare[20].

De-o parte respectul pentru faptul istoric, pentru dovada empirică păstrată, de alta pentru ecoul „duratelor lungi" ce se perpetuează la nivelul mentalităţilor şi al imaginarului. Cele cinci Cărţi care alcătuiesc *ştiinţa nouă*, constată Nina Façon, sistematizează materia urmărind „convergenţa dovezilor de ordin istoric, al istoriei cunoaşterii şi al istoriei civilizaţiei, spre concluzia enunţată în titlu, şi anume «natura comună a tuturor naţiunilor» sau unitatea esenţială a istoriilor lor particulare"[21]. Este o remarcă foarte importantă a traducătoarei, prin care atrage atenţia asupra felului în care, graţie metodei *ştiinţei noi*, istoriile particulare se armonizează în istoria totală. Căci prin scrierea asupra Dreptului universal, „cartezianismul, care marcase un moment de frunte în mişcarea intelectuală a Neapolului, este definit în limitele lui care sunt cele ale ştiinţelor matematice, ale

[18] Arnoldo Momigliano, *Problèmes d'historiographie ancienne et moderne*, traduit de l'anglais et de l'italien par Alain Tachet, Évelyne Cohen, Lous Évrard et Antoine Malamoud, Paris, Gallimard, 1983, p. 294.

[19] *Ibidem*, p. 295.

[20] *Ibidem*, p. 312.

[21] *Ibidem*, p. 35.

fizicii şi ale mecanicii". Dar „Vico îşi propune să restaureze lumea spiritului şi să reabiliteze metafizica" şi din acest motiv concepe *ştiinţa nouă*, „operă a unei metode şi aplicaţiei ei, metoda istorică şi filosofia istoriei, disciplină de studiu în care «naţiunile» sunt considerate în «natura lor», care le este comună tuturor, şi în legile imanente dezvoltării lor de-a lungul unor cicluri, sau *corsi*, care sunt repetabile, constituind ca atare revenirile celor anterioare, *i ricorsi*"[22].

Dacă Momigliano se plângea de un abuz de interpretare idealistă, în anii în care era tradusă în limba română opera napolitanului, era obligatoriu un abuz de interpretare materialistă. Cu minime concesii, aproprierea critică a Ninei Façon prin amănunţitul studiu introductiv de 45 de pagini mari şi tipărite la corp foarte mic – a reuşit să evite distorsionarea sensului *ştiinţei noi*, eludând retorica aşa-zis marxistă. Considerându-şi studiul introductiv „nu atât expunerea exhaustivă a gândirii filosofului, cât îndreptarul necesar înţelegerii ei", Nina Façon este de părere totodată că *ştiinţa nouă* este „mai mult decât un sistem filosofic încheiat, o operă prin excelenţă deschisă, o ipoteză de lucru, o sumă de idei organic structurate şi propunând cititorului o metodă de gândire care, pornind de la epistemologie şi ajungând la etică şi politică, cuprinde perspectiva unei concepţii complete despre civilizaţie şi cultură, despre geneza şi legile dezvoltării lor". Fără îndoială că pe lângă toate acestea, Vico însuşi va fi făcut un exerciţiu de imaginaţie în *ştiinţa nouă*, deplasându-se în trecut şi revenind în prezent pentru a scrie un tratat despre continuităţile şi discontinuităţile umanităţii. Cât priveşte viitorul, acesta stă sub aceeaşi legi totodată internă şi providenţială a *cursului* şi *recursului*.

Cred că din această constatare bazată pe o atât de complexă cunoaştere s-a ivit şi nevoia unei ştiinţe noi, capabilă să reunească mai multe orizonturi de aşteptare, într-o Italie care, „înainte de a fi părăsit scolastica şi fără a participa direct şi declarat la întemeierea filosofiei moderne", îi poate intui, prin Vico, pe Bacon şi pe Descartes (în epistemologie), pe Grotius şi pe Montesquieu (în filosofia dreptului), pe Kant în problematica frumosului şi proiectează o filosofie a culturii care-l precede pe Herder şi generaţia marilor gânditori ai epocii romantice[23]. Prin aceste observaţii de ansamblu traducătoarea îl încadrează pe Vico într-o strălucită serie începătoare a filosofiei moderne, întrucât filosoful italian are un sistem şi o metodă proprii.

Dincolo de orice interpretare, rămâne însă opera tradusă care-şi aşteaptă încă cititorii şi comentatorii pasionaţi, ca izvor continuu de bucurie intelectuală, şi pentru aceasta nu-i vom putea mulţumi niciodată îndeajuns Ninei Façon. A aduce pe lume (prin recurs la traducere şi interpretare pentru a recompune civilizaţia din interiorul căreia scria autorul) versiunea românească a acestei opere monumentale, într-un timp în care nu numai zeii şi eroii morţi sau ucişi, dar nici oamenii nu se simţeau prea bine, presupune deopotrivă competenţă profesională, acribie, efort şi

[22] Nina Façon*, op. cit.*, p. 31.
[23] *Ibidem*, p. 7.

dăruire – virtuți de care numai marile spirite sunt capabile. Iar lucrarea este cu atât mai utilă acum, când situația pare şi mai rea în cultură: într-un mod paradoxal, societatea ce-şi revendica proiectul de la materialismul dialectic şi istoric era mai idealistă şi mai respectuoasă cu lucrurile ce-i depăşeau înțelegerea. şi abia acum, când națiunile şi-au încheiat un *curs* ascendent, istoria pare a se reîntoarce la o jalnică barbarie: a „zeilor” şi „eroilor” fără nimic divin şi eroic în ei, prefigurând nu un progres, ci o mutație de proporții a speciei umane. Iar recursul la o astfel de carte, semn al rezistenței prin cultură la vremea traducerii ei în româneşte, devine un semnal de alarmă.

Riassunto

Il testo è un omaggio all'uomo di lettere Nina Façon e un gesto di riconoscenza per la fedele traduzione romena, insieme alla dettagliata interpretazione, del capolavoro di Giambattista Vico, *Principi di scienza nuova d'intorno alla comune natura delle nazioni*. L'appello al peso semantico della coppia concettuale *corsi-ricorsi*, una nozione fondamentale nella filosofia della storia creata da Vico, ci permette di insistere sulla novità del metodo e sull'originalità di visione del pensatore italiano, nonché di sottolineare l'importanza delle traduzioni alla nascita, alla sopravvivenza e alla rinascita delle culture moderne.

NINA FAÇON – TEME LINGVISTICE

Coman Lupu[*]

Pentru un umanist, cu o autoritate unanim recunoscută în domeniul filosofiei şi al criticii sau istoriei literare, faptul că se implică şi în cercetarea lingvistică, cu aceeaşi competenţă şi cu o constantă responsabilitate, nu poate trece neobservat. Profesoara Nina Façon este, printre multe altele, şi autoarea a două importante lucrări de lingvistică diacronică, elaborate din dorinţa de a pune la dispoziţia studenţilor săi două instrumente fundamentale pentru formarea lor profesională, ca italienişti.

Aceste lucrări sunt, în ordinea cronologică a apariţiei lor, o *Grammatica storica della lingua italiana* (I – 1963, II – 1964) şi un *Corso di storia della lingua italiana* (I–II, 1971), ambele publicate de Editura Universităţii din Bucureşti.

Grammatica storica a fost concepută şi publicată în două volume. Primul, *Parte I. La fonetica* (1963), are două capitole substanţiale, însoţite de câteva secţiuni auxiliare: *Introduzione, La fonetica storica della lingua italiana, Nozioni di grafia storica italiana* şi o *Bibliografia* formată din 33 de titluri. În *Introduzione*, autoarea defineşte conceptul de *gramatică istorică* prin raportare la *istoria limbii* şi la alte tipuri de gramatici (descriptive, normative) şi explică în ce constă însemnătatea studierii italienei în perspectivă diacronică şi cum anume trebuie făcut acest lucru (necesarmente, pornind de la latina vulgară şi numai în strânsă relaţie cu dialectele din Italia care, de-a lungul diverselor etape de evoluţie, au avut variante ilustre şi au contribuit la formarea unei limbi literare naţionale). Este astfel subliniată şi legătura dintre gramatica istorică şi alte discipline lingvistice, cum ar fi dialectologia. Nina Façon trece în revistă lucrările publicate în diverse epoci, de interes pentru cunoaşterea preocupărilor privitoare la gramatica şi la istoria limbii italiene, de la cele mai vechi (Dante, Leone-Battista Alberti, Pietro Bembo etc.) până în epoca contemporană. Cea mai recentă carte din bibliografia problemei era, pe atunci, *Storia della lingua italiana* (1960) a lui Bruno Migliorini, a cărei structură serveşte – în linii generale – drept model pentru *Grammatica storica…*, după cum mărturiseşte însăşi autoarea: „Il piano del Corso segue in grandi linee quello indicato da Bruno Migliorini nella sua prima e breve esposizione della *Storia della lingua italiana…*” (p. 22). Exemplele prin care ilustrează diversele fapte de limbă discutate sunt extrase din texte scrise în diferite dialecte, în secolele

[*] Prof. univ. dr., Facultatea de Limbi Străine, Universitatea din Bucureşti.

RITL, nr. 1–4, p. 303–310, Bucureşti, 2009

XI–XIII, pe care Nina Façon le-a studiat cu o exemplară minuțiozitate: „i nostri riferimenti di grammatica storica useranno una serie di concetti che dobbiamo precisare. Infatti, siccome i primi documenti che servono allo studio della grammatica storica risalgono, per la maggior parte, ai secoli XI–XIII, dovremo riferirci sempre a dei testi dialettali, e non ancora ad una lingua comune; perché, infatti, ancora al principio del Duecento, quando già si hanno gli inizi di una poesia italiana, q u e s t a appare scritta nei dialetti di quelle regioni che tentavano a vicenda di acquistare l'egemonia culturale e di imporre la loro propria parlata come lingua comune alla Penisola" (p. 11). Sunt texte din perioada de fixare a fizionomiei diferitelor varități romanice din Italia şi, prin urmare, a italienei înseşi.

Cele două capitole ale acestei prime părți sunt dedicate evoluției vocalelelor (*Le vocali*) şi, respectiv, consoanelor (*Le consonanti*), de la latină la italiană, intr-o organizare foarte riguroasă. Criteriul de prezentare a vocalismului latino-italian este poziția fiecărui element față de accent, cu numeroase exemple şi cu trimiteri la situația din diferitele dialecte din Itaia. După vocalele tonice, este descrisă evoluția celor din silabele atone (posttonice, protonice şi mediane). Capitolul se încheie cu un inventar de accidente fonetice care s-au produs în trecerea de la latina vulgară la italiană: asimilarea (*denariu* > *danariu*), disimilarea (*rotu˘ndu* > *rotondo* > *retondo* > *ritondo*), metateza (*ligurinu* > *lugirino* > *lucherino*), afereza (*illa arena* > *la rena*), proteza (*vulturiu* > *avvoltoio*), epenteza vocalică (*supplere* > **sopprire* > *sopperire*), epiteza (*omnibus* > *omnibusse*), contaminarea (*exire* > *escire* > *uscire*, prin contaminare cu *uscio* < *ostium*) etc.

Consoanele sunt urmărite în funcție de poziția lor în structura cuvântului (inițiale, mediane, intervocalice, finale) şi de tipul de secvență în care intră (simple, geminate, grupuri consonantice). Lista de accidente fonetice proprii consonantismului cuprinde ilustrări pentru metateză (*drento* > *dentro*), disimilare (*arbor* > *albero*), asimilare (*verbena* > *berbena*), epenteză (*genesta* > *ginestra*), afereză (*labellu* > *avello*)…

Singura sugestie pe care ne îngăduim să o facem – în cazul unei meritate reeditări a acestei valoroase lucrări – este trecerea subcapitolului *Mutamenti dell'accento* din partea dedicată consonantismului în capitolul despre vocalism, pentru simplul motiv că în structura unui cuvânt vocalele sunt cele care poartă accentul…

Volumul al doilea al lucrării *Grammatica storica della lingua italiana*. Parte II. *Morfologia e sintassi* a apărut în 1964. şi acest volum are o structură cu două capitole (I. *La morfologia storica della lingua italiana* şi II. *Elementi di sintassi storica della lingua italiana*), cu o bibliografie de specialitate la sfârşitul fiecăruia şi cu o *Introduzione*, în care Nina Façon delimitează conceptul de morfologie istorică şi de sistem sintactic, prezentat în diacronie.

În primul capitol, rezervat morfologiei, autoarea se ocupă de restructurarea sistemului dezvoltat de fiecare dintre părțile de vorbire, păstrând principiile de ordonare a materialului aplicate în volumul I: punctul de plecare îl constituie

întotdeauna situaţia din latina vulgară (insistând asupra tendinţelor care, în timp, se convertesc în normă) şi menţine aceeaşi amplă panoramă asupra evoluţiei latinei din Italia, prin trimiteri bogat ilustrate la fizionomia în mişcare a dialectelor formate în diverse regiuni.

La clasa substantivului, autoarea insistă asupra dezagregării declinării din latină, asupra modului în care sunt redistribuite substantivele în italiană la cele două genuri moştenite (masculin şi feminin) şi a relicvelor păstrate de la neutrul latinesc, precum şi asupra reorganizării opoziţiei între singular şi plural. Cele trei clase de adjective din latină (cu trei terminaţii – *bonus, -a, -um*, două – *facilis, -is, -e* şi, respectiv, o terminaţie – *felix, -ix, -ix* la singular) se reduc în italiană la două: cu două terminaţii (*buono, -a*) şi cu o terminaţie (it. *facile, -e; felice, -e*). O foarte detaliată prezentare este acordată comparaţiei adjectivelor în latină şi în italiană, cu exemple care ilustrează convingător ce anume este moştenit din latina vulgară şi ce este împrumutat pe cale cultă din latina clasică.

Ca inovaţie faţă de latină, articolul (hotărât, nehotărât şi partitiv) este prezentat cu toate variantele sale dialectale importante.

Şi în prezentarea sistemului pronominal accentul cade pe reorganizarea fiecărei clase de pronume şi pe inovaţiile dezvoltate în italiană, în raport cu latina. De exemplu, la pronumele personal apare un al treilea termen, persoana a treia, dar se dezvoltă şi opoziţiile de gen (între masculin şi feminin), pronumele de politeţe etc. Foarte interesante sunt referirile la situaţia diverselor clase pronominale în dialectele din Italia şi la opoziţiile, mereu subliniate, între formele din toscana veche şi cea actuală. Vezi, de pildă, p. 88–89, unde este descris pronumele demonstrativ.

Numeralul este prezentat pe scurt, cu elementele moştenite din latină. În schimb verbul beneficiază de o descriere amplă, cu date despre ce anume se păstrează din latină şi care sunt inovaţiile italienei în sistemul verbal, inovaţii cu punct de plecare în realitatea lingvistică a latinei vulgare. Este urmărită flexiunea verbală la indicativ prezent, conjugarea regulată şi neregulată, la indicativ imperfect şi perfect simplu, la conjunctiv prezent şi imperfect, moştenite din latină. Viitorul (infinitiv + *habere* la prezent, ca auxiliar postpus) şi condiţionalul (infinitiv + *habere* la indicativ perfect) sunt inovaţii romanice şi provin din perifraze cu valoare modală, frecvente în latina vulgară. Imperativul, gerunziul şi participiul completează descrierea în perspectivă istorică a acestei clase morfologice.

Ultimele subcapitole din această parte sunt dedicate părţilor de vorbire neflexibile (adverbul, cu elementele moştenite din latină grupate semantic; prepoziţia, cu unităţi moştenite şi create pe teren italian; conjuncţia) şi formării cuvintelor (prin derivare, cu afixe moştenite, şi prin compunere).

Cea de a doua parte a lucrării, *Elementi di sintassi storica della lingua italiana*, se subdivide la rându-i în 1. *Sintassi delle parti del discorso* şi 2. *Sintassi della frase*. În prima mare secţiune sunt luate în discuţie unele caracteristici ale

italienei vechi, cum ar fi folosirea cazurilor. De exemplu, genitivul se putea construi fără prepoziţie, după cum rezultă din exemplele extrase din diferite surse (Machiavelli, D. Compagni, B. Segni): *a casa la donna* pentrru „della donna" (Boccacccio), *jo oi le corn Rollant* „odo il corno di Orlando", „che sono forme della lingua letteraria fino al Cinquecento ed oggi del toscano" (p. 189). Un loc aparte în structura lucrării îl ocupă relaţiile dintre timpurile verbale de la modurile personale (indicativ şi conjunctiv), întrebuinţarea formelor impersonale (infinitiv, gerunziu şi participiu) şi topica elementelor dintr-un enunţ.

Cea de a doua subdiviziune, *Sintassi della frase*, cuprinde o descriere a relaţiilor sintactice (de coordonare şi de subordonare) şi a elementelor de relaţie din frază, cu o privire specială asupra celor proprii diferitelor tipuri de subordonate circumstanţiale. O atenţie deosebită este acordată subordonatei condiţionale ireală şi ipotetică.

Ca o primă concluzie, putem afirma că această lucrare a Ninei Façon, foarte bogată în date, îşi păstrează nealterat – în ciuda trecerii timpului – statutul de termen de referinţă în bibliografia de specialitate şi este extrem de utilă nu numai italieniştilor în formare, ci şi specialiştilor consacraţi în cercetarea italienei şi a limbilor romanice, în perspectivă istorică. Este o lucrare în care ni se oferă o imagine foarte clară, într-o prezentare precisă, coerentă, a dinamicii limbii italiene şi a dialectelor din Italia.

Corso di storia della lingua italiana este o lucrare unică în literatura de specialitate, prin structura ei, dar şi prin bogăţia extraordinară de date privitoare la evoluţia italienei toscane şi a altor varietăţi lingvistice din Italia. La informaţiile referitoare la factorii de natură externă şi la contribuţia acestora la diversificarea lingvistică regională din Italia, se adaugă numeroase comentarii docte despre limba italiană literară şi despre diferitele varietăţi ilustre din istoria lingvistică şi culturală a Italiei, întotdeauna argumentate şi cu trimiteri la texte din epocile studiate.

Parte prima. Dalle origini fino alla civiltà comunale (fine del Trecento) a apărut în anul 1971, la Editura Universităţii din Bucureşti. O lucrare unică şi prin amploare (467 de pagini), cuprinzând şapte capitole, toate interesante şi având ca punct de plecare cercetările notabile din bibliografia de profil a momentului în care a fost elaborată. Acest curs se deschide printr-o *Introduzione*, în care autoarea trece în revistă primele preocupări şi studii despre istoria limbii italiene, „fino all'Ottocento", şi face precizări în legătură cu criteriile luate în consideraţie pentru periodizarea istoriei limbii italiene. Această parte introductivă se termină cu o *Bibliografie*, secvenţă care încheie de altminteri fiecare dintre celelalte şapte secţiuni ale cărţii.

Primul capitol, *Il territorio della lingua italiana. L'Italia antica. Il latino arcaico*, este consacrat Italiei preromane, relaţiei dintre latină şi celelalte idiomuri (sabina, etrusca, osco-umbriana, greaca) vorbite în Italia şi despre expansiunea latinei, odată cu cucerirea peninsulei de către romani. Tipul de demers ştiinţific din

acest prim capitol este continuat în următoarele două. II. *L'Italia e la conquista dell'impero. Dal latino dell'età classica alla frantumazione del latino (secoli I–V)* are drept obiect caracterizarea lingvistică a latinei vulgare şi diversele substraturi ale varietăţilor romanice formate în Peninsula Italică. Tot aici sunt oferite date despre primele contacte cu vechile limbi germanice şi cu lumea bizantină din secolul al VI-lea. III. *Il periodo delle origini della lingua italiana (dalla fine del secolo VI fino al secolo X)* analizează şi interpretează, pe baza documentelor din epocă, continuarea procesului de fragmentare lingvistică a Italiei, influenţa longobardă asupra varietăţilor romanice din peninsulă, diversitatea şi consecinţele – în diverse planuri – ale contactului cu francii, cu arabii şi cu Bizanţul.

IV. *La lingua italiana nei primi documenti: i secoli X–XII* este o mărturie a implicării totale a autoarei în cercetarea lingvistică. Este un capitol dedicat documentelor din vechea italiană şi din perioada veche a dialectelor peninsulare, începând cu *i placiti*, texte de factură juridică, ce reprezintă primele atestări continue ale limbii italiene. Autoarea are în vedere însă şi raporturile acestora cu latina medievală sau cu diverse limbi/popoare ce au intrat în contact cu diversele provincii din Italia (de exemplu, normanzii).

Următoarele capitole sunt rezervate etapelor din istoria limbii italiene şi a varietăţilor peninsulare, precum şi istoriei limbii literare. În V. *La lingua italiana nel Duecento* găsim imaginea complexă a unei Italii plurilingve, în care varietăţile neolatine, din regiunile septentrionale până în sud, încep să-şi depăşească simpla condiţie de instrumente de comunicare – în raport cu latina medievală – şi să dobândească un alt statut social şi cultural. Drumul spre afirmarea unei limbi literare este lung şi sinuos şi este ilustrat de numeroasele documente – multe dintre ele, cu o valoare estetică incontestabilă – din toate provinciile istorice ale Italiei. Bătălia se duce nu numai între diversele dialecte peninsulare, ci şi cu latina medievală – *lingua franca* a întregului Occident european, în mai toate domeniile vieţii sociale: Biserică, şcoală, aparatul juridic-administrativ, cultura laică şi religioasă – sau cu provensala, limba unei lirici cu un profund ecou în Italia, ori cu franceza, al cărei prestigiu literar era în creştere. Într-o asemenea ambianţă de efervescenţă socioculturală, „è potuta nascere la prima poesia italiana e con questo la prima lingua letteraria d'Italia, frutto della civiltà raffinata fiorita alla corte di Palermo" (p. 325–326). Este vorba despre *Scuola siciliana*, poate cea mai importantă „instituţie" culturală laică din întreaga Europă a acelei perioade.

Panorama lingvistică şi culturală din Duecento nu ar fi completă fără o prezentare minuţioasă a situaţiei din Toscana. Or, tocmai acest lucru ne propune Nina Façon în capitolul următor, VI. *Il fiorentino e il toscano nel Duecento*. Autoarea face o analiză a producţiei de texte din Toscana, cu o privire specială asupra celor scrise în dialectul florentin, integrând fenomenul lingvistic în contextul mai amplu al dinamicii sociale, politice, economice şi culturale. Acest „sviluppo della civiltà" (p. 379) se reflectă în lexic prin creşterea numărului de împrumuturi din diverse surse: latina, franceza, araba, germana, dialectele din

Italia. Este veacul în care pătrunde în italiană „la voce dotta" *università* (< lat. *universitas*). „L'uso di questo latinismo apparira consolidato nel Trecento" (p. 379).

Ultimul capitol al volumului, VII. *La lingua italiana nel Trecento e i primordi della lingua letteraria. Dal fiorentino al toscano*, are două părți. În prima, *Dante e le origini del „volgare illustre"*, autoarea inventariază factorii care favorizează drumul spre afirmarea unei limbi literare unice pentru Italia şi contextul în care dialectul florentin se impune ca normă supradialectală. În cea de a doua secțiune a acestui ultim capitol, *Caratteri della lingua italiana nel Trecento*, Nina Façon scoate în evidență atuurile lingvistice şi estetice ale operei lui Petrarca şi Boccaccio, care, prin scrierile lor, continuă calea deschisă de Dante şi consolidează poziția dialectului florentin în viața culturală din Italia. O amplă şi complexă caracterizare lingvistică a italienei din Trecento şi expansiunea dialectului florentin, ca „volgare illustre", mai întâi în Toscana, apoi în întreaga peninsulă, completează tabloul evoluției unui idiom, a cărui istorie este singulară în ansamblul romanic. Ultimele pagini sunt dedicate cunoscutei „questione della lingua", o dezbatere – unică şi aceasta, în istoria limbilor neolatine – în jurul limbii italiene literare.

Cel de al doilea volum, *Parte seconda. Dal Rinascimento fino ai giorni nostri* (1971, 478 p.), al acestui *Corso di storia della lingua italiana* este o lucrare de istorie a limbii literare italiene. Fiecare dintre cele opt capitole ale volumului este consacrat unei anumite etape din evoluția italienei literare, conform periodizării pentru care a optat autoarea. În VIII. *La lingua italiana nel primo periodo del Rinascimento*, Nina Façon urmăreşte procesul de difuzare a toscanei literare în peninsulă, în condiții de coexistență cu latina medievală, care continuă să-şi îndeplinească funcția de *lingua franca*, şi face o caracterizare lingvistică a italienei din această etapă. Dintre personalitățile reprezentative pentru acest *primo periodo del Rinascimento*, autoarea se opreşte asupra lui L. B. Alberti, Boiardo, Leonardo, Machiavelli şi a operei acestora.

„Il periodo maggiore del Rinascimento" face obiectul cercetării pe care Nina Façon ne-o propune în IX. *Il volgare, lingua letteraria comune degli scrittori d'Italia*. Pe lângă relațiile italienei sau ale varietăților dialectale cu alte limbi cu care au intrat în contact, în acest capitol găsim de asemenea informații prețioase despre delicata problemă a limbii literare unice pentru Italia, despre întortocheatul drum al recunoaşterii acestui statut pentru „florentina ilustră", în condițiile concurenței din partea latinei medievale şi a opoziției manifestate în unele regiuni peninsulare. O caracterizare a italienei literare din epocă şi a operei unor iluştri reprezentanți (Castiglione, Galileo Galilei, Torquato Tasso…) completează structura acestui capitol.

Capitolul X. *La lingua italiana dal Seicento fino alla metà del Settecento* are un subtitlu sugestiv, cu elemente ce funcționează ca repere pentru limbajul literar şi ştiințific al italienei din perioada respectivă: *La „Crusca", la lingua italiana del Seicento. Dal Marino al Vico*. Accademia della Crusca este o instituție întemeiată

în secolul al XVI-lea, cu impact puternic în viața spirituală a Italiei şi în polemicile lingvistice, fapt subliniat ca atare de către autoare. În această perioadă, lexicul italian se îmbogățește cu împrumuturi din franceză, din spaniolă, dar şi din latină, limbă care joacă în continuare un rol important, mai ales în activitatea Bisericii. Pe lângă literatura scrisă în italiană, merită amintită – pentru acest interval – şi producția literară dialectală, cu o unanim recunoscută valoare estetică.

Elemente din franceză şi din spaniolă, dar şi din engleză etc., pătrund în italiană şi în epoca următoare, prezentată în capitolul XI. *I progressi della lingua italiana nel Settecento: la lingua nazionale*. Autoarea face o caracterizare lingvistică a limbii literare din această etapă şi se ocupă de contribuția unor scriitori dialectali sau cu creații în italiană la îmbogățirea patrimoniului estetic peninsular (Goldoni, Alfieri). Este perioada în care şi italiana devine sursă de împrumuturi pentru limbile europene de cultură, mai ales în domeniul artei şi al culturii. Chiar şi româna devine beneficiară, fapt ilustrat de Nina Façon printr-o listă de cuvinte intrate în limba noastră direct din italiană sau prin filieră.

XII. *La lingua nazionale. L'italiano nella prima metà dell'Ottocento* aduce în primul rând date despre diversele manifestări în jurul problemei limbii literare, cum ar fi purismul, practicat pe principiile promovate de Accademia della Crusca. Adept al unei limbi literare naționale, Foscolo este în egală măsură şi un purist: „Appassionato sostenitore dell'idea nazionale, il Foscolo fu contrario all'invasione dei forestierismi, considerando che la lingua che si scriveva allora ogni giorno in Italia fosse «un pasticcio latino-italo-greco»" (p. 292). Fizionomia italienei din această perioadă, creația literară dialectală, evaluarea contribuției unor autori (Leopardi) şi opiniile din epocă despre „la questione della lingua" întregesc ampla panoramă pe care Nina Façon o propune pentru prima jumătate a veacului al XIX-lea.

Cea de a jumătate a secolului al XIX-lea este radiografiată în capitolul XIII. *Lo stato nazionale e i progressi della lingua nazionale nell'Ottocento*. Prezentă în fiecare dintre secțiunile acestui volum, „la questione della lingua" este abordată chiar la începutul capitolului XIII, prin raportare la opera milanezului Alessandro Manzoni: „Alla vigilia dell'Unità e nel decennio 1860–1870, la tradizione letteraria fiorentina s'impone con l'opera di Alessandro Manzoni" (p. 335). Lucrurile încep să se limpezească grație unui complex de factori favorabili impunerii italienei ca limbă unică a culturii şi a literaturii din Italia: Accademia della Crusca începe să adopte o politică de deschidere spre limba vorbită, iar în dezbaterea acestei chestiuni se implică tot mai multe personalități ale timpului, printre care Ascoli, un lingvist de prestigiu în lumea specialiştilor.

„La questione della lingua" şi prezentarea câtorva dintre scriitorii de la începutul veacului al XX-lea constituie conținutul capitolului XIV. *La lingua italiana nel primo Novecento*. Ultimul capitol, XV. *La lingua contemporanea*, are două subdiviziuni:

1. *Il periodo degli anni 1920–1944*, unde autoarea remarcă absența unui for academic, „capace di imporre la sua norma, mentre la tradizione letteraria, rappresentata dalla scuola, cominciava ad indebolirsi" (p. 415). Este o perioadă cu multe inovații lingvistice, cu o diversificare stilistică impusă de progresele înregistrate în diversele sfere ale vieții sociale. Rigida Accademia della Crusca devine, din 1923, o instituție a cărei activitate este axată pe publicarea textelor şi a documentelor vechi. Interesantă este analiza pe care o face autoarea pornind de la textele lui Antonio Gramsci referitoare la „problema limbii".

2. *Periodo contemporaneo (dal 1943 ad oggi)* este epoca în care italiana devine un factor de coeziune națională. Problemele abordate în această secțiune sunt relațiile italienei cu dialectele din peninsulă, cu diverse limbi de moderne de cultură şi închegarea terminologiei politice. Autoarea se ocupă de asemenea de câțiva dintre scriitorii reprezentativi şi face o scurtă caracterizare lingvistică a italienei contemporane.

Orientând istoria limbii spre generalizări de factură stilistică, spre abordări privind constituirea limbii literare, lucrarea Ninei Façon reliefează complexitatea şi profunzimea de substanță a unui filolog complet: lingvist şi istoric literar. Tocmai de aceea, pentru istoria italienisticii româneşti, Nina Façon rămâne, neîndoielnic, o figură emblematică. Această poziție privilegiată i-a fost asigurată nu numai prin activitatea sa didactică, ci şi prin lucrările fundamentale în cercetarea lingvistică, lăsate moştenire romaniştilor de la noi şi de pretutindeni. O reeditare a operei sale lingvistice nu ar fi un simplu gest de omagiere a unei personalități fără egal, ci şi un act absolut necesar.

Riassunto

Nina Façon è rimasta nella memoria degli italianisti romeni e della nostra cultura come una personalità polivalente, di esemplare rigore scientifico. Frutto di una formazione di tipo enciclopedico, Nina Façon ha mirato alla formazione completa degli italianisti nostrani. Questo spiega la sua attività di ricerca nel campo della linguistica, dove ha dato due opere di riferimento per la bibliografia specialistica.

NINA FAÇON DESPRE FILOSOFIA ROMÂNEASCĂ

Titus Lateş[*]

Nina Façon a îmbogăţit cultura română prin studii şi traduceri de excepţie din şi despre gândirea italiană şi faptul este binecunoscut. De mai mică amploare şi mai puţin cunoscut este faptul că a participat la promovarea gândirii româneşti şi că acţiunea ei în acest sens poate fi apreciată, din anumite puncte de vedere, ca fiind de pionierat.

În anul 1939, a publicat în revista italiană „Sophia", editată la Napoli, în două numere consecutive, o istorie a filosofiei româneşti[1].

Este prima prezentare de acest gen, peste hotare, a filosofiei româneşti.

Sunt distinse două momente în această istorie: (1) secolul al XVIII-lea reprezentat de primul contact cu filosofia occidentală şi (2) secolul al XIX-lea în care se constituie o cultură filosofică care va sta la baza unei gândiri originale autohtone.

Aceste momente au fost însă precedate, spune autoarea, de publicarea în secolul al XVII-lea a unor serii de opere cu caracter istoric şi religios, care au iniţiat cultura noastră, născută şi din necesitatea de apărare a drepturilor naţionale. Dimitrie Cantemir cel care a scris un tratat cu caracter moral-filosofic – *Gâlceava înţeleptului cu lumea* – şi a făcut o primă încercare de introducere a terminologiei filosofice în limba română, este văzut ca un caz izolat, umbrit de infuzia greacă ce a dominat cultura noastră în secolul al XVII-lea prin şcoala fundată în Principatele Române. Renaşterea naţională de la începutul secolului al XVIII-lea este marcată de constituirea unei Societăţi Româneşti de Filosofie şi de înfiinţarea primei şcoli româneşti la Bucureşti. Este şi momentul pătrunderii kantianismului în spaţiul românesc, prin lecţiile de filosofie predate de Gheorghe Lazăr. Hegelianismul se va face simţit în opera lui Ion Heliade-Rădulescu, pentru ca apoi, ambele curente să se regăsească, spune Nina Façon, la Junimea patronată de personalitatea lui Titu Maiorescu. Exemplifică realizările din acest mediu prin traducerile în limba franceză a *Lumii ca voinţă şi reprezentare* de Zizin Cantacuzino[2] şi traducerile din

[*] Cercetător ştiinţific dr., Institutul de Filosofie şi Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru", Academia Română.

[1] Nina Façon, *La filosofia rumena*, în „Sophia" (Napoli), anno VII, n. 3, 1939, p. 319–327; n. 4, 1939, p. 454–470.

[2] Arthur Schopenhauer, *Le monde comme volonté et comme representation,* traduit en français pour la première fois par J.A. Cantacuzène, Bucarest, Librairie Sotschek & Cie, 1885, (2 vol.).

RITL, nr. 1–4, p. 311–315, Bucureşti, 2009

Critica raţiunii pure de Mihai Eminescu[3]. Maiorescu însuşi a tradus *Aforisme asupra înţelepciunii în viaţă* după Schopenhauer şi a scris o *Logică* în spirit herbartian care a servit mulţi ani ca manual în şcolile româneşti.

Nina Façon îi prezintă apoi pe Vasile Conta care a realizat prima încercare speculativă naţională şi pe A.D. Xenopol care marchează al doilea moment de gândire filosofică originală românească. Conta şi Xenopol sunt priviţi şi ca reprezentând două momente interesante şi semnificative ale pătrunderii gândirii româneşti în ambianţa filosofiei europene. Aminteşte faptul că Vasile Conta este citat în prefaţa celebrei cărţi a lui Hans Vaihinger, *Filosofia lui „ca şi cum”*[4]. Sunt prezentate mai pe larg obiecţiile lui Croce[5] la încercarea lui Xenopol de a constitui o logică proprie ştiinţei istorice în *Principii fundamentale ale istoriei* (1899), obiecţii la care Xenopol a răspuns, apărându-şi poziţia, în *Teoria istoriei* din 1908, ceea ce a produs revenirea lui Croce în două articole, din 1918 şi 1919[6]. Aceste aspecte au fost dezvoltate de Nina Façon într-un articol mai amplu – *Benedetto Croce în cultura românească* – din *Studii italiene* (1940)[7].

În partea a doua a studiului său, Nina Façon îi prezintă mai întâi pe Constantin Rădulescu-Motru şi pe Ion Petrovici. În cazul primului, remarcă contribuţiile şi cercetările din domeniul psihologiei, complementare preocupărilor filosofice şi corelaţia pe care o face între consideraţiile metafizice şi concluziile etico-naţionale. Este reiterată apoi întâietatea ideilor susţinute de Ion Petrovici în *Teoria noţiunilor* (1910), idei (re)cunoscute ulterior prin publicarea *Tratatului de logică* (1918) a lui Goblot şi este remarcată prezenţa acestuia la conferinţele de la Sorbona (1936) şi la Congresul Descartes (Paris, 1937). P.P. Negulescu este menţionat cu studiile sale despre Renaştere, în special cea italiană.

Un spaţiu larg, de câteva pagini[8], este dedicat prezentării filosofiei lui Lucian Blaga. Filosoful român este considerat ca fiind primul după Rădulescu-Motru care a creat un sistem filosofic complet, ce conţine liniile îndrăzneţe ale unei metafizici ale cărei ultime consecinţe constituie o filosofie a culturii. Până la data la care este scris articolul, Blaga publicase cele trei volume din *Trilogia cunoaşterii – Eonul dogmatic* (1931), *Cunoaşterea luciferică* (1933) şi *Censura transcendentă* (1936) –

[3] Au văzut lumina tiparului mult mai târziu, mai întâi, fragmentar în revista „Ramuri” (1968), iar apoi în volumul: Mihai Eminescu, *Lecturi kantiene: traduceri din Critica raţiunii pure*, editate de C. Noica şi Al. Surdu, Bucureşti, Editura Univers, 1975. Volumul cuprinde în anexă şi două fragmente traduse de Titu Maiorescu.

[4] H. Vaihinger, *Die Philosophie des Als Ob*, Berlin, Verlag von Reuther & Reichard, 1911, p. XII.

[5] B. Croce, Eccensione alla „Revue de synthèse historique”, 1900–1902, v. 4, 8, în *La critica*, vol. 1, 1903, p. 52.

[6] B. Croce, *Scienze di ripetizione e scienze di successione*, în „Conversazioni critiche”, serie prima, Bari, Laterza, 1918, p. 162; *Una rivista di sintesi storica*, în *Primi saggi*, Bari, Laterza, 1919, p. 186, 187.

[7] Nina Façon, *Benedeto Croce în cultura românească*, în *Studii italiene*, vol. 6, p. 3–29.

[8] Nina Façon, *lucr. cit.*, p. 459–468.

şi volumele din *Trilogia culturii*: *Orizont şi stil* (1936), *Spaţiul mioritic* (1936) şi *Geneza metaforei şi sensul culturii* (1937). Nina Façon trasează liniile directoare ale *Trilogiei culturii* construite în jurul conceptului de mister şi o apreciază atât pentru limba neaoş românească în care este scrisă cât şi pentru neologismele prin care contribuie la îmbogăţirea vocabularului filosofic românesc. Dintre volumele *Trilogiei culturii* le consideră esenţiale pe primul şi pe ultimul, în care Blaga acceptă o serie de categorii ale inconştientului făcând ca viziunea lui să se distingă de alte teorii morfologice din filosofia culturii. Referindu-se la teoria metafizică a stilului, Nina Façon întrevede o estetică în completarea sistemului blagian.

Nina Façon nu uită să vorbească despre mediul propice, bogat în preocupări filosofice, dar şi psihologice si sociologice, în care s-a născut opera de excepţie a lui Blaga. Aminteşte „Analele de psihologie" şi „Jurnalul de psihotehnică" iniţiate de C. Rădulescu-Motru şi colaboratorii săi, dintre care îl remarcă pe I.M. Nestor, şi de studiul metodic al satului românesc promovat la Seminarul de sociologie a lui Dimitrie Gusti. În câmpul esteticii menţionează activitatea lui Tudor Vianu iar în cel al istoriei filosofiei lucrarea în patru volume[9], omagiu profesorului Ion Petrovici, *Istoria filosofiei moderne,* prima lucrare de acest gen din cultura română.

În final, este schiţat profilul filosofic al colegului de generaţie (născut tot în 1909), Constantin Noica, reprezentant al noii generaţii din filosofia românească. Este prima menţionare a operei filosofului român, de numai 30 de ani, peste hotare şi prima includere a sa într-o prezentare istorică a filosofiei româneşti. Numele său nu va fi reţinut de N. Bagdasar în *Istoria filosofiei româneşti* (1940), apărută după scurt timp. Abia Lucreţiu Pătrăşcanu îl va enumera alături de Mircea Vulcănescu şi Vasile Băncilă printre cei „trei şcolari" ai lui Nae Ionescu, în *Curente şi tendinţe în filosofia românească* (1946).

O altă lucrare semnificativă în care Nina Façon se referă la filosofia românească este *La presenza di Giambattista Vico nella cultura romena*, publicată în revista americană „Forum italicum", în 1968[10]. Lucrarea vine în descendenţa altor lucrări care abordează acest subiect, citate şi de autoare: *Per la storia della cultura italiana in Romania* de Ramiro Ortiz, publicată la Bucureşti în 1916[11] şi *Vico în cultura românească*, articol publicat de Edgar Papu în *Studii italiene* (1935)[12].

Nina Façon reuşeşte să facă o sinteză sugestivă care ne permite să decelăm prezenţa lui Vico în diverse domenii ale filosofiei româneşti. Mai întâi în filosofia istoriei, şi primul menţionat este Dimitrie Cantemir, în a cărui operă, *Creşterea şi descreşterea Imperiului Otoman*, se poate identifica ideea „corsi e ricorsi", idee care

[9] În anul 1941 avea să apară şi cel de-al cincilea volum, dedicat filosofiei româneşti.

[10] Nina Façon, *La presenza di Giambattista Vico nella cultura romena*, în „Forum italicum", vol. 2, nr. 4, decembrie 1968, p. 555–565.

[11] Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Romania*, Bucureşti, C. Sfetea, 1916, VIII + 356 p.

[12] Edgar Papu, *Vico în cultura românească*, în *Studii italiene*, vol. 2, 1935, p. 164–167.

nu trebuie să ne închipuim că a fost direct preluată de la Vico, dar care circula în istoriografia timpului (cam în aceeaşi vreme scria şi Montesquieu despre mărirea şi decadenţa romanilor). Influenţa lui Vico în filosofia istoriei este apoi identificată la Nicolae Bălcescu, Ion Heliade Rădulescu şi la Bogdan Petriceicu Hasdeu, chiar dacă nici la aceştia nu a fost neapărat directă. Existenţa unei finalităţi mesianice, probabil că a fost preluată de Bălcescu din *Istoria universală* a lui Cesare Cantú. În general, paşoptiştii au luat cunoştinţă de ideile lui Vico prin intermediul operei lui Jules Michelet, traducător şi comentator al *ştiinţei noi*[13]. Citând o cercetare recentă[14], Nina Façon spune că doar Hasdeu s-a referit direct la Vico, într-un studiu care datează din timpul studenţiei de la Harkov. Mai aflăm că Vasile Conta îl recunoaşte pe Vico ca fiind „adevăratul creator al ştiinţei istoriei" în *Teoria fatalismului*, iar Nicolae Iorga îi aprecia „inteligenţa gigantescă".

Aflăm apoi că referiri la *ştiinţa nouă* întâlnim şi în lucrările de drept şi filosofia dreptului: în *Dreptul public la români* (1867) de Simeon Bărnuţiu şi în *Originea ideilor juridice la români* (1868) de B.P. Hasdeu.

La teoria lui Vico asupra (originii) limbajului se referă Heliade Rădulescu în *Geniul limbilor în genere şi al celei române în parte* (1868) iar Hasdeu îl citează alături de Leibniz în *Principii de lingvistică* (1881).

În estetică, lucrarea lui Ştefan Nenițescu *Istoria artei ca filosofie a istoriei* (1927) se revendică de la ideile lui Vico.

Nu în ultimul rând, trebuie amintit faptul că, în 1973, Nina Façon a făcut un frumos portret, în „Sophia", unei mari personalităţi a culturii române, Nicolae Bagdasar (1896–1971)[15], animator al Societăţii Române de Filosofie, al „Revistei de filosofie" şi al „Colecţiei marilor filosofi", sub egida cărora şi-a publicat ea însăşi primele lucrări de filosofie. Este remarcată contribuţia acestuia la studiul problemelor de filosofia istoriei – *Filosofia contemporană a istoriei* (1930) – şi teoria cunoaşterii – *Teoria cunoştinţei* (1941, 1942) – şi poziţia sa umanistă constantă de la primele până la ultimele lucrări: *Din problemele culturii europene* (1931), *Teoreticieni ai civilizaţiei* (1969). Pe lângă lucrările publicate ale filosofului român, menţionează şi lucrările rămase în manuscris – *Amintiri* şi *Portrete*[16] – capabile să probeze deopotrivă capacitatea şi onestitatea intelectuală a celui numit „Om şi Maestru".

---

[13] Vezi şi Nina Façon, *Locul Italiei în formarea romantismului românesc,* în *Romantismul românesc şi romantismul european*, Bucureşti, Societatea de Ştiinţe Filologice din RSR, 1970, p. 122.

[14] Magdalena Laszlo, *B. P. Hasdeu şi Giambattista Vico*, în „Revista de filosofie"*,* tomul 13, nr. 3, 1966, p. 365–374.

[15] *Un animatore della cultura romena: Nicolae Bagdasar*, în „Sophia", (Padova), anno XLI, n. 1–4, p. 107–111.

[16] Publicate abia după 1989: Nicolae Bagdasar, *Opere*, vol. 1: *Amintiri*, ed. îngrijită de Rodica Pandele şi Gh. Vlăduţescu, postf. Şi note de Gh. Vlăduţescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006; vol. 2: *Portrete*, ed. îngrijită de Rodica Pandele şi Gh. Vlăduţescu, pref. de Nicolae Bagdasar, postf. şi note de Gh. Vlăduţescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006.

Riassunto

Nina Façon ha avuto un importante contributo alla promozione della filosofia romena all'estero e la sua azione in tale senso può essere considerata, per certi versi, come da pioniere. Nel 1939 pubblicò sulla rivista italiana «Sophia», stampata a Napoli, su due numeri consecutivi, una prima presentazione storica della filosofia romena in Italia. Nina Façon fece in questo articolo una periodizzazione della filosofia romena e presentò brevemente D. Cantemir, V. Conta, A.D. Xenopol, C. Rădulescu-Motru, I. Petrovici, D. Gusti e T. Vianu, con insistenza sui rapporti dei filosofi romeni con la cultura europea. Uno spazio speciale fu concesso alla filosofia di L. Blaga e lei tracciò un primo profilo filosofico del collega di generazione C. Noica.

Un altro significativo intervento in cui Nina Façon si riferiva alla filosofia romena fu *La presenza di Giambattista Vico nella cultura romena*, pubblicato sulla rivista americana «Forum italicum», nel 1968, in cui faceva un'ispirata sintesi che ci concede di rintracciare la presenza di Vico in diversi campi della filosofia romena: la filosofia della storia, la filosofia della giurisprudenza, la teoria della lingua e l'estetica.

In un ampio articolo, Nina Façon presentò al pubblico italiano uno dei suoi mentori, Nicolae Bagdasar (1896–1971), animatore della «Società Romena di Filosofia», della «Rivista di Filosofia» e della «Collana dei grandi filosofi», presentando anche informazioni inedite sull'attività intellettuale di questi.

NINA FAÇON ŞI TENTAȚIA OMULUI ACTIV

Ana Bazac*

În loc de introducere: Nina Façon şi filosofia

În 1946, la Editura lui I.E. Toroutiu, după câțiva ani în care nu a putut să publice sub numele său, Nina Façon a scos la lumina zilei şi studiile publicate înainte în Revista de Filosofie şi reunite sub numele de *Concepția omului activ*[1].

Volumul este de istoria filosofiei: se pleacă, într-adevăr, de la o noțiune directoare şi se relevă semnificațiile sale în diferitele articulații istorice, aceste articulații fiind urmărite în manifestările fenomenelor ca şi în reprezentările culturale ale acestora, adică în conexiune cu alte noțiuni. În maniera tradițională de a face istoria filosofiei – pentru a vedea cum gândeau oamenii asupra existenței –, conceptul este o prezumție izvorâtă dintr-o cunoaştere prealabilă (primară) a textelor. Această prezumție devine criteriu al relevării semnificațiilor acestor texte care sunt analizate tocmai ca ilustrări ale conceptului.

Iar dacă se adaugă – aşa cum a făcut, mai târziu, Nina Façon în *Blaise Pascal*[2] – condițiile istorice şi culturale în care s-au creat textele, concluziile care pot fi trase sunt şi mai pline de învățăminte. Dar în cercetările care au format cartea *Concepția omului activ*, contextul istoric şi cultural este doar implicit: logica raționamentelor unui gânditor sau altul şi evoluția acestor raționamente de la un gânditor la altul, adică inclusiv de la o epocă la alta, sunt cele avute în vedere. Este vorba, deci, aici, de o hermeneutică, în sensul de „mediere gânditoare față de viața prezentă"[3] în ceea ce este „disciplina clasică privitoare la arta înțelegerii textelor"[4].

După publicarea studiilor despre activism, Nina Façon s-a orientat spre filologie, italienistică, cealaltă specializare a sa alături de cele de filosofie şi de istorie. Deşi mereu s-a văzut aplecarea sa spre filosofie, descifrarea concretului –

---

* Prof. univ. dr., Universitatea Politehnica din Bucureşti.

[1] Nina Façon, *Concepția omului activ – Studii,* Bucureşti, „Bucovina – I.E. Toroutiu", 1946.

[2] Nina Façon, *Blaise Pascal*, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1969.

[3] Hans-Georg Gadamer, *Adevăr şi metodă* (1960), Traducere de Gabriel Cercel, Larisa Dumitru, Gabriel Kohn, Călin Petcana, Bucureşti, Editura Teora, 2001, p. 135, 134.

[4] *Ibidem*, p. 132. Într-adevăr, Nina Façon, *O înțelegere activistă a idealismului romantic*, în *Concepția omului activ*, p. 170, a descris „metoda folosită: definirea acestui concept prin desprinderea treptată a notelor lui esențiale din analiza textelor de gândire respective". Iar cercetarea ei (p. 171) nu era dorită ca una de „istorie a filosofiei, ci ca o încercare de precizare a unei linii sau a unui mod de înțelegere unitar, a unui stil aşadar, în problematica, întotdeauna esențial aceeaşi, a gândirii filosofice".

RITL, nr. 1–4, p. 317–356, Bucureşti, 2009

îmbinând o perspectivă istorică şi una culturologică – a fost ceea ce i-a polarizat elanul: putea oare să îşi dovedească unicitatea şi irepetabilitatea într-un câmp în care creaţia era ameninţată şi îngrădită de dogme?

Dar, în perspectiva sa interdisciplinară, Nina Façon a trebuit să aleagă între a merge spre înţelegerea adevărului filosofic care este „asupra tuturor adevărurilor, asupra tuturor practicilor şi asupra tuturor ideilor omeneşti", adică a „adevărului ca Logos"[5], sau spre adevărul reieşit din sondarea concretului, cu atât mai preţios cu cât este fundamentul urcării spre abstracţii.

Conceptul este, desigur, o *Weltanschauung*, adică deja un universal perceput de conştiinţă dincolo de „împrăştierea sensibilă": dar el nu este „scop în el însuşi"[6], ci temei „în a realiza şi a însufleţi universalul prin suprimarea gândurilor determinate, fixe"[7]. Scopul filosofiei este o asemenea suprimare, dar atunci, dacă elementul şi conţinutul ei este „realul"[8], pătrunderea acestuia are loc tocmai prin „cufundarea în conţinut"[9]. Iar dacă, înainte de orice, ne e teamă de „dogmatismul *aserţiunii*, ca un *dogmatism al asigurării*, adică *dogmatismul certitudinii de sine*"[10], putem noi oare să ne înnămolim într-un asemenea dogmatism şi să nu ne asumăm „încordarea conceptului"[11]? A nu gândi abstract, în maniera omului simplu[12] şi a dogmatismului „filosofic" a însemnat, deci, pentru Nina Façon a da târcoale conceptului din perspectiva studiului ştiinţific al limbii – mijlocul cunoaşterii – şi al dezvoltării ei într-o concretă literatură istorică. Dacă „adevărul este întregul", cea mai mare onestitate faţă de această imagine despre cunoaştere şi deci, despre raportul dintre noi şi lume este nu numai măsurarea condiţiilor interioare şi exterioare ale posibilităţii de a trata filosofic întregul, ci şi consecvenţa în a depăşi abordarea sa neraţionalistă.

Referinţele de mai sus la Hegel nu sunt întâmplătoare. Nina Façon a dat dovadă în toate lucrările sale de un raţionalism exemplar care, din punct de vedere filosofic, o integrează în şcoala raţionalistă românească a „bătrânilor" interbelici[13] care au ripostat faţă de „combinaţii arbitrare ale unei imaginaţii dezordonate" ce, ca şi simţul comun, „apelează la sentiment"[14].

---

[5] Louis Althusser, *La transformation de la philosophie* (Conférence de Grénade – 1976), în Louis Althusser, *Sur la philosophie*, Paris, Gallimard, 1994, p. 149.

[6] G.W.F. Hegel, *Fenomenologia spiritului* (1807), Traducere de Virgil Bogdan, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1965, p. 142 şi 150.

[7] *Ibidem*, p. 26.

[8] *Ibidem*, p. 32.

[9] *Ibidem*, p. 33.

[10] *Ibidem*, p. 37.

[11] *Ibidem*, p. 39.

[12] G. W. F. Hegel, *Fenomenologia spiritului*, p. 18.

[13] Vezi Ana Bazac, *Semnificaţii ale filosofiei practice kantiene şi preocupări româneşti pentru filosofia practică a lui Kant*, în *Studii de istoria filosofiei universale*, vol. XII, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2004, p. 434–463.

[14] G.W.F. Hegel, *Fenomenologia spiritului*, p. 45.

A face istoria filosofiei nu înseamnă a face filosofie teoretică – adică a dezvolta demonstraţii coerente ale unei concepţii despre lume şi despre problemele socotite importante de către filosof. Dar istoria filosofiei este *parte a filosofiei*, moment iniţiator (în care se trec în revistă, în mod critic, gândurile şi soluţiile oferite de predecesori sau de promotori al unei alte filosofii) şi permanent însoţitor al creaţiei filosofice: căci credinţa fiecărui filosof că trebuie să-şi expună propria reprezentare despre „adevărul despre toate adevărurile…" se naşte din confruntarea cu adevărurile expuse de alţi filosofi; o reprezentare ideatică este, mereu, o replică la altele.

Dacă Nina Façon a făcut după război italienistică, istorie şi teorie literară şi lingvistică şi pentru că a avut pregătirea care a impulsionat-o, nu este mai puţin adevărat că ea a contenit cercetarea de filosofie care i-a fost atât de dragă la începutul activităţii sale de intelectual. Teren de defrişat se întindea în faţa ei şi într-un domeniu şi în celălalt[15]. Faptul că nu a ales filosofia, dând în schimb atât de mult în italienistică, are explicaţii legate şi de conjunctura ce restrângea apropierea de concept. Nu ştim dacă ar fi realizat şi în continuare lucruri memorabile în filosofie: dar studiile scrise până în 1946 sunt cele care au pus în câmpul posibilului o promisiune tratată cu seriozitate. Iar marca filosofică a tratării istoriografice a culturii este aceea care a generat şi mai departe subordonarea acestei tratări faţă de finalitatea activistă a culturii moderne. Rolul intelectualilor de schimbare a paradigmelor culturale şi responsabilitatea lor faţă de aceste noi paradigme[16] sunt ilustrări ale abordării interdisciplinare (deci inclusiv filosofice) a Ninei Façon.

Întreaga sa creaţie, în care s-au împletit istoria intelectuală/culturală, istoria politică şi istoria filosofiei, a avut drept punct nodal interesul pentru cristalizarea spiritului modern. Atmosfera filosofică a fost considerată drept cadru pentru acest proces. Concepţiile despre om în diferite teorii filosofice au fost cele care au conturat făgaşul modernităţii. Iar specificul acestor concepţii a fost tocmai activismul, sau, altfel spus, istoria (aleasă de autoare a) concepţiei despre om este în funcţie de activism.

---

[15] Primele lucrări ale Ninei Façon sunt, în afara tezei de doctorat *Michelangelo poet*, Facultatea de Litere şi Filosofie, Bucureşti, Tiparul Universitar, 1939:

– *Sensul literaturii italiene*, „Roma", Revista de cultură italiană, anul XII, nr. 1, ianuarie–martie 1932, p. 6–10;

În jurul unei literaturi realiste în Italia, „Roma", Revistă de cultură italiană, anul XIII, nr. 3, octombrie–decembrie 1933, p. 12–20;

– *Sul carattere aulico della letteratura italiana*, *Studii italiene*, „Roma" N.S., anul II, 1935, Bucureşti, p. 137–160;

– *Filosofia germană în timpul Reformei*, în *Istoria filosofiei moderne – Omagiu profesorului Ion Petrovici*, vol. I, Bucureşti, Societatea Română de Filosofie, 1937, p. 105–130;

– *Aspecte din gândirea contemporană: Unamuno, Ortega y Gasset. Neotomismul Italian*, în *Istoria filosofiei moderne. Omagiu Profesorului Ion Petrovici*, vol. IV, Bucureşti, Societatea Română de Filosofie, 1939, p. 3–48;

[16] *Intelectualul şi epoca sa. Studii de istorie literară italiană*, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1966.

Activismul: concept şi metodă

Importanţa activităţii în explicarea omului a fost sesizată demult. Aristotel observase şi el, desigur, că acţiunile sau activităţile constituie mijlocul vieţii umane subordonat diferitelor scopuri. Nu numai activităţi diferite au scopuri diferite – cel al „artei medicale este sănătatea; cel al construcţiei de corăbii, corabia; cel al strategiei, biruinţa”[17] –, nu numai că există activităţi cu scopuri intermediare, integrate în altele cu scopuri mai complexe şi mai înalte („totdeauna scopurile activităţilor arhitectonice, adică conducătoare, sunt mai alese decât scopurile celor subordonate, deoarece acestea din urmă nu sunt urmărite decât de dragul celor dintâi”[18]), dar activităţile dau măsura vieţii umane prin scopurile lor. Acestea pot fi legate de plăcerile obţinute din bogăţie şi, în general, din derularea funcţiilor animalice, sau de plăcerea servirii celorlalţi (deci în politică), sau de plăcerea din contemplarea filosofică. Această plăcere în a face şi a urmări scopul poartă pecetea şi a celui mai mare bine care caracterizează o activitate. Iar cel mai mare bine trebuie estimat după specificul fiinţei care îndeplineşte, pentru a trăi, activitatea. În ceea ce priveşte omul, viaţa activă este generată şi dată de „partea sufletului înzestrată cu raţiune” care creează şi „virtutea sau destoinicia specifică celui activ”[19], cel mai mare bine pentru om fiind „activitatea sufletului potrivită cu…cea mai bună şi mai perfectă virtute”[20].

Fericirea însăşi este, sau este dată de, activitate, dar sensul acesteia decurge din premisele morale ale vieţii omului. Virtutea umană specifică, adică dispoziţia şi abilitatea de a alege acţiuni şi comportamente corespunzătoare imaginii şi obiectivului celui mai mare bine şi de a acţiona în funcţie de acestea, permite alegerea celei mai bune acţiuni (ocolirea exceselor) şi, deci, manifestarea virtuţii intelectuale (capacitatea de judecare raţională) ca bază a virtuţilor morale (practice). De aceea, virtutea intelectuală este, în acelaşi timp, nu numai producătoare de plăcere la nivelul înalt (al contemplării intelectuale)[21] ci de-a dreptul suprema fericire umană şi producătoare a acestei supreme fericiri[22].

Din antichitate, ierarhia activităţilor a fost un mod de explicare a ierarhiei sociale şi, în acelaşi timp, a fost manifestarea nivelului tehnologic slab ce a determinat ca diviziunea muncii – în esenţă, diviziunea muncă fizică – muncă intelectuală – să fie încadrată în relaţii de dominaţie – supunere. Contemplarea –

[17] Aristotel, *Etica Nicomahică*, Traducere din limba elină, precedată de un *Cuvânt-înainte*, o scurtă expunere asupra vieţii şi operei lui Aristoteles şi o introducere în teoria lui etică din Traian Brăileanu, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1944, Cartea întâia, Cap. 1, 1094a, p. 25.

[18] *Ibidem*, p. 25–26.

[19] *Ibidem*, Cartea întâia, Cap. VI, 1098a, p. 39.

[20] *Ibidem*, p. 39–40.

[21] *Ibidem*, Cartea a zecea, Cap. IV, 1174b, p. 337: „plăcerea este deci desăvârşirea activităţii” şi beatitudine specifică ce sporeşte activitatea… (în care) trebuie să se găsească, pe cât e omeneşte posibil, autarhie, răgaz, libertate de muncă istovitoare…”.

[22] *Ibidem*, Cap. VII, 1178a, p. 350.

adică scufundarea în imaginarea ideilor despre lucruri „în sine”[23], sublimate modele ideale ale vieţii omului – a fost, de aceea, activitatea umană predilectă, cea mai înalt valorizată în istoria anterioară naşterii modernităţii[24].

Desigur că între momentul ideal, de cugetare şi deliberare, şi cel acţional este o strânsă legătură. Dar există şi diferenţe, date de aria de manifestare a celor două momente, de instrumentele predilecte folosite şi de consecinţe (acestea din urmă, inclusiv asupra subiectului / asupra fiinţei umane).

Constituirea relaţiilor moderne a dus, pe fundalul continuării separării sociale dintre munca fizică şi cea intelectuală, la zdruncinarea locului dominant al activităţii intelectuale contemplative. În fond, faptul că omul a devenit personalitate autonomă, „*individ* spiritual şi se recunoaşte ca atare”[25], iar această auto-recunoaştere fiind urmarea consecinţelor vădite ale faptelor, s-a datorat vârtejului de oportunităţi deschise de schimbările economice – tehnologice, comerciale –, politice, culturale. Aceste schimbări şi oportunităţile au făcut ca aspectul esenţial al manifestării omului ca fiinţă creatoare să devină acţiunea, şi nu precedentul intelectual al acesteia, contemplarea. Filosofia se ocupă, firește, în continuare de acest precedent. Dar în gândire îşi face loc cu din ce în ce mai multă forţă preocuparea pentru domeniul până atunci neimportant, tratat grosier, pecetluit superficial cu trăsături generale: cel al acţiunii. Teoria va începe să treacă dincolo de perspectiva normativă ideală şi se va ancora dincolo de plăcerea speculaţiilor ce rămân exclusiv în zona prescrierilor. Filosofia practică tradiţională a lui Aristotel face loc analizei politice practice. Trecerea la acţiune pare a fi cuvântul de ordine ce tinde să transforme chiar modul de a gândi. Iată-l pe Machiavelli: „nu avem în faţa noastră scrierea unui filosof, ci a unui om de acţiune; cuvintele lui nu sunt destinate aşadar să alcătuiască o teorie politică ci să fie punctul de plecare al unei atitudini şi al unei treceri imediate la faptă”[26].

Sfârşitul secolului al XIX-lea a fost contextul constituirii pragmatismului, iar apoi, mai ales din a doua jumătate a secolului trecut, au irupt cercetările filosofice focalizate asupra acţiunii. Întreaga această perspectivă a fost prefaţată de studiul istoriei ideilor despre om, iar în această istorie cotitura realizată în perioada tranziţiei la modernitate a ocupat un loc de frunte, căci aici activismul începe să prevaleze asupra momentului spiritual, antecedent.

---

[23] *Ibidem*, Cartea întâia, Cap. IV, p. 33: „Ce înţeleg ei prin acel ‘în sine’ pe care-l adaugă la toate, cum doar în omul în sine şi în om se repetă unul şi acelaşi concept, cel al omului”.

[24] Pentru a apăra ideologia creştină, tradiţional legată de valorizarea prioritară a contemplării, Nicolae Berdiaev, *Creştinismul şi activismul omului* (1931), Bucureşti, Editura Tipografiei „Fântâna Darurilor”, 1933, a simţit nevoia să spună că activismul este în mod deosebit susţinut de creştinism. Spiritul este activ şi a fost eliberat de către creştinism de dependenţa de natură.

[25] Jakob Burckhardt, *Cultura Renaşterii în Italia* (1860), Traducere de N. Balotă şi Gh. Ciorogaru, Prefaţă, tabele cronologice, note şi indici de Nicolae Balotă, vol. 1, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1969, p. 161.

[26] (Nina Façon), *Introducere* la Machiavelli, *Principele*, Traducere din limba italiană cu o introducere de Sorin Ionescu, Istituto di studi filosofici – Roma, Societatea Română de Filosofie – Bucureşti, Tiparul Universitar, 1943, p. V (este prima traducere în limba română a acestei cărţi).

Acum devine activismul – concepția care definește pe om în funcție de activitatea sa, care nu este redusă la dinamismul spiritual – și premisă și obiectiv al cercetărilor asupra ființei umane. Acum are loc re-valorizarea fenomenelor de conștiință în funcție de finalitatea lor acțională. Acum devine activismul nu doar concluzie presantă, ci și metodă de analiză. Desigur, este vorba despre un proces treptat și format din „corzi" diferite, cu prezumții și traiectorii diferite și, inevitabil, contradictorii. Există, astfel, și o „inerție" a fragmentării spiritului și omului – aici, între gândire și acțiune – și un răspuns, de fapt răspunsuri la acea „inerție", ea însăși eterogenă. (Iar în legătură cu aceste răspunsuri: nici pe acestea să nu le echivalăm, să nu le omogenizăm[27]).

Omul – subiectul activ

Concepția despre om, și nu despre acțiune ca interfață între om și mediul obiectiv al acestuia, a fost aceea care s-a dezvoltat mai ales de la turnura socratică a filosofiei. Independența relativă a rezultatului omului, acțiunea, nu putea să apară până ce nu se realiza o imagine coerentă despre *subiect*, noțiunea diriguitoare post-socratică a tuturor cercetărilor filosofice: perspectiva obiectivistă asupra existenței a tins cumva să fie înlocuită de centralitatea subiectului în cadrul ontologiei[28]. Noul

[27] Concret și abrupt, să nu echivalăm teoria lui Marx cu dogmatizările sale.

Iar din punctual de vedere ale activismului, referința multora la teza a 6-a a lui Marx (din *Teze asupra lui Feuerbach*, să nu uităm, niște notații nepregătite pentru publicare) trebuie citită cu atenție: Marx nu putea să spună că sarcina filosofiei este – după istoria ei de până atunci în care doar a contemplate realitatea – de *a acționa nemijlocit de gândire / a gândi*, ci că această sarcină are în vedere tocmai chestionarea filosofică a condițiilor și opreliștilor acțiunii eliberatoare a fiecărui om. Vezi K. Marx, *Teze despre Feuerbach* (1845), în Karl Marx, Friederich Engels, *Opere*, volumul 3, București, Editura Politică, 1958, p. 6–7.

[28] Trebuie să diferențiem concepția lui Aristotel despre subiect – *ὑποκείμενον* – ca relație a entității substanțiale cu atributele sale / ca deținător al atributelor, dar care nu poate fi atribuit / ca substrat / ca subsistent și, pe de altă parte, sensul actual și cel unanim cunoscut al noțiunii de subiect ca inițiator al activității de cunoaștere și al atitudinii morale. Concepția lui Aristotel, integrată în creștinism de către Toma d'Aquino, a căpătat înfățișarea subiectului ca orice creație a lui Dumnezeu și, în același timp, premisă a lucrărilor acestuia. Ordinea conceptuală a fost constituită nu în jurul reperului *om*, deci: organizarea completă a lumii de către religie a dus la fundamentarea obiectivă – prin obiectivitatea divinității – a cunoașterii și a legii.

(Până prin 1700 – cf. Marcel Gauchet, *Le désenchantement du monde. Une histoire politique de la religion*, Paris, NRF / Gallimard, 1985, cap. 6 – aceasta a dus la o suprapunere instituționalizată a vizibilului și invizibilului; apoi, a început separarea acestora, fundamentarea subiectivă a legii și a cunoașterii, apariția domeniilor autonome de cunoaștere, cu propria lor dinamică și legi, explicarea generativă și subiectivizarea păcatului, în condițiile când lumea devine – din ontologic închisă, adică cu un spațiu infinit, căci oriunde te duci, nu ieși din el – la una deschisă prin „reasimilarea principiului inferiorității terestre" (p. 169); pe această bază are loc re-constituirea responsabilității individului și re-aducerea Celuilalt în ordinea morală secularizată: diferența dintre subiect și Celălalt are loc tocmai în acest cadru, și astfel s-a creat ideea clasică a subiectului creat de propria sa voință și libertate).

Sensul actual al noțiunii s-a dezvoltat în Occidentul medieval pornind de la folosirea conceptului în descrierea juridică a puterii suveranului: subiect era cel ce se supunea legilor

mod de abordare nu putea decât să lumineze mai bine puterea constrângătoare a *ontos*-ului, dar acesta a căpătat – prin focalizarea gândirii filosofice asupra subiectului – caracteristicile noi date de limitele sale. Sigur că limitele apar deja prin ciocnirea dintre existenţa lucrurilor – devenită obiect al cercetării – şi, pe de altă parte, subiectul a cărui importanţă a irumpt în conştiinţa filosofică. Aprofundarea acestei ciocniri a dus la ideea autonomiei relative a acţiunii, deci la posibilitatea schimbării existenţei prin acţiuni. Iar cum există n acţiuni, de la n subiecţi, mediul omului a apărut ca intersectare multiplă a acţiunilor (şi a motivaţiilor acestora) şi, prin chiar acest fapt, având obiectivitatea rece a unui determinism implacabil.

Interesul pentru numărul mare de acţiuni şi pentru rezultatul întrepătruns al acestora – pentru plural / multiplu ca factor constitutiv al lumii – a apărut, însă, mai târziu în filosofie, odată cu relaţiile moderne. Înainte, şi acesta este tiparul mental şi puternic remanent al gândirii filosofice, lucrurile au fost explicate prin subiectul singular. Receptor pasiv al influenţelor din afară sau iniţiator al acţiunii, acest subiect – presupus a se multiplica mecanic şi aidoma, multiplicarea însăşi nefiind interesantă pentru înţelegerea mediului uman – a fost cel care a premers tuturor studiilor despre societate.

Dar cum trebuie conceput subiectul? Care este, desigur, omul. Tudor Vianu menţiona că ideea despre om ca mai degrabă generator al lucrurilor, prin acţiunile pe care le întreprinde, este legată de concepţia filosofică generală despre coexistenţa, în luptă, a contrariilor. O origine a unei asemenea concepţii se află la Heraclit, la care iniţiativa, sau acţiunea, izvorâte, în fond, din voinţa şi conţinutul conştiinţei, din subiect deci[29], constituie răspunsul individului la modul în care este

---

suveranului, beneficiind în schimb de protecţia acestora/acestuia. Subiectul implica, deci, obligaţii şi drepturi: cele de a fi, filosofic vorbind, substratul material al puterii suveranului. Atât în sens juridic-politic cât şi filosofic, subiectul a avut calitatea de a se supune / de a suporta pasiv legile suverane.

Dar, într-o perspectivă opusă scolasticii dominante, în Evul Mediu s-a dezvoltat o direcţie eretică, îmbibată de panteism şi generând, apoi, în fond Reforma. În această direcţie, subiectul se află în relaţie privilegiată cu divinitatea – fiind în principiu mântuit, John Scotus/ Eriugena; şi deasupra apartenenţei la o religie, Gioacchino da Fiore; în sufletul fiecăruia se găseşte Dumnezeu, premisă a demnităţii omului drept, Meister Eckhart, vezi Aldous Huxley, *The Perennial Philosophy: An Interpretation of the Great Mystics, East and West,* New York, Harper Collins, 1945; şi R. W. Southern, *Medieval Humanism and Other Studies,* New York and Evanston, Harper & Row, 1970, nu numai pentru acest autor; iar omul poate cunoaşte adevărul/divinitatea prin *docta ignorantia*, Nicolaus Cusanus; prin asta, deci prin voinţa de a allege exercitarea cunoaşterii (prin artele liberale), se justifică demnitatea omului, Pico della Mirandola.

Vezi şi Marjorie Reeves, *The Figurae of Joachim of Fiore* (Warburg Studies), Oxford University Press, 1972; şi *Medieval Futures: Attitudes to the Future in the Middle Ages*, ed. by J. A. Burrow & Ian P. Wei, Woodbridge, UK, The Boydell Press, 2000, cu o excelentă bibliografie.

Pe această bază teoretică – dar pe fundalul constituirii raporturilor de piaţă –, s-a dezvoltat, între secolele al XIV-lea şi al XVIII-lea, subiectul ca cetăţean, subiectul de drept.

[29] Heraclit: „Niciodată nu vei da de limitele sufletului, oricât şi pe orice căi le-ai urmări, aşa de adânc e conţinutul lui", în Diogenes Laertios, *Despre vieţile şi doctrinele filosofilor* (sec. III e.n.),

alcătuită lumea. Iar, dacă lumea înseamnă curgere fără sfârşit[30], a celor care diferă şi se opun, îmbinându-se în acelaşi timp în „cea mai frumoasă armonie”[31], omul nu poate sta pasiv, doar subordonându-se *logos*-ului cosmic, ci trebuie să ia parte la acesta. O face accentuând raţiunea lucrurilor sau, dimpotrivă, introducând în aceasta dezordinea nebună cu urmări tragice, dar o face. De aceea, Heraclit poate sta la baza unei concepţii a libertăţii omului de a acţiona – de a se descătuşa din limitarea eleată[32] – iar timpul, modern, în care criteriul esenţial al valorii omului şi al creaţiilor culturale este acţiunea, dinamismul, libertatea şi creaţia, poate sta cu îndreptăţire sub semnul lui Heraclit[33].

Gândirea modernă, cu origini glorioase, după cum vedem, s-a manifestat şi în creaţia artistică şi în filosofie. Punând omul în postura de a fi „liberul şi mândrul formator al propriei tale fiinţe, să te sculptezi în forma pe care o preferi”[34], răsturnând, deci, modelul atitudinii pasive în faţa unei ordini date şi neschimbătoare, perspectiva renascentistă a conferit subiectului puterea pe care contemplarea veche părea să o epuizeze. Activitatea a devenit criteriul valorizării omului. Ca urmare, ea constituie şi terenul pe care poate avea loc unitatea unor aspecte contrare ale spiritualităţii umane. Pe acest teren, poate mai degrabă clasicismul – cu activitatea ce înseamnă şi cunoaşterea şi mânuirea lumii exterioare (dar oare nu ne putem aşeza în faţa propriului eu ca faţă de un tablou?), şi conştiinţa „consecinţelor neprielnice ale libertăţilor sale practicate cu abuz”, deci şi disciplinare şi autolimitare[35], aşadar conştiinţa „totalităţii lumii” cu toată specializarea

Traducere din limba greacă de C.I. Balmuş, Studiu introductiv şi comentarii de Aram M. Frenkian, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1963, Cartea a IX-a, Capitolul I, Heraclit, VI [7], p. 425.

[30] Socrate: „Heraclit declară într-un fel că ‘toate trec şi nimic nu rămâne’, şi asemuind realităţile cu unda unui fluviu adaugă: ‘nu ai putea intra de două ori în acelaşi fluviu’, Platon, *Cratylos*. Traducere de Simina Noica, în Platon, *Opere*, III, Ediţie îngrijită de Petru Creţia, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, 402a, p. 277.

[31] Heraclit, Fragm. 8 în Diels-Kranz, *Vorsokratiker,* citat de Aram Frenkian în nota 6 din *Note* la Cartea a IX-a, capitolul I, Heraclit, p. 721, în Diogenes Laertios, *Despre vieţile şi doctrinele filosofilor*, ediţia citată.

[32] Tudor Vianu, *Goethe şi timpul nostrum* (1932), în Tudor Vianu, *Opere*, vol. 9, Bucureşti, Editura Minerva, 1980, p. 89.

[33] *Ibidem*, vezi şi p. 98: „omul descătuşat prin cinci veacuri de civilizaţie heraclitiană”… „veacul nostrum, heraclitian prin excelenţă, al dinamismului, al libertăţii şi al creaţiei”.

[34] Giovanni Pico della Mirandola, *Oration on the Dignity of Man*, 1486, http://www.cscs.umichedu/ăcrshalizi/Mirandola/: „as the free and proud shaper of your own being, fashion yourself in the form you may prefer”; vezi şi „whathever place, whatever form, whathever gifts you may, with premeditation, select these you may have and possess through your own judgment and decision... you, by contrast, impeded by no such restrictions, may, by your own free will, to whose custody We have assigned you, trace for yourself the lineaments of your own nature...” („ca formator liber şi mândru al propriei tale fiinţe, te modelezi în forma pe care o doreşti”; „orice loc, orice formă, orice daruri alegi, cu premeditare, toate acestea le ai şi le ai în posesie prin propria ta judecată şi decizie... tu, dimpotrivă, neîmpiedicat de asemenea restricţii, poţi, prin propria ta voinţă liberă, în a cărei seamă te-am lăsat, să-şi trasezi liniamentele propriei tale naturi”).

[35] Tudor Vianu, *Goethe şi timpul nostru,* p. 89.

fragmentată generată de „cultul modern al competenţei”[36], deci conştiinţa armonioasă a unităţii şi luptei contrariilor, ceea ce nu înseamnă fatalism ci încordare a voinţei pentru a face tot ce poţi – deci mai degrabă clasicismul („neoclasicism”[37]) ar descrie artistic mai bine atitudinea faţă de om. Este vorba însă nu de o caracteristică a operelor artistice, ci de-a dreptul de un ideal de om, deci de un criteriu esenţial de judecare asupra lumii. De aceea, idealul clasic nu doar urmează „diletantismului sentimentului mistic şi poetic”[38] (fiind, în fond, rău înţeles de către „subiectivismul romantic”[39]), ci pare a constitui soluţia în faţa unilateralizărilor de orice fel[40] şi a ameninţărilor care planează asupra lumii[41].

Doar acest ideal este propice *oricărui* om: iar această adecvare a idealului la viaţa oricărui om este într-adevăr o caracteristică a modernităţii. „Înţeleptul, sfântul sau eroul, adică idealurile morale propuse de antichitate, de creştinism sau de cavalerism, erau gândite pe măsura unor personalităţi cu totul excepţionale. Oricine poate să întreprindă însă o acţiune de folos obştesc, o faptă socială şi organizatorică. Idealul etic faustian este modelat după dimensiunea morală a oricui”[42]. Aşadar, deşi există o filogeneză a idealurilor culturale (deci şi morale), deşi există chiar o inerţie/remanenţă a vechilor idealuri, care ar trebui tratate recesiv (ca să folosim termenul lui Mircea Florian)[43], idealul modern este cel *activist*, de mobilitate perpetuă datorită aspiraţiei spre nedefinit, de intervenţie umană creatoare într-o lume care este, astfel, deschisă, relativă şi mobilă[44]. Acest ideal corespunde cerinţei

---

[36] Tudor Vianu, *Filosofie şi poezie* (1937), în Tudor Vianu, *Opere*, vol. 7, Bucureşti, Editura Minerva, 1978, p. 360.

[37] Tudor Vianu, *Goethe şi timpul nostru*, p. 89.

[38] *Ibidem*, p. 97.

[39] Tudor Vianu, *Romantismul ca formă de spirit*, în Tudor Vianu, *Romantismul european*, Culegere de conferinţe la Universitatea Liberă, Bucureşti, f.e., 1932, p. 3–12: proteismul romanticilor le împiedică individualitatea să polarizeze atracţiile; natura problematică este profound subiectivă; nevoia de completitudine este o expresie a proteismului (Byron).

[40] Tudor Vianu, *Idealul clasic al omului* (1933), Bucureşti, Editura Vremea, 1934, p. 14: „Clasic este omul pe care jocul tuturor forţelor realului îl determină fără să-l absoarbă în unitatea lor. Este clasic omul care trăieşte îndoita conştiinţă a independenţei sale faţă de totalitatea formelor naturale şi spirituale ale lumii şi a individualităţii sale puternice şi mândre”.

[41] *Ibidem*, p. 6.

Vezi şi Ana Bazac, *Ion Petrovici şi Tudor Vianu: valoarea omului şi idealul clasic al acestuia. Destinul conceptelor, Studii de istorie a filosofiei româneşti*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007, p. 427–444.

[42] Tudor Vianu, *Faust şi civilizaţia modernă* (1936) în Tudor Vianu, *Opere*, vol. 9, ediţia citată, p. 179.

[43] Când se clădeşte o lume nouă, amintirea celei vechi trebuie ţinută trează în inimă şi minte. Noile idealuri nu pot nesocoti ceea ce oamenii au crezut a recunoaşte până acum drept, nobil, frumos şi sfânt”, Tudor Vianu, *Filogeneza idealului*, în Tudor Vianu, *Transformările ideii de om şi alte studii de estetică şi morală*, Bucureşti, Editura Tradiţia, 1946, p. 72.

[44] Tudor Vianu, *Filosofia culturii*, Bucureşti, Editura Publicom, 1944, p. 244.

Vezi şi Alexandru Boboc, *Ideea de cultură modernă în programul concepţiei activiste a culturii*, în Ana Bazac (coord.), *Cultură şi adevăr: studii despre filosofia lui Tudor Vianu*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007, p. 23–42.

de cunoaştere a sinelui – „Noi ne putem cunoaşte prin operele şi prin faptele noastre. Noi suntem ceea ce faptele noastre sunt”[45] – şi merge mai departe decât idealul sau concepţia raţionalistă asupra culturii (focalizată asupra agentului natural, raţiunea) şi decât concepţia istoristă (din jurul conceptului de valoare). De aceea, fatalismul şi pesimismul, inerente concepţii istoriste, sunt „ocolite de concepţia activistă care afirmă în actul creator de cultură, expresia suverană a libertăţii omeneşti”[46]. Ca urmare, cunoaşterea activităţii culturale este deschisă tuturor metodelor, ca şi inovării metodologice: totul este să înţelegem mai bine legăturile dintre raţiune şi valoare, iar acest lucru este mijlocit de cunoaşterea şi înfăptuirea actului.

Subiectul activ – Prometeu

Alături de cel de subiect[47], un concept care descrie activismul este cel de *prometeism/prometeanism*. El vine de la Prometeu[48], eroul mitic al cărui nume

[45] Tudor Vianu, *Filosofia culturii, ibidem.*

[46] *Ibidem*, p. 248.

[47] Conceptul de subiect este mod deosebit văzut de către oameni – şi de către filosofi – prin prisma ideologiei lor, indifferent dacă asumarea ideologiei este conştientă sau nu, a arătat Marx. Critica filosofică implică, deci, „desvrăjirea” (Max Weber, *Entzauberung der Welt*, în Max Weber, *Wissenschaft als Beruf*, în *Gesammlte Aufsaetze zur Wissenschaftslehre* (Tubingen, 1922), p. 524–555, conferinţă la Universitatea din München, 1917, *Science as a Vocation*, în *From Max Weber: Essays in Sociology* (trans. And ed. H.H. Gerth and C. Wright Mills), New York, Oxford University Press, 1946, p. 139 / http://tems.umn, edu/pdf/WeberScienceVocation.pdf) subiectului ideologiei, adică, înainte de toate, a subiectului ideologiei dominante, pentru a da subiectului concret istoria şi situaţia sa plină de lupte şi suferinţe. Iar asta înseamnă a judeca procesul de ansamblu din spatele ideologiei, şi nu numai imaginea ideologică a subiectului. Critica are loc nu (numai) dintr-un punct de vedere ideal, ci dintr-unul concret, în confruntarea cu diferitele paliere ale realului şi idealului. „Esenţa” subiectului stă, astfel, în ceea ce îl structurează: în relaţiile sociale şi, deci, în activităţi.

Condiţia subiectului este dată de constituirea sa de către exterior, în câmpul celorlalţi. Interiorul său însuşi este o astfel de construcţie, indiferent de autonomizarea acesteia şi, în orice caz indifferent de imaginile ideologice despre explicarea subiectului pornind de la interior (este vorba, desigur, de subiectul filosofic, şi nu despre eu-l psihologic).

Vezi şi Foucault, Derrida, Deleuze, dar şi Habermas, care a descries „o patologie a modernităţii din punctul de vedere al realizării deformate a raţiunii în istorie”, interviu dat în 1981 şi menţionat în Anthony J. Cascardi, *The Subject of Modernity* (1992), Cambridge, Cambridge University Press, 1995, p. 19.

[48] Mitul lui Prometeu a fost descris de către Hesiod (*Theogonia, Munci şi zile*), Eschil (*Prometeu înlănţuit*), Platon (*Protagoras*, Traducere, notă introductivă şi note de Şerban Mironescu, în Platon, *Opere*, I, Ediţie îngrijită de Petru Creţia şi Constantin Noica, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1974, 321c–e, p. 436). Eschil a luat motivul de la Hesiod. Este important de semnalat că, la aceştia din urmă, Prometeu a fost descris ca dând oamenilor nu numai focul – „prin care ei vor învăţa nenumărate meşteşuguri” – ci şi „nădejdile” pentru a-i scăpa „pe oameni de frica morţii”, între care, indirect, certitudinea deja că „nu există vreun lucru pe care să nu te înveţe timpul, când îmbătrâneşti”. Este, în acelaşi timp, semnificativ că valorile noi aduse în gândire au apărut în tragediile lui Eschil, şi apoi în filosofia lui Platon. Deşi, desigur, acesta nu a replicat în primul rând artei dramatice, ci filosofiei anterioare lui.

Există, însă, o legătură între Eschil (525 î. C./524 î.C. – c. 456 î. C./455 î. C.) şi filosofia anterioară: „În Prometeul lui Eschil, era cea nouă pe care au deschis-o cercetările raţionaliste, filosofice, asupra

chiar semnifică prevedere, prudenţă, capacitate anticipatoare[49]: dar acestea presupun acţiunea omului, deci iniţiativa de a reacţiona la mediul înconjurător în

Cosmosului, îşi celebrează triumful ei poetic", cf. Alice Voinescu, *Eschil*, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", 1946, p. 174. Autoarea a subliniat că dramatismul piesei nu este dat nici de suferinţa eroului, nici de atitudinea sa sfidătoare faţă de Zeus, ci de raţiunea pe care o personifică – anume de darul previziunii, mai semnificativ decât răzvrătirea – în lupta cu destinul. Tocmai ca urmare a puterii raţiunii umane de a se implânta în „bezna nepătrunsă a soartei", aceasta încetează să fie haos, fatalitate oarbă şi se transformă în «înlănţuirea precisă şi necesară» a lucrurilor, în „ordine", în „lege". „Destinul capătă astfel înţelesul unei conştiinţe ideale, de care nici zeii nici omul nu mai au a se teme, ca de un duşman ascuns şi nevăzut, care, dimpotrivă, statorniceşte o rânduială peste lipsa de sens a întâmplărilor, a faptelor divine şi omeneşti. În faţa tainicei rânduieli, fiorul omului nu mai e fiorul spaimei, ca al bietului dobitoc ne-cugetător, ci se preface în fiorul nădejdii, care înalţă pe om spre adevărata lui condiţie"(*ibidem*, p. 171).

Ca urmare, „actul previziunii prometeice nu e din registrul psihologiei, el este *actul spiritului*. Dacă Prometeu devine cu adevărat erou dramatic, este numai datorită actului spiritual prin care el iese din pasivitatea pătimirii şi intră propriu-zis în acţiune. Şi dacă totodată conflictul se face şi tragic, e pentru că tensiunea nu mai e cea relativă, dintre doi rivali, ci e *lupta spiritului cu Absolutul*... vina tragică a lui Prometeu e dincolo de orice înfăptuire exterioară, ea e în însuşi actul intim de a fi atins sfera Absolutului... Prometeu descoperă rânduiala cosmică Legalitatea – prin care existenţa şi a oamenilor şi a zeilor capătă un sens" (*ibidem*, p. 173, 174). Dacă grecii antici au descoperit, prin înţelegere, că, în dosul variaţiilor infinite este o lege permanentă, acesteia i-au opus conştiinţa trează, dinamismul „prin care eroul se opune activ destinului", generând încrederea în om şi raţiune (*ibidem*, p. 8).

Aceste sensuri filosofice relevate de către Alice Voinescu transcend simpla valorizare a spiritului rebel sau a darului lui Prometeu, focul. Ele permit şi legătura pe care posteritatea filosofică o va face între gândire şi acţiune.

[49] Mitul cuprinde pe cei patru fraţi, titanizi – fii ai lui Iapet (Titanul, la rândul său fiu al lui Uranos şi al Gaiei) şi Themis – care sunt reprezentativi, câte doi, pentru cele mai importante trăsături ale omului, gândirea şi puterea: Prometeu – prevedere – în tandem şi opoziţie, totodată, cu Epimeteu – gândire întârziată / înţelepciune venită mai târziu – şi, pe de altă parte, Atlas – robusteţea plină de solicitudine şi pe care te sprijini – şi Menoitios – puterea slăbită–. Deşi titanid, Prometeu (alături de Okeanos) ajutase generaţia mai tânără de zei olimpieni să cucerească locul de stăpânire a lumii. Dar apoi, răzvrătit împotriva lui Zeus şi iubitor de oamenii muritori, a fost pedepsit de acesta.

Prometeu, în fond simbolul umanului prin gândire – care este, prin esenţa sa de *logos*, desfăşurare anticipatoare, deci înţelegere prin această anticipaţie –, a fost socotit drept contramodelul uman al divinităţii. Din acest motiv, şi indiferent de originea sa, în mitul redat de Eschil, Prometeu a fost pedepsit de Zeus, „tiranul cerurilor", care „l-a condamnat la un supliciu veşnic", cu toată mărturia „atrocei nedreptăţi" pe care au dat-o marea şi pământul, chemaţi de erou (Francesco Domenico Guerrazzi, *L'Assedio di Firenze* (1836, 1859), Milano, Libreria editrice Dante Alighieri, 1869, Capitolo settimo, La pratica, http://www.liberliber.it/biblioteca/g/guerrazzi/l–assedio–di–firenze/pdf/l–asse–p.pdf) (AB, diferenţa dintre Prometeu – contramodel uman al divinităţii – şi Iisus – model uman al divinului, prelungire (inerent contradictorie) a acestuia – constă, concret, tocmai în motivaţia supliciului ambelor personaje: prima este aceea a „geloziei" (Guerrazzi, *ibidem*) lui Zeus care nu vrea să se vadă pus pe aceeaşi treaptă de putere cu omul, a doua este aceea a salvării omului prin sacrificarea celui mai apropiat reprezentant al acestuia; vezi şi Ana Bazac, *Filosofia în faţa problemei sacrificiului*, „Revista de filosofie", 1–2 şi 3–4, 1996, p. 79–84 şi 267–271).

Consecinţele pozitive dar şi negative ale gândirii (să ne amintim şi de fabula limbii a lui Esop, chiar dacă acesta nu a fost considerat filosof de către Diogene Laertios –, menţionată de Ben Edwin Perry, *Aesopia*. *A series of texts relating to Aesop or ascribed to him or closely connected with the literary tradition that bears his name*, Urbana, The University o Illinois Press, 1952; dar şi de tradiţionala imagine metafizică hiperbolizantă a gândirii, la care s-a opus, de pildă, în tradiţia postmodernă, Gianni Vattimo, *Sfârşitul modernităţii* (1985), Constanţa, Editura Pontica 1993, p. 183,

184: La Vattimo, conceptul de „gândire slabă” are un sens pozitiv: cel în care suntem conştienţi de limitele gândirii actuale în raportarea sa la adevăr, deci o auto-imagine a acestei gândiri ca fiind „slabă” faţă de autoimaginea vechii gândiri metafizice care se considera supremul instrument posibil şi singurul deţinător al „adevărului”, deci „tare”) au fost puse laolaltă de către Francis Bacon.

În *De sapientia veterum* (1609, 1623), *The works of Francis Bacon,* Baron or Verulam, Viscount St Albans, and Lord High Cancellor of England, Collected and edited by James Spedding, Robert Leslie Ellis, and Douglas Denon Heath, Volume XII being volume II of the Litterary and profesional workd, Boston Houghton, Mifflin and Company, 1857, p. 403–472 şi Volume XIII, Litterary Word continued, p. 9–69, în ultimul volum, XIII, se află discuţia mitului lui Prometeu ca simbol al *status hominis*, p. 42–53.

Înainte de toate, Francis Bacon ne-a amintit că, potrivit tradiţiei mitice, chiar omul a fost făcut de către Prometeu, din lut amestecat cu diferite părţi din animale şi că, tocmai pentru a-şi proteja creaţia, eroul a furat focul din cer dându-l oamenilor. Dar aceştia nu au fost deloc bucuroşi: dimpotrivă, l-au pârât lui Jupiter. Iar zeul a fost atât de încântat de acest demers al oamenilor, încât le-a permis să folosească, totuşi, focul şi li l-a prezentat ca noul lui dar către ei, cel mai de preţ, echivalând cu tinereţea veşnică. Fericiţi, oamenii au pus „darul” pe spinarea unui asin şi i-au ordonat să îl ducă acasă. În drum, mort de sete, asinul s-a oprit la o fântână, dar acolo un şarpe l-a oprit să bea apă şi apoi i-a condiţionat acceptul dacă măgarul urma să îi dea ceea ce duce în spate. Bietul asin s-a învoit şi, astfel, tinereţea veşnică a trecut de la oameni la şerpi. După ce oamenii au pierdut astfel focul, Prometeu s-a certat cu ei: totuşi, înfrângându-şi exasperarea faţă de ei, indignarea şi dispreţul i s-au răsfrânt asupra lui Zeus. Vrând cu tot dinadinsul să i le arate, indiferent de urmările pe care le prevedea, a tăiat doi tauri, a umplut unul cu grăsimea şi carnea celuilalt şi i-a dus pe amândoi, ca sacrificiu, la altarul zeului, cerându-i să aleagă unul. Vrând să se răzbune, zeus a ales taurul gol şi, ştiind că nu îl poate pedepsi pe Prometeu (decât distrugând oamenii, ceea ce nu dorea în mod direct), i-a ordonat lui Vulcan să făurească o femeie frumoasă. Odată realizată, zeii i-au dat cele mai frumoase însuşiri, dar, în acelaşi timp, un vas în care au pus toate nenorocirile şi calamităţile, doar la sfârşit rămânând Speranţa. Numele femeii a fost Pandora şi ea a fost dirijată să meargă la Prometeu să îl roage să deschidă urciorul. Prevăzător, Prometeu a refuzat, dar Pandora s-a îndreptat apoi spre Epimeteu, care a ridicat fără ezitare capacul vasului. Acesta, după ce a văzut ce nenorociri au ieşit, a vrut să îl închidă, dar nu a reuşit decât să reţină în urcior Speranţa. În sfârşit, Zeus l-a deferit (propriei) justiţii pe Prometeu pentru vina mai veche a şterpelirii focului, pentru blasfemia împotriva majestăţii şi a altor vini, condamnându-l la tortură veşnică în Caucazul unde un vultur îi mânca ficatul ziua, noaptea acesta refăcându-se pentru a suferi a doua zi, din nou, durerile atroce. Totuşi, chinul s-a sfârşit prin întreprinderea lui Herakles care a venit peste mare, a ucis vulturul cu săgeţile sale şi l-a eliberat pe Prometeu. Iar apoi, oamenii s-au reconciliat cu Prometeu.

Marele gânditor englez – care în *Prefaţa* sa la *De sapientia veterum* (vol. XII, p. 423) a spus *sine philosophia me certe nec vivere juvet* / fără filosofie nu mă bucur să trăiesc – l-a echivalat pe Prometeu cu Providenţa, deoarece rostul şi rezultatul acesteia a fost tocmai crearea omului, şi de aceea, sediul Providenţei în om este mintea şi intelectul, dar care există împreună cu precedentul acestora, brutalitatea şi iraţionalitatea. Dar principalul scop al parabolei, a insistat Bacon, a fost de a privi omul ca centrul lumii, adică dacă s-ar scoate omul din lume, acesteia i-ar lipsi scopul şi finalitatea. Căci toate lucrurile din natură par a fi în serviciul acestuia, „nu există nimic din care el să nu scoată un folos”.

În acelaşi timp, omul – făcut fiind din amestecul diferitelor părţi animale – este nu numai o imagine, în mic, a lumii, ci şi o imagine superioară: tocmai prin amestecul în el a atâtor lucruri şi tocmai datorită organicităţii acestui amestec, este omul capabil de atâtea puteri. Desigur – şi alegoria a prezentat aceasta – la început omul a fost slab, dar tocmai de aceea a născocit chiar „furând focul”), a inventat atâtea mijloace de putere, şi tocmai de aceea, motivul ingratitudinii de început al oamenilor faţă de Prometeu nu trebuie văzut negativ ci, dimpotrivă, ca simbol al faptului că oamenii, dotaţi cu raţiune, vor ei să creeze, şi nu să se bazeze pe un *deus ex machina*: iar aceasta înseamnă şi că ei sunt veşnici nemulţumiţi cu starea lor şi în căutarea de a o depăşi prin propriile forţe, în timp ce divinitatea socoteşte că a atins culmea şi nu mai doreşte nimic.

Sigur că omul este un amestec contradictoriu de inteligenţă, ce generează mereu noi descoperiri, şi de ignoranţă şi geniu rău: dar mai bine este să considerăm, ca Empedocle şi Democrit, că omul nu ştie nimic (tocmai pentru a-şi încorda forţele să cunoască), decât şcoala lui Aristotel, atât de dogmatică. Iar mai târziu, insistă Bacon, oamenii trebuie să fie pregătiţi în aşa fel, încât fiecare să se descurce şi să îşi găsească şansa şi puterea din propria străduinţă (*Itaque homines monendi sunt, ut se ipsi exsuscitent, et vires atque etiam vices suas experiantur, neque in paucorum hominum animulis et cerebellis omnia ponant*, p. 52, vol. XIII). Ca urmare, la nivelul cunoaşterii este necesară împletirea dintre filosofia abstractă şi experienţă, niciuna dintre cele să nu rămână înceată, în urmă, dar experienţa fiind aceea care dă metoda şi legea (*certa lege et methodo constanter militet*, p. 48, vol. XIII).

„Furtul focului" a semnificat pentru Bacon, dezvoltarea inteligenţei umane („din premisa simţurilor totuşi brute şi surde") pentru înţelegerea mediului, facerea uneltelor, apropierea lucrurilor şi transformarea lor în accesorii folositoare, devenind *centrum mundi* (p. 44, vol. XIII) şi putând să priceapă chiar cauzele finale (*quatenus ad causas finales*); a avut loc, astfel o adevărată răsturnare a Providenţei prin personificarea acesteia de către om (*Prometheus Providentiam liquido et diserte significat*), realizată şi prin comunicare (*atque cum hominibus communicavit*, p. 42, vol. XIII). Iar din acest punct de vedere, cele două modele umane, Prometeu şi Epimeteu, au reprezentat şi complexitatea umană şi manifestările opuse: cele ale lui Epimeteu şi a urmaşilor fiind acelea preocupate doar de o clipă, de plăcere şi, deoarece astfel, aceştia suferă tot felul de calamităţi, *perpetuo fere cum illis conflictantur* (p. 50, vol. XIII), se află într-o perpetuă luptă între ei; în timp ce oamenii prevăzători ca Prometeu se reţin de la multe lucruri plăcute ale vieţii şi, ce e mai rău, se torturează cu gânduri legate de lucruri rele şi pericole (*curis et solicitudine et timoribus intestinis se crucient et confidant*, *ibidem*). De aceea, imaginea dezirabilă a omului pare a fi, mai degrabă, Herakles, plin de prevedere lipsită de frică, de tărie şi constanţă a minţii, bucuros cu măsură şi rezistent fără nerăbdare (*fortitudinem et animi constantiam, quai in omnem eventum parata et cuicunque sorti aequa, prospicit sine metu, fruitur sine fastidio, et tolerat sine impatientia*, *ibidem*).

Menţionarea lui Francis Bacon ca analist al mitului lui Prometeu este importantă nu numai pentru că, de obicei, acest autor celebru este situat, ci şi deoarece perspectiva sa, şi nu numai asupra acestui mit, este precursoare a cercetărilor moderne de filosofie a mitologiei, a limbajului şi a culturii. În *Preface* la *De sapientia veterum*, volumul XII, p. 404–425, James Spedding a observat că, mitologia comparativă şi filologia comparativă (aceasta din urmă este numită astăzi lingvistică) neexistând pe vremea lui Francis Bacon, deci acesta neputându-se folosi de ele pentru a da elemente noi în studiul său, interesul contemporanilor pentru această lucrare rezidă, mai degrabă, în eseul de filosofie, morală şi politică pe care îl reprezintă.

În ceea ce priveşte enigma pe care vechile mituri o oferă, Spedding a pus faţă în faţă explicaţia dată de Bacon şi, pe de altă parte, cercetările din prima jumătate a secolului al XIX-lea, şi într-un caz şi în celălalt, miturile sunt socotite a fi alegorii şi forme târzii, cu semnificaţie schimbată, ale povestirilor originale: deci că *numele* şi *incidentele* povestite au supravieţuit după ce sensul iniţial a fost uitat, dar în forme alterate şi corupte de re-povestirile ulterioare. Diferenţa dintre Bacon şi, de exemplu, profesorul Friederich Max Müller, *Comparative Mythology*, *Oxford Essays*, 1856, este că primul a crezut că e vorba de fabule compuse pentru plăcerea auditoriului de către înţelepţi din vechime ce au redat misterele naturii în parabole, iar după moartea acelor aezi semnificaţia iniţială s-a pierdut, rămânând doar povestea; în timp ce profesorul specialist în sanscrită şi „ştiinţa limbajului" a considerat că limbajul creează divinităţi prin „metafora radicală" (vezi Gregory M. Downing, „Sunny Jim: Joyce and Max Müller's *Comparative Mythology*, *James Joyce Quarterly*, Vol. 39, No. 1 (Fall, 2001), p. 101, dar şi Ernst Cassirer, *The Myth of the State,* Text und Anmerkungen bearbeitet von Maureen Lucay, Hamburg, Felix Meiner Verlag, 2007, p. 19–21), existând o comunitate a miturilor în sanscrită şi greacă şi latină: adică, în limbajul primitiv în care nu se inventaseră încă substantivele abstracte, deci existau mai multe sinonime pentru acelaşi lucru, a fost posibil ca despre lucruri să se vorbească ca despre o persoană (semnificând unul dintre numele lucrului); de asemenea, descrierea fenomenelor naturii a avut loc, astfel, prin redarea relaţiilor interumane, cu sentimentele şi pasiunile respective, deci transformând fiecare metaforă (redată tocmai prin cuvântul care descria trăsături

mod conştient şi chiar precedând influenţa acestui mediu asupra lui[50]. Prometeismul este, astfel, un sinonim al activismului: acesta nu este atât un răspuns la acţiunea mediului, deci re-acţiune, ci chiar iniţiativă, acţiune iniţiatoare a configurării mediului ca atare. Modelul lui Prometeu a devenit emblematic pentru omul modern / concepţia modernă a omului: Goethe a scris poemul neterminat *Prometeu* în

particulare ale fenomenului vizat) într-o poveste; schimbându-se limbajul, numele nu au mai fost legate de imaginea originală, şi-au pierdut semnificaţia metaforică şi au devenit simplele poveşti / mituri.

Astfel, nume inteligibile (în greaca veche, de exemplu) pot avea propria poveste. Dar, dacă povestea însăşi este contradictorie, înseamnă că sensul original al numelui descriind un fenomen natural fiind uitat, numelui rămas a trebuit să I se dea un sens raţional, făcând corespondenţa dintre acest nume şi un erou mitic.

Lăsând la o parte mitul, se poate spune că discuţia despre semnificaţia originară a cuvintelor – prin etimologie – la autori ca Heidegger, de exemplu, nu poate să facă abstracţie de înaintaşi în acest demers.

În acelaşi timp, perspectiva acestor înaintaşi prefaţează şi imaginea contemporană despre *intertextualitate* ca „tendinţa noastră mentală de a turna fiecare nouă experienţă în vechi tipare expresive... intertextualitatea poate afecta – cel mai adesea inconştient – versiunea originală, în aşa măsură încât vizionarul este convins că experienţa sa se încadrează într-un model străvechi şi venerabil, ilustrat de mulţi alţi vizionari... Intertextualitate înseamnă 'transmitere', într-un mod foarte complex. Toate experienţele precedente par să fie convergente şi să influenţeze profund ceea ce considerăm a fi o experienţă nouă, proaspătă. Această convergenţă se produce îndeosebi sub pragul conştiinţei şi presupune o sinteză mentală a mai multor elemente, o prelucrare activă a noului eveniment, care nu este o simplă repetare a ceva din trecut, în istorie, transmiterea este de obicei considerată ca un proces în care cineva citeşte şi reciteşte un text şi apoi îl repetă altora, adesea deformat"; şi „oamenii gândesc, şi dacă au un model pentru gândirea lor, dau naştere la idei predictibile dintru început... 'intertextualitatea' este un fenomen mental şi se referă la 'texte' uneori scrise dar, cel mai adesea, nescrise"; şi „ipoteza cognitivă asumată a acestei cărţi constă în aceea că un simplu set de reguli ar genera rezultate similare în minţile oamenilor pe o perioadă de timp virtual infinită... Transmiterea cognitivă este istorică; totuşi ea presupune regândirea continuă a vechilor credinţe şi, prin urmare, scăpări ale memoriei, eliminări şi inovaţii continue... transmiterea cognitivă ca pe o regândire activă a tradiţiei, bazată pe un simplu set de reguli... Fiecare individ gândeşte în cadrul unei tradiţii şi, ca urmare, este 'gândit' de ea; în acest proces el ajunge la autocertitudinea cognitivă că orice este gândit este experimentat şi că, de asemenea, orice este experimentat are un efect asupra a ceea ce este gândit. Acest complex proces de interacţiune a minţilor umane ne permite să percepem, în credinţe pe care mulţi dintre noi încă le împărtăşim, rădăcini obscure, mergând până în era paleolitică şi poate chiar mai în urmă, către începuturile perioadei lui *homo sapiens*" (Ioan Petru Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo* (1991), Traducere de Gabriela şi Andrei Oişteanu, prefaţă şi note de Andrei Oişteanu, *Cuvânt-înainte* de Lawrence E. Sullivan, Iaşi, Polirom, 2002, p. 46, 47, 49–50).

[50] Vezi şi Carl Kerényi, *Prometheus. Archetypal Image of Human Existence* (1959/1963), Translated from the German by Ralph Manheim, Princeton, Princeton University Press (1991), 1997; este interesantă analiza din capitolul VIII, *The Prometheus Bound*, unde, la excesul de justiţie din partea lui Zeus (*Δίκη*, sau justiţia era măsura fixată pentru zei şi oameni, conform căreia oamenii nu puteau ajunge la ceea ce aveau zeii, deci pedeapsa dată de Zeus lui Prometeu ar fi fost în spiritul dreptăţii), Prometeu opune şi el un exces, dragostea pentru oameni; p. 88: „şi dintr-odată devine clar că ordinea de care aparţine această măsură (a lui Zeus) este de blamat datorită suferinţelor lui Prometeu, care nu a făcut nimic mai mult decât sunt constrânşi oamenii să facă... deoarece acţiunile şi suferinţele sale au rezultat din faptul că s-a pus pe el însuşi în poziţia omului, cauza suferinţei sale e injustiţia".

Pentru motivul excesului, vezi şi Constantin Noica, *Jurnal filosofic*, Bucureşti, Editura Publicom, 1944, p. 44: „Iubesc la greci faptul că merg până la capăt. Ceea ce a făcut posibilă filosofia greacă a fost excesul. Oamenii aceştia (din piepele oraşului, nu din placida natură!) n-aveau bun-simţ. Căci bunul-simţ i-ar fi împiedicat să spună că totul curge sau nimic nu se mişcă".

1772–1774, publicat în 1789; romanul Mary-ei Shelley din 1918 s-a numit *Frankenstein sau Prometeul modern*; poemul lui Byron din 1816, *Prometeu*, l-a descris pe erou drept răzvrătit; în acelaşi spirit, *Prometeu descătuşat*, 1820, a fost numele dramei lui Percy Bysshe Shelley; în teza de doctorat *Deosebirea dintre filosofia naturii la Democrit şi filosofia naturii la Epicur*, 1841, Marx l-a considerat pe Prometeu drept „cel mai eminent sfânt si martir din calendarul filosofic".

Tudor Vianu, profesorul Ninei Façon, a considerat spiritul prometeic drept specific concepţiilor despre om forjate odată cu apariţia modernităţii. Esenţa umană este tocmai capacitatea de a schimba datul. şi deşi „mitul lui Prometeu a fost întotdeauna mitul culturii omeneşti"[51], el a fost redat şi interpretat în mod diferit de-a lungul timpului. Astfel, şi la Platon, în „Protagoras", şi la Goethe lipseşte motivul pedepsei, deci al vinei lui Prometeu. Dar dacă Platon a tăcut, lăsând deschisă problema în care, totuşi, punctul de vedere dominant al timpului (la cinici) era că pedepsirea era legitimă din moment ce civilizaţia adusă odată cu focul i-a sortit pe oameni multor suferinţe, la Goethe Prometeu devine un erou şi un model.

Semnificaţiile mitului prometeic sunt: 1) „revolta împotriva autorităţii, o glorificare a insubordonării creatoare"; 2) smulgerea „de sub o lege care-l copleşeşte pe individ" şi afirmarea unei legi proprii; 3) „ideea transformării după propriul chip" al omului; 4) „ideea că orice creaţie, orice faptă se întovărăşeşte cu suferinţă"; 5) iubirea de oameni[52]. Aceste semnificaţii au avut însă o pondere diferită în epocile istorice, deci culturale. În antichitate, Prometeu a semnificat, în fond, atacul asupra ordinii date a *kosmos*-ului, deci mitul său nu a putut avea influenţa pe care o are în modernitate. Acum, titanul a reprezentat reformatorul care abia aduce ordinea bună.

Dacă luăm în seamă concepţiile morale, atunci, de asemenea, putem observa diferenţa dintre morala antică – bazată în principal pe plăcere: ca semn al unei reacţii izbutite, a unei adaptări perfecte"[53] la lume – şi morala modernă care afirmă valoarea durerii. Deoarece durerea este „semnalul unui efort, rezultatul unei dezadaptări pe care trebuie s-o învingi"[54], modernitatea, bazată pe efortul creaţiei, este societatea care pune pe primul plan tocmai activitatea prin care se pot suprima condiţiile generatoare de durere. Iar aceasta înseamnă conştiinţa acestor lucruri, deci cunoaşterea lor. (Principalul sens al tezei lui Bacon, „ştiinţa înseamnă putere", este tocmai acesta). De aceea, operele moderne care au cuprins în ele motivul prometeic, ca acelea ale lui Byron şi Shelley, sau ca *Faust* al lui Goethe, au promovat semnificaţiile de răzvrătire şi creaţie îndrăzneaţă, cu preţul efortului şi grijii permanente.

[51] Tudor Vianu, *Filosofia culturii*, p. 249.
[52] *Ibidem*, p. 258.
[53] *Ibidem*, p. 259.
[54] *Ibidem*, p. 260.

Prometeismul este vizibil şi în filosofia modernă. Dacă punerea autorității sub semnul întrebării nu fusese deplină la Descartes, Kant realizează „nu numai o revoluție copernicană, dar şi o revoluție prometeică”[55], prin faptul că temeiul adevărului ca şi al ordinii din natură este omul, organizarea intelectuală a fiecăruia. Conştiința noastră – *daimon*-ul socratic – este aceea care permite distincția dintre bine şi rău. La Fichte, subiectul este de-a dreptul activitate.

În sfârşit aici, eticile durerii – care au reflectat epoci de criză istorică[56] – au avut drept alternative pe cele ale proslăvirii „obstacolului şi ceea ce este corelativ cu obstacolul: munca, osteneala, inițiativa, energia, activitatea”[57.]

Să mai notăm totuşi că termenul de prometeism are şi un sens negativ/peiorativ: cel de acțiune asupra mediului înconjurător fără preocupare față de consecințele acțiunii asupra acestui mediu. Este, aici, relevarea urmărilor revoluțiilor industriale moderne asupra naturii, şi critica exacerbării opoziției dintre natură şi cultură. În mod deosebit, Marx a fost acuzat de a fi echivalat activismul omului cu dominația asupra naturii. În realitate, dacă Marx nu a avansat această echivalare[58], ea a fost promovată şi de ideologiile cadrului capitalist al revoluțiilor industriale şi de cele ale stalinismului.

Nina Façon a vorbit despre Prometeu ca model al activismului atunci când s-a referit la Ficino care îl amintise expres în *Epistolarul* său ca simbol al nelinişti omului de a căuta, prin rațiunea care îl face unic, perfecțiunea – niciodată atinsă. Dar, dacă modelul lui Prometeu înseamnă eroism tragic, el „depăşeşte înțelesul lui Ficino şi în totul al gândirii Renaşterii, în care nu se poate vorbi încă de o conştiință tragică a omului”[59].

De asemenea, mitul prometeic – „care este germenul oricărei poziții activiste”[60] – a existat, aşa cum a arătat şi Vianu, la Kant şi la Fichte. În sfârşit aici, nu sub forma mitului lui Prometeu, ci sub modelul omului ales – sfânt sau erou –, Bergson a figurat acțiunea în care „întrevedem ceea ce elanul vital cuprinde în potența lui şi ceea ce el *ar fi putut da dacă materia nu i s-ar fi împotrivit*”[61].

---

[55] *Ibidem*, p. 270.

[56] Vezi C.I. Gulian, *Introducere în etica nouă*, Bucureşti, Editura de Stat, 1946; vezi şi Ana Bazac, *C.I. Gulian şi sensurile nonconformiste ale eticii*, „Revista de filosofie”, 3–4, 2009, p. 437–455.

[57] Tudor Vianu, *Filosofia culturii*, p. 281; iar în *Prefața* la *Raționalism şi istorism (Studiu de filosofia culturii)*, Bucureşti, Tiparul Universitar, 1938, scria: „Concepția activistă a culturii a alcătuit baza filosofică generală a *Esteticii* mele, unde arta este înfățişată ca forma cea mai perfectă a muncii omeneşti...”.

[58] Vezi John Bellamy Foster, *Marx's Ecological Value Analysis*, September 2000, http://www.monthlyreview.org/900jbf.htm

[59] Nina Façon, *Activismul în gândirea Renaşterii italiene*, în *Concepția omului activ*, p. 20.

[60] Nina Façon*, O înțelegere activistă a idealismului romantic*, p. 169.

[61] Nina Façon, *Menirea omului în gândirea lui Bergson*, în *Concepția omului activ*, p. 213 (subl. mea, A.B.).

Deschidere spre activismul modern

Pornind de la subiectul individual, filosofia a construit şi omul şi păienjenişul relaţiilor acestuia, societatea. Ambele manifestări au apărut a fi contradictorii: raţiunea teoretică a omului corespundea ordinii superioare a existenţei, în timp ce raţiunea sa practică nu putea decât să reflecte dezordinea pornirilor şi intereselor legate de situaţii umane diferite. Nu această dezordine era învingătoare: funcţiile, sarcina, munca, opera omului constituiau activitatea părţii raţionale a sufletului în acord cu virtutea (Aristotel). Ca urmare, esenţial pentru om era să plănuiască, să intenţioneze, să decidă după deliberări, să pondereze alternativele, să se comporte, deci, în mod strategic în acţiunile sale. Plăcerea nu era decât asociată acţiunii – *ἐνέργεια* – şi, deoarece activitatea este completă/implică o permanentă completare, plăcerea este infinită (însoţind acţiunea). Planificându-şi variantele de strategii, omul schimbă acţiunile şi după datele „găsite pe teren": schimbarea este o nouă sursă de plăcere, fiind o nouă sursă de bătaie de cap.

Capacitatea de a schimba datele existenţei care ne determină a ajuns – imaginea despre lume fiind în funcţie de propriile simţuri – condiţionarea lumii în funcţie de acestea, adică de modul de percepere a lumii de către minte. Perspectiva idealismului subiectiv al episcopului Berkeley pare cumva o extremă, dar triumfătoarea concepţie carteziană asupra lui *cogito*, a subiectului cunoscător, nu făcuse, în fond, altceva decât să o sugereze: cunoaşterea este construită de activitatea minţii (şi nu reprezintă o simplă copiere a datelor din realitate, în ultimă instanţă mintea fiind legată într-un mod obscur de simţuri). Ea este, astfel, o depăşire a simplei contemplaţii, „care nu fixează"[62].

Trecând peste dificilele probleme ale conexiunii dintre *res cogitans* (minte) şi *res extensa* (corp) – tratate de către psihologie şi *philosophy of mind* –, filosofia a trebuit să facă faţă situaţiei contradictorii a activităţii determinate de condiţiile sociale. Răspunsul moraliştilor radicali (Blaise Pascal) sau sceptici (Michel de Montaigne), avansarea noţiunii de natură umană, vechea tradiţie dualistă (corp – suflet / minte), legate toate de tradiţionalele concepte de soartă şi de întâmplare[63], se află în faţa faptului simplu că oamenii îşi făuresc singuri istoria, dar în condiţii deja date. Ei au astfel libertate, dar cum manifestarea acesteia în cunoaştere nu a părut suficientă, determinarea socială complexă a activităţii / filosofia socială (Marx) pare a fi o direcţie eficientă de cercetare.

Activismul, legat de concepţia modernă a istoriei, presupune că ceea ce este rezultatul acţiunilor umane are nu numai semnificaţii, dar acestea sunt şi persistente,

---

[62] Constantin Noica, *Modelul cultural european* (1988), Bucureşti, Editura Humanitas, 1993, p. 183.

[63] Vezi şi Ramiro Ortiz, *Fortuna labilis. Storia de un motivo medievale*, Bucureşti, Cultura Naţională, 1927, unde *fortuna* (*τύχη*) este influenţa capricioasă şi mobilă, fără aparenţa de a respecta regula logică sau morală; ea este distinctă de *fatum* (*ἀνάγχη*), (p. 23), improvizare plină de incoerenţă şi de injustiţie. Forma *evolarunt omnia* semnifică de asemenea instabilitatea forţată.

pe timp lung, şi capabile de a se institui drept criterii şi cadre pentru alte acţiuni. Chiar dacă după o acţiune umană urmează altele, chiar mai importante, semnificaţiile primei – şi, în general, ale tuturor – nu sunt numai tranzitorii, oricum nu sunt accidentale, ci se continuă, integrate în mod subtil în cursul lucrurilor.

Activismul apare a fi, astfel, o forţare a realităţii sociale – supusă transformării, prelucrării, înnoirii –. Ca urmare, acţiunea are funcţie de bifurcare (de schimbare a traiectoriei mişcării, de transformare a configuraţiei lucrurilor), aşa cum a fost demonstrat şi în teoria haosului[64].

Activismul este calitatea unei societăţi de fiinţe raţionale. Prin acţiuni, aceste fiinţe cuprind existenţa în reflecţie, iar reflecţia este asumată. Reflecţia este o deprindere, o repetare, iar acţiunile dau seamă de faptul că oamenii sunt preocupaţi de semnificaţiile lucrurilor (acestea apar prin reflecţie). Preocuparea este, firește, față de semnificaţiile propriei atitudini reflexive, ca şi față de semnificaţiile întregului complex (de dinainte şi de după reflecţie).

Ca urmare, activismul nu vizează simpla atitudine practic utilă, determinată de orizontul închis al vieţii fenomenale: este, dimpotrivă, o depăşire a acesteia (a condiţionării acesteia), fără a o trece sub tăcere sau a o ignora. În acest sens, nu se poate să nu fie menţionată abordarea activismului în filosofia critică (datoare conceptului de alienare de la Marx) din secolul al XX-lea: de la şcoala de la Frankfurt – „teoria critică" –, inclusiv la urmaşi precum Fromm, Habermas şi Honneth, la Foucault, Derrida şi Debord, Deleuze şi Guattari, pecetluind în mod deosebit ceea ce se numeşte „filosofie continentală". Analiza activismului uman trece aici prin aceea a *relaţiilor de putere* ce încadrează şi preludiul activităţii, discursul. Relaţiile de putere, mai ales aşa cum au fost ele dezvoltate în modernitatea târzie, sunt cele care separă individul de ceea ce constituie umanitatea sa: capacitatea discursivă raţională şi activismul. Iar această separare se vede şi în dificultatea omului de a fi conştient că el vede lumea şi acţionează în ea prin intermediul creaţiei de concepte – activitate specializată în cadrul relaţiilor de putere – şi în punerea omului ca pasiv consumator de spectacol, inclusiv de pasiv utilizator de maşini, deci incapabil de a-şi mai produce activ propria viaţă.

Omul activ şi cercetarea sa de către Nina Façon

I. Înainte de toate, să nu uităm că activismul omului a fost înserat de către Nina Façon în metafizica generală: ea a dorit să releve legătura dintre noile semnificaţii ale activităţii omului şi, pe de altă parte, concepţia filosofică generală. Activismul metafizic însemna, pentru autoare, „conceptele mişcării şi străduinţei

[64] James Gleick, *Chaos: Making a New Science*, New York, Penguin Books, 1987; Edward N. Lorenz, *The Essence of Chaos* (1993), Washington, University of Washington Press, 2001 (vezi The Butterfly Effect (Efectul bătăii aripii de fluture); dar şi Ana Bazac, *New social asymmetries and the system crisis*, în „Proceedings of the 14th International Congress of Cybernetics and Systems of WOSC", 2008, p. 965–974.

continue" şi „privirea universului, a existenţei lui şi a omului ca trepte ale unei continue coborâri din Unitate şi ale ascensiunii la ea, aşadar ca o mişcare niciodată încheiată şi veşnic desfăşurându-se în curba fără capăt a cercului"[65]. Ca urmare, punctul central al cercetării de faţă nu este omul, ci existenţa în care el este integrat ca expresie a unui efort unic de creaţie şi a unei perseverări în acţiunea pe care aceasta o înseamnă"[66]. Această precizare este deosebit de importantă: activismul uman – chiar dacă asupra acestuia se focalizează studiul de faţă – este doar o latură şi consecinţă, totodată, a „înţelegerii existenţei universale ca acţiune"[67].

II. Totuşi, continuându-ne firul, concepţia despre omul activ/activism ca esenţă a omului are, cum am văzut, o bogată tradiţie. Deoarece nici Aristotel şi nici Marx nu au fost urmăriţi de către Nina Façon, să amintim aici numai însuşirea activismului ca model cultural de către Nietzsche (modelul culturii dionisiace/concepţia dionisiacă asupra existenţei). Altfel spus, dezvoltarea activismului în ontologia vieţii sociale de către Marx şi contrapunerea de către el a activismului politic rebel la activitatea politică devenită joc a fost negată şi în acelaşi timp translată de către Nietzsche în focalizarea asupra modelelor culturale şi a criticii acestora.

Dar omul activ, născut în modernitate, poate să fie analizat şi la primul nivel al aparenţelor sale. La Descartes, care a reprezentat un centru de interes pentru pe Nina Façon, omul activ stă sub semnul voinţei, valorizată drept facultatea activismului prin excelenţă. Importanţa conştiinţei umane – devenită semnul că omul a devenit criteriul suprem de înţelegere şi evaluare a lumii (Kant) – s-a vădit şi în dezvoltarea tuturor teoriilor care au sondat şi conştientul şi subconştientul, dar şi în maniera în care tendinţele active ale omului, vizibile în reprezentare, gândire, simţire şi dorinţe, caută „forme de viaţă"[68] prin depăşirea unora vechi. Aceste forme de viaţă sunt manifestarea „sentimentului de viaţă"[69], asupra întregului ei, aşa cum apare în trăiri. *Filosofia vieţii*, cu rădăcini în romantismul lui Novalis şi cu mixtura dintre iluminism şi romantism promovată de Goethe, a fost promovată în mod deosebit de Wilhelm Dilthey şi Henri Bergson. Nu este de mirare că semnificaţiile acţiunii în spiritualismul lui Bergson – spiritualismul a fost, de altfel, trăsătura filosofiei *mainstream* a timpului – au fost urmărite de Nina Façon.

Totuşi, nu trebuie să fim opaci la motivaţia istorică a interesului Ninei Façon, ca şi a interesului lui Tudor Vianu, faţă de tema activismului şi a omului activ. După cum se ştie, cultura română a fost dominată de motivul specificului propriu în raport cu gândirea occidentală. Forma dominantă pe care a căpătat-o acest motiv a

[65] Nina Façon, *O înţelegere activistă a idealismului romantic*, în *Concepţia omului activ*, p. 167.
[66] *Ibidem*, p. 168.
[67] *Ibidem*, p. 201.
[68] Vezi şi Tudor Vianu, *Goethe şi timpul nostru*, p. 89.
[69] Concept avansat de Nietzsche, preluat de Spengler, vezi şi Tudor Vianu, *Filosofia culturii,* p. 225.

fost aceea de tip conservator, a formelor fără fond. Conform acestuia, dacă formele politice şi juridice au fost importate şi transpuse pe un sol impropriu în România, deci înainte ca acest sol să le fi generat treptat şi temeinic, cel puţin creaţiile culturale trebuiau să fie legate de fondul tradiţional. În acest fel, în secolul al XX-lea – desigur, şi înainte – au înflorit curente literare ce exaltau nu numai fondul într-o reprezentare idilică retro, ci care promovau şi modelul pasiv şi contemplativ al omului, încadrat de spiritualism. Ele au fost legate de întreaga poziţie politică conservatoare din criza interbelică a democraţiei. Pentru raţionalismul şi umanismul românesc întreaga această poziţie şi pecete a curentelor culturale a putut apărea ca o imagine de re-plonjare în Evul Mediu[70]. Iar replica acestui raţionalism şi umanism a fost, între altele, şi insistenţa pe sincronismul cultural şi pe activism.

Trebuie, de asemenea, să menţionăm că analiza Ninei Façon este de factură tradiţională: de dezvăluire a sensului textelor, de interpretare a lor, şi nu de deplasare a sensului, deoarece această deplasare (ceea ce dă şi un nou sens) ar urma legării lucrurilor în alt mod. Nu este vorba de vreo conectare a textului la condiţiile istorice şi culturale: asta va urma în analizele ulterioare, după cum a avut loc în studiile introductive la traducerile Marsilio Ficino, *Asupra iubirii sau Banchetul lui Platon*, ((sub pseudonimul Sorin Ionescu), şi Introducere şi note, Bucureşti, Editura „Bucovina – I.E Torouţiu", 1942), Giordano Bruno, *Despre cauză, principiu şi unitate* ((sub pseudonimul Ioana Anim), şi Studiul introductiv, Bucureşti, 1942), Machiavelli, *Principele* ((sub pseudonimul Sorin Ionescu), şi Introducere, Bucureşti, Tiparul Universitar, 1943). Probabil că din această conectare urmează un nou sens: adică atenţia cercetătorului se deplasează spre sensuri iscate şi de analiza realului, şi nu doar a textului. Dar apariţia sensurilor noi este dificilă: ea presupune capacitatea cercetătorului de a se scutura de prezumţiile tacite care îl marchează profund şi care, în acelaşi timp, îi încadrează traiectoria de cercetare respectabilă.

Analizele pe textele de filosofie despre omul activ, pornite şi ele din cea mai pură curiozitate ştiinţifică, dovedesc şi asumarea prezumţiilor tacite dominante de către Nina Façon – şi dorinţa de a accede, astfel, la recunoaşterea comunităţii filosofice –, şi, desigur, încercarea de a le păstra într-un spaţiu democratic, tocmai prin focalizarea pe activism. Nu este aici nici o contradicţie: spiritualismul a putut să se manifeste şi în contextul democraţiei. Cam aceasta pare să fi fost şi credinţa Ninei Façon: aceea că ar fi fost posibil să mergi oricât de departe în cadrul acelor prezumţii, şi aceea de a merge oricât de departe (iar activismul era o ţintă înaltă) în cadrul acelor presupoziţii. Nu ştim dacă ar fi continuat astfel dacă schimbarea din 1940 s-ar fi prelungit. Este, însă, cert că schimbarea din 1944, care a adus

[70] „În Răsăritul, dezvoltat în afară de marile tradiţii de cultură ale Europei – sau care au primit numai infiltraţii superficiale ale acestora – va fi fiind cu putinţă înlănţuirea omului într-un nou Ev Mediu…", Tudor Vianu, *Goethe şi timpul nostru*, p. 89.

înlocuirea presupoziţiilor, a pus-o în faţa unei alternative: de a nu mai putea continua în tiparul vechilor prezumţii şi, în acelaşi timp, de a nu putea să le asume, cel puţin nu în totalitate, pe cele noi. În faţa noului, vechile prezumţii îi apăreau, poate, ca deja insuficiente; dar cele noi erau deja mâncate de rugina dogmatică, stalinistă. Opţiunea de a nu mai face filosofie îi părea a fi singura onestă. Iar munca efectuată apoi îi certifică, o dată mai mult, onestitatea.

Cum poţi să captezi subiectul deschizând un spaţiu al incompletitudinii? Numai punând simbolicul şi realul să se critice reciproc; dacă simbolicul se critică numai cu el însuşi, rezultatul poate fi o imagine de completitudine a subiectului: dar asta înseamnă moartea filosofiei; dacă realul se critică numai cu el însuşi, poţi ieşi din filosofie, în (ceea ce a numit Husserl) realismul naiv al primului nivel de sesizare, de cunoaştere. Punerea faţă în faţă a simbolicului şi a realului, a filosofiei cu prezumţiile sale tacite, inerent ideologice, şi a realului este – după cum ar fi fost şi pentru Nina Façon – extrem de pasionant, dar greu. Uneori, iar filosoful este şi el „sub vremi", nu se poate.

Interesul Ninei Façon pentru activism a fost legat, dincolo de imboldul raţionalist al profesorului său, de perioada de criză a democraţiei dintre cele două războaie mondiale. În această criză, curentul filosofic principal s-a manifestat sub dubla formă a refugierii în repaus contemplativ marcat de spiritualism şi, în acelaşi timp, a avansării acţiunii necenzurate de raţionalism. Tentaţia cercetării modelului activist s-a contrapus acestei crize, căutând să chestioneze atât soluţia modelului uman pasiv, contemplativ, cât şi acţiunea frustrată de avertismentul raţiunii. Oferta modelului activist a fost aceea a spontaneităţii creatoare: ducând mereu spre noi posibilităţi şi, în acelaşi timp, spre noi frământări legate de valori: de ce este bine şi ce este rău, ce este permis şi ce neagă umanul din om.

Se poate spune că tentaţia activismului la Nina Façon – manifestată în interesul faţă de începuturile gândirii moderne ca şi, implicit, faţă de trăsăturile modernităţii –, reflectând şi o nevoie a epocii, a fost cumva consonantă cu tentaţia activismului la autorii cercetaţi. Acest activism a fost şi el un rezultat al crizei epocii în care a avut loc în acelaşi timp tranziţia la modernitate. De cele mai multe ori, activismul a apărut la aceşti autori ca fiind manifestarea *personalităţilor exemplare*. Nina Façon a trăit deja într-o epocă în care personalităţile se puteau totuşi multiplica. Dar modelul personalităţii exemplare – a creativităţii exemplare a vieţii trăite în lumina înţelegerii şi a îndrăznelii – a fost oferit de către ea nu numai pentru că acest model a corespuns unui îndelungat timp istoric, ci şi ca alternativă la propriul timp în care manifestarea personalităţii a fost oprită[71].

III. Dacă modernitatea este, înainte de toate, discontinuitate în gândire, omul activ este cel care inventează practici sociale noi, care pune sub semnul întrebării *statu quo*-ul, inclusiv cel teoretic, care zdruncină şi dislocă structurile existente, mentalităţile, atmosfera spirituală, cel care e protagonistul discontinuităţii sau al relaţiei dialectice (de critică, de revoluţie) între continuitate şi discontinuitate.

[71] K. Marx, *Teze despre Feuerbach*, p. 7 şi 5.

Această relație însăşi este de inventat. Omul activ este non-conformist, refuzat, rebel, contestatar, „ne-onorabil".

Este oare această descriere o simplistă idealizare a prometeismului romantic? Poți fi, desigur, activ şi dacă te înscrii în ordinea continuității şi a conformismului social. Dar sensul filosofic al activismului constă tocmai în valorizarea de către om a activității sale ca generatoare de realitate, deci ca spargere a tiparelor. Activismul înseamnă, înainte de toate, gândire, preocupată de impactul dintre om şi lume. Înțelesul filosofic istoric al acestei gândiri a fost de contemplare deoarece diviziunea socială dintre munca fizică şi cea intelectuală a fost atât de apăsată încât gândirea părea a aparține numai unora, celor care aveau timp să privească învolburarea lumii de la distanța necesară. Desigur că activitatea înseamnă gândire/contemplare şi ceva pe deasupra. Dar filosofia tradițională a contemplării, ieşind tocmai din situația istorică de mai sus, a conceput subiectul izolat de obiect, iar pe acesta – ca dat exterior. Că acest dat era conceput ca fiind rezultatul creației divine – deci subiective, a voinței şi creativității divinității – deci obiectul şi subiectul nu mai păreau a fi exterioare unul altuia, sau că forma datului era socotită a fi dată de gândire (deci, din nou, exista o relație între obiect şi subiect), relația însăşi nu era cunoscută. Iar această relație, tocmai pentru ca să nu fie între elemente exterioare unul altuia, trebuie să fie, cum şi este, mai mult decât activitatea de gândire a subiectului *asupra* obiectului: ea este *practică* (sensibilă şi de gândire, activitate şi, în acelaşi timp, rezultatul activității, instituția umană istorică, practică marcată de social şi istoric şi creatoare a împrejurărilor sociale şi istorice).

Celebra teză a 11-a a lui Marx – „Filosofii nu au făcut decât să *interpreteze* lumea în diferite moduri: important este însă de a *o schimba*" – este nu numai o descriere a unei demarcații, aceea între istoria premodernă, în care schimbările sociale aveau loc lent, şi istoria modernă, începută prin revoluție socială în care poporul a devenit, pentru prima dată în istorie, şi deşi pentru scurt timp, actor politic, nu numai o descriere a filosofiei care interpreta *post festum* deoarece o făcea din perspectiva contemplării exterioare a lucrurilor, ci este şi concluzia tezei întâia. Dacă lumea nu se schimbă numai interpretând-o, şi este imperios să o schimbi – oricum se schimbă, fiind schimbată de unii –, interpretarea însăşi nu poate rămâne la contemplarea exterioară, şi nici la jocul cu construcții imaginare, ci trebuie să includă studiul practicii.

Conceptul filosofic de *practică* nu este defel o excentricitate a unor revoluționari nebuni. Practica este socială, descriind tocmai relația complexă dintre subiect şi obiect ca relație între subiect şi subiect. Apoi, practica este activitate. Omul este activ deoarece are nevoi, firește, şi de aici trebuie să se plece. Dar omul este activ deoarece, având nevoi, el îşi propune ceva (o activitate care să ducă la îndeplinirea nevoii). Caracteristica esențială a subiectului uman este, deci, teleologia: faptul că omul are scopuri, fiecare activitate fiind finalistă. Viața socială însăşi nu poate fi înțeleasă fără să acceptăm că la baza acestei vieți este poziția teleologică a omului. În sfârşit aici, tocmai prin practică, omul – de fapt conştiința sa – nu este o simplă parte a naturii, ci un factor de intervenție în obiect, de creație a acestuia. Dar, datorită condițiilor istorice amintite, filosofia a avansat marile ei

prejudecăţi: despre faptul că lumea ar avea o raţionalitate imanentă ei, şi astfel şi finalitate. Or, omul introduce raţionalitatea şi finalismul.

În studiile din *Concepţia omului activ*, Nina Façon nu a lucrat cu noţiunea de practică. Dar modelul omului activ a fost promovat de ea tocmai pentru ca schimbarea să aibă loc, înainte de toate în teorie, desigur.

Activismul eroilor/gânditorilor luaţi în discuţie de către Nina Façon a fost – şi aşa a şi fost descris – contradictoriu: pe de o parte, el era determinat de condiţii istorice şi sociale, iar conceptul de condiţie umană pe care l-au avansat explicit sau implicit personajele cercetării nu a fost decât o sublimare teoretică a acestora (ceea ce înseamnă, şi a prejudecăţilor, condiţionate şi ele); iar din acest punct de vedere, Nina Façon a fost adepta celui mai modern istorism, cel social; pe de altă parte, activismul era manifestarea libertăţii individuale, iar autoarea a relevat această dublă situaţie esenţială a omului, aceea de a fi determinat şi liber, totodată. Libertatea modernă a fost descrisă ca fiind, aşa cum a şi fost, în primul rând în cunoaştere. Raţiunea contemplativă, principala formă de activism – aşa cum a fost considerată chiar de către protagoniştii săi – s-a derulat în ideologia dominantă a vremii: capacitatea de ordonare a lucrurilor de către raţiunea umană era subordonată măreţiei divinităţii şi ordinii acesteia, dar din puterea sa de iscodire urma puterea strategiei sale personale de a contribui la schimbarea lumii.

IV. Într-o paranteză la menţionarea în continuare a unor aspecte ale activismului relevat de către Nina Façon, să spunem doar că două repere, luate în seamă de autoare, au fost Machiavelli şi misticii germani din timpul Reformei.

Primul a fost expresia directă a conştiinţei omului modern că poate să impună lumii, nemijlocit de nicio filosofie morală care nu termină niciodată să despice motivele de a depăşi starea de expectativă, propriul model de transformare potrivit celor mai lumeşti interese şi, în acelaşi timp, antrenând un mai bine general dovedit, şi nu doar imaginat. De aceea, introducerile – din 1943 şi 1960 – la traducerea *Principelui*[72] au insistat (dincolo de tabloul istoric complex în care şi-a depăşit nişa şi Machiavelli şi au avut loc şi faptele care l-au inspirat, şi dincolo de biografia culturală şi psihologia creaţiei de către Machiavelli a operelor sale[73] aşa cum aceasta poate fi dedusă din scrisorile sale) asupra tratării subiectului – management-ul politic, în contextul unui raport de forţe internaţional deloc favorabil şi care trebuia, totuşi, convertit a fi astfel, de unificare a statelor italiene rămase în

[72] Machiavelli, *Principele* (1513/1532) (traducere sub pseudonimul Sorin Ionescu), şi *Introducere*, Bucureşti, Tiparul Universitar, 1943 (Este prima traducere în România a acestei cărţi). În ediţia din 1960 (Editura Ştiinţifică) – traducerea, studiul introductiv, note de Nina Façon; traducerea reeditată în volumul *Măştile puterii*, ediţie îngrijită de Elvira Sorohan, Iaşi, Institutul European, 1996; de asemenea, traducerea este reeditată de Editura Humanitas, în 2006.

Semnalăm partea finală semnificativă din ediţia din 1943 dedicată traducerilor, interpretărilor şi referirilor culturale româneşti la Machiavelli.

[73] Inclusiv *Discorsi, Asupra modului de a trata popoarele răsculate din Valdichiana, Cuvinte de spus cu privire la prevederea banilor, Del modo tenuto dal duca Valentino..., Descrierea lucrurilor din Germania. Descrierea lucrurilor din Franţa, Istoriile florentine.*

urmă şi chiar subjugate unele – de către secretarul florentin în termenii noi ai acţiunii planificate, ai estimării variantelor potrivit consecinţelor lor prezumate, ai modificării paşilor şi potrivit datelor adversarilor, deci potrivit răspunsurilor „pe teren" şi mai mult sau mai puţin previzibile. Doar din această poziţie urmează filosofia politică[74]: conceptele de „moment favorabil", de potrivire a „materiei" (condiţiilor concrete) cu „forma" (modelul dorit de stat unitar), al „ocaziei" şi al „supunerii sorţii", al „liberului arbitru" şi „îndrăznelii"[75] au fost relevate din explicarea, de către Nina Façon, a situaţiei de fapt şi a imaginii lui Machiavelli despre aceasta. În sfârşit aici, replica la starea practicii politice este „manifestul politic"[76] pe care îl reprezintă *Principele*. Dar, dacă acest aspect este reliefat prin referinţa la analiza lui Gramsci, interlocutor *sine qua non* al analiştilor lui Machiavelli, dacă se subliniază şi preluarea de către florentin a modelului statului unitar nu din realitatea italiană, ci din aceea din Franţa şi Spania, ca şi semnificaţia referinţei la popor, nu trebuie ignorat că Nina Façon trimite şi aici la ceea ce este dincolo de preocupările filosofiei politice: „*Principele* reprezintă ca atare nu numai concepţia despre statul naţional şi monarhul absolut, ci şi concepţia despre om în societatea burgheză la începutul ascensiunii ei…"[77].

Această concepţie, arată Nina Façon, este legată de ideea că acţiunea (voinţa) este mai importantă decât repaosul cel mai plin de contemplaţie: deoarece ea se înscrie, în imaginea energetistă a lui Machiavelli, nu numai în dinamismul general al lucrurilor, şi al istoriei mai ales, ci reprezintă şi expresia dorinţei care stă la baza vieţii oamenilor[78]. Această idee a generat la Machiavelli şi modelul omului modern – prin forţa împrejurărilor, omul care putea să îşi impună dorinţa în acţiune, principele: el a plecat, la acest nivel al discuţiei, de la model pe care l-a propus principilor concreţi, şi nu de la aceştia la model[79]; în timp ce, în general, el a plecat de la condiţiile date – în Italia sau în afara ei – la creionarea strategiei politice.

Al doilea reper al judecării activismului modern este cel în care problema activităţii omului este pusă din punctul de vedere al posibilităţii şi, totodată,

---

[74] Vezi Machiavelli, *Principele*, *Studiu introductiv*, ediţia din 1960, p. XLVI: „tranziţia de la real la ideal, prin convertirea analizei în îndemn şi prescriere de norme".

[75] *Ibidem*, p. XLI–XLIII. În ediţia din 1943, p. XXXIV, XXXVI–VII. Vezi şi conceptual de „întâlnire", care l-a făcut pe Althusser să îl considere pe Machiavelli drept unul dintre fondatorii „curentului subteran al materialismului întâlnirii" (adică al creaţiei de către oameni a cursurilor istorice); vezi şi Ana Bazac, *Le Machiavel d'Althusser,* la International Machiavelli Conference, 8–10 October 2009, Bucureşti–Sinaia.

[76] Nina Façon, *Studiu introductiv*, ediţia din 1960, p. XLV.

[77] *Ibidem*, p. XLVII. În ediţia din 1943, acest aspect apare mai pe larg (lipsind, desigur, din bibliografie, Gramsci): concepţia lui Machiavelli despre „răutatea esenţială a omului", mereu aceeaşi – ceea ce permite adecvarea strategiei politice la ceea ce este permanent în om – dar care, totuşi, se poate înălţa prin viaţa socială, p. XVII–XXI, XXIII.

[78] Ediţia din 1943, p. XXXII–XXXIII.

[79] *Ibidem*, p. XVI–XVII: „Nu Cezar Borgia este aşadar exemplul Principelui, ci tipul uman pe care el îl reprezintă, aşadar linia de viaţă care se desprinde din modul lui de a acţiune: şi după cum aceasta depăşeşte linia de viaţă a unui om oarecare, tot astfel figura Principelui cuprinde pe aceea a lui Cezar Borgia, dar nu epuizează; o conţine ca exemplu al unei linii de existenţă ce-şi dovedeşte semnificaţia ei deplină numai atunci când este în întregimea ei realizată".

obiectivelor sale. Această abordare este numai sugerată de către filosofia germană de la începutul secolului al XVI-lea, dar asta nu înseamnă că nu este preţioasă.

Posibilitatea acţiunii, adică punerea de criterii în aceasta, este în funcţie, din nou, de om, de tipul avut în vedere de către filosofi. El este încă medieval: faptele îi sunt predestinate de voinţa divină, dar aceasta înseamnă doar că, dacă omul vrea să rămână om el trebuie să lupte cu sine pentru a îndeplini numai ceea ce este moral, adică plăcut lui Dumnezeu[80]. Lupta cu sine este grea: de aceea, ea este transfigurată în comunicarea directă cu divinitatea, prin iubire, prin credinţă. Dar dacă reuşeşte, el devine „centru al existenţei”[81], tocmai „această auto-afirmare a omului pregăteşte Reforma – întrucât înseamnă valoarea spiritului divin în om şi putinţa lui de mântuire fără mediaţiune”[82]. Altfel spus, pe de o parte, acţiunea cea mai importantă este aceea cu propria conştiinţă. Pe de altă parte, legătura directă cu Dumnezeu, prin iubirea şi credinţa care sunt rezultatul învingerii gândurilor şi pornirilor de reprobat: este, aici, continuitatea misticii medievale, dar care este acum modalitatea de critică a dogmei tomiste, iar odată cu impunerea protestantismului ce devine, la rândul său dogmă, mistica va continua să reacţioneze şi împotriva acestuia[83]. De ce aceasta? Deoarece mistica a fost mai aproape de a descrie complexitatea omului decât dogmele[84]. În acest spaţiu deschis pentru complexitate, s-a constituit imaginea modernă a omului.

Încă nu exista complexitatea dată de medierile practicii. Dar ea a fost salvată prin noul mod de gândire (filosofică) ce sublinia posibilitatea de mântuire a fiecăruia prin interiorizarea profundă a religiei, ca în mistica medievală: datorită faptului că oamenii nu au acelaşi ritm şi putere de concentrare şi discernere, este cazul să fim răbdători cu toate încercările de apropiere de adevăr[85]. Mai mult, efortul de reflecţie morală al fiecăruia este legat şi de instinctul social natural al fiecăruia, dat desigur de Dumnezeu: ca urmare, chiar autoritatea statului reflectă acest instinct, adică este, în fond, un contract „între popor şi conducător… contractul trebuie să cadă atunci când autoritatea îşi încalcă obligaţiile”[86].

---

[80] Ideea se regăseşte în întreaga gândire medievală şi de desprindere de ea. Vezi Nina Façon, *Istoria literaturii italiene*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969, p. 90: critica din *Divina Comedie* „se îndreaptă numai împotriva lumii, nu a Creatorului ei, şi confirmă credinţa în el, întrucât consideră răul drept un efect al voinţei neascultării a poruncilor lui”.

[81] Nina Façon, *Filosofia germană în timpul Reformei*, în *Istoria filosofiei moderne – Omagiu profesorului Ion Petrovici*, vol. I. Bucureşti, Societatea Română de Filosofie, 1937, p. 106.

[82] *Ibidem.*

[83] *Ibidem*, p. 111: esenţa protestantismului fiind, nu în expunerea sa sistematică, ci în mistica medievală din amonte şi, apoi, în mistica antiluterană şi, p. 121: „Atunci când noul aristotelism introdus de Melanchton realizează o nouă scolastică prin dogmatizarea protestantismului, mistica antiluterană reia gândirea medievală, pentru a regăsi, prin ea, izvorul prim al Reformei”.

[84] Cel mai consistent capitol al studiului se ocupă numai de mistici: maestrul Eckhart, Kaspar Schwenckfeld, Sebastian Franck, Valentin Weigel, Jakob Böhme.

[85] *Ibidem,* p. 113: aceasta fiind întemeierea filosofică a toleranţei religioase… „la o epocă în care protestantismul biruitor se afirma intolerant”.

[86] *Ibidem*, p. 114. Johannes Althusius, *Methodice Digesta, Atque Exemplis Sacris et Profanis Illustrata* (1603, 1610).

Aşadar, omul complex este cel care cunoaşte – a acţiona înseamnă a cunoaşte –: întâi, lucrurile exterioare; este cea mai simplă; apoi, este cunoaşterea raţională; cunoaşterea superioară este interiorizarea căutării lui Dumnezeu până la identificare[87].

Dar aceste trei tipuri de cunoaştere sunt date fiecărui om. Afirmarea universalismului este o premisă a activismului: Jakob Böhme[88] „afirmă libertatea omului de a se arunca în lumea luminii sau în lumea întunericului”[89]. „Procesul autorevelaţiei este la Böhme un proces neîncetat de forţe interioare antagoniste; neoplatonismului armonios în viziunea procesului de desfăşurare a lumii, i se opune astfel această viziune nouă, dinamică, ce cuprinde în ea ceva din neîncetatul efort faustic al înfrângerii răului şi biruinţei ultime în lumea luminii. Dumnezeu nu mai este identic cu omul, dar este o realitate mult mai prezentă decât pura existenţă a lui Eckhart. Este astfel o viziune care atinge un profund dinamism modern prin înţelesul chinului neîncetat pe care îl înseamnă voinţa de mântuire a fiecăruia… ceea ce este spirit modern şi afirmare a valorii efortului omenesc se precizează astfel în această ultimă gândire a misticismului german”[90].

V. Analiza Renaşterii de către Nina Façon duce la descoperirea conceptelor ce formează o nouă concepţie despre lume. Dacă vrem să găsim o familie de gândire a autoarei, atunci putem să îi considerăm abordarea una deleuziană, în care diferenţele sunt cele care structurează noile identităţi. Acestea sunt conceptele, şi există o comunitate de concepte în filosofia Renaşterii (Bruno, Campanella) care apare prin experienţele diferite ale protagoniştilor şi care, în acelaşi timp, conturează *figura* omului activ al acestei perioade, secolul al XVI-lea şi prima jumătate a celui de al XVII-lea italian.

Figura omului activ este acum aceea a filosofilor ce tind să se desprindă de starea de călugări. Nu „veşnica reîntoarcere”[91] a contemplării asupra unor prezumţii nepuse la îndoială este emblema acestei figuri: ci concepţia despre lume ca *mişcare şi tensiune*[92]. Este lumea temporală, iar în aceasta mişcarea „poate fi definită ca imperfectă întrucât tinde la o limită ultimă”[93], dar ceea ce poate stăpâni (relativ)

[87] *Ibidem*, p. 118–120; maestrul Eckhart. „Astfel se schiţează această doctrină în care punctele esenţiale sunt eretice: ele neagă dualismul tomist şi înalţă pe om la treapta identităţii perfecte cu Dumnezeu; cunoaşterea desăvârşită este atinsă, astfel, nu prin străduinţă sau graţie divină, ci numai prin iniţială identitate cu El... Gândirea Reformei va lua de la Eckhart principiul ei fundamental, mântuirea prin singura credinţă a fiecăruia, şi totodată va lua individualismul puternic”.

[88] *Sex puncta theosophica*, 1620.

[89] Nina Façon, *Filosofia germană în timpul Reformei*, p. 127.

[90] *Ibidem*, p. 129.

[91] Conceptul de cerc în care se roteşte omul – Campanella, în Nina Façon, *Activismul în gândirea Renaşterii italiene*, în *Concepţia omului activ*, p. 26 – nu mai semnifică repetarea infinită a acţiunilor absolut determinate de *fatum,* ca în concepţia antică, ci, dimpotrivă, efortul infinit al omului, ce permite înălţări sau şi coborâri, voinţa sa unică de a cunoaşte şi de a iubi, neajungând niciodată la saturaţie şi desăvârşire; cum spune Nina Façon, ca „imaginea cercului care nu-şi are nicăieri sfârşitul”. La Bruno e la fel.

[92] Nina Façon, *Activismul în gândirea Renaşterii italiene*, p. 35.

[93] *Ibidem*, p. 10. (Este vorba de Ficino).

această lume este mintea care concepe, desigur, mişcarea, dar o face tocmai cunoscând şi repaosul şi „deoarece mintea dobândeşte mai mult în repaus decât în mişcare”[94]. Ar fi prea mult să deducem de aici o expresie sublimată a opoziţiei istorice dintre răgazul ce, singur, permitea contemplarea şi, pe de altă parte, neodihna muncii acelora care nu erau sortiţi activităţii intelectuale. Mai degrabă putem vedea intuirea dialecticii fenomenelor contrare: mişcare-repaus, iubire-cunoaştere[95], şi schimbări în sensurile conceptelor (la Pico, bucuria este dată deja de mişcare – şi cunoaştere, niciodată încheiată, niciodată ajunsă la liman şi, de aceea, „compensată” de voinţa liberă, de activism şi de iubire –, şi nu de repaos[96], în timp ce la Bruno principalul concept ontologic este devenirea şi nu cel vechi, cel de existenţă[97]).

Aspiraţia spre valori superioare se manifestă, desigur, prin conceptul iubirii de Dumnezeu şi a contopirii sufletului omenesc cu Dumnezeu[98]. Dar odată cu avansarea acestui concept – ce reprezintă fundamentul reprezentării coerente a tensiunilor, puterilor şi limitelor omului – este deschis drumul cunoaşterii, ca mijloc, şi al voinţei asupra cunoaşterii[99]: în termeni actuali am spune că rostul cunoaşterii este dat numai de internalizarea în conştiinţă a valorilor superioare, deci numai prin manifestarea voinţei de a ghida cunoaşterea în acest sens. De asemenea, doar odată cu internalizarea în conştiinţă a valorilor superioare, are loc şi activitatea benefică, „coborârea sufletului unit cu Dumnezeu din nou spre lume”[100].

Distingând între gândirea lui Ficino[101] şi Leon Abravanel şi, pe de altă parte, Bruno, Pico şi Campanella, Nina Façon conturează activismul în sensul dominaţiei acţiunii asupra existenţei şi cunoaşterii: dar, dacă la primii, el „înseamnă esenţială unire a divinului cu umanul, în revărsarea perpetuă şi reciprocă a unuia spre celălalt apărând valoarea definitorie a acţiunii”, la ceilalţi, activismul, „îndepărtând infinit putinţa atingerii absolutului, se bucură de gratuitatea însăşi a acţiunii şi a efortului întrucât tocmai această gratuitate este semnul sau garanţia demnităţii scopului spre care tinde”[102].

---

[94] Ficino, *Asupra iubirii, cit.* în Nina Façon, *Activismul în gândirea Renaşterii italiene*, la p. 10.

[95] Nina Façon, *Activismul în gândirea Renaşterii italiene*, p. 13, Ficino.

[96] *Ibidem*, p. 14–15.

[97] *Ibidem*, p. 16.

[98] *Ibidem*, p. 22.

[99] *Ibidem*, p. 22–25.

[100] *Ibidem*, p. 30. Ficino.

[101] Subiectul Ninei Façon, activismul în modelul uman renascentist, a fost legat de autoare de concepte fundamentale ale metafizicii timpului. Nu ştim dacă ea a cunoscut teza de licenţă a lui Mircea Eliade din 1927, *Filosofia italiană de la Marsilio Facino la Giordano Bruno*. Probabil că nu, deoarece s-a referit cu multă acribie la cercetătorii problemei, cu care de altfel a dialogat. Este interesant de amintit şi că studentul ei, Ioan Petru Culianu a avut drept lucrare de licenţă, condusă chiar de ea, *Marsilio Facino şi platonismul în Renaştere*, în 1972 şi că Ioan Petru Culianu a avut cuvinte de preţuire sinceră a profesoarei sale. Informaţie din *Prefaţa* lui Andrei Oişteanu în Ioan Petru Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo*, ediţia citată, p. 10.

[102] Nina Façon, *Activismul în gândirea Renaşterii italiene*, p. 31.

Momentul care urmează în conturarea activismului este, astfel, demnitatea omului (Pico) „şi defineşte înţelesul străduinţei şi voinţei de absolut incluse în cunoaşterea şi acţiunea omului”[103], „demnitatea spiritului în gratuitatea străduinţei lui eroice”[104].

VI. În discuţia despre Descartes, analiza omului activ trece în registrul nou creat de filosof însuşi. Pentru acesta, înţelegerea universului avea drept motivaţie aplicarea cunoaşterii, iar acest lucru era o noutate faţă de scolastică[105]. Indiferent de rădăcinile comune al cunoaşterii, metafizica, arborele urcă prin trunchiul fizicii la ramurile care sunt ştiinţele aplicate, între care medicina şi morala sunt cele mai importante[106].Cunoştinţa umană care era urmărită era cea care acţionează – *connaissance agissante*[107] –, dar aceasta era, totuşi, o armă necesară spre a trece spre etica voluntaristă şi activistă.

În fond, arată Façon, este o nouă formă de căutare a salvării omului: acum, prin urmărirea perfecţionării cunoaşterii omeneşti, pentru a face binele, adică prin metodă[108]. Dar cum este omul lui Descartes? Ca filosoful însuşi, care dovedeşte „egoismul artistului preocupat de împlinirea operei lui”[109]. De aceea, caracteristica principală a omului modern – pentru care metoda este ceea ce spune chiar numele, calea potrivită, *μεθόδος*, pentru a urmări să cunoască şi să realizeze – este *voinţa*. Prioritatea în concepţia activistă cartezianăeste voinţa ce se opune şi nehotărârii şi încăpăţânării şi este subordonată scopurilor bune. Activismul este etic[110].

Descartes nu a fost naiv: el a văzut complexitatea omului, zonele de umbră, dar, în acelaşi timp, a împărtăşit optimismul temperat dat lui de coerenţa conceperii omului în maniera dualismului (minte-corp) universal. Capacitatea raţiunii fiind universală – sub forma celebrului *bon sens* –, ea a putut să fundamenteze, ca să folosim un concept postmodern, marea *naraţiune* umanistă, în locul vechii mari naraţiuni deiste.

Dar în această perspectivă, libertatea are un loc generos: el este dat de faptul că este posibil ca judecata prudentă să nu ne arate drumul, iar atunci trebuie să ne luăm după „geniul” nostru. „Geniul” apare, însă, în acţiune, în solicitările vieţii, şi nu în cunoaştere ca atare. Aici există certitudini, adică argumente raţionale.

[103] *Ibidem*. p. 18.

[104] *Ibidem*, p. p. 27; Bruno, într-un sonet din *Degli eroici furori*, cit. în Nina Façon, p. 27: „este de ajuns ca fiecare să facă ceea ce îi stă în putinţă, deoarece spiritul eroic preferă să cadă sau să greşească în mod demn şi în fapte înalte, unde îşi arată demnitatea, decât să reuşească desăvârşit în lucruri mai puţin nobile şi josnice”.

[105] Nina Façon, *Omul în concepţia lui Descartes*, în *Concepţia omului activ*, p. 87.

[106] Este celebra analogie a copacului ştiinţei din *Principes de la philosophie.*

[107] Cum a fost numită de O. Hamelin, *Le système de Descartes*, 1911, citat în Nina Façon, *Omul în concepţia lui Descartes*, p. 88.

[108] „Căci înţelegem prin activism acel mod de existenţă a spiritului în care acţiunea apare necesară pentru că mântuitoare… fie mântuirea metafizică a întoarcerii în Unitatea primă (Renaştere), fie mântuirea prin faptă a creştinului lui Erasm, fie mântuirea etică şi pur laică a omului cartezian”, Nina Façon, *Omul în concepţia lui Descartes*, p. 96.

[109] *Ibidem,*p. 89.

[110] *Ibidem*, p. 95.

Libertatea este a voinţei care alege între aceste argumente. Raţiunea are limite date de elementele argumentelor; voinţa este, însă, lipsită de limite: totul este să nu fie indiferentă, iar pentru a se manifesta, liberul arbitru este mereu în relaţie cu activitatea de cunoaştere[111].

Nina Façon surprinde cu finețe meandrele manifestării voinței: există, la Descartes, ca stare trecătoare, indiferența (când omul sau nu cunoaşte sau este incapabil să aleagă), de aceea activismul este, înainte de toate, folosirea de către om a cunoaşterii[112]. În acest sens, omul nu trebuie să dorească decât lucruri care depind de el însuşi, şi nu de ceilalţi. Altfel, umblând după himere, ca „paladinii romanelor noastre" – fiind aici, observă autoarea, o apropiere de Cervantes şi Erasm –, omul nu va reuşi nici ceea ce ar putea să facă. Unei temperări – nu chiar stoică, deoarece în stoicism principiul era să nu doreşti (aproape) nimic, tocmai pentru a nu suferi dezamăgiri – a pasiunilor (nu putem dori decât ceea ce socotim posibil, spune Descartes) îi corespunde tocmai vivacitatea creației: aceasta se vădeşte prin comparația cu imperfecțiunea pe care o cuprinde şi depăşeşte, este, mereu, mişcare. Diferența clară între stoici şi Descartes este dată de importanța trăirii pasiunilor la acesta din urmă[113]: *generosul* este nu cel ce-şi anulează pasiunile, ci acela care le trăieşte, înfrângând răul.

Activismul cartezian nu este, deci, nici pe departe, recea pasiune a savantului ci omul viu ce înfruntă „practica": activismul este, şi aici, eroic. „În cazul erorii avem de la început o renunțare la certitudine şi o părăsire a spiritului, o relaxare a lui, în direcția singură a voinței, fără atenția întoarcerii continue spre acordarea cu cunoaşterea"[114]. Activismul etic cartezian este sfâşiat între avântul de făptuire şi, pe de altă parte, nevoia de certitudine, între infinitul voinței şi finitul cunoaşterii.

Comparând acest moment al activismului cu cel al lui Ficino, Nina Façon observă că este vorba despre acelaşi avânt infinit – al iubirii, la renascentist, care se înalță creând spre Creator şi apoi coboară, al voinței libere, la Descartes, voință premersă de cunoaştere. Diferența – este dată de conceperea mişcării în univers. Impulsionată de iubire, sau de infinitatea, totuşi, a cunoaşterii. Înaintarea continuă călăuzită de raţiune este un proces interior omenescului: se poate ajunge, astfel la conducerea metodică a raţiunii spre certitudine completă (desigur, omenească, deci nu absolută). În filosofia Renaşterii, cunoaşterea se converteşte în iubire față de Dumnezeu. La Descartes – nu. Are loc, astfel, în filosofiile parcurse – a Renaşterii, a lui Machiavelli, a lui Erasm, a lui Cervantes, a lui Descartes – un proces treptat de laicizare a activismului: la Descartes, activismul vădeşte „excelența spiritului omenesc în voința lui de împlinire cât mai completă a potențelor lui"[115].

---

[111] Vezi şi Ana Bazac, *Descartes viu – exerciții de hermeneutică carteziană*, „Revista de filosofie", p. 3–4, 2008, p. 347–362.

[112] Nina Façon, *Omul în concepția lui Descartes*, p. 108.

[113] Şi nu de idealul suprimării afectelor, apatia care duce la ataraxie, la stoici.

[114] Nina Façon, *Omul în concepția lui Descartes*, p. 137.

[115] *Ibidem,* p. 143. Să reținem aici tabloul descris de autoare: omul lui Bruno se străduieşte pentru a reveni în unitatea Unului creator, omul lui Machiavelli nu mai urmăreşte decât mulțumirea

VII. Două momente filosofice legate de Descartes: Spinoza şi Pascal

Spinoza este, din acest punct de vedere, un continuator al lui Descartes: care deduce din ordinea geometrică a lumii cunoscute raţional nu doar cursul de neoprit al cunoaşterii, ci şi fundamentarea acestei ordini de către divinitate. Diferenţa dintre cei doi este că, dacă iubirea de Dumnezeu iese din preocuparea filosofiei la Descartes, la Spinoza această iubire este nu numai o premisă a filosofiei ci şi o concluzie. Sunt, aici, şi cauze psihologice şi sociologice diferite ale creaţiei celor doi, dar şi accentele diferite puse în conceperea filosofică a omului.

În volum se află un studiu legat de două cercetări recente asupra lui Spinoza şi care au evidenţiat, cum vrea să arate Nina Façon, a) comunitatea spirituală a *Tratatului teologico-politic* (1670) şi a *Eticii* (1677, postum) dată de b) căutarea adevăratului sens al credinţei în ambele opere. Autoarea ne transmite concluziile potrivit cărora Spinoza a dezvoltat acelaşi tip de meditaţie ca şi „iluminaţii" spanioli, a căror carte de căpătâi a fost tocmai *Manualul soldatului creştin* al lui Erasm: interiorizarea religiei şi dispreţul pentru cult. Iar cum cei mai mulţi dintre „*alumbrados*" erau marani, aparţinând familiilor ebraice de curând convertite la creştinism, se poate vorbi şi de „filiaţiunea neîntreruptă ce duce de la încercarea de integrare în creştinism a maranilor la voinţa de iubire divină a lui Spinoza"[116]. Problema de fond este, însă, aceea a influenţei erasmismului din *Enchiridion Militis Christiani* asupra gândirii spaniole (şi, implicit, asupra lui Spinoza), adică, de fapt, comuniunea gândirii care căuta mântuirea: în credinţa evidenţiată de fapte. Este acelaşi activism al salvării prin acţiune: în *Tratat*, scris pentru „cei mulţi", acţiunea trebuie să urmeze interiorizării revelaţiei divine; în *Etica*, „pentru cei puţini", acţiunea este, ca la Descartes, rezultatul urcării în cunoaştere, în urma căreia/prin care se manifestă libertatea, ci doar în acest sens, salvarea.

Pascal este, cel puţin în imaginea acreditată, în antiteză cu Descartes. Este adevărat că el însuşi s-a arătat înverşunat faţă de Descartes cel „nefolositor şi nesigur", dar, în imaginea noastră, este vorba, mai degrabă, de complementaritatea celor două gândiri, prin reciproca şi succesiva recesivitate – ca să folosim conceptul lui Mircea Florian – a raţiunii şi a „inimii", miezul celor două filosofii, atât între ele cât şi în cadrul fiecăreia.

Nu este locul, aici, nici să analizăm monografia Ninei Façon dedicată lui Pascal şi nici să ne demonstrăm punctul de vedere[117]. Vom puncta numai motivul

---

pe care i-o dă reuşita acţiunii în sine, soldatul creştin al lui Erasm sau eroul lui Cervantes, găsesc în existenţa subordonată gloriei lui Dumnezeu mulţumirea laică a voinţei lor care triumfă omul lui Descartes – voinţă a salvării numai între marginile omenescului.

[116] Nina Façon, *Spinoza în lumina unor cercetări recente,* în *Concepţia omului activ*, p. 157. Iată o continuitate cu Ficino.

[117] Dar în acest sens vezi şi Aurelia Mariş, *Modelul pascalian al studiului umanului*, în coord. Ioan Biriş, *Conceptele ştiinţelor sociale. Modele şi aplicaţii*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2008. Autoarea nu s-a referit deloc la momentul precursor în România, pentru cunoaşterea lui Pascal, Nina Façon. Dar este important că există ideea că Pascal a avertizat nu împotriva raţionalismului, ci doar a unuia excesiv (p. 126), şi că „Pascal a încercat de fapt să lărgească teritoriul raţiunii, considerând că şi teritoriul inimii poate fi preluat în hotarele raţiunii... dar nu ca un supus... ci cu

omului activ pascalian, aşa cum apare în contextul istoric al primei crize din gândirea modernă[118]. Acest motiv apare în *Pensées* (1670, postum, neterminate, destinate să constituie o *Apologie a religiei creştine*), în căutarea patetică a căii juste de înţelegere a lumii, deci a lui Dumnezeu, în judecata asupra propriei experienţe religioase ca „experienţă exemplară”[119], în etalarea îndoielilor şi găsirea soluţiei în credinţă. „Ca un ‘roman al secolului al XVII-lea’ francez şi, mai larg, ca un *Bildungsroman* al culturii europene în momentul de criză următor Renaşterii…succesiunea fragmentelor (*Cugetărilor*) înseamnă succesiunea îndoielilor şi a răspunsurilor care nu sunt ale unui teolog, ci ale unui spirit laic – savant şi scriitor – în căutarea unei certitudini superioare”[120]. Efortul de a înţelege specificul şi limitele cunoaşterii discursive, îndreptate în afara omului – „spiritul geometric” – duce la momentul „spiritului de finețe” – al cărui obiect este omul – iar apoi, deoarece acesta este şi mic şi măreț, la credința care, singură, ar explica această coexistență, în om, a laturilor adverse, ca şi considerarea egală a infinitului mic al omului şi al infinitului mare al universului[121].

În opoziție cu Montaigne[122], consideră Nina Façon, Pascal voia să înțeleagă esența din spatele înfățişărilor diferite ale micimii omului. La primul, descrierea

---

drepturile depline ale propriei raționalități” (p. 128); dar este îndoielnic că, spre deosebire de Descartes, „Pascal a încercat să nu pună în termeni dihotomici relația sensibilitate – raționalitate” (p. 138). Nici la Descartes nu este vorba de opoziție absolută, după cum nici la Pascal.

[118] Nina Façon, *Blaise Pascal*, ediția citată, p. 174 (o excelentă aplicație a acestei crize): „omul atotputernic prin rațiune, reprezentat de eul cartezian, demonstrează existența lui Dumnezeu, dar nu simte necesitatea ei; individualismul raționalist răspunde întrebărilor esențiale ale spiritului, în această primă fază a laicizării lui, şi optimismul umanist exprimă concluziile etice ale unei ideologii victorioase. Jansenismul provoacă o fisură în certitudinea orgolioasă a acestei lumi şi exprimă teama şi anxietatea în mijlocul unei lumi reduse la mecanismul ei intern, lipsit de conştiință; el manifestă sentimentul de insecuritate şi viziunea tragică a existenței care şi-a pierdut suportul transcendent, pe Dumnezeu, şi nu l-a găsit încă pe cel imanent, structura rațională a universului şi legile lui. Pascal ajunge la această viziune tragică: optând pentru credință, el se îndoieşte de atotputernicia rațiunii şi renunță la speranțele umaniste ale ‘demnității omului’; cu el înregistrăm un moment de criză în progresul ideologic al unei părți din burghezia franceză, similar, în planul istoriei generale a culturii, cu momentul de criză marcat de arta barocului sau de poezia lui Tasso. Dar dacă, alături de el, îl găsim pe Racine, în ale cărui tragedii aflăm aceeaşi conştiință tragică a existenței, nici unul nici celălalt nu are discipoli sau urmaşi imediați; *Cugetările* lui Pascal sau *Fedra* lui Racine corespund unui moment de criză, după care rațiunea îşi reia drumul ei progresiv; gândirea lui Descartes, şi nu aceea a lui Pascal, va asigura continuitatea culturii franceze, şi prin ea a culturii europene, de la umanism la iluminism, de la ‘demnitatea omului’ la egalitatea între oameni.

[119] *Ibidem*, p. 182.

[120] *Ibidem*, p. 185.

[121] Există o apropiere între Bruno şi Pascal, din acest punct de vedere. „Dar pe când Bruno se avântă spre acest univers, şi prin ‘furorile’ iubirii divine încearcă să-l cuprindă, Pascal înlătură nădejdea acestei cunoaşteri şi îi arată omului... numai micimea şi neputința lui”, *ibidem*, p. 196.

[122] Opoziția este numai aceasta pe care a dorit să o sublinieze Nina Façon. În rest, Montaigne, căutând *măsura omului* (deoarece „trăia într-o vreme de excese”) şi aşezând eu-l „în centrul tuturor intereselor (fiind aceasta) rezultatul triumfător a 700 de ani de străduință filosofică”, a arătat şi că în această măsură intră şi păcatul – determinat de o „voință ce se manifestă ca judecată” –. Dar este adevărat că Montaigne a gândit în maniera lui Descartes, l-a prefigurat oarecum, am observat noi, adică în spiritul unei morale intelectualiste („înțelegerea clară, ea e fapta morală a sufletului

omului slab nu antrena nici un tragism: „nu implica teama şi anxietatea salvării", deoarece omul „trăieşte liber de teamă şi nu cunoaşte necesitatea salvării întrucât nu are permanent conştiinţa păcatului spre a cărui ispăşire să se îndrepte; el consideră, dimpotrivă, orice reuşită pe calea binelui drept un semn al capacităţii lui de a înfrânge şi a depăşi o nedemnitate şi o micime de care nu se consideră vinovat şi pentru care nu trebuie să ispăşească"[123]. Pe când la Pascal, deşi într-un alt moment istoric decât la misticii germani, credinţa puternic interiorizată este ceea ce şi dezvăluie şi salvează. Este „sentimentul vinei şi voinţa ispăşirii"[124].

Pascal este filosof, şi nu teolog: el nu subordonează tot ceea ce vrea să ştie religiei, ci ajunge la aceasta. Dar nu soluţia lui Pascal este ceea ce rămâne valoros în filosofie, ci, spune Nina Façon, problema pe care a pus-o, locul şi rostul omului în existenţă[125]. Iar activismul constă tocmai în elementul – ce va fi comun existenţialismului – nevoii de salvare, „adică de înfrângerii a deznădejdii pe care 'tăcerea eternă a spaţiilor infinite' o generează"[126].

VIII. Idealismul german romantic şi Bergson

În studiul „O înţelegere activistă a idealismului romantic", Nina Façon lărgeşte conceptul de activism, de la sensul său de etică a veşnicei mişcări, aşa cum a apărut într-o analiză germană anterioară, la cel din nou metafizic, ca şi în Renaşterea italiană, în care constanţa efortului omului „să se lămurească nu etic –

omenesc", propunând noul ideal modern: „liberarea omului prin liberarea gândului", „în mijlocul orientărilor şovăitoare ale secolului al XVI-lea, Montaigne... se îndreaptă totdeauna în sensul cugetării logice"). Cu alte cuvinte, „gândul cinstit", considerat etalon al umanităţii de către filosof, nu trebuie urmărit după închipuiri, ci după datele vieţii reale (prefigurând cumva existenţialismul). Iar dacă măsura omului – studiată în cercetarea psihologică căreia Montaigne i-a fost precursor – se află, în consecinţă, între limitele de jos, ale animalităţii, şi cele de sus, ale raţionalităţii până la capăt, în care apare ajutorul lui Dumnezeu pentru cei cu mâinile 'curate şi drepte', adică în 'forma întreagă a condiţiei umane' complexe din fiecare om – mila lui Dumnezeu fiind doar „deschiderea unei porţi, pentru avântul viitor al evoluţiei spirituale", tocmai această măsură înseamnă activism. Iar metoda expresă pe care o găseşte Montaigne pentru aceasta este tot activistă: cercetarea devenirii, şi nu a fiinţei, observaţia asupra curgerii şi doar astfel considerarea experienţelor. Într-adevăr, cum arată indirect Nina Façon, nu a existat la Montaigne anxietatea salvării. Iar problema căinţei a pus-o în termenii judecăţii raţionale ce se autocorectează: „sensul moral al căinţei... nu are legătură cu *păcatul*, ci cu *viciul*, punctul de vedere rămâne psihologic şi nu se face religios". Dar, tocmai pentru că omul este fiinţa care judecă, el o face mereu, deci revine asupra judecăţilor şi faptelor lui: „prin raţiunea care ordonează şi prin ordine întreţine vie conştiinţa, se naşte actul binelui, actul creator, ce se înalţă peste subconştient, peste lumea obiceiului". Mai mult: (ca la Prometeu), raţiunea umană este capabilă să înţeleagă necesitatea, legea universului ca atare: se presupune că, astfel, omul poate să-şi stăpânească mai bine tendinţele excesive şi exterioare acestei necesităţi: „această viziune a unui univers cârmuit de Necesitate învinge caracterul negativ al căinţei şi al păcatului şi le imprimă o mişcare avântată spre progres". Vezi Alice Voinescu, *Montaigne – Omul şi opera*, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", 1936, p. 191, 192, 209, 199, 200, 202, 211–213, 215, 2169, 218–219.

[123] Nina Façon, *Blaise Pascal*, p. 193.

[124] *Ibidem*, p. 194.

[125] *Ibidem*, p. 241.

[126] *Ibidem*, p. 243.

prin singura voinţă a desăvârşirii în linia unui ideal laic sau creştin – ci metafizic, ca semn al constanţei cu care universul întreg perseverează în efortul lui de desăvârşire sau de revenire într-o unitate iniţială”[127]. Autoarea arată acest sens metafizic la Fichte – la care eu-l este identic cu creaţia sa –, la Schelling – la care universul este structurat prin forţe active – şi la Hegel – la care activitatea reiese din mişcarea circulară a spiritului –. Deci nota activismului este, la Fichte, actul creator însuşi, la Schelling – prezenţa forţelor, la Hegel – perenitatea desfăşurării spiritului.

Nu mai avem spaţiu suficient pentru a reda analiza clară a acestor aspecte în textele filosofilor respectivi. Încheiem scurta menţiune despre acest capitol al lucrării, cu problema pusă, în final, de Nina Façon: aceea a ideii de geniu la Goethe. Geniul este „forţa productivă din care se nasc” faptele exemplare. Dar odată create, aceste fapte se autonomizează faţă de omul care le-a creat, iar acesta este, astfel, demonic, deoarece nu mai stăpâneşte puterea sa de creaţie. Demonicul nu este, înainte de toate, legat de etic: „căci demonicul, deşi indiferent faţă de criteriile general omeneşti ale eticului… este totuşi semnul umanităţii celei mai înalte”[128]. Demonic înseamnă a făptui: doar cuvântul, şi doar negaţia fără construcţie, sunt sterpe. Iar fapta nu mai este determinată, la Goethe, de o raţiune de ordin metafizic, etic sau epistemologic[129], ci de o aparent supranaturală forţă care este, însă, „aspiraţia spre fericire şi desăvârşire”, avându-şi justificarea în ea însăşi[130]. Finalitatea faptei este dată de gratuitatea acesteia – adică de justificarea prin ea însăşi –, iar acest element îi pare autoarei drept cel mai semnificativ al conceptului de activism: este vorba de o străduinţă niciodată încheiată şi niciodată socotită a putea fi încheiată.

Bergson încheie excursul Ninei Façon în concepţia omului activ. Şi, deşi filosoful francez ilustrează criza raţionalismului[131] la sfârşitul secolului al XIX-lea şi în primele decenii din cel de-al XX-lea, el exemplifică şi generarea activismului din spiritualism într-o formă inerent speculativă, dar nu mai puţin interesantă[132] Lumea este, pentru Bergson, mişcare şi creaţie neîncetată, deci „evoluţie creatoare”[133], dar în raporturile dintre om şi viaţă el se şi poate înşela[134] astfel, unii

[127] Nina Façon, *O înţelegere activistă a idealismului romantic*, p. 169.

[128] *Ibidem*, p. 198.

[129] *Ibidem*, p. 199: „atingerea Unităţii la gânditorii Renaşterii platoniciene, vieţuirea conformă ‘soldatului creştin’ al lui Erasm şi în sfârşit atingerea cunoaşterii certe la Descartes”.

[130] *Ibidem*. Este, aici, o diferenţă între concepţia lui Goethe şi aceea a lui Eschil din lectura Alicei Voinescu, *Eschil*, p. 174: „Fapta geniului nu e nici răzvrătire stearpă, nici suferinţă pasivă, ci este riscul cugetului creator”, pornit din puterea minţii – care examinează cu mijloacele raţiunii motivaţiile şi tentaţiile – asupra voinţei.

[131] Nina Façon, *Menirea omului în gândirea lui Bergston*, p. 203.

[132] Spiritul este o manifestare a activismului. Totul este să nu reduci activismul doar la viaţa spiritului, nici să nu opui spiritul celorlalte manifestări de activism şi nici, desigur, să nu dispreţuieşti spiritul ca activitate.

[133] Semnificaţia metafizică a mişcării.

[134] Bergson nu a spus că această atitudine a omului de a se înşela este determinată nu numai subiectiv, ci şi de către contextual istoric şi social de existenţă.

oameni sunt simpli „*faber*", îndreptați doar spre util, în timp ce alții sunt cei contemplativi care, prin intuiție, sunt capabili de o creație echivalentă elanului vital din planul cosmic. Nu este vorba de o condamnare a acțiunii, ci doar de considerarea acțiunii practice drept inferioară[135] în timp ce acțiunea în planul contemplării sau trăirii intuitive a existenței – actul liber, atitudinea etică „deschisă" şi religiozitatea dinamică – este reintegrarea în elanul vital.

Doar în acest din urmă tip de acțiune (şi de om) se manifestă libertatea morală, care nu constă în alegere, ci în „acționare în linia eu-lui adânc pe care îl regăsesc când mă aplec asupra curentului continuu al vieții mele psihice"[136] iar aici nu mai pot să arăt motivul pentru care am acționat. Este, aici, o apropiere între teoria geniului la Goethe şi filosofia lui Bergson.

Modelul uman al libertății, cel al sfântului şi eroului, este cel exemplar: omul nu trebuie să se oprească, să se închidă „între marginile care au în vedere conservarea individuală şi socială"[137] ci să continue în umbra unui impuls creator care îl depăşeşte pe om şi se exprimă în iubire a umanității: Dumnezeu pare a fi, mai degrabă, metafora acestui impuls ce generează marile făptuiri. Astfel încât, nu este vorba decât de prototipuri, de exemple vii pentru contagiunea celorlalți, atunci când se amintesc marii sfinți şi reformatori occidentali: fiecare om poate să se depăşească. Prin efort. Metafora generoasă este, încă o dată, aspectul luminos al filosofiei care, chiar reflectând criza gândirii epocii, caută să iasă din aceasta.

Memento

Omul activ apare – în descrierea Ninei Façon – în dubla ipostază a celui care dă curs reflexivității umane (ceea ce înseamnă că şi-o asumă şi, astfel, abordează lucrurile în mod reflexiv) şi a celui care forțează obiectul, transformând datul în condiție propice realizării voinței subiective. Omul activ este cel care conştientizează tensiunea relației sale cu lumea, inclusiv prin luarea în seamă a ansamblurilor practice pe care le influențează prin reflecția şi acțiunea sa, trăind la nivelul psihologiei neliniştea, îndoiala şi, în acelaşi timp, bucuria puterii sale asupra imediatului.

Concret, omul activ din secolele europene când se naşte modernitatea este cel care, simțind imboldul de a se rupe de mentalitatea medievală, nu o face, la început, decât tot în formă veche: 1) activismul este, astfel, înainte de toate, religios, fiind preocupat a) de pietate şi de rugăciunea interioară (ca o prelungire a contopirii mistice cu Dumnezeu); b) constă, de asemenea, în lupta împotriva

[135] Este, aici, o interesantă apropiere între Bergson şi Hannah Arendt, *The Human Condition*, Chicago, The University of Chicago Press, 1958, care a distins între *munca* pentru întreținerea vieții, *operă* şi *acțiune* (aceasta din urmă, ca acțiune politică discursivă izvorâtă din reflecție şi timp de contemplare).

Vezi şi Ana Bazac, *Travail et action. La philosophie face au défi du caché,* la XXXIIe Congrès de l'ASPLF, *L'universel et le devenir humain*, Tunis, 28 august – 1 septembrie 2008.

[136] Nina Façon, *Menirea omului în gândirea lui Bergson*, p. 212.

[137] *Ibidem*, p. 213.

ignoranţei clerului şi în elogiul culturii; c) fiind mânat de nevoia de certitudine, este îmbibat de anxietatea salvării. În acest sens, acest activism religios se manifestă prin creştinismul activ: care tinde să raţionalizeze religia ci să instituie programul de viaţă creştin[138].

Dar activismul se manifestă şi 2) în plan etic: a) ca opoziţie împotriva evaziunii din real (prin ficţiunile romanului cavaleresc) şi b) pentru eroismul de fiecare clipă al „soldatului creştin”[139] şi al idealistului utopic la care lectura romanelor cavalereşti nu mai este „bucurie pasivă” ci „imbold spre acţiune… spre imitarea sau reproducerea prin faptă a celor povestite”[140].

Eroismul ca stare de spirit realizează conjuncţia dintre eticul spiritual şi cel activ, practic. Iar purtătorul acestei conjuncţii este *individul exemplar*: protest al datului şi, în acelaşi timp, simbol al generalului uman şi al posibilului uman. Iar din acest punct de vedere, individul exemplar modern ridică, în mod conştient, problema *subiectului istoric* (Machiavelli): el, acest individ exemplar modern fiindu-i prototipul[141].

Mai departe, activismul este şi consecinţa noului mod de valorizare a mişcării: metaforele neopririi acesteia (roata – Bruno, cercul – Ficino, semicercurile – Leon Abravanel) au nu numai semnificaţii ontologice în siajul tradiţiei (infinitatea mişcării din ea şi pentru ea însăşi), ci şi de integrare a umanului într-o ontologie re-înnoită: faptul că, prin conştiinţa sa eroică, omul se uneşte cu idealul înalt, Dumnezeu, înseamnă că omul îşi dă singur forma Pico). Acest fapt este, în limbajul actual, un mod de desacralizare, de „desvrăjire” a tot ceea ce opreşte omul în efortul său uman[142]. Iar principalul mijloc al desacralizării este tocmai munca (Leonardo, protestanţii) ce uneşte scopul uman transpus în vocaţie cu servirea celorlalţi.

Activismul antrenează şi conceperea raportului dintre finit şi infinit: şi cunoaşterea şi voinţa şi iubirea (Ficino, Bruno, Campanella, Descartes) par şi infinite şi finite; finitudinea apare, totuşi, mai degrabă în realul omului concret care (Pascal), îşi contrapune înălţimea extramundană drept o ştachetă ce urcă la nesfârşit, pe care (Ficino) totuşi o poţi atinge (virtual) prin iubire.

Ca urmare, activismul constă în superioritatea elementelor propriu-zis exterioare cunoaşterii – voinţa şi sentimentul –: acestea implică efortul spre obiective măreţe (în toate paginile de filosofie analizate). Dacă, astfel, acţiunea, voinţa (având mereu drept fundament cunoaşterea) sunt viaţa[143], ele semnalează

---

[138] Nina Façon, *Erasm şi Cervantes* în *Concepţia omului activ*, p. 42.

[139] *Ibidem*, p. 42, 44, 76–80.

[140] *Ibidem*, p. 47, 49, 51.

[141] Iar multiplicarea individului exemplar şi a subiectului istoric constituie tocmai pariul modernităţii în mişcare.

[142] Între aceste lucruri ce îl opresc pe om este şi *frica*: transformarea acesteia din tabu în obiect al cunoaşterii contemporane este, însă, o urmare a activismului filosofic modern.

[143] Activismul fiind o premisă a *Lebensphilosophie*, căreia Bergson i-a fost unul dintre fondatori.

importanța alegerii acelor obiective demne de a fi urmărite: avertismente legate de consecințele conformismului şi oportunismului.

În sfârşit, activismul ca „mod de existență a spiritului în care acțiunea apare ca necesară pentru că mântuitoare”[144] este conştient legat de ideea *urgenței* acțiunii: în imaginea filosofiei analizate, urgența reflectă „anxietatea constantă a spiritului ce voieşte să se salveze”[145], dar „salvarea” este, în fond, doar o expresie a luptei omului pentru autodesăvârşirea sa în contextul „celei mai bune dintre lumi” (Leibniz).

Ce se ridică în această analiză la „înălțimea teoriei”?

Se poate desprinde şi ideea că *imediatul* plin de murdăria ce trebuie învinsă apare a fi mai valoros decât imaginea virtuală[146] a perfecțiunii de neatins, deoarece tocmai acest imediat este adversarul eroului creştin – care este mai mult decât simplul creştin opus laicului –, provocându-l să se poarte în mod *eroic*. Pentru cea mai mare parte dintre oameni, *eroismul* – adică, în fond, orice comportament ce tinde să depăşească norma comună în care oamenii se dedublează, separându-şi vorbele de fapte[147] – apare a fi *nebunie*, cum este şi aceea a lui Don Quijote, dar tocmai această caznă a omului de a tinde spre ideal (spre obiectivul binelui), grea, este aceea care determină valoarea existenței umane[148]. Cele două concepte explicite, *efortul* – al cavalerului şi al sfântului creştin – şi *primejdia* pe care trebuie să o înfrunte omul care îşi asumă lupta cu propria micime generată de nevoia de a stoarce plăcere din ființa sa telurică şi atrasă de vanități lumeşti, jalonează analiza operelor celor doi autori de frunte ai secolelor XV–XVI şi începutul secolului al XVII-lea. Iar din acest punct de vedere, eroismul, adică modelul exemplar al comportamentului uman – în situații mereu noi în care omul trebuie să inoveze soluții – a deschis calea şi a cercetării şi a realizării acestui model şi mai târziu, şi mai ales în „secolul extremelor”[149] care a fost cel de-al XX-lea. De aceea, re-interpretarea eroului creştin *din perspectiva tendinței sale de apropiere de absolut prin introducerea acestui absolut în viața reală*, adică din perspectiva devierii de la *mainstream*, a fost la Nina Façon nu doar o profesiune de credință filosofică, ci şi sugestia unei căi de urmat.

Apoi, că mişcarea şi tensiunea din concepția despre lume se află în relație cu *idealul* care este, cum apare la Descartes şi ceilalți filosofi moderni, un fapt al conştiinței, deci al omului. Desigur că la gânditorii Renaşterii şi Reformei, idealul este transfigurat în conceptul transcendentului, dar faptul că dinamismul se manifestă şi în plan psihologic, ca năzuință continuă spre perfecțiune, dovedeşte tensiunea sa spre ideal, spre absolut.

---

[144] Nina Façon, *Omul în concepția lui Descartes*, p. 96.

[145] *Ibidem*.

[146] Conceptul – în sensul lumii platonice a ideilor.

[147] Vezi şi Ana Bazac, *Mesaje educative contradictorii şi pluralismul în cunoaştere,* „Paideia”, 3–4, 2001, p. 19–21.

[148] Nina Façon, *Erasm şi Cervantes*, p. 62.

[149] Vezi Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor* (1994), traducere de Anca Irina Ionescu, Bucureşti, Editura Lider, f.a.

De asemenea, că activismul apare în marginea unei gândiri filosofice dominante, şi de aceea se manifestă ca etică[150] (ceea ce înseamnă şi o critică implicită a acelei gândiri dominante). Din acest punct de vedere, chiar dacă – şi este evident că e aşa – se împletesc speculaţia metafizică (Ficino, Bruno, Campanella), gândirea religioasă (Erasm) şi imaginaţia literară (Cervantes) în manifestări obişnuit ordonatoare, ideile şi consecinţele legate de activism sunt întotdeauna extreme: ele reprezintă un nod de bifurcaţie spre dezvoltările ulterioare noi.

Activismul anticipează critica postmodernă la adresa umanismului: pe scurt, că acesta ar fi ipocrit. Nici Renaşterea şi nici momentele filosofice ulterioare analizate nu privesc omul cu ipocrizie: efortul activ stă alături de descompunerea raţionalistă a patimilor. În această ordine de idei, activismul re-fundează conceptul complex al adevărului: la nivelul universalului şi individualului, totodată. De abia în conexiune cu adevărul devine umanul o valoare superioară şi, în acelaşi timp, autodesacralizantă (vezi Heidegger).

Fără îndoială că activismul este o trăsătură a culturii timpului (şi poate, mai ales, a timpului *à venir*, ca să folosim expresia lui Derrida pentru democraţia ce urmează să vină): astfel, deoarece ideologia dominantă era religioasă, activismul a fost legat de teoria salvării. Pe acest teren se poate înţelege şi manifestarea umanismului prin mitul creştin – sau mitul creştin ca manifestare a umanismului[151] – şi activismul difuz în populaţia supusă zdruncinului pe care l-a reprezentat făurirea modernităţii: împăcarea sufletului neliniştit (dublu neliniştit: de contradicţiile vechii civilizaţii şi de acelea generate de nou) urma să aibă loc în primul rând prin năzuinţa continuă spre neîmplinit[152], şi apoi prin exercitarea voinţei (deci activismul) pentru realizarea scopurilor umane la nivelul cel mai înalt[153]. Din acest punct de vedere, activismul renascentist, manifestat în principal în planul sentimentului şi al voinţei, stă la baza constituirii culturii noi, moderne, este adevărat, ce abia urmează să se constituie: „nu a existat cultură decât odată cu începutul timpurilor moderne”[154].

---

[150] Nina Façon, *Erasm şi Cervantes*, p. 36.

[151] Vezi şi Nina Façon, *Aspecte din gândirea contemporană: Unamuno, Ortega y Gasset. Neotomismul italian*, în *Istoria filosofiei moderne. Omagiu Profesorului Ion Petrovici*, vol. IV, Bucureşti, Societatea Română de Filosofie, 1939, p. 3–48.

[152] Plan psihologic: care nu este, desigur, vizibil doar în manifestarea religioasă.

[153] Mai târziu, teoria acţiunii – vezi Donald Davidson, *Essays on Actions and Events*, Oxford, Clarendon Press, 1980, mai ales „How is Weakness of the Will Possible?” – a evidenţiat, din perspectivă pragmatică, mitul voinţei: cel care descrie lucrurile ca şi cum doar voinţa ar duce la obiectivul dorit şi ca şi cum ar exista doar voinţa proprie în funcţie de care s-ar realize obiectivul; deci, că acţiunea ar urma voinţei libere.

[154] Martin Heidegger, *Parmenides* (1942–1943, 1982), translated by André Schuwer and Richard Rojcewicz, Bloomington, Indiana University Press, 1998, p. 58–59, 70, 71, 137: cultura modernă începe atunci când rezultatul scoaterii din ascundere – adevărul grec ca *aletheia* – adivă *veritas* latină (prefigurarea corespondenţei moderne dintre obiect şi imaginea sa din minte), s-a transformat în *certitude*, certitudinea opusă falsului din cunoaşterea pozitivă modernă. De abia odată cu acest moment, consideră autorul, omul se cultivă singur (nemaiavând nevoie de adeverirea mitică a misterului), devenind un „creator” adică un „genius” (ceea ce nu exista în imaginea greacă antică).

Activismul este o „căutare continuă", „urmărire niciodată 'indiferentă' a adevărului şi binelui" este „calea de salvare, am numit-o laică, a spiritului modern"[155]. Activismul deschide drum conştiinţei tragice care va deveni din ce în ce mai acută pe măsură ce raţionalismul va evolua şi, în acelaşi timp, este şi opus al acestei conştiinţe tragice. Referindu-se la puterea de pătrundere a lui Pascal în adâncul sufletului omenesc, Nina Façon arată că acţiunea este aceea care îl face pe om să-şi uite micimea[156]: doar uneori, adăugăm noi, „putând să însemne, în formele ei cele mai înalte, înălţarea şi deci salvarea lui"[157], numai la acest nivel justificându-se teoretizarea lui Kant despre „primatul raţiunii practice asupra celei teoretice".

În fine, conceptul de activism este un semn al „stilului"[158] cultural modern.

Nina Façon a fost o adeptă a tradiţiei filosofice europene moderne focalizată în jurul individului. Dar trebuie să nu uităm că această tradiţie a avut, şi ea, motivaţii bivalente: a existat, firește, presupoziţia că, societatea fiind o sumă de indivizi, ea – deci omul în principiu – poate fi înţeleasă prin discuţia asupra individului oarecare (acesta însuşi fiind abstractizarea modelului dominant uman într-o societate istorică dată); în acelaşi timp, în afara motivaţiei epistemologice a fost şi aceea etică, a analizei individului ales – sigur că alegerea însăşi a fost încadrată de modelul uman dominant al timpului şi de raporturile de posibilitate pentru om, dar – ales exemplar deoarece doar acesta se putea manifesta responsabil, adică putea să devină o „lecţie" de responsabilitate indiferent de condiţii / în condiţiile date. În acest sens, nu este hazardat să considerăm că momentul kantian a fost o continuare a momentelor personalităţilor exemplare, inclusiv analizate astfel, odată cu naşterea modernităţii.

În loc de încheiere

Conceptul de activism este de natură să antreneze o construcţie filosofică importantă: solidă şi deschisă în acelaşi timp. Nina Façon nu a perseverat în această direcţie în mod direct. Paginile de istorie a filosofiei – înserată în istoria culturii – au continuat din „curiozitate şi voinţă de lămurire"[159]. Este prima cauză a creaţiei şi cea mai însemnată. Dar împărţirea efortului său înspre mai multe domenii a frustrat, credem, istoria filosofiei de o cercetare care ar fi putut să se constituie într-o ştafetă demnă de a fi dusă mai departe.

Ca urmare, insistă Heidegger, cultura modernă este mai puţin fiica mentalităţii greceşti antice, cât a tradiţiei romane, reducţioniste şi „imperiale". Vezi şi William V. Spanos, *Heidegger's Parmenides: Greek Modernity and the Classical Legacy*, „Journal of Modern Greek Studies" – Volume 19, Number 1, May 2001, p. 89–115.

[155] Nina Façon, *Omul în concepţia lui Descartes*, p. 149.

[156] Vezi, în acest sens, falsul activism bazat pe *entertainment* şi *shopping*, astăzi.

[157] Nina Façon, *Omul în concepţia lui Descartes*, p. 149.

[158] „Stilul – este plăsmuirea unei culturi prin închegarea ei organică în jurul unui anumit mod de înţelegere a spiritului", Nina Façon, *Omul în concepţia lui Descartes*", p. 86.

[159] Nina Façon, *Blaise Pascal*, ediţia citată, p. 5.

Nu este, însă, cazul să o învinovăţim: alegerea sa, „sub vremi", a dus la activitatea remarcabilă pe care o cunoaştem.

În domeniul discutat aici, se poate spune că Nina Façon ne-a prezentat o filosofie neîncheiată, dar care provoacă. Integrată într-o activitate de descifrare a textelor şi mentalităţilor – mai ales a celor ale creatorilor, a celor care îşi încordează puterile spirituale –, aceasta este, în acelaşi timp, o filosofie „cuminte", aşezată, rânduită (*rangée*). Menţionarea uni termen celebru din gândirea feministă (Simone de Beauvoir) trimite atât la impecabila sa demonstraţie a tezelor susţinute, la articularea logică a unei materii bogate, inclusiv în referinţe bibliografice, cât şi la obiectivul voit modest, de istorie a filosofiei, pe care şi l-a propus. Acest obiectiv înseamnă că nu a dorit/nu a ajuns să dezvolte un sistem filosofic categorial, dar, în acelaşi timp, a avut ambiţia de a surprinde şi da la iveală semnificaţii neaşteptate ale comportamentului personajelor istorice şi creatorilor analizaţi şi de a sugera, totuşi, concepte şi direcţii de gândire.

Tentaţia concretului este, poate, o altă notă a caracterului feminin al scrierilor sale. Iar frica de fundătura în care ar fi putut să alunece datorită *pattern*-ului stalinist, dogmatic, al filosofiei timpului – dar ştim că a fost entuziasmată de Gramsci, filosoful comunist antistalinist şi antidogmatic – i-a deschis mai mult pofta de a se scufunda în concret.

În sfârşit, şi poate nu amprenta feminină este importantă aici, modul de abordare a activismului – optimist şi deschis valorilor umaniste – o înscrie pe Nina Façon în categoria gânditorilor promotori ai valorilor moderne pozitive: relevarea complexităţii (psihologice şi sociale, în acest caz) şi, numai în acest cadru, încrederea în capacitatea raţiunii umane de a se impune ca general[160] existent prin respectul unicităţii fiecărei fiinţe umane. Căci activismul are semnificaţii contradictorii: una este şi aceea a anti –modernismului (a conservatorismului, dacă folosim o clasificare din filosofia politică) vehiculat prin activitate şi printr-o critică perversă, nu mai puţin condiţionată istoric şi social, fireşte, dar „în genunchi" şi întoarsă cu faţa la trecut. Semnul lui *posse*, al îndrăznelii şi posibilului uman auto-cenzurat, dispare însă din acest activism. De aceea, alternativa raţionalistă şi umanistă propusă de Nina Façon, şi prin care îi putem înţelege mai bine epoca, este fertilă mai ales pentru gândirea românească de astăzi.

Riassunto

L'articolo discute il problema del modello dell'uomo attivo, secondo la storia della filosofia e della cultura. Nina Façon ha svolto una ricerca sui significati del modello dell'uomo attivo, illustrato dai filosofi del Rinascimento, Erasmo da Rotterdam e Cervantes, Descartes, Spinoza, i filosofi tedeschi della Riforma e del Romanticismo, nonché Bergson.

[160] Căci în continuarea antiraţionalismului interbelic, există şi o anumită tendinţă a postmodernismului, ca şi a hermeneuticii de dizolvare a modernităţii, care generează o împingere în umbră a raţionalismului, devenit simplu mit (vezi şi Gianni Vattimo. *Sfârşitul modernităţii*, ediţia citată).

Dopo un'introduzione sull'importanza della filosofia nell'opera di Nina Façon, in seguito a una breve analisi del concetto di attività – con insistenza sui suoi legami con la nozione di soggetto e con il motivo di Prometeo come modello culturale – la relazione ricorda alcune caratteristiche dell'uomo attivo, così come ritrovate negli studi di Nina Façon. Si tratta della preoccupazione per questo argomento, che si riflette nell'intera coscienza moderna, nonché nella scuola filosofica romena moderna (razionalistica e democratica), opposta a quella tradizionalista. Non c'è da meravigliarsi se Tudor Vianu, il professore di Nina Façon, abbia costituito la direzione e il modello dell'attivismo culturale. Ma, nello stesso tempo, la tentazione dell'essere umano attivo è stata del tutto speciale per Nina Façon, come una provocazione che ha risposto alle condizioni che le avevano impedito di manifestarsi come persona libera e autonoma. Da questo punto di vista, oggi la tentazione dell'essere umano attivo continua a svilupparsi, nonostante la tendenza di mettere ostacoli all'attivismo.

M. KOGĂLNICEANU ÎN CORESPONDENȚĂ (IV)

SCRISORI DIN TIMPUL STUDIILOR LA LUNÉVILLE ŞI BERLIN (1834–1838)

Andrei Nestorescu

42
[C ă t r e t a t ă l s ă u]

Berlin, 7/19 avgust 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitale, băbacă.

Îndată ce domnul Tiso au sosit în Liunevil, mi-au dat cartea de la dumneta, precum şi pacheştile care soră-mea Marghiolița au lucrat pentru mine. Tocma atunce eram să-ți trimăt răspuns pentru cartea cea mai de pe urmă care mi-ai trimes-o prin poştă, deci îndată am despecetluit răvaşul meu şi ț-am scris pe o bucată de hârtie că domnul Tiso au sosit.

El îndată ne-au spus că vroința Măriei Sale era ca să purcedem din Liunevil, însă nu ne-au spus unde avem să mergem. Deci ne-au spus ca să ne gătim cât mai în grabă şi am şi purces a doua zi, adică luni în 10 avgust. Pentru aceasta nu am putut să te înştiințăz. În drum iar nu am putut să vă scriu pentru că am călătorit cu dilijanța, adecă cu o trăsură care merge noaptea şi ziua. De aceea nu ne-am oprit nicicacum, încât piste opt zile am ajuns la Berlin şi mă grăbesc a vă înştiința de ce ştiu. Aice să află socrul cuconului Alexandru Sturza de la Odesa. El iaste sfetnic de taină a craiului Prusiei. Măria Sa Vodă i-au trimes o scrisoare prin domnul Tiso şi în care îl roagă ca să binevoiască să ne aşăze sau într-o casă particularnică, sau întru o şcoală crăiască. Aceasta încă nu s-au hotărât, pentru că astăzi trebuie să ne ducem să-i facem vizită şi după aceasta toate să vor pune la cale şi îndată te voi înştiința de ce se va hotărî.

În drum nu am văzut multe lucruri, pentru că nu ne-am oprit nicicacum. Deci îți voi spune în scurt ce am văzut. De la Liunevil am mers prin Strasburg până la Carlsruhe. Aceste locuri ți le-am descris în călătoria mè din Moldova în Franța. Din Carlsruhe am mers la Haidelberg, târg mic pe apa Necher, dară vestit prin universitatea sa şi frumoasa grădină botanică. Pe un munte, la poalele căruia îi zâdit acest târg, se văd cele mai frumoase ruine a palatului palatinilor Bavariei. Aceste zidiri sânt acum stricate, dar tot încă minunează pre călătoriul cu mărimea şi

RITL, nr. 1–4, p. 357–380, Bucureşti, 2009

frumusățea palatului. În chivnița curței este cea mai mare bute care să fie în lume, căci poate să între în ea mai mult de 160.000 garafe de vin, adecă o sută şăizăci de mii de garafe. Pentru a ajunge deasupra lui trebuie a sui şăizăci de scări mari. Îți voi trimăte prin domnul Tiso şi o zugrăveală de această bute uriaşă. De la Haidelberg am mers la Darmstad, târg foarte frumos, dar cu puțân norod. Acest târg îi capitalia Marelui Ducat de Hes-Darmstad. De acolo am trecut prin Francfort-pe-apa-Main, târg slobod, mare şi frumos, cu o populație de 40 mii de suflete. Pe urmă am văzut Lipțca, târg mare, neguțător, cu multe fabrici, cu o populație de 40 mii de oameni şi piste o zi şi o noapte am ajuns în Berlin, a căruia descripție voi trimete-o când voi cunoaşte destul monumenturile. Cum încă nu ştiu unde ne vom aşăza, apoi să-mi trimăți răvaşurile dumitale la adresa aceasta: „La tractirul clironomului Scaunului Prusiei". Librerului de la Liunevil i-am zis că îi voi trimete banii de la Berlin şi au zis că mă va aştepta. O mare parte din cărțile mele le-am trimes în Moldova. Au să vie pe Dunărea pe la Galați cu vasul cu aburi. Deci, scrie, mă rog, băbacă, sameşului de la Galați ca să iai sama când aceste cărți vor sosi. Cu poşta viitoare te voi înştiința de ce să va hotărî de nou.

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitale şi sânt al dumitale prèplecat fiu,

M. Kogălnicean

Voici mon adresse: Monsieur Michel Kogalnitchan *à Berlin.*
Abzugeben im Gasthofe *zum Kronprizen* – Königstrasse.

BAR, S 32 (1)/ DCCXLVI

43

[C ă t r e s u r o r i]

[Berlin, le 7/19 Août 1835]

Mes très chères sœurs,

Vous verrez par la lettre de mon père pourquoi je n'ai pas pu vous écrire jusqu'à présent. Me voilà maintenant à Berlin. Je suis bien portant, mais encore bien fatigué à cause du voyage. Je n'ai pas dormi plus de deux nuits pendant toute la route. J'ai reçu les bretelles que ma sœur Maria a eu la bonté de me faire. Elles sont bien jolies et je vous en remercie. Mes respects à Madame Wimmer et a Monsieur Cuénim. J'ai envoyé presque tous mes ouvrages en Moldavie par le Danube. Quand vous les aurez reçus, vous les classerez et vous m'en enverrez une liste. Vous m'écrivez aussi sur les livraisons qui me manquent. Vous prendrez aussi garde de ne pas les déchirer. Mes compliments à tout le monde. Je ne puis vous écrire pour le moment davantage, car je suis bien fatigué.

Adieu, mes chères sœurs, je vous embrasse tendrement et suis votre affectionné frère,

Michel Kogalnitchan

Ecrivez-moi pourquoi Millo ne répond pas à ma lettre. Envoyez quelqu'un pour le lui demander.

BAR, S 31 (2)/ DCCXLVI

44
[Către Mihail Sturdza][*]

Berlin, le 8/20 Août 1835

Mon Souverain,

Chaque jour est marqué par les bienfaits dont Votre Altesse ne cesse de me combler. Je ne sais comment Lui en témoigner ma profunde gratitude. Il n'y a pas longtemps qu'Elle a daigné par la plus insigne faveur me nommer sous-lientenant, et déjà Elle a permis que j'accompagne de nouveau les Princes, Ses enfants: Elle a mis le comble à Ses bontés. La haute protection que Votre Altesse m'accorde me rend confus, car je n'ai rien encore fait pour la mériter, mais je Vous supplie, Mon Prince, de croire que Vous trouverez toujours en moi l'homme le plus fidèle, le plus reconnaissant à Votre Altesse et le plus prompt à La servir, même au péril de mes jours. Dès mes plus tendres années j'ai appris à bénir le nom de mon bienfaiteur, et depuis bien longtemps j'ai reçu des marques de Sa générosité éminente. Ici je consacrerai tous mes instants pour m'appliquer à l'étude, car c'est le seul moyen que j'aie pour prouver ma gratitude à Votre Altesse. Je ferai tout mon possible pour acquérir à Berlin une instruction et des sciences solides, et afin que je puisse ensuite consacrer dignement ma vie au service de mon Prince. Grâce aux bontés que Monsieur Tissot a eues pour nous et aux peines qu'il n'a pas cessé de se donner, nous avons fait un très heureux voyage, pendant lequel nous avons eu toutes les commodités possibles.

Tout ce que je sais, tout ce que j'ai vu et remarqué dans les pays étrangers dérive de Vos bienfaits. Que le Tout-Puissant Vous conserve longtemps pour le bonheur des Moldaves; c'est le seul vœu que forme celui qui est avec le plus profond respect et la plus vive reconnaissance

de Votre Altesse le très humble et très obéissant sujet

Michel Kogalnitchan

BAR, Coresp., Doc. MCCXCV/20

[*] S-a păstrat şi o ciornă în limba română a acestui text, care nu e scrisă de mâna lui M.K. Poate fi o traducere făcută în Moldova pentru tatăl său, căci se foloseşte o hârtie groasă, gri, de proastă calitate, ca aceea a primelor epistole, trimise în timpul călătoriei spre Lunéville.

45

[C ă t r e t a t ă l s ă u]

Berlin, 12/25 avgust 1835

Cu fiască plecăciune sărut mânile dumitale, băbacă.

Cu purcederea domnului Tiso găsăsc prilejul de a-ți scrie. Însă, cum să porneşte îndată şi că nu ştièm grăbirea sa, apoi nu voi putea să-ți trimăt descrierea Berlinului. Eu mă aflu sănătos. Până acum încă nu sântem aşăzați, ci am luat vreo câteva odăi cu chirie, acolo vom şădè cu pedagogul nostru şi dascalii vor veni acolo până când să vor găsi persoane destul de vrednice la care să putem şădè. Adresa mea este: „Den Herrn Michail Kogalnitschan, *Friederichstrasse No. 79,* in Berlin". Acum comunicația cu Berlin şi cu Moldova îi uşoară, deci mă rog, băbacă, ca să ai bunătate să-mi trimeți cartea care ți-am cerut, adecă *Istoria românilor*, pe urmă să-mi trimeți tot prin dilijanța de la Cernăuți sau şi cu poşta cadrurile istoriei Moldaviei, câte au ieşit până acum, adică trii zugrăvele; totodată te rog ca să binevroieşti să vorbeşti la poştă ca să pot primi la Berlin „Albina românească". Căci am mare dorință ca să cetesc vreo scrisoare moldovinească, căci nu am nicio carte în această limbă aice. Cât pentru banii care i-am cerut dumitale te rog ca să-mi trimeți la adresa care ț-am trimes. Socotesc că vei avea bunătatea ca să-mi măreşti leafa, căci aici toate sânt scumpe şi însuşi moneda, caci talerul care face doisprezăce lei îi în locul leului. Domnul Tiso te va încredința de aceasta, precum şi de purtările mele. Trimăt prin dumnealui portretul meu, 40 de bucăți de muzică pentru duduci şi trii părechi de mănuşi de mătasă. Lui domnu Tiso sânt dator cu 30 de sorcoveți, mă rog să-i plăteşti. Mă rog ca să mulțămeşti domnului Tiso de bunătățile care au avut pentru mine, căci tot drumul mi-au arătat cea mai mare prietenie şi au fost foarte bun, pentru care îi sânt foarte cunoscător. Mă rog dară ca şi dumneta să fii atâta de bun ca să-i mulțămeşti şi să-l slujeşti cât vei putè. Pre duduci şi pe Alecu îi sărut cu dulce.

Cu fiască plecăciune sărut mânile dumitale, băbacă, şi sânt al dumitale prèplecat şi supus fiu,

M. Kogălniceanu

BAR, S 32 (2)/ DCCXLVI

46

Berlin, 1/13 septemvrie 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitale, băbacă.

Este acum mai mult de o lună de când nu am primit nicio scrisoare de la dumneta. Căci cel mai de pe urmă răvaş a dumitali au fost acela care mi l-au dat domnu Tiso la sosirea sa la Liunevil. Nu ştiu carea este această pricină, căci de la

ajunjerea mea la Berlin ț-am scris două răvaşuri. Una cu poşta şi alta cu domnu Tiso. Eu, slavă multmilostivului Dumnezău, mă aflu sănătos. Sânt în mare îngrijâre pentru mult mie scumpă sănătatea dumitale. Aici am norocirea ca să merg la biserica pravoslavnică rusască ca să aud sfânta liturghie, căci este acum un an trecut de când nu am auzit-o. Aice am luat o casă cu chirie până la întâi octomvrie şi atunce ne vom muta la un preot luteran. Odăile în care şădem sânt foarte răle; în răvaşul cel dintâi ț-am scris că-s bune, dară domnul Tiso mi-au spus că era foarte bune; însă eu încă nu le văzusăm. În toate duminicile ne ducem de mâncăm la domnul sfetnicul de taină Hufeland; acolo ne înglendisăm foarte bine; sântem foarte norociți, ni lipsăşte numai că nu avem straie, că frigul să apropie şi că nu avem mântale. Pe urmă părale de buzunar ne lipsăsc cu totul, căci pe săptămână avem numai un taler şi jumătate, care fac 15 lei, şi de-abiè aceşti bani ne ajung ca să mergem de două ori la teatru. Pe urmă nu avem nici o pără ca să cumpărăm altă ceva. Noi mâncăm la tractir până la întâi octomvrie; însă foarte prost, căci la ameazi avem numai o supă, un răsol, un fel de bucată foarte răli şi o friptură, şi sara luăm numai o friptură. Pricina este că domnul Hufeland nu dă bani de ajuns, pentru că să teme că Măria Sa Vodă să nu să supere de cheltuială. La masa de la amează plătim pentru fieştecare 9 groşi, adică un sorocovăț; apoi ce mâncare îi aceasta într-un târg aşa de mare şi unde toate sânt scumpe peste măsură [!] Până acum n-am putut vizitarisi Berlinul, deci descrierea lui îți voi trimit-o când voi cunoaşte mai bine târgul.

Roagă, mă rog, băbacă, pe Măria Sa Vodă ca să scrie domnului Hufeland ca să ne deie voie să mergem la teatru, pentru că acum de-abiè ne dă voie să mergem o dată sau şcelț mult de două ori. Mai ales dorim ca să mergem la teatrul franțuzesc, căci amintrilea vom uita cu totul limba franțuzască. Până acum învățăm numai latineşte şi nemțăşte. Pe urmă sara mergem la ghimnazium, adică o sală în care să învață a sări, a să sui pe frânghii, a trage armile, a să sui pe copaci. Aceste lupte ne dau multă putere şi sânt foarte folositoare pentru pieptul meu. Nădăjduiesc că în puțână vreme voi primi răspuns de la dumneta.

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitale, băbacă, şi sânt al dumitale prèplecat şi supus fiu,

M. Kogălniceanu

BAR, S 32 (3)/ DCCXLVI

47

[C ă t r e s u r o r i]

[Berlin,] le 1/13 Septembre 1835

Mes chères sœurs,

Il y a plus d'un mois que je n'ai pas reçu de vos nouvelles. Cependant je vous ai écrit plus de trois fois. Je ne sais pas quelle est la cause de ce retard. Je suis dans une inquiétude mortelle. Tâchez donc de me répondre le plutôt possible.

Grâce à Dieu, je me porte bien, mais je ne sais pas şi votre santé se trouve dans un bon état. Je suis très bien à Berlin. Je m'applique aux études; c'est pour cela que je n'ai pas encore eu le temps de visiter les curiosités de cette capitale. Nous allons prendre le thé le mercredi et dîner le dimanche chez Mr. le conseiller d'Etat Hufeland. Je m'y amuse très bien. La société est choisie, et toute composée de personnes recommandables par leur mérite et par leur naissance. En Allemagne on est plus tranquille; l'instruction este plus profonde, les mœurs sont plus innocents et les coutumes plus patriarcles; cependant je voudrais mieux rester en France.

Nous allons une ou deux fois au spectacle; mais je ne vois que des pièces allemandes. Les acteurs français établis dans cette ville ne commenceront à donner des représentations qu'à la fin du mois d'Octobre. L'Opéra est une très belle salle. Il y a ici quatre théâtres, qui sont: la Comédie, l'Opéra, le théâtre de Koenigstadt et le théâtre de Charlottenbourg. Ce dernier n'est pas dans Berlin, mais à une lieue plus loin, dans la petite ville de Charlottenbourg. J'ai vu à l'Opéra un des plus beaux ballets de l'Europe. C'est *La révolte au Sérail*.

J'ai envoyé la plupart de mes livres à Jassy par Galatz, écrivez-moi şi vous les avez reçus. Alors vous me ferez un catalogue de tous les livres que vous recevrez; ensuite vous m'écrirez aussi les livraisons ou les volumes qui manquent, afin que je sache s'il y a eu quelque chose de perdu dans la route. Dites, je vous prie, à mon père que je le prie de parler à la poste, afin que je puisse recevoir „La Gazette Moldave" et pouvoir par ce moyen avoir des nouvelles de mon pays, vu que je n'ai aucun livre moldave près de moi à l'exception du *Livre d'heures* que vous m'avez donné.

Présentez mes respects à madame Wimmer et à Monsieur Cuénim, ainsi qu'à Mr. Kische, si vous le voyez. Ecrivez-moi pourquoi Millo ne m'écrit plus. Je vous ai envoyé de la musique par Monsieur Tissot. Je vous prie de la prêter aussi à Madame Tissot, car son mari vous en a prié. J'embrasse Savtitza et Alèco.

Adieu, mes chères sœurs, répondez à votre affectionné frère,

Kogalnitchan

BAR, S 33 / DCCXLVI

48

[C ă t r e t a t ă l s ă u]

[Berlin,] 14/26 septemvrie 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitale, băbacă.

Răvaşurile dumitale din 26 avgust/7 septemvrie şi din 30 avgust/11 septemvrie le-am primit tot o dată. Nu ştiu care este pricina că cea dintăi au întârziet atât de mult în drum.

Am dat laudă multmilostivului Dumnezău că vă aflaţi cu toţi în cea mai bună sănătate. Eu mă aflu destul de bine. Crede, băbacă, că şi eu m-am mâhnit foarte

mult pentru datoria care am făcut la Liunevil şi că mă căiesc de ţ-am pricinuit această supărare. Dar această datorie este cea întăi şi cea mai de pre urmă care am făcut. Eu am uitat ca să-ți scriu că am primit acei triizăci de galbeni care dumneta mi-ai trimes prin domnul Tiso. Eu i-am primit toți şi îndată i-am dat librerului. Însă eu ți-am cerut 80 de galbeni, adevărat, dară cum nu socotèm că mă voi porni din Franția, socotèm că această somă îmi va ajunge şi că cu leafa mè voi putè plăti prenumerația cărților. Căci cum istoriile care le ş-amț cumpărat avea multe tomuri şi era nouă, nu le-am cumpărat o dată, ci tom câte tom, îndată ce ieşă de la tipar. Deci, până când m-am pornit, eu am fost sălit ca să ieu şi tomurile care ieşă, aceasta au suit soma; pe urmă la purces am trebuit ca să plătesc şi cărțile care urma a ieşi, precum şi pentru transportul cărților ce am trimes la Iaşi, până la granița Franției. Aceasta a suit soma până la 120 de galbeni. Eu am plătit acei triizăci de galbeni, şi mai sânt încă dator cu 90 galbeni.

Cărți mai am încă multe la Liunevil, care, fiind împlinite, librerul mi le va trimete la Berlin, fără ca să cheltuiesc ceva, pentru că sânt plătite. Mă rog, băbacă, iară ca să binevoieşti ca să-mi trimeți şi ceva pentru cheltuială, pentru că aici toate îs scumpe şi că banii care îi iau de la Măria Sa Vodă nu-mi ajung, de vreme ce pe fieştecare răvaş ce primesc de la dumneta plătesc un taler, adică 12 lei.

Dară aceasta mi-i bucurie, căci mai bine vreu să dau toată leafa mè şi să primesc răvaş de la dumneta. Aceasta ț-o arăt numai ca să judeci cât toate sânt scumpe aice. Crede, băbacă, că de acum nu te voi mai aduce în asămine cheltuiele. Banii poți să mi-i trimeți prin banchierul Pop de la Viena, care să-mi dei o poliță la banchierul de la Berlin numit Mendelson (*Mendelsohn Hagerstrasse*). Sau să vorbeşti cu domnul Tiso. Cât pentru frig, ne trebuie mântale, şi noi nu avem. Măria Sa Vodă au scris bezădelilor în care zice că-i mulțămit de scrisoarea care i-am trimes. Scrie, mă rog, băbacă, şi la marginea Austriei, pentru ca toate cărțile să vie pe uscat.

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile şi sânt al dumitali prèplecat şi supus fiu,

M. Kogălnicean

BAR, S 34 / DCCXLVI

49

[C ă t r e s u r o r i]

[Berlin, le 14/26 Septembre 1835]

Mes très chères sœurs,

J'ai reçu vos deux lettres datées du 7 et du 11 Septembre, nouveau calendrier, en même temps. J'ai rendu des actions de grâce de ce que vous vous portez bien. Ma santé est bonne. Les livres doivent arriver bientôt à Jassy. Je suis mieux à Berlin qu'à Lunéville. Cependant je préfererais être en France, car ici je finirai par oublier le français pour lequel je me suis donné tant de peines. Je vous ai envoyé

par Monsieur Tissot de la musique, mon portrait et trois paires de gants de soie. Monsieur Roczinsky, qui vous a donné des leçons de piano, a publié une collection de chansons moldaves: alors dites à mon père que je le prie de me l'acheter et de l'envoyer à Berlin. Je ne connais pas encore les monuments de Berlin pour vous en faire part, mais, aussitôt que j'en aurai connaissance, je n'y manquerai pas. Je vous demandais une liste des livraisons qui manqueront dans les livres que j'envoie de France, car peut-être il s'en perdra dans la route, mais non des livres que j'ai à Jassy. Ainsi, aussitôt que les livres arriveront, vous me ferez la liste de tous les ovrages que vous aurez reçu, afin que je sache ce qu'il y manque. J'apprends les sciences en allemand. Je suis bien aise que mes livres vous font du plaisir d'avance. Mes très humbles respects à Madame Catinca Voïnesco, ci-devant Mademoiselle Catinca Alexandri. J'ai été content de quitter Lunéville, parce-que c'était une petite ville, parce que je quittais un abbé avare, parce qu'on n'y pouvait pas apprendere des sciences. Je suis mécontent de quitter Lunéville, parce que j'ai quitté en même temps la France. J'embrasse Aleco et je lui souhaite toutes sortes des prospérités et surtout de la sagesse et de l'instruction, plus un bon cœur. Ici nous allons demeurer chez un pasteur luthérien. Nous allons quelquefois au théâtre. Il y a des actrices excellentes et qui ne sont pas à comparer avec celles que j'ai vues à Jassy. Evrivez-moi comment vous plaisent les comédiens qu'a amenés Baptiste Foureaux. Si mon oncle Jean est à Jassy, présentez-lui mes respects, dites-lui que je lui suis bien reconnaissant pour l'argent qu'il m'a envoyé et que je lui écrirai par la première poste. Mes respects à Madame Wimmer, à Monsieur Cuénim, ainsi que mes amitiés à Monsieur son fils. J'embrasse Savtitza et Aleco.

Adieu, mes chères sœures, je vous embrasse et suis votre affectionné frère,

Michel Kogalnitchan

Mon adresse est: Au sous-lieutenasnt Michel Kogalnitchan, chez les Princes de Stourdza, Frederichstrasses No. 79, à Berlin.

BAR, S 35 (1)/ DCCXLVI

50

[C ă t r e t a t ă l s ă u]

Berlin, 21 septemvrie / 3 octomvrie 1835

Cu fiască plecăciune sărut mânile dumitale, băbacă.

Am primit tot o dată scrisorile dumitali, una prin pocita din 6/18 septemvrie şi alta prin banchierul de aice, Maier, din 5/17 septemvrie. Acest banchier s-au purtat foarte bine cu mine, căci îndată mi-au şi numărat banii, în deplin, adică 80 sau 257 taleri şi jumătate. 25 de galbeni i-am luat în naht şi pentru 35 ceialalți mi-au dat o poliță pentru Paris, care am şi trimes-o librerului meu. I-am şi dat sânet de primirea lor. Prin al doile răvaş am văzut că cu toții vă aflați sănătoşi şi am

lăudat preamultmilostivului Dumnezău. şi eu mă aflu foarte bine. Ieri ne-am mutat la păstoriul luteran domnul Suşot. Eu şăd cu bezădea Vogoridi într-o odai. Pentru că nu ț-am însămnat că am primit acei 30ş prin domnul Tiso, aceasta au fost prin uitare. Căci i-am primit şi îndată i-am şi dat librerului. Însă cu aceasta nu au rămas numai 50ş datorie, căci am trebuit să plătesc şi urmarea prenumerației, precum vei putè vidè prin socoteala cea mai de pe urmă care am dat-o lui domnu Tiso. Dacă nu ț-am dat-o, apoi ceri-i-o şi vei vedea starea datoriei. Pentru mine am ținut aice douăzăci şi cinci galbeni, pentru că am vrut să plătesc tocma 600 de franci librerului, care în galbeni fac 35ş. Aceştii care au rămas pentru mine îmi vor ajunge pănă la sfârşitul lui fevruarie. şi nu pot să-ți arăt cât îți sânt de cunoscător pentru această nouă facere de bine. Crede, băbacă, că mă voi săli ca de acum să nu-ți pricinuiesc nici o supărare. Cu o zi mai înainte ca să primăsc scrisoarea dumitali pedagogul nostru au primit un răvaş de la Măria Sa Vodă; şi, necunoscând pricina, nu pot să-ți spun cât de mult am fost mâhnit văzând că Măria Sa mărea leafa bezădelilor şi mie mi-o oprea cu totul. Însă răvaşul dumitale m-au scos din îndoială. Aice să poartă şube blănite ca la Iaşi. Deci, mă rog, băbacă, dacă poți, să-mi trimeți o blană pentru contuş sau bani pentru ca să cumpăr blană aice, pentru că nu-s foarte scumpe; însă socotesc că mai bine ai face să-mi trimeți blană. Aceasta poți să o faci prin Mihel Daniel sau prin Leiba Grosu, căci ei au corespondenție cu Lipțca, care îi aproape de Berlin. şi acum la Lipțca este Carniol din partea lui Mihel Daniel, care încă va şădè cincisprezăce zile. Aice învățăm latineşte, franțuzeşte, nemțăşte, englizăşte, muzica, matematica, călăria, armile, zugrăvia, jocul.

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitale şi sânt prèplecat şi supus fiu,

M. Kogălnicean

BAR, S 36 (1)/ DCCLXVI

51

[C ă t r e s u r o r i]

[Berlin, le] 21 Septembre / 3 Octobre1835

Mes très chères sœurs,

J'ai reçu avec bien de plaisir votre lettre datée du 5/17 Septembre. Je suis bien charmé que mon portrait vous a fait plaisir. Quand aux notes, je croyais que vous saviez chanter; il paraît maintenant que je me suis trompé. Cependant vous pouvez bien dire à mon père de parler avec une actrice qui vienne vous donner des leçons de chant. Alors je tâcherai de vous envoyer d'ici des notes sans accompagnement. Vous en trouverez aussi dans le *Musée des familles* et dans *Le Magasin pittoresque*, qui sont dans mes livres. À Savtitza je n'ai rien pu envoyer maintenant, de même qu'à Aleco. Cependant vous trouverez dans mes livres plusieurs petit livres, tel que *Promenades d'un papillon et d'une abeille*, de petits abécédaires avec des gravures illuminées, puis le *Musée des enfants*, et d'autres encore. Tout cela est pour Savtitza

et pour Aleco. Vous les leur partagerez. Pour vous j'ai achté plusieurs ouvrages, tels que *Le Magasin pittoresque*, le premier volume pour Marie, le second pour Hélène, *Le Magasin universel* pour Pulchérie, le premier volume de *La France dramatique* pour Marie, le second volume pour Hélène, *L'Annuaire des enfants* pour Pulchérie. Les volumes de Walter Scott pour Marie et, ainsi, d'autres livres, qui sont: les œuvres de Madame Guizot, les manuels de toilette, de la politesse, de la biographie. Ensuite vous pouvez lire tous les autres livres qui vous feront plaisir.

J'ai vu aussi moi ici *Fradiavolo*, en allemand. C'est une belle pièce, n'est-ce pas? Mes respects à Madame Wimmer, ainsi qu'à Monsieur Cuénim et à Madame son épouse. Je voudrais cent fois mieux rester en France; je suis allé dans plusieurs belles sociétés de Berlin, mais je n'y pourrais jamais vivre. Il y a un ton flegmatique, cérémonial, à en mourir d'ennui. Les demoiselles sont bêtes et laides, elles ne vous parlent que par *oui* et par *non*. Malgré cela on ne permet à aucun jeune homme de leur parler. Aussitôt que vous leur parlez, elles fuient. Alors les vielles mamans s'emparent de vous, vous mettent entre elles à table; vous leur versez à boire et vous êtes obligé de répondre à toute leur conversation, qui n'a pour sujet que les choux, les pommes de terre, les chats et les petits chiens. C'est terrible!!!

Adieu, je vous embrasse et suis votre affectionné frère,

M. Kogalnitchan

BAR, S 35 (2)/ DCCXLVI

52
[Către tatăl său][*]

[Berlin,] 4/16 octomvrie 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitali, băbacă.

Cu mare bucurie a sufletului am primit răvaşul dumitali din 16/28 septemvrie, şi am dat laudă atotţiitoriului Dumnezău că mult mie scumpă sănătatea dumilor voastre este în deplină stare. Eu sânt foarte sănătos. Scrisorile care dumneta îmi însămnezi prin răvaşul dumitali că mi le-ai trimes le-am primit toate şi răspunsurile lor ţi le-am şi trimes. Cât pentru ca să postesc şi să mă pricistuiesc cu sfânta cuminicătură, aceasta o voi face îndată ce preotul să va întoarce la Berlin, căci este o săptămână de când au purces la Petersburg, însă are să se întoarcă în puţână vreme. Aice este acum numai un preot care nu are darul de a ispovedui. La păstoriul luteran unde

[*] Această scrisoare s-a păstrat. Ea a fost văzută de Al. Zub (*op. cit.*, p. 400, poz. nr. 5616), care o rezumă astfel: „[Către unchiul său, paharnicul I. Kogălniceanu. Mulţumeşte pentru cei douăzeci de ducaţi ce i-a trimis. Ştiri despre felul său de viaţă de la Berlin. Toate eforturile şi le îndreaptă spre studiul dreptului – Berlin, 4 octombrie 1835]. BAR, Corespondenţă, Documente, MCCCXXX/77 (original, l.fr.)". Nu am găsit scrisoarea la locul menţionat, nici la BAR, nici la Arhivele Statului, unde documentele respective au fost transferate o lungă perioadă de timp. Ori s-a rătăcit, ori cota nu este corectă. Sper s-o recuperez până la publicarea scrisorilor în volum.

ne aflăm acum sântem foatre bine. Nimică nu ne lipsăşte, straie avem de ajuns. Mâncarea îi bună. Cât pentru lege, nu am să întru în relighie cu dânsul, pentru că nu ne zice nimica de aceasta. Cât pentru sărituri la ghimnazium voi urma poronca dumitale. Am primit 80 şi din aceia am şi trimes la Liunevil 55, adecă 600 de franci. Însă precum ț-am scris dumitali prin trecutile răvaşuri, datoria toată nu-i plătită. Iconomie fac destulă în cheltuielile mele, pentru că almintrele nu pot, căci bezădelile precum şi fratile Doamnei au câte zăce galbeni pe lună şi eu numai cinci. De aceea ei merg de mai multe ori la teatru, la plimbare călare, cumpăr mai multe lucruri şi eu rămân sângur acasă, căci Domnul nu îmi mai dă leafă, precum la Liunevil. Noi aice învățăm greceşte, latineşte, franțuzăşte, nemțăşte, englizăşte, precum şi alte multe ramuri de învățături, între care şi diplomatica; şi mai târziu şi legile. Mă rog, băbacă, să trimeți această carte lui moşu Iancu[1] la Roman, dacă nu-i la Iaşi. Scrie-mi, mă rog, dacă văru-meu Mihalachi Gherghel îi făcut căpitan în miliție. Bezădelile au scris Măriei Sale lui Vodă ca să le trimată bani pentru uniformă de ofițăr, căci avem să ne înfățoşăm Craiului la întăi ghenarie, la Anul Nou. Dacă ai putè şi dumneta, băbacă, să catartosăşti să-mi trimeți şi mie o uniformă de ofițăr. Totodată te rog ca să mulțămeşti Măriei Sale pentru bunătățile care are din nou pentru mine.

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitali şi sânt al dumitali prèplecat şi supus fiu,

M. Kogălnicean

Librerul de la Liunevil îmi scrie că cărțile au ajuns în Moldova şi că au şi primit ofitanție. Dumneta nu-mi scrii nimică de aceasta.

BAR, S 36 (2)/ DCCXLVI

53

[C ă t r e s u r o r i]

[Berlin,] le 4/16 Octobre 1835

Mes très chères sœurs,

Je suis bien étonné de ce que vous dites par votre lettre du 15/27 Septembre, que vous n'avez reçu que deux lettres de moi; cependant je vous en ai envoyé trois: une par l'entremise de Madame Tissot, le seconde par la poste et la troisième par Monsieur Tissot. Je ne sais pas comment il s'est fait que vous n'en avez reçu que deux. Mes grandes sociétés se reduisent à la société de Monsieur le pasteur Souchot, chez lequel nous sommes en pension, et à celle de Monsieur Hufeland, où il n'y a que peu de jeunes gens et de demoiselles, et encore on ne peut pas leur tenir conversation. Quant à la manière dont on est dans ces sociétés, je vous en ai donné des détails par ma dernière lettre. Quant à la Cour, nous n'y allons pas, mais nous irons le premier janvier; cependant, comme les princes iront en uniforme, je ne pourrai pas aller habillé en civil et je ne sais pas si mon père voudra faire cette dépense.

Quelle est cette demoiselle Maurogéni qui est devenue folle? Je ne la connais pas. Le libraire de Lunéville m'écrit que les livres sont arrivés à Jassy, cependant vous m'écrivez qu'ils ne le sont pas encore. Vos lettres je les ai reçues toutes et je vous en ai envoyé les réponses. Moi, j'ai quitté le violon, parce qu'il est très difficile, et j'ai choisi le piano. Peut-être que je prendrai aussi les leçons de chant. Le premier Novembre j'irai à un bal donné par les Français de Berlin; j'espère que je m'amuserai bien. Ici je vais aussi au spectacle français. Les acteurs sont assez bons.

Mes respects à Madame Wimmer et à Monsieur Cuénim. J'embrasse de tout mon cœur Savtitza et Aleco. Si je trouve l'occasion je leur enverrai quelques petites choses.

Je vous embrasse et suis pour toujours tout à vous,

Michel Kogalnitchan

Mes compliments à mes cousins Constantin, Aleco et George.

BAR, S 37/DCCXLVI

54

[C ă t r e t a t ă l s ă u]

[Berlin,] 17/29 octomvrie 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitali, băbacă.

Cu mare bucurie a sufletului am primit răvaşul dumitale din 30 septemvrie/12 octomvrie şi am dat laudă multmilostivului Dumnezău că mult mie scumpă sănătatea dumitale este în bună stare. Mi-au părut foarte bine că mătuşica Mărioara este la Iaşi cu verişoarele mele. 55, adecă 600 de franci, i-am trimes de vro două săptămâni la Liunevil şi mâini sau poimâni trebuie să primesc răspuns de primirea lor. Nu pot şti cum să-ţi mulţămesc, băbacă, pentru noua bunătate care ai ca să-mi trimeţi încă 40 de galbeni.

Sfaturile care dumneta îmi dai pentru încetarea cărţilor le-am urmat pre cât au fost cu putinţă. Pentru că sânt cărţi care trebuie să cumpăr până la cel de pe urmă tom, precum *Istoria firească*, care are 45 de tomuri, şi sânt sălit ca să le iau pe toate. De aceea am scris librerului ca să mă şteargă din catalog pentru cărţile care pot să nu ieu. Însă sânt vro câteva altile care voi fi sălit să plătesc până la săvârşirea lor, însă aceasta nu mă va costisi şi voi plăti din leafa mè, care dumneta eşti atât de bun de a-mi face. Librerul îmi scrie că cărţile au ajuns la Moldova; poate că să nu fie la un loc cu a bezădelilor; deci întreabă, mă rog, la Curte. Te rog, însă, băbacă, ca să ai bunătate ca să chibzuieşti de a-mi trimete în curând acei patruzăci de galbeni, căci librerul face ceva greutate de a mă aştepta multă vreme.

Măria Sa Vodă au scris pastorului la care şedem că vrea să trimată aice la Berlin un adiotant, ca să ne puie la orânduială. Dumneta nu-mi scrii nimică de

aceasta. Aice sântem foarte bine, numai la teatre nu ne lasă să mergem pentru că Măria Sa Vodă nu ne-au dat încă voie. Eu sânt sănătos.

Cu fiască plecăciune sărut mânile dumitale, băbacă, şi sânt al dumitali prèplecat şi supus fiu,

Mihalachi Kogălnicean

BAR, S 38/DCCXLVI

55

[C ă t r e s u r o r i]

[Berlin,] le 17/29 Octobre 1835

Mes très chères sœurs,

J'ai reçu avec bien de plaisir votre lettre du 29 Septembre/11 Octobre. Je me porte très bien. Vous m'écrivez que Monsieur Canta est ministre de l'intérieur et que Monsieur Aleco Guika a pris sa place de ministre des finances, et mpn père qu'est-ce qu'il est? Ecrivez-moi où est-ce que se trouve Millo, car il ne m'a pas écrit depuis bien longtemps. Ne pensez pas que les pasteurs protestants soient comme les prêtres catholiques. Quelle différence [!] Ceux-ci sont tolérants, vont aux spectacles, aux bals, et pas du tout hypocrites. La langue française je ne l'oublierai pas, mais je ne la parlerai pas aussi bien que quand j'aurais été en France.

Présentez mes respects à Monsieur Cuénim et dites-lui que je le prie de me pardonner şi je lui écris şi rarement, mais le temps ne me le permet pas. Si le pouvais, je lui écrirais par chaque poste. Il paraît que Monsieur Voïnesco est bien jaloux de sa chère moitié Madame Voïnesco. Ici les acteurs français ne jouent pas bien; ceux de Nancy étaient beaucoup meilleurs. Si ma tante Marie n'est pas encore partie pour Botoschan, présentez-lui mes respects, ainsi mes compliments à mes cousins et à mes cousines. J'embrasse Savtitza ainsi qu'Aleco; je crois cependant qu'Aleco n'a pas écrit lui-même sa lettre. Mes respects à Madame Wimmer et à Monsieur Kische, s'il n'est pas mort.

Donnez cette lettre à mon cher professeur Monsieur Cuénim.

Adieu, mes chères sœurs, je vous embrasse et suis votre affectionné frère,

Michel Kogalnitchan

Je n'ai acune autre nouvelle à vous donner.

BAR, S 39/DCCXLVI

56
[C ă t r e t a t ă l s ă u]

Berlin, 13/25 noiemvrie 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitali, băbacă.

Cu mare bucurie a sufletului am primit răvaşul dumitali din 28 octomvrie/ 9 noiemvrie 1835, căci eram în mare îngrijâre de vreme ce nu am primit de vro lună nici o carte de la dumneta. Am dat laudă multmilostivului Dumnezău că mult mie scumpă sănătatea dumilorvoastre să află în bună stare. Eu sânt sănătos. Am fost la poştă şi am întrebat care este pricina că cărţile nu ajung regulat la adresul lor şi mi s-au răspuns că această greşală nu să face aice, ci la graniţa austriecească, pentru că poştile nu sânt bine orânduite. Sânt acum vro două săptămâni de când am primit înştiinţare de la librerul meu în care îmi trimete o reţepiscă de la acela căruia i-au dat cărţile, ca acela s-o primească de la Viena, şi acela de la dumneta. Totodată m-au înştiinţat că cărţile vor ajunge în diastimă de trii luni, numărând de la 12 septemvrie călindariul nou; deci trebuie să le primeşti pe la 12 dechemvrie 1835. Totodată te rog ca să binevoieşti a-mi trimite cât mai în curând rămăşiţa datoriei mè la Liunevil, pentru că librerul meu face ceva greutate de a mă mai aştepta. Cât pentru uniformă ţ-am scris pentru că şi bezădelile scriseseră; şi, cum zici dumneta, bezădelile au cerut ca aice să li să trimată bani, pentru că aice straile sânt ieftine; şi mai ales epoleturile, acsilbanturile şi toate cusuturile în aur. Cât pentru blană te rog ca să binevoieşti ca să-mi trimeţi bani, pentru că di pe acum avem foarte frig mai ales sara, şi cum în toate zilele ieşim sau mergem la universitate sau la ghimnaziu, sau să jucăm, apoi pot să răcesc. Până acum blana, adecă surtucu blănit care l-am luat cu mine, mi-au ţinut bine, însă acum mi-i prè mic; şi blana îi vechi cu totul. Însă te rog ca când îmi vei trimete bani să zâci lui Mihel Daniel ca aice să-mi fie plătiţi îndată. Atunce, dacă bezădelile îşi vor face uniformă, îmi voi face şi mie, iar dacă nu, apoi îmi voi cumpăra blană. Preţul nu pot să ţi-l spun, însă cred că costisăşte mai mult decât la Iaşi. Însă pentru uniformă sânt sâgur că bezădelile au să-şi facă, deci mă rog înştiinţază-te de la croitor cât poate să costisască o uniformă la Iaşi toată, adecă cu epoleturi, chivără şi celelalte. Atunce vei putè ca să-mi trimeţi mai puţântel, căci aice uniforma îi mai ieftină. Pruba moldovinească o voi prescrie.

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile şi sânt al dumitali prèplecat şi supus fiu,

M. Kogălnicean

Am uitat, băbacă, să-ţi scriu că la poştă nu trebuie ca să cei reţepiscă pentru cartea care dai, căci aceasta costisăşte foarte mult, de vreme ce pe cartea care mi-ai trimes am plătit 24 de lei; şi fără reţepiscă cărţile nu să prăpădesc. Căci şi Măria Sa Vodă trimeti cărţile fără reţepiscă. Însă când vei avè ca să-mi scrii ceva grabnic

care să nu să se prăpădească, sau când trimeți bani, apoi atunce cere să-ți dei rețepiscă. Căci aice pastorul nu vrè să plătească atâta de mult pentru cărțile mele.

BAR, S 40/DCCXLVI

57

[C ă t r e s u r o r i]

Berlin, le 13/25 Novembre 1835

Mes très chères sœurs,

Je suis bien sensible aux félicitations que vous me faites touchant ma fête: je vous en suis bien reconnaissant. Le bonheur que vous me désirez, et que moi je désire le plus, est celui de vous revoir et de vous embrasser; mais ce bonheur tardera peut-être encore deux aus, car, malgré que je ne fais plus mes études en langue française, j'ai toujours besoin d'apprendre et je sens très bien que je ferais très mal si, ayant l'occasion de m'instruire, je ne le voudrais pas. L'allemand me sera aussi bien utile; qui sait et qui et qui connaît les événements [?] Je suis prévoyant, mes sœurs; un an passé à l'étranger m'a donné plus d'expérience que dix-sept passés en Moldavie. Là, mon père me conduisait, je n'avais rien à craindre; ici j'ai tout à craindre, je dois bien me conduire, car je ne veux pas fâcher le Prince. Je ne suis plus enfant.

Mais c'est assez raisonner; parlons de votre lettre. D'abord *nu trebuie ca să-mi scrii aşa rău de prusieni, pentru că cărțile să pot deschide la poştă; măcar că ai dreptate. Când ai să-mi scrii ceva de nemți, scrie-mi moldovineşti.* Tout ce que vous m'écrivez au sujet des *nemți* (Allemands) m'a beaucoup amusé. Les livres de Lunéville vous parviendront au milieu de Décembre. Ecrivez-moi où loge Jean Stourdza et comment il est reçu à Jassi, si le Prince à été le voir; comment il est traité? en prince ou en boyard? si les boyards vont le visiter, ainsi que mon père. Enfin, s'il a reconnu mon père. Ici, je vais prendre [des] leçons de danse dans une famille noble recomandée par Madame Hufeland. Il y a des demoiselles d'autres familles distinguées de Berlin qui viennent prendre des leçons de danse avec nous. Elles sont au nombre de sept. Il y en a quatre qui sont petites, âgées d'environ treize à quatorze ans, et trois autres âgées d'environ 17 ans; parmi celles-ci il y en a une bien vilaine, mais elle a un bon cœur; c'est une bonne fille. Je m'y amuse très bien; je danse depuis sept heures du soir jusqu'à dix. C'est assez. Je commence à valser à la manière allemande, qui est bien jolie. Je danse aussi une espèce de valse nommée *radova*. Les premières danseuses de Paris sont maintenant à Berlin; je vais souvent à l'Opéra pour les voir danser; elles dansent bien, surtout Fanny Elsler.

J'embrasse de tout mon cœur Savtitza et Aleco. Dites à Aleco qu'il apprenne bien et qu'il ira aussi voir les pays étrangers.

Adieu, je vous embrasse et suis votre frère,

Michel Kogalnitchan

Mes compliments à Madame Wimmer et à Mr. Cuénim.

Si vous voyez Madame Catinca de Voïnesco, présentez-lui mes très humbles et très soumis respects. Demandez si elle a fait à la campagne beaucoup d'eau-de-vie pour son noble mari.

BAR, S 41/DCCXLVI

58

[Către tatăl său]

Berlin, 26 noiemvrie /8 dechemvrie1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitali, băbacă.

Cu cea mai mare bucurie a sufletului am primit răvaşul dumitali din 11/23 noiemvrie şi am dat laudă multînduratului Dumnezău că mult mie iubită sănătatea dumitali este în deplină întregime. Cât pentru mine vei şti că, slavă Atotțiitoriului, mă aflu sănătos.

Pentru banii care dumneta eşti atâta de bun ca să-mi plăteşti pentru cărțile de la Liunevil, nu pot să-ți spun cât îți sânt de cunoscător. Asămine şi pentru banii care dumneta binevroieşti să-mi trimeți pentru şubă. Însă trebuie să te înştiințăz că aice sânt numai două feluri de blană, adică urs de America şi samur. Ursul de America îi foarte greu ca să-l port pe jos, şi în butcă aice nu mergem pentru că costisăşte prea mult. Deci trebuie să-mi fac o manta blănită cu samur, care costisăşte foarte mult. Pastoriul mi-au spus că pentru o mânta trebuie să plătesc puțân trii sute taleri, adică mai nouzăci de galbeni. Dară cum mai am surtucul cel blănit care l-am luat de la Ieşi, măcar că nu-l pot purta, pot să pun blana surtucului la speti la mânta şi aşa poate să nu mă costisască atâta de mult. Însă te rog, băbacă, ca să binevroieşti de a-mi trimeti cât mai în grabă aceşti bani, întăi că librerul face greutăți de a mă aştepta şi al doile că de vro zăce zile avem o vreme cumplită aice, cu ninsoare şi ghicolire. şi cum pentru învățătură trebuie să merg de multe ori pe zi în târg, şi mai ales sara, mă tem să nu mă îmbolnăvesc, mai ales după ce ieu mathimă de joc şi de arme. Totodată te rog ca să-mi trimeți ceva bani, pentru că, precum Anul Nou să apropie, trebuie să fac daruri fimeii pastorului, pedagogului, slujilor, şi am numai leafa de pe ghenarie şi fevruarie, care fac zăce galbeni. Căci, dându-i aceştii pentru daruri, nu-mi rămâne mie nimică. Cât pentru uniformă, bezădelile scrisăsă, dar nu au primit răspuns şi de aceea au lăsat până la primăvară. Librerului am scris pentru cărți, însă nu mi-au răspuns încă. Cât pentru tinerii franțuzi, nu pot să-ți mulțămesc de ajuns pentru bunătatea care ai să te îngrijăşti de

ei, căci sânt băieți foarte de treabă. Mă rog, recomanduieşte-i Măriei Sale, căci şi bezădelile vor scrie în favorul lor. Ziua mè am petrecut-o aice, mai mâhnit decât celelalte zile. Toată dorința mè este ca să treacă mai degrabă vremea aceasta, ca să mă întorc în Moldova şi să-ți pot zice de față că sânt al dumitali prèplecat şi supus fiu,

M. Kogălnicean

Dă, mă rog, cartea aceasta tinerilor franțezi.

Poți să-mi scrii sau patru file, sau două file, căci plicul costisăşte totuna. De aceea cartea care mi-ai trimes-o acum m-au costisât cât celelalte, adică mai 15 lei.

B.A.R., S 42/DCCXLVI

59

[C ă t r e s u r o r i]

Berlin, le 26 Novembre/8 Décembre 1835

Mes chères sœurs,

Votre lettre datée du 10/22 Novembre m'a causé un grand plaisir. Je vous remercie en général des nouvelles que vous me donnez au sujet de ma fête. Si vous voyez Millo, dites-lui que je suis très fâché de ce qu'il ne m'a pas écrit depuis tant de temps, et qu'il dise cela aussi à Alexandre Maurocordato. Cependant, puis qu'il y avait bal à la Cour, alors mon père a dû y aller le soir de ma fête, et est-ce que la soirèe que mon père a donnée était seulement présidée par vous [?] Le mari de Mme Voïnesco n'est pas laid; vous vous trompez. Dites-moi, je vous prie, quel est ce Monsieur Hadick, mari de Mlle Eléonore; je crois que je le connais, mais je ne peux pas me souvenir qu'est ce qu'il est. Madame Voïnesco a l'honneur et le bonheur d'avoir un beau-frère bien bête: c'est Alexandre Bourquy; j'ai appris avec lui à Miroslawa et chez Monsieur Cuénim. Tâchez de me dire si Alcase a été fait officier. Monsieur Cuénim vous le dira. Ces Messieurs qui n'ont pas daigné aller à l'invitation du Prince, parce qu'on mageait, dit-on, pêle-mêle, ont très mal fait. Aujourd'hui toutes ces distinctions, toutes ces chimères, toutes ces aristocraties ont disparu. C'est le mérite qui est la vraie distinction. La naissance n'est rien; c' est un don qui est très mauvais dans certaines circonstances. Et mon père, qu'a-t-il reçu pour présent à la fête du Prince?

À Berlin nous avons un temps abominable depuis une dizaine de jours. Il pleut, il neige, il fait du vent et surtout il fait très froid. Aujourd'hui seulement quelques traineaux se sont montrés dans les rues, car ils sont très rares ici.

Ma chère Pulchérie, vous m'écrivez que j'ai dû bien m'amuser le jour de Saint-Michel, parce que vous vous êtes amusées fort bien; ce n'est pas une raison. Alors vous avez dû bien vous ennuyer, bien être chagrines, parce que j'ai été bien chagrin et je me suis bien ennuyé à ma fête. Qui voulez-vous qui vienne me

complimenter à ma fête, où voulez-vous que j'aille danser [?] Au contraire, je n'ai pas su même le jour; ce n'est que le soir que je me suis aperçu par la date du jour que c'était ma fête.

Adieu, mes chères sœurs, j'embrasse Savtitza et Aleco de tout mon cœur et suis votre frère,

M. Kogalnitchan

Mes respects à ma tante à qui je baise les mains. Mes compliments à mes cousins et cousines. Mes respects aussi à Madame Wimmer et à Monsieur Cuénim, à qui j'ai écrit une lettre que je vous ai envoyée. Est-ce qu'il ne l'a pas reçu?

Dans toutes vos lettres, mes chères sœurs, tâchez de m'envoyer les notes d'une nouvelle chanson moldave; mais tâchez de n'y pas faire de fautes. Vous pouvez m'envoyer même deux, car la lettre n'est pas plus chère par cela.

BAR, S 43/DCCXLVI

60

[C ă t r e t a t ă l s ă u]

Berlin, 10/22 dechemvrie 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitali, băbacă.

Cu cea mai mare bucurie a sufletului am primit răvaşul dumitali din 25 noiemvrie/7 dechemvrie. Am dat laudă preamilostivului Dumnezău că mult mie scumpă sănătatea dumitali să află în întregime; cât pentru mine vei şti că mă aflu sănătos, numai tot sufăr puțân la ochi.

Cât pentru scrisorile dumitali din 9 şi din 23 noiemvrie călindariul nou, le-am primit şi îndată ț-am răspuns. Însă după socoteala mè dumneta trebuiai ca să primeşti răspunsul răvaşului dumitali din 9 noiemvrie, căci trebuie o lună de zile pentru a primi un răspuns; şi deci dumneta ai trebuit ca să primeşti răspunsul meu în 9 dechemvrie, călindariul nou; şi dumneta mi-ai scris în 7 dechemvrie. De aceea, totdeauna ce o lună au trecut şi răspunsul n-au ajuns, atunce răvaşul s-au pierdut. Iar eu îndată ce primesc vreo carte de la dumneta, tot într-aceea zi îți şi răspund, şi niciodată nu lipsăsc la această datorie.

Bezădè Dumitrachi să află acum mai bine, însă îi trebuie încă vro trii săptămâni până a putè ieşi din casă. Cât pentru boala care au avut, nu pot să-ți dau mare lămurire, pentru că nu am vorbit cu doftorul. Ce pot însă să-ți scriu este că au făcut supt pântice de amândouă părțile două bolfe din pricina călăriei, şi cum bolfile aceste crescusă foarte mult, doftorul au fost sălit să-i puie trii zile necurmat câte 12 lipitori. Acum aceste bolfe s-au spart şi în puțână vreme să vor tămădui. Însă cred că Măria Sa Vodă nu ştie nimică de aceasta, pentru că pastoriul n-au vrut ca să-l îngrijască; de aceea, cum acum bezădè să află bine şi că poate acum a să plimba prin casă, de aceea, băbacă, nu spune aceasta Măriei Sale pentru ca să nu fie în grijă degeaba.

Aice toate gazetile vorbesc despre un surgunluc a trii mari boieri moldoveni. Însă numile lor nu sânt puse în jurnal. Cum această scrisoare vorbeşte cu cuvinte defăimătoare de Măria Sa Vodă şi, precum m-am înştiinţat pe jumătate, este un muntean din Bavaria care au pus acest articol în gazeti, îți trimăt foaia aceasta ca să o vezi şi să faci ce vei găsi de cuviință, căci socotesc că Măria Sa Vodă va fi foarte supărat de aceasta. De aceea, dacă aceste scrisori sânt minciuni, apoi este foarte uşor de a arăta în Evropa neadevărul acestor gazete. Deci, dacă socoteşti de cuviință, apoi pot pune tot în acele gazete că cuvintele defăimătoare împotriva Domnului Moldaviei sânt însuflate de vrăjmaşii Măriei Sali şi a binelui obştesc. Eu aştept răspunsul dumitali ca să fac ce îmi vei poronci.

Cât pentru banii care dumneta mi-ai făgăduit, dumneta nu-mi scrii nimica, de aceea îndrăznesc a te ruga ca să mi-i trimeți cât mai în grabă, căci aice frigul s-au suit până la 20 graduri şi blana mea ce am luat-o de la Iaşi îi foarte stricată, încât nu pot să o mai pun. De aceea, mă rog, băbacă, binevoieşte de a-mi trimete aceşti bani, pentru că şi librerul de la Liunevil face mari greutăți de a mă aştepta.

Pe duduci şi pe Alecu îi sărut cu frățască dragoste şi îmi pare foarte rău că nu mi-au scris nimică.

Totodată apuc prilejul de a-ți arăta recunoştința mè la începerea unui nou an. Fieştecare an care trece îmi aduce aminte de nouăle faceri de bine a dumitali pentru mine. Fieştecare zi îmi arată cât dumneta eşti bun pentru mine şi cât puțân vrednic sânt de aceasta. Mă sălesc dară în zădar ca să pot a-ți fi deopotrivă în mulțămire cât dumneta eşti în faceri de bine. Tot ce pot face este de a ruga pre Dumnezău ca să-ți dei prețul bunătăților dumitali, şi aceasta o fac sara şi dimineața. Rog dar pre Atotțiitoriul ca să-ți dăruiască zile fericite şi îndelungate, o sănătate îndeplină, ani mulți şi, în sfârşit, să-ți împlinească toate dorințele dumitali. Pe duduci şi pe Alecu îi heretisăsc şi le poftesc un bun an.

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitali şi sânt pentru totdeauna al dumitali prèplecat şi supus fiu,

Mihalachi Kogălnicean

BAR, S 44/DCCXLVI

61

[C ă t r e t a t ă l s ă u]

Berlin, 16/28 dechemvrie 1835

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitali, băbacă.

Până acum am aşteptat ca să scriu Măriei Sale lui Vodă pentru Anul Nou. Însă precum bezădè Dumitrachi este încă bolnav, că bezădè Grigori are mult de scris, de aceea mă văd sălit ca să scriu Măriei Sale sângur, pentru că, precum să vede, bezădelile nu vor scrie. Vremea trecând şi nevroind lipsi la datoriile mele,

te rog dar, băbacă, dacă judeci cuviincios ca să dai acest răvaş Măriei Sale şi să-l încredinţăzi din gură că totdeauna mă voi săli de a fi vrednic de bunătăţile Măriei Sale.

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitali şi sânt al dumitali prèplecat şi supus fiu,

Mihalachi Kogălnicean

BAR, S 46 (1)/DCCXLVI

62

[C ă t r e t a t ă l s ă u]

Berlin, 19 dechemvrie 1835/1 ghenarie 1836

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitali, băbacă.

Cu mare bucurie am primit răvaşul dumitali din 6/18 dechemvrie, căci eram în grijă că răvaşul mieu, la care îmi răspunzi, să nu fie prăpădit. Am dat laudă multmilostivului Dumnezău că te afli sănătos, precum şi duducile; cât pentru mine vei şti, slavă Preaputernicului, că mă aflu sănătos.

Cât pentru cărţile, trebuie să iai sama că între acele legături sânt şi a beizadelilor, însă a mele sânt acele mai mari, pe care numele mieu îi scris. În sfârşit, înuntru vei găsi o sferă a Pământului de piele şi multe zugrăveli.

Banii până acum nu i-am primit. Dară, îndată ce îi voi primi, voi trimete patruzăci la Liunevil. Însă eu aş dori mai bine ca să primesc galbeni, căci, trimeţându-i în Franţia, câştig la tot galbenu câte un leu. şi apoi Mihel Daniel te-au înşălat, căci 60ş fac 195 de taleri, iar nu 185 taleri, căci galbenu face trii taleri şi şăse groşi, precum domnu Tiso poate să-ţi spuie. Iar într-un taler sânt triizăci de groşi de argint, adecă un galben face un taler şi o cincime. De aceea eu prăpădesc 10 taleri, care fac trii galbeni şi 6 lei aproape. Cât cu acei douăzăci de galbeni care dumneta binevoieşti să-mi trimeţi îmi voi cumpăra blana, căci pentru uniformă beizadelile au zis că îşi vor face la primavară. Însă douăzăci de galbeni nu-mi ajung pentru blană, precum te-am înştiinţat, de aceea dar aştept răspunsul dumitali pentru ca să ştiu dacă dumneta vrei ca să-mi fac blană sau uniformă. şi aceşti douăzăci de galbeni nu-mi ajung nici pentru blană, nici pentru uniformă. Căci făcându-mi uniformă îmi trebuie 100 de taleri, adecă 1100 de lei, şi apoi îmi trebuie şi manta ofiţărească, căci peste uniformă nu pot să pun manta de ţivil. Aştept dar răspunsul dumitali în grabă, şi sânt al dumitali prèplecat şi supus fiu,

Mihalachi Kogălnicean

Ştiu foarte bine că îţi pricinuiesc multă cheltuială, băbacă, însă dacă nu eşti la îndemână, apoi nu-mi trimete, căci nu vreu ca să te nevoieşti pentru mine. Voi răbda până vei putè avè bani destui ca să-mi cumpăr blană.

BAR, S 46(2)/ DCCXLVI

63

[C ă t r e s u r o r i]

Berlin, le 19 Décembre 1835/1 Janvier 1836

Mes très chères sœurs,

J'ai reçu votre lettre avec bien de plaisir. Je suis bien content de ce que vous êtes bien portantes; ma santé est assez bonne. Mais pourquoi le bal pour la fête de l'empereur Nicolas a-t-il été donné chez Madame Bogdan et non pas chez le Prince?Vous ne me dites pas şi vous y avez été. Le pauvre Bukchanesco n'est pas bien spirituel, pourquoi diable se marie-t-il, car il est encore bien jeune[?] J'ai écrit à Monsieur Cuénim depuis bien longtemps une lettre et je n'en ai pas encore reçu la réponse. Serait-il fâché contre moi? Maintenant je me souviens de Monsieur Hadique, le mari de Mlle Garet. Je l'ai connu, il parle plusieurs langues. Est-ce que *L'Abeille Moldave* ne paraîtra plus dorénavant [?] Vous me dites que le prince Jean Stourdza est traité comme un boyard; est-ce qu'il n'a pas conservé son titre de prince [?] Vous ne me dites pas si le prince Michel a été le voir.

Hier soir j'ai été à un bal, chez le locataire de notre maison. Je me suis beaucoup amusé. Depuis six heures j'ai dansé jusqu'à minuit. À minuit nous avons souhaité une Bonne Année à la maîtresse de la maison et aux demoiselles. Puis nous avons été souper et puis coucher. J'ai beaucoup dansé, je n'ai pas manqué ni contredanse, ni masourka, ni valses, ni galoppes, ni radova, etc. J'ai été très content de ma soirée et c'est après avoir dormi quatre heures que je vous écris, les yeux encore şàț demi-fermés. Pour hier soir, j'étais invité encore à un autre bal à Koepnigue, une petite ville éloignée de deux heures de Berlin et dont je connais le commandant; mais j'ai préféré aller au bal du propriétaire de la maison où nous logerons.

J'embrasse Savtitza et Aleco. Mes respects à Madame Wimmer. Comme nous changeons de maison, je vous envoie mon adresse: à Mr. Michel Kogalnitchan, Place de Mon Bijou, no. 10 (en allemand Mon bijou-Platz). Je vous embrasse et suis votre frère qui vous aime de tout cœur,

M. Kogalnitchan

Quad vous aurez reçu mes livres, placez-les bien dans ma bibliothèque et envoyez-moi la liste des ouvrages. Dites-moi aussi qui demeure maintenant dans ma chambre.

BAR, S 47/DCCXLVI

64
[C ă t r e t a t ă l s ă u]

Berlin, 20 dechemvrie 1835/3 ghenarie 1836

Cu multă fiască plecăciune sărut mânile dumitali, băbacă.

Scrisoarea dumitali din 5/17 dechemvrie, trimesă prin Mihel Daniel, am primit-o. Bancheriul de aice mi-au numărat 185 tal., adecă o sută optzăci şi cinci taleri, însă 60ş fac 195 taleri, precum te-am înştiinţat prin răvaşul din întâi ghenarie. Patruzăci de galbeni îi voi trimite în Franţia, însă 17 care îmi rămân îi păstrez până la răspunsul dumitali, pentru că aceşti bani nu îmi ajung nici pentru uniformă, nici pentru blană. După cum am întrebat, îmi trebuie cel mai târziu 40 de galbeni pentru blană, şi iar 40ş pentru uniformă, pentru că lucru îi aice mult mai scump decât la Iaşi. Aceasta mi-au spus însuşi croitoriul oştilor, care îi cel mai ieften. Însă eu doresc ca să-mi fac mai bine blană. Aştept dar răspunsul dumitali şi sânt al dumitali prèplecat şi supus fiu,

M. Kogălnicean

BAR, S48(1) / DCCXLVI

NOTE*

Referinţe generice:

Babacă (băbacă): apelativ invariabil pentru aga Ilie Kogălniceanu, tatăl lui M.K.
Duduci (mes soeurs): Maria, Elena şi Profira (Pulheria) Kogălniceanu, surorile mai mici ale lui M.K.
Măria Sa, Măria Sa Vodă, le Prince, Altesse, Altesse Serenissime, le Souverain: Mihail Sturdza, domnitorul Moldovei
Be(i)zadele: Grigore şi Dimitrie Sturdza, fiii domnitorului, colegi cu M.K.

Nume de persoane:

Alcaz, fost coleg *(Alcase)*
Alecu, văr *(Aleco)*
Alexandri, Catinca, sora poetului V. Alecsandri, căsătorită Voinescu (*Catinca de Voïnesco)*
Bogdan, d-na
Bucşănescu (*Bukchanesco)*
Burchi, Alexandru (*Bourquy)*
Canta, Nicolae, mare boier moldovean
Carniol, negustor în Iaşi
Constantin, văr
Cuénim, d-na
Cuénim, Victor, director de pension în Iaşi
Daniel, Mihel, negustor în Iaşi
Eleonore, d-ra
Elsler, Fanny, dansatoare
Foureaux, Baptiste, director de teatru în Iaşi

* Precizările în legătură cu redactarea *notelor* şi alcătuirea sistemului de *indici* sunt cuprinse în *argumentul editorial* publicat în RITL, nr. 1–4/2007, p. 216–217.

Garet, d-na
George, văr
Gherghel, Mihai, văr (*Mihalachi Gherghel*)
Ghica, Al. G., mare boier moldovean (*Aleco Guika*)
Grosu, Leiba, negustor în Iaşi
Guizot, Marie, scriitoare franceză
Hadick (*Hadique*)
Hufeland, Christoph Wilhelm, consilier de stat
Kische, profesor în Iaşi
Kogălniceanu, Alexandru, frate (*Alecu/Aleco)*
Kogălniceanu, Elena, soră (*Hélène)*
Kogălniceanu, Ion, unchi (*moşu Iancu/oncle Jean)*
Kogălniceanu, Maria, soră (*Maria, Marghioliţa, Marie*)
Kogălniceanu, Profira (Pulheria), soră (*Pulchérie*)
Maria, mătuşă (*mătuşica Mărioara/tante Marie*)
Mavrocordat, Alexandru, coleg (*Alexandre Maurocordato*)
Mavrogheni, d-ra (*Maurogéni*)
Meier, bancher în Berlin (*Maier*)
Mendelsohn, bancher în Berlin (*Mendelson*)
Millo, Matei, prieten (viitorul celebru actor)
Nicolae I, ţar al Rusiei (*l' empereur Nicolas*)
Popp, bancher în Viena *(Pop*)
Roczinsky, profesor de pian în Iaşi
Săftiţa, soră? verişoară? (*Savtitza*)[*]
Scott, Walter, scriitor scoţian
Souchon, Adolphe Frédéric, pastor luteran, gazdă a elevilor moldoveni la Berlin (*Souchot)*
Sturdza, Dimitrie, fiu al domnitorului Mihail Sturdza, coleg (*beizadè Dumitrachi)*
Sturdza, Grigore, fiu al domnitorului Mihail Sturdza, coleg (*beizadè Grigori*)
Sturza, Alexandru
Sturza, Ion (*Jean Stourdza)*
Sturza, prinţi (*les Princes de Stourdza)*
Tissot, secretar al lui Mihail Sturdza, însoţitor şi supraveghetor al elevilor moldoveni la Berlin
Tissot, d-na
Voinescu (*Voïnesko)*
Vogoridi, prinţ, coleg (*beizadè Vogoridi)*
Wimmer, guvernanta surorilor lui M.K.

Publicaţii (cărţi, periodice), titluri (teatru, operă):

„Albina românească" („*L' Abeille Moldave"/ „La Gazette Moldave")*
Fradiavolo (opera *Fra Diavolo* de Auber)
„France dramatique"
Istoria firească
Istoria românilor
L' Annuaire des enfants
La révolte au Sérail
Livre d' heures
„Magasin pittoresque"
„Magasin universel"
„Musée des enfants"
„Musée des familles"
Promenades d' un papillon et d' une abeille

[*] Vezi şi RITL, nr. 3–4/2008, nota 2, p. 353–354.

GLOSAR

acsilbanturi (s.n.pl.) – eghileți, ornamente de uniformă militară
blănit (adj.) – îmblănit
bolfă (s.f.) –umflătură, gâlcă
butcă (s.f.) – trăsură, caleașcă
cadru (s.n) – pictură, desen, gravură (care se înrămează)
a catortosi (vb.) – a reuși, a izbuti
cfîtanție (s.f) – adeverință, chitanță
chivără (s.f.) – coif
clironom (s.m.) – moștenitor
a costisi (vb.) – a costa
contuș (s.n.) – contăș, haină lungă îmblănită
cunoscător (adj.) – recunoscător
diastimă (s.f.) – interval (de timp)
ghicolire (s.f.) – viscolire
ghimnaziu /ghimnazium (s.n.) – gimnaziu (instituție de învățământ)
groș (s.m) – monedă de argint
a heretisi (vb.) – a felicita
a ispovedui (vb.) – a spovedi
a înglendisi (vb.) – a petrece, a se distra
librer (s.m) – librar
mathimă (s.f) – lecție
naht (s.n) –(aici:) *în naht* – în numerar, bani peșin
nicicacum (adv.) – deloc, nicidecum
pacheşti (s.f. pl.) – bretele, cozondroace
particularnic (adj.) – particular
pocită (s.f.) - poștă
prenumerație (s.f.) – abonare
a pricistui (vb.) - a se împărtăși
radova (s.f. inv.) – dans specific
reţepiscă (s.f.) – recipisă, adeverință
sameș (s.m.) – (aici:) administrator (de vamă)
sânet (s.n.)- adeverință, chitanță
sor(o)covăț (s.m.) – veche monedă de argint
surgunluc (s.n.) – surghiun, exilare
surtuc (s.n.) – haină scurtă de postav
a vizitarisi (vb.) – a vizita
*zugrăvele (*s.f.pl.) – picturi, desene, gravuri

CRONOLOGIA VIEȚII LITERARE ROMÂNEŞTI 1944–1964 (IV)

Continuăm *Cronologia…* pentru perioada 1 octombrie până la finele anului 1944.

La pregătirea şi elaborarea materialului a participat un grup de cercetători format din: *Lucian Chişu, Petruş Costea, Cristina Deutsch, Magdalena Dragu, Alexandru Farcaş, Mariana Ionescu (director de proiect), Andrei Milca, Mihaela Poncea, Alexandra Safta, Rodica Sagaidac, Oana Soare.*

OCTOMBRIE

1 octombrie

• „Dreptatea" (seria a II-a, an. I, nr. 32), publică articolul ***La ordinea zilei. Noi şi Uniunea Sovietică*** (Sergiu Dan) şi textul nesemnat ***O manoperă fascistă***, privind aderarea scriitorilor la proiectul de platformă PCR.

• În „Desrobirea" (nr. 14, 1–2 oct.), Demostene Botez publică ***Vina indolenței***, considerând indolența şi inacțiunea față de legionari o complicitate pasivă.

2 octombrie

• În „Curierul", la rubrica intitulată „Cavalerii apocalipsului", apare, semnat Ariel, pamfletul ***Radu Gyr***:

„În variata specie a lichelelor, Radu Gyr aparține celei mai nocive: sentimentalul. Poet mediocru, gongoric, se strecura afabil prin redacții, solicitând cu un zâmbet candid o notiță laudativă, la apariția câte unui volum de versuri.

El era un poet blajin, dezarmat în fața realității, aşa încât îi ruga pe confrații mai tineri să-i facă acest oficiu prietenesc. De altfel, îți strângea mâna cu atâta efuziune, glasul lui avea un ton atât de muzical şi te privea atât de nevinovat prin lentilele ochelarilor, încât era imposibil să-l refuzi. Şi apoi avea un aer modest, discret, de giuvaergiu, bucuros să migălească bijuteria în chilia sa şi să nu se amestece în noroiul cotidian. Se înşela cu bună credință. Credea că şlefuieşte piatră prețioasă, în loc de sticlă colorată. I s-a descoperit adevărul. A devenit puțin mai reticent, surâdea amărui, dar tot sfios, blajin. În ochii lui albaştri, cu globulele prea mari şi albe, nu se aprinsese încă flacăra urii.

Părintele iubitor, închina versuri lăcrimate pentru fetița sa, cu rimele sunând ca nişte castaniete. Umplea mereu vitrinele cu noi volume de poezii, cu capul plecat gânditor pe un umăr, nimic nu se schimba însă din destinul lui făuritor de vorbe goale…

S-a privit în oglindă şi i s-a părut că-l prindea bine culoarea. A îmbrăcat şi cămaşa, s-a încins cu centiron şi revolver. A început să scrâşnească din dinți. Avea de plătit tot veninul strâns în punga inimii lui prefăcute. Îşi muia penița în otrava care-l sufoca, înjurând zilnic, imund, cu spume la gură, în abjectele foi de dreapta. Nu uita însă şi câte-o imagine «poetică», din vechiul lui bazar de tinichele.

Şi iată-l ajuns sub regimul legionar director al Teatrului Național!

Avea ținuta mai fermă, spinarea i se îndreptase şi vocea era tranşantă. Muzicuța sa lirică se transformase într-o trompetă. În larma alămurilor distingeai strigătul lui de asalt. Mirajul a fost de scurtă durată. Totuşi, înainte de-a dispare în gloată, când mai spera ca «revoluția» legionară să izbutească, ținea discursuri incendiare din balconul Teatrului, aţâțând instinctele sanguinare ale batalioanelor verzi şi îndemnând armata să-şi trădeze onoarea şi țara. «Revoluția» a fost înăbuşită.

RITL, nr. 1–4, p. 381–408, Bucureşti, 2009

Radu Gyr a stat ascuns, tremurând de spaimă ca orice infractor de rând. A fost prins şi internat la Tg. Jiu. N-a stat mult, pentru că a făcut imediat jurământ de credinţă regimului antonescian. Amintindu-şi că-i versificator, s-a apucat de data asta să scrie balade eroice.

Şi acum se plimbă liber pe străzi, revenit brusc la modestia sa trecută, privindu-te blajin, cu o expresie ireală şi nedumerită, ca şi când totul n-ar fi decât un vis… Înainte de-a avea un reflex de contractare, îţi simţi mâna prinsă în mâna lui moale şi umedă, picurându-ţi în ureche cuvintele îngânate cald şi sentimental:

– Ce mai faci, dragă? Ce timpuri trăim!"

3 octombrie

• În „Fapta" (an. II, nr. 73, 3–5 oct.), în cadrul rubricii „Caiet artistic", Virgil Prodan semnează articolul ***Alexandru Sahia***. La rubrica „Marginalii" este denunţat (fără semnătură) „colaboraţionismul" lui Mihail Drumeş, ca editor: „Rolul editurii lui Mihail Drumeş a fost de a infecta spiritele, de a propaga ura, războiul, lipsa de gust, rasismul. Anunţase chiar o traducere din *Mein Kampf*".

4 octombrie

• În „Scânteia" (an. I, nr. 14) apare prezentarea elogioasă dar nesemnată ***O carte românească despre Uniunea Sovietică. „Continentul URSS" de Mitiţă Constantinescu***.

• În „Tribuna poporului" (an. I, nr. 20) apare ***Medalion Geo Bogza*** de Henri Wald, care relevă implicarea lui Geo Bogza în realitatea imediată, îndeosebi prin reportaj.

• În „Dreptatea", pamfletul nesemnat ***Prietenii d-lui Ralea şi „Dreptatea"!*** continuă seria articolelor acuzatoare de hitlerism şi trădare: „Era omul îmbrăcat la albastru, saluta verde dar avea inima roşie!"

• În „Fapta" (an. II, nr. 74), Virgil Prodan semnează articolul ***Misiunea scriitorului***, în care susţine că rolul scriitorului este să facă „din masele flămânde de dreptate şi de lumină oameni conştienţi de rostul şi de răspunderea lor în societate".

În acelaşi număr, la rubrica „Marginalii", sunt prezentate în termeni critici revistele recent apărute „Academia" şi „Drumul nostru", celei dintâi imputându-i-se pledoaria în favoarea esteticului: „A continua suprarealismele de la «Meridian» într-o vreme de prefaceri continentale şi definitive, este un refuz de a colabora cu ţara democrată".

5 octombrie

• În „România liberă" (an. II, nr. 51), Eugen Jebeleanu publică ***Scriitorul român şi năzuinţele poporului***, despre exploatarea scriitorilor în regimurile trecute, despre „conştiinţa luptătoare" şi platforma PCR (vezi Anexa)

• În „Tribuna poporului" (an. I, nr. 21), Iorgu Iordan publică pamfletul: ***Procedee petroviciene. Cazul Vancea***.

• În „Fapta" (an. II, nr. 75) rubrica intitulată„Caiet artistic" este semnată de Geo Dumitrescu, care, în articolul ***Viaţa la ţară***, vorbeşte despre starea ruralităţii.

6 octombrie

• În „Dreptatea" (seria a II-a, an. I, nr. 36), la rubrica „Perna cu ace", Oscar Lemnaru salută revirimentul „Revistei Fundaţiilor Regale": „«Revista Fundaţiilor Regale» şi-a schimbat substanţial sumarul publicând colaborările unor scriitori ca Principesa Martha Bibescu, Radu Tudoran, Miron Paraschivescu, Tudor Vianu, Şerban Cioculescu, Mircea Manolescu, ignoraţi cu toată perfidia de conducerea defunctă a d-lui Caracostea. În numerele viitoare îşi vor relua colaborarea Hortensia Papadat Bengescu, Ticu Arhip, Zaharia Stancu, Camil Baltazar, Perpessicius, Anton Dumitriu, St. Popescu etc."

7 octombrie

• În „Scânteia" (an. I, nr. 16), apare articolul nesemnat ***Ce au făcut scriitorii români în timpul războiului***, unde, după condamnarea atitudinilor profasciste sunt „demascaţi" D. Caracostea, Liviu Rebreanu, Al. O. Teodoreanu, Gala Galaction, Ion Vinea, Brătescu-Voineşti, V.I. Popa etc.

„(…) Am mai scris şi va trebui să subliniem mereu că fascismul n-a întâmpinat rezistenţă serioasă în rândul unor scriitori din România. N-au apreciat destul de serios situaţia dramatică în care erau puşi, când aveau de ales între calea luptei pentru onoare, pentru omenie, pentru interesele maselor largi populare şi cea a unei foarte iluzorii şi provizorii vieţi comode personale şi a unei situaţii materiale bune. Au ales calea cea mai uşoară, la capătul căreia erau dezonoarea, trădarea. Şi-au închipuit că se poate trişa cu viaţa. În schimbul posturilor bine plătite la Ministerul Propagandei, au primit să-şi pună la dispoziţia regimului trădător, numele, inspiraţia.

Când «mareşalul» trădător a trimis unităţile româneşti să lupte alături de cele germane, în războiul de agresiune împotriva Uniunii Sovietice, unii au aplaudat.

Alţii, s-au retras în singurătate, şi-au astupat urechile ca să n-audă, au închis ochii ca să nu vadă realitatea.

Sub cuvânt că nu fac politică, o altă categorie a primit cu slugărnicie politica impusă de clica fascistă.

În primele zile ale războiului, gazetele au publicat o fotografie cu mai multe busturi răsturnate. Dedesubt, explicaţia: brava armată română a distrus într-un club din Cernăuţi, «busturile conducătorilor sovietici». Cine privea cu atenţie busturile, observa că nu erau ale unor conducători politici, ci ale lui Gorki, Taras Sevcenco, poetul naţional al Ucrainei, şi Gogol.

(…) Pe unii gravul moment de sălbăticie fascistă îi găsea colaborând la «Revista Fundaţiilor Regale», de sub conducerea agentului hitlerist Caracostea; *Liviu Rebreanu* nu se mulţumea cu leafa de director general al Teatrelor, dată de Antonescu, ci scotea gazeta legionară «Viaţa»; *Al.O. Teodoreanu* făcea reportagii de război pentru Hitler; *Ion Marin Sadoveanu* se pune la dispoziţia propagandei germane şi luptă pentru a deveni secretarul «Asociaţiei româno-germane» a lui Killinger; *Gala Galaction*, traducătorul *Bibliei*, preotul umanitarist, participă ca membru al Asociaţiei româno-germane ca să nu-şi pericliteze postul de profesor de teologie; *Ion Vinea* scrie la «Evenimentul» articole anti-sovietice; *Ion Al. Brătescu-Voineşti*, prin «Universul» şi «Curentul» susţine războiul şi huliganismul cel mai bestial (…). Mica puşlama şi trădător de ţară Const. Virgil Gheorghiu nu este unicul dintre tinerii scriitori care s-au pus în slujba duşmanului de moarte al poporului român: hitlerismul şi a Antoneştilor.

Lista lor începe cu Rebreanu, cu Nichifor Crainic, cu Gregorian şi sfârşeşte cu micii trădători ajunşi speakeri la Ora Ostaşului.

Asupra lor va trebui să revenim şi stăruim, până când societatea va fi lămurită şi epurată”.

• În acelaşi număr din „Scânteia”, apare articolul nesemnat ***Despre nişte personagii decorative şi mai puţin decorative***, în care este denunţat colaboraţionismul „fascist” al unor scriitori de la „Revista Fundaţiilor Regale”:

„(…) Ion Al. Brătescu-Voineşti, blândul povestitor al boierilor târgovişteni, fostul teoretician al pacifismului, s-a pus în slujba huliganismului celui mai josnic de la «Universul» şi «Porunca vremii», devenind reporterul lui Antonescu, luându-i acestuia interviuri pentru «Porunca vremii», cea mai infamă gazetă huliganică din România.

C. Rădulescu-Motru, profesorul de filosofie democrat, s-a pus în slujba legionarilor şi prin «Timpul» a făcut elogiul naţional-socialismului german, închinându-şi autoritatea sa de profesor cotropitorilor şi dictaturii trădătoare, după ce mai înainte se înclinase în faţa oricărui stăpân vremelnic.

Al. Tzigara Samurcaş a rămas acelaşi filogerman din 1916–18. Atunci a slujit Komandaturei germane ca prefect de poliţie al Capitalei, acum ca unealtă în propagandă.

Killinger l-a preţuit mai puţin. Nu l-a folosit decât în redacţia revistei «Prietenie şi luptă» – buletinul «Asociaţiei româno-germane».

Îşi închipuie oricine cu ce ochi priveşte astăzi poporul român pe aceşti savanţi, pe aceşti profesori cari s-au lăsat folosiţi de fascismul german şi de cel românesc. *Autoritatea lor s-a prăbuşit*. Ei au susţinut războiul de cotropire şi jaf. Inima lor n-a tresărit când hoardele hitleriste şi agenţii lui Antonescu au ucis oameni, au jefuit şi distrus instituţii de cultură; în războiul pornit în mod criminal împotriva URSS sub pavăza «crucii».

Ce autoritate culturală – fie ea şi simplă decorativă – mai pot avea nişte moaşte de care s-au slujit, tâlharii fascişti, în opera lor de înşelare şi robire a poporului român?

Dar găsim în cuprinsul numărului pe septembrie tipărit după actul istoric de la 23 August – găsim şi alte ciudăţenii (Redactorul-şef Camil Petrescu ar trebui să fie vigilent).

Mircea Vulcănescu, fost subsecretar de stat la finanţe sub dictatura lui Antonescu, teoreticianul filosofic al legionarismului, scrie despre profesorul Francisc Rainer, care a fost un om de ştiinţă cinstit şi nu merită injuria de a fi elogiat de un duşman al libertăţii de gândire.

Semnează versuri Iulian Vesper, legionar şi în slujba nemţilor de la «Asociaţia româno-germană».

Radu Tudoran, trimis în iunie 1941 în Bulgaria ca să facă o anchetă despre Partidul Comunist Bulgar, şi-a publicat o parte din raportul de agent, în «Curentul». În timpul războiului, el s-a apucat de literatură antisovietică încercând să acopere bestialităţile comise în Uniunea Sovietică de bandele cotropitoare hitleriste, cu romane sentimentale şi ieftine. Radu Tudoran este unul din scriitorii propagandei criminale hitleriste.

Ce caută această pleiadă de slugi culturale care s-au închinat hitlerismului, ce caută aceşti proslăvitori ai războiului hitlerist, la revista «Fundaţiilor Regale»?!"

• În „România liberă" (an. II, nr. 53), Marin Mihalcea semnează la rubrica „Figuri de trădători!" pamfletul ***Ion Al. Brătescu-Voineşti***:

„A fost odată un povestitor duios.

Istorioarele lui dulcege şi gingaşe, pentru uzul claselor mici de liceu, povesteau despre lucruri mărunte: despre o privighetoare ce-şi sfâşie gâtlejul în acul unei undiţe şi moare; despre un pui de potârniche rătăcit, cu o aripă frântă, de mămica lui; despre un câine de curte boierească, murind de bătrâneţe!

Despre lucrurile acestea, într-o literatură evoluată, vorbesc jurnalele intime ale domnişoarelor sentimentale, înainte de a se mărita, fără a li se da o importanţă prea mare; acolo, se cunosc teme mai apropiate de suferinţele şi bucuriile oamenilor, de aspiraţiile şi deznădejdile lor, cari să inspire duioşia unui scriitor.

La noi, însă, mai ales pe vremea când a debutat d. I.Al. Brătescu-Voineşti, literatura aceasta era suficientă pentru a procura autorului ei un post foarte important, foarte decorativ şi deloc obositor; el consta în obligaţia pentru titular de a se urca – o dată sau de două ori pe an – la tribuna Camerei Deputaţilor, la ora 12 din zi şi a proclama solemn; «Domnilor Deputaţi, Majestatea sa Regele!», ceea ce avea ca efect inevitabil dezlănţuirea aplauzelor deputaţilor majoritari.

Cât despre satisfacţia de ordin moral, ele au fost mai remarcabile încă: cele câteva schiţe cari, după părerea autorului lor, «au adăugat o mărgeluşă în salba de la gâtul ţării mele», au adus acestuia o reputaţie solidă de mare scriitor şi un fotoliu în eternitate la Academia Română.

Şi iată că într-o bună zi, – era prin 1937 – duiosul povestitor de altădată, după ani de zile de tăcere, petrecuţi în munca istovitoare de la Direcţia Adunării Deputaţilor, cu răgazuri cheltuite la vânat, pescuit şi joc de cărţi în clubul boieresc de la «Tinerimea», a devenit dintr-odată fioros.

Privighetorile, potârnichile, florile, gâzele de tot felul, nu puteau să-l mai intereseze: acum avea preocupări mai grave.

Lumea, socoti el în pragul împlinirii a 70 de ani, era ameninţată de o mare primejdie: comunismul, «cea mai fioroasă dictatură», opera câtorva ovreiaşi cari, «îmbătaţi de succesul lor în Rusia, s-au crezut îndreptăţiţi să întreprindă cucerirea lumii prin violenţă».

Care era arma de care se servea cu predilecţie duşmanul acesta al civilizaţiei? Democraţia, noţiune goală de orice conţinut. Iar propagandiştii cei mai primejdioşi, evreii.

Iată cum poetul, care se odihnise o viaţă întreagă, fără să găsească un cuvânt pentru milioanele de iobagi fără pământ dinaintea reformei agrare, pentru mulţimea robilor din fabrici, ateliere şi mine, într-o dulce nepăsare pentru suferinţa reală a poporului său, pornea la vârsta psalmistului, ca un alt Don Quijotte, o luptă vajnică împotriva unor duşmani imaginari: Democraţia, evreii, bolşevismul!!!

În lupta aceasta, d. Ion Al. Brătescu-Voineşti nu era singur. Îl precedaseră alţii, hitleriştii, legionarii, «Porunca vremii».

Şi atunci distinsul academician a început să se gudure înaintea lor, să facă tumbe pentru a-i amuza, ca un cățel jucăuş printre copii, pentru a fi primit în locul lor.

«Eram încredințați, cum suntem încredințați şi astăzi că, în războiul actual, e de partea puterilor axei… Triumful puterilor axei era în concordanță nu numai cu interesele țării noastre care cerea grabnică vindecare a unei ticăloase boli de care suferea… dar şi cu interesele întregii omeniri care are absolut nevoie de întocmirea unei noi ordini sociale, mai dreaptă şi mai rațională decât cea actuală»" (13 oct. 1940).

Sau

„Mişcarea gardiştilor a fost ca şi mişcarea lui Tudor Vladimirescu, ca şi atitudinea lui Eminescu şi a lui A. C. Cuza, o firească şi sănătoasă manifestare a instinctului de conservare a neamului nostru" (20 sept. 1940).

Şi cum acoliții exagerează întotdeauna, Brătescu-Voineşti ajungea să declare, a doua zi după dictatul de la Viena, când țara gemea copleşită de suferință sub greaua lovitură primită:

„NU-MI TREBUIE O ROMÂNIE MARE CA ACEEA DE PÂNĂ ACUM. Nu-mi trebuie o Românie Mare în care ovreiaşi inculți şi străini de păsurile neamului nostru să ajungă fabricanți de opinie publică" (Declarații făcute «Poruncii vremii» din 4 sept. 1940).

„Idealul d-lui I. Al. Brătescu-Voineşti era cel hitlerist: O Românie mică, mică de tot, sub dominație nemțească.

D. Brătescu-Voineşti a murit la 23 August 1944, odată cu atâția alții. Rămăşițele sale pământeşti zac în racla Academiei Române. Altădată când murea un papă urât de popor, populația Romei îi scotea din mormânt cadavrul. Îl batjocorea şi apoi îl zvârlea în Tibru; era maniera romană de aplicare a sancțiunilor.

Dacă se va face vreodată şi la noi epurația, nu-l vom arunca în Dâmbovița pe ilustrul academician – ne vom mulțumi să-i atârnăm de gât o tăbliță scrisă caligrafic de el însuşi: «Mi-am trădat neamul!».

După care, îl vom lăsa să moară d-lui Brătescu-Voineşti ce va inspira de la realitate.

După care, îl vom lăsa să moară de-a binelea; de bătrânețe sau – poate – de remuşcări!"

• În „Dreptatea" (seria a II-a, an. I, nr. 37), Oscar Lemnaru îi clasifică pe criterionişti: „Este adevărat că asociația «Criterion» nu era unitară şi că membrii săi nu împărtăşeau aceleaşi opinii. Aşa de pildă Petru Comarnescu, Mihail Sebastian, Belu Silber (mai târziu Andrei Şerbulescu), H.H. Stahl reprezentau stânga, iar ceilalți Mircea Eliade, Constantin Noica, Ion Cantacuzino şi Mihail Polichroniade reprezentau dreapta devenită în urmă legionară. De aceea, de câte ori va fi vorba depre această asociație, pe care noi am socotit-o întunecată, ne vom gândi numai la aripa ei dreaptă, care din nefericire a covârşit-o pe cealaltă".

8 octombrie

• Apare la Bucureşti publicația „**Democrația**", subintitulată **Săptămânal independent de orientare politică şi culturală**, care durează până la 15 iulie 1945. Director: Anton Dumitriu. Se alătură presei de stânga, acceptând noua realitate şi noua cultură impusă de sovietici. Publică traduceri din Vl. Maiakovski, Leonid Leonov, Serghei Esenin, N. Tihonov etc. Rubrici: „Democrația în mers", „Profiluri", „Imagini în relief", „Sinteze", „Cronici" (de I. Biberi, F. Aderca, M. Lovinescu, N. Argintescu-Amza), „Lumea de mâine" (interviurile lui Ion Biberi cu Arghezi, Aderca, Călinescu, Rosetti, George Enescu, Gherea, Alice Voinescu, Petru Comarnescu). În primul număr al revistei, Anton Dumitriu scrie despre ***Restaurarea Omului***, Valeriu Dinescu despre ***Bestia mistică***, apare rubrica „URSS în fața lumii", sunt prezentați scriitori germani antihitlerişti, traduceri din Ehrenburg şi Whitman.

• În „Dreptatea" (seria a II-a, an. I, nr. 38), la rubrica „La ordinea zilei", în articolul ***Scriitorii şi timpul nostru***, Sergiu Dan opune „turnului de fildeş" implicarea în „peisajul viu al colectivității româneşti" şi recomandă scriitorului „să se libereze de toate prejudecățile, inclusiv cele literare, legate de diverse şcoli, curente şi cenacluri care aparțin trecutului".

• În „Tribuna poporului" (an. I, nr. 24), G. Călinescu publică articolul ***Cărturarii***, unde reduce soarta marilor cărturari la destinul lui Eminescu, în privința sărăciei, şi situează intelectualul sub

tutela muncitorului: „Muncitorul manual să ia sub ocrotirea sa pe cel intelectual şi să-i suplinească infirmităţile structurale". În acelaşi număr, Geo Dumitrescu scrie despre ***şomajul intelectual***.

• În „Voinţa Transilvaniei" (an. I, nr. 5) este reprodus ***Discursul rostit de d. prof. D. Gusti; Preşedintele Academiei Române, în şedinţa de la 15 septembrie 1944, când s-a omagiat memoria marelui dispărut, Liviu Rebreanu, fost membru activ al Academiei Române, intitulat*** **Romancierul genial al ţărănimii române**.

9 octombrie

• În „Libertatea" (an. I, nr. 43), I. Gruia publică eseul ***Romancierul mahalalei***, în care deschide o perspectivă asupra romanului citadin orientat spre mahala în sensul pozitiv al personajelor inspirate de omul simplu, modest, din mulţimea citadină. Pentru exemplificare, autorul stăruie asupra operei lui George Mihail Zamfirescu.

11 octombrie

• În „Scânteia" (an. I, nr. 20), apare o notă despre ***Adunarea generală a criticilor dramatici şi muzicali*** – implicând personalităţi ale vieţii literare: Victor Eftimiu, Mircea Ştefănescu, T. Teodorescu-Branişte, Radu Cioculescu, Al. Kiriţescu, Tudor Şoimaru, N. Carandino, Virgil Gheorghiu, Petru Comarnescu, Lucia Demetrius etc.

• În „Dreptatea" (seria a II-a, an. I, nr. 40), Oscar Lemnaru enumeră „vinovăţiile" lui Mircea Eliade: „1) A reprezentat în «Criterion» huliganismul orientând prin scris şi prin viu grai lumea spre obscurantism. 2) A reprezentat în străinătate hitlerismul românesc. 3) A cerut odată în «Vremea» «moarte şi sânge», toate bineînţeles amestecate în pasta cenuşie a misticismului. Poate ar fi mai bine să plece în India. Ne mirăm, de altfel, că obişnuit cu tehnica fachirică n-a intrat încă în pământ, de ruşine!"

12 octombrie

• În „Scânteia" (an. I, nr. 22) apare articolul nesemnat ***Editorii români şi războiul***, în care e acuzată politica editorială legionară, fascistă, ostilă faţă de URSS şi se cere arestarea responsabililor (vezi Anexa).

• În „Fapta" (an. II, nr. 81, 12–14 oct.) este criticată ameninţător (fără semnătură) orientarea estetică imprimată de Vladimir Streinu revistei „Kalende": „Dacă d. Streinu ţine totuşi neapărat să spere că lumea iese din dictatură pentru a intra în turnul de fildeş, îl putem lăsa un moment să se legene în această confortabilă iluzie. *De mâine înainte* însă, îl asigurăm, pe dânsul şi pe orice alt vânător de himere, pe dânsul şi pe orice alt beneficiar al bugetelor muiate în sângele celor ce mureau la Stalingrad, că lucrurile se vor schimba. Nu vor mai apărea reviste anacronice, întârziate secular, nu va mai fi îngăduită «bucuria», «sentimentul de uşurare», «seninătatea» acelora care au slujit asupritorilor poporului. Nu se va mai putea îngădui o literatură, o cultură detaşată de politic şi social, plutind în sferele gratuităţii, promovând nimicul şi amorul solitar şi adresându-se burţilor rotunde, efebilor intoxicaţi de subtilitate şi domnişoarelor melancolice şi sentimentale. Vom cere o cultură a poporului mai întâi sau nu vom mai avea nimic".

13 octombrie

• În „Scânteia" (an. I, nr. 23), apare articolul nesemnat ***Nevoile de cultură ale poporului. Despre temele de inspiraţie ale scriitorilor***, vehement mustrător şi imperativ în cerinţa orientării către tematica „actualului moment istoric":

„Avem în faţa ochilor trei reviste apărute în cursul lunii septembrie: «Revista Fundaţiilor Regale», «Democraţia» şi «Academia». Găsim în aceste reviste schiţe şi nuvele. Proza din «Revista Fundaţiilor Regale» este semnată de fascişti cu reputaţia bine stabilită: nu ne mai oprim asupra ei. «Democraţia» revistă proaspăt apărută, publică o nuvelă de marele scriitor sovietic Ilia Ehrenburg (…). Iar «Academia» publică o foarte lungă nuvelă *Ispăşire* din viaţa jucătorilor de cărţi, în care se pot citi fraze întortocheate (…).

Scriitorii români trebuie aduşi la realitate. Să li se reamintească de rolul pe care trebuie să-l joace în baza activităţii lor. Unii din ei au făcut războiul. Au fost martorii crimelor ce s-au comis de la

Prut până la râul Terek din Caucaz. Au văzut şi trebuiesc să scrie ce au văzut. Au trăit momentele dramatice ale retragerii când nemții îşi croiau cale trăgând cu mitralierele în unitățile româneşti. Alții au trăit înlăuntrul țării ocupația hitleristă, anii de ruşine națională a dictaturii legionaro-antonesciene. Alții, în sfârşit, au văzut cum se făceau rechizițiile la țară, cum erau luați de pe la casele lor feciorii şi trimişi să moară pentru războiul lui Hitler, cum au trăit văduvele, orfanii, invalizii. Niciunul din aceste momente nu se reflectă în scrisul lor. (…).

Astăzi ei au libertatea să publice. Anii din urmă, cu tot ce au făptuit cotropitorii hitlerişti şi aliații lor trebuie să se oglindească, în literatură. Încordarea poporului român şi lupta lui – sub diferitele forme – împotriva cotropitorului hitlerist, e plină de teme admirabile care ar interesa în gradul cel mai înalt pe cetitor. Lupta ilegală care s-a dus pentru eliberarea țării, duelul dintre patrioți şi agenții siguranței, pildele de eroism ale acelor care au rezistat mergând până la sacrificiul vieții lor sunt momente dramatice care ar putea sluji ca temei; ca şi ieşirea maselor la iveală, mitingurile de pe stadioane, viața de stradă, uzină şi ogor, tot ceea ce gândeşte, simte şi pentru care se încordează, în acest moment istoric poporul român. Poporul român luptă alături de fireştii săi aliați pentru lichidarea definitivă a hitlerismului cotropitor şi pentru nimicirea fasciştilor dinlăuntru.

Scriitorii – dacă vor să facă parte din avangarda progresistă a poporului, aşa cum le este sarcina – trebuie să se inspire din actualul moment istoric şi să-l exprime în opera lor".

• În „Dreptatea" (seria a II-a, an. I, nr. 42), la rubrica „Perna cu ace", Oscar Lemnaru anunță „cu deosebită satisfacție că d. Brătescu-Voineşti nu mai face parte din comitetul de conducere al «Revistei Fundațiilor Regale»".

14 octombrie

• În „Libertatea" (an. I, nr. 48), apare articolul ***Muncitorul intelectual***, semnat de N. Bărbulescu, în care se pledează pentru apropierea şi solidarizarea „muncitorului intelectual", inclusiv scriitorul, cu „muncitorul manual".

• În „Dreptatea" (seria a 2-a, an. I, nr. 43), Oscar Lemnaru consideră că revistele «Vremea», «Gândirea», «Sfarmă piatră» etc.", sau „gazete ca «Porunca vremii» stau martore ca o formidabilă antologie a urii".

15 octombrie

• În „Democrația" (an. I, nr. 2), Anton Dumitriu semnează articolul ***Noi şi URSS***, în care respinge denigrarea în plan internațional a URSS şi relevă necesitatea modelului sovietic: „să învățăm din experiența sovietică, ce ni se oferă astăzi deschisă…"

La rubrica „URSS în fața lumii", Dinu Pillat semnează eseul ***Romanul românesc şi influența rusească***, analizând *Rusoaica* lui Gib Mihăescu prin opoziție cu „sterilele" romane scrise după modelul „alambicatei literaturi retrospective a lui Proust".

Felix Aderca publică ***Unde erau intelectualii?***

• În „România liberă" (an. II, nr. 61), Ştefan Roll scrie despre ***Alexandru Sahia***, tipul de scriitor proletar corespunzând idealului vremii.

• În „Tribuna poporului" (an. I, nr. 34), Geo Dumitrescu semnează articolul ***şomaj intelectual***, pentru a egaliza situația intelectualilor, muncitorilor şi țăranilor:

„(…) Solidaritatea noastră cu țăranii şi muncitorii, solidaritate a mizeriei, a foamei, a tuberculozei, a încetat de a mai fi un simplu simbol, un pretext de literatură politică, şi a devenit mi se pare o promisiune de care poate ar fi bine să vă înspăimântați puțin".

16 octombrie

• Are loc înființarea Sindicatului Unic al Ziariştilor.

• În „Curierul" este reprodusă o telegramă a lui N.I. Herescu, aflat în Portugalia, în care acesta solicită salariul pe lunile iulie–octombrie, în calitate de profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității București. I se refuză banii, „pe care fostul agent hitlerist îi solicită pentru a trăi liniştit la adăpostul neutralității", deşi N.I. Herescu menționase faptul că ține conferințe în universitățile iberice „în interes românesc".

• În „Tribuna poporului” (an. I, nr. 32), apare articolul lui N.D. Cocea, care cere suprimarea „imediată, totală, definitivă” a revistei „Universul”: ***Nu suspendare… ci suprimare***.

• În „România liberă” (an. II, nr. 62), Petre Iosif semnează: ***„Universul” trebuie suprimat!***.

• În „Dreptatea” (seria a II-a, an. I, nr. 45), apare nota nesemnată ***Huliganism de presă sau democraţia relei credinţe***, în care sunt criticate „ziarele de extremă stângă”, „Scânteia” şi „România liberă”, fiindcă au înşelat opinia publică prin neadevărurile relatate despre manifestaţia tineretului naţional-ţărănesc din 13 octombrie. Faptul este semnificativ pentru libertatea presei momentului.

18 octombrie

• În „Tribuna poporului” (an. I, nr. 34), Cicerone Teodorescu publică articolul ***De la „turnul de fildeş” la atelierul scriitorului***, unde comentează „Moţiunea” şi „Declaraţia program” ale SSR-ului şi respinge literatura „turnului de fildeş”: „Scriitorii (…) au părăsit sclipitoarele trepte ale turnului de fildeş şi se amestecă în mulţime; pentru bucuria de a se şti asemenea ei şi de a o cunoaşte; pentru a se hrăni de la sursă şi pentru a-şi fi lor înşişi „modele”; pentru a lupta şi a se organiza alături de celelalte categorii muncitoare şi învăţând tot ceea ce este de învăţat de la ele.

• În „Dreptatea” (seria a II-a, an. I, nr. 46), câteva note nesemnate din rubrica „La stâlpul infamiei” îi incriminează pe Ion Marin Sadoveanu („care a fost un zelos agent al propagandei germane”), Pamfil Şeicaru şi Dem. Teodorescu.

• În „Dreptatea”, apare surprinzătorul proiect nesemnat ***Cerem suprimarea ziarelor „Scânteia” şi „România liberă”. Libertate, dar fără fascişti***.

19 octombrie

• În „Tribuna poporului” (an. I, nr. 35), apare articolul ***Inginerii sufletelor***, de Radu Boureanu, care scrie despre existenţa precară a scriitorilor şi despre rolul important pe care aceştia îl au în viaţa societăţii.

20 octombrie

• Apare la Bucureşti cotidianul „Victoria” (an. I, nr. 1), subintitulat „Ziar de informaţie şi comentariu critic”, care durează până în 28 martie 1946. Director: N.D. Cocea, redactor-şef: G. Ivaşcu (de la 19 aprilie 1945), redactor: Geo Dumitrescu. În toamna lui 1945, „Victoria” devine organ al Partidului Naţional Popular. De la apariţie, publicaţia îşi propune atragerea scriitorilor din toate generaţiile şi angajarea lor socială, antifascistă, idee afirmată de M. Beniuc, în articolul ***Funcţionarea socială a scriitorului*** (apărut în primul număr):

„Perioada care urmează trebuie să fie una de limpezire a minţilor, pentru a vindeca poporul nostru de gesturile care erau cât pe aci să-i ducă la sinucidere. În această perioadă rolul scriitorului poate deveni covârşitor, dacă el îşi înţelege misiunea. Pentru aceasta, însă, trebuie dinamitat întâi şi întâi turnul de fildeş. (…) Optica răstălmăcitoare de sensuri a generaţiilor de până ieri trebuie părăsită definitiv.

Să nu se înţeleagă, însă, greşit ceea ce spunem. Nu vom arunca peste bord tot ceea ce a produs până azi scrisul românesc. Aceasta ar egala inconştienţa.

Dar vom combate fără cruţare toată acea parte a literaturii româneşti care a produs sau a contribuit la confuzionismul ultimelor două decenii îndeosebi. La umbra acestui confuzionism literar, practicat de altfel cu o conştientă rea credinţă, a putut creşte ca o ciupercă veninoasă acea mentalitate reacţionară, care ne-a dus la războiul abominabil împotriva Uniunii Sovietelor. Sub masca ameţitoarelor cuvinte «metafizice» s-a servit zilnic cititorului român doza de stupefiant, care să-i omoare raţiunea şi să-l împiedice de a vedea realitatea. […]

Ca să corespundem, ca scriitori, momentului istoric în care ne aflăm, trebuie să ducem un război de nimicire împotriva «stilului» gândirist, existenţialist, legionar şi şarlatanesc, realizat într-o formă vulgară într-un chip aşa de faimos ridicol de către Ică Antonescu. Toate cuvintele, toate expresiile, toată limba acelui timp, continuată şi azi de mulţi mânuitori ai condeiului, trebuie scoase la lumina criticei, trebuie judecate şi condamnate, împreună cu autorii lor, pentru toate sensurile răstălmăcite şi pentru toate intenţiile şi acţiunile dăunătoare pe care le-a avut asupra vieţii acestui popor. (…) Războiul antihitlerist trebuie pornit şi pe plan literar. O limbă viguroasă, lapidară şi

limpede trebuie să iasă învingătoare din lupta cu execrabila bolboroseală a regimurilor fasciste dinainte de 23 August 1944".

• În „Victoria", Geo Dumitrescu semnează articolul ***Altă Academie Română***, în care acuză pamfletar și tendențios lipsa de implicare a Academiei Române în viața culturală românească.

21 octombrie

• În „Scânteia" (an. I, nr. 31) apare materialul nesemnat ***Nu „crima de a fi editor", ci aceea de a fi otrăvitor***, aducând în prim-plan istoria vieții editoriale:

„Încă de la începutul lunii septembrie Editura Cugetarea a retras din librării o seamă de cărți semnate de George Axinteanu, Nichifor Crainic, Ovid Densuşianu – fiul, N.I. Herescu, Alexandru Marcu şi Georgescu-Delafras, legionari şi pronazişti. Le-a retras, după ce s-a semnalat în presă acțiunea de otrăvire metodică a sufletului poporului român dusă de această editură. Patronul ei, Georgescu Delafras, îşi închipuia poate că va şterge urmele cârdăşiei sale cu legionarii şi sculele propagandei antonesciene, urmele felului cum a exploatat cele mai mârşave pasiuni. Sunt urme care nu se şterg; ele au rămas ca nişte cuie bătute în scândură (…)".

• În „Tribuna poporului" (an. I, nr. 37), Ion Caraion publică articolul ***Scriitorul tânăr***, în care îi acuză pe vârstnici de trădare şi recomandă lectura materialismului dialectic.

• În „România liberă" (an. II, nr. 67), la rubrica „Figuri de TRĂDĂTORI", Marin Mihalcea semnează ***Nichifor Crainic***, acuzând doctrina ortodoxistă anacronică, simpatia declarată pentru Hitler („Pentru noi, creştinii, fără deosebire de confesiune, el (Hitler) e noul atlet al lui Hristos împotriva barbariei ateiste") şi pentru Corneliu Zelea Codreanu pe care îl proclama „cel mai mare erou şi martir al neamului nostru".

• În „Victoria" (an. I, nr. 2) apare articolul ***SSR-ul şi traducerile***, semnat de Ion Caraion, care comentează favorabil programul de măsuri propus de Victor Eftimiu în vederea îmbunătățirii situației scriitorilor, insistă asupra modului deficitar al realizării traducerilor şi oferă sugestii, vizând îndeosebi scriitorii ruşi.

• În „Victoria", mai apar ***Bordelul presei*** de N.D. Cocea (la reapariția „Universului", critică necruțătoare prin grila politică a puterii), ***Epurația în Universitate – Cazul profesorului Radu Vulpe***, de C. Balmuş (o demascare după rețeta timpului), ***Literatură pentru CFR*** de Geo Dumitrescu (care acuză „Săptămâna CFR" pentru că nu se alătură poziției oficiale de a răspunde dorinței de cultură a maselor muncitoare) şi ***Bacovia, cântăreț proletar*** de Eugen Jebeleanu (care reia un articol mai vechi, de apreciere a lui Bacovia pentru poemele de revoltă socială şi adaugă ideea unui Bacovia combatant, meritând un loc în Academie).

24 octombrie

• În „Victoria" (an. I, nr. 4), Silvian Iosifescu semnează articolul ***„Elitele intelectuale"***, vorbind despre cei care se temeau de „barbaria bolşevică" (Alexandru Marcu, Nichifor Crainic, Nae Ionescu, P.P. Panaitescu etc.). Concluzia: „Nuli ca valoare ştiințifică, ajunşi la catedră prin concursuri măsluite, prin protecții şi învârteli, au fost, fără demnitate şi fără scrupule, instrumentele iar de multe ori conducătorii şi inițiatorii regimurilor fasciste de la noi".

• În „Desrobirea" (nr. 33, 24–25 octombrie), G. Călinescu publică ***Am visat pe Virgil Madgearu,*** împotriva legionarilor şi uzând de o imagine dantescă.

25 octombrie

• În „Scânteia" (an. I, nr. 35), apare ***Catalogul literaturii de război***, conținând lista cărților interzise fiindcă autorii lor fuseseră simpatizanți ai Germaniei:

„Ministerul propagandei a avut grijă să publice un catalog al literaturii de război. Desigur că acest catalog este incomplet, fiindcă se opreşte în pragul anului 1944 şi fiindcă nu cuprinde îmbelşugata şi otrăvita literatură a corespondenților de război care nu şi-au tipărit în volum literatura. Dar aşa cum este, prezintă un deosebit interes. Aceştia sunt agenții care au făcut apologia războiului de jaf şi cotropire dus de clica trădătoare împotriva popoarelor paşnice ale Uniunii Sovietice şi acestea sunt „operele" pe care le-au scris. La epurația elementelor corupte din sânul poporului român,

nu trebuie să-i uităm". Între autorii citaţi se numără Dumitru Almaş, Nicoale Batzaria, Virgil Carianopol, Constantin Virgil Gheorghiu, Radu Gyr etc.

• În „România liberă" (an. II, nr. 37), la rubrica „Figuri de TRĂDĂTORI", D. Vidraşcu îl „demască" pe ***Ion Marin Sadoveanu*** într-un pamflet:

„Ion Marin Sadoveanu, căci despre el este vorba, trecea ca o figură de prestanţă culturală. Cu o morgă de cavaler al Renaşterii, cu deosebirea că prin activitatea sa, făcea operă de asasinare naţională şi intelectuală. Conferenţiar mieros şi exeget teatral, vice-preşedintele Asociaţiei de cultură româno-germană, era agentul nazist în frac, pomădat şi cu inele bătute cu balzane în degetele pe care le rotea prin aer, când perora".

• În „Victoria" (an. I, nr. 5), N.D. Cocea publică articolul politic ***23 august– 23 octombrie***, în care face elogiul „armatei roşii liberatoare" şi, nemulţumit de viaţa plină de lipsuri din prezent, critică „vechile partide în care există duhoarea fascistă şi egoismul reacţionar".

În acelaşi număr apare şi articolul semnat de Ion Sofia Manolescu, ***Poezie şi umilinţă***, despre „soarta şi încadrarea scriitorului în societate". Articolul insistă asupra răspunderii societăţii româneşti faţă de situaţia materială precară a scriitorilor. Totodată, autorul constată că Liviu Rebreanu avea condiţii de trai şi totuşi „trădase", fapt care determină includerea lui între lichele.

26 octombrie

• În „România liberă" (an. II, nr. 72), Paul Georgescu publică ***Dreptul la cultură***.

• În „Libertatea" (an. I, nr. 59), la rubrica „Semne" şi semnată *Remember*, apare nota ***Munca în literatură.*** Tema i se pare autorului sau insuficient sau rău reflectată în creaţia prozastică anterioară, dar finalul articolului întrevede o modificare prin creşterea importanţei muncitorimii: „Rămâne ca întărirea conştiinţei şi demnităţii de clasă a muncitorimii, să aducă în lumină valoarea morală şi *metafizică* a muncii, muncitorul să fie văzut aşa cum e demn şi cum realitatea îl arată. Înălţarea lui materială şi politică, va avea efect şi în mentalitatea contemporană, după cum şi literatura se va resimţi de-un nou climat sufletesc. Atunci, nu vom mai întâlni în cărţile româneşti eroi gen Scatiu sau Păturică, amintind de vremuri tulburi şi racile fanariote".

• În „Tribuna poporului" (an. I, nr. 42), S. Herişan publică articolul ***Maiakovski, poetul maselor***.

27 octombrie

• În „Scânteia" (an. I, nr. 36), Ion Călugăru semnează ***Intelectualii cer guvernului să plece***. Viaţa politică se afla între a doua şi a treia remaniere a guvernului Sănătescu.

• În „România liberă" (an. II, nr. 73), la rubrica „Figuri de TRĂDĂTORI", Marin Mihalcea semnează pamfletul ***C. Rădulescu-Motru***: „(…) Nu vom însemna aici povestea falnicelor schimbări la faţă ale unui om care a adoptat – şi apoi lepădat – toate crezurile şi toate atitudinile ce au fost cândva – măcar în treacăt – la modă, la noi. Cariera culturală şi politică a d-lui Rădulescu-Motru a luat sfârşit, în toamna anului de la Dumnezeu una mie nouă sute patru zeci şi patru. Ea va forma însă un capitol pitoresc în istoria lichelismului nostru naţional, dacă aceasta se va scrie vreodată".

• În „Scânteia" se publică pentru prima dată poezie, şi anume ***Toamna asaltului*** de Mihnea Gheorghiu: „Să nu uiţi, tovarăşe, timpul tăcerii / când toate porţile erau închise"etc.

28 octombrie

• În „Dreptatea" (seria a II-a, an. I, nr. 55), la rubrica „Perna cu ace", Oscar Lemnaru furnizează apare un interesant amănunt de istorie literară: „În vremea prigonirilor de tot felul un autor dramatic evreu a fost camuflat de un creştin. Piesa *Steaua fără nume* a fost atribuită domnului Ştefan Enescu, deşi ea aparţine lui Mihail Sebastian. Şi-i cunosc pe amândoi de douăzeci de ani fiind concetăţenii mei. Este bine să se ştie că d. Şerban Enescu a primit să semneze ca autor al piesei, pentru a nu compromite un spectacol pentru care se cheltuiseră mulţi bani. Domnia Sa este un om de absolută onestitate intelectuală şi nu a intenţionat niciodată să devină beneficiarul meritelor altuia. De altminteri, d. Mihail Sebastian este de aceeaşi părere şi ştie că presupusul autor nu a vrut decât să-i facă un serviciu cu totul dezinteresat şi prietenesc. D. Ştefan Enescu mi-a dat dezlegarea cuvenită, drept care am scris aceste rânduri".

• În „Victoria” (an. I, nr. 28), Sergiu Filerot semnează articolul ***Literatură pentru popor***, pledoarie pentru literatura maselor şi pentru realismul socialist:

„Acum turnul de fildeş a căzut în desuetudine. Noua generație înțelege să ocolească culmea echivocă a lirismului uscat, lipsit de sevă şi să purceadă la adâncirea realității înconjurătoare. Acțiunea este fără greş. Scriitorul îşi regăseşte adevărata substanță; nu acceptă înstrăinarea de tovarăşii de societate (prin morbida şi asociala izolare de până acum) care denotă spirit de snobism sau reacțiune. El îşi dă seama că pentru a servi interesele colectivității, opera lui trebuie să aibă rădăcinile adânc înfipte în realitate, realitate ce constituie o bază de inspirație şi atitudine.

Pentru că opera poetică trebuie să aparțină în primul rând masei, străzii, fabricii, se impune o reînnoire a literaturii în ceea ce priveşte conținutul ei şi atitudinea scriitorului.

Poetul (…) trebuie să coboare în arenă, să ia contact strâns cu viața. Să se întovărăşească sincer cu colectivitatea, să-i simtă pulsația care să fie comună cu a sa. Să adere la lupta ei. Toată această realitate să fie folosită în laboratorul poetic.

Numai atunci va putea să se socotească poet al acelei colectivități iar arta va fi o artă majoră. Şuierul sirenei fabricii sau duduitul tractorului să nu-l sperie; fumul furnalelor să nu-l înăbuşe.

Realitatea nudă, aşa cum se prezintă muncitorului, omului de rând, în viața de toate zilele, scriitorul va căuta s-o descifreze. Să ia o atitudine față de ea, considerând şi exprimând artistic cerințele masei populare cum şi găsirea unor soluții valabile în viitor, într-un viitor care va trebui să fie mai bun.

Este un semn de deficiență poetică acțiunea de izolare de complexul economico-social. Dimpotrivă se impune asociere, participare deplină la rezolvarea problemelor de acest fel.

Ca reprezentant al masei de care nu trebuie să se socotească un element lăturalnic omul de litere al vremii noi trebuie să aibă o atitudine de realism socialist. Cei care au trasat drumurile poeziei realiste peste hotare sunt Verhaeren, Walt Whitman, Rilke, poeții sovietici.

Sentimentalismele ieftine, fade, trebuie să dispară. În fața poetului trebuie să conteze mai mult 100.000 tovarăşi de viață decât el însuşi.

Trebuie să aibă mai mare importanță cerințele şi grija de viitor a acestei sute de mii de tovarăşi de viață decât cele ale lui însuşi, care nu este decât unul. Conştiința lui de om socialist şi bun tovarăş îl obligă să se facă «hautparleur»-ul mulțimii, încorporând şi reprezentând în operă stările ei de spirit într-o formă artistică potrivită.

Dacă cineva va căuta să reproşeze că nu prea exaltă, probabil, mirosul unei pure «arte pentru artă», trebuie să răspundem împreună cu Tennyson că nu putem cunoaşte altă artă decât «arta pentru om». Iar scriitorului proletar al timpurilor noi îi incumbă rolul de constructivist, pe plan poetic sau economico-social, al timpurilor de viitor apropiat”.

• În „Victoria”, C. Balmuş, profesor la Universitatea din Iaşi, publică articolul ***Să învățăm limba rusă!***, „cea mai frumoasă şi mai armonioasă dintre limbile slave”.

• În „Tribuna poporului” (an. I, nr. 44), Silvian Iosifescu scrie despre ***Traduceri şi traducători***.

29 octombrie

• În „Scânteia” (an. I, nr. 39), apare materialul nesemnat ***Epurația scriitorilor***, în care, după ce este lăudată acțiunea de epurare declanşată de sindicatul ziariştilor, este somată şi SSR să facă neîntârziat acelaşi lucru. Între scriitorii propuşi pentru epurare, cu „capetele de acuzare” corespunzătoare, se numără: „*Barbu Ion,* poet care a purtat cămaşa verde; *Şerban Bascovici,* care n-are altă calitate decât aceea de a fi un întârziat simbolist şi a fi purtat cămaşa verde; *Batzaria N.,* care, în 1936, când se judeca procesul Anei Pauker, a trecut de partea duşmanilor poporului adunați sub pulpana lui Stelian Popescu la «Universul» – aţâţând la ură de rasă; *Blaga Lucian,* fost subsecretar de stat la Externe în cabinetul Goga–Cuza; *Botta Dan,* pronazist cunoscut, care şi ca poet este un imitator al lui Ion Barbu; *I.Al. Brătescu-Voineşti,* a cărui activitate huliganică, filogermană şi antisovietică sunt prea cunoscute ca să mai stăruim asupra ei; *Cardaş Gh.,* care sub legionari a «ocupat» o prăvălie a unui anticar evreu. Negustorul evreu poate l-a iertat. Nu-l iertăm însă noi; *Virgil Carianopol,* în slujba cenzurii, a legionarilor, a CNR-ului, a Antoneştilor; *Aron Cotruş,* poet legionar, care a fost trimis sub guvernarea lor la Madrid şi menținut acolo de Antonescu; *Nichifor Crainic,*

vechi duşman al oricărei mişcări progresiste, otrăvitor public de prim rang, în slujba hitlerismului. Activitatea lui e prea cunoscută ca să mai fie subliniată; *N. Crevedia,* fost colaborator al «Poruncii vremii»; *Mircea Eliade,* ideolog al mişcării legionare, duşman al clasei muncitoare, apologet al dictaturii lui Salazar; *George Gregorian,* colaborator al «Poruncii Vremii» cu versuri antisemite, în slujba antonescienilor; *D. Murăraşu,* autorul unei istorii a literaturii antisemite; *Victor Ion Popa,* fost în slujba legionarilor şi a lui Antonescu; *Ion Marin Sadoveanu,* voiajor în Germania pe socoteala nemţilor, în slujba cărora a fost; *Al.O. Teodoreanu,* a scris pentru susţinerea războiului anti-sovietic; *Dem. Teodorescu,* trădător de profesie, însufleţitor al războiului antisovietic, mentor al legionarilor".

Încheierea este ameninţătoare: „Epurația trebuie să înceapă. Ca să nu se creadă că întârzierea este intenționată".

• În „Victoria" (an. I, nr. 9), G. Mărgărit scrie despre ***Poezia citadinului***: în care critică arta/poezia „pură" a creatorului solitar şi respinge tradiționalismul (natura, mioriticul).

• În „Dreptatea" (an. I, nr. 56), la rubrica „Perna cu ace", Oscar Lemnaru semnalează că „d. Miron Paraschivescu a depus la comitetul de lectură al Teatrului Național o comedie cu subiect din lumea borfaşilor" cu titlul *Asta-i ciudat!* şi că „revista «Democrația» are o nouă cronicară dramatică" (Cella Serghi).

30 octombrie

• În „Tribuna poporului" (an. I, nr. 46), Miron Radu Paraschivescu scrie despre ***Spiritul culturii sovietice***, pledând pentru asumarea acestui model.

• În „Victoria" (an. I, nr. 10), C. Balmuş, profesor la Universitatea din Iaşi, semnează articolul ***Un mare trădător: Profesorul P.P. Panaitescu***, în care fostul director al ziarului „Cuvântul" este acuzat de intoleranță, obscurantism şi instigare la pogrom.

31 octombrie

• În „Luceafărul" (nr. 8–9, octombrie–noiembrie), la rubrica „Cronici", D.D. Roşca semnează ***O faptă bună***, în care prezintă cartea lui M. Constantinescu, ***Continentul URSS***, adoptând „moda" elogierii „marelui prieten" de la Răsărit.

NOIEMBRIE

1 noiembrie

• Apare, la Bucureşti, revista „**Orizont"**, având subtitlul **Literatură, artă, cultură, gândire socială** şi fiind bilunar până în septembrie 1946, apoi lunar din octombrie 1946 până în martie 1947. Redactor-şef: Saşa Pană. Rubrici: „Cronica literară" (M.R. Paraschivescu), „Semne la orizont" (Ov.S. Crohmălniceanu), „Calendar" (Aurel Baranga), „Cronica ideilor", „Cronica socială", „Probleme de literatură contemporană". Colaboratori diverşi: Nina Cassian, Eugen Jebeleanu, Eusebiu Camilar, Veronica Porumbacu, Geo Dumitrescu, Mihu Dragomir, Camil Baltazar, M.H. Maxy, Ion Vitner, Eugen Frunză, Magda Isanos, Ilarie Voronca, N.D. Cocea, Petre Solomon etc. Manifestul publicat în primul număr evidențiază activismul scriitorului: „(…) Poet, romancier sau eseist, scriitorul trebuie să fie luptătorul în mâna căruia, stă condeiul, armă temerară, menită să lumineze şi să încânte minţile. Scriitorii trebuie să fie, susţine Mareşalul Stalin, inginerii sufletului omenesc. Creația lor, arta, naşte din constrângere şi trăieşte din libertate. Sunt cuvintele unui romancier care a luptat şi cu arma când libertatea unor popoare era ameninţată: André Malraux. Să luptăm pentru libertatea şi demnitatea vieţii, evocând în scrisul nostru lanţul pe constrângeri şi nelegiuiri la care am fost supuşi în anii de teroare fascistă".

Articolul ***Teze pentru o artă nouă*** vorbeşte despre „realismul unei concepții faţă de viaţă".

• În „România liberă" (an. II, nr.), la rubrica „Figuri de TRĂDĂTORI", apare pamfletul „demascator" ***P.P. Panaitescu***, semnat Th.D., în care sunt enumerate vinovățiile profesorului şi se exprimă convingerea că „Între criminalii care vor fi judecați pentru trădare, Panaitescu trebuie să ocupe un loc de frunte".

2 noiembrie

• În „Dreptatea" (an. I, nr.), Oscar Lemnaru anunță „***Un record***: Volumul III «Eminescu», tipărit de «Fundația Regele Mihai I» și apărut sub îngrijirea criticului Perpessicius, se va pune în vânzare zilele acestea. Cu acest prilej editura fundației a realizat o mare performanță tehnică".

• În „Victoria" (an. I, nr. 12), Sergiu Filerot semnează articolul ***Kalende***, în care, dincolo de analiza publicației, militează pentru noua orientare a literaturii:

„[…] Direcția revistei «Kalende» își păstrează încă atitudinea de acum două luni când în calea unei literaturi demne sănătoase, realiste, sincere, era interpusă bariera reacționară a unor directive propagandistice naziste. (…)

Astăzi însă suntem liberi. Nu să dormim mai departe sau să închidem ochii, ci să privim adânc în prezent și dacă se poate să pregătim viitorul, să reliefăm noul sens de viață literară. Să ne ocupăm de prietenul nefericit de pe stradă care n-a cunoscut altceva decât literatura spiritualizată a poeților «naționaliști», rasiști, totalitariști, poezia întemnițării sufletului și a manifestărilor lui în țesutul retrograd al tradiționalismului. Să oferim poporului un antidot împotriva otrăvurilor «Gândirea», «Universul literar» et comp.

[…] Omul-proletar așteaptă să fie privit și el de poet. Să fie menționat și să i se vorbească. Să fie învățat să vorbească. Mulțimea a deschis ochii mai devreme decât poetul… S-a săturat de viața de cârtiță și întunecime groasă. Numai poetul este greu de deșteptat. Somnul în care continuă să doarmă este reacționar.

Poziția estetizantă a direcției «Kalendelor» este o poziție depășită azi. D. Vladimir Streinu, credem, trebuie să mențină revista în pas cu vremea și necesitățile ei".

3 noiembrie

• În „România liberă" (an. II, nr. 80), apare articolul nesemnat ***Criza artistică***:

„[…]Motivul crizei artistice de azi este reorientarea ideologică care se produce. Am părăsit o ideologie impusă. Acei care s-au lăsat cumpărați, sunt astăzi aruncați acolo unde merită: la gunoi. Acei care au avut și până acum o orientare justă, n-au putut scrie. Prin lagăre sau închisori. Veșnic supravegheați, perchiziționați, n-au putut crea. Sau ceea ce au reușit să facă, a fost ars, ridicat de poliție, distrus. Iar marea masă, cei fără orientare precisă, stau încă nedumeriți.

Deci, pentru a ieși din această criză artistică, trebuie să ne reorientăm. Pentru toate începuturile, au fost necesare critici, care să aleagă, să trieze și să arate drumul de urmat. Arta nu poate fi creată brambura. Ea răspunde unor necesități ale masei. Astăzi, când structura economică, socială și politică e schimbată, să nu credem că ne putem întoarce la situația din 1938. Istoria nu cunoaște reveniri. Nu putem trece cu buretele peste atâtea experiențe, peste atâta suferință și revoltă acumulată de mase. La această reorientare ideologică – artistică, trebuie să participăm cu toții. Criticii de meserie, care vor fi în stare să-și lase apucăturile de chițibușari. Artiștii creatori au experiența lor. Cei tineri cu ideile noi, cu cuvântul. Trebuie introdus un factor nou: cititorul. Are și el dreptul să spună ce vrea, ce crede. Numai așa se va ivi o artă cu adevărat nouă, proaspătă, populară. Între artist și public, trebuie să existe un necontenit schimb de valori.

Pentru a clădi o artă nouă, ne trebuie mai întâi o critică nouă, la care să ia parte toți acei pentru care cultura constituie o problemă".

• În „Tribuna poporului" (an. I, nr. 50), Henri Wald scrie despre ***Soarta cărturarilor***:

5 noiembrie

• Apare, la București, cotidianul „**Scânteia tineretului**", care durează până în 21 decembrie 1989.

• În „România liberă" (an. II, nr. 38), Paul Georgescu semnează ***Geografia și cultura***, în care scrie despre existența unei crize artistice și necesitatea redimensionării ideologice a literaturii: soluția ieșirii din criză ar consta în cunoașterea literaturii vecine și crearea unei literaturi românești autentice, dincolo de „neaoșism" și „modernism".

• În „Tribuna poporului" (an. I, nr. 53), Silvian Iosifescu publică articolul ***Literatura***, despre creația sovietică.

8 noiembrie

• În „Victoria” (an. I, nr. 17), Geo Dumitrescu semnează ***Viaţa şi munca scriitorului sovietic***.

9 noiembrie

• În „Scânteia” (an. I, nr. 50), Ion Călugăru semnează ***Izvoarele de creaţiune şi revoluţia din Octombrie***, insistând asupra eroului tipic al literaturii sovietice şi asupra apropierii scriitorilor de viaţa maselor largi.

• În „Curierul” (an. I, nr. 304) se anunţă ***Comemorarea lui Eminescu*** şi apare nota nesemnată ***Purificare la Societatea Scriitorilor români***, în care sunt expuse motivele excluderilor din SSR şi se dau numele scriitorilor dintr-un prim lot de excluşi:

„Comitetul «Societăţii scriitorilor români», întrunindu-se în ziua de 7 noiembrie, sub preşedinţia d-lui Victor Eftimiu, a luat în discuţie situaţia acelor membri care – prin scris sau prin fapte lor – au militat pentru abaterea ţării de pe linia democratică cu o tradiţie de 100 de ani, scoţând-o din făgaşul prieteniilor tradiţionale şi contribuind, astfel, la dezastrul României.

În urma discuţiilor avute, s-a hotărât ca îndepărtarea sau suspendarea să se aplice:

1. – Celor care, prin scrisul lor, au preconizat dictatura;

2. – Celor care, prin scrisul sau faptele lor, au preconizat intrarea în război a României alături de puterile Axei, împotriva Naţiunilor democratice;

3. – Celor care, în urma cercetărilor SSR-ului sau altor foruri, au fost dovediţi vinovaţi de îndemn la crimă împotriva poporului român şi a celui rus;

4. – Celor care au făcut parte ca membri din Asociaţia Germano-Română sau din alte asociaţii pro-hitleriste, deci anti-democratice;

5. – Celor care, fără a avea calitatea de scriitor, au fost, în ultimii ani, introduşi în societate numai pentru a activa şi pe această cale, împotriva intereselor ţării şi pentru a mări numărul agitatorilor anti-democratici.

După o atentă cercetare a fiecărui caz în parte, comitetul a hotărât eliminarea unui prim lot de 10 scriitori, cuprinzând pe:

I.Al. Brătescu-Voineşti, Nichifor Crainic, Sextil Puşcariu, Radu Gyr, Ion Sân-Giorgiu, N.I. Herescu, I. Dem Teodorescu, Alexandru Hodoş, Al. Bădăuţă, Romulus Seişanu.

În viitoarea şedinţă, discuţiile vor continua pentru ca eliminările celor vinovaţi de a fi pătat prestigiul scriitoricesc să aducă o justă reparaţie culturii româneşti ultragiate”.

Comemorarea lui Eminescu

„Comitetul pentru ridicarea unui monument lui Eminescu, fondat de profesorul Iorga în 1939, va sărbători pe genialul poet, miercuri 8 noiembrie, în sala «Ligii Culturale», la ora 11.

Se vor recita de artiştii Teatrului Municipal, din capodoperele eminesciene.

O conferinţă asupra poetului va fi ţinută de poetul Horia Furtună”.

11 noiembrie

• În „Scânteia” (an. I, nr. 52), Ion Călugăru semnează ***Despre poziţia unei reviste de cultură***, în care critică „Viaţa românească” la reapariţie, pentru alegerea colaboratorilor.

• În „Victoria” (an. I, nr. 19), apare articolul nesemnat ***Gellu Naum***, în care este criticată „enormitatea” imaginilor poetice.

12 noiembrie

• În „Scânteia tineretului” (an. I, nr. 2), Ion Caraion semnează profilul ***Maxim Gorki***. Relaţionarea dintre viaţă şi operă în sensul determinismului biografic şi social răzbate din întreg eseul. Caraion subliniază că Gorki „iubea proletariatul conştient, muncitor, demn, acel proletariat care ştie că are de îndeplinit un rol în stat”.

• În „Scânteia tineretului” se publică poezie care dovedeşte implicare în viaţa socială, ca de exemplu, ***Reşiţa*** de Victor Torinopol.

• În „Curierul” (an. I, nr.), Em. C. Grigoraş semnează ***Eminescu pamfletar***, evidenţiind publicistica politică a poetului.

13 noiembrie

• În „Scânteia” (an. I, nr. 54), Victor Ilin semnează articolul ***Trădarea cărturarilor***, în care faimoasa sintagmă este învestită cu sensul opus aceluia pe care i-l acordă Julien Benda în *La trahison des clères* – „trădători” sunt scriitorii care refuzau să se implice în politică:

„[…]această trădare a cărturarilor, astăzi, are alt înțeles decât cel pe care l-a dat odinioară un intelectual francez. Astăzi, a trăda, însemnează a nu lupta cu mijloacele pe care le-a dat cultura, pentru triumful revendicărilor de viață ale poporului tău.

(…) Cărturarii noştri trebuie să înțeleagă, că nu sunt nişte personagii de lux sau nişte acrobați ai ideilor. Ei nu pot fi decât nişte muncitori intelectuali, încadrați în marea colectivitate creatoare a muncii.

Pe şantierul uriaş al istoriei care se face nu pe hârtie şi în saloane, ci în uzine, pe ogoare şi pe câmpiile însângerate ale războiului antifascist, alături de soldați, de muncitori, de țărani, cot la cot cu cei ce se jertfesc în lupta pentru strivirea fiarei hitleriste şi pentru zorii lumii noi, intelectualii au locul lor de frunte.

Pe şantierul muncii constructive, în lupta pentru salvarea Patriei, cu armele şi cu uneltele lor, cărturarii noştri vor trebui să fie ceea ce cărturarii şi artiştii Uniunii Sovietice au fost şi sunt pentru glorioasa lor Patrie: «INGINERII SUFLETULUI»“

• În „Scânteia”, într-o notă nesemnată apare informația despre ***Scriitorii democrați integrați în SSR***, implicând şi procesul de epurare:

„(…) Primii zece scriitori, a căror prezență în rândurile confraților de breaslă va înlocui cu prisosință locul rămas gol prin eliminarea vinovaților, sunt, în ordine alfabetică: Maria Banuş, Ury Benador, Geo Bogza, G. Călinescu, Ion Călugăru, Al. Mironescu, Miron Paraschivescu, Ion Pas, Al. Rosetti şi Tudor Teodorescu-Branişte.

În acelaşi timp, Comitetul «Societății Scriitorilor Români» a hotărât să renunțe la lista membrilor de onoare, întrucât printre aceştia se aflau nume dezonorante pentru prestigiul Societății.

În viitoarea şedință, operația de purificare a Societății va fi continuată”.

• În „Tribuna poporului” (an. I, nr. 60), la rubrica „Cronica literară”, Şerban Cioculescu semnează articolul în notă pamfletară ***Un criteriu perimat: duioşia***, împotriva lui I. Al. Brătescu-Voineşti (vezi Anexa).

• În „Curierul” (an. I, nr. 56), Camil Baltazar semnează o cronică pozitivă la volumul de poeme *Ani de fum* de Zaharia Stancu, apărut la Editura Prometeu.

14 noiembrie

• Reapare la Bucureşti cotidianul **Jurnalul de dimineață** (an. VI, nr. 1) care durează până în 1945. Are rubrică de interviuri „Post-restante” (Tudor Muşatescu), cronică teatrală (Vasile Timuş), cronică plastică (Tache Soroceanu), Cronica concertelor (Virgil Gheorghiu). Alți colaboratori: T. Arghezi, Sorana Gurian, G. Galaction, M. Sebastian şi Mihail Sadoveanu, care aici îşi începe campania ziaristică în favoarea noii puteri.

• În „Scânteia” (an. I, nr. 55), Ion Călugăru scrie ***Despre o revistă şi un personagiu de cultură***, referindu-se la „Revista Fundațiilor Regale” şi criticând pe Tzigara-Samurcaş şi Rădulescu Motru.

• În „Victoria” (an. I, nr. 21), Dan Petraşincu scrie despre ***Participarea directă a scriitorilor***, în primul rând la Platforma Frontului Național Democratic din România, şi apoi, prin renunțarea la „artă pură”, „la lupta pentru luminarea poporului”.

• În „România liberă” (an. II, nr. 91), Paul Georgescu semnează ***Țăranii şi cultura***.

• În „Libertatea” (an. I, nr. 79), M. Bărbulescu semnează ***Difuziunea culturii***.

15 noiembrie

• În „Victoria” (an. I, nr. 22), Radu Boureanu semnează articolul ***Libertatea presei şi „funcționarismul”***, în care adună majoritate temelor privind cultura vehiculate în presa de stânga: condiția scriitorului şi a gazetarului, epurările, participarea scriitorilor şi gazetarilor la lupta pentru asanarea vieții sociale etc.

• În „Victoria”, Horia Liman semnează articolul ***De ce se face epurația presei*** şi îl „demască” pe Horia Stamatu, care, prin anii 1937–1938, scrisese în oficiosul legionar „Buna vestire” că Thomas Mann este „cel mai scârbos jidan din Europa”.

16 noiembrie

• În „Tribuna poporului” (an. I, nr. 63), Eugen Jebeleanu publică un interviu ***Cu d. prof. Al. Rosetti despre orientarea culturii românești***, unde se apreciază că „scriitorii trebuie să rupă cu trecutul” şi cultura să fie pusă „în slujba maselor”.

• În „Tribuna poporului”, Geo Dumitrescu semnează articolul violent ***Epurație la SSR***:

„(…) Prima măsură luată era firesc să fie îndepărtarea celor ce înjoseau, prin activitatea lor necurată şi rătăcită, demnitatea unei tagme în care mulțimile îşi află din ce în ce mai mult resortul unor bucurii alese, indispensabile. SSR-ul a procedat aşadar la excluderea din sânul său – comunicată acum câteva zile – a unei prime serii de netrebnici trădători şi afacerişti: Brătescu-Voineşti, autorul acelei literaturi lăcrimoase de cumplite cruzimi refulate, de sfâşieri sadice conținute (amintiți-vă *Puiul, Privighetoarea,* etc.), cunoscutul susținător al Nemților şi al «mareşalului» funest, N.I. Herescu, odiosul «nene» al scriitorilor de dreapta, această nulitate enormă care şi-a câştigat şi calenda universitară şi preşidenția la SSR prin intrigă, nedreptate şi sărut-mâna, Nichifor Crainic, Bădăuță, Seişanu, Hodoş, Dem. Teodorescu, Sextil Puşcariu, trădători şi uzurpatori de rând, oameni ai Nemților şi ai tuturor năpastelor din țară, oportunişti, vânători de situații şi onoruri, cea mai mare parte dintre ei lipsiți de orice valoare literară, Radu Gyr, comandant legionar care şi-a întrebuințat bruma de talent, – în stihuri mieroase, în cântece exaltate – pentru îndemnuri la ucidere şi duşmănie, pentru deformarea şi aprinderea minților tinere. Ion Sân Giorgiu, trădător în slujba lui Killinger, care a insultat armata română, armata propriei sale patrii – toți aceştia au fost excluşi pe bună dreptate din rândurile scriitorilor români, asupra cărora au svârlit nemeritata umbră a fărădelegilor lor.

În schimb, au fost invitați ca membri noi o seamă de oameni de valoare, care au găsit nedemn să ceară până acum înscrierea într-o societate atât de putredă şi strâmbă, atât de necinstită şi îndepărtată de problemele culturii, ale scriitorului, ale neamului. D. Ion Pas, d. prof. Al. Rosetti, d. Ion Călugăru, d. Teodorescu-Branişte, d-na Maria Banuş, d. Geo Bogza, d. Miron Radu Paraschivescu, d. Al. Mironescu şi alții au fost chemați în primul lot la SSR.

Sunt încă foarte mulți membri care necinstesc prestigiul societății şi mai cu seamă bunele şi noile ei intenții. Se mai găseşte acolo Nicolae Roşu, acest «ideology» fascist, se mai găseşte Romulus Dianu, dictatorul de la cenzură care tresărea de mânie în fața fiecărui vers tânăr cu nostalgii de libertate şi insinuări pacifiste, care a denunțat Siguranței şi a trimis în puşcării mulți nevinovați. Mai sunt la SSR şi trâmbițaşul de la «Porunca vremii», Vasile Militaru, nazist feroce şi D. Murăraşu şi Ion Marin Sadoveanu şi Gregorian şi până chiar şi onor miniştrii Petrovici şi Marcu. E de aşteptat ca toți aceştia şi alții încă (Carianopol, Ladmiss Andreescu, etc., etc.) să fie dați afară, pentru a se primeni atmosfera.

Cultura românească aşteptă să fie reabilitată. Societatea Scriitorilor să ştie că încrederea mulțimilor cititoare, dar şi reproşul mut al celor rămase în ignoranță şi analfabetism, i se adresează aproape exclusiv. Să lucreze aşadar pe linia începută, cu însuflețire şi hotărâre”.

• În „Jurnalul de dimineață” (an. I, nr. 3), cu supratitlul **Culturale, artistice şi literare**, se prezintă reapariția „Vieții românești” şi e citat un fragment din articolul lui M. Ralea:

„Tot ce triumfă acum face parte din crezurile noastre. Ca şi altădată ne alăturăm luptei dusă de toți acei care voiesc omenie, dreptate, libertate. Perspectivele deschise la 23 august trebuiesc consolidate. Ele se cer cucerite definitiv, mai ales, în domeniul spiritual. Le vom cere mereu în literatură, în artă, în filosofie, în modul de a gândi al fiecăruia. Trebuie să creăm, în locul stupidelor dogme obscurantiste, iluminare umanitară. Va trebui să schimbăm până în adâncuri structura concepțiilor noastre îmbuibate de superstiții primitive şi prejudecăți retrograde”.

17 noiembrie

• În „Jurnalul de dimineață” (an. I, nr. 5), F. Aderca semnează ***Întâia scrisoare d-lui Victor Eftimiu***, acuzând excesul traducerilor în dauna literaturii originale.

• În „Jurnalul de dimineață”, apare informația despre ***Alți scriitori colaboraționiști de la SSR***:

„În ședința de ieri a Comitetului SSR ținută sub președinția d-lui Victor Eftimiu, cercetându-se activitatea politică și culturală a acelora dintre membrii societății care au activat în favoarea Axei, manifestându-se – în mod public – ca partizani ai acțiunilor ce au dus la dezastrul țării, s-a hotărât excluderea vinovaților din rândurile SSR-ului. Iată lista lor: Ion Petrovici, Al. Marcu, Ion Marin Sadoveanu, Romulus Dianu, Nicolae Roșu, George Gregorian, Virgil Carianopol, Ladmis Andreescu, Al. Acsinteanu, Pan M. Vizirescu, D. Murărașu, Ion Foti, Vasile Militaru, precum și N. Batzaria, Gh. D. Mugur, I. Al. Bran Jemeny, Menny Toneghin, Const. Râuleț.

S-a hotărât și suspendarea a 46 de membri cărora li s-a acordat dreptul să-și justifice acțiunea lor trecută sau să-și precizeze atitudinea față de noua îndrumare a țării”.

18 noiembrie

• Academia Română sărbătorește în ședință publică patru decenii de activitate a lui Mihail Sadoveanu. Tudor Vianu, membru corespondent, face o comunicare privind activitatea marelui prozator.

• În „Dreptatea” (seria a II-a, an. I, nr. 73), pamfletul violent ***Impresii despre Nae Ionescu*** ocupă tot spațiul rubricii „Perna cu ace”, caricaturizând personalitatea profesorului: „«Nici abil, nici învățat, nici inteligent», «ros de invidie, măcinat de neputință și izbit cu toată furia de talazurile blestemate ale unui orgoliu ce-i devenise cu atât mai împovărător cu cât își contempla mai lămurit câmpia netedă și întinsă, talerul strălucitor al mediocrității sale», «Acesta era Nae Ionescu mitul unei generații de imbecili»”.

19 noiembrie

• În „Democrația” (an. I, nr. 7), Camil Baltazar semnează ***Scriitorul în fața poporului***, cu o atitudine moderată în privința „turnului de fildeș”:

• În „Jurnalul de dimineață” (an. I, nr. 7), Tudor Theodorescu-Branișteste semnează articolul ***Un om***, în care îl omagiază pe Mihail Sadoveanu, a doua zi după sărbătorirea la Academia Română, în parte și prin opoziție cu Liviu Rebreanu, care „a girat, cu prestigiul lui, propaganda lui Killinger în România”.

20 noiembrie

• În „Scânteia tineretului” (an. I, nr. 3), la rubrica „Note”, se anunță un ***Concurs de poezie***, cu implicație social-politică atât în privința tematică, cât și a situației autorului:

„Începând cu acest număr, «SCÂNTEIA TINERETULUI», organizează un concurs pentru cea mai bună poezie – de preferință pentru cel mai bun Marș al Tineretului Democrat – care se va trimite la redacție pe cale organizatorică sau prin poștă, până la 1 decembrie crt. (…) La premiere vor fi preferați tinerii muncitori, studenți și elevi care debutează în literatură.(…)”.

În paginile aceluiași număr este prezentată critic reapariția „Viețiii românești”:

„Căci primul număr din noua serie a «VIEȚII ROMÂNEȘTI» e supraîncărcat de considerații, de articole sau de poeme scrise după toate regulile unui estetism decadent și iscălite de d-nii Demostene Botez, Florian Nicolau, Ion Biberi, Paul Zotta, Sanda Movilă, etc.

E drept excepție face d. director D. I. Suchianu, care publică nici mai mult nici mai puțin decât o *Introducere la studiul morții*. Colaborarea d-lui Suchianu – departe de a mai servi estetica sau de a mai dovedi că VIAȚA ROMÂNEASCĂ, după cum se exprimă d. Ralea, «a fost refugiul publiciștilor de stânga» – amintește alte studii despre moarte. Cu o singură deosebire: acelea erau scrise de membrii unei doctrine care ducea la moartea poporului român.

«VIAȚA ROMÂNEASCĂ» are obligația să fie mai omogenă, mai atentă și mai sinceră. De vreme ce Nr. 2 încă n-a apărut, redactorii revistei mai au încă timp să supravegheze materialul și să coordoneze atitudinile”.

• În același număr al „Scânteii tineretului”, implicându-se în realitatea imediată, Ion Caraion scrie despre ***Exodul țăranilor către orașe***, și propune „exproprierea moșiilor” fiindcă moșierii „nu înțeleg necesitățile momentului”, iar Paul Georgescu despre ***Diversiunea rasistă***, din perspectivă politică.

• În „Scânteia tineretului”, Sergiu Filerot publică ***Tipografie***, poezie răspunzând cerinţelor oficiale.

• În „Universul” (nr. 315), Dan Bălteanu semnează articolul ***Mihail Sadoveanu***, elogiindu-l pe prozator la aniversarea a 40 de ani de activitate literară.

• În „Jurnalul de dimineaţă” (an. I, nr. 9) apare articolul nesemnat ***Activitatea culturală în Uniunea Sovietică***, în care este elogiat modelul uriaşei activităţi culturale pe care nu a oprit-o nici chiar războiul.

21 noiembrie

• În „Victoria” (an. I, nr. 27), Al. Piru semnează articolul ***SSR se purifică***, în care încearcă să demonstreze, în favoarea epurărilor, că cei excluşi din SSR nu sunt scriitori autentici, nu au dat opere de valoare, iar scrierile lor nu justifică statutul de scriitor şi locul lor în SSR:

„Ziarele au anunţat că după eliminarea a zece «scriitori» din SSR, comitetul a mai micşorat numărul membrilor societăţii cu încă optsprezece, pentru ştiuta lor activitate politică şi «culturală». Nu avem decât să aprobăm măsura luată. Un lucru însă. Publicul aflând numele celor îndepărtaţi poate să-şi facă cine ştie ce idee despre activitatea lor. Bieţii scriitori! – vor zice unii – li s-a împlinit şi lor termenul. De aceea e bine să se ştie în primul rând (şi acesta era un motiv tot atât de puternic de epuraţie) că inşii în chestiune nu sunt scriitori. Faptul de a fi scris unul, două volume, faptul de a fi fost înscrişi în societate, nu e suficient pentru a fi trecuţi printre scriitori. D-nii Ion Petrovici şi Alexandru Marcu au profitat de faptul de a fi miniştri şi au intrat în SSR. Tot fiindcă era ministru (şi profesor universitar), d. Ion Petrovici şi-a publicat în edituri de stat (Casa şcoalelor, Editura Fundaţiei) diverse lucrări. La Teatrul Naţional s-a interpretat o ridiculă fantezie a sa, scrisă în adolescenţă, *O sărutare*. Lumea a fost indusă în eroare, nişte copilării fiind prezentate ca emblemă. Mulţi credeau că Petrovici este un filosof pentru că era profesor. El însuşi a pus la cale o istorie a filosofiei moderne pentru a i se face un capitol. Ba socotindu-se şi literat a comandat, în acelaşi scop, o istorie a literaturii române. Omul se punea sub prestigiul lui Maiorescu căruia-i fusese elev, dar lipsit de cel mai elementar bun simţ literar îşi descoperea o ascendenţă în poetul Th. Şerbănescu, povestind cu o secretă îngâmfare norocul de a fi învins pe tuberculosul Cerna într-o afacere de amor, întrucât era «băiat de familie».

Nu e scriitor de asemeni Alexandru Marcu, autor de compilaţii italo-române pe hârtie de lux cu fotografii în culori. Traducerea ***Divinei Commedia***, în proză, e o simplă juxtă pentru studenţi, cu care desigur profesorul a făcut parale.

Dar Nicolae Roşu? Un emul al lui Cuza, Crainic, Şeicaru şi al altor «patrioţi», furibund antisemit în stare a scrie o ***Dialectică a naţionalismului***. De aceeaşi teapă era şi Romulus Dianu, care într-un roman ne povestea – dovadă de seriozitate! – ce fac turcii cu caprele, noaptea, la Ada-Kaleh. Cu ani în urmă, Virgil Carianopol avusese onoarea să-şi anunţe singur, într-un vers, ieşirea definitivă din minţi. El fu totuşi încorporat în SSR. La fel s-a întâmplat cu George Bruciu supranumit şi Gregorian, zis şi «boxeurul», ce s-a autodefinit bine prin versul: «Sunt un animal, un sinistru animal», etc. Din SSR a mai făcut parte şi Ladmiss Andreescu, pretins reporter aviator, autor de volume propagandistice contra URSS; Dumitru Murăraşu, publicist fără niciun talent, care a martirizat pe Eminescu declarându-l rasist într-un studiu imund; Vasile Militaru, fabulist trivial, legionar şi vânător de afişe cu «Eroii de la Stalingrad»; Meny Toneghin, pornograf punând fecioarele bucureştene la licitaţie; venerabilul N. Batzaria (Moş Nae), bătrânul «june turc», părintele spiritual al lui Haplea, insipidul romancier Gh. Acsinteanu, precum şi Ion Foti, Gh.D. Mugur, I. Al. Bran Lemeny, a căror prezenţă în societate nu ne-o putem explica în niciun fel.

Alţi patruzeci şi şase de «scriitori», au primit dreptul de a-şi justifica «activitatea lor trecută». Activitatea politică, desigur, căci de cea literară nu poate fi vorba la un număr atât de mare de membri. Nu?”

23 noiembrie

• În „Scânteia” (an. I, nr. 63), Ion Călugăru semnează ***Despre un bazar de cultură***, în care scrie despre „Revista Fundaţiilor Regale” din octombrie şi critică nota lui Dim. Gusti despre Liviu Rebreanu.

• În „Victoria” (an. I, nr. 29), la rubrica „Epurație la SSR”, Ion Caraion semnează pamfletul ***I. Al. Brătescu-Voinești***, în care încearcă să motiveze excluderea scriitorului din societate, acuzând simpatiile hitleriste, antisemitismul și antisovietismul scriitorului:

„(…) Societatea Scriitorilor Români însă l-a exclus din rândul membrilor ei, înfăptuind astfel un act de profundă onestitate.

E cazul ca I.Al. Brătescu-Voinești să fie exclus însă și din Academia Română, iar odată cu el să fie excluși Nichifor Crainic și Ion Petrovici.

Totodată, Ministerului Educației Naționale îi revine sarcina deosebită de-a interzice să mai figureze în programa analitică scriitori-trădători eliminați din casa SSR-ului.

Pentru că în rândurile tineretului secundar și universitar nu mai au voie să circule cărțile unor oameni morți la 23 August. În locul lor să fie studiate operele adevăraților scriitori democrați și operele scriitorilor tineri, pe care elevii și studenții noștri, – chiar atunci când au terminat școala – n-ajung să-i cunoască”.

• În „Jurnalul de dimineață” (an. I, nr. 10), apare interviul ***O oră cu d. Mihail Sadoveanu,*** ale cărui subtitluri indică aderența la problematica epocii: „Marele prozator despre problema țărănească și exproprierile. – Examenul măreț al Uniunii Republicilor Sovietice. – Relațiile cu marea vecină de la Răsărit”.

24 noiembrie

• În „Universul” (nr. 318) apare ***Noua lege a epurației***, privind fascismul, hitlerismul, legionarismul, pe cei care au propagat idei împotriva principiilor democratice și pe cei care au comis presiuni, acte de teroare, schingiuiri și moarte.

• În „Victoria” (an. I, nr. 20), la rubrica „Epurație la SSR”, d. Medreanu semnează articolul în notă pamfletar-demascatoare ***Nichifor Crainic***, acuzând atât reacționarismul lui Crainic, ca „prieten al hitlerismului și fascismului”, cât și „gândirismul, citadelă reacționară, publicație șovinistă și fascistă, cu simpatii declarate pentru Garda de Fier și țelurile ei”.

25 noiembrie

• În „Democrația”, N. Rondell semnează ***Ion Caraion, jos masca. Un „arhanghel” anacronic***, „demascare” a oportunismului lui Caraion, care făcuse mai înainte în câteva poezii, apologia legionarilor:

„(…) și cum spuneam, în acel an de glorie a «sfintei tinerețe», a apărut în orașul amintit (Buzău – n.n.) placheta a II-a din *Zarathustra.* După talent și după importanță, primul semnează Ion Caraion, poezia, epitaf de slavă: *Drumul robilor* din care desprindem ca mostră de carte de vizită, ultimele două strofe plângărețe:

Străvezie liniște de-aramă / Nicadorii calcă peste vreme / Nu mai este nimeni să ne cheme / Răstignirea-n brațele de mamă. // Au rămas tăcerile piroane / Inima-i bolnavă de dreptăți / C-au murit ast-noapte în cetăți / patruzeci de-arhangheli, Căpitane…

Și acest al patruzeci și unulea arhanghel ieri militant, azi răzvrătit și anacronic, s-a urcat – suflet apostat, – până la tribună. Semnează necroloage pentru vii și învieri pentru morți; înregistrează în ospitalierul «Orizont» crucile proaspeților decedați, refuzând să se încoloneze – măcar ca încheietor – cu vechii lui camarazi de șantier.

(…)Pentru tot ce a mai scris, a blestemat și înălțat, pentru că a știut să se mintă pe el însuși, un sfat, suntem obligați să dăm poetului versat în mercantilism: înainte de toate, o terapeutică a conștiinței. Și de aici decența.

Găzduitorii să fie vigilenți și să nu caute huliganii departe de ei”.

• În „Victoria” (an. I, nr. 31), Paul Scorțeanu semnează ***Aspecte din viața trecută și prezentă a SSR***, cu subtitlul ***De la Ion Petrovici la Vasile Militaru și de la G. Călinescu la Geo Bogza***.

26 noiembrie

• În „Victoria” (an. I, nr. 32), Sergiu Filerot semnează ***Declinul artei „savante”***. Termeni cheie: *marea masă a poporului, misiunea educatoare, realitatea imediată*.

„Întâlnim deseori manifestări artistice superintelectualizate, interiorizate, ermetice etc., pentru a căror interpretare trebuie să ne procurăm mai întâi cheia masivă şi rară a iniţierii şi să avem, în plus, abnegaţia şi curajul de a ne hazarda printre sinuozităţile întunecoase ale acelor gândiri.

(…) Astăzi suntem de acord că rolul covârşitor în viaţă sub toate aspectele ei, trebuie să-l aibă şi îl are poporul. Orice manifestare trebuie să fie şi va fi dependentă de el. În artă chiar, ca obiect de preocupare, omul de jos are întâietate. Dacă în dictatură el este un element manevrabil după bunul plac al stăpânirii, în democraţie el se impune ca o forţă ce ia parte activă la conducerea destinelor sale şi ale Statului.

Şi, pornind de la constatarea sinceră că marea masă a poporului nu posedă studii socotite în ani de liceu şi nici dicţionare sau chei misterioase pentru tălmăcirea ermetismelor, conştient de misiunea educatoare a sa, exponentul artei trebuie să-şi servească clasa socială din care a ieşit şi al cărei reprezentant este, elaborând şi oferindu-i, sinceră, clară şi pe înţelesul ei, literatură inspirată din realitatea imediată.

(…) Poporul va fi cel mai bun critic al operelor produse de către creatorii ieşiţi din el, pentru el. (…) Un ermetism, fie estetic, superestetic sau oricum ar fi el, nu poate decât să dăuneze. Lăsând falsa impresie a unui stadiu înaintat de cultură, inteligenţă, perspicacitate, întoarce spatele unor realităţi desigur ruşinoase. Trebuie evitată aşadar lipsa unui conţinut amplu, concret, tangibil, necesar unui popor necultivat, vină care desigur că nu este a lui.

Prin neputinţa de a fi inteligibilă marii mase, această artă ermetică sau încercarea estetizantă este sortită astăzi izolării, artificiului. Va fi o artă savantă inaccesibilă marelui public, dornic să i se ofere o artă populară care să i se adreseze întregii sensibilităţi a lui, prin sinceritatea, spontaneitatea şi vigoarea naturală pe care trebuie să o aibă”.

• În „Victoria”, G. Mărgărit semnează, la rubrica „Epurație la SSR”, pamfletul ***N. I. Herescu***, justificând excluderea fostului preşedinte al SSR.

27 noiembrie

• În „Jurnalul de dimineaţă” (an. I, nr. 14), se aduce ***Omagiu lui Nicolae Iorga***, sub semnăturile lui Mihail Sadoveanu, Const. Titel Petrescu, Eugen Crăciun, dr. N. Lupu, etc.

• În „Victoria” (an. I, nr. 33), la rubrica „Epurație la SSR”, G. Mărgărit semnează pamfletul ***Ion Petrovici***, aplaudând excluderea lui din SSR.

• În „Victoria”, începe să se publice poezie după reţeta oficială: având mesaj social-politic şi pe înţelesul maselor largi. Astfel este ***Noi învârtim creionul, securea***, de Ben Corlaciu:

„Du-te dracului, ciocoi afurisit / cu rânjetul tău de aur şi de platină; / astăzi, ţâşnite din pământul mustos,/ rădăcinile noastre se clatină / unduios, ca o holdă cu miros de secară –/ palmele noastre modelează omul neîntâlnit / în cuvintele cu care ne promiteai pâine / şi ne făceai de ocară. // Îngroapă-ţi obrajii în pulberea tuturor banilor / şi lasă-ne nouă pământul aromat a sudoare, / să-l frământăm în pumnii iluminaţi şi-n picioare, / pentru bucatele calde ca prânzul muncit / al sărmanilor mângâiaţi cu crengi, / culcaţi sub cer şi hrăniţi cu borş împutit. // Munca e numai a noastră şi putem / să ne facem plugari, / pădurari, / învăţători sau lucrători în uzină – / şi, tot pe atâta de bine, să scriem un poem, / despre iubirea de oameni şi despre lumină / (lumina şi omul, pe care ni le-ai furat, / ca stăpân ce erai, / deşi niciodată nimeni nu te-a chemat). // Noi învârtim creionul, securea, / aşa cum pământul uscat suge, după secetă, ploile; / ni s-a acrit de nesomn şi de toate nevoile, / în frig am stat destul, ca nişte câini rebegiţi şi de – aiurea – / am vrea să pricepi, că şi nouă ne-a ieşit soarele / şi că, de astăzi, ne-mpreunăm sub el, cu ogoarele”.

• În „Scânteia tineretului” (an. I, nr. 34), la rubrica „Poeţi luptători în literatura română” este prezentat, fără semnătură, ***Cezar Bolliac***, care „ocupă un loc de mare cinste, fiind şi unul din primii deschizători de drumuri. Tineretul democrat al generaţiei actuale şi al generaţiilor viitoare îl vor judeca din acest punct de vedere, înainte de a face apeluri la estetică”.

• În „Scânteia tineretului” semnează versuri în spiritul epocii Mihnea Gheorghiu (***„Politicii”…***) şi A. Gheorghiu-Pogoneşti (***Pe schelă***).

30 noiembrie

• În „Scena” (an. I, nr. 25), apare materialul ***Epurația printre fasciștii Operei se va face după începerea stagiunii***, cu subtitlul explicativ ***Declarațiile d-lui Victor Eftimiu în legătură cu această chestiune***:

„(…) Pentru ca deschiderea stagiunii să nu sufere niciun fel de obstacole, pentru o perfectă desfășurare a tuturor posibilităților artistice, d. Victor Eftimiu a hotărât ca nicio măsură de epurație în personalul Operei Române să nu fie făcută deocamdată. Directorul general al teatrelor e de părere că izgonirea legionarilor și pronaziștilor, va fi făcută în primul rând în compartimentele politice, de către guvern, și apoi va veni rândul elementelor, de mai mică importanță, din teatru. (…) Așa stând lucrurile niciunul din actorii-legionari ai Operei nu a fost încă demis. Repetițiile decurg febril, întrucât stagiunea se deschide la 8 octombrie cu *Papură Împărat.* Dar, nu este vorba decât de un scurt răgaz, de o mică amânare. Epurația trebuie să se facă și se va face. Vor fi scoase toate elementele reacționare, și se va instaura la Opera Română un regim în care să domnească primatul artistic”.

*

DECEMBRIE

1 decembrie

• Apare la București, revista „Răspântia”, care durează până în februarie 1947, sub direcția lui I. Duda. Publicația se ocupă de problemele comunității evreiești din România, de trecutul ei cultural, politic, social, religios, în articole semnate de Z. Leon, Barbu Lăzăreanu, Arnold Dagoni, I. Sachter, K. Hahn, Marius Mircu etc. Redacția susține regimul instaurat în august 1944 și incriminează vechile partide politice. Se publică literatură, comentarii, traduceri cele mai multe din scriitori evrei (Șalom Alehem, Isaia Horowitz, Rache Koru etc.) în transpunerea lui Emil Dorian. Articolul-program, ***De ce suntem nerăbdători***, semnat de Leopold Filderman, are în vedere suferințele îndurate de evrei.

În articolul ***Suferințele scriitorului român*** I. Ludo acuză scriitorii români care au promovat sau au tolerat antisemitismul:

„(…) Cum se numesc scriitorii aceia care au ridicat glasul lor împotriva regimului de opresiune rasistă – și în primul rând, împotriva izgonirii colegilor evrei din breaslă? Cum se numesc scriitorii care, din această pricină – să fim clari: *din această pricină* – și nu din pricini politice cu totul altele decât cele în legătură cu legiferările antisemite – care din această pricină, zic, ar fi fugit în străinătate, sau ar fi fost internați în lagăre? (…)

Asta-i tot ce am vrea să știm, ca să-i cunoaștem pe scriitori – pe cei care au dreptul să-și zică astfel – ca să le popularizăm numele – și odată cu el opera lor. Opera lor antirasistă”.

• În „Victoria” (an. I, nr. 36), Dan Faur semnează pamfletul violent ***N. Batzaria – Moș Nae***, în scop declarat „demascator”. Capete de acuzare: și-a însușit „moșioara «Universului Copiilor»“ și a transformat-o în „monitor al reacțiunii celei mai înverșunate”, „a proslăvit «războiul sfânt»” etc.

2 decembrie

• În „Victoria” (an. I, nr. 37) se publică articolul ***Suprarealist în 1944!*** semnat cu pseudonimul Ulysse, în care este criticat volumul lui Gellu Naum, *Culoarul somnului*. Reproșându-i autorului apolitismul, detașarea de mizeria maselor și de istorie, „Ulysse” (Arșavir Acterian?) pune în paralel imaginile realității social-istorice cu acelea din poezia lui Gellu Naum și îi recomandă modelul poeților sovietici:

„(…) Pe câmpuri de luptă putrezesc – neștiute – cadavre ale unor foști oameni; în beciuri de închisori, în ghetouri, în lagăre au zăcut frați și părinți de-ai noștri, au murit copii și mame ucise; există case unde nu mai intră pâinea; există trupuri din care a fugit sănătatea; ies din uzine obraji îmbrăcați în oftică, se chinuie, jupuindu-și pielea, oamenii satelor noastre atinși de pelagră. Cum mai poți fi suprarealist, d-le Naum? Și cum mai poți fi atât de calm încât – continuând arta dumitale, moștenită de la André Breton, Paul Eluard Aragon și ceilalți – să scrii despre femeile elastice (despre femeile de sticlă, de cristal de ceară sau de orice alt material vrea imaginația dumitale), în loc să scrii

despre picioarele crăpate, despre pieptul stors de lapte, despre mâinile roase la spălatul rufelor sau negre de păcura motorului sau bătăturile de coada slinoasă, tăcută, inestetică a sapei?

D-ta cânți nici mai mult nici mai puțin decât „melancoliile orificiilor" unei femei care, chiar dacă îți e iubită, merită mai puțin decât atâta. Alte subiecte nu mai existau?(…)

Dacă totuşi mai nutreşti dragostea unei poezii noi, atunci scrie poezia tuturor, aşa cum au scris-o poeții sovietici. Dacă totuşi mai vrei să mai tipăreşti o carte, tipăreşte una care s-o reabiliteze pe aceasta. Talentul dumitale cheltuie-l pentru toți. Vei avea o dublă bucurie: de poet şi de cetățean".

• În „Academia", la rubrica „De la dreapta la stânga" N. Rondell revine asupra cameleonismului lui Ion Caraion prin pamfletul ***Ion Caraion sau Despre tupeu***, cu subtitlul explicativ ***De la „Falanga" la „Victoria", „Tribuna Poporului" şi „Orizont"***:

„(…) Sunt puțini amanții ideologiilor, dar Caraion se poate mândri că face parte dintre aceştia. Prizonier al mulțumirilor imediate, refuzând încăpățânat orice faliment, «arhanghelul» nostru cel de-al patruzeci şi unulea în «cetate», cuprins delirant în slava actualului, trânteşte arțăgos, după măsuri cântărite perspicace, în clape deşurubate. Circumstant, dar mai ales circumspect, Caraion e un exemplu din cele multe circumscrise de Caragiale prin: «Combate bine». Insurgent intrepid, isonar la orice oră, profesant în orice materie, filotim şi cupid atâta vreme – azi damnat. Scriitorul piruetic, mentoraş prozelit, pilotând din mocirlă în lumină, oricând gata la reîntoarceri, după cum arată busola. Diletant mereu «în formă», dar se pronunță după dirijori, în spatele dezgustătoarelor etichete regizate".

3 decembrie

• În „Democrația" (an. I, nr. 9), Mioara Gorea semnează articolul ***Poeții lirici în slujba societății***, în care pledează pentru „poezia socială", după model sovietic.

• În „Democrația", Radu Petre semnează articolul „demascator" ***Nichifor Crainic***:

• În „Victoria" (an. I, nr. 38), G. Mărgărit semnează pamfletul ***Nicolae Roşu***, o „demascare" şi o justificare a excluderii scriitorului din SSR.

• În „Scânteia tineretului" (an. I, nr. 5, 3–4 decembrie), Mihnea Gheorghiu semnează articolul ***Voltaire***, scris cu prilejul unui sfert de mileniu de la naşterea acestuia, căutând – aşa cum se întâmpla frecvent în presa vremii – modelul anticipativ: Voltaire ar fi presimțit democrația şi revoluția, dar nu a izbutit să se identifice cu poporul; el este însă considerat un precursor fiindcă filosofia lui are „laturi profund materialiste: morale, politice, economia sa politică exprimă nevoia progresului social, întemeiat pe reforma vieții prezente".

5 decembrie

• În „Victoria" (an. I, nr. 39), la rubrica „Epurație la SSR" apare pamfletul „demascator" ***Radu Gyr***, semnat L. Alfandari (pseudonim), care îi reproşa poetului legionarismul, justificând astfel excluderea din SSR:

„(…) Radu Demetrescu Gyr se lăfăise pe cheiurile Dâmboviței în cămaşă verde, cu pistolul în brâu, pornit pe huiduieli, să spargă capete şi geamuri. A înlocuit condeiul cu pistolul, a preferat ispitei cărții, bolovanul. Căci bolovanul era mai concret ca volum şi oferea mai multe satisfacții.

În acel timp se jefuia, se asasina, se ruina şi se compromitea țara. Radu Gyr, poetul sfintei tinerețe legionare, încasa dividendele, participa la comisioanele ministerelor vândute hitlerismului, la cruciadele «antibolşevice», la loviturile istețe pentru realizarea unui „imperiu românesc".

Colabora la «Porunca vremii», «Sfarmă-Piatră», «Prepoem», «Luceafărul», «Gândirea», «Universul literar», alături de altă simpatică asociație onorată de cămăşile verzi: Ernest Bernea, Ladmiss, Andreescu, Toma Vlădescu, Mircea Eliade, Mircea Mateiescu, Constantin Noica, etc…etc…

Poetul imnului legionar, poetul *Cununiilor uscate*, al *Poemelor de război* (desigur războiul «sfânt», patronat de svastica Mareşalului), director al Teatrelor, trăgea cu nădejde din pistoale, cocoțat pe acoperişul Naționalului; trăgea în armată, în zilele rămase moaşte ale rebeliunii.

Şi mai era Director la Radio-Difuziune, profesor universitar, gândirist, membru al cuibului de intelectuali, poeți, deştepți, etc., ai «Cronicar»-ului din Bucovina".

6 decembrie

• În „Dreptatea" (seria a II-a, an. I, nr. 88), la rubrica „De la Apus la Răsărit", semnată *ABC,* apare pamfletul ***Despre demnitate,*** împotriva lui Ion Barbu, fără ca acesta să fie numit, dar este uşor de recunoscut după detaliile biografice:

„(…) Există la Bucureşti un om, se spune, foarte original. Poet misterios şi ştiutor nevoie mare în ştiințe abstracte, care permit omului să calculeze cu destulă precizie depărtarea dintre constelații cu toate că nu-l ajută să măsoare şi să determine consecințele vorbelor şi ale propriilor sale gesturi. Hărăzitul muzelor este, aşadar, omul cifrelor. Ca înfățişare nu prezintă nimic excepțional, cu toate că uneori, privirea-i fascinantă te pune pe gânduri. Ei! dar toate acestea n-au însemnătate. Important este că în urmă cu câțiva ani, germanofil convins, antisemit declarat şi fascist notoriu se agita printre oameni, prin cafenele şi poate chiar prin universitate, încercând în fel şi chip să defaime democrația, națiunile unite şi orice idee de libertate, strigând cât îl ținea gura că irezistibila forță a armatelor germane va zdrobi iudeo-masoneria anglo-saxonă. Ba chiar, la un moment dat, cu prilejul unei tragedii jucată în piața teatrului național poetul matematician (cu limbaj cifrat adică…) patrula înarmat cu unul, două sau chiar mai multe pistoale. Nu l-am văzut în acele zile întunecate, dar am aflat despre ciudata-i ispravă. Dar nici aceasta nu constituie marea noastră uimire întrucât totdeauna l-am considerat capabil de multe şi minunate lucruri. Iată însă că evenimentele de la 23 August punând capăt teroarei teutone, se iveşte foarte delicata problemă a epurației, în presă, în universitate, în SSR etc.

Poetul cu pricina, autorul unui admirabil poem adresat providențialului Adolf Hitler, a «compus» o scrisoare pe care a adresat-o comitetului de conducere a SSR-ului. Epistola are scopul să arate că poetul ermetic îşi recunoaşte greşeala, că face *mea culpa*, că admiră infinit armatele URSS-ului şi că de acum înainte va fi om de treabă. Scrisoarea urma să fie dată publicității şi cu această formalitate dificultatea era rezolvată.

Cum nu s-a gândit nimeni că omul minte, că joacă o farsă, că este un escroc sentimental şi că la urma urmelor simpla apropiere de acest om lipsit de cea mai elementară demnitate compromite şi degradează? În acest caz toți fasciştii şi germanofilii să iscălească în bloc o scrisoare de scuze că au aţâţat la jaf şi la omor şi să fie iertați".

7 decembrie

• În „Scânteia" (an. I, nr. 89), Alexandru Lăzăreanu semnează articolul ***Intelectualul timpurilor noi***, despre locul şi rolul intelectualului în societatea românească prin comparație cu situația din URSS. Autorul susține că scriitorii sunt purtătorii de cuvânt ai proletariatului şi țărănimii; „turnul de fildeş" a fost „dărâmat de marile evenimente istorice: Revoluția din Octombrie 1917 şi al Doilea Război Mondial.

• În „Victoria" (an. I, nr. 41), la rubrica „Epurație la SSR", Sergiu Filerot semnează pamfletul ***Alexandru Marcu***, o „demascare" cu scopul de a justifica excluderea acestuia din SSR.

• În „Dreptatea" (seria a II-a, an. I, nr. 89), la rubrica „De la Apus la Răsărit" semnată *ABC*, apare informația că „Tudor Vianu a fost numit director al Editurii «Fundațiilor Regele Mihai I»".

9 decembrie

• În „România liberă" (an. II, nr. 113), Al. Rosetti semnează ***Jocul de-a militantul***.

• În „Dreptatea" (seria a II-a, an I, nr. 91), la rubrica „De la Apus la Răsărit", sub semnătura *ABC,* se scrie despre ***Câteva figuri dispărute***, text care surprinde întrucâtva atmosfera boemei culturale.

10 decembrie

• Apare la Bucureşti, ziarul „**Veac nou**", până în 1946 cu subtitlul **Organ săptămânal al Asociației Române pentru strângerea legăturilor cu URSS.**

De la numărul (2) 1946 are subtitlul **Revistă de cultură**, iar din 1980 – **Revistă editată de centrul Național pentru Promovarea Prieteniei şi colaborării cu alte popoare.** Din comitetele de redacție fac parte M. Sadoveanu, Gala Galaction, N.D. Cocea, Ion Pas şi Octav Livezeanu. Din 1974 apare lunar.

• În „Democrația" (an. I, nr. 10), la rubrica „Lumea de mâine", Ion Biberi publică un interviu cu Tudor Vianu.

• În „Academia" (an. I, nr. 10), la rubrica „De la dreapta la stânga", apare pamfletul ***Ion Caraion sau despre tupeu*** semnat N. Rondell şi cu subtitlul explicativ ***De la „Falanga" la „Victoria", „Tribuna poporului" şi „Orizont"***:

• În „Ultima oră" (an, nr. 71), Gr. Silvian comentează o conferință a lui G. Călinescu ***Rasă, rasism şi literatură*** dezbătând problema de actualitate a situației evreilor, cu trimitere, în ultimă instanță, la literatură:

„[…] Şi trecând în domeniul pur literar al problemei rasiale d. profesor Călinescu, se întreabă: care e situația unui neamestecat, a unui Evreu, de pildă, care scrie româneşte. Rămâne el în sfera specificului românesc? Eu cred că nu. Există o contopire cu nația prin aer, prin alimente, cum ar zice d. Sanielevici, prin geografie. Un Evreu din Moldova ca Fundoianu, cântând târguri moldovene populate cu Evrei, este de fapt un tradiționalist bucolic în spiritul celorlalți poeți români. El evocă vitele, căruțele, ploile, butoaiele, harbuzit locului, însă cu entuziasmul de natură al unei rase care n-a trăit în ea".

11 decembrie

• În „Scânteia tineretului" (an. I, nr. 6), apare articolul nesemnat ***O „generație" care a trădat***, în care plecând de la evenimentele de la 10 decembrie 1922, când, „un grup de studenți pornesc atacul direct asupra colegilor evrei" se înfierează legionarismul şi fascismul, cu deosebire în privința orientării tineretului: „Falşi pedagogi universitari, ca Paulescu şi Nae Ionescu, se înhamă la trista muncă a întunecării minții tineretului şi orientează acest tineret spre o formă de misticism neegalată în stupiditate de nici o altă mişcare fascistă de aiurea".

• În „Scânteia tineretului", la rubrica „Note" se dau informații despre Editura şi Librăria ***„Cartea rusă"***, factor important în mişcarea culturală în privința impunerii modelului sovietic.

• În „Curierul" (an, nr.), Em. Socor semnează ***Epurație*** articol vehement constituind o pledoarie pentru înfăptuirea epurării (cu exemple din domeniul Radiodifuziunii) şi ilustrând tensiunea în care funcționa cultura în etapa de începere a epurărilor. În aceeaşi publicație, apare nota nesemnată despre ***Epurație la Universitatea din Bucureşti***. Printre cei îndepărtați din învățământ, conform „art. 2 din decretul-lege privitor la purificarea administrațiilor publice", se numără: P.P. Panaitescu, Nichifor Crainic, I. Petrovici, Alexandru Marcu.

12 decembrie

• În „Victoria" (an. I, nr. 45), Dan Petraşincu semnează ***Unde n-au dreptate idealiştii noştri***, articol programatic pentru orientarea ideologică şi politică a intelectualității. Autorul respinge „turnul de fildeş" şi tradiția („permanențele") şi vizează necesitatea epurărilor în cultură.

13 decembrie

• În „Scânteia" (an. I, nr. 83), între materialele privind viața culturală a momentului (***Fasciştii din Ministerul Cultelor şi Artelor*** sau ***Epurație la Societatea artiştilor dramatici şi lirici***) se află şi nota nesemnată ***Societatea Scriitorilor Români şi epurația***, care, considerând că „operațiile de curățire au rămas în mijlocul drumului", îndeamnă la continuarea fermă a epurărilor şi la împrospătarea Societății cu mai mulți „scriitori democrați".

• În „Tribuna poporului" (an. I, nr. 86) începe seria de anchete ale lui Dan Petraşincu ***Unde merge literatura?***, cu subtitlul explicativ ***Mare anchetă printre personalitățile noastre literare***, care durează până la 11 februarie 1945. Obiectul anchetei este, cum afirmă într-un preambul inițiatorul ei, ***criza literaturii***. Interesant este că în acest moment ideile lovinesciene (preluate sub aspectul „luptei pentru democrație" şi „împotriva obscurantismului") sunt încă prețuite, iar criticul este citat ca o autoritate: „Iar în încheiere mă gândesc la un om care mi-ar fi oferit un răspuns copios şi elegant, la

unul din marii critici ai acestei epoci tranzitorii – E. Lovinescu – care n-a apucat să vadă biruind democrația, aceea pentru care a fost mult hulit şi mult a suferit. Astăzi, când obscurantiştii, împotriva cărora a luptat patru decenii, nu mai există virtual pe piața literară, E. Lovinescu mi-ar fi spus că niciodată n-a încetat să creadă în adevăratele valori democratice, înlăuntrul cărora literatura şi scriitorul respiră ca în elementul lor".

Primii care răspund la întrebările acestei anchete sunt Tudor Vianu şi Perpessicius (vezi Anexa).

• În „Victoria" (an. I, nr. 46) apare articolul ***Pentru tânăra noastră literatură***, semnat Claudius Terange, care consideră că „este normal şi logic ca în scurt timp singurul curent literar să fie realismul" şi îndeamnă la urmarea modelului sovietic:

„Noi nu avem nevoie de artişti maladivi, individualişti ca Nietzsche care s-a străduit să predice pe supra-omul. Noi avem nevoie de artişti sănătoşi, plini de viață, cum sunt autorii sovietici care să ne dea modelul unui om sănătos, puternic; să ne arate adevăratul om".

14 decembrie

• În „Scânteia" (an. I, nr. 84), Victor Ilin semnează articolul ***În loc de cronică dramatică***, în care condamnă întoarcerea creatorilor spre trecut şi cere înțelegerea şi susținerea noilor orientări ale vieții sociale şi culturale în teatru, cinematograf, roman, poezie şi ştiințe; prin urmare cere un teatru care să răspundă intereselor maselor, „un fel de voluntariat politic al teatrului, un fel de cruzime şi pasiune înnoitoare şi revoluționară".

• În „Ardealul" (an. IV, nr. 50), Emil Giurgiuca semnează ***Locul scriitorului***, în care vorbeşte despre considerația pe care societatea o datorează scriitorului.

15 decembrie

• În „Scânteia" (an. I, nr. 85) este anunțat proiectul ***O antologie a poeziei sovietice***, la care lucrează Radu Boureanu, Emil Dorian, Eugen Jebeleanu şi Cicerone Teodorescu, sub coordonarea lui Mihai Beniuc.

• În „Jurnalul de dimineață" (an. nr.), Alexandru Talex semnează ***Exemplul scriitorilor sovietici***.

• În „Moldova liberă" (an. I, nr. 71), Mihai Novicov semnează ***Epurația condiționează democratizarea țării***.

16 decembrie

• În numărul 2 al revistei „Bilete de papagal" (reapărută, în ultimă serie la 15 decembrie). Tudor Arghezi semnează tableta ***Principii***, în care îşi afirmă independența spirituală față de doctrine, partide şi mode: „Din ce partid mai puteam să fac parte? Doctrina mea nu putea să fie decât una, dacă am apucat-o într-acolo cu pasiune şi îndărătnicie: limba românească. (…) Sunt osândit să trăiesc în toate vremurile afară din epoca mea, dincoace ori dincolo de ea, nu ştiu, dar împăcat cu iluzia că mă găsesc în rânduiala nerostită a împrejurărilor, datinilor şi lucrurilor, bune şi rele, de unde s-a ridicat limba pe care o scriu şi pe care o iubesc, aş cuteza să spun până la crimă, peste orice altă disciplină, convenție şi lege" (vezi Anexa).

În acelaşi număr, în cadrul rubricii „Calendarul lui Coco" apare, nesemnat, articolul ***Cum se face presa***, care acuză injustițiile făcute lui Tudor Arghezi atât de vechiul cât şi de noul regim.

• În „Scânteia" la rubrica „Scriitori progresişti străini" este prezentat ***Thomas Mann*** (fără semnătură) şi se semnalează producția de la ***O nouă Editură***, „Cartea Rusă", având sub tipar cărți ale unor scriitori sovietici: Ilya Ehrenburg, N. Ostrovski, Şolohov, Tihonov etc., dar pregătind şi cărți de Malraux, Aragon, Dos Passos, Faulkner.

• În „Ardealul" (an. IV, nr. 52), Perpessicius semnează ***Mențiuni critice. Între for şi turn de fildeş***, care stăruie asupra condiției cronicarului literar în momentul istoric trăit, dar dincolo de reflecții se află autodefinirea unei personalități literare: Perpessicius optează pentru eclectism ca să cuprindă „cât mai multe şi mai variate moduri de expresie literară", refuză criteriile care ignoră natura operei literare şi tratează cu diplomație tendința de instituire a controlului asupra creației:

„Desigur, prefacerile sociale ce se vestesc vor imprima şi literaturii noi caractere, pe care nu vom pregeta să le spunem:… şi să le aplaudăm, după împrejurări. Oricât de lăudabile însă, intenţiile nu ajung în materie de literatură. Niciodată subiectul n-a suplinit lipsa de inspiraţie şi niciodată constrângerea – afară de aceasta impusă de canoanele artei – nu a încălzit tipare inspiraţiei, însă pricină de deznădejde nu aflăm".

• În „Dreptatea" (seria a II-a, an. I, nr. 97), în materialul amplu ***În jurul epurației de la Universitate. O scrisoare a d-lui Nicolae Şerban, cu privire la comisia de revizuire. Epurabilul sau bizara situație a d-lui prof. Al. Rosetti***, semnat cu pseudonimul *Ajax*, se „demască" oportunismul lui Al. Rosetti, dovedit de oscilațiile sale politice.

• În „Dreptatea" (seria a II-a, an. I, nr. 97), la rubrica „De la Apus la Răsărit", semnată *Styx*, se reține un amănunt privind situația materială a scriitorului: „Domnul Victor Eftimiu, în calitate de preşedinte al SSR-lui a intervenit la forurile competente şi a obținut ca scriitorii, pictorii, etc. să poată folosi o cameră în plus în locuința lor, altfel expusă încartiruirii refugiaților. Măsura este admirabilă şi nu putem decât să-i fim recunoscători maestrului Eftimiu, care se gândeşte la toate".

18 decembrie

• În „Scânteia" (an. I, nr. 88) apare materialul ***Publicații antinaționale interzise de Comisia de Armistițiu***.

• În „Jurnalul de dimineață" (an. I, nr. 32), Gala Galaction scrie despre ***Universalismul creştin şi contrazicerile rasiste***, răspunzând astfel unei problematici aflate la ordinea zilei, îndeosebi prin „chestiunea evreiască".

• În „Dreptatea" (seria a II-a, an. I, nr. 99), la rubrica „De la Apus la Răsărit", semnată *Styx*, se anunță comitetul de premiere al „Fundației Regele Mihai I", alcătuit din membrii comitetului de direcție al „Revistei Fundațiilor Regale" şi de redactorii revistei, la care se alătură Tudor Vianu, Perpessicius şi Şerban Cioculescu, urmând ca manuscrisele (debutanților) să fie depuse la sediul Fundației (B-dul Lascăr Catargiu, 39) până la data de 10 ianuarie 1945, iar rezultatele să se comunice în cursul lunii februarie.

• În „România liberă", M.I. Cosma publică traducerea poemului ***Poetul muncitor*** de Vl. Maiakovsky, ca model de literatură care corespunde dezideratelor momentului.

19 decembrie

• În „Tribuna poporului" (an. I, nr. 91), la rubrica „Unde merge literatura? Mare anchetă printre personalitățile noastre literare", Dan Petraşincu publică ***Răspunsul d-lui Mihail Sadoveanu – „Îndrăznesc a spune, la noi intelectualitatea a fost şi se dovedeşte reacționară…"*** (vezi Anexa).

20 decembrie

• În „Tribuna poporului" (an. I, nr. 92), la rubrica „Unde merge literatura? Mare anchetă printre personalitățile noastre literare", Dan Petraşincu publică ***Răspunsul d-lui N.D. Cocea*** (vezi Anexa).

• În „Tribuna poporului" G. Călinescu semnează ***Dialog cu un „intelectual"***, în care respinge teoria elitelor civice, ca şi ideea individualității creatoare, şi formulează îndemnul: „Să intrăm în rândurile poporului şi să gândim în numele lui".

• Moare, la Bucureşti, Nicolae Cartojan (n. 1883), ale cărui scrieri fundamentale sunt: *Cărțile fundamentale în literatura română*, 2 vol. (1929–1938), *Istoria literaturii române vechi,* 3 vol. (1940–1945). A condus „Cercetări literare" (1934–1943).

• Se încheie prima serie a săptămânalului „Universul literar", apărut în februarie 1938, supliment al cotidianului de informații politice şi culturale „Universul" (seria a III-a, august 1944–iulie 1953). „Universul literar" va reapărea de la 21 ianuarie până la 3 iunie 1945.

21 decembrie

• În „Scânteia" (an. I, nr. 91), Ion Călugăru semnează ***Se primeneşte atmosfera***, în care face o analiză a mişcării ideologice culturale din perspectiva oficială.

• În „Tribuna poporului” (an. I, nr. 93), la ancheta „Unde merge litaratura?” dezbătând ideea crizei literaturii în opinia unor personalități, Dan Petraşincu publică ***Răspunsul d-lui Al. Philippide – „Dirijarea cu normative s-a văzut că este dezastruoasă întotdeauna pentru valoarea producției***”.

• În „Ultima oră” (nr. 80), George Constant semnează ***Pentru cultura poporului***, în care pledează pentru „mobilizarea tuturor instrumentelor de cultură şi îndrumarea lor spre scopul unic al luminării maselor”.

22 decembrie

• În „Tribuna poporului” (an. I, nr. 94), la ancheta „Unde merge literatura?” subintitulată „Mare anchetă printre personalitățile noastre literare”, Dan Petraşincu publică ***Răspunsul d-lui Ion Pas***, rezumat în subtitlul ***„Scriitorul trebuie să se încorporeze în omenire, să gândească şi să simtă universal”***.

• În „Ardealul” (an. IV, nr. 57), Raoul Şorban scrie despre ***Problema literaturii româneşti în Ardealul de Nord ERAN (Editura românească Ardealul de Nord)***, constatând progresele din ultimii patru ani.

• În „Victoria” (an. I, nr. 54), Mitiță Petroianu semnează ***Aspecte literare din URSS***, în care face o incursiune în literatura nouă sovietică şi în viața culturală din URSS, pentru a releva modelul sovietic pe care trebuia să-l urmeze literatura română şi anume: ruptura de „formele sterpe” ale trecutului, înlăturarea misticismului şi a tradiției, inspirația din realizările omului nou în edificare noii societăți.

24 decembrie

• În „Democrația” (an. I, nr. 12), la ancheta „Lumea de mâine” Ion Biberi publică interviul cu Mihai Ralea.

25 decembrie

• În „Scânteia tineretului” (an. I, nr. 8), Mihnea Gheorghiu semnează ***Poezia americană tânără***, în care respinge literatura izolării, a omului „închis în importanța singurătății sale” şi elogiază literatura care are „pecetea actualității”, fiind „inspirată de lupta clasei muncitoare”.

• În „Scânteia tineretului” (an. I, nr. 8), în articolul nesemnat ***Literatura pentru copii*** sunt condamnați „fabricanții de literatură pentru copii”, „de la Th. Speranția la N Batzaria (Moş Nae), o pleiadă nenumărată de scriitoraşi fără niciun pic de duh, fără nicio morală, afară de aceea a banului”, şi se relevă pericolul influenței fasciste asupra copiilor prin intermediul literaturii scrise de „propagandiştii antonescieni”.

• În „Ardealul” (an. I, nr. 59), Nic. Vlădoianu semnează ***Literatura dramatică română***, în care după ce constată situația „tehnicității la nivelul realizării” literare, recomandă inspirația din domeniul social şi din evenimentele contemporane.

25 decembrie

• În „Tribuna poporului”, în ancheta „Unde merge literatura?”, Dan Petraşincu, publică ***Răspunsul d-lui Tudor Teodorescu-Braniște – „Literatura lipseşte din cauza lipsei de hârtie”*** (vezi Anexa).

• În „Victoria” (an. I, nr. 56), Virgil Ierunca semnează ***Împărăția pământului***, în care, de pe pozițiile militante ale noii ordini sociale, vituperează împotriva religiei (în ziua de Crăciun!) şi „demască” falsitatea promisiunilor religioase prin contrast cu realitatea palpabilă care implică omul.

• În „Timpul”, Ion Biberi semnează ***O nouă eră literară începe***.

• În „Victoria”, Ion Caraion semnează poemul amplu ***Cântece negre***, o artă poetică a noii orientări poetice către mase.

29 decembrie

• În „Victoria” (an. I, nr. 58), Sergiu Filerot publică ***Asediul „turnului de fildeş”***, articol de atitudine împotriva „estetizanților, izolaționiştilor, puriştilor”, în a căror înstrăinare de „viața mulțimilor” vede o „mare primejdie” pentru „literatura țării”. Prevede, totuşi, triumful „luptătorilor scrisului”:

„Iar astăzi, sub un real regim de libertate şi de aproximativă democraţie, scriitorul român conştient de originea sa confundată cu poporul, a socotit, cum era şi de aşteptat, că trebuie să fie acelaşi luptător al scrisului, nicidecum să se transforme într-un slujitor necondiţionat al estetismului, al purităţii poeziei pentru iniţiaţi, într-un adversar al artei pentru popor".

• În „Victoria", Virgil Ierunca semnează ***Deschideţi universităţile***, în care ia atitudine împotriva „logofeţilor verzi" sau „sentinelelor verzi" (legionarii), „moralei putrede şi retrograde a fascismului", condamnă asasinarea lui Iorga, cheamă studenţii la democratizarea spiritului civic, identificându-i cu muncitorii. „Studenţii sunt şi ei muncitori, pentru că şi biblioteca poate deveni uzină".

30 decembrie

• În „Tribuna poporului" (an. I, nr. 99), la ancheta despre criza literaturii („Unde merge literatura?") realizată de Dan Petraşincu *Răspund:* ***D-na Hortensia-Papadat Bengescu şi d. Pompiliu Constantinescu*** (vezi Anexa)

• În „Victoria" (an. I, nr. 59), Geo Dumitrescu semnează ***Misticism, tot misticism?***, cu subtitlul explicativ ***Date pentru psihologia omului nou***. Este un eseu despre curaj, văzut nu ca formă a sacrificiului de factură mistică, ci ca manifestare lucidă şi responsabilă faţă de „lumea colectivistă care începe", pe o „planetă care încetează de a mai fi un pântec burghez".

31 decembrie

• În „Scânteia" (an. I, nr. 98), apare materialul nesemnat despre ***Editura Partidului Comunist din România şi problema cărţii***.

• În „Democraţia" (an. I, nr. 13), la rubrica „Anchetele noastre" – „Lumea de mâine", Ion Biberi publică interviul cu Mihail Sadoveanu.

EVENIMENTE ŞTIINŢIFICE DESFĂŞURATE LA INSTITUTUL DE ISTORIE ŞI TEORIE LITERARĂ „G. CĂLINESCU”, ÎN ANUL ACADEMIC 2009

Cristina Balinte

Premii şi distincţii

20 mai. C.p. III dr. Oana Soare a primit unul dintre Premiile de debut ale revistei „România literară”, pentru cartea *Petru Dumitriu & Petru Dumitriu. O monografie*, apărută la Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă.

27 iulie. „În temeiul prevederilor art. 94 lit. a) şi ale art. 100 din *Constituţia României*, republicată, ale art. 4 alin. (1), ale art. 6 lit. A, art. 7 lit. A si ale art. 11 din *Legea nr. 29/2000* privind sistemul naţional de decoraţii al României, cu modificările şi completările ulterioare, având în vedere propunerea preşedintelui Academiei Române, în semn de apreciere deosebită pentru întreaga activitate de cercetare ştiinţifică, încununată cu apariţia *Dicţionarului general al literaturii române*, dorind a răsplăti munca excepţională a celor ce au pregătit acest important instrument de lucru,

• Preşedintele României d e c r e t e a z ă:

• Art. 2. – Se conferă Ordinul Meritul Cultural în grad de Cavaler, categoria A „Literatură”:

• doamnei Cristina Martha Balinte, cercetător ştiinţific;
• domnului Nicolae Grigore Bârna, cercetător ştiinţific;
• doamnei Magdalena Bedrosian, cercetător ştiinţific;
• doamnei Gabriela Danteş, cercetător ştiinţific;
• domnului Crişu Dascălu, cercetător ştiinţific;
• domnului Iordan Datcu, cercetător ştiinţific;
• doamnei Gabriela Drăgoi, cercetător ştiinţific;
• domnului Victor Durnea, cercetător ştiinţific;
• domnului Laurenţiu Hanganu, cercetător ştiinţific;
• domnului Mihai Iovănel, cercetător ştiinţific;
• domnului Nicolae Mecu, cercetător ştiinţific;
• domnului Dumitru Micu, profesor universitar, cercetător ştiinţific;
• domnului Ioan Milea, cercetător ştiinţific;

RITL, nr. 1–4, p. 409–411, Bucureşti, 2009

• doamnei Rodica Pandele, cercetător ştiinţific;
• domnului Andrei Terian, cercetător ştiinţific;
• domnului Remus Zăstroiu, cercetător ştiinţific".

15 septembrie. Juriul Premiilor Asociaţiei Scriitorilor din Bucureşti a acordat una dintre distincţiile pentru debut, volumului *Petru Dumitriu & Petru Dumitriu. O monografie*, de c. p. III dr. Oana Soare.

Simpozioane, conferinţe, dezbateri

6 martie. La Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, s-a organizat cea de-a patra ediţie a Colocviului Naţional „G. Călinescu faţă cu noua critică literară". Tema acestui an a fost *Literatura română, după 20 de ani*. Au participat din partea Institutului: Acad. prof. dr. Eugen Simion, c. p. I dr. Nicolae Mecu, c. p. II dr. Nicolae Bârna, c.p. III dr. Alexandra Ciocârlie, c. p. III dr. Cristina Balinte, c. p. III dr. Oana Soare, cercet. drd. Mihai Iovănel, cercet. dr. Andrei Terian, asistent de cercetare George Neagoe.

19 iunie. În Aula Academiei, s-a sărbătorit împlinirea a 60 de ani de la înfiinţarea Institutului de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu". Totodată s-a lansat ultimul volum din *Dicţionarul general al literaturii române*, literele *Ţ–Z*.

23 iunie. C. p. I dr. Ionel Oprişan şi c. p. I dr. Stancu Ilin, de la Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu", au organizat sesiunea ştiinţifică *Ovidiu Papadima,* la care au participat: familia scriitorului, cercetători, universitari.

2 octombrie. C. p. III dr. Cristina Balinte, asist. cercet. drd. Oana Safta, asist. cercet. drd. Alexandru Farcaş au participat, în Aula Bibliotecii Academiei, la seminarul *Doctoratul şi organizarea şcolilor doctorale – O diagnoză de stare şi prospectări asupra unui viitor posibil,* organizat de către UEFISCSU, în colaborare cu Academia Română.

2–4 octombrie. A avut loc, la Bucureşti, Seminarul Internaţional *Penser l'Europe. Educaţia şi învăţământul în Europa de azi,* organizat de Academia Română şi de Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, în colaborare cu Institutul Franţei, Institutul Francez de Relaţii Internaţionale, Academia Regală de Ştiinţe Economice şi Financiare din Spania, Academia Regală de Doctori din Barcelona, Academia Regală pentru Limbă şi Literatură Franceză din Belgia. Au participat din partea Institutului: Acad. prof. dr. Eugen Simion, c. p. I dr. Nicolae Mecu, c. p. I dr. Daniel Cristea-Enache, c. p. III dr. Cristina Balinte, c. p. III dr. Bogdan Dascălu, c. p. III dr. Oana Soare, asist. cercet. drd. Ana Maria Romiţan-Dascălu.

26 noiembrie. În Aula Academiei, a avut loc sesiunea *Eugen Ionescu – 100 de ani de la naştere.*

27 noiembrie. Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu", împreună cu Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Filologie, au organizat simpozionul „Nina Façon". Au participat: academicieni, membri ai Catedrei de

Limba şi Literatura Italiană de la Universitatea din Bucureşti, cercetători. De la Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu" a prezentat o comunicare c.p. II dr. Nicolae Bârna.

Susţineri de doctorat

8 iulie. Au fost susţinute tezele de doctorat: *Memorialistica lui Nicolae Steinhardt*, de Diana Şimonca-Oprița (conducător ştiinţific: prof. dr. Crişu Dascălu), *Max Blecher. Studiu monografic*, de Florin-Corneliu Popovici (conducător ştiinţific: prof. dr. Crişu Dascălu), *Radu Tudoran. Omul şi opera*, de Cristina Gabriela Dinu (conducător ştiinţific: Acad. prof. dr. Eugen Simion).

3 decembrie. Dl Ştefan Stăncescu a devenit doctor în Filologie, cu teza *Petru Dumitriu. O monografie* (conducător ştiinţific: Acad. prof. dr. Eugen Simion).